

159902

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**YUNANİSTAN'IN UYGULADIĞI TÜRK SÜRGÜNLERİ
(1919-1923)**

Doktora Tezi

Serdar Sarısır

Ankara-2005

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**YUNANİSTAN'IN UYGULADIĞI TÜRK SÜRGÜNLERİ
(1919-1923)**

Doktora Tezi

Serdar Sarısır

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Azmi Süslü

Ankara-2005

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**YUNANİSTAN'IN UYGULADIĞI TÜRK SÜRGÜNLERİ
(1919-1923)**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Azmi Süslü

Azmi Süslü

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. İzzet Öztapırak

İzzet Öztapırak

Prof. Dr. Refik Turan

Refik Turan

Prof. Dr. Mehmet Sahinçör

Mehmet Sahinçör

Doç. Dr. İsmail Turan

İsmail Turan

Tez Sınavı Tarihi...13.09.2005.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	III
KAYNAK VE ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	V
GİRİŞ	XI-XXIII

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRGÜN KAVRAMI VE YUNANLILARIN İŞGAL VE İLHAK STRATEJİSİ OLARAK UYGULAMAYA KOYDUKLARI SÜRGÜNLERİN TEMELLERİ

1.Sürgün Kavramı ve Dünya Tarihinden Sürgün Örnekleri

1.1.Sürgün Kavramı	1
1.1.1.Ortaya Çıkışından Modern Zamana Kadar Sürgün Kavramı	4
1.2.Dünya Tarihinde Uygulanmış Sürgünlerden Örnekler	9
1.2.1.Yahudiler	10
1.2.2.Ermeniler	13
1.2.3.Avrupalı Devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Uyguladığı Sürgünler	15
1.2.3.1.Avrupalı Devletlerin Yaptığı Sürgünler	16
1.2.3.2.Amerika Birleşik Devletleri'nin Yaptığı Sürgünler	18
1.2.4.Rus Yayılmacılığının Getirdiği Sürgünler	20
1.2.4.1.Tatarların Sürgünü	20
1.2.4.2.Kafkasya Sürgünleri	24
1.2.4.2.1.Çerkezler	24
1.2.4.2.2.Abazalar	26
1.2.5.Balkanlar'dan Yapılan Sürgünler	28
1.2.5.1.Yunanlıların Sürgün Ettiği Türkler	29
1.2.5.2.Bulgarların Sürgün Ettiği Türkler	40

2.Anadolu Nüfusu Üzerinde Oynanan Yunan Oyunları ve Yunan Nüfusunu Artırma

Girişimlerinin Tarihi Kökenleri	50
2.1.Anadolu'da Yunan Nüfus Artışı ve Nedenleri	50
2.2.Yunan Politikalarında Duraklama Dönemi:	
Rum Göçü ve 1914 Türk-Rum Mübadelesi	67
2.3.Mütareke Döneminde Anadolu'daki Rum Nüfusu Artırma Çabaları	73

İKİNCİ BÖLÜM
PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA YUNAN İSTEKLERİ,
İZMİR'İN İŞGALİ VE İŞGAL SAHASINDAN ANADOLU İÇLERİNE
SÜRGÜN

1.Paris Barış Konferansı Öncesinde Yunanistan'a Yapılan Toprak Vaatleri	89
2.Paris Barış Konferansı, Konferansta Yunan İstekleri ve İzmir'in İşgali Kararı	
2.1.Paris Barış Konferansı	93
2.2.Paris Barış Konferansı'nda Yunan İstekleri ve İzmir'in İşgali Kararı	96
3.İzmir'in İşgaliyle Birlikte Sürgünün Uygulanmaya Konulması	102
4.Anadolu İçlerine Yapılan Sürgünün Megali Idea ve Enosis'e Dönük Hedefleri	
4.1.Nüfus Çoğunluğunu Sağlamak	105
4.2.Türk Millî Direnişini Kırarak	106
4.3.Millî Mücadele'nin Lojistiğine Darbe Vurmak	106
4.4.Kolay İşgal Alanları Sağlamak	107
4.5.Mevcut Sivil İradeyi Ortadan Kaldırmak	107
5.Sürgünün Yöntemi	108
5.1.Türlere Uygulanan Şiddet	108
5.1.1.İşkence Kavramı ve Yunan Uygulamaları	110
5.1.1.1.İşkence Kavramı	110
5.1.1.2.Yunanlılar Tarafından Türlere Yapılan İşkenceler	112
5.1.2.Tecavüzler	113
5.1.3.Öldürmeler	114
5.1.4.Gasplar, Yakıp-Yıkmalar	115
5.2.Psikolojik Savaş	115
5.2.1.Propaganda	116
5.2.1.1.Korku Stratejisi	118
6.Sürgün Coğrafyası	121

6.1.Batı Anadolu Bölgesi	121
6.1.1.İzmir	123
6.1.2.Aydın	125
6.1.3.Manisa	127
6.1.4.Denizli	130
6.1.5.Balıkesir	131
6.1.6.Çanakkale	132
6.1.7.Bursa	133
6.1.8.İzmit	134
6.1.9.Afyon	135
6.1.10.Kütahya	135
6.1.11.Eskişehir	136
6.2.Trakya Bölgesi	136
6.3.Bulgaristan'a ve Rodos'a İltica	137
7.Anadolu İçlerine Sürgün Edilenlerin Coğrafyası ve Bilânçosu	139
7.1.Sürgün Edilenlerin Buldukları Yerler	140
7.2.Sürgün Edilenlerin Miktarı	141
8.Benzer Bir uygulama: Fransız İşgali Altındaki Adana'dan Türklerin Göçe Zorlanması ve Yerlerine Ermenilerin İskânı	146
9.Sürgün Edilenlerin Karşılaştıkları Güçlükler	150
9.1.Beslenme	151
9.2.Barınma	151
9.3.Hastalıklar	152
9.3.1.Veba	153
9.3.2.Sıtma	154
9.3.3.Çiçek	154
9.4.Güvenlik	155
10. Sürgün Edilenlere Yapılan Yardımlar	156
10.1.Ülke İçi Yardımlar	157
10.1.1.İstanbul Hükûmeti'nin Yardımları	157
10.1.2.Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmaları	158
10.1.3.Muhacirîn Müdüriyeti'nin Çalışmaları	160

10.1.4.Kamuoyu Yardımları	162
10.2.Dış Yardımlar	165
10.2.1.Hindistan Müslümanlarının Yardımları	165
10.2.2.Amerika'daki Türklerin Yardımları	166
10.2.3. Kıbrıs Türklerinin Yardımları	166
10.2.4.Yabancı Ülkelerin Yardımları	169
11.Sürgün Edilenlerin Yurtlarına Geri Dönmeleri	171

III. BÖLÜM:

YUNANİSTAN VE YUNAN ADALARINA SÜRGÜN

1.Sürgünün Hedefleri	174
1.1.Millî Direnişi Kırma	175
1.2.Mevcut Sivil İradeyi Ortadan Kaldırma	177
2.Sürgünün Şeklinde ve Hedefinde Değişiklik	178
2.1.Birlikte Götürülenler	179
2.1.1.Kılavuz Olarak ve Angarya İşlerde Kullanılmak Üzere Götürülenler	179
2.1.2.Esirlerin Takasında Avantaj Sağlamak Amacıyla Götürülenler	181
3.Sürgünün Yöntemi	183
3.1.Keyfi Tutuklamalar	183
3.2.İşbirlikçilerin ve Rumların İftiraları	184
3.3.Kuva-yı Milliye Taraftarı Olmak	185
3.4.Silah Bulundurma ve Mukavemet Etmek İle Suçlanmak	186
3.5.Yunan İşgalinin ve İdaresinin Arzu Edildiğine Dair, Belge İmzalatma Yöntemi	187
4.Sürgünün Uygulamaya Konması	188
5.Sürgüne Tâbi Bölgeler	189
5.1.Batı Anadolu	190
5.1.1.İzmir	190
5.1.2.Aydın	191
5.1.3.Manisa	192
5.1.4.Denizli	194
5.1.5.Balıkesir	194

10.1.4.Kamuoyu Yardımları	162
10.2.Dış Yardımlar	165
10.2.1.Hindistan Müslümanlarının Yardımları	165
10.2.2.Amerika'daki Türklerin Yardımları	166
10.2.3. Kıbrıs Türklerinin Yardımları	166
10.2.4.Yabancı Ülkelerin Yardımları	169
11.Sürgün Edilenlerin Yurtlarına Geri Dönmeleri	171

III. BÖLÜM:

YUNANİSTAN VE YUNAN ADALARINA SÜRGÜN

1.Sürgünün Hedefleri	174
1.1.Millî Direnişi Kırmak	175
1.2.Mevcut Sivil İradeyi Ortadan Kaldırmak	177
2.Sürgünün Şeklinde ve Hedefinde Değişiklik	178
2.1.Birlikte Götürülenler	179
2.1.1.Kılavuz Olarak ve Angarya İşlerde Kullanmak Üzere Götürülenler	179
2.1.2.Esirlerin Takasında Avantaj Sağlamak Amacıyla Götürülenler	181
3.Sürgünün Yöntemi	183
3.1.Keyfi Tutuklamalar	183
3.2.İşbirlikçilerin ve Rumların İftiraları	184
3.3.Kuva-yı Milliye Taraftarı Olmak	185
3.4.Silah Bulundurmak ve Mukavemet Etmek İle Suçlanmak	186
3.5.Yunan İşgalinin ve İdaresinin Arzu Edildiğine Dair, Belge İmzalatma Yöntemi	187
4.Sürgünün Uygulamaya Konması	188
5.Sürgüne Tâbi Bölgeler	189
5.1.Batı Anadolu	190
5.1.1.İzmir	190
5.1.2.Aydın	191
5.1.3.Manisa	192
5.1.4.Denizli	194
5.1.5.Balıkesir	194

5.1.6.Çanakkale	195
5.1.7.Bursa	195
5.1.8.İzmit	199
5.1.9.Afyon	200
5.1.10.Kütahya	200
5.1.11.Eskişehir	201
5.2.Trakya	202
5.3.Denizden Sürgün	205
6.Sürgünün Bilânçosu	209
7.Sürgün Kampları	211
7.1.Milos Adası	211
7.2.Lutiye Kampı	216
7.2.1.Temel İhtiyaçlar Konusunda Yaşanılan Sıkıntılar	216
7.2.2.Çalışma Şartları ve Sivil Türklere Yapılan Kötü Muameleler	219
7.2.3. Sivil Türklere Getirilen Kısıtlamalar	221
7.2.4.Hristiyanlaştırma Faaliyetleri	222
7.2.5.Yetersiz Sağlık Hizmetleri	222
8.Yunanistan'daki Türk Esirlerine Yardım Çalışmaları	223
9.İngilizlerin Benzer Bir Uygulaması: Malta Sürgünleri ?	227
10.Yurda Dönüş: Esir Değişimine Dair Çalışmalar, Sivil Rehinelerin Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması	230
10.1.Mübadele Komisyonu	235
10.2.Esir Listeleri Sorunu	237
10.3.Yurda Dönüş	238
11.İzmir'in İşgalinden Sonra Anadolu'daki Rum Nüfusunu Artırma Çabaları: Sürgün Edilen Türklerin Yerine Rumların İskânı	240
12.Rum Patrikhanesi ve Diğer Kuruluşların Faaliyetleri	253
12.1.Batı Anadolu	254
12.2.Trakya	255

*Kırım Savaşları
Ermeni Sürgünü*

IV. BÖLÜM:
YUNANLILARIN ANADOLU'DA UYGULADIĞI SÜRGÜNÜN
ULUSLARARASI SAVAŞ HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
VE İNSANİ BOYUTU

1.Uluslararası Savaş Hukukuna Dair Düzenlemeler	260
2.İşgal Kavramı, Savaşta Sivillerin Konumu ve Yunan Uygulamaları	261
3.İşgalci Güce Yüklenen Hukukî Sorumluluklar ve Yunan Uygulamaları	265
3.1.Kanunlar ve Mahkemeler	265
3.2.Memurlar ve İdare	267
3.3.İşgalci Gücün Kişisel Mallara Karşı Hak ve Sorumlulukları	269
3.3.1.Gayrimenkuller ve Menkuller	270
3.3.2.Savaş Yükümlülüğü ve Vergisi	270
3.4.Kara Savaşına Ait Kurallar ve Yunan Uygulamaları	273
3.4.1.Saldırı ve Savunma Araçları	274
3.4.2.Meşru Araçlar	275
3.4.3.Abluka ve Muhasara	275
3.4.4.Yunan Uygulamalarının Kara Savaşı Hükümlerine Uygunsuzluğu	277
3.4.5.Muhariplerin Düşman Tebaasına Karşı Hak ve Vazifeleri	278
3.4.5.1.Savaş Esirleri	278
3.4.5.2.1.Esirlere Yapılan Muamele	280
3.4.5.2.2.Esirlerin İâşesi	281
3.4.5.2.3.Esirlerin Çalıştırılması	282
3.4.5.2.4.Yaralı ve Hastalar	283
3.4.5.2.5.Ölümler	284
3.4.5.2.Sabit ve Seyyar Hastaneler	286
4.Yunanlıların Sürgün Uygulamaları Karşısında Ulusal ve Uluslararası	
Kamuoyunun Tavrı	288
4.1.İstanbul Hükûmeti'nin Tutumu	289
4.2.Anadolu'nun Tutumu	293
4.3.Batılı Devletlerin Tutumu	298

5.Yunanlıların Anadolu'da Uyguladığı Sürgünün İnsanı Boyutunun Değerlendirilmesi	300
5.1.Sürgünün Sosyo-Psikolojik Sonuçları	301
5.2.Sürgünün Sosyo-Ekonomik Sonuçları	303
5.3.Yunanlılar Tarafından Sivillerin Hedef Alınmasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi	307
SONUÇ	309
ÖZET	320
ABSTRACT	321
KAYNAKLAR	322
EKLER	349-350

ÖNSÖZ

Yunanlılar Anadolu'ya yönelik emellerini gerçekleştirmek için, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkararak batılı emperyalist güçlerin destek ve himayesinde Anadolu'nun işgalini başlatmışlar ve bu işgalleri, "*bölgede Rumların çoğunlukta olduğu ve temsil ettikleri Helen kültürünün de bu topraklara damgasını vurduğu*" yolundaki sözde iddialarına istinaden yapmışlardır. Eğer iddia ettikleri üzere, Rumlar talep ettikleri bölgelerde çoğunluğu teşkil etmiş olsalardı, işgal ettikleri yerlerdeki Türkleri sürgün ederek kendi nüfus çoğunluklarını yapay bir şekilde oluşturma stratejisine başvurmayacaklardı. Diğer bir deyişle, bu stratejilerinin Rum nüfus çoğunluğunu sağlayarak ilhaka giden yolun kapılarını açmak için geliştirilmiş olması, bölgede çoğunluk teşkil ettikleri sавlarını kendiliğinden çürüten bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda Yunanlıların Anadolu'daki nüfuslarını artırma girişimlerinin tarihi kökenlerine inerek işgal yıllarında; 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgalinden 9 Eylül 1922 Yunanlıların İzmir'i terk ettiği güne değin geçen zamanda fiilî anlamda, Yunanlılarca ciddi ve sistemli bir şekilde işgal acısını yaşamış tüm Türk şehirlerinde uygulamaya konan yapay nüfus artırma stratejisi çerçevesindeki sürgün olgusunun; amaçlarını, yöntemlerini, boyutlarını, sonuçlarını ve sürgünün hukukî ve insanî boyutunu mevcut veriler ışığında; dayanağı görünmeyen Yunan tezlerini de inceleyerek, ortaya çıkarmaya çalışmak araştırmamızın genel kapsamını oluşturacaktır.

Günümüz Yunan siyasetçileri, belki de sözde Ermeni iddialarından esinlenerek, 14 Eylül'ü "*Küçük Asya'da Katliâm Günü*" olarak kabul eden bir karar almışlardır. Ancak gerçekte Yunanlılar, "*Küçük Asya Maceralarında*" Anadolu'yu bir harabeye çevirerek, Türk insanına uyguladıkları zulüm ve sürgünlerle izleri uzun yıllar unutulmayacak sosyal bir yıkıntıya sebep olmuşlardır. Bu tezin öncelikli amacı, yukarıdaki Yunan politik oyununa karşı sadece bir antitez olarak ortaya çıkmaktan çok, temelsiz bir şekilde baskın gelmeye çalışan ve bunda politik faydalar gören Yunan bakış açısına karşı, tarihi ve objektif veriler ışığında, bilimsel sonuçlara dayalı gerçekleri ortaya koymaktır.

Ölüm ve Sürgünler ile boşalan yerlere Rum nüfus iskânını gerçekleştirerek demografik meşruiyeti temin etme, Yunanlıların hem hak iddiaları hem de delilleri olarak ileri sürdükleri bazı verilerin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Bu mesele, konuya dair bazı çalışmalarda alt bölüm başlıkları şeklinde gündeme getirilmişse de, bizim ortaya koymaya çalışacağımız demografik bir projenin bütünlüğü içerisinde üzerinde durulmamıştır.

Yunanlıların Anadolu'yu işgalinden ve işgale karşı başlatılan millî direnişten, cephelerden, savaşıardan ve nihayet uğradıkları büyük bozgunla İzmir'de denize döküldükleri güne değin geçen olaylardan bahseden ciddi çalışmalar tatmin edici boyutlara ulaşmış gibi görünmektedir. Ancak, üç yılı aşan zaman süresince, işgal altındaki topraklarda yaşayan bölge halkının yaşadığı buhranlı günleri ortaya koyan pek fazla çalışmadan söz edemeyiz. İşte bizim üzerinde çalıştığımız sürgün olgusu ile, Millî Mücadele yıllarının sosyal boyutunu da; Türkiye'nin yarısına yakın bir coğrafyasında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bugüne değin pek araştırılmayan ve ilk kez tarafımızdan ele alınan bu çalışmanın Yunanlılarca Anadolu'da uygulanan sürgünleri konu edinmiş olması, tezimizin öneminin ortaya çıkmasında belirleyici etken olacaktır.

Konun belirlenmesi ve araştırma safhasındaki yardımlarından dolayı hocam Prof. Dr. Azmi Süslü'ye; öneri ve fikirleri ile tezime daima katkıda bulunan Prof. Dr. İzzet Öztoprak ve Prof Dr. Mehmet Şahingöz hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkür ederim.

Serdar Sarısır

Ankara 2005

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı Geçen Eser
a. g. g.	Adı geçen Gazete
a. g. m.	Adı Geçen Makale/ Adı Geçen Madde
a. g. t.	Adı Geçen Tez
ATASE Arşivi	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
Bkz./bkz.	Bakınız
B.C. Arşivi.	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
gös. yer.	Gösterilen yer
Nu.	Numarası
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa sayısı
vd.	Ve devamı
Anadolu'da Yunan Mezalimi I	Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi , Birinci, İkinci, Üçüncü Kısım, Ankara 1337.
Anadolu'da Yunan Mezalimi II	Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi , C. I-II, Ankara 1996.
Greek Atrocities I	Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna (May to July 1919) , Lausanne 1919.
Greek Atrocities II	Greek Atrocities in Asia Minor , İstanbul 1922.
Komisyon Raporları	İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığı'nın ve Osmanlı Komisyonu Reisi'nin Raporları , Dersaâdet 1335.

Makâmât-ı Askerîyye I	İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Mevrûd Raporlar , Dersaâdet 1335.
Makâmât-ı Askerîyye II	İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezâlîmi Hakkında Makâmât-ı Askerîyyeden Mevrûd Raporları Hâvi II. Kitap , Dersaâdet 1335.
Söke Havalisi	Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti , I., II. Kısım, (yayın yeri ve tarihi yok).
Şarki Trakya	Şarkî Trakya'da Yunan Zulümleri , Numara: 4, 1338.
TİH	Türk İstiklâl Harbi , Ankara 1999.
Turan I	Mustafa Turan, Süleyman Özbek, Zahit Yıldırım, (Yayına hazırlayanlar), Türkiye'de Yunan Fecâyii , C. I-II, Ankara 2003.
Turan II	Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923) , Ankara 1999.
Yunan İllerinde	Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz , Ankara 1339.
Yunan Fecâyii I	Türkiye'de Yunan Fecâyii, Birinci Kitap , İstanbul 1337.
Yunan Fecâyii II	Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap , İstanbul 1337.
Vesâik-i Resmîyye	Yunan Fecâyiine Müteallik Aydın Vilâyeti'nin Beynelmilel Tahkik Heyeti'ne Verilmek Üzere Topladığı Vesâik-i Resmîyyeye Müstenid Hülâsa , Dersaâdet 1335.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezimizin hazırlanması sırasında, Arşiv Vesikaları, Yayınlanmış Resmi Vesikalar ve Raporlar, Süreli Yayınlar, Hatıralar ve Telif Eserler olarak tasnif edebileceğimiz kaynaklardan yararlanılmış olup, aşağıda bu kaynakları öncelik sırasına göre değerlendirmeye çalışacağız.

1. Arşiv Vesikaları

Araştırmamızın içeriği ile ilgili belge bulunan arşivlerden; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) Arşivi ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nden yararlanılabilmektedir¹.

1.1. ATASE Arşivi

ATASE Arşivi'nde, İstiklâl Harbi Kataloğu -yaklaşık 60 cilttir- tamamen taranmış ve konumuzla ilgili belgeler tespit edilerek tezimizde kullanılmıştır. Ancak, konumuzla ilgili bazı belgelerin ATASE Arşivi'nde bulunduğu bilinmekle birlikte; arşivde yeni tasnif çalışmaları yapılması nedeniyle 1600 kodlu belgeleri görme imkânımız olmamıştır. Ayrıca bazı belgeler de konumuzla doğrudan ilgili olmadığı ve ayrı bir çalışma iznini gerektirdiği için görülememiştir.

ATASE Arşivi, İstiklâl Harbi Kataloğu'ndan yararlandığımız belgelerin mahiyet olarak genel bir tasnifini yapacak olursak; daha çok mahalli, mülki ve askeri makamların alt ve üstleriyle yaptıkları yazışmalar ve istihbarât raporları şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

Tezimizde kullandığımız belgelerin içeriğine bakacak olursak, İslâm ahâlinin işgal edilen bölgelerden göçmesinin Rum nüfusunun çoğunluk hâline gelmesine neden olacağı, bu nedenle İslâm ahalinin buldukları yerleri terk etmemeleri, Yunanlıların İzmir, Aydın, Tire gibi şehirleri işgal ederek bu yerlere Rumları

---

¹ Tezimizle ilgili oldukça zengin malzeme bulunduğunu tahmin ettiğimiz, Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi'nden de yararlanmak istenilmiştir. Bu amaçla söz konusu kuruma 15.10.2003 tarihli dilekçe ile müracaatta bulunulmuş ise de, "...konuya vakıf personel bulunmadığı" gerekçesi ile gelen 16.10.2003 tarih ve 012606 sayılı Kızılay Genel Müdürlüğü Haberleşme ve Arşiv Müdürlüğü'nün cevabi yazı üzerine bu arşivden yararlanılamamıştır.

yerleştirdikleri, İzmir civarında yerleşmeye alışan Rumlar hakkında, Balkan Savaşları'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel Yunanistan'a gitmiş Rumların Kala-ı Sultaniye sahillerine çıkmaları, Amerika Tetkik Heyeti'ni yanıltmak için çok sayıda Rumun Osmanlı sahillerine çıkarılmak istendiği, Yunanlıların birçok Rumu Tekfurdağı ve civarındaki köylere yerleştirdikleri, Marmara Denizi'ni çevreleyen coğrafyadaki Türklerin tehciri, Yunanistan'a sürgün edilenler, Yunanlıların Müslüman nüfusu azaltma politikası doğrultusunda İzmir'deki kadın ve erkeklere mezalim yaptıkları, Yunanlıların İzmir'deki halkı vapurlara bindirerek mehule götürmeleri, mezalimlerden dolayı halkın hicret etmek zorunda kaldığı, Rumların İzmir'de müstakil bir hkmet kurarak Yunanistan'a ilhak edecekleri ve yerli Türkleri hicrete mecbur bırakacaklarının haber alındığı, Yunanlıların Türkleri g ettirmeye yönelik faaliyetleri, Edirne vilayetinin Yunanlılarca işgali zerine Bulgaristan'a iltica edenlerin durumu, Yunan zulmü dolayısıyla hicrete mecbur bırakılanların hâli, onlara yapılan yardımlar vb. konularla ilgili belgeler olup, tezimizin ana temasına uygun olarak tezimize büyük katkı sağlamıştır.

1.2. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

Cumhuriyet Arşivi'nde, yaptığımız katalog taramaları neticesinde; Bakanlar Kurulu Kararları Evrkı, Başbakanlık Mumelat Genel Müdürlüğü Evrkı, Toprak-İşkn Genel Müdürlüğü Evrkı'ndan tezimiz ile ilgili belgeler tespit edilerek, kopyaları alınmak suretiyle faydalanılabilmıştir.

Genelde bu arşivden kullandığımız belgeler ise, daha çok g ettirilen sivillere yapılan yardımlar, tutuklanarak Yunanistan'a gönderilen siviller, İzmir ve havalisinde Rum etelerince işkenceye tâbi tutularak iç kesimlere göç eden Müslüman halkın yerine Yunanistan'a firar eden Rumların iskân ve kabullerinin mümkün olmadığı, göç etmek zorunda kalan sivillerin zarar beyanları, göç etmek zorunda kalanların buldukları yerler ve miktarları vb. konularla ilgili, belgelerden oluşmaktadır.

2. Yayınlanmış Vesikalar, Raporlar ve Resmi Yayınlar

Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerde gerçekleştirdikleri mezalimle ilgili tatmin edici, arşiv bazındaki çalışmalar, raporlar, resmi yayınlar mevcut olup biz de bunlardan çalışmamızda sıklıkla istifade ettik. 1919-1923 yılları arasında yayınlanan ve bir kısmı daha sonra günümüz harflerine aktarılmış olan bu eserler², Yunanlıların işgal bölgelerinde yaptıkları mezalimlere dair derlenen bilgi ve bulguların yer aldığı rapor niteliğindeki eserlerdir.

Tezimizin üçüncü bölümünde bir hayli faydalanmış olduğumuz bu türden bir kaynak, *Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz*³, adlı kitaptır. Kitabın girişinde dört bölümden oluştuğu ifade edilmişse de: -1. Sivil Esirlerimizin Yunanistan'da Gördükleri Zulümler, 2. Esir Zâbitlerimizin Mühim İfadeleri, 3. Zavallı Esir Askerlerimizin Başından Geçenler, 4. Resmi Raporlar ve Vesikalar- ancak ilk iki kısmı mevcuttur.

Biz bu kitabın, Sivil Esirlerimizin Yunanistan'da Gördükleri Zulümler, başlığını taşıyan birinci kısmından bir hayli faydalandık. Bu kısım, Yunanlılar tarafından Yunanistan ve adalara sürgüne gönderilen sivillerden, yurda geriye dönebilenlerin, sürgünde buldukları dönemde başlarından geçen olaylar ile ilgili olarak adli makamlara, şâhitler huzurunda verdikleri ifadelerinden oluşmaktadır. Matbuât ve İstihbarât Müdüriyeti tarafından 1923 yılında Ankara'da yayınlanmış olan bu kıymetli kaynak, Nejat Sefercioğlu⁴ tarafından 1978 yılında günümüz harfleriyle tekrar yayınlanmıştır.

² İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Hâvalîsinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezâlîmi Hakkında Makâmât-ı Askeriyyeden Mevrûd Raporları Hâvî II. Kitap, Dersâdet 1335 (Zekeriya Türkmen, *Belgelerle Yunan Mezalimi*, Ankara 2000; adlı kitapta söz konusu kitabın transkripsiyon hâli, sadeleştirilmiş hâli ve bazı diğer ilgili raporlar, muhtıra ve telgraflar bulunmaktadır); *Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Birinci, İkinci, Üçüncü Kısım, Ankara 1337; bu kitabın birinci kısmı; *Greek Atrocities in Asia Minor*, First Part, İstanbul 1922 adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir; *Türkiye'de Yunan Fecâyii, Birinci Kitap*, İstanbul 1337; *Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap*, İstanbul 1337 (Bu iki kitap günümüz harflerine çevrilmiştir. Yayına hazırlayanlar, Musatafa Turan, Süleyman Özbek, Zahit Yıldırım, *Türkiye'de Yunan Fecâyii*, C. I-II, Ankara 2003); *Şarkî Trakya'da Yunan Zulümleri*, Numara: 4, 1338; Canip Bey, *Bursa Vilayeti'nde Yunan Fecâyii*, 1341 (Turgay Gündüz-Ali İhsan Karataş-Adem Apak tarafından günümüz harfleriyle, *Bursa'da İşgal Günlüğü*, İstanbul 2004, başlığıyla yayına hazırlanmıştır). Kaynakçada ayrı bir başlık altında kullandığımız bu tür eserlerin tamamını bulabilirsiniz.

³ *Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz*, Ankara 1339.

⁴ Nejat Sefercioğlu, *Esaret Hatıraları*, İstanbul 1978.

Tezimizde yararlandığımız yayınlanmış arşiv belgelerinden oluşan bir kaynakta, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*⁵, adlı eserdir. Adından da anlaşılacağı üzere Yunanlıların Balkanlar'da ve Anadolu'da yaptıkları mezalime dair Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerin asılları ve günümüz harflerine aktarılmış şekliyle tasnif edilerek yayınlanan bu eserin I-II. ciltleri tezimiz için oldukça faydalı olmuştur. Ayrıca, *TBMM Gizli Celse Tutanakları, Düstur* gibi resmi nitelikteki diğer verilerden de yararlanmış bulunuyoruz.

3-Sürelî Yayınlar

Dönemin gazetelerinin taraması yapılarak, tezimize dair İstanbul basınında yer alan haberler tespit edilmiştir. Taraması yapılan dönemin gazeteleri, *Alemdâr, Dersâdet, İfhâm, İkdâm, İleri, Tanîn, Tevhîd-i Efkâr ve Vakîf*'tir. Ayrıca 1965 yılı *Milliyet Gazetesi*'nden de yararlanılmıştır.

Tezimizde yararlandığımız gazete haberlerinin içeriği de daha çok, göç etmek zorunda kalan sivillerin durumları, miktarları hakkındaki haberler, yardım çağruları ve yardım amaçlı girişimlerden bahseden haberler, göç etmek zorunda kalan sivillere yardım yapan yerli ve yabancılar hakkındaki haberler, sürgünden dönen ilk kabileler hakkındaki haberler, şeklindedir. Ayrıca konumuzla ilgili makalelerin yer aldığı çok sayıda dergiden de yararlanılmış olup, bunların tamamı kaynaklar kısmında gösterilmiştir.

4-Hatıralar

Millî Mücadele'de aktif şekilde yer almış isimlerden Mustafa Kemal (Atatürk)⁶ Ali Fuat (Cebesoy)⁷, Celal (Bayar)⁸, Şefik (Aker)⁹, Yüzbaşı Ahmed¹⁰, Mehmet

⁵ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, C. I-III, Ankara 1996.

⁶ Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, Türk Tayyâre Cemiyeti Neşriyatı, II. Baskı, Ankara 1927.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2000.

⁸ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. V, İstanbul 1997.

⁹ M. Şefik Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali*, C. I, 104 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, İstanbul Mart 1937; C. II, 105 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, İstanbul Haziran 1937.

¹⁰ İsmail Aka-Vehbi Günay-Cahit Telci (Yay. Haz.), *Süvari Yüzbaşı Ahmed Türk-İstiklâl Harbi Başında Millî Mücadele*, İzmir 1993.

(Arif)¹¹, İbrahim Ethem (Akıncı)¹² gibi şahısların hatıralarının yanı sıra; Yunan Mezalimini İnceleme Heyeti'nde yer alan Halide Edip (Adıvar)¹³, Asım (Us)¹⁴ gibi şahısların hatıraları ve yerel idarecilerin gözlemlerinin anlatıldığı -Hilmi (Uran)'ın Çeşme Kaymakamlığı sırasındaki gözlemlerinin de yer aldığı eseri¹⁵, ya da Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret (Kaygusuz)'un hatıraları¹⁶ gibi- kitaplardan da yararlanılmıştır. Bunların dışında Nail (Moralı)'nın¹⁷ ve Galip Kemali (Söylemezoğlu)'nun hatıralarından da yararlanılmıştır¹⁸. Bunların yanı sıra gazete¹⁹ ve dergilerde çıkan bazı hatıra nevi bilgilerden de yararlanılmıştır²⁰.

Uygulamaya maruz kalmış insanlara yönelik saha araştırması yapmak arzusunda olmamıza rağmen, yaşananların üzerinden uzun yıllar geçmiş olması nedeniyle bunun gerçekleşmesi güçleşmiştir. Ayrıca Yunanistan'a sürgüne gönderilen sivillerin, buldukları sürgün kamplarını görmek, fotoğraflar ile belgeleyebilmek de imkânlarımızın sınırlılığı nedeniyle mümkün olamamıştır.

5-Telif Eserler

Tez konumuzu seçmemizde büyük etkisi olan, direk sahayla ilgili tek çalışma olan ve burada zikretmeden geçemeyeceğimiz Cengiz Orhonlu'nun *Bellekten*'de yayınlanan makalesi dışında²¹, Seçil Akgün Karal-Murat Uluğtekin²²,

¹¹ Mehmet Arif, **Anadolu İnkılâbı-Milli Mücadele Anıları 1919-1923**, İstanbul 1992.

¹² İbrahim Ethem Akıncı, **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978.

¹³ Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1992; Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Mehmet Asım, **Yunan Mezalimi 9**, İstanbul 1970.

¹⁴ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964.

¹⁵ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959.

¹⁶ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955.

¹⁷ Nail Moralı, **Mütareke'de İzmir Olayları**, Ankara 1973; Moralı, **Mütareke'de İzmir, Önceleri ve Sonraları**, İstanbul 1976.

¹⁸ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler 1918-1922**, İstanbul 1939; Söylemezoğlu, **Canlı Tarihler**, İstanbul 1946; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922**, IV. Cildin Son Kısım, İstanbul 1955.

¹⁹ Ömer Sami Coşar, "Milos Fâciası 1, On Beşini İtelemiş Erkekler Karakola!...", **Milliyet Gazetesi**, 13 Haziran 1965, s. 5; "Milos Fâciası 2, Ahret Yolculuğuydu Bu!...", **Milliyet Gazetesi**, 14 Haziran 1965, s. 5; "Milos Fâciası 3, İsmail Su Bel...", **Milliyet Gazetesi**, 15 Haziran 1965, s. 5 gibi...

²⁰ Haşim Tümer, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler", **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, C. 1, S. 1, Mart 1978, (ss. 19-21); "İşgal Altındaki Uşak'ta Kişisel Direnmelerden Haşim Tekin ve Salim Alyanak", C. 1, S. 5, Kasım 1978, (ss. 19-21).

²¹ Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten C.XXXVII**, S. 148'den Ayrı Basım, Ankara 1973, (ss. 485-495).

²² Seçil Akgün Karal-Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, C. I-II, Ankara 2002.

Mehmet Çanlı²³ ve Mehmet Temel'in²⁴ çalışmalarının yanı sıra Yunanlıların işgal yıllarında Anadolu'da gerçekleştirdikleri mezalimlerle ilgili olarak arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış olan Talat Yalazan²⁵ ve Mustafa Turan'ın²⁶ eserlerinden de yararlandık, burada örnek olarak verdiğimiz bu eserlerin dışında, konuya dair ulaşabildiğimiz ve tezimizde yararlandığımız telif eserlerin tamamı kaynaklar kısmında gösterilmiştir

Ancak zaman zaman konumuzla ilgili telif eserlerin tamamını görmemiz ne yazık ki mümkün olmamıştır. Zira, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Kütüphanesi'ndeki konumuzla ilgili -dipnotta künyeleri ve kütüphane numaraları verilen- Yunanca'dan çevrilmiş tek nüsha daktilo metinlerden yararlanma amaçlı mükerrer yazılı ve sözlü girişimlerimiz de ne yazık ki başarılı olamamıştır²⁷.

Ayrıca tezin yazım aşamasında, imlâ ve yazım kuralları açısından Türk Dil Kurumu'nun Sözlüğü ve en son İmlâ Kılavuzu esas alınmıştır. Osmanlı Türkçesi'nden aynen alıntı yapılan metinler ise, İslâm Ansiklopedisi'nin transkripsiyon kuralları göz önünde bulundurularak verilmiştir.

²³ Mehmet Çanlı, **Mili Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923)**, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

²⁴ Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998.

²⁵ Talat Yalazan, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)**, C. I, (15 Mayıs 1919-13 Eylül 1921), C. II, (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922), Ankara 1994.

²⁶ Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara 1999.

²⁷ Yarbay Tanaşi Hrisohoos, **Yunan Süvarisi Küçük Asya Harekatında 1919-1922**, Çev. Teğmen Niko Grigoriadis, Atina 1943'ten Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi yayınlanmamış daktilo metni 264 sayfa. **ATASE Kütüp. Nu:18-121-0-1; İstiklâl Harbi Hülasası**, Genelkurmay Başkanlığı, basılmamış etüd (hazırlayan ve tarih yok) 119 sayfa **ATASE Kütüp. Nu:18-248-0-1; Kostas Misailidis, Küçük Asya Seferi**, Çev. S. Karaoğlu, Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi yayınlanmamış metin 443 sayfa. **ATASE Kütüp. Nu:18-138-0-1; General K. Nider, Küçük Asya Harekatı, I. Devre 1919-1920, I. Kısım**, Çev. Lefter Ksontopoulos, Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi yayınlanmamış daktilo metni, 191 sayfa. **ATASE Kütüp. Nu:18-118-0-1; Yunan Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih Dairesi Başkanlığı, 1919-1922 Küçük Asya Seferinin Özetlenmiş Tarihi**, Atina 1937'den Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi yayınlanmamış daktilo metni 1044 sayfa; Yunan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı, **Küçük Asya Harekatı 1919-1922, Yunan Ordusu İzmir'de Mayıs 1919-1920**, Atina 1957'den Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi yayınlanmamış daktilo metni, C. I-241 sayfa, C. II, III. **ATASE Kütüp. Nu:18-112-1-1(2, 3).**

GİRİŞ

Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin adil ve hoşgörülü yönetim anlayışı altında yaşamaya başladıkları günden itibaren can ve mal güvenlikleri sağlanmış, dil, din ve eğitim serbestliği tanınmış olan Rumlar, dönemin ticari fırsatlarından da yararlanarak ekonomik seviyelerini yükseltebilmişlerdir. Böylece zengin bir Rum tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Zamanla işte bu tüccar aileleri ile Bizans aristokrasisinin kalıntılarından oluşan, İstanbul'da Fener semtinde kümelenmiş olmalarından hareketle Fenerliler (Phanariots) olarak adlandırılacak olan, bir Rum burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Özellikle XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde önemli görevler elde eden, 1711'de Buğdan ve 1716'da Eflâk yönetimine Fenerli Rumların getirilmesi gibi, Fenerli Rumlar böylece Rum burjuvazisinin güçlenmesini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda siyasî bir elit olarak Rum cemaati üzerinde de söz sahibi olmayı başarmışlardır.

Sosyal ve siyasî gelişimini hiçbir zaman kendi başlarına sağlayamamış olan Rumların, batılı devletlerin özellikle başlangıçta Rusya'nın emelleri doğrultusunda şekillenecek olan ayrılıkçı duyguları, Fener burjuvazisi eliyle filizlenip geliştirecektir. Rumlar arasında millî bilinç oluşturmaya yönelik hazırlık sürecinde gerek Ruslar gerekse de batılı devletler ile temas hâlinde olan, ilk oluşum ve girişimleri başlatan Fenerli Rumlar olmuştur. Rumlar arasında yayılmaya başlayan ayrılıkçı duygular, 1700'lü yılların sonlarına doğru pratiğe geçirilebilmiştir. Bu amaca yönelik ilk çabalar, 1768-1774 yılları süresince devam eden Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Rusya tarafından başlatılmıştır. Savaşın başlaması ile birlikte, görünürde kendini Ortodoksların koruyucusu ilân eden; aslında Slav yayılcılığını gizleyen Rusya, Balkanlar ve Mora Yarımadası'ndaki Ortodoksları isyana teşvik etmiştir. Rusya'nın kışkırtmaları ile 1770 Mart'ında başlayan ayaklanmalar, bölge Yunanlıları arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu hareketliliğin nedeni ise, kiliselerin öncülük ettiği "*kuzeyden gelen sarı saçlı özgür ırkın, kendilerini kurtaracağı*" inancı olmuştur. Rusya'nın tek başına gerçekleştirdiği bu girişim, 21 Temmuz 1774 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Böylece Rusya, sonradan tüm Ortodoks topluluklarını da kapsayacak olan; İstanbul'daki Ortodoksların koruyuculuk hakkını

elde etmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, Fransız İhtilâli ile yayılmaya başlayan fikirler, özelde Yunanlıların, genelde ise tüm Balkan halklarının Osmanlı Devleti'ne karşı başlattıkları ayrılıkçı hareketlerinde; özellikle de millî bilinçlerini yeni kazananlar için itici bir güç olmuş ve ayrılıkçı yönelimlere yol açmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı Devleti topraklarında, özellikle de İstanbul'da yaşayan Ortodoks Rumlara sağladığı ticari avantajlar, Rumların ekonomik imkânlarını daha da artırarak, Rum burjuvazisinin gelişmesini sağlamıştır. Ekonomik refah, eğitim ve kültürel alandaki gelişmeyi sağlamış, bu da beraberinde oluşturulmaya çalışılan Yunanlılık bilincini getirmiş ve ayrılıkçı eğilimler, Rusya'nın desteğini de alan Fener Patrikhanesi ve Fenerlilerin çalışmaları ile daha da bir hız kazanmıştır.

Ortodoks kesimde güçlenen ayrılıkçı eğilimler, doğal olarak kendi teorisyenlerini de ortaya çıkarmıştır. Ayrılıkçı bilincin oluşmasında ve gelişmesinde etkin olan Yunanlıların arasında, özellikle Korais, Rigas ve Kosmas gibi Yunanlılar, Avrupalı güçleri de incitmeyecek bir tarzda, Yunanlıların ayrılıkçı eğilimlerini sistematik temellere oturtmuşlardır. Ancak, Avrupalı güçlerin, Yunanistan adlı siyasal oluşum için öngördüğü coğrafyada, bu düşünceleri hayata geçirecek yeterli nüfus potansiyelinin bulunmadığından olsa gerek, Yunanlılar arasında Mora Yarımadası'na yönelik ayrılıkçı hareketler, bölge dışında gelişme göstermiştir¹.

---

¹ Konstantin Çukalas, *The Greek Tragedy*, London 1969; *Yunanistan Dosyası*, Çeviren, Şeyla (soyadı yok), İstanbul 1970, s. 14, 15 vd.; Ahmet Bekir Terek, "Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 29, Şubat 1970, s. 20-25; Beria Remzi Özoran, "Fenerli Rumlar ve Megali İdea", *Türk Kültürü*, S. 205-206, Kasım-Aralık 1979, s. 49-57; La Gorce, *Les Grecs A Toutes Les Époques*, Paris 1870; *Çağlar Boyu Yunanlılar*, Çev. Doğu Araştırma Merkezi, İstanbul 1986, s. 259-263; Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara 1987, s. 26, 27 vd.; M. Murat Hatipoğlu, *Türk Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 3-5; Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi*, İstanbul 1988, s. 40, 41 vd.; Dimitris Loules, "The Frenc Revolution And Its Influence Upon Greece", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, Ankara 1991, s. 283-290; "Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi", Çev. Selda Kılıç, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, Ankara 1991, s. 292; Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara 1993, s. 20, 21 vd.; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996, s. 31, 32 vd.; Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge 1992; *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 1997, s. 31, 34; 42-46 vd.; Yusuf Sarıay-Tahir Sünbül, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Ankara 1999, s. 39, 40, vd.; Dimitri Kitsikis, *L'Empire Ottoman*, 1985 Presses Universitaires de France; *Türk-Yunan İmparatorluğu*, Çev. Volkan Aytar, İstanbul 2003, s. 148; Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*, İstanbul 2003, s. 163-165; 173-175; Edouard Driault, *La Question d'orient*, Paris 1898; *Şark Mes'elesi*, Çev. Nafiz; Yayına Hazırlayan, Emine Erdoğan, Ankara 2003, s. 102, 103 vd.; Kemal H. Karpat, "The Balkan National States and Nationalism: Image and Reality", *Islamic Studies*, C. 36,

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunan Ortodoks tacirler, güçlenen ayrılıkçı eğilimlerin mimarları emperyalist batılı devletlerle oldukça güçlü ilişkiler geliştirmişler ve bu ilişkilerden elde ettikleri birikimlerini Türk topraklarında yaşayan taraftarlarına aktarmışlardır. Avrupalı devletlerin önderliğinde kurulan ayrılıkçı ilk örgütler de, bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemim ilk girişimleri, Rıgas'ın çalışmaları gibi, başarısız olmakla birlikte; sonraki süreçte yayılmacı Rum anlayışına temel teşkil edecektir. Daha önce kurulan ayrılıkçı Rum örgütlerinde olduğu üzere, Avrupalı güçlerin desteği ile kurulan örgütlerin en önemlisi olarak kabul edilen Filiki Eteryaya 1814'de Odessa'da kurulmuştur.

Emperyalist batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda, Yunanistan'ın ortaya çıkmasını da öngören bir anlayışı geliştiren Filiki Eteryaya, Mora'daki ayaklanmanın en önemli örgütü ve 1894'te Atina'da kurulmuş olan Etniki Eteryaya'nın da öncüsü olmuştur. Bu iki örgüt, Yunanlıların yayılmacı duygularını amaç edinen bir program dahilinde ayrılıkçı ve yayılmacı hareketlerin en etkin aktörleri olmuşlardır. Bunlardan gizli bir terör örgütü niteliğindeki Etnik-i Eteryaya'nın megali-idea (Büyük İdeal)'sı aşağıdaki konuları kapsamaktaydı:

Yunan bağımsızlığının gerçekleştirilmesi,

Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı,

Oniki Ada ve Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı,

Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı,

Pontus Rum Devleti'nin kurulması,

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (Enosis),

İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı,

İstanbul'un ele geçirilerek; Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması (Grek Projesi)"².

No. 2, 3 (1997), s. 329-359; "Balkan Ulusal Devletleri ve Ulusçuluk: İmge ve Gerçek", **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev. Recep Boztemur, Ankara 2004, 28, 29 vd.

² İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s. 171; Türsan, a. g. e., s. 35, 36 vd.; Hatipoğlu, a. g. e., s. 6, 7 vd.; Kocabaş, a. g. e., s. 40, 41 vd.; Gürel, a. g. e., s. 27; Sofuoğlu, a. g. e., s. 33, 34 vd.; Clogg, a. g. e., s. 47-48; Sarıнай-Sümbül, a. g. e., s. 42, 43; 58; Matthew Smith Anderson, **The Eastern Question 1774-1923**, London 1966; **Doğu Surunu 1774-1923**, Çev. İdil Eser, İstanbul 2001, s. 68; Driault, a. g. e., s. 181-182; Her ne kadar Filiki Eteryaya ve Etniki Eteryaya'nın kuruluş tarihleri karıştırılmışsa da, Etniki Eteryaya'nın amaçları ve çalışmaları konusunda ayrıca, bkz. Selahattin Selşik, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryaya**, İstanbul 1968, s. 143-150 vd.; Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea**, Ankara 1985, s. 25-29; Kocabaş, a.

Yunan bağımsızlığını hedefleyen Yunanlıların sonradan hedeflerini nasıl adım adım gerçekleştirdiklerini ve yayılmacı duygularının, tüm toprak kazançlarından sonra bile tatmin olmadığının anlaşılması için verdiğimiz bu ara bilgiden sonra, Filiki Etery'a'nın kuruluşundan sonra batı devletlerin de yardımıyla güçlenen ayrılıkçı hareketlerin gelişim sürecine devam edebiliriz.

1818 yılından sonra çalışmalarını yoğunlaştıran Filiki Etery'a, batılı devletlerin çıkarlarıyla örtüşen, Balkanlar'ı kendisine çalışma alanı olarak seçmiş ve buradaki gayrimüslimleri Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır. Rusların Ortodokslara yönelik politikalarını uygulama kararlığı, ayrılıkçı duyguları tahrik edilmiş Mora'daki isyancılara istekleri ile bütünleşince; İngiltere ve diğer batılı devletler de Mora'daki bir isyanın başlatılmasını teşvik etmişlerdir. Filiki Etery'a'nın beklediği fırsat, Osmanlı Devleti'nin Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı gerçekleştirdiği müdahale ve buna karşılık Ali Paşa'nın isyan etmesi ile ortaya çıkmıştır.

Önceden hazırlıklı olan Filiki Etery'a öncülüğündeki asiler harekete geçmiş ve 1820 yılı yazından itibaren on yıl sürecek olan isyanlar başlamıştır. Bu isyanlar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesinin geçici olarak ortadan kalkması üzerine, A. İpsilanti Yaş şehrinde isyan etmiştir. Ancak Rusya'nın desteğini alamayan bu isyan girişimi sonuçsuz kalmıştır. Bu başarısız girişimden sonra Mora'da ikinci bir isyan başlatılmıştır. Patras Patriği Germanos öncülüğünde Kalavrita'da başlamış ve kısa sürede yayılmıştır. Patrikhane ve papazların ayrılıkçı hareketlerdeki rolünü açıkça ortaya koyan Mora'daki bu ayaklanma kısa sürede Rumeli ve adalara yayılmıştır. Bölgedeki Türkler açısından kanlı bir hâl alan Mora'daki bu isyana karşı Osmanlı Devleti sert önlemler almış ve isyanla ilişkisi olan Patrik V. Gregeorius'u idam etmiştir.

Rusya ve Avrupa devletlerinin isyanlar sırasında Osmanlı Devleti'nin tutumuna eleştirel yaklaşımları ve baskıları devam etmiştir. Bu arada çok sayıda Türk, Mora isyancıları tarafından öldürülmüştür. Avrupalı güçlerin ve kamuoyunun desteğini gören isyancılar daha da cesaretlenmişler ve 22 Ocak 1822'de bir bağımsızlık bildirisi ilân etmişlerdir.

---

g. e., s. 50 vd.; Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul 1999, s. 179 vd.; A. Suat Bilge, **Büyük Düş, Türk Yunan Siyasi İlişkileri**, Ankara 2000, s. 16.

Böylece sıradan bir isyan Yunan bağımsızlık hareketine dönüştürülmüştür. Rusya'nın Mora Yarımadası'nda kurulmasını istediği ve büyük destek verdiği yeni siyasal oluşum üzerinde nüfuz sahibi olması ve böylece Akdeniz'de güçlenme olasılığı, İngiltere'nin politikalarında değişikliğe neden olmuş ve İngilizler de isyancıları daha net bir şekilde desteklemeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, Mora isyanını kontrol altına almaya başlamışsa da, Mora isyanını uluslararası platforma taşımak isteyen emperyalist güçler, 1825 Şubat'ında Petersburg'da konuyu görüşmüşler ve bu görüşmenin sonunda isyancılara ayrıcalıklar tanınmasını, kendilerine de garanti hakkı verilmesini, ve bunu Osmanlı Devleti'nin kabul etmesini istemişlerdir. Bu isteği reddeden Osmanlı Devleti'ne yönelik girişimler, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ultimatome vermesi ve Osmanlı Devleti'nden Bükreş Anlaşması'nın görüşülmesini istemesi gibi bir sürecin sonucunda, Rusya ve İngiltere arasında 4 Nisan 1826 yılında Petersburg Bildirisi'nin kabulü ile sonuçlanmıştır.

Petersburg Bildirisi'nde, Mora'da Yunanistan adında özerk bir yönetimin kurulması, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı olacak olan bu yönetimin hâkimiyet alanında yaşayan tüm Müslüman Türklerin de bu bölgeden çıkarılması ön görülmüştür. Daha sonra 6 Temmuz 1827'de İngiltere, Rusya ve Fransa aralarında imzaladıkları Londra Protokolü ile Yunanistan adlı siyasal oluşumun kuruluşunu somutlaştırmışlar ve bunu da Osmanlı Devleti'nin kabul etmesini istemişlerdir.

Tüm bu gelişmeleri Osmanlı Devleti'nin reddetmesi üzerine; İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı baskılarını artırmaya başlamışlar, nihayetinde bu üç devletin donanmaları Mora'yı ve Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almışlar ve 20 Ekim 1827 tarihinde de Navarin'deki Osmanlı Donanması'nı imha etmişlerdir. Henüz Osmanlı Devleti, Navarin olayının etkisini üzerinden atamamışken, Rusya 28 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilân etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile biten bu savaşın sonucunda 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması İmzalanmıştır.

Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti, reddettiği Petersburg Bildirisi'ni tanımak zorunda kalmış ve böylece Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir³. Gerek Yunanistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkmasında gerekse sonraki tarihi süreçteki yayılcı politikalarında etkili olan megali idea düşüncesi üzerinde genel bir değerlendirme yapmamız, Anadolu işgallerini de daha net anlamamıza yardımcı olacağından, megali idea'nın ne demek olduğu, ne zaman ortaya çıktığı ve amaçlarının neler olduğu üzerinde durmamız gerekecektir.

Megali Idea, Ortaya Çıkışı ve Amaçları

Megali idea'nın Türkçe karşılığı, “büyük ideal”, “büyük düş” “büyük mefkûre”, “büyük ülkü”, “büyük hayal” şeklinde verilebilir. Megali idea ne zaman ortaya çıkmıştır? “Megali idea'nın tarihi süreçte, tek ve açık bir tanımlaması olmuş mudur? Amaçları nelerdir? Megali idea söz edildiği döneme göre, bağımsız bir Yunanistan'ın, büyük Yunanistan'ın, Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun, kurulmasını öngören bir anlamda⁴ mı kullanılmıştır?

Megali idea'nın ortaya çıkışına baktığımızda, İstanbul'un fethine, Makedonyalı büyük İskender'e; hatta Grek mitolojisine kadar götürüldüğünü görüyoruz. Megali idea'nın ortaya çıkışını İstanbul'un fethine bağlayan Atina Üniversitesi öğretim üyesi ve eski Yunan Eğitim Bakanı Prof. Dr. Luvaris'in görüşüne göre;

“Fatih Sultan Mehmet tarafından Bizans ülkesinin yıkılması, artık boyunduruk altına girmiş bu kavmin ruhunda bu zihniyeti silemedi. Bilakis kuvvetlendirip derinleştirerek İslâm boyunduruğundan kurtulmak için sarsılmaz bir ümit uyandırdı”. “Bu fikir, bir taraftan Yunanlılığın coğrafi restorasyonu, Yunan kavminin bütün hâlinde yaşayabildiği eski ülkelerin tekrar kurulması... Eski Yunanistan (Bizans)'da parçalanmış küçük devletleri ilk defa birleştirme denemesi, bu fikirden doğmuştur”.

³ Çukalas, a. g. e., s. 16 vd.; Selşik, a. g. e., s. 193-196; Türsan, a. g. e., s. 26, 27 vd.; Hatipoğlu, a. g. e., s. 17-25; Kocabaş, a. g. e., s. 54-82; Gürel, a. g. e., s. 9, 28; Sofuoğlu, a. g. e., s. 44-60; Clogg, a. g. e., s. 49-60; Şahin, a. g. e., s. 190-207; Sarıнай-Sünbül, a. g. e., s. 44-51; Anderson, a. g. e., s. 69-93.; Driault, a. g. e., s. 182-203.

⁴ Hatipoğlu, a. g. e., s. 29-30; Şahin, a. g. e., s. 164; Sarıнай-Sünbül, a. g. e., s. 7; Salahi R. Sonyel, *The Turco-Greek Imbroglia Pan-Hellenism And The Destruction Of Anatolia*, Ankara 1999, s. 27; Suat Bilge, a. g. e., s. 13.

Bu konuda bazı batılı tarihçilerin, “*Bizans’taki Osmanlı hâkimiyeti, Ayasofya’nın duvarına süürülmüş badanaya benziyor. Altındaki mozaik putlar bozulmamıştır*”. Şeklindeki yorumları ile; Fatih’in İstanbul’u aldıktan sonra, hoş görüyle mevcudiyetinin devamına izin verdiği Patrikhane’nin ve Rum cemaatinin Türklere sezdirmeden eski Bizans’ın kurulabilmesi için tedricen çalışmaya başlamış olduklarını ve megali idea’nın temellerinin İstanbul’un fethiyle ortaya çıktığı düşüncesini desteklemektedir⁵.

Megali idea’nın ortaya çıkışını İstanbul’un fethine bağlayan diğer bir yazar da, Volkan Vamık-Hzkowitz Norman’dır. Vamık-Norman’a göre, İstanbul’un fethinden birkaç yıl sonra Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Hristiyanlar arasında, İstanbul’un Türklerin eline geçmesi kabullenilememiş ve kaybı geri almak çabası içinde, romantik bir Yunan milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Vamık-Norman Rumlar arasında, “*Yine yıllar geçecek, zaman geçecek, yine o bizim olacak*” şeklindeki belli şarkıların dilden dile dolaşmaya başladığını ve bu tür yaklaşımların megali idea’nın duygusal başlangıcını oluşturduğu üzerinde durmaktadır.

Yunanlı yazar Markides ise, “*megali idea’nın içsel bir mantığı olduğunu, yabancı işgalinde olmayı sürdüren Yunan dünyasının her parçasında cisimleşmek için ortamı zorladığını*”⁶ söylemekte, megali idea’nın Türklerin İstanbul’u 1453 yılında fethetmelerinden sonra ortaya çıkan bir Pan-Yunan ideolojisi olduğunu söylemekte ve “*megali idea, Bizans İmparatorluğu’nun bir gün yeniden ortaya çıkacağı ve bütün Yunan topraklarının büyük bir Yunanistan içinde birleşeceği inancıdır*”⁷ şeklinde tarif etmektedir.

Ancak, İstanbul’un fethi gecesi, Patrik VIII. Grigorius’un Yunanistan’a kaçmasından sonra, Patrikhane’de yapılan aramada ele geçen “*E Klisyasteki Altia*”nın, “*Kara Kitab*”ında ise; tüm Adalar Denizi ve Akdeniz, merkezi Trabzon olan Eski Pontus, Arnavutluk kıyıları; Kıbrıs ve Oniki Ada, geleceğin büyük Yunan Rum Devleti’nin sınırları içerisinde gösterilmektedir. Bu da aslında bu düşüncelerin İstanbul’un fethi öncesindeki varlığına işaret etse gerektir⁸. Megali idea düşüncesinin

⁵ Türsan, a. g. e., s. 28; Şahin, a. g. e., s. 165; Sofuoğlu, a. g. e., s. 23-24.

⁶ Vamık D. Volkan-Norman Itzkowitz, *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*, İngiltere 1994; *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*, Çev. Banu Büyükkal, İstanbul 2002, s. 55-56.

⁷ Suat Bilge, a. g. e., s. 13; Sonyel, gös. yer.

⁸ Şahin, a. g. e., s. 164; Sofuoğlu, a. g. e., s. 24.

İstanbul'un fethinden önce mevcut olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Beria Remzi Özorun'a göre, megali idea ilk olarak 1261'de Mişel Paleologus tarafından dile getirilmiştir⁹.

Clogg'a göre ise, megali idea terimini ilk kez dile getiren, Ali Paşa'nın oğluna doktorluk yaparken sonradan bağımsız Yunan Krallığı'nın ilk 20 yılında en etkili siyasal kişiliklerden biri hâline gelmiş olan, "Helenli" bir Ulah, İoannis Kolettis'tir. 1844'de Yunan anayasanın oluşumu ile sonuçlanan görüşmelerde Kolettis, Yunan Krallığı'nın sınırları dışındaki bölgelerde yaşayan Yunanlıları, Mora isyanında etkili olan yerli Yunanlılara karşı savunmuştur. Kolettis, sadece Yunan Krallığı'nda yaşayanların Yunanlı değil, aynı zamanda Yunan tarihi ya da soyu ile ilişkili olanların da Yunanlı olduğunu savunmuştur. Kolettis'e göre Helenizm, başlıca iki merkezde toplanıyordu: Yunan Krallığı'nın başkenti olan Atina ve tüm Yunanlıların düşü ve umudu olan İstanbul. Yunan Meclisi'nde 15 Ocak 1844 günü yaptığı konuşmasında Kolettis:

*"Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da, ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam adasında, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da, Yunanlıdır. Helenizm'in iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur"*¹⁰.

Şeklinde bir açıklama yaparak, Yunanlıların yayılmacı düşüncelerinin net bir özetini yapmıştır.

⁹ Beria Remzi Özorun, "Megali İdea'nın Kökenleri I", *Türk Kültürü*, S. 188, Haziran 1978, s. 471 vd.; Özorun, "Megali İdea'nın Kökenleri II", *Türk Kültürü*, S. 189, Temmuz 1978, ss. 547 vd.; Türsan, a. g. e., s. 2.

¹⁰ Kâmrân İnan, "Türk Yunan İlişkilerinde Dinamikler", *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 93; Murat Hatipoğlu, "Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter", *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 456-457; Türsan, a. g. e., s. 29; Hatipoğlu, a. g. e., s. 31-32; Kocabaş, a. g. e., s. 87-88; Gürel, a. g. e., s. 30; Sofuoğlu, a. g. e., s. 24; Clogg, a. g. e., s. 66; Sarıay-Sünbül, a. g. e., s. 55-56; Suat Bilge, a. g. e., s. 14-15; Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision*, London 1973; Yunan Düşü, Çev. Halim İnal, Ankara 2002, s. 17; Sonyel, *The Turco*, s. 28.

J.C.Voyatzidis tarafından, “Bizans-Yunan İmparatorluğu”nun diriltilmesi, Küçük Asya’nın Elenleştirilmesi ve Balkanlar ve Anadolu’da Türk hâkimiyetine son verilmesi şeklinde tanımlanan megali idea’nın, Büyük Yunanistan için amaçlanan sınırları çizebilmek için seçilen, hedefleri ise şunlardır: önce Yunanistan’ı bağımsızlığına kavuşturmak; sonra Yedi Ada’yı almak; Tesalya ve Epir’i ele geçirmek; Girit Adası, Oniki Ada ve Kıbrıs Adası’nı; İstanbul da dahil olmak üzere Anadolu’nun Sakarya’ya kadar olan kesimini elde etmek ve nihayet Karadeniz kıyılarını da ele geçirerek Pontus Rum Devleti’ni kurmaktır¹¹.

Değişik kaynaklardan beslenen¹² megali idea, XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Yunan toplumunda üç ayrı anlamı taşımaktaydı. Bu ayrılık, ana hedeflerden ziyade, hedefe ulaşmada takip edilecek yöntemden kaynaklanmaktaydı. Tam anlamıyla yorumlanınca megali idea, Merkezi İstanbul’da olan “Bizans-Yunan İmparatorluğu”nu canlandırmaya yönelik romantik bir düştü. Daha ılımlı bir yorumla megali idea, Yunanlılar ile Türkler arasında çatışmaya neden olmayacak doğal bir yoldan, Osmanlı Devleti’nin yavaş yavaş içten yıkılmasını sağlayarak, Osmanlı Devleti üzerinde Yunan kültürel ve ekonomik egemenliğini sağlamak hevesiydi. Üçüncü olarak da megali idea, Krallık dışında yaşayan Yunanlıların üzerinde yaşadıkları toprakları geri alarak Yunan Kırallığı ile birleşmekti.

Tüm bu düşünceler XX. yüzyıla kadar yaşadıysa da, hepsinden baskın gelen Osmanlı Devleti ile açıktan çatışmaya yol açacak olan üçüncü şık olacaktır¹³. Zira, Elefterios Venizelos’un 1910 yılında iktidara gelmesiyle megali idea, yeni bir karakter kazanacaktır. Venizelos’dan önce megali idea, daha ziyade soyut bir özellik arz ederken; Venizelos, Yunan yayılcılığını somut; siyasî, coğrafi ve etnik temellere dayandırma çabası içerisine girecektir¹⁴.

¹¹ Şahin, a. g. e., s. 164; Sofuoğlu, a. g. e., s. 24.

¹² Türsan, a. g. e., s. 29, 30 vd.; Alexis Heraclides, *İ Elleda ke o Eks Anatolon Kindunos*, Atina 2001; Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye, Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları, Çev. Mihalis Vasilyadis-Herkül Milas, İstanbul 2002, s. 45-61, 79-122; Megali İdea’yı hazırlayan şartlar hakkında diğer bazı Yunan yazarlarının görüşleri için ayrıca bkz. Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İstanbul 2002, s. 13 vd.

¹³ Smith, a. g. e., s. 18-19; Gürel, a. g. e., s. 30.

¹⁴ Hatipoğlu, a. g. m., s. 460-468.

Yunanistan'ın Kuruluşundan Sonra "Büyük Hayali" Gerçekleştirmeye Yönelik Çabalar

Kurulduğu yıllarda 700-750.000 nüfusu ve 55.000 kilometre kare yüz ölçümü, bulunan Yunanistan¹⁵ "*dünyaya geldiği andan itibaren irredentist*" bir politika izlemeye başlamıştır¹⁶. Tanzimat'ın sağladığı serbestiyet ortamında Fenerli Rumlar ve Patrikhane'nin çalışmaları¹⁷ hız kazanmış, megali idea peşindeki Yunanistan bağımsızlığından itibaren yayılma ve Türklerin aleyhine genişleme sürecini devam ettirmiştir. Bunu yaparken de propaganda unsurunu başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu sayede Yedi Adalar 1864 yılında Yunanistan'ın eline geçmiştir. Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Yunanistan Rusya'nın yanında yer almış ve Teselya'ya girmiş, bunun sonucu olarak da 1881 yılında Teselya sancağına sahip olmuştur.

Girit'te de Rum din adamları 1864 yılında ayaklanmışlar, 1864 yılında Yedi Ada'nın Yunanistan'a bırakılması Girit'te de isyanların hızlanmasına neden olmuştur. Batılı devletlerin zoruyla Osmanlı Devleti Girit Rumları için bir muhtariyet plânını kabul etmek durumunda kalmıştır. Ancak, nihaî hedefleri, büyük hayal çerçevesinde Yunanistan'a bağlanmak olan Girit Rumları Osmanlı Devleti'nin en zor anında, 1878 yılında tekrar ayaklanmışlar, bunun üzerine 25 Ekim 1878 tarihinde varılan anlaşma ile Rumların imtiyazları genişletilmiştir.

1896 yılında bir taraftan Etniki Eteryay'nın kıskırtmaları, diğer taraftan Avrupa devletlerine bağlanan ümitler sonunda, Girit'te tekrar başlayan isyanlar, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Ordusu karşısında kısa sürede hezimete uğrayan Yunanistan'ın yardımına yine Avrupalı destekçileri ile Rusya yetişmiş ve bu girişimler sonunda 20 Mayıs 1897 yılında mütareke; 13 Kasım 1897 yılında da kesin barış anlaşması imzalanmıştır. Bu yenilgi Yunanistan'da bir takım sorunlara neden olmuş, ülke özellikle ekonomik açıdan zor bir döneme girmiştir.

¹⁵ Çukalas, a. g. e., s. 18; İnan, a. g. m., s. 94.

¹⁶ Ortaylı, a. g. m., s. 168; İredentizm'in sözlük anlamı, İtalya'da 1878 yılında kurulan bir partinin üyesi demektir. Bu parti başka devletlerin egemenliği altında yaşayan ancak halkı irken İtalyan olan ve İtalyanca konuşan yerleri İtalyan sınırları içine almayı amaçlayan bir partidir. Daha sonraları benzer amaçlarla hareket edenlere ve bu tür politikalara irredentist denilmiştir; Gürel, a. g. e., s. 30; Yunan Hükümetlerinin irredentist politikaları hakkında bkz. Sonyel, *The Turco*, s. 28 vd.

¹⁷ Şahin, a. g. e., s. 171-180, 184 vd.

Diğer taraftan uzun süre Osmanlı Devleti için büyük sorun olan Girit, Balkan Savaşları sonucunda Yunanistan'a bağlanmış ve bu durum 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Konferansı'nda da teyit edilmiştir. Bu dönemde, Makedonya ve Adalar Denizi'ndeki tüm adaları isteyen Yunanistan, Osmanlı Devleti ve Türk milleti için büyük kayıp ve sıkıntılara neden olan Balkan Savaşları'nın çıkmasında da büyük rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin birçok iç ve dış sorunlarla uğraştığı bir zamanda başlayan bu savaşta, Osmanlı Ordusu Balkanlar'da bozguna uğramış, Edirne dahi Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Midye-Enez hattının batısında kalan Balkanlar'daki tüm topraklarını kaybetmiştir. Böylece Batı Trakya Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış; Bulgaristan'ın hâkimiyetine geçmiştir. Ayrıca bu savaşlar sırasında Adalar Denizi'ndeki Semadirek, Limni, Bozcaada, Gökçeada, Midilli, Sakız, Sisam gibi adalar da, Yunanistan tarafından işgal edilmiştir.

Balkan Savaşları sonunda adaları işgal altında tutan Yunanistan ile 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. Ancak adalar konusu Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı Ağustos 1914 tarihinde henüz çözülememiştir. Böylece Yunanistan Balkan Savaşları'nın sonunda, 30 Mayıs 1913 Londra, 10 Ağustos 1913 Bükreş ve 14 Kasım 1913 Atina Anlaşmaları ve 1 Aralık 1912'de ilhak ettiği Girit adası dâhil olmak üzere, topraklarını hemen hemen iki kat genişletmiştir: Güney Epiri, Selanik olmak üzere Makedonya'nın önemli bir bölümünü ve bazı Adalar Denizi'ndeki adaları elde eden Yunanlılar, yüzölçümlerini 65.000 kilometre kareden 118.000 kilometre kareye, nüfuslarını da 2.666.000'den 4.363.000'e yükseltmişlerdir¹⁸. Bunlarla yetinmeyen Yunanlıların tükenmek bilmeyen hırsları, büyük hayalleri; özellikle Venizelos'un Yunan siyasal hayatında etkin olması ile başlayan yeni bir yayılcı tavrıyla batılı devletlerle mevcut işbirliğini daha da geliştirerek, yeni bir boyut kazanmıştır.

---

¹⁸ Ramazan Tosun, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan İlişkileri", **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2002**, Ankara 2002, s. 104-106; ayrıca bkz. Selşik, a. g. e., s. 200-208; Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea**, s. 14, 15 vd.; Türsan, a. g. e., s. 7; Kocabaş, a. g. e., s. 89, 90 vd.; Gürel, a. g. e., s. 31, 32 vd.; Sofuoğlu, a. g. e., s. 61-78; Sarıay-Sünbül, a. g. e., s. 58-61 vd.; Şahin, a. g. e., s. 209-210 vd.

Yunanlıların Batı Anadolu, Trakya ve Karadeniz'deki amaçları, batılı devletlerce hiçbir zaman emperyalizm olarak görülmemiş, milyonlarca Eleni, çoğunlukta buldukları bölgelerde, yabancı ve zalim boyunduruğundan kurtarmaya yönelik, hukukî bir gereklilik olarak düşünülmüştür. Bu yüzden Yunanlılar bir gün birleşmeli ve Yunan Krallığı, Batı Anadolu'dan Karadeniz'e kadar uzanarak, Trakya'yı, Anadolu'nun kıyı bölgelerini ve İstanbul'u içine almalıdır¹⁹. İşte Venizelos, kendisinin ve tüm Yunanlıların hayallerini süsleyen bu yayılmacı tavrı gerçekleştirmek adına ileride üzerinde ayrıntılı bir şekilde duracağımız Birinci Dünya Savaşı'na girerek asıl amaca giden yolda önemli bir adım atmış ve Paris Barış Konferansı'nda Yunan isteklerini, batılı devletlere kabul ettirerek, tezimizin ana konusunu oluşturan sürgünleri uygulama fırsatını bulacağı Anadolu işgalini başlatmıştır.

İşte biz tezimizde, aşağıdaki varsayımlara cevaplar arayarak, Yunanlıların büyük hayallerini gerçekleştirmek adına uygulamaya koydukları demografik bir projeyi, işgali ilhaka çevirme projesini ortaya koymaya çalışacağız.

Yunanistan'ın kuruluşundan 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgaline kadar geçen zaman süresince, Yunanlılar değişik coğrafyalarda sürgün uygulamaları yapmışlar mıdır? Yunanlılar Anadolu'da yaşayan Rum nüfusunun çoğunlukta olduğuna ve onlara iyi davranılmadığına mı dayanarak İzmir'e asker çıkarmışlardır? Yunanistan işgal ettiği bölgelerdeki Türkleri sürgün ederek neyi hedeflemiştir? Yunanistan işgal ettiği bölgelerdeki Türkleri hangi yöntemleri kullanarak sürgün etmiştir?

Yunanlıların sürgün ettiği sivillerin sayısı ne kadardır? Sürgün edilen siviller nerelere sürgün edilmiştir? Yunanlılar şayet bu topraklarda çoğunlukta iseler, işgal bölgelerinde yapay olarak kendi lehlerine Rum nüfusunu çoğaltmak amacıyla niçin sürgünü bir strateji olarak uygulamışlardır? Bunu mevcut Rum nüfusunu daha da arttırmak için yaptıkları kolayca söylenebilir. Şayet öyle ise, bu Rum nüfusunun azlığını ve Yunanistan'da böyle bir kaygının varlığını göstermez mi? İster çoğunlukta olduğu iddiaları isterse var olan nüfusu artırma girişimleri onların bu uygulamaları ile tezlerinin ciddiyetindeki ve inandırıcılığındaki şüpheyi kendiliğinden ortaya koymaz mı?

---

¹⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1995, C. I, s. 30.

Bir toplumsal yıkım olan sürgün, Anadolu insanının hâlini nasıl tamir edilemez bir insanlık dramı hâline getirmiştir? Sivil insanların özellikle de çocukların öldüğü, sakat kaldığı, kaybolduğu, ailelerin parçalandığı ve bireysel anlamda psikolojisi bozulmuş insanların feryadını duyan olmuş mudur? İşte biz yukarıdaki varsayımların cevaplarını sorgulayıcı bir yaklaşımla ele alarak edisyon kritiği yapılmış materyallerin bilimsel sonuçlarına ve özgün arşiv belgelerine dayalı gerçekleri ortaya koyan bir bilimsel araştırma sunmaya çalışacağız.

Tarih çalışmalarının neden-niçinci ve irdeleyici-sorgulayıcı bir yaklaşım üzerine oturtulması esastır ve önemlidir. Toplanacak tarihi bulguların kronolojik ve konusal bütünselliği içerecek bir plân dahilinde kullanılmasında biz yukarıda belirttiğimiz yaklaşımı daima göz önünde tutarak ve aktarmacı bir yaklaşım tarzından mümkün olduğunca uzaklaşarak, yorum ve değerlendirme ağırlıklı bir ifade tarzını uygulamaya çalışacağız.

I.BÖLÜM:

SÜRGÜN KAVRAMI VE YUNANLILARIN İŞGAL VE İLHAK STRATEJİSİ OLARAK UYGULAMAYA KOYDUKLARI SÜRGÜNLERİN TEMELLERİ

1.Sürgün Kavramı ve Dünya Tarihinden Sürgün Örnekleri

1.1.Sürgün Kavramı

Dünya tarihinde sivillerin savaş alanlarından daha güvenli bölgelere çekilmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Hiç şüphe yok ki, bu çekilmelerde etkin olan nedenlerin başında can güvenliği gelmekte, diğer nedenlerse birincisi kadar değilse de, insanların bu yöndeki kararlarına kuvvetle tesir edebilmektedir. Doğal olarak görülebilecek ve ilk etapta göç olarak nitelendirilebilecek bu olaylar, savaşların doğal neticesi olmakla birlikte; doğal olmayan şekilleri ile de karşılaşılabilmektedir. Şiddeti, gerçekleşiş şekilleri ve dünyada yaşanmış biçimleri ile benzerlikler ve farklılıklar göstermesi de normaldir. Bunun içindir ki varlığı sabit olan böyle bir olayın eş zamanlı bir yaklaşımla, konumlandırılması ve tanımlanması olayın her yönü ile sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için şart olsa gerektir. Savaş alanlarında basit anlamda bir göç ile karşılaşılabileceği gibi, savaşan tarafların dolaylı tutumları (insanları göçe zorlayan eylemler ki; darp, işkence, tecavüz, öldürme vb.) sonucu, mecburiyete dönüşmüş bir göç ile de karşılaşılabılır. Ya da göçe mecbur edilen ve askerî denetim altında kabileler hâlinde yerlerinden yurtlarından edilerek farklı coğrafyalara gönderilen sivillerden boşalan yerlere savaşın taraflarından birine mensup insanların yerleştirilmesi ile sonuçlanan ve giderek kabuk değiştiren ve farklı adlandırılması gereken bir biçimde alabilmektedir¹. Öyleyse öncelikli olarak analizinin yapılması gereken sosyal fenomen göç kavramıdır. “*Asıl yerden, ulaşmak istenilen yere hareket*”² şeklinde en kısa tanımıyla ifade edilebilen göç kavramı, genel olarak insan ve insan topluluklarının yaşam alanlarından geçici ya da sürekli olarak farklı bölgelere gitmeleri ve yerleşmeleri suretiyle meydana gelen “*yer değiştirme hareketi*”dir.

¹ Serdar Sarısır, “Yunanlıların İşgali İlhaka Dönüştürme Projesi: Doğu Trakya’da Türk Tehciri ve Rumların İskânı”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri (22-24 Ekim 2003)*, İstanbul (Baskıda).

² Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, Madison 1985; *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Ankara 2003, s. 3.

Göç hareketinin gerçekleşebilmesi için, hareket mesafesi olarak iki yerleşim ünitesi arasında eylem tamamlanmalıdır³. Genel ve teknik olarak nitelendirilebilecek bu tanımlamaların yanı sıra, tarihi olayların birden çok nedeni olduğu gerçeğinden ve kapsamlı bir sosyal fenomen olan göçün de, birçok nedeni olabileceğinden hareketle, çeşitli kriterler (sosyo-ekonomik, siyasî, dinî ve kültürel) dikkate alınarak farklı tanımlamalar ve tasnifler yapmak her zaman mümkündür. Meydana geliş sebebi, mesafesi, süresi, büyüklüğü, yönü ve gelişimi bakımından büyük farklılıklar gösteren göç hareketleri olmakla birlikte, genel ve şekli bir yaklaşımla, göç hareketleri; iç göçler ve dış göçler olmak üzere ikiye ayırabilir, göçmenlerin yer değiştiriş süreleri dikkate alınarak daimî ve geçici göçler olarak da adlandırılabilir, katılanların sayısı göz önünde bulundurularak, ferdî ya da kitle göçleri diye tasnif edilebilir, kademeli ve kademesiz göçler şekliyle de gruplandırılabilirler.

Göç etmeye karar verenlerin çok önemli nedenleri olmadıkça, yaşadıkları bölgeyi değiştirmeyecekleri düşünülürse, göç olayına karar verenin kimliği dikkate alınarak yeni bir düzenleme daha yapılabilir. Bu sınıflamada önemli olan göçe kimin karar verdiğidir. Eğer göçe karar veren tam anlamıyla kendi isteği ve iradesiyle hiçbir baskı olmaksızın daha iyi yaşam şartlarını elde etmek için göç etmeye karar vermişse, bu tür göçlere *serbest göçler* denilmektedir. *Zorunlu göçler* ise; insanların meskûn buldukları coğrafyada yaşayabilmeleri için gerekli temel hayatî şartların ortadan kalkması hâlinde istem dışı gerçekleşen göçlerdir⁴. Zorunlu göçler incelendiğinde bu tür göçlerinde diğer göçler gibi birçok farklı nedenlere dayandığı görülmekte olup, bu nedenleri esas alarak zorunlu göçleri de kendi içinde farklı başlıklar altında tasnif etmek mümkünse de, burada daha çok araştırmamızın dahil olduğu siyasî nedenlere dayanan göçler üzerinde durulacaktır. Siyasî nedenli göçleri, millî devletlerin ve özellikle de milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkması ile birlikte XIX. ve XX. yüzyıllarda yaygın olarak görmek mümkündür⁵. Bu tür göçler, siyasî gücü elinde tutan iradenin, kendi dışındaki etnik kökenden, dinden veya mezhepten gelen insanlara mevcut coğrafyada yaşama hakkı tanımaması ve bu insanların varlığına son vermek amacıyla takip ettiği politikalar sonucu meydana gelen

³ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara 1997, s. 1.

⁴ Saydam, a. g. e., s. 1-5.

⁵ Guido de Ruggiero, "Exile", *Encyclopaedia of the Social Sciences*, Volume five, New York 1931, s. 689; Karpat, a. g. e., s. 6.

göçlerdir. Örneğin, Yunanistan ve Bulgaristan gibi devletler, sınırları içerisinde ya da hak iddia ederek ele geçirmeye çalıştıkları topraklarda, kendi etnik yapısından farklı unsurları dolaylı tutumlarının (mecburen insanları göçe zorlayan eylemler ki, darp, işkence, tecavüz, öldürme vb.) sonucuyla veya sürgün gibi yöntemlerle, göçe zorlamışlardır. İşte bu gibi durumlarda devletlerin resmî politikası, kendisinden her açıdan farklı gördüğü unsurları yaşadıkları yerlerden atmak için ya ülkenin başka bir bölgesine göç ettirmekte ya da başka bir ülkeye gitmeye zorlamaktadır. Bu insanlar kendi ülkesindeki etkin gücün tehdit edici rolü nedeniyle, özgürlüğünü kaybetmekle karşı karşıyadır. Kendisinin bulunduğu yeni ortamı, inançlarına, geleneklerine, zihniyetine uygun görmediği için yurdunu terk etmeye mecbur kalır. Ayrıca, eğer göç etmezlerse can ve mal güvenliğinin tehlikeye gireceği çeşitli yollarla kendilerine hissettirildiğinden, onlar da istemeyerek de olsa, göç etmek zorunda kalırlar⁶.

Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirdiği bu anlamda varlığı sabit eylemin, Genelkurmay ATASE, Başbakanlık Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivleri'nde bulunan dönemin belgelerinde, *hicret*, *hicrete mecbur etme*, *tenkil*, *tehcir* şeklinde ifade edilmiş olması söz konusu fiilî durumu zorunlu göçler kapsamında ele almamızın ana referansını oluşturmakla birlikte, *sürgün kavramının aynen ya da tevkif edilerek Yunanistan'a sevk* gibi benzer şekillerde ifade edilmesi, çağdaş bazı yayınlarda da, konuyla ilgili olarak aynı anlamı taşıyan *nefy* kelimesinin kullanılmış olması tanımlamanın temelini teşkil etmekte olup, zorunlu göç olaylarını, yalın anlamıyla ve zorunlu göçlerde bir yöntem olarak kullanılan sürgünü terim anlamıyla karşıladığı için, her iki anlamı da taşıyan, *sürgün* sözcüğünü kullanmanın daha sağlıklı olacağı düşünülmelidir⁷.

Sürgün, Türkçe sürmek fiilinden yapılmış bir isim olup, yalın hâliyle uzaklaştırmak, kovmak anlamında kullanılmaktadır. Terim olarak ise, ceza olarak belirli bir yerin dışında ya da belirli bir yerde oturtulan⁸, oturmağa zorlanan⁹ kişi, toplu şekilde kolonizasyon ve yerleşme¹⁰ amacıyla insanların yaşadığı bölgenin ya da

⁶ Karpat, gös. yer; Saydam, gös. yer.

⁷ Batı orijinli bir çalışmada söz konusu durumu tanımlayan eşdeğer bir kullanım için (*exile* şeklinde) bkz. Arnold Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1923, s. X.

⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C. II, Ankara 1983, s. 1099.

⁹ "Sürgün", *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. XI, İstanbul 1973, s. 666.

¹⁰ "Sürgün", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXX, Ankara 1981, s. 146.

ülkenin sınırları dışına çıkarılması¹¹, anlamı taşımaktadır. Bulunduğu memleketten çıkarıp başka yere göndermek anlamında, sürgüne göndermek sürgün etmek şeklinde¹² kullanımları olan bu kavramın; Arapça'da *nefy*, *menfi*, *menfâ*¹³, batı dillerinden İngilizce'de *banishment*, *deportation*, *exile*¹⁴, Fransızca'da ise *bannissement*, *déporté*, *exilé*¹⁵ karşılıkları da kullanılmaktadır.

1.1.1.Ortaya Çıkışından Modern Zamana Kadar Sürgün Kavramı

Bir kişinin, politik ya da adî suçlardan, özellikle de şahıslara karşı işlenen suçlar nedeniyle, genel otoriteler tarafından kendi ülkesinden zorla ya da rızasıyla, geçici ya da daimî olarak uzaklaştırılarak cezalandırılmasını kapsayan sürgün kavramının antik zamandan modern döneme gelene dek, batıdaki kronolojik gelişimine bakacak olursak, sürgünün ilk etapta bireysel bir ceza olarak ortaya çıktığını görürüz.

Genel suçlardan cezalandırma amacıyla sürgünün yerleşmiş çok eski bir gelenek olduğu ve suç işleyen kişinin cezaya çarptırılmasının önüne geçilebilmesi amacıyla, gönüllülük esasına dayalı bir nitelik taşıyan bu kavramın, zamanla cezaî bir karaktere bürünerek otorite tarafından suçlunun ülkesine dönüşünün yasaklanması şeklini aldığı bilinmektedir. İlk uygulamalarına eski Yunan çağlarında rastlanılan bu türden bir cezaî işlem Homerik politikada görülmektedir. Homerik politikada bu eğilimle, *Figi* adı altında cinayet işleyenler için cezaî bir yaptırım olarak sürgün cezasının temelleri atılmıştır. Heracles'in oğlu olan Tlepoletus, babasının amcasını öldürdüğü için Korint'ten, Patroclus de, Amphidamus'un oğlunu öldürdüğü için Efes'ten kaçmıştır. Bu gibi cinayet suçlarında dönemin kanunlarına göre kâtil, maktulün akrabası tarafından cezalandırılırdı; ancak, bir miktar para fidye olarak ödendiğinde -ki bu maktulün akrabasına verilen fidyeye *Pini* denilmekteydi- dinî ya da geleneksel sürgün yöntemi uygulanmakta ve suç işleyenden tazminat alınarak barış uygulanmaktaydı¹⁶.

¹¹ "Sürgün", *Ana Britannica*, C. XX, İstanbul 1990, s. 191.

¹² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, s. 299.

¹³ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Ankara 1986, s. 734, 979.

¹⁴ *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996, s. 69, 252, 336.

¹⁵ Türk Dil Kurumu, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara 1976, s. 113, 369, 528.

¹⁶ Guido, *a. g. m.*, s. 686-687.

Kişiler tarafından gerçekleştirilen birçok eylemi suç olarak kabul eden eski Yunan hukuku, suç olarak kabul ettiği bu eylemlere dair Site'lere göre değişen çeşitli cezalar tayin etmiştir. Suç olarak kabul edilen eylemlerin cezalandırılması konusunda Site'ler arasında amaç bakımından, doktrin ve tatbikat sahasında farklılıklar görülmektedir. Eski Yunanda, önceleri suçu işleyen yanı sıra suçlunun ailesi de cezaî sorumluluk taşıyorken, Arhont ve Dragon'dan itibaren suçluların cezalandırılmalarında sorumluluk, sadece suçu işleyene ait olmaya başlamıştır. Yunan ceza hukukunun yaşadığı değişim süreci sonunda, suçlunun ailesinin de cezaî sorumluluk taşıması esassından vazgeçilmiştir¹⁷. Bu nedenle sürgün cezasının amacı ve uygulamasında Siteler arasında farklılıklar olduğu gibi sürgün cezasının zamanla sadece suçu işleyen kişiler için uygulanır olduğu düşünülmelidir.

Eski Yunan kanunlarında bir kişi cinayet ile suçlandığı zaman, bir alternatif olarak o kişi sürgüne gönderilirdi. İlk savunmadan sonra, kanunların kabul ettiği yöntem ile bir oylama yapılır ve sonuca göre bu cezaî karar uygulanırdı. Bununla beraber kâtilin yakın akrabası bu cezadan hariç tutulurdu. Cinayetin kasten ya da istemeyerek işlenmesi sürgünün süresinde etkili olmakta ve bazı yeni hukukî durumları beraberinde getirmekteydi. Zira kasten cinayet işleyen bir kişinin mallarına kanunî olarak devlet tarafından hem el konular hem de daimî sürgüne gönderilirdi. Buna karşılık kasıt olmadan işlenen bir cinayet durumunda, cinayeti işleyen kişi geçici olarak sürgüne gönderilir –adî bir suç işlemiş olsa da- ve o kişi gene de bazı temel haklarını kaybetmezdi. Sürgün cezası cinayet suçlarının yanı sıra diğer bazı kasıtlı suçlar için de geçerliydi¹⁸. Eski Yunan hukukuna göre, bir kişi kutsal zeytin dalı ile yaraladığında veya kasten birisine saldırdığında, dövüldüğünde, Atina'da uygulanan ceza kanunları uyarınca sürgüne gönderilir ve mallarına el konulurdu¹⁹.

¹⁷ Recai G. Okandan, "Kadim Yunanda Hususi Hukuk, Ceza Hukuku, Adli Teşkilat ve Muhakeme Usulü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 3-4, İstanbul 1951, s. 803-804.

¹⁸ Guido, *a. g. m.*, s. 687.

¹⁹ Okandan, *a. g. m.*, s. 806; Atina hukuku, suç telakki ettiği eylemler hakkında kabul ettiği bazı asli cezaların yanında, aynı eylem dolayısıyla suçlu hakkında hüküm olunması gereken bazı ikinci derece cezalar da tayin etmiştir. Sürgün cezasının gerektiren bir suç işlendiği zaman, suçlu asli ceza olarak sürgün ve ikinci derece ceza olarak da malların site lehine müsaderesi, medeni ve siyasi haklardan mahrumiyet cezalarına mahkum edilirdi ve bunlardan medeni ve siyasi haklardan mahrumiyet cezasına rağmen suçlunun mahrum kılındığı bu haklardan yararlanmak istemesi keyfiyeti de, onun ölüm cezasına çarptırılmasını gerektirirdi. *Bkz.* Okandan, *a. g. m.*, s. 807.

Sığınma haklarını kapsayan Hebrew kanunlarına göre de şahsa karşı suç işlendiğinde sürgün kurumu bu şahsın haklarında kısıtlama yapardı. Suçlu bir kişi tapınak alanına saklanmış olsa bile, sığınma haklarını içeren kanunlar ve barınak arazisi dikkate alınmayarak o kişi, yine de sürgüne gönderilirdi. Kazayla adam öldürüldüğünde suçlu; ihmalden dolayı şehirden sürgüne gönderilirdi. Böylece herhangi bir şekilde korumasız olarak bırakılırdı. Ortaçağlarda İngiltere’de de benzer uygulamalar mevcuttu. Kilise kanunlarında bir kişi suçlu olarak savunmasını yaparken, bedel verilmesi işlemi uygulanırdı. Bu yöntemde, birçok detay da açıklanırdı. Bir kişi cinayet ile suçlandığında dinsel bir tapınağa kaçtığına 40 gün içerisinde kendi kendinin kefenini hazırlar ve de kralın müsaadesi olmaksızın asla geriye dönemezdi. Bu durumda akrabası ve suçlunun malları ise garanti altındaydı.

Sürgün kurumunun işletilmesinde en önemli konu ise, politik nedenlerle devlete karşı işlenen suçların cezaî sonucu olarak, grupların ya da otorite tarafından sakıncalı bulunan kişilerin sürgüne gönderilmesiydi. Bu çeşit bir sürgünde genellikle cinayetin işlendiği mahal ve diğer veriler daha ayrıntılı ele alınarak özel kanunlar çerçevesinde suçlu cezalandırılırdı. Bir sebepten dolayı sürgün vuku bulduğunda, en fena durum, devlete yönelik problemler oluştuğunda, ki bunlar o şehirdeki şahıslara yönelik ya da devletin malına yönelik olduğunda, daha ağır şekilde cezalandırılırdı. Şehirde bulunan insanların oluşturduğu konsey özel yetkilere sahipti ve de 1762’de Rousseau’nun da belirttiği gibi sürgünün vuku bulması devlete yönelik eylemlerde ve özel görüşler içeren konularda ortaya çıkartılırdı. Sürgündeki tehditler bölgesel sınırlar içerisindeki cezaları içerirdi. Ancak bu tehditler çok önemliydi.

Bu açıklamalar çerçevesinde, sürgün cezasının çağlar içerisinde ve antik devirde daha çok, bir şehirden atma eylemi niteliği taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte özel durumlarda, özellikle sivil iç çatışmalar ortaya çıktığında, sürgün cezasının daha yoğun uygulandığı ve bu müeyyideye çarptırılanlara verilen cezaların daha da ağır olduğu bilinmekle birlikte, yerleşmiş yasaların tarihî gelişimi bu uygulamaya başvuruşun, gelişmiş şehir devletlerinde ve de Roma devrindeki bölgesel devletlerde zirveye ulaştığını göstermektedir.

Eski Yunan'da tipik politik sürgünler, Clisthenes tarafından Atina demokrasisinin anayasal koruyuculuğu için, büyük olasılıkla M.Ö. 508 yılında kurumsal hâle getirildi. Herhangi bir kişi politik kitlenin sükûn içerisindeki uyumunu tehdit ederse, toplumdaki soyutlanır ya da on yıl süreyle sürgün edilirdi²⁰. Eski Atina'da, göze çarpan etkili ve gerçek bir sürgün (*Figi*), sadece sıradan suçlar için değil aynı zamanda politik suçlar kadar kutsiyete karşı işlenen suçlar için de mevcut kanunlar uyarınca uygulanıyordu²¹. Site'nin kurulmasında ve varlığını devam ettirmesinde büyük önem arz eden dinî anlayış ve bu anlayışın gereklerine aykırı hareket etmek, suç olarak kabul görmekte ve bu suçlar için ölüm ve sürgün cezası uygulanmaktaydı²².

Yunan şehirlerinde genel sürgün cezası, otorite muhaliflerinin topluca şehirden uzaklaştırılması şeklinde, özellikle Peloponnesian Savaşı'ndan sonra ortaya çıktı. Sparta, Korint, Thebes şehirlerinin işgallerinde muhalifler bu şehirlerden kovuldular. Barış şartlarının birçoğunda yer alan öncelikli istek, şehirdeki seçkin muhalif liderlerin kovulmalarıydı veya en iyi yöntem olarak şehri kendileri terk ediyorlardı. Makedonyalı Philip'in tehdidi altındaki Yunan şehirleri, işgal edildiğinde, şehirdeki muhalifler sürgüne gönderildi.

M.Ö. 324 yıllarında İskender, olimpiyatlar sırasında, Yunan şehirlerinden sürgün olanları -tahminen 20.000'den daha fazla kişiydiler- tekrar ülkeye çağırırdı. Politik sürgüne gönderilen kişiler mallarını ve vatandaşlık haklarını kaybediyorlardı. Affedilen kişi şehre geri döndüğünde haklarını geri alıyor ya da hükûmet tarafından bir değişiklik yapılarak sürgünden önceki malları kendisine iade ediliyordu. Bu şekildeki bir uygulamada malların satılmış olduğunda ise ortaya çok büyük zorluklar çıkıyordu. Atina'da böyle bir cezayı feshetme işlemi uygulanmıyordu, ancak suçlu bir kısım vatandaşlık haklarına tekrar sahip olabiliyordu.

Çok eski devirlerde Roma'da, halk bir savaş esnasında kolayca geri çekilmekten dolayı suçlanacakları düşüncesinden çekiniyor olmalıydı; zira söz konusu bir durumda kanunların cezalandırdığı bir kişi, ülkesine tekrar geri

---

²⁰ Guido, gös. yer.

²¹ Guido, a. g. m., s. 688.

²² Okandan, a. g. m., s. 804-805.

dönemiyor ya da genellikle o kişi öldürülüyordu. Bu şekildeki ceza uygulaması sürgün işlemini de kapsıyordu.

Bir *exilium* ve *interdictio* uygulandığı zaman, herkes için bir karışıklık meydana getiriyor, psikolojik baskıların yanı sıra sürgün edilen kişi çok ağır bir cezaya çarptırılıyordu. Bu uygulama, Roma kanunlarının uygulayıcısı Cicero'nun da söylediği gibi suçlunun hayatını adeta bir cehennem hayatına çeviriyordu. Cicero'nun kanunlarına göre ayıplanan vatandaşların sürgüne gitmesine müsaade ediliyordu. Sürgün yeri olarak Roma'nın yakınlarında bulunan özellikle Latium ya da Tibur, Praeneste, Laviniym ve Ardaea gibi şehirler seçiliyordu. Bu seçilen şehirler Roma'nın yeni vatandaşlarını oluşturmaktaydı. Romalı kişiler bir savaş sırasında İtalya'nın dışındaki, Galler, Yunanistan ve Asya ülkelerine dağılmak zorundaydılar.

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ve yeni bağımsız devletler kurulduğunda dünya yeni bir medeniyet ve yeni bir yapılanmaya gitti. Böylece Romalı şehirler kurulduğunda, sınır dışı etme ve mahrum bırakma eylemleri ile cezalandırma ortaya çıktı. İmparatorluk zamanında yasama eylemi sürgüne gönderme şeklinde yeni tarzda uygulanarak devam etti. Bu da değişik cumhuriyetler oluşturdu. Modern çağda sınır dışı etme, soyutlama ve zaruri ikâmet etme can sıkıcı bir yaşam oluşturmuştur. Klasik tarzda eski Yunan'da ve Roma'da benzer bir sürgün yeni bir yapılanmayı mecbur kılmıştır ve eski devletlerde bu uygulama uzun bir süre devam etmiştir.

Sivil buhranların yaşandığı dönemlerde politik yapının benzerliğini sağlamak ve yenileri ayırdetmek amacıyla İtalyan şehirleri tarafından sürgün geniş çapta uygulandı. Floransa tarihinde halkın ve çok geniş işçi guruplarının kovulması ve mallarına el koyulması diğer kovma versiyonlarının göze çarpan örnekleri arasındadır. 1260 yılında Montaperti Savaşı'ndan sonra tüm Guelphic liderler, galip gelen Ghibellinler tarafından şehirden kovuldular ve ayrılmak zorunda kaldıkları Floransa'ya mağlup oldukları Benevento Savaşı'ndan 6 yıl sonra dönebiller²³.

---

²³ Guido, gös. yer.

Modern zamanlarda, XIX. yüzyılda millî devletlerin kurulması sırasında ve Dünya Savaşı'nı takip eden diktatörlük zamanında, sürgün eylemi ile eski vatanlarından kopartılan ve geri dönmeleri yasaklanan kişilere uygulanan söz konusu yaptırımın benzeri versiyonları hatta aynısı, Roma zamanında ve İtalya'daki faşist rejim döneminde de uygulanmıştır.

Modern devletlerin kullandığı bu yöntem, kendi öz vatanından ceza ile ayrılan kişilerin, haklarından mahrum bırakılması ve sınır dışı edilmesi işi, eski çağlarda Roma Hükûmeti tarafından geliştirilmiştir. Zorunlu olarak bir bölgede yaşama, örneğin Sibiry'a sürgün etme, İtalyan adalarında alıkoyma gibi, tecrit etme uygulaması territorial bölgeler arasındaki tahditlemeyi içerir. Bu formasyona göre, politik niyetlerle birleşik bir cepheye karşı mümkün olan her türlü muhalefet ve uyum sağlayamama durumu diktatör hükûmetler tarafından yakın dönemde en çok benimsenen sürgün nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Psikolojik ve politik görüşler çerçevesinde sürgün artık antik bir yapıdan çıkmıştır²⁴.

1.2.Dünya Tarihinde Uygulanmış Sürgünlerden Örnekler

Dünya tarihine bakıldığında, bireysel bir ceza olarak ortaya çıkan; bununla beraber daha sonraki tarihi süreçte yeni bir niteliğe bürünen sürgün etme hadisesine, farklı coğrafyalarda farklı toplulukların maruz kaldığı görülmekle birlikte, XIX. ve XX. yüzyıllarda siyasî nedenlerin tetiklediği kitlesel sürgün hareketlerini en çok yaşamak zorunda kalanların ise, Müslüman-Türk unsurların olduğu kolayca söylenebilir.

Söz konusu eyleme maruz kalan insan kitlelerinin büyüklüğü ve tarihte kendilerine yer buluşları nispetinde farklı toplulukların ve özellikle de bu acıyla en çok yüzleşmek zorunda bırakılan Müslüman-Türk unsurların sürgün edilişlerini, Dünya Tarihinde Uygulanmış Sürgünler başlığı altında ana hatlarıyla sondaj metodu veya örnekleme türüyle değerlendirmeye çalışacağız. Böylece, Anadolu'da Yunanlıların uygulamaya koydukları, varlığı sabit türdeş vakıanın ilham kaynakları, amacı, uygulaması, sonuçları bakımından büyüklük değeri ve bizim olduğu kadar dünya tarihinde nerde durduğu daha sağlıklı anlaşılacaktır.

---

²⁴ Guido, a. g. m., s. 689-690.

1.2.1.Yahudiler

Yahudiler, çeşitli nedenlerle, dünya tarihinde belki de, toplu sürgünleri yaşamış ilk siviller olarak; araştırmamız gereği üzerinde durulması gereken ve incelenmeye değer bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudiler, M.Ö.'ki yıllarda istilacı otoritelerin işgal ettikleri topraklarda sömürgeci bir metod olarak uyguladıkları sürgünle, ilk kez yaşadıkları toprakların istilasını sırasında tanışmışlardır.

M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren giderek güçlenen Asurluların başına M.Ö. 745'de geçen III. Tiglath, ele geçirdiği bölgelerde toplu sürgün politikası uyguluyordu. M.Ö. 740 yılına gelindiğinde III. Tiglath karşısında İsrail Kralı Menahem ülkesini terk etmek zorunda kaldı ve bölgeyi terk eden Yahudilerin yerine diğer topluluklar yerleştirildi. Asur kralı Sargon dönemine gelindiğinde ise, Yahudileri yine aynı akıbet bekliyordu. M.Ö. 721-722 yılında Sargon, kuzeydeki İsrail Krallığı'nı tamamen yıktı ve önde gelen Yahudileri, yaklaşık 27.000 kişiyi, bölgeden sürerek yerlerine sömürge sâkinlerini yerleştirdi²⁵.

Yahuda Devleti ise, M.Ö. 599 yıllarında Buhtunnasr'ın Kudüs'e giderek Yahudilerin bir kısmını Babil'e sürmesi üzerine dağıldı. Ülkedeki diğer Yahudilerin başına getirilen Sedekiya, vermeyi kabul ettiği vergiyi Babil'e göndermeyince, Buhtunnasr Kudüs'e yeniden girip, ele geçirdiği bütün okur-yazar Yahudileri M.Ö. 587'de Babil'e sürdü²⁶. M.Ö. 734-581 yılları arasında Yahudiler altı defa sınır dışı edildiler. Bu tarihten itibaren Yahudilerin büyük bir kısmı sürgünde yaşamaya başladılar²⁷. Bu dönemde Yahudi toplumunun sürgün olayını yaşamasına neden olan temel etken, ilk çağ devletlerinin sömürgeci istila anlayışıyken, M.S. I. yüzyılda ortaya çıkan Yahudi karşıtlığının giderek güçlenmesi²⁸ ve 66-70 yıllarında Kudüs Musevi-Hristiyan kilisesinin yıkılması ile birlikte Museviliğin ve Hristiyanlığın yollarının ayrılması²⁹ sonucu Yahudilerin her dönem karşı karşıya kaldıkları bir olayın -sürgünün- varlığında bir değişiklik olmazken sadece sebebinin farklılaştığı bir sürgün dönemi başlamıştır.

²⁵ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, Çev. Filiz Orman, İstanbul 2000, s. 69.

²⁶ T. H., "Yahudiler", **İslâm Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul 1988, s. 340.

²⁷ Johnson, **a. g. e.**, s. 82.

²⁸ Çağrı Erhan, **Yunan Toplumunda Yahudi Düşmanlığı**, Ankara 2001, s. 4 vd.

²⁹ Johnson, **a. g. e.**, s. 141.

O neden de, dinî temelli bir çatışma; yani Hristiyan-Musevi çatışması şeklinde gelişmiş ve sürgündeki Yahudiler, Hristiyan taassubunun bir getirisi olarak, tekrar tekrar sürgün olgusuyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Avrupa'da Yahudilere karşı sürdürülen baskılar, 1000 yılının başlarına gelindiğinde şiddet uygulamaları şeklinde kendini göstermeye başlamış, Hristiyanlara zulüm etmekle suçlanan Yahudiler, 1012-1066 yılları arasında Ren Vadisi boyunca birçok kentte zorla Hristiyanlaştırılıp, öldürülmüşler veya kovulmuşlardır³⁰.

İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Yahudilere karşı uygulanan şiddet uygulamalarının peşi sıra, 1182'de Fransa topraklarından, 1276'da yukarı Bavyera'dan sürülmeleri, 1289'da İngiltere'deki Gaskony Yahudilerinin tamamen ülkeden kovulmaları, Yahudi tarihinde önemli bir yer işgal eder³¹. Artık XIII. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa Hristiyan dünyasının artan baskıları neticesinde, Yahudilerin yaşadıkları yerlerden sürgün edilmesi olağan bir durum olmuştur³². 1388'de Strasburg'dan, 1420'de Avusturya'dan, 1424'de Freiburg'dan ve Zürih'den, 1426'da Köln'den, 1432'de Saksonya'dan, 1439'da Augsburg'dan, 1451'de Würzburg'dan ve 1454'de Breslau'dan sınır dışı edilmişlerdir³³. XV. yüzyılın son çeyreğinde yaşananlar ise, Yahudilerin geçmişte yaşadıklarına oranla daha büyük boyutlardadır.

İspanyollar, 31 Mart 1492'de imzaladıkları ve bir ay sonra yayınladıkları bir ihraç fermanına göre, din değiştirmeyen Yahudilerin derhal ülkeden kovulmalarına karar vermişlerdir. 200.000 Yahudinin yaşadığı İspanya'da 1492 yılının Temmuz ayına gelindiğinde³⁴ Endülüs'te yaşayan son Yahudiler de İspanya'dan zorla çıkarılmış bulunuyorlardı³⁵. İspanya'dan kovulanaından bir kısmı deniz yoluyla Osmanlı Devleti'ne gitmişler, sınırı geçerek Portekiz'e giden 100.000 Yahudi ise, 1496 yılında bu ülkeden de sürülmüştür³⁶.

³⁰ Eva Groepler, **Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi**, Çev. Süheyla Kaya, İstanbul 1999, s. 11-12; Johnson, a. g. e., s. 202.

³¹ Groepler, a. g. e., s. 23; Johnson, a. g. e., s. 210.

³² Groepler, a. g. e., s. 17.

³³ Groepler, a. g. e., s. 27.

³⁴ Johnson, a. g. e., s. 226.

³⁵ Karpat, a. g. e., s. 4.

³⁶ Johnson, gös. yer.

İspanyol Yahudilerinin sürülmeleri, Yahudi tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisidir. Bütün İspanya'dan üç ay içerisinde zorla çıkarılmaları, XX. yüzyılda gerçekleşecek olan sürgün hariç, bir defada bu şekilde uygulanan en büyük sürgündür³⁷. Yahudilerin bundan sonraki süreçte Avrupa'daki hayatları, zaman zaman kısmî rahatlıklar ve genelde de Hristiyan taassubunun ortaya çıkardığı kısıtlamalar ve baskılar altında Hitler Almanya'sına kadar böylece devam etmiş, Hitler döneminde gelindiğinde ise, Yahudi toplumu yeni bir sürgünle karşı karşıya kalmıştır³⁸.

Yahudilerin, M.Ö.'ki devirlerden günümüze dek geçen sürede tüm dünyada nefretle karşılanmalarının, şiddete maruz kalmalarının, çoğu zaman da buldukları yerlerden sürgün edilmelerinin ve bir mesele olarak görülmelerinin nedenleri hakkında değişik görüşler³⁹ bulunmakla birlikte, Yahudilerin sürgün edilme nedenleri hakkında tezimizin içeriğine oranla kısa bir değerlendirmede bulunacak olursak, bu nedenlerin dinî, iktisadî ve sosyal sebepler olmak üzere üç ana noktada toplandığını söyleyebiliriz.

Kudüs Kilisesi'nden sonra başlayan dinî ayırım, Yahudilerin dinî tutumları ve temelde Museviliğe dayanan bazı davranışları nedeniyle yaşadıkları yerlerdeki diğer insanların kendileri hakkındaki olumsuz düşüncelerini güçlendirmiştir. Aslında en büyük etken, katı uygulayıcısı oldukları dinleri, Musevilik gibi gözükmemektedir.

Zira Yahudiler, dinleri gereği kendilerini buldukları yerlerin toplumlarından soyutlamışlar, toplumdan ayrı yerlerde oluşturdukları mahallerde kapalı, gizemli bir hayat sürmüşler, toplumun diğer fertleriyle ilişki kurmamaya özen göstermişlerdir. Yine muharref Tevrat'a dayanarak, inançları gereği üstün olduklarını düşünen Yahudiler, kendileri dışındaki insanları ve inançlarını aşağılamışlardır. Diğer dinlerin aksine, Musevilğin kendileri dışında yapılmasını teşvik ettiği para ticareti, tefecilik, onların zenginliklerini gölgeleyen ve nefrete neden olan diğer bir etken olmuştur⁴⁰.

³⁷ Groepler, **a. g. e.**, s. 49.

³⁸ Groepler, **a. g. e.**, s. 151 vd.; Johnson, **a. g. e.**, s. 389 vd.

³⁹ Hilmi Ziya Ülken, **Yahudi Meselesi**, İstanbul 1944, s. 4 vd.

⁴⁰ Rıza Çavdarlı, **Tarihde Yahudiler Düşmanlık ve Sebepleri**, İstanbul 1939, s. 4 vd.

1.2.2.Ermeniler

301 yılından itibaren Hristiyanlığı kabul eden Ermenilere Zerdüşt inanışlarını sürdürmeleri için Sasaniler, Hristiyanlığın benimsenmesi için de Romalılar büyük baskılar yapmışlar ve II. Şapur birçok şehri yakıp yıktıktan sonra 70.000 civarındaki Ermeniyi Partiya'ya sürmüştür.

V. yüzyılın son çeyreğinde, İran'ın bölgeyi Ermenilerden tamamen temizlemek amacıyla Ermeniler üzerinde yoğunlaştırdığı dinî baskıların sonucunda, feodal aile reisleri yöreden uzaklaştırılmış, yerlerine Bizanslı memurlar yerleştirilmiş ve Ermeniler Trakya'ya sürülerek yerlerine başkaları getirilmiştir. VI. yüzyıl sonlarından VII. yüzyıl başlarına kadar Bizans İmparatoru Maurice bu sürgün faaliyetini devam ettirmiştir.

639-640'larda Sasani İmparatorluğu'nu yenerek Nahcivan'a kadar ilerleyen Araplar, 642'de Dwin'i ele geçirmiş ve 35.000 kadar Ermeni'yi bölgeden sürmüşlerdir. VIII. yüzyıl başlarından itibaren Araplar hâkim olmakla ve bölge Arap valiler tarafından idare edilmekle birlikte, Bizans ile olan kavgalar sona ermemiş ve Bizans İmparatoru II. Basile, birçok Ermeniyi tarımda kullanmak ve Bulgarlar ve Macarlar ile savaştırmak üzere Trakya'ya, Makedonya'ya ve Teselya'ya sürmüştür.

1266 yılında Çukurova civarını işgal eden Memlûkler ise, kendilerine daha önce Moğollar ile birlikte saldırmış olan birçok Ermeniyi esir alarak Mısır'a götürmüşlerdir.

Yine 1274-1275'te Çukurova'ya yeni bir sefer yapan Memlûk Sultanı Baybars, 10.000 civarındaki Ermeniyi Mısır'a sürmüştür. 1746'da çıkan Osmanlı-İran savaşları sırasında İranlılar, ordunun önünü boşaltmak maksadıyla 24.000 Ermeniyi İran'a sürmüş ve bunların bir kısmı yolda ölmüştür. Savaş devam ederken bir kısım Ermeni de Kırım, Lehistan ve Hazar Denizi'nin kuzeyine göç etmiştir. 1778'de de Kırım'da bulunan 75.000 civarındaki Ermeni Ruslar tarafından steplere sürülmüş ve bunların birçoğu ölmüştür⁴¹.

⁴¹ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van 1990, s. 99-101.

Ermenilerin tarihte yaşadıkları bu sürgünlerin yanında bir de Birinci Dünya Savaşı yıllarında kendilerine Türkler tarafından soykırım yapıldığı yönünde iddiaları vardır ki, bu durum yukarıda bahsettiğimiz Ermeni sürgünleri ile aynı kategoride değerlendirilemeyecek olan bir durumdur.

Zira Ermenilerin her 24 Nisan'da gündeme getirdiği ve tehcir diye meşhur olan kanunun aslında sevk ve iskân kanunu olduğu ve Osmanlı Devleti'nin benzer durumlarla karşı karşıya kalan Avrupa devletlerinin tutumuna benzer bir tavırla aleyhindeki oluşumlara karşı emniyet tedbirleri almak amacıyla bölgeyi düşman güçleri ile işbirliği içinde bulunan insanlardan boşaltması ya da kendine yönelik çalışmalarını kontrol altına almak istemesi durumundan başka bir şey olmadığı bilinmektedir.

Ermenilerin öncesinde ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı Devleti'nin düşmanları ile olan işbirliği, isyanları vb. tutumları üzerine Osmanlı Devleti, 1915 yılında Ermenileri devletin güvenliğini tehdit ettikleri gerekçesiyle, sakıncalı bölgelerden bir düzen dahilinde uzaklaştırmıştır. Söz konusu bu durum uluslararası savaş hukuku kurallarına da aykırı değildir⁴².

Zira bir tedbir olarak düşmanla işbirliği içerisinde olanlar ile düşman tebaasının müstahkem mevkiilerden çıkarılması veya bir şehirde enterne edilmesi uluslararası savaş hukuku hükümlerindedir. Yine xénalasia denilen, düşmanca tutum sergileyenler ile düşman tebaasının toptan memleketten uzaklaştırılması, devletin güvenliği bakımından zaruri olan durumlarda hukukî kabullere uygundur⁴³. Osmanlı Devleti'nin yaptığı da bu durumdan farklı bir şey değildir.

---

⁴² Süslü, a. g. e., s. 102-131; Hasan Köni, "Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", **Türk Kültürü**, S. 277, Mayıs 1986, s. 273; Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, Ankara 2004, s. 53-88, (Ermeniler konusunda daha fazla bilgi için ayrıca bakılabilir; Erdal İlter, **Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası**, Ankara 1997).

⁴³ Muammer Raşit Sevig, **Devletler Umumi Hukuku**, İstanbul 1958, s. 223-224.

1.2.3.Avrupalı Devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Uyguladıkları Sürgünler

Avrupa devletleri, özellikle İngiltere, Hollanda, Danimarka, İspanya ve Portekiz, içine düştükleri siyasî ve ekonomik krizden çıkabilmek için, Amerika kıtasında; Kuzey Amerika, Brezilya, Meksika, Peru, Ekvator ve Karayipler'de sömürgeler oluşturmuşlardır.

Bu devletler, ekonomik krizden kaynaklanan işsizliğe bir çözüm bulmak amacıyla, çok sayıda vatandaşını söz konusu sömürgelere yerleştirmişlerdir. Ancak sömürgelerde yapılan bu iskânlar, ülkelerin ekonomilerini kalkındıracak ve bu doğrultuda üretimi artıracak düzenlemeler açısından yeterli olmamıştır. Ekonomik faydacılık amaçlı sürgünü çözüm yolu olarak değerlendiren Avrupalı devletler, bu yolla XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geçen sürede, iş gücü ihtiyaçlarını Afrika'dan zorla getirdikleri zenci köleler aracılığıyla karşılamışlardır.

Amerika'nın keşfiyle birlikte Avrupalı devletler ya da yeni Amerikalılar, yeni keşfedilen bu kıtayı işgal etmek, kendi siyasî ve ekonomik coğrafyalarını oluşturmak amacıyla birbirleriyle adeta yarışa girmişler ve bunu da kanlı bir şekilde gerçekleştirme yolunu seçmişlerdir.

Avrupalı devletler tarafından Amerika'da başlatılan kolonizasyon sonucu çok sayıda yerli öldürülmüş, bir o kadarı da yerlerinden ve yurtlarından sürülmüştür. İnsanlık tarihi açısından oldukça önemli olan bu gelişmeler, uzun bir tarihi süreci kapsamı ve çok sayıda insanı etkilemiş olması nedeniyle konumuz açısından üzerinde durulması gereken benzer olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Avrupalı devletlerin sömürgelerinde ekonomik faydacılık amacıyla yaptığı sürgünleri ve Amerikalıların siyasî ve ekonomik amaçlarla kıtanın yerli halklarını sürgün etmesini bu başlık altında değerlendirmeye çalışacağız⁴⁴.

---

⁴⁴ Sefa M. Yürükel, **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, İstanbul 2004, s. 31-32; 39; 44-45.

1.2.3.1. Avrupalı Devletleri Yaptığı Sürgünler

Köle ticaretinin sistemli bir hâle geldiği XVII. yüzyılın başlarında İngilizler, 150.000 Afrikalıyı gemilerle Amerika'ya ve Karayipler'e köle olarak sürgün etmişlerdir. Avrupalı sömürgeciler, 1640-1650'lerde ortalama her yıl 2.000-3.000 arasında Afrikalıyı, köle olarak Karayipler'e getirmeye devam etmişlerdir.

1710 yılında sömürgecilerin iş gücü ihtiyaçlarını karşılamak için Afrika'dan sürgün edilen ve Virginia, Maryland, Carolinas'a getirilen köle sayısı 24.200 kişiyi bulmuştur. Karayipler'e iş gücü için sürgün edilen köle sayısı her geçen gün daha da artmış; bu sayı 1661'de 46.000 iken; 1710 yılında ise, 336.500'e yükselmiştir. Köle ticaretinin, kölelerin ucuz iş gücü olarak kullanılmasının ve üretimi artırmalarının oldukça kârlı bir iş olduğunu düşünen İngiliz, Portekizli İspanyol, Danimarkalı, Norveçli, Fransız ve Hollandalı tacirler, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan zaman içerisinde Afrika'dan 12-13.500.000 arasında Afrikalıyı, Amerika'ya köle olarak sürgün etmişlerdir.

Avrupalılar tarafından Kuzey Amerika'ya sürgün edilen Afrikalı kölelerin %25'i, sömürgeciler tarafından dayatılan ağır yaşam ve iş koşullarına dayanamamaya ilk on sekiz ay içerisinde ölmüştür. Bunun dışında İngilizlerin Afrika'dan Amerika'ya yaptığı köle sevkıyatı sırasında, İngilizlerin elindeki köle ticareti filolarındaki yaşam koşullarına dayanamamaya, sürgün edilenlerin %6.5'i ölmüştür. Bazı veriler ise, bu rakamın % 12.5 ila %50 civarında olduğuna işaret etmektedir.

İspanyollar, İngilizlerden daha önce ama aynı nedenlerle, ilk köle ticaretine başlayan Avrupalılardandır. İspanyollar ilk etapta, 1520'de Afrika'dan Meksika'ya 2.000; 1550 ise 3.000 köleyi Peru'ya, sürgün etmişlerdir. İspanya daha sonra köle sürgününü yeni sömürge alanları olan Bolivya Şili ve Ekvatora yaymıştır. 1640'da ise, Peru'nun bu günkü baş kenti Lima'ya getirilen köle sayısı, 20.000 kişiyi bulmuştur. XVII. yüzyıla gelindiğinde Peru'da zorla iskân ettirilen köle sayısı 90.000'e ulaşmıştır. Buna karşılık Meksika'da iskân ettirilen köle sayısı ise, 6.000 dolaylarında kalmıştır. 1650 yılında İspanyollar, ekonomik gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan yeni iş gücü ihtiyacını karşılamak için Peru ve Meksika'ya, Afrika'dan büyük bir köle sürgünü, 300.000 civarında, gerçekleştirmişlerdir.

Avrupalı sömürgeciler, güney Amerika'nın diğer bölgelerine de, kölelerin sürgün edilmesi işini yaymaya başlamışlardır. 1575-1591 yılları arasında sadece Angola'dan Brezilya'ya ve İspanyol Batı Hint bölgesine 52.000 köle, 1617 yılından itibaren ise, her yıl 28.000 köle Angola ve Kongo'dan aynı bölgelere gemilerle sürgün edilmiştir⁴⁵.

İspanyol ve Portekizliler, Brezilya'daki tarım alanlarında çalıştırmak üzere 1700'lerin başlarında 600.000 Afrikalıyı bölgeye sürgün etmişlerdir. 1798 yılında Brezilya'da yapılan nüfus sayımı sonucunda 1.582.000 kölenin İspanyollar, Portekizliler, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından bu şekilde bölgeye sürgün edildiği anlaşılmıştır. Aynı gerekçeler ve sömürgeci mantıkla hareket eden Fransızlar da, 1600 yıllarında köle ticareti yapmaya başlamışlardır. 1660 yılında Saint Dominique Adası'na Afrika'dan 18.000 köleyi sürgün etmişlerdir.

Sömürgeci devletlerin arasında adeta bir yarış andıran köle ticaretinde İngilizler, 1700'den 1808'e kadar 3.100.000 Afrikalıyı sürgün ederek birinci sırada yer alırken, İspanyollar 1.000.000 üzerinde Afrikalıyı sürgün ederek ikinci sırayı almışlardır. Fransızlar, 1.000.000, Danimarkalılar 1700 yıllarında 97.000 kişiyi Amerika'ya sürgün etmişlerdir.

Köle ticareti ve tehcire ilişkin olarak yapılan araştırmalara göre, 1662-1867 yılları arasında Afrika'dan Amerika'ya; Portekizliler, Hollandalılar, Fransızlar, İspanyollar, Danimarkalılar, Norveçliler ve İngilizler tarafından ekonomik faydacılık amacıyla sürgün edilen 9.915.059 kölenin Afrika'daki geldikleri bölgelere göre dağılımı ise şöyledir: Senegambia'dan 599.864, Sierra Leone'den 756.390, Gold Coast'dan 710.451, Benin'den 1.870.60, Biafra'dan 1.658.152, Orta Batı Afrika'dan 3.927.801, Güneydoğu Afrika'dan 391.781 kişi, köle olarak sürgün edilmiştir.

1451 yılından 1870 yılına kadar Afrika'dan sürgün edilen 10.672.500 kölenin Amerika kıtasındaki dağılımı ise, Herbert Klein'e göre şöyledir: İspanyol Amerikası 1.662.400, Brezilya 4.029.800, Küba 600.000, İngiliz West Indies 1.635.700, Fransız West Indies 1.699.700, Hollanda West Indies 437.700, Danimarka West Indies 47.400, İngiliz Kuzey Amerikası 559.800 kişidir.

---

⁴⁵ A. g. e, s. 33-35.

Klein'in verilerine karşılık konuyla ilgili araştırma yapan diğer tarihçi ve demograflar ise, Afrika ve Atlantik ötesi arasında yapılan köle ticaretinin esas sayısının 25.000.000 kişiyi kapsadığını belirtmektedirler. Yine aynı araştırmacılar bu sürgün esnasında her 1.000 köleden 35-45'nin kötü şartlardan öldüğünü söylemektedirler⁴⁶.

1.2.3.2.Amerika Birleşik Devletleri'nin Yaptığı Sürgünler

İlk Avrupalılar Amerika kıtasına geldiklerinde, Kanada ve Alaska bölgesinde kuzeyli orman yerlileri, orta batıda bizon avcılığı yapan Praeri yerlileri, güney batıdaki küçük bölgelerde yaşayan Pueblo yerlileri, doğu kıyısında tarımla uğraşan doğu kıyısı yerlileri bulunmaktaydı.

200'den fazla değişik dilin konuşulduğu Kuzey Amerika'da en önemli olan yerli kabileler ise, Apache, Arapaho, Cherokee, Cheyenne, Chipewa, Crow, Comanche, Hopi, İrokesere, Lokaata, navajo, Nez, Perce, Sioux, Pawnee, Publo, Seminole, Shawnee, Shoshone ve Ute'lerdi. Avrupalı devletler, yeni keşfedilen bu kıtada kendi hükümlerlerini oluşturmak üzere kan dökmede adeta birbirleriyle yarışa girmişler, yerli halktan çok sayıda insanı öldürmüşler ya da yaşadıkları yerlerden sürmüşlerdir.

Amerika'nın kolonizasyonu esnasında Avrupa kökenli yeni Amerikalılar, her türlü insanlık dışı sayılacak yöntemi kullanmışlardır. Yeni Amerikalıların kullandıkları soykırım yöntemlerini sayacak olursak şöyle özetleyebiliriz: toplu soykırımlar, hastalık yayarak oluşturulan soykırımlar, işkencelerle hedefe varılan soykırımlar, ürünleri yakıp yıkarak ve hayvanları katlederek yerli halkı aç bırakarak oluşturulan soykırımlar, zorla kadınları kısırlaştırarak yapılan biyolojik soykırımlar, yerlilerin uzun yıllardır yaşadıkları topraklardan yerlileri dağıtıp yok etmeye yönelik olarak yaptıkları sürgün yoluyla gerçekleşen soykırımlar, Amerikalıların kendi değerlerini zorla empoze ederek yerlilerin beyninin yıkanması yoluyla uygulanan soykırımlar, yerleşim bölgelerinin yakılması ile uygulanan soykırımlar, şamanist ve totemist dine inan yerliler arasındaki dinî ibadet özgürlüğünün kaldırılması yoluyla uygulanan soykırımlardır.

---

⁴⁶ A. g. e., s. 35-37.

Ancak biz burada daha çok yerlileri yok etmek istediği mevcut uygulamalarından anlaşılan Amerikalıların sadece sürgün uygulamalarını kısaca değerlendirmeye çalışacağız. Amerikalılar, yerlileri yok etmek amacıyla onları iç ve verimsiz bölgelere sürgün etmeyi hedefleyen bir stratejiyi uygulamaya koymuřlardır⁴⁷.

Örneğin, 1776, 1880 ve 1803 yıllarında Virginia Valisi Jefferson, Ohio'daki Shawnee ve Cherokee yerlilerini Amerikan Cumhurbaşkanı'nın emriyle Mississippi'ye sürgün etmiştir. Vali Jefferson'un söz konusu plânu çerçevesinde 1817-1842 yılında güneydoğu bölgesinde yaşayan 85.000 yerli, Oklohama bölgesine sürgün edilmiştir. 1830 yılında yapılan sürgün sırasında ise, İngilizler Choctow, Cherokee ve Creek kabilelerine bağlı 12.000 yerliyi katletmişlerdir.

Yerlilerin yeni sürgün edildikleri bölgeler olan, Georgia, Kentucky, Texas, Dakotas, Oregon ve California eyaletlerinde belli bir süreden sonra yerlilerin nüfusu ya aşırı bir azalma göstermiş ya da yeni duruma uyum sağlayamayan yerli kabileler ortadan tamamen kaybolmuşlardır. 1900 yılında itibaren ise, yerlilerin sürgünden önceki yaşadıkları vatanlarına, % 98'i Anglo-Amerikan asıllı göçmenler yerleştirilmişlerdir. Çünkü bu toprakların asıl sahipleri, sürgün ve katledildikleri için artık bu topraklara geriye dönemezlerdi.

1890 yılında resmî bir komisyon tarafından yapılan araştırmanın sonuçları sürgün ve katliâmlarla hedeflenen yerli soykırımının, tüm yerli guruplarını tamamen yok etmeye yönelik olduğunu ortaya koymuştur. 1890 yılındaki bu araştırmanın sonucuna göre, çeşitli yerli gurupların soykırımdan önceki ve sonraki nüfus sayıları şöyleydi: Tonkawas'ların sayısı 1.800 kişiden 56'ya, Caddo'ların 8.500'den 500'e, Wichita'ların 3.500'den 358'e, Kichai'lerin 1.000'den 66'ya, Lipan Apachelerin 500'den 60'a, Comanche'lerin 7.000'den 1.598'e düşmüştür.

Sömürgeciler tarafından yerlilere karşı yapılan bu sistemli katliâmlar diğer bölgelerde de devam ettiğinden, yerli kabileler her yerde çok büyük nüfus kayıplarına uğramışlardır.

---

⁴⁷ A. g. e., s. 40, 44, 50, 51.

Amerika'da 1900 yılına gelindiğinde milyonlarca yerliden geriye hayatta kalanlar şunlardır: New Hampshire'de 22, Delaware'de 9, Alabama'da 177, Arkansa'da 66, Connecticut'da 153, Georgia'da 19, Kentucky'de 102, Massachusetts'de 587, Ohio'da 42, Rhode'de Island'da 35, South Carolina'da 121, Tennessee'de 108, Texas'da 470, West Virginia'da 12, Maryland'da 3, New Jersey'de 5 kişi hayatta kalabilmiştir.

“Ben en iyi yerli, ölü yerlidir diyecek kadar çok ileri gitmek istemiyorum. Ama onda dokuzu öyledir” diyen Amerikan Devlet Başkanı Theodore Roosevelt'in bu sözü, aslında Amerikalıların yerlilere karşı besledikleri niyetlerini çok iyi özetlemektedir⁴⁸.

1.2.4. Rus Yayılmacılığının Getirdiği Sürgünler

1.2.4.1. Tatarların Sürgünü

Rusların 1771'de Kırım'ı istila etmeleri, Rus yayılmacılığının bir yöntemi olarak ilk kez bu topraklarda uygulamaya konacak olan sürgüne gönderme politikasını da beraberinde getirmiştir. Tatarlar yurtlarını terk etmek zorunda bırakan bu ilk Rus baskılarının niteliği hakkında fazla bir şey bilinmemekle birlikte⁴⁹, tüm Kırım şehirlerinin tahrip edildiği ve 35.000'den fazla insanın öldürüldüğü bilinmektedir⁵⁰. Rus egemenliği altına girmek istemeyen Kırım ve komşu bölgelerden 100.000 civarındaki Tatarın Osmanlı ülkesine doğru ilk zorunlu göçü, 1772 yılında başlamıştır⁵¹.

Osmanlı-Rus Savaşı bitiminde, 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Rusya'nın boyunduruğu altına girmekle kalmayıp, bu anlamda yeni bir süreç başlamış, bölgede giderek artan Rus baskıları, geride kalan Tatarları da göç etmeye zorlamıştır. Tatarların, Osmanlı topraklarına yönelen bu zorunlu göçleri neticesinde, harabe hâline dönüşen ve boşalan Kırım topraklarına Ruslar, yeni göçmenler-75.000 kişi- getirip yerleştirmişlerdir.

⁴⁸ A. g. e., s. 48-50.

⁴⁹ Justin McCarthy, *Death and Exile; The ethnic cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton/New Jersey 1995; *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 15.

⁵⁰ Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri*, İstanbul 1948, s. 64.

⁵¹ McCarthy, gös. yer.

1782’de de çoluk-çocuk ayırt etmeksizin 30.000 Kırımlı Tatarın ölüm emrini veren Rus Generali Potemkin’in tavrı, bölge insanının kendilerini göçe zorlayan can güvenliği sorununu ne boyutlarda yaşadıklarını göstermekle birlikte, genel anlamda Rusların Kırım politikası hakkında da bir fikir verir niteliktedir. Böylece ölümler ve sürgünlerle Tatarlardan arındırılan Kırım, 1783’te Çarlığın bir vilayeti hâline getirilmiştir⁵².

Tatarları yurtlarından göçe zorlayan nedenler arasında, idarî baskıların varlığının yanı sıra, 30.000 Kırımlı Tatarın ölüm emrini veren Rus Generali Potemkin örneğinde olduğu gibi benzer Rus tutumları da şüphesiz etkili olmuştur. II. Katerina müttefiki Avusturya İmparatoru ile birlikte, Çarlığın bu yeni ele geçirilen vilayetini görmek ve tacını takmak üzere 1784’de Kırım’a geldiğinde, aynı sene General Potemkin de *“dağlık ve çöl mıntıklarındaki bütün yerli Tatarların yarımadadan 24 saat içinde uzaklaştırmaları”* emrini vermiştir.

Bunun üzerine ilk olarak sahillere, iskele ve limanlara yakın bölgelerde bulunan halk, Anadolu’ya ve Osmanlı idaresindeki Balkan yarımadası topraklarına varını yoğunu geride bırakarak göç etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle sadece 1783-1784 yıllarında Kırım’ı terk ederek Baserabya’ya, Dobruca’ya ve Anadolu’ya göç eden Tatarların miktarının yaklaşık 80.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir⁵³. 1800 yılına kadar devam eden bu göçler esnasında 500.000 Kırımlı yurdunu terk etmiş, bunlardan ancak 300.000’i Türk topraklarına ulaşabilmiştir⁵⁴. Tatarları bölgeyi terk etmeye zorlayan idarî baskıların varlığı gerek yasal gerekse yasal olmayan yollardan yapılmış, geniş ve verimli arazileri Ruslar tarafından ele geçirilmiştir.

Tatar köylüler sürekli olarak atadan kalma arazilerinden atılmıştır. Dahası Rusların arazilerinde çalışmak üzere geride kalanlar da, ağır ek vergilerle, mallarının ellerinden alınması ve ücretsiz çalışmayla karşı karşıya bırakılmışlardır⁵⁵.

---

⁵² Halil İncalcık, “Kırım”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1988, s. 750-752; Gözaydın, a. g. e., s. 65; A. Bennigsen-Lemercier C. Quelquejay, *Step’de Ezan Sesleri*, Çev. Nezih Uzel, İstanbul 1994, s. 38-39.

⁵³ Karpat, “Population Movements in the Ottoman State in the nineteenth century: An Outline”, *Collection Turcica III, Contributions à l’histoire économique et sociale de l’Empire ottoman*, Paris 1983, s. 400.

⁵⁴ Mirza Bala, “Kırım”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, C. VI, s. 756-757; Gözaydın, a. g. e., s. 71.

⁵⁵ McCarthy, a. g. e., s. 16; Gözaydın, a. g. e., s. 72-75.

Bu durumdan kurtuluş çaresi olarak da, Osmanlı Devleti'ne göç gösterilmiştir. Bunun için başta müftü olmak üzere eşrafın bu yöndeki teşvikleri Çar yönetimi tarafından da desteklenmiştir. Neticede 1800-1830 yılları arasında yüz binlerce Tatar göç etmek zorunda kalmıştır⁵⁶.

1853-1856'daki Kırım Savaşı esnasında Tatarların Osmanlı yanlısı bir eğilimde oldukları düşüncesinin de etkisiyle, Ruslar Tatarlar üzerindeki baskılarını artırmışlardır. Askerler, Tatar köylerini talan etmişler, bu köyleri yakma-yıkma tehditleri savurmuşlar, çok sayıda insanı öldürölüp, birçoğunu da kaçmak zorunda bırakmışlardır.

Sahil boylarında yaşayan tüm Tatarlar Rusya'nın iç bölgelerine sürgüne gönderilmiştir⁵⁷. Sürgün görünürde Kırım Savaşı'ndan dolayı alınan bir önlem gibi görünmekte ise de, gerçekte Kırım'ı tamamen Tatarlardan arındırmak için yapıldığı çok geçmeden Çar Alexandr'ın tutumu ile açıkça ortaya çıkmıştır. Zira savaştan hemen sonra Rusya, Kırım'da Tatar varlığını istemediğini açığa vurmuştur.

1856'da Çar Alexandre'da, "*Tatarların göç etmesinin kolaylaştırılmasını*" buyurmuştur. Günümüzde de psikolojik baskı olarak adlandırılacak türden pek çok baskı, Tatarlara uygulanmıştır. Hristiyanlığı yayma derneklerinin oluşturulması, kuzey illerine kitlesel sürgün uygulamalarına girişileceği dedikodularının yayılması, eğitimde ve yönetim işlerinde kullanılan dilde Ruslaştırma faaliyetleri ve benzerleri...

Daha somut eylemler olarak, Tatar topraklarına yeni vergiler yüklenmiş, daha çok arazi Tatar sahiplerinin ellerinden alınmış ve daha çok Tatar yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Kırım ülkesinde genel bir tutum olan Tatar göçü, 1860-1862 yıllarında daha bir yoğunlaşarak devam etmiştir. Tatarlardan boşalan Kırım topraklarına ise, Rus, Ukraynalı, Bulgar ve Alman vb. göçmenler yerleştirilmiştir⁵⁸. 1860'larda göç ettirilen yaklaşık 100.000 kişiye ilâveten vergiye tâbi yaklaşık 46.000-50.000 Nogay Tatar'ı da göç ettirilmiştir.

⁵⁶ Bala, a. g. m., s. 757; Gözaydın, a. g. e., s. 76-78; Bennigsen-Quelquejay, a. g. e., s. 39.

⁵⁷ McCarthy, a. g. e., s. 16; Karpat, a. g. m., s. 401; Gözaydın, a. g. e., s. 81.

⁵⁸ McCarthy, a. g. e., s. 17; Bala, a. g. m., s. 757-758; Bennigsen-Quelquejay, a. g. e., s. 43-46.

Bunların çoğunluğu Dobruca'ya yerleşmiştir. 1861-1864 yılları arasında ise, toplam 227.627 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. 1783-1922 yılları arasında yaklaşık 1.800.000 Tatar Osmanlı topraklarına göç etmiş bulunuyordu⁵⁹. Kırım Tatarları için en korkunç olanı ise, Kırım'ın kuzeyindeki ve batısındaki ülkelerinden ayrılmak zorunda bırakılmış olan ve Osmanlı Devleti'nin liman kentlerine giderken Kırım ülkesini bir uçtan öteki uca yürüyerek geçen on binlerce Nogay Tatarının Kırım'da görülmesi olmuştur.

Nogaylar'a yurtlarını terk etmeleri için iki seçenek sunulmuştur. Nogayların ya Rusya'nın hayat şartları ağır olan ve istenmeyen bölgelerine (Sibirya gibi) ya da Osmanlı Devleti'ne gitmeleri istenmiştir. Bu seçeneklerden göç etmeyi tercih eden Nogayları gören Kırım Tatarlarından da sıranın kendilerine geleceği düşüncesinin verdiği sıkıntı ve oluşan kitlesel psikolojik bunalım ile bu kabilelere katılanlar olmuştur.

Göçmenler onları karşılamakta hiç de hazırlıklı olmayan Osmanlı topraklarına gelmişler, yetersiz şartlar altındaki göçmen kamplarında çok sayıda Tatar hayatını kaybetmiştir⁶⁰. Kırım'daki Rus yayılcılığı tahrip, müsadere, sürgün, kolonizasyon, kölelik rejimi ve Ruslaştırma şeklinde kendini göstermiş, nihayetinde Tatar ülkesinde Tatar kalmamıştır.

Fransa'nın Kırım sefiri Baron de Tott'un 5.000.000 tahmin ettiği Kırım Hanlığı nüfusundan 1770'te 1.500.000'ini barındıran Kırım yarımadasında, XIX. yüzyılın sonuna doğru yalnız 300.000 kadar Tatar nüfusunun kalmış olduğu düşünülürse, Rus sürgün siyasetinin boyutu hakkında bir fikir edinilebilir⁶¹.

Rus yayılcılığı bir yöntem olarak sürgüne gönderme politikasını, ilk kez Kırım'da uygulamaya koymuştur. XIX. yüzyıl ortasında, Rus egemenliği altında yaşayan Müslümanların varlığı sorununa, kesin bir çözüm getirecek tek çıkar yol olarak görülen sürgüne gönderme politikası -tabii ki bunda açık seçik bilinen ekonomik ve stratejik kaygılar da etkili olmuştur- çoğu Rus yetkililerce benimsenirken, bazı Rus yöneticiler ise, kısa vadede ekonomik kayıplar olabileceği

⁵⁹ Karpat, a. g. m., s. 401-402; Rusların Tatarlara karşı olan tutumu sonraki süreçte de devam etmiş, Kırım'da kalan 300.000 Tatar 1944'de Sibirya'ya sürgün edilmiş, yarından çoğu da burada ölmüştür.

⁶⁰ McCarthy, a. g. e., s. 17-18.

⁶¹ Bala, a. g. m., s. 756-757.

düşüncesi ile bu uygulamayı sorgulamışlarsa da, Rusya'nın gerçekleştirdiği tarımsal üretim açısından önemli olan bu verimli topraklarda Tatarlardan boşalan yerler Rus soylularınca doldurularak toprakların işlenmesi ile bu sorunun da önü alınmış oluyordu. Bu yöntem ve uygulamadan çıkarılan dersler, sonraki yıllarda Kafkasya'yı ele geçirmeye çalışan Ruslar tarafından Müslüman ve Türk unsurların zor kullanarak yurtlarından sürülmesi politikalarının etkin bir aracı olarak kullanılacaktır⁶².

1.2.4.2.Kafkasya Sürgünleri

Rus politikasını belirleyenler, Kırım'daki uygulamalardan edindikleri tecrübelerle, Kafkasya'daki⁶³ toprakları işgalleri sırasında yerli halkın zorla yurtlarından sürülmesi işini etkili bir yayılma aracı olarak ustalıkla kullanmışlardır⁶⁴. Bu bölümde Rusların Kafkasya'da yeni toprak kazanımları sırasında uyguladıkları sürgün yöntemini yaşamak zorunda kalan milletlerden, Çerkezler ve Abazalar üzerinde durulacaktır.

Kafkaslar'da yaşanmış olan sürgün olayları, Çerkez ve Abazalarla sınırlı olmamakla birlikte, Rusların kendinden olmayan ve kendi politik anlayışlarına uygun bulmadıkları toplumlara karşı uygulamaya koydukları sürgünlerin içerisinde, Çerkezler ve Abazaların sürgün edilmesi işinin boyutları göz önüne alınarak böyle bir örnekleme yoluna gidilmiştir.

1.2.4.2.1.Çerkezler

Kafkasya'daki zoraki göçlerin başlangıcı -kitlesel bir görünüm arz eden Çerkez göçü- Kırım Savaşı yıllarına uzanmaktadır. Rusların Çerkezistan vadilerinde kazandıkları zaferler, Çerkezlerin sürgününü de beraberinde getirmiş, 1859-1860 yıllarında ivme kazanan bu süreç sonucu, binlerce Çerkez yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. 1862-1865 yılları arasında doruk noktasına ulaşan Çerkezlerin zoraki göçü; 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak devam etmiş;

---

⁶² McCarthy, a. g. e., s. 19.

⁶³ Bennigsen-Quelquejay, a. g. e., s. 40, 47 vd.

⁶⁴ McCarthy, gös. yer.

1920'li yıllarda ise durmuştur⁶⁵. Çerkezler, 1861'de Kafkasya'yı ziyaret eden II. Alexandr'a bir heyet aracılığı ile müracaat ederek, Çerkez topraklarının işgalinden vazgeçilmesini ve savaşa son verilmesini rica ettikleri zaman, II. Alexandr'dan: -“*ya gösterilecek yerlere veya Türkiye'ye göçünüz*”- cevabını almışlardır. Çerkezlerin henüz şiddetle direndikleri yıllarda, Petersburg'da Çerkez göçü ile ilgili bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon 10 Mayıs 1862'de, “*askerî ve siyasî bir tedbir olarak Çerkezlerin tehcirine*” karar vermiştir. Bunun sonucu olarak yaklaşık 100.000 Çerkez dağlardan ovalık kesime göç ettirilip, Rus çoğunluğu içerisinde dağınık olarak yerleştirildiği gibi, 1.500.000 Çerkez de, Türkiye'ye sevk edilmek üzere, yurtlarından çıkarılmıştır.

Çerkezler, ekilmiş tarlalarını, bağ ve bahçelerini olduğu gibi bırakarak, beraberinde götürebilecekleri eşya ve hayvan sürüleriyle birlikte Karadeniz yolu ile Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehir ve limanlarına çıkarılmış ve oradan da ülkenin muhtelif yerlerine sevk ve iskân edilmişlerdir. Fakat Çerkezlerin asıl iskân mahallerine az bir kısmının ulaşabildiği, çoğunluğunun ise sürgün yolculuğunda çeşitli hastalıklar ve temel gereksinimler yüzünden perişan bir hâlde telef oldukları resmî memurların Petersburg'a gönderdikleri raporlardan anlaşılmaktadır⁶⁶. Ruslar, Çerkezleri yurtlarında hayatlarını devam ettirebilmeyi imkânsız hâlde getirebilmek için Tatar ülkesinde başvurdukları benzer yöntemleri uygulamaya koyulmuşlar, Çerkez köyleri önce talan edilmiş, sonra yakılıp yıkılmıştır. Hayvan sürüleri, ürünleri dahası hayatlarını idame ettirebilecekleri tüm varlıkları ellerinden alınmıştır. Rusların benimsediği bu yöntem sonraları Kafkasya'da ve Balkanlar'da tekrar tekrar uygulanacak olan, klasik göçe zorlama yöntemiymişti:

“Evleri, tarlaları yak, yık; kaçırmaktan ya da aç kalıp ölmekten başka seçenek bırakma”⁶⁷.

Rusların klasik göçe zorlama yönteminin taktik versiyonları ise, asimilasyon, psikolojik, ekonomik ve sosyal baskılar; sürgün ve katliâmlar⁶⁸ şeklinde diğer yerlerde olduğu gibi Çerkez topraklarında da kendini göstermiştir.

⁶⁵ Karpat, a. g. e., s. 110 vd.; Karpat, a. g. m., s. 404 vd.; Saydam, a. g. e., s. 75, 87; Hayati Bice, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara 1991, s. 45.

⁶⁶ Bala, “Çerkezler”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul 1988, s. 384; Saydam, a. g. e., s. 77.

⁶⁷ McCarthy, a. g. e., s. 35.

Çerkez ülkesi yaşanan bu sürgünlerden sonra yeniden mülkî bir taksimata tâbi tutulmuştur. Kabartay Çerkezleri, Çeçen, İnguş, Aset, Balkar ve Nogaylar ile birlikte, Terek Eyaleti ile Stavropol Vilayetine, Abadzeh, Şapsug ve diğer batı Kafkasya Çerkezleri, Kuban Eyaleti'nin güney kısmıyla Karadeniz Vilayetine, Abazalar ise Suhum Sancağı adıyla kurulan yeni bir mıntıkaya yerleştirilmişlerdir.

İşgal, ölüm, sürgün, müsadere ile geçen 13 yıldan sonra Çerkezler 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan faydalanarak Ruslara karşı yeni bir bağımsızlık savaşı başlatmışlarsa da, Osmanlı ordusunun yenilgisi Çerkezlerin bu kurtuluş hamlesini sonuçsuz bırakmıştır. Amansız bir şiddetle durdurulan bu girişimin sonucunda, kurulan harp divanları, Çerkezlerin bütün ileri gelenlerini idam ve on binlerce Çerkez'i Sibiry'a sürgün ettiği gibi, Çerkezlerin tüm mallarına Rusya tarafından el konulmuştur⁶⁹. Göç etmek zorunda kalan Çerkezlerin sayısı ile ilgili tahminler, 700.000-1.000.000 ile 1200.000'e arasında değişmekte ise de, K. Karpat, kayda değer tüm etkenler göz önünde bulundurulduğunda; 1859-1879 yılları arasında çoğu Çerkez olmak üzere yaklaşık 2.000.000 Kafkasyalının Kafkasya'yı terk ettiği tahmininde bulunmanın daha akla yatkın olduğunu ve bunlardan sadece 1.500.000'nin hayatta kalabildiğini ifade etmektedir. 1881-1914 yılları arasında ise yaklaşık 500.000 Çerkez göç etmek zorunda kalmıştır⁷⁰.

1.2.4.2.2. Abazalar

Ruslar Kafkasya'daki kazanımlarının büyüklüğünü idrak edip, bölge üzerindeki askerî denetimlerini güçlendirmeyi başardıklarında, Kafkasya'daki Müslüman halkların sürgün edilmesi işi kısmî bir yavaşlama göstermişse de, Çerkezlerin ana göçünden üç yıl sonra, bu sefer merkezinde Sohumkale'nin bulunduğu bölgede yaşayan Abazaların yurtlarından sürülmesine sıra gelmiştir. 1867'de Abazaları göçe zorlamak için onların başına musallat edilen yöntemler, temelde, daha önce başka Müslüman halkların sürgün edilmesi işinde kullanılanlarla aynı idi.

⁶⁸ Süleyman Erkan, **Kırım ve Kafkasya Göçleri**, Trabzon 1996, s. 25-44.

⁶⁹ Bala, **a. g. m.**, s. 384; Saydam, **a. g. e.**, s. 88 vd.

⁷⁰ Karpat, **a. g. e.**, s. 111-112; Karpat, **a. g. m.**, s. 408-409; Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan Çerkezlerin sayısı ile ilgili ayrıca bkz. McCarthy, **a. g. e.**, s. 37-38; Saydam, **a. g. e.**, s. 91; Bice, **a. g. e.**, s. 51-55.

Rus askerleri Abaza köylerine geliyor, evleri yakıyor, hayvan sürülerini ve diğer mallarını gasp edip götürüyor, Abazaların ellerinde ancak ölmeyecek kadar bir şeyler bırakıyordu⁷¹. Bu anlamda örneğin, 1867 baharında 4.000 civarındaki Abaza ailesi yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmış ve Türk topraklarına sığınmak amacıyla, Trabzon, Samsun, Sinop iskelelerine çıkmışlardır⁷². Söz konusu zoraki göçler, Abaza nüfusunun 79.000'den 65.000'e düşmesine neden olmuş, her geçen gün yeni göçleri beraberinde getirmiş ve bölgede Abaza nüfusu giderek daha da azalmıştır⁷³. Rus yayılmacılığına karşı, Abazalar etkili bir direniş gösterecek bir durumda değillerdi ve bu konuda yapılan girişimler de çabucak başarısızlığa uğruyordu.

Rusların Abazalar hakkındaki niyetleri aslında tüm Müslümanlara karşı takındıkları tavrın aynısı idi. Rusların bu uygulamalarındaki amacı, sadece Müslüman halkı yaşadıkları bölgelerden söküp atmak değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni de zor duruma sokmaktı.

Ruslar, binlerce Abaza'yı göçe zorladılar, ama bir çoğunu da geride tuttular. Kırım Türkleri ve Çerkezlerin sürgün edilmesi deneyimlerinden, toptan göçe sürmelerin, yöre ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını öğrenmiş bulunuyorlardı. Yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar göç ettiriliyorken, ekonominin gereksinim duyduğu iş gücü için, güçlü erkekler alıkonuluyor ve zoraki olarak çalıştırılıyorlardı.

Sürgüne gidenlerin anlattıklarına göre, Türkiye'ye götürülecekleri bahanesiyle, yaşadıkları topraklardan zorla koparılarak Rus gemilerine bindirilen çok sayıda Abaza, Türkiye yerine Kerç'e ya da Novorosiska'ya götürülmüşler ve sonrasında da Rusya'nın iç bölgelerine sürülmüşlerdi. Her iki durumda da, Kafkasya Abazalardan arındırılmış oluyordu. Tek suçları Rus olmamak olan bu insanlardan geriye çok azı kalırken, bu topraklarda bir Abaza ulusunun varlığına da fiilen son verilmiş oluyordu⁷⁴; zira 1881 yılına gelindiğinde Abaza nüfusunun 20.000 civarında olduğu tahmin ediliyordu⁷⁵. Rusya'nın bölgeden ne kadar Müslümanı sürgünlerle

---

⁷¹ McCarthy, a. g. e., s. 36.

⁷² Saydam, a. g. e., s. 89.

⁷³ W. Barthold, "Abazalar", *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 7.

⁷⁴ McCarthy, a. g. e., s. 37.

⁷⁵ Barthold, gös. yer.

uzaklaştırdığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bilinen kesin bir gerçek vardır ki, o da, 1897 yılında yapılan Rus nüfus sayımına göre: sürgün edilenler ve onların yerlerine kendine yakın saydığı halklar ile iskân edilenler sayesinde bölgede Hristiyan unsurlar, Müslümanlar karşısında bire on nispetinde çoğunluk hâline gelmişlerdir⁷⁶. Rusların sürgün uygulamaları sadece Çerkez ve Abazalarla sınırlı olmadığı gibi, sadece anılan yıllarla da sınırlı değildir. Ruslar kendilerinden olmayan ve politik anlayışlarına uygun düşmeyen toplumlara karşı uygulamaya koydukları sürgün etme yöntemini sonraki yıllarda da daha ağır bir şekilde uygulamaya devam etmişlerdir⁷⁷.

1.2.5.Balkanlar'dan Yapılan Sürgünler

Balkanlar, sürgün olaylarının yaşandığı önemli coğrafi bölgelerden biridir. Bu bölgeden gerçekleştirilen sürgünler hem geniş bir coğrafyada uzun yıllar devam etmiş, hem de çok sayıda insanı etkilemiştir. Bu nedenle Balkanlar'dan yapılan sürgünler üzerinde değerlendirme yapılması hem dünya üzerindeki sürgünler açısından biraz daha aydınlatıcı olacak hem de konumuzun daha kolay anlaşılabilmesi için önemli bir temel teşkil edecektir. Bu başlık altında, XIX. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına değin bölgeden yapılan sürgünleri, sürgünlerde etkin olan aktörler üzerinden tasnif ederek değerlendirmeye çalışacağız. Şüphesiz Balkanlar'dan yapılan sürgünlerde etkin olan aktörler daha fazla ise de, biz bunların içerisinde en etkili olanları yani Yunanlılar ve Bulgarları ele alacağız ve onların yaptıkları sürgünleri değerlendirmeye alarak, her iki gurubun da Osmanlı yönetimi aleyhine başlattıkları ayrılıkçı hareketlerden itibaren, sürgünü nasıl sistemli bir şekilde uyguladıklarını, ilk isyanlarından bağımsız birer devlet olana değin ve de sonrasında nasıl bu olgunun üzerine bina edildiklerini 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gibi genel tarihi olayların Yunanlılar ve Bulgarların gerçekleştirdikleri sürgünlerde nasıl etkili olduğunu açıklamaya çalışacağız

⁷⁶ McCarthy, a. g. e., s. 38.

⁷⁷ Çeçen, Gürcü ve diğerleri için bkz., Saydam, a. g. e., s. 76-77, 90-91 vd.; Erkan, a. g. e., s. 60, 61 vd.; Rusya'nın II. Dünya Savaşı yıllarında benzer bir sürgün uygulaması için bkz., Abdullah Temizkan, "Karaçay-Malkar Türklerinin Sürgünü", **Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür**, Ankara 2003, s. 163-181.

1.2.5.1.Yunanlıların Sürgün Ettiği Türkler

Sürgün olayına uygulayıcı olarak, hiç de yabancı olmadığını bildiğimiz Yunanlıların -işgalleri ilhaka dönüştürme sürecinde- işgallerle Anadolu topraklarında uyguladıkları, Türklerin sürgünü ve boşalan yerlere Rumların iskânı projesinin, ilk denemelerine Yunan ayaklanmaları sırasında şahit oluruz. Başlangıçta Yunan ayaklanmasına karşı bir duruş sergileyen İngiltere'nin, Rusya'nın Mora İsyanı'nı desteklemesi ile, bölgede dengelerin değişeceğini anladığı andan itibaren Yunanlılara karşı tutumu da olumlu yönde değişmiş⁷⁸, sonuçta İngilizlerin sempatisi ve Rusların desteği ile 1830 yılında, Mora'da yaşayan çok sayıdaki Türkün öldürülmesi ve göçe zorlanması sonucu, Yunanistan adında yeni bir siyasal oluşum ortaya çıkmıştır⁷⁹.

Bizim burada üzerinde duracağımız nokta, ayrılıkçı Yunan hareketlerinin kronolojik seyri ya da diğer devletlerin mevcut gelişmelere karşı takındıkları tavırlarından daha çok, Yunanlıların ilk uygulamalarını Mora'daki isyan sırasında gördüğümüz kendinden olmayan unsurları öldürmekte ve sürgün etmekteki kararlı tavırlarıdır.

Yunan isyanı ilk olarak Eflâk-Buğdan'da 6 Mart 1821'de Balkanlar'da genel bir ayaklanma çıkarma amacı taşıyan Aleksandr İpsilanti tarafından başlatılmıştır. Başarılı olamayarak Avusturya'ya kaçan⁸⁰ İpsilanti'nin çıkardığı bu ayaklanmanın başarılı olduğu tek nokta, çok sayıda Türkün öldürülmesi olmuştur. Bölgede yaşayan her kesimden Türk unsur -tüccar ve denizciler gibi- gafil avlanmış ve soğukkanlılıkla öldürülmüş, olaylar şehirlerde ve dağlık bölgelerde yaşayan yerli halkın katledilmesi şeklinde devam etmiştir⁸¹. 1821 Yunan ayaklanması Müslüman-Türk unsurların "*etnik temizliğe tâbi tutulması ve sürülmesi*" olaylarının ilki niteliğinde olup, Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılacak olan benzer uygulamalara da modellik edecektir⁸².

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1997, s. 172-173.

⁷⁹ Salahi Ramadan Sonyel, **Türk-Yunan Anlaşmazlığı**, Ankara 1985, s. 10-11.

⁸⁰ Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflâk-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s. 119-127; M. Murat Hatipoğlu, **Türk Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988, s. 17-18.

⁸¹ McCarthy, a. g. e., s. 10.

⁸² H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi; Göç**, İstanbul 2001, s. 63-64.

Bunu -Kardeş Dimitri İpsilanti, Prens Kontakuzene ve Patras Başpiskoposu Pol Germonos'un teşviki ile- 6 Nisan 1821'de, Mora'da bulunan Türkler üzerine genel bir saldırı ile başlayan Mora Rumlarının ayaklanması izlemiştir⁸³. Ayaklanma süresince Yunanlı çeteciler ve köylüler, açıkça buldukları her Türkü öldürmüşlerdir. Müslümanlardan bazıları, örneğin Kalavrita ile Kalamata'dakiler kendilerine öldürülmeyecekleri sözü verilince, Yunanlılara teslim olmuşlarsa da, öldürülmekten kurtulamamışlardır. Kaçanların birçoğu da, örneğin Lokonia bölgesindeki Türkler gibi, yollarda öldürülmüşlerdir. Patras Başpiskoposu Germanos'un, "*Hristiyanlara huzur! Konsoloslara saygı! Türklere ölüm!*" şeklindeki ifadeleri, ayaklanma sloganının şoven niteliğini gözler önüne sermekteydi.

Daha önceden kararlaştırılan bir işareti almış gibi, her yerde köylüler ayaklanmaya katılmış ve yakalayabildikleri tüm Türkleri erkeğiyle, kadınıyla, çocuğuyla öldürmekten geri kalmamışlardır. Ayaklanma esnasında, "*Hiçbir Türk kalmayacak/Ne Mora'da, ne dünyada!*" şeklinde dilden dile dolaşan ırkçı Yunan söylemiyle, söz konusu toprakların Türklerden arındırılması girişiminin başlangıcı ilân ediliyor ve bu topraklarda yaşayan bir millet de tamamen yok ediliyordu.

Türklerden sadece güvenli yerlere sığınabilenler sağ kalmıştır. Bunların bir kısmı ya daha sonraki kuşatmalar sonucu ele geçirilerek öldürülmüş ya da çok azı Osmanlı güçlerince kurtarılabilmiştir. Ayaklanmanın yayılma alanı genişledikçe, daha çok Türk öldürülmüştür; örneğin, Missolonghi'deki, Vrakhori'deki Türklerin çoğu, kısa bir sürede öldürülmüşlerdir. Bu mezalimden ancak zengin Yunanlı ailelerce köle olarak alıkonulan bazı Türk kadınları kurtulabilmişlerdir⁸⁴. Ayrıca Yunanlıların kâfir saydığı Yahudiler de⁸⁵, Müslümanlar kadar istekle öldürülmüşlerdir. Mora'daki Türklerin öldürülmesini, savaş zamanının sıradan ölümleri olarak düşünmek ve söylemek mümkün gözükmemektedir.

---

⁸³ Hatipoğlu, gös. yer.

⁸⁴ McCarthy, a. g. e., s. 8-9; Sonyel, *The Turco*, s. 11-14.

⁸⁵ Erhan, a. g. e., s. 29 vd.; Yunan ayaklanmasının başlaması ile birlikte, Müslümanlarla birlikte Yahudilere yönelik saldırılarda da önemli bir artış olmuştur. Eylül 1821'de Morada'ki Tripolitza şehrine saldıran Yunanlılar, 30.000 nüfuslu bu şehri yakıp yıkmışlar ve şehir nüfusunun üçte birinden azının kurtulabildiği katliamda yahudiler, Müslümanlarla birlikte hiçbir ayırım gözetmeden öldürülmüşlerdir.

Zira, Yunanlıların Türkler üzerinde uyguladıkları şiddetin şekli ve boyutu; sıradan cinayetlerden çok, plânlı bir mezalimdir. Öyle ki, bölgedeki Türklerin tümü kadın ya da çocuk ayırımı yapılmaksızın, Yunan çetelerince yaşadıkları yerlerden alınıp götürülmüş ve öldürülmüşlerdir. Çok az sayıda kadının köleleştirilmesi nedeniyle hayatta kalabilmiş olması, belki bir istisna olarak düşünülebilir. Ancak, çoğu zaman işlenen cinayetler önceden plânlanarak ve soğukkanlılıkla işlenmiştir.

Tripolitza’da soğukkanlılıkla işlenen cinayetler bir plânın varlığının en somut örneklerindedir:

“Üç gün boyunca zavallı [Türk] halkı, bir vahşiler güruhunun şehvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ne de yaş yönünden bir esirgeme yapıldı. Kadınlar ve çocuklar [dahi] öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki, Kolokotrones’in kendisi bile, kasabaya girdiğimde yukarı hisar kapısından başlayarak atımın ayağı hiç yere değmedi demektedir. İlerlediği zafer kutlama töreni yolu, cesetlerden bir örtüyle döşenmişti. İki gün geçince, Müslümanlardan sağ kalabilmiş perişan durumdaki insanlar, her yaştan ve cinsiyetten aşağı yukarı iki bin kişi, çoğunlukla da kadınlar ve çocuklar, gaddarca toparlanıp bitişik dağlardaki bir dere yatağına götürüldüler ve orada koyun gibi boğazlandılar”⁸⁶.

Görülüyor ki, işlenen cinayetler, bir nefretin sadece dışa vurumu değil, aynı zamanda plânlı bir mezalimin de göstergesi olmuştur. Yunanlılar için, Mora’da yaşayan Türkler, bağımsız Yunanistan’a giden yolda; yok edilmesi gereken bir engel olarak görülmüşlerdir. Bu topraklarda var olan her bir Türkün, Osmanlıdan yana duygular besleyeceğini, bunun da Osmanlı Devleti’nin bu topraklara müdahale nedeni oluşturabileceğini, düşünen Yunanlılar, bunu ortadan kaldırmanın tek yolu olarak da, tüm Türkleri yok etmeyi düşünmüşlerdir⁸⁷. Bir plân dahilinde başlattıkları şüphe götürmeyen, “*bu katliâm, Mora’da artık öldürülecek Türk kalmayınca kadar devam etmiş*”, 25.000’den fazla insan bu topraklarda öldürülmüştür⁸⁸.

⁸⁶ McCarthy, a. g. e., s. 11, Sonyel, *The Turco*, s. 15-16.

⁸⁷ McCarthy, a. g. e., s. 11; Ağanoğlu, a. g. e., s. 64-65.

⁸⁸ Sonyel, *Türk-Yunan*, s. 11.

Bizim en küçük değerleri almamıza rağmen⁸⁹, bu rakamların büyüklükleri tartışılabilir değerler olarak görülebilirse de, Yunan otoritesinin kendinden olmayan unsurlara karşı takındığı tavrın ne olduğunu, yorum gerektirmeyen bir açıklıkla, 1826 yılına geldiğinde net bir şekilde görebilmekteyiz. Öyle ki, 1826 İngiliz-Rus Anlaşması ile Mora'daki Türklerin tamamen çıkartılması kararlaştırılmış ve bu dayatmacı isteği kabul etmeyen Osmanlı Devleti daha fazla direnemeyerek, 1830 İstanbul Antlaşması ile bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır.

İngiltere Rusya ve Fransa'nın zorlamaları sonucu insanlık tarihinde üç devletin birleşerek, bir devletin toprağından halkının öldürülerek boşalttırılması eylemi ilk kez gerçekleşmiş, insan haklarına aykırı bir durum olarak kabul edilen ve (expulsion) kategorisine giren bir göç siyaseti ile Türkler karşı karşıya kalmıştır⁹⁰.

Yunan bağımsızlık sürecinde gerçekleştirilen, kendinden olmayan unsurları öldürerek ve sürgün ederek mevcut coğrafyanın Türk nüfusundan arındırılma politikası bu anlamda daha sonraki Yunan eylemlerine bir model hâline gelecektir⁹¹. Sonraki süreçte, Yunanlılar ele geçirmeye çalıştıkları ya da ele geçirdikleri tüm topraklarda bu modeli, yazık ki uygulamışlardır.

Yunan isyanı sırasında adalarda yaşayan Türkler de -Girit ve Kıbrıs'ta yapılan baskı ve şiddet uygulamaları gibi- bu uygulamalardan nasibini almıştır⁹². Yunanistan'ın lehine şekillenen demografik gelişmeler, söz konusu Yunan uygulamalarının bir getirisi olsa gerektir. Örneğin mevcut tarihi süreçte Girit'de yaşananlar⁹³, bu tespiti doğrulamaktadır. Ada'da Rumlar lehine şekillenen politik koşullar, çıkarılan isyanlar ve Müslümanlara karşı takınılan şiddet yanlısı tavır, Girit'deki Müslüman nüfusu Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakmıştır⁹⁴.

---

⁸⁹ Yabancı kaynaklara dayanılarak Tripolitza'da 32.000 kişinin öldürülmesi konusunda bilgi için bkz. Türsan, a. g. e., s. 62.

⁹⁰ Türsan, gös. yer.

⁹¹ McCarthy, a. g. e., s. 11-12; Ağanoğlu, gös. yer.

⁹² Mübahat S. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 134-135; Ayşe Nükhet Adıyeye-Nuri Adıyeye, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Ankara 2002, s. 32-40.

⁹³ Ayşe Nükhet Adıyeye, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, Ankara 2000, s. 15 vd.; Erdoğan Yeğen, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı-Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri", *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 278-293; Kütükoğlu, gös. yer; Türsan, a. g. e., s. 62-63.

⁹⁴ Adıyeye, a. g. e., s. 77-84, 270-273; Adıyeye, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında*, s. 84-86.

Yunanlıların kendinden olmayana karşı nefret ve tahammülsüzlük hisleriyle senelerce sessiz ve titiz çalışmalarından sonra, Girit’de yaşayan 15.000 Türk, sistemli bir şekilde öldürmeler ve sürgünler neticesinde tam olarak yok edilmiştir⁹⁵. Kıbrıs’ta da durum Girit’ten pek farklı değildir. İngiliz Hükûmeti’nin toleransından da faydalanan Yunanistan, 1878’lerden itibaren dışarıdan birçok Yunanlıyı Kıbrıs’a getirip yerleştirmiş ve sistemli bir şekilde, ilhak için gerekli demografik alt yapının hazırlanması için çalışmıştır⁹⁶. Bunun yanı sıra, İngiliz Hükûmeti’nin Yunan yanlısı idarî tutumu nedeniyle, çok sayıda Türkün adadan göç etmek zorunda kalması, adadaki nüfus dengesinin Türkler aleyhine bozulmasına yol açan diğer bir faktör olmuştur⁹⁷.

Girit’i ilhak ederek Megali İdea’yı gerçekleştirme yolunda önemli bir mesafe kateden Yunanlılar, sonraki tarihi süreçte aynı politikaları Kıbrıs’ın ilhakı için de uygulamaya koymuşlardır. Yunanlılar, Girit’i Kıbrıs’ın ilhakı için örnek almışlardır. Yunanlılar, Osmanlı Devleti’nin topraklarını ilhak ettikçe, Kıbrıs’ın da aynı yöntemlerle gelecekte bir gün Yunanistan’a ilhak edilebileceğini düşünmüşlerdir. Girit’in ilhakı sırasında uygulanan yöntemler, Kıbrıs için de uygulamaya konmuştur. Yunanlılar tarafından Girit’te enosis adına başarılı olarak kabul edilen yöntemler, şiddet uygulamaları, Türklerin adadan göçe zorlanması, uluslararası alanda yapılan propaganda gibi, Kıbrıs’ta da uygulanmaya çalışılmıştır⁹⁸.

Adalarda sistemli bir İslâmlaştırma veya Türkleştirme politikasını uygulamayı düşünmeyen Osmanlının⁹⁹ aksine Yunanlılar, emperyalist emellerine ulaşmak amacıyla nüfus üstünlüğünü büyük bir destek olarak görmekteydiler. Bu doğrultuda adalarda yaşayan Hristiyanların sayısını artırmaya gayret ederken, diğer yandan da

⁹⁵ Sonyel, a. g. e., s. 11; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi I, Balkanlar’da Yunan Mezalimi**, Ankara 1996, s. 230-233, 237-239, (Bundan böyle, **Anadolu’da Yunan Mezalimi II**, şeklinde kullanılacaktır).

⁹⁶ İnalçık, “Kıbrıs’ta Türk İdaresi Altında Nüfus”, **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara 1964, s. 53-54; O. N. Bozkurt, “Yunan Politika Oyunu” , **Türk Kültürü Dergisi**, S. 39, Ocak 1966, s. 215.

⁹⁷ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri**, Ankara 1964, s. 128; Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea**, s. 18-19; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı İdaresi Altında Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, Ankara 2000, s. 5, 6; 27, 28; 93; Adıyeke, **Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında**, s. 99-100.

⁹⁸ Adıyeke, a. g. e.,s. 143-148.

⁹⁹ Şerafettin Turan, “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu, Boyutlar, Taraflar” **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara1986, s. 39; Kütükoğlu, a. g. m., s. 161.

Türkleri buradan uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Nitekim Balkan Savaşları esnasında, örneğin Midilli'yi işgal ettiklerinde ada Türklerini, Anadolu'ya göç etmeye yöneltmeleri aslında bir lütufkârlıktan ziyade bu emperyalist stratejinin bir sonucu olduğunu kabul etmek daha doğru olmalıdır¹⁰⁰. Limni adasında yaşananların da benzer bir durum olması nedeniyle, değerlendirmesi de bu doğrultuda olmalıdır¹⁰¹. Yeni toprak kazanımlarının gerçekleşmesi esnasında ya da kazınılan topraklarda kalan Türklerin geleceğini belirleyen hep söz konusu bu Yunan politikası idi. Yunanlıların yenilmesine rağmen, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra da benzer uygulamalar hep vardı.

Örneğin 1898 yılına gelindiğinde Yenişehir ve Kardice'de Müslümanlar, yapılan baskılarla göç etmeye zorlanıyorlardı. Bölgede yaşayan insanlar keyfi sebeplerle tutuklanıyor, ağır hakaretlere maruz kalıyor, çeşitli entrikalarla mal varlıkları ellerinden alınmaya çalışılıyor, nihayetinde bölgede kalmamaları için ne lazımsa o yapıyordu¹⁰².

Balkan Savaşları öncesinde ve sırasında sahnelenen -ilk perdesini Mora'da gördüğümüz- yine aynı oyundu. Ama bu sefêr Mora modelini örnek alan başka unsurlar, bu sahnede benzer rollerle yerlerini almışlardı. Balkan savaşlarının önemli nedenlerinden biri de Makedonya idi. Sırp, Bulgarlar ve Rumlar Makedonya'da ya da onun belirli bir parçasında çoğunlukta olduklarını ispat etme yarışına girmişlerdi. Tüm mesele burada kilitleniyordu kim burada çoğunlukta ise ilhak onun hakkı olacak anlayışı, mevcut unsurların demografik yapıyı kendi lehlerine çevirme mücadelesine dönüşmüş, çeteler, papazlar ve öğretmenlerin başını çektiği bir çoğunluk sağlama savaşımı başlamıştı.

Örneğin Bulgar çeteleri diğer unsurlara ait köylerde mümkün olduğu kadar çok adam öldürmek ve yakıp yıkmakla onları zayıflatarak kendi unsurunun nispe sayısını artırma çabasında idi. Keza bazı köyleri, Sırp ya da Sırplığa eğilimli olanları korku yüzünden kendilerine Bulgar demeye, Bulgar amaçlarına hizmet edecek öğretmenler ve papazlar istemeye zorlanmaktaydılar.

---

¹⁰⁰ Turan, a. g. m., s. 40.

¹⁰¹ Aġanođlu, a. g. e., s. 67.

¹⁰² Anadolu'da Yunan Mezalimi II, C. I, s. 233-237.

Papazların ve kiliselerin rolü ise, dinî yollarla halka etki yaparak onları kendi mensup oldukları unsura katılmaya sevk etmekte. Öğretmenler ise, kendi dillerini yaymaya tüm gayretleri ile çalışarak mensup oldukları milletin amacına hizmet etmekteydiler. 1903 yılında bölgede çıkan ayaklanmanın sonucunda 5.328 Türk öldürülmüş, 198 kasaba yakılıp-yıkılmış 30.000 Makedonyalı Bulgaristan'a kaçmış, 71.000 kişi evsiz kalmış, 6.000 Makedonyalı ölmüş ve 1500 kişi siyasî tutsak olarak alı konulmuş bulunuyordu¹⁰³. Makedonya'da Yunanlılar¹⁰⁴ demografik yapıyı kendi lehlerine oluşturabilmek için: Uhlalara, Arnavutlara, Bulgarlara, Romenlere, Çingeneleere karşı şiddet ve baskı uyguluyorlar, köyleri basıp yakıyorlar, insanları öldürüp onları Rumlaştırmaya çalışıyorlardı¹⁰⁵.

Bölgede yaşayan Türklerin durumuna gelince, Osmanlı Devleti bölgede 1905 yılında bir nüfus sayımı yaptırmış, yapılan bu nüfus sayımı öncelikle Rum patriğini telaşlandırmıştı; zira ileride çizilecek sınırların hukukî dayanağını mevcut demografik yapı belirleyecekti. Bu yüzden Bulgar ve Yunanlı temsilciler her yerde birbirlerine giriyor ve kendi unsurlarını daha çok göstermek için çeşitli hilelere başvuruyorlardı. Bu hilelerin en çok kullanılanı aynı kişiyi farklı isimler altında birden fazla yazdırmaktı. Ayrıca Rum patriğinin çabaları sonucu Arnavut, Ulah ve Sırların milliyetlerinin belirtilmeyerek Rum-Ortodoks olarak kaydedilmesi demografik yapıyı kendi lehlerine çevirme yolunda Rumların önemli kazançları arasındaydı¹⁰⁶.

Ama Rumlar bunu sağlamazdan önce gerekli zemini hazırlamaktan da geri durmamışlardı. Örneğin bu anlamda Patrikhane'nin emriyle Görice Rum Metropoliti'nin nüfus sayımında Ulah ve Arnavutların Rum yazılmalarını ve Rum yazılmayanların aforoz edilecekleri yönünde yaptıkları baskılar bilinmektedir¹⁰⁷.

¹⁰³ Genel Kurmay Başkanlığı, **Balkan Harbi (1912-1913)**, Ankara 1993, C. I, s. 37-39.

¹⁰⁴ Yakın dönemde Makedonya üzerindeki Yunan iddiaları ve emelleri ve gerçekler için bkz. Erdoğan Özal, **Makedonya Yunan Değildir**, Ankara 1993, s. 15-44.

¹⁰⁵ Konuyla ilgili çok sayıda örnek için bkz. **Anadolu'da Yunan Mezalimi II**, C. I, s. 92, 93, 94, 95, 107 ve pek çok yerde; Süslü, "L'Adminastiration Ottomane à la veille des Guerres Balkaniques", **For The 80 Years Since The First Balkan War Of 1912, International Symposium Of Military History Moudros 92-Pavlos Melas 92**, International Commission Of Greece Military History, ACTA, Greece 1992, s. 209-213.

¹⁰⁶ Turgut Işıksal, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 43, Nisan 1971, s. 15-17; Süslü, gös. yer.

¹⁰⁷ **Anadolu'da Yunan Mezalimi II**, C. I, s. 95.

Bütün bunlara rağmen yapılan nüfus sayımına göre, çoğunluğu Müslüman-Türk unsur oluşturmaktaydı¹⁰⁸. Öyleyse bu halka ne oldu? Bu sorunun şüphesiz ilk akla gelen cevabı, 1830'lardan beri uygulana gelen imha ve sürgün politikaları olmalıydı.

Makedonya'yı paylaşamayan üç unsur -Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar- bu topraklardaki ihtiraslarını gerçekleştirmek üzere, bölgenin demografik yapısını her biri kendi lehine değiştirmek için imha ve sürgün politikaları uygulamışlar, bundan da en çok zararı bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsur görmüştür. Osmanlı Devleti'nin Makedonya topraklarında, bu devletlerin söz konusu mücadeleleri devam ederken Rusya'nın arabulucu olarak duruma müdahale etmesi ile tüm gelişmeler bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsurların aleyhine bir yön almış, Osmanlıya karşı ittifakların vücuda geldiği Balkan Savaşları dönemi başlamıştır¹⁰⁹.

Savaşın başlaması ile birlikte Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağlıların Makedonya ve Rumeli'nin Müslüman-Türk unsurlarını yok etmeye ve sürmeye yönelik ihtiraslarla gerçekleştirdikleri zulümler neticesinde çok sayıda Türk yurtlarını terk etmek zorunda kalarak İstanbul'a ve Anadolu'ya sığınmışlardır¹¹⁰. Bu savaşların neticesinde ise, Meriç nehrinin batısındaki Türk toprakları kaybedilmekle kalınmamış Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın işgal ettiği topraklarda kalan Türkler de, mevcut siyasî iradenin baskı ve şiddet uygulamaları sonucu yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda bırakılmışlardır¹¹¹.

Balkan devletlerinin işgal ettikleri topraklardan Türkleri sürüp çıkarmak istemelerindeki amaçları ve yöntemleri aynıdır; lâkin Yunanistan'ın bu konuda geçmiş deneyimleri nedeniyle daha bir usta olduğu söylenebilir. Bulgar ve Sırların bu konuda Yunanlıları örnek aldığı da ortadadır. Bu devletlerin ortak amaçlarına baktığımızda, öncelikle işgal edilen toprakların ilhak edilebilmesi için gerekli demografik ortamın hazırlanması arzusu yatmaktadır.

¹⁰⁸ Işıksal, a. g. m., s. 18.

¹⁰⁹ Armaoğlu, a. g. e., s. 654.

¹¹⁰ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara 1995, s. 31.

¹¹¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, C. I Ankara 1992, s. 92; McCarthy, a. g. e., s. 187.

Öyle ki barış için masaya oturduklarında Avrupa kamuoyuna işgal ettikleri topraklarda Türklerin azınlıkta olduğunu ispatlamayı ve bu toprakların kendilerine bırakılmasını hedeflemişlerdir. Onlara göre bu sayede ilhakin demografik meşruiyeti sağlanmış olacaktır.

Bunun yanı sıra yapılan emrivakilerle, ekonomik unsurlar da göz ardı edilemez; zira işgal edilen ve ilhaka giden süreçte sürgün edilen Türklerden kalan emvâl ve emlâkin, söz konusu uygulamaları gerçekleştiren otoritenin kendi halkına paylaşım gayesinde olduğunu¹¹² biraz sonra devletler bazında inceleyeceğimiz uygulamalar da gösterecektir. Türklerin sürgün edilmesindeki yöntemlerin örtüşmesi, hedeflerdeki ayniliğin bir getirisi olsa gerektir. Öyle ki Yunanlıların, Bulgarların, Sırpın hatta Karadağlıların birbirinden baskın şiddet uygulamaları, çoğu zaman da birlikte icra ettikleri şiddet eylemleri; Türk mallarına yapılan gasp, mukaddesata saldırılar, din değiştirmeye yönelik ya da müstakil, dayak, işkence ve cinayetler¹¹³ giderek yükselen şiddet uygulamalarının aşamalarını oluşturmaktaydı.

Yunanistan Balkan Savaşları sonucunda işgal ettiği topraklarda yaşayan Müslüman-Türk nüfusunu azaltmak için mezalim ve sürgün politikasını uygulamış, boşalan yerlere Rum göçmenleri yerleştirerek¹¹⁴ de amacına büyük ölçüde ulaşmıştır. Örneğin bu anlamda, Yunanlılar Müslüman ahaliyi bir an önce yaşadıkları yerlerden göç ettirmek için Siroz ve Selanik dışındaki bütün yerlerde baskı ve zulümlerini artırmışlar; Siroz çarpışmalarından sonra sağlam kalan ve Müslümanlara ait olan evlere zorla Rum göçmenler yerleştirerek eşyasını gasp etmişler ve buradaki bazı ahaliyi de komitacı olduğu gerekçesi ile tutuklamışlardır.

Zelhova kasabasında bulunan Ayşe Hâtun Mahallesi'ndeki caminin Hristiyanlar tarafından tamamen tahrip edilerek enkazının yağmalandığı; Siroz ve Kayalar'da vakıf gelirlerine Yunan Hükûmeti tarafından el konulduğu bilinmektedir¹¹⁵.

---

¹¹² Halaçoğlu, a. g. e., s. 42-43.

¹¹³ İbrahim Sezgin, "Balkan Savaşları Sonrası Yunanistan'ın Soydaşlarımıza Karşı Sürdürdüğü Politika", *Askerî Tarih Bülteni*, S. 38, Şubat 1995, s. 106-108; Halaçoğlu, gös. yer.

¹¹⁴ Tülin Sümer, "Türkleri Makedonya'dan Göçe Mecbur Eden Yunan Zulümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 15, Ankara 1968, s. 49 vd.; Sezgin, a. g. m., s. 103.

¹¹⁵ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, C. I, s. 249-251.

Selanik ve civarı ile Drama, Doksat, Demirhisar, Avrethisar, Karacaâbâd ve Lankaza'da ise, Kafkasya'dan göç eden Rumlara verilmek üzere Müslüman ahalinin, emlakının, hayvanlarının, zirai âletlerinin hatta zorunlu gıda maddelerine varıncaya kadar her şeylerinin müsadere edildiği; iâşeleri Müslüman köylerine yüklenen askerlerin, kocalarının önünde Müslüman kadınlarının ırzına geçildiği; erkekleri Bulgarlarca şehit edilen Zihne nahiyesindeki kadınların Hristiyanlığı kabule zorlanmaları ve yine Selanik'in Mentеше nahiyesinin Vardar, Doğancı ve Karaoğluyahya köylerinde bulunan Müslüman hanelerine Kafkasya'dan gelen Rum göçmenlerin zorla yerleştirilmeleri¹¹⁶ Türklerin bu bölgeden sürülmeleri için yapılan baskılara örnek teşkil etmektedir.

Drama'nın Karagöz köyüne silah arama bahanesiyle giren Yunan askerlerinin evlere saldırarak ahalden bazılarını dövüp, üzerlerine gaz dökerek yakmaya teşebbüs etmeleri, yine Drama'nın Boriva nahiyesinde benzer darp uygulamalarının yanı sıra Müslüman kadınlara tecavüz etmeleri, nahiyе imamını ve karısını öldürmeleri¹¹⁷ gibi direkt şiddet uygulamalarının yanı sıra Yunan subay ve askerlerinin bütün Türklerin katledileceği¹¹⁸ yönündeki propagandaları da, Türkleri göçe mecbur etmek için başvurulan yöntemler arasındaydı.

Yunanistan'ın işgal ettiği yerlerde bulunan Türklere yerlerini terk ettirmek ve Rumlara yapay bir ekseriyet temin etmek için Trakya'dan, Amerika'dan ve Kafkasya bölgesinden gelen Rumları kasıtlı olarak Türk köylerine yerleştirmeleri; Türklerin mal ve hayvanlarının Rumlar tarafından zapt ve müsadere olunması, Türklerin Hristiyanlığı kabule zorlanması; Türk kadın ve kızlarına her türlü kötü muamelede bulunulması ve câmilerin tahrip edilmesi bu duruma karşı koyanların da zulme ve işkenceye maruz kalması¹¹⁹ sonucunda, Yunan işgal bölgelerinden sürgün edilen Müslüman ve Türklerin sayısı 240.000'e ulaşmıştı¹²⁰. Bu durum tepkilere neden olmuş ve Yunanistan'ın Balkanlar'da uygulamaları Osmanlı topraklarında yaşayan Rumları da rahatsız etmiş olacak ki, bazı Rum ahali Yunanistan'a göç etmiştir.

---

¹¹⁶ A. g. e., s. 251, 281.

¹¹⁷ A. g. e., s. 254, 255.

¹¹⁸ Sezgin, a. g. m., s. 104.

¹¹⁹ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, C. I, s. 256.

¹²⁰ Bıyıklıoğlu, a. g. e., s. 92; Sezgin, a. g. m., s. 105.

Yunan Hükümeti bu hadiseyi engellemek amacıyla Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmak zorunda kalmış Makedonya’da kalan Türklerle Doğu Trakya ve Aydın vilayetindeki Rumların karşılıklı olarak mübadelesi konusunda 22 Temmuz 1914’de bir anlaşmaya varılmışsa da, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması bu anlaşmanın uygulanmasına fırsat vermemiştir¹²¹.

Bulgaristan’ın savaş esnasında ve savaş bitiminde ele geçirdiği topraklarda yaşayan, Müslüman Türk unsura uyguladığı mezalim ve sürgün etme politikaları¹²² örnek aldıkları Yunanlılardan geri kalmamıştır. Sırp lar ve Karadağlılar da bölgedeki Müslüman-Türk ahaliye karşı mezalim ve göç ettirmeye yönelik her türlü şiddet uygulamalarını gerçekleştirmişlerdir. Yapılan zulümlerin bilançosu ise, çok sayıda insanın ölümü ve bir o kadarının da mecburen göç etmesi olmuştur¹²³.

Türlere Balkanlar’da yapılanlar aslında bir gerçeğin yok edilmeye çalışılmasından başka bir şey değildir. O gerçek te bu topraklarda Türklerin çoğunlukta olduğu hakikati olmalıydı ki, Türklerin yok edilmesi ile bu gerçekte yok edilmiş olacaktı. Nitekim Dünya Savaşı arifelerinde, bazı istisnalar hariç¹²⁴, bu büyük ölçüde sağlanmış oluyordu.

Yunanistan ve Yugoslavya’ya Geçen Osmanlı Bölgelerindeki Müslümanlar ve Bu Ülkelerde Kalmış Olan Müslümanlar ¹²⁵			
Bölgeler	1911’deki Müslüman Nüfus	Kalan Müslüman Nüfus	Fark
Yunanistan’a geçen yerlerde	746.485	124.460	622.025
Yugoslavya’ya geçen yerlerde	1.241.076	566.478	674.598
Toplam	2.315.293	870.114	1.445.179

¹²¹ Galip Kemali Söyemzoğlu, **Başımıza Gelenler 1918-1922**, İstanbul 1939, s. 159; **Karşılaştırınız**, Mübadele anlaşmasının tarihini, 1 Temmuz olarak veren kaynaklar için bkz. Bıyıklıoğlu, **gös. yer**; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Ankara 1991, C. II, Kısım III, s. 260-262.

¹²² Bulgarların Türkleri sürgün etmeleri süreci ayrı bir başlık altında daha detaylı olarak incelenecektir.

¹²³ Halaçoğlu, **gös. yer**; Strumnitsa’da Sırp ların işledikleri cinayetler için bkz. McCarthy, **a. g. e.**, s. 160-161; benzer olaylar için bkz. Ağan oğlu, **a. g. e.**, s. 79-84.

¹²⁴ Batı Trakya’da 200.000’den fazla Türkün sürgün edilmesinden sonra bile, Batı Trakya’da Türk nüfusu, Türk kayıtlarına göre 500.000’den fazla idi. Bununla birlikte, I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Mondros Mütarekesi yıllarında da, Doğu ve Batı Trakya’da nüfus çoğunluğunun -tüm uğraşılara rağmen- Türklerde olduğu ortadır. **Bkz.** Bıyıklıoğlu, **gös. yer**; Burada hemen Türk kayıtlarının güvenilir olup olmadığı sorusu araştırmacıların aklına gelebilir. Ama unutulmaması gereken, bu gelişmeler esnasında ya da sonrasındaki tüm tarafların kayıtlarının bilinmekte olduğu ve Balkan işgalcilerinin kayıtlarında kendi nüfuslarını çok gösteren belgeleri bulunmasına rağmen, neden Türk nüfusunu azaltmaya yönelik politikalar uyguladığı sorgulamasının yapılmasının gerekliliğidir. Bu sorgulamayı yapması gerekenler de, şüphesiz Türk kayıtlarını şüpheli addedenler olmalıdır.

¹²⁵ Mccarty, **a. g. e.**, s. 190.

Yukarıdaki tablo, kısaca değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız mezalim ve sürgün politikaları ile Balkan Savaşları'ndan önce Türklerin yaşadığı bölgelerdeki nüfus miktarlarının ne boyutlarda azaltıldığını ortaya koymakla birlikte, işgallerin ilhaka giden kapısını aralamak için bu stratejinin demografik meşruiyet anahtarı olarak ustaca nasıl kullanıldığı, özellikle de model oluşturacak maharette bunu uygulayabilen Yunanistan'ın Anadolu'da uygulamaya koyduğu işgali ilhaka çevirme projesinin kökenlerinin de daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır; zira tüm bu gelişmeler, Batı Anadolu'nun Helenleştirilmesi yolunda Yunan heveslerini artıran¹²⁶ ve bu heves sahiplerinin daha sonraki projelerinde örnek aldığı Yunan tecrübeleri olmuştur.

1.2.5.2. Bulgarların Sürgün Ettiği Türkler

İlk fetih dönemlerinden itibaren Osmanlı idaresinde huzurlu bir hayat sürmekte olan Bulgarların ilk kıpırdanışları -ilk dönemlerde eski günlerine dönmek isteyen Bulgar prenslerinin itibar görmeyen ayaklanma çabaları, Avusturya ya da Lehlerin Bulgarları ayaklandırma girişimleri, Osmanlı-Rus savaşlarında Rus ordularına katılan bazı Bulgar eşkiyâsının varlığı- Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan düşüncelerle farklı bir boyut kazanmış, Balkan devletlerinin hamisi rolünü üstlenen Avrupa'nın özellikle de Rusya'nın siyasî yaklaşımları ile ihtilâlcî bir karakter kazanmıştır.

1821 Eflak ve Mora isyanlarına destek veren, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus saflarında bulunan Bulgarların, Rusların tahrik ve teşvikleri ile gerçekleştirdikleri isyanlar ve başlangıçta Rumlara karşı verilen kilise mücadelesi zamanla Osmanlı idaresine karşı millî ve siyasî bir karaktere bürünmüştür. Gelecekte olacakların bir habercisiymişçesine 1849-1850 Vidin'de çıkan isyan (bastırılmışsa da) ve sonrasındaki süreç, diğer ayaklanmaları da beraberinde getirecektir.

---

¹²⁶Gülten Kazgan, "Millî Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXX, No: 1-4, Ekim 1970- Eylül 1971, s. 313.

Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptığı ıslahât da sorunu çözememiş, panslavist faaliyetlerin sonucunda, 1856, 1867, 1868, 1875 ve nihayet 1876 genel Bulgar isyanı, muhtariyet ile sonuçlanmıştır¹²⁷. Bu süreç isyanlar sonucu kurulan bir Bulgar Devleti'nin mufassal tarihi değil, aynı zamanda Bulgaristan'ın Müslüman-Türk unsurdan arındırılarak, sadece Bulgarlardan oluşan, bir Bulgar Devleti'ni kurma girişimlerinin de başlangıcı olsa gerektir. Öyle ki, öncesinde ve 1875 ayaklanmasında yaşananlar¹²⁸ bu topraklarda yaşayan Türklerin sonunun başlangıcı olduğu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ise savaştan çok, bir milleti yok etme girişimini gizleyen bir ittifak görünümü arz ettiği, söylenebilir.

Türk Avrupa'sı üzerinde emelleri olan ve bu emellere hizmet edenler tarafından, bölgenin demografik yapısı hakkında daha çok Hristiyan Slav nüfusunu fazla gösterme eğiliminde olan propagandaya yönelik çok şey yazılıp söylenmişse¹²⁹ de, gerçekte böyle olmayışının verdiği rahatsızlıkla olsa gerek, Bulgarlar bölgedeki Türk nüfusunu azaltmaya yönelik plânlarını hayata geçirme yolunu seçmişlerdir. Bulgarlar lehine hazırlanan istatistiklerde, Bulgar nüfusunun Türklere oranla biraz çok gösterilmesi aslında kâğıt üzerindeki bir aldatmacayı işaret etmekteydi. Gerçek olan, Bulgaristan adıyla propagandası yapılan topraklarda iddia edildiği kadar Bulgar nüfusunun bulunmayıştıydı. Bu topraklarda Bulgarlar kadar en az Bulgar olmayanlar da yaşamaktaydı. En az Bulgarlar kadar Müslüman-Türk nüfusunun yaşadığı bilinen bu topraklarda, Bulgarlar için millî Bulgar Devleti'ne giden yolda en büyük sorunu da, işte bu nüfus meselesi oluşturmaktaydı.

Tuna nehri ile Balkan sıra dağları arasında kalan Osmanlı Devleti'nin Tuna vilayetinde 1876 yılı itibariyle 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamakta ve işlenebilir toprakların %70 kadarı da, Türklerin elinde bulunmaktaydı. Bu durumda Türklerin yanı sıra, Ermeni, Yahudi ve Rumların da yaşadığı ve bunların toplam nüfusu karşısında Bulgarların azınlık durumunda bulunduğu bir coğrafyada, üniter ve tek bir milletten oluşan millî Bulgar devleti nasıl kurulabilirdi ve kurulsaydı kurulan devletin uzun ömürlü olması nasıl sağlanabilirdi?

---

¹²⁷ Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara 1992, s. 86, 87; 102; 109.

¹²⁸ McCarthy, a. g. e., s. 60.

¹²⁹ Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1970, C. II, s. CLXVI-CLXVII; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlîmi (1878-1989)*, Ankara 1990, s. 2.

Ruslar savaşı kazandıktan ve Türkler bu bölgeden çekildikten sonra, millî Bulgar devleti nasıl yaşayabilirdi? Türkler yerlerinde kaldıkları müddetçe kurulacak olan Bulgar devleti iki milletli olmaz mıydı? Gelecekte bu devlet bir çeşit federasyona gitmez miydi? Belki de gelecekte Türklerin çoğunlukta oldukları bölgeler Türk devletine katılmaya kalkışabilirlerdi. Herhâlde böyle bir demografik yapının şekillendirdiği bir coğrafyada kurulan Bulgar devleti sağlam temellere oturmuş olmazdı. Tüm bu soruları gündeme getiren kaygılar belki de bir nüfus mübadelesi yolu ile ortadan kaldırılabilirdi. Ama ne Ruslar ne de Bulgarlar bunu düşünmemişler, bu yöndeki teklifleri de kabul etmemişlerdir¹³⁰.

Bulgarların Tuna vilayetinde yaşayan Türklerin geleceği hakkındaki görüşlerini kısaca değerlendirecek olursak; Bulgarlar, Bulgar olanlar kadar olmayanların da yaşadıkları bu topraklarda millî Bulgar Devleti'nin kuruluşunu "*nüfus ihtilâli*" yoluyla gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdir. Onlara göre, kurulacak devletin sınırları içerisinde Türklerin oldukları gibi bırakılması, millî devlet prensibinin mantığına temelden aykırıydı. Millî devlet fikri, bir devlet içinde tek bir milletin varlığını gerektiriyordu. Onun içindir ki % 50 hatta daha fazla olan farklı bir nüfus -Türk nüfusu- bu topraklarda yaşatılamazdı. Türkleri sürmek ya da yok etmek millî devlet ilkesi açısından tarihi bir fırsat olacaktı.

Rus panslavistlerin bu konudaki düşünceleri de, gayet kesin ve netti. Ne pahasına olursa olsun Türk-Müslüman nüfus, Bulgaristan'dan da kovulmalı ya da yok edilmeli idi. Bu konularla ilgili olarak görevlendirilen Rus Prensi Vladimir Çerkaski'nin bu anlamda verdiği ilk karar, işgal edilen topraklardaki Türk nüfusunu Rusya'ya sürmek oldu. 1877 Temmuz ayı içerisinde uygulamaya geçirilen bu karara göre esir edilen Türk askerleri ile beraber sivil Türk halkı da çoluk-çocuk Rusya'ya sürülmeye başlandı. Ancak, Bulgaristan'da yaşayan tüm Türklerin Rusya'ya sürülmesini akılcı bulmayan Rus idarecilerinin¹³¹ özellikle Rus Savunma Bakanı Milyutin'in karşı çıkmaları neticesinde bu uygulamadan vazgeçilecektir¹³².

¹³⁰ Şimşir, a. g. e., C. II, s. CLXIX; Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler**, 7 Haziran 1985, Ankara 1992, s. 48; Alp, a. g. e., s. 3.

¹³¹ Şimşir, a. g. e., C. II, s. CLXX.

¹³² Ağanoglu, a. g. e., s. 68.

Homojen bir Bulgar Devleti kurmak isteyen panslavistler, Rusya'ya sürgüne gönderilme işinden vazgeçtikten sonra imha siyasetine yönelmişlerdir. Çerkaski'nin yazışmalarında “ırk ve yok etme savaşı” olarak tanımladığı bu plânlı imha siyaseti ise şu şekilde uygulamıştır: Öncelikle işgal edilen yerlerdeki Türk halkı silahsızlandırılmıştır. Bu fikir İstanbul Konferansı'nda gündeme gelerek Avrupa devletlerince kabul gördüğü için fazla itirazla karşılaşmadan kabul görmüştür. İkinci safha olarak Bulgarlar silahlandırılmıştır; öncelikle Bulgar gönüllülerinden taburlar kurulmuş ve silahlandırılmış bunları Bulgar çeteleri ve nihayet halk silahlandırılarak masum Türk ahalinin üzerine saldırtılmıştır.

Bu kanlı hareketlerin sebebi sorulduğu zaman da, Bulgar halkının kendiliğinden galeyana gelerek Türklerden intikam aldıklarını ve bunun da önlenemediğini ileri sürülmüştür. Sonraki safha ve yöntemde ise, Don Kazakları Türk halkının üzerine saldırtılmış ve bunların kontrol edilemediği iddia edilmiştir. Asıl Rus ordusu da zaman zaman sivil Türk halkı üzerine saldırmıştır¹³³.

Bulgaristan coğrafyasının Türklerden arındırılması işinde etkin olan unsurların -Bulgarlar, Rus Ordusu ve Don Kazaklarının- gerçekleştirdikleri eylemleri daha yakından incelediğimizde, Rusların doğal müttefiki ayaklanmacı Bulgarların bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsuru kökünden kazıyıp sürme amacıyla Ruslarla ortak bir tutum içerisinde oldukları net olarak görülebilir. Onlara Türklerin bu bölgeden kovulması için ayrıca bir emir verilmesine gerek yoktu, silahlandırmaları ve silahsızlandırılmış Türklerle baş başa bırakmaları yeterli idi¹³⁴.

Tüm Müslümanların köylerini bırakıp gitmelerinden yarar sağlama ümidinde olan ve ürünlerine ve tarlalarına konacak olan Bulgar köylüleri ile ayaklanmacı Bulgar asilerinin Türklerle karşı başlattıkları mezalimin örnekleri, kitlesel kıyımlar, ırza geçmeler ve talanlar, dönemin diplomatik belgelerinde ayrıntıları ile yer almaktadır. Türklerle karşı nefretten ya da milliyetçilikten çok mal kapma hırsıyla hareket eden Bulgar köylüleri, öncelikle Türklerin hayvan sürülerini gasp etmişler, önleyici herhangi bir cezaî yaptırımla karşılaşmayınca daha da cesaretlenerek

¹³³ Şimşir, a. g. e., C. II; s. CLXXI-CLXXII; Aġanoġlu, gös. yer; Çerkaski'nin yazışmalarında “ırk ve yok etme savaşı” olarak tanımladığı bu plânlı yok etme siyaseti hakkında geniş bilgi için bkz. Alp, a. g. e., 22 vd.

¹³⁴ McCarthy, a. g. e., s. 77; Çok sayıdaki örnek için bkz. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, C. I, II, Ankara 1970.

Türklerin kişisel mal ve paralarını gasp etmeye başlamışlardır. Cüretkâr ayaklanmacılar ve Bulgar köylülerinin giderek artan şiddet uygulamaları dövme, ırza geçme ve cinayetler şeklinde kendini göstermiş ve bu mezalimin sonucu hemen her yerde Müslümanlar kaçmak zorunda kalmışlardır. Rus birliklerinin işlediği cinayetlerin, ırza geçmelerin ve yıkımların, savaşlarda görülen kişisel eylemlerden farklı olarak çok daha sistemli bir şekilde gerçekleştirilmiş olduğu –yazışmalarda da alenen ortaya konan- bir emir komuta zincirinin sabit varlığını işaret etmektedir; zira yapılanlar, denetimden yoksun, kendi başına oraya buraya saldıran Rus askerlerinin işi olamazdı.

Rusların sivilleri kıyımdan geçirmelerinin ardında yatan ise, Türk köylüleri arasında dehşet salarak ve onları ilerleyen işgalci Rus birliklerinin önü sıra kaçmalarını sağlamak böylece onların Osmanlı Ordusu'nun ayaklarına dolanmalarını sağlayarak, Osmanlı Ordusu'nu zor durumda bırakmaktı. Aynı amanda Rus birliklerinin ikmal yollarının ve cephe arkasının güvenliğini çete savaşı verebilecek Türklere karşı güvenceye almış olacaktı. Daha da önemlisi ise, ülkenin Türklere arındırılmasıyla, savaş sonrası ezici çoğunluğun Slav halktan oluşan Bulgarlara geçmesi sağlanmış olacaktı¹³⁵. Bulgaristan'daki Türklerin varlığına son vermek için gerekli olan, cinayetlerin ve dehşetin karışımının kullanılması idi; böylece Müslümanlar ya hemen öldürülecek, ya da ölüm korkusu ile yurtlarından kaçırılacaktı. Bunu gerçekleştirmek için Rus Ordusu'ndaki en uygun güç ise Kazaklardı. Çünkü Kafkasya'da edindikleri engin tecrübeleri! “*Kirli Savaş*” yapmaktaki maharetleri! Sivil Türklere karşı başlatılan harekât da Kazakları kullanılabilir etkin bir araç kılıyordu.

Köyleri yakıp yıkmaya, sivilleri kesmeye başlamalarından hemen sonra, “*Kazak*” adı ölüm ve korkuyla özdeşleşmişti. Kazakların yaklaştığı söylentisinin çıkması bile -tam anlamıyla Rusların plânladığı şekilde- Türkleri göç yollarına dökmeye yetmiştir¹³⁶. Bu imha siyasetinin tamamlayıcısı olarak da düşünülen, yapılan ve mevcut coğrafyada yaşayan insanlara yaşamı zorlaştıracak her türlü uygulamalara başvurulmasıdır.

¹³⁵ McCarthy, a. g. e., s. 71-79; Alp, a. g. e., s. 30-36 vd.

¹³⁶ McCarthy, gös. yer.

Türklerin toprakları ile birlikte taşınır taşınmaz tüm malları ve hayvanları gasbedilmiştir¹³⁷. Türk topraklarının yağmalanması Ruslar tarafından bir sınıf hareketi olarak lanse edilmeye çalışılmış olsa da, gerçekte toprakları el değiştiren hiçbir Bulgar'ın bulunmayışı yaşananların bir sınıf hareketinden çok, Türk halkına karşı başlatılan bir organizasyonu işaret etmektedir. Türk mallarını gasp hareketi çok önceden Rus panslavistleri tarafından plânlanmıştır. İlk safha olarak Türk mallarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kullanılması kararlaştırılmıştır¹³⁸. Aynı yaklaşımı Kırım topraklarında Tatar halkına karşı hayata geçirmiş olan Ruslar¹³⁹ hiç te yabancı olmadıkları, bilakis geçmiş deneyimleri nedeniyle oldukça tecrübe edindikleri bu yağma hareketini, Türk mallarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kullanılması kisvesi altında ustaca örgütleyerek amaçlarına ulaşacaklardır.

Ruslar, sivil halkın mal varlıklarının yağma edilmesini, yakılıp yıkılmasını savaş tekniğinin bir aracı olarak kullanmışlardır. Bu doğrultuda, Türk mallarının gaspı için geniş bir seferberlik başlatılmış, Türklere ait hayvanlar, tarlalardan ve ambarlardan hububât, ot ve saman yığınları yağma edilmiştir. Rus orduları iki yıla yakın bir zaman içerisinde Türklere ait mallardan 600.000 ton saman ve ot, 1.500.000 ton hububât, 800.000 büyük baş ve 15.000.000 küçük baş hayvana el koymuşlardır. Bu devletler hukukunun alt-üst edilmesiydi. Zira Rusya'nın da imzasının bulunduğu, 27 Temmuz 1874 Brüksel Konferansı kararlarına göre, işgal kuvvetlerinin sivil halka ait malları müsadere etmeye ve sömürmeye hakkı yoktu. Ruslar tarafından Türk topraklarının yağması için kışkırtılan ve onlardan geri kalmayan Bulgarların yaptıkları da devletler hukukuna uygun değildi. Şüphesiz hiçbir vicdanın onaylamayacağı bu uygulamalar, hangi hukuka uygun olabilirdi?

Türk tarlaları üzerindeki ekinleriyle birlikte yağmalanıyor, tüm mal varlıkları Bulgarlara peşkeş çekiliyor, Türklerin can havliyle boşalttıkları yerlere, Ruslar tarafından Bulgarlar sistemli bir şekilde yerleştiriliyorlardı. Böylece Türk göçmenlerinin geri dönme kapıları kapatılmış oluyordu; zira dönmeyi göze alsalar bile gelenler aç ve açıkta kalarak tekrar göç etmek zorunda kalacaklardı¹⁴⁰.

¹³⁷ Alp, a. g. e., s. 34-35.

¹³⁸ Şimşir, a. g. e., C. II, s. CLXXIV.

¹³⁹ McCarthy, a. g. e., s. 16.

¹⁴⁰ Şimşir, a. g. e., C. II, s. CLXXV-CLXXVII; McCarthy, a. g. e., s. 81-82.

Can güvenliklerini sağlamak amacıyla Osmanlı denetimi altındaki şehirlere sığınmak için göç yollarına düşen çok sayıdaki sivil Türk, yazık ki bu şehirlere ulaşmadan hayatlarını kaybetti. Sağ kalanları ise Rus Ordusu önüne katıp sürdü. Kış ortasında göçe zorlanan bu insanlar; açlık, soğuk ve baş gösteren -tifüs salgını gibi hastalıklar yüzünden dahası yollarda başlarına gelen zulümler nedeniyle çok sayıda kayıp vererek, savaşın olmadığı topraklara sığınabilmişlerdi. Bir Alman demiryolu memurunun küçük bir kız çocuğunu, Tatar Pazarcık yakınındaki tepelerde donarak ölen kadın, erkek ve çocuklardan oluşan 400 kişilik bir yığın içerisinde bulması, dahası bu topluluk içerisinde canlı kalabilmiş tek kişinin bu çocuk olması, sürgün yollarında yaşanan trajediyi gözler önüne getirebilmek için yeterli olsa gerektir¹⁴¹.

Yedi ay kadar süren 1877-1878 savaşında 1.500.000 kadar Rumeli Türkü yerlerinden-yurtlarından kopararak göç etmek zorunda kalmış ve ağır hava koşulları ile Bulgar, Rus ve Don Kazaklarının göç yollarındaki zulümleri neticesinde 450.000 kadarı ölmüştür¹⁴². 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile söz konusu topraklarda yaşayan Türklerin hakları güvence altına alınmakta, Bulgar anayasası ve kamu hukuku da Türklerin hak ve çıkarlarına aykırı hükümler getirmemeyi kabul etmekteydi¹⁴³.

Bulgaristan için anayasa niteliğinde ve bağlayıcılığı olan Berlin Anlaşması'ndan sonra Bulgaristan'da yaşayan Türklerin huzurlu bir hayat sürmeleri beklenirken, böyle olmadı; aksine 1879 yazında Rusların çekilmelerinden sonra Türklere karşı bir Bulgar terörü başlatıldı. Türklerin yaşadıkları bölgelerde alışılmışın dışında garip bir sıkı yönetim ilân edildi. Bu sıkı yönetim doğrultusunda Türkler silahsızlandırılmış, bir araya gelmeleri ve gece sokağa çıkmaları yasaklanmıştı. Buna karşılık Bulgarlar silahlandırılmıştı. Silahlandırılan Bulgarların oluşturdukları irili-ufaklı çeteler ise Türk köylerine saldırtılıyordu. Her gece bir Türk öldürülüyor, ekonomik durumu iyi olan Türklerin evleri basılarak paraları ve hayvanları gasp ediliyordu. Karşı koyanlara ölesiye dayak atılıyor, yaralama ve öldürme olayları gün geçtikçe artıyordu.

---

¹⁴¹ McCarthy, a. g. e., s. 86-92.

¹⁴² Şimşir, a. g. m., s. 48; Krş. Bıyıkhoğlu, a. g. e., s. 28; Alp, a. g. e., s. 17, 21.

¹⁴³ Bulgar kamu hukukunun bahsedildiği, Berlin Antlaşması'nın özellikle 5. maddesi ve diğer maddeleri için bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara 1953, s. 403-424; Bıyıkhoğlu, a. g. e., s. 35-39.

Bulgar çetecileri alenen Türkleri tehdit etmekte ve Türklere, “*tez elden Bulgaristan’dan çekip gitmelerini, yoksa başlarına daha büyük belaların geleceğini*” söylemekteydiler. Türklerin Bulgar resmî makamlarına yaptıkları müracaatlardan da bir sonuç çıkmıyordu¹⁴⁴. Tek amacı Türklerin ülkeyi terk etmelerini sağlamak olan bir devletin var olduğu ülkede, hukukun uygulanması Bulgar kolluk güçleri ve mahkemeleriyle ne derece sağlanabilirdi? Bulgar polisinin Türk mallarını gasp ettiği bir ülkede¹⁴⁵ tabî ki Türklerin hukukî başvuruları sonuçsuz kalmaya temelden mahkûmdu. Tüm bu yaşananlar Haziran 1879-Eylül 1880 yılları arasında sadece Varna limanından yaklaşık 18.000 Türkü Anadolu’ya göç etmek zorunda bırakmıştır.

1883 yılına gelindiğinde ise Edirne’den 50.000 Türk ailesi Anadolu’ya giriş yapmıştır. Tüm bu yapılanlar savaş sonrasında da Bulgarların Türkleri sürme düşüncesinden uzaklaşmadıklarını Berlin Anlaşması’nın bağlayıcılığına rağmen uluslararası hukuku hiçe sayarak, Türkleri göçe zorlamak için sistemli faaliyetlerine devam ettiklerini göstermektedir. Ara verilmeyen sürgünlerin neticesinde yine binlerce Türk bu toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. 1886-1890 yıllarında 74.753, 1890-1902 yılları arasında 70.603 Türk Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bulgar Prensiği’nin kurulduğu andan Balkan Savaşları’na kadar geçen 25 yıllık süre içerisinde Bulgaristan’dan zoraki göç hiç kesilmeden süregelmiştir¹⁴⁶.

Bulgarların geçmiş sürgün uygulamalarını aratmayan bilakis Ruslar ve Yunanlılardan öğrendikleri ve tecrübe ederek geliştirdikleri yöntemleri daha bir başarılı! uyguladıkları ve 1912-1913 Balkan Savaşları dönemine gelindiğinde ise, bölge Türklüğü için yeni bir trajedinin kapıları aralanmış oluyordu. Zamanın dışında değişen pek bir şey yoktu. Belki bir de değişirken gelişen, Bulgarların eski yöntemlerini uygulamadaki maharetleri olsa gerekti.

Balkan Savaşları’nın başlaması ve Osmanlı Devleti’nin yenilgisi ile sonuçlanması üzerine durumdan yararlanmak niyetindeki Bulgarlar, bölgeyi Müslüman-Türk unsurundan temizlemek amacıyla Müslüman-Türk halkı göç ettirmek için, her zamanki yöntemlerini kullanmaya ve işgal ettikleri topraklarda yaşayan Türkleri acımasızca yok etmeye başlamışlardır.

---

¹⁴⁴ Şimşir, a. g. m., s. 49-50.

¹⁴⁵ McCarthy, a. g. e., s. 94 vd.

¹⁴⁶ Şimşir, a. g. m., s. 50-52.

Edirne’de, Kavala’da, Karasu’da, Serez’de ve Dedeağaç’ta yaşananlar bu ifadeyi doğrulamıştır¹⁴⁷. Davud, Topuklu ve Maden köylerinin tahriplerinde olduğu gibi yalnız kadın ve yaşlıları değil, beşikteki çocukları bile parçalayarak öldürmüşlerdir. Radovişte’de ise bütün erkekleri katlettikleri, bununla da kalmayıp bu zulümler karşısında göç etmeye mecbur kalan insanlara göç yollarında saldırdıkları ve İskeçe’de ele geçirdikleri insanları parça parça ettikleri bilinmektedir¹⁴⁸.

Yunanlılar gibi Bulgarlar da Gümülcine ve Kırcaali civarındaki Müslüman ahaliyi Hristiyan olmaya zorlamışlar, camileri kiliseye çevirmekle kalmayıp her Pazar kilisede ayinlere katılma zorunluluğu getirmişler, katılmayanlara para cezası uygulamakla birlikte ayinlere katılmamakta ısrarcı davrananları da idam etmişlerdir. “*Burası artık Bulgaristan oldu, def olup gidin*” diyen Bulgar köylülerine, Bulgar Hükûmeti’nin Müslümanları katletmek, kalanları göçe mecbur etmek suretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi çok sayıda masum insanın hayatına mal olmuş ve kalanlar da doğup büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır¹⁴⁹.

Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması, Bulgaristan’daki Müslüman-Türk unsurların geleceği hakkında iyimser bazı gelişmeleri beraberinde getirmiş ise de, bu iyimserlik Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması ile pek uzun sürmemiştir. Eski bildik manzaralar Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yeniden Balkanlar’da görülmeye başlanmıştır. Balkan Savaşları sonrasında 29 Eylül 1913’te Bulgarlar ile yapılan İstanbul Antlaşması, sınır tespitinin dışında Bulgaristan’daki Müslüman-Türk unsurların sivil ve siyasî haklarını da güvence altına almaktaydı. Ayrıca bu anlaşmaya ek, 1 sayılı protokol ile de; Türk-Bulgar ahali mübadelesi, konusunda anlaşmaya varılmış, bu konuda taraflardan oluşacak bir karma komisyonun mübadeleye dair gerekli çalışmaları yapması kararlaştırılmıştır¹⁵⁰.

¹⁴⁷ McCarthy, a. g. e., s. 156 vd.; Ağanoğlu, a. g. e., s. 72-73.

¹⁴⁸ Halaçoğlu, a. g. e., s. 31-33.

¹⁴⁹ Halaçoğlu, a. g. e., s. 39-43; McCarthy, a. g. e., s. 170-172; Alp, a. g. e., s. 23-27 vd.

¹⁵⁰ Ali Fuad Türk Geldi, **Görüp İştiklerim**, Ankara 1987, s. 109-110; Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 482-491; Halaçoğlu, a. g. e., s. 23-24.

Ortak sınır boyunca ve nihayet 15 kilometrelik bir bölge dahilindeki yaklaşık 48.000 Müslüman ve 46.000 Bulgar'ın değişimini içeren mübadele çalışmaları, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması sonucu, mübadillerin malvarlıklarının tespiti işinin yarıda kalması nedeniyle tamamlanamamış ve ne yazık ki amacına ulaşamamıştır¹⁵¹. 1914'te de Yunanistan ile yapılmak istenen ve hatta ona ilham kaynağı olan bu mübadele protokolü, aynen Yunan mübadele anlaşması gibi ölü doğmuştur. Tüm bu yaşanan olumsuzluklar başarılı bir mübadele anlaşması ile belki engellenebilirdi; ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması -aynen Türk-Yunan mübadele anlaşmasında olduğu gibi- bu yöndeki tüm çalışmaları sonuçsuz bırakmış ve insanî bir çözümü de ortadan kaldırmıştır.

Etnik homojenliği sağlamakta kararlı olduklarını mevcut uygulamalarından anladığımız Bulgarların söz konusu tutumları mübadele eyleminin gerçekleşmemesi üzerine önceden olduğu şekliyle devam etmiştir. Kısaca örneklere çalıştığımız Bulgar uygulamaları neticesinde Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Dimetoka, Ortaköy, Ferecik, Sofulu ve Mustafapaşa'nın tüm Türk ahalisi ile Gümülcine ve İskeçe'nin bir kısım ahalisi Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır.

Yaklaşık 200.000 civarında olan bu insanların yerlerine dönmesi konusunda girişimlerde bulunulmuşsa da, bütün teşebbüsler sonuç vermemiştir. Bunun dışında Bulgarlar, Batı Trakya Türklerinin nüfusunu azaltmak için 28.000 kişiyi Birinci Dünya Savaşı sırasında silah altına alarak Türkiye'ye göndermiş ve bir daha da geriye dönmelerine müsaade etmemişlerdir¹⁵². Birinci Dünya Savaşı sonrasında da, Batı Trakya'dan Müslüman-Türk unsuru göç etmeye zorlayan Bulgarlar, göç eden Türklerin yerine Makedonya Bulgar mültecilerini yerleştirmişlerdir.

Yunanlıların işgallerle Anadolu'da benzer uygulamaları yaptıkları gibi, Millî Mücadele yıllarında da Bulgarlar Batı Trakya'yı bir kez daha Bulgarlaştırabilmek için sivillere şiddet uygulamışlar ve canlarını kurtarmak amacıyla ormanlara kaçan çoluk-çocuk sivilleri "*hayvan sürüleri gibi*" Bulgaristan'ın iç kesimlerine sürgüne göndermişlerdir.

---

¹⁵¹ Stephen P. Ladas, *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, New York 1932, s. 18-20; Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece*, London 2002, s. 54-55.

¹⁵² Bıyıkhoğlu, a. g. e., s. 93.

Zira onlar da, Paris'te, Yunanlılar gibi bölgede Bulgar çoğunluğun yaşadığını iddia ediyorlar ve bunu da kendilerince ispat etmek istiyorlardı¹⁵³. Bulgarların baskılarıyla Bulgaristan Türklerinin zoraki göçleri yakın döneme kadar devam edecektir¹⁵⁴. Bu yıllarda şüphesiz Yunanlıların sürgün politikası da bitmiş değildir. Türklere karşı gerçekleştirdikleri mezalim ve sürgünlerle kazandıkları topraklar adeta Yunanlıları sarhoş etmiş, Mora'nın, Balkanlar'ın ötesinde başka coğrafyalar, Türk toprakları içgüdüsel bir tavırla büyük hayallerini süslemiş ve bu hayalleri gerçekleştirme adına, işgali ilhaka dönüştürme stratejisi olarak ileride uygulayacakları sürgünlerin alt yapısını hazır hâle getirmek için, sıradan demografik değişiklikleri plânlı bir hâle getirme gayreti içerisine girmişlerdir.

2. Anadolu Nüfusu Üzerinde Oynan Yunan Oyunları ve Yunan Nüfusunu Artırma Girişimlerinin Tarihi Kökenleri

Örneklerine daha önceki tarihi süreçte de şahit olduğumuz üzere, Yunanistan'ın Rum-Yunan nüfusunu artırmak ya da olduğundan daha fazla gösterebilmek amacıyla genel bir millet politikası hâline getirdiği bir oyunu, Millî Mücadele döneminde Venizelos'un ustalığıyla hangi noktaya taşımaya çalıştığını daha iyi anlamak ve anlatabilmek, bu oyunun Millî Mücadele dönemindeki safhalarını ayrıntıları ile gözler önüne serebilmek için Anadolu'da, Rum-Yunan nüfusunu artırma girişimlerinin tarihi kökenlerine inmek, onu ortaya koymak, gerekmektedir.

2.1. Anadolu'da Yunan Nüfus Artışı ve Nedenleri

Türklerin Anadolu'ya Milattan önce ve sonra kitleler hâlinde geldikleri bilinmekle birlikte, 1071'den sonraki bu gelişler daha etkili ve güçlü bir hâl almış, takip eden yıllarda, Türkler Batı Anadolu kıyılarında görülmeye başlamıştır. İzmir merkezli güçlü bir donanma kuran Çakabey'in, Adalar Denizi'nde başarılı seferlerde bulunarak Türk hâkimiyetini genişletmesine rağmen, Türklerin bölgeye asıl ve etkili gelişleri, XIII. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur.

¹⁵³ Zekai Güner, "Millî Mücadele Döneminde Batı Trakya'da Bulgar Zulümleri", *Erdem*, C. 12, S. 34, Mayıs 1999, s. 122-126.

¹⁵⁴ Şimşir, a. g. m., s. 53 vd.; Alp, a. g. e., s. 181 vd.

Sonradan Aydınoğulları adını alacak, Germiyanogullarının idare ettiği harekâta kuzeyde Saruhan ve Karesi Beylikleri ve Osmanlılar, askerî harekâtı ve gelen Türklerin iskânını yönlendiriyorlardı. Anadolu'nun XI. yüzyılda değişmeye başlayan demografik yapısı XIV. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Türki bir karakter kazanmıştır¹⁵⁵. Şüphesiz bu topraklarda, Türk öncesi devirlerde Rum olduğu söylenen insanlar yaşamakla birlikte zaten düşük yoğunluktaki genel Anadolu nüfusu içerisinde bunların önem arz etmedikleri söylenebilir; zira bu bölgede, geçen dört yüz yıl içinde yaşanan sürekli savaşlar ve Bizans'ın kötü yönetimi nedeniyle bölge zaten boşalmış bulunuyordu¹⁵⁶.

1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonraki döneme gelindiğinde, Aydın Vilayeti'nde yaşayan Ortodoks Hristiyanların sayısı oldukça azdı. Yunan menşeli veriler bile, 1520-1535 yılları arasında Aydın'da yaşayan Ortodoks Hristiyanların toplam nüfusun % 0.89'unu oluşturduklarını bildirmektedir¹⁵⁷. Batı Anadolu'da Hristiyan nüfusun yer yer artışı; ancak XVI. yüzyıl sonraları ve XVII. yüzyılda başlamıştır. Bu artış XVIII. yüzyılda Mora'dan, Adalar'dan ve Yunanistan'dan bölgeye göç eden Rumlarla oldukça hızlanmış, XIX. yüzyılda Ortodoks unsurların artışı daha da fazlalaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nden Batı Avrupa'ya yapılan tarım ürünleri satışında görülen önemli artışlar ve bunun sonucunda tarım işçilerine duyulan ihtiyacın giderek artması, Ortodoks çiftçi topluluklarının Batı Anadolu'ya göç etmelerine yol açan asıl neden olmuştur. Belki tarım işçilerine duyulan bu ihtiyaç Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinden gelen çiftçilerle giderilebilirdi. Ancak toprak sahipleri tarım sektöründeki bu insan gücü ihtiyacını, Ortodoks çiftçi toplulukları ile karşılama yolunu seçmişlerdir. Bu süreç hakkında fikir edinebilmemizi sağlayacak bazı bilgiler bir piskoposun mektubunda şu ifadelerle yer almıştır:

“Anadolu Ağaları, onları kim kendi bölgesine alacak diye, birbirleriyle yarış ediyorlar ve onlara kiliseler inşaa ediyor, evler yapıyor, ayrı Rum köyleri kuruyor, on yıl boyunca vergiden ve haraçtan muaf tutuyorlar...”

¹⁵⁵ Tuncer Baykara, “Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s. 428-430; Taçalan, a. g. e., s. 50.

¹⁵⁶ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev. İbrahim Onsunoglu, İstanbul 2003, s. 79.

¹⁵⁷ Nakracas, a. g. e., s. 75-76.

Ortodoks toplulukların Batı Anadolu bölgesine göç etmesine aracılık edenler büyük çiftlik sahibi ağalardı. Bunlardan bir tanesi de Manisa Sancağı'nda geniş toprakların sahibi Karaosmanoğlu idi¹⁵⁸. Bu türden bir örnekleme yi de Çeşme üzerinden yapmak, Rumların buraya benzer gerekçelerle getirildiklerini ortaya çıkaracağı gibi, ileride hak iddialarında bulunulan yerlere örnek gösterilen ve çoğunlukla Rumların yaşadığı yer olarak iddia edilmek istenen Çeşme'de, önceleri Rumların bulunmadığının anlaşılmasını da sağlayacaktır.

1810'lu yıllarda Hacı Memiş Ağa, çiftlik işlerinde çalıştırmak amacıyla Sakız Adası'ndan bir miktar Rum'u Çeşme'ye getirmiştir. Bu göçmen Rumlar, daha sonraları kendi akrabasını da getirmek suretiyle çoğalarak Çeşme'nin bir kısmını işgal etmişlerdir. Zamanla köylere de yerleşen bu Rumlar, bağcılık yapmaya ve Sakız adasından getirdikleri koyunları yetiştirmeye başlamışlardır¹⁵⁹. O yıllarda Çeşme'de büyük parçalar hâlinde idare edilen arazilerde, iptidaî yöntemlerle hububât tarımı yapılmakta ve yetersiz insan gücü nedeniyle zaten iptidaî hâldeki çiftlik yönetimlerinin gerçekleştirdikleri üretim de, düşük verim ve gelirden öteye geçememekteydi. Çeşme'deki durum böyle iken, adalardaki nüfus fazlalığı ve ekonomik yetersizlikler Rumların Çeşme'deki çiftlik sahiplerine müracaat etmelerine neden olmuş, küçük toprak parçalarında kuracakları asma bahçelerinden, bir müddet yararlanmak; ancak süre bitiminde asıl sahiplerine vermek üzere, toprak edinebilmişlerdir.

Başlangıçta birkaç açığöz Rum'un teşebbüsü ile açılan bu çığır, kısa zamanda yaygınlaşarak, bölgede Rum halk çoğalmaya ve doğal olarak da adalardan getirilen Rum aileleri için evler yapılmaya, köyler kurulmaya başlanmıştır. Bu uzun vadeli kiralama şekliyle kısa zamanda Çeşme'nin zirai karakteri değişmekle birlikte, zamanı gelip arazilerin asıl sahiplerine geri verilmesi söz konusu olunca, Rumlar taahhütlerini yerine getirmekten sakınmışlar ve bu durum hukukî bir sorun olarak çiftlik sahipleri ile "*şirret Rum cemaati*" arasında, müzmin bir itilâf hâlinde senelerce devam etmiş ve nihayetinde bu bilgileri aktaran Çeşme Kaymakamı Hilmi Uran'ın deyimiyle, "*çiftlik sahipleri ilçeyi istila eden bir halkın gâsıplığı karşısında,*

---

¹⁵⁸ Nakracas, a. g. e., s. 83.

¹⁵⁹ Baykara, a. g. m., s. 432.

mallarının üstüne birer bardak soğuk su içmek"¹⁶⁰ zorunda kalmışlardır. Batı Anadolu şehirlerinin, iç bölgelerdeki Rumlar ile Yunanistan ana karasındaki ve adalardaki Rumları göçe teşvik eden elverişli ticari fırsatların yanı sıra, yoğun nüfusa sahip Batı Anadolu'daki Türk şehirlerinde bireysel güvenliğin varlığı, yetkililerin halkların özel meselelerine keyfi müdahalelerde bulunmamaları, Rumların buralara göç etmelerinde etkili oluyordu¹⁶¹. Yunanistan'daki yönetimden rahatsız oldukları için ya da bazı baskılardan kurtulmak için Türk şehirlerine göçenlerin sayısı hiç te azımsanamazdı¹⁶².

1830'lu yıllara gelindiğinde, işgücüne ihtiyaç duyan zengin Osmanlı toprak sahipleri, adalardan Batı Anadolu kıyılarına zaten binlerce Rum köylü getirmiş bulunuyordu. İzleyen dönemlerde aileleriyle ya da yalnız gelen binlercesi daha Batı Anadolu kıyılarını bir insan dalgası hâlinde kaplamıştı. Bir İngiliz gözlemciye göre, kıyı bölgelerindeki Müslüman nüfusun neredeyse tamamı Osmanlı adalarından gelen Rumlarca yerlerinden ediliyor ve adalar dışarıya her yıl yeni göçmenler gönderiyordu; kıyı merkezleri büyük oranda Rumların eline geçmişti. Böylece Batı Anadolu vadilerinin bereketli toprakları başta Rumlar olmak üzere aşama aşama Hristiyanların eline geçmekteydi.

Bu artışı temelde ekonomik nedenlere, elverişli coğrafi konuma, iklime ve benzeri uygun şartlara¹⁶³, bağlayan Yunanlı yazar Gerasimos Augustinos'a göre, dönemin gözlemcileri ister Osmanlı yetkilisi (Müslüman veya gayrimüslim) isterse Avrupalı olsun, her ne kadar Anadolu'da değişmekte olan demografik manzaranın farkına varmış olsalar da, çeşitli ve bir o kadar da çelişkili görünüm arz eden demografik gelişmelerin ardında yatanı tam olarak değerlendirememişlerdi. Rumların (XIX. yüzyılda) giriştikleri göçlerinin ardında yatan itici gücün en temel ihtiyaç olan ekonomik çıkarlar olduğunu anlayamayan Osmanlı idarecilerinin bu yüzden bu hareketleri yönlendirmediğini belirten Gerasimos'un¹⁶⁴ Osmanlı idarecilerinin söz konusu gelişmeler karşısındaki başarısız tutumları hakkındaki

¹⁶⁰ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s. 67-68; Baykara, a. g. m., s. 432-433.

¹⁶¹ Gerasimos Augustinos, *The Greeks Of Asia Minor: Confession, Community and Ethnicity in the Nineteenth Century; Küçük Asya Rumları*, Kent, Ohio 1992; *Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Çev. Devrim Evcı, Ankara 1997, s. 42.

¹⁶² Nurdoğan Tacalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, 2. Baskı, (yayın yeri yok) 1971, s. 59.

¹⁶³ Augustinos, a. g. e., s. 43-44.

¹⁶⁴ Augustinos, a. g. e., s. 47.

tesbitine söylenecek bir şey olmamakla birlikte ekonomik çıkarlar, elverişli coğrafi konum ve iklim unsurlarının mutlaka; ama sadece değil, etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra söz konusu gelişmelere etki eden farklı dinamiklerin de varlığı unutulmamalıdır. Öyle ki, Tanzimat öncesinde İngiltere ile imzalanan 1838 Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni başta İngiltere olmak üzere batılı devletlerin açık pazarı hâline getirmişti. Bununla da yetinmeyen emperyalist anlayış, miri toprakların halka verilmesi, vakıf toprak düzeninin değiştirilmesi, Osmanlı Devleti'nde yeterli sermaye bulunmadığı için yabancılara mülk ve toprak üzerinde tasarruf hakkının sağlanması ve vergi sisteminde değişikliğe gidilmesi yönündeki isteklerini çok geçmeden büyük ölçüde elde etmişse de, zaten danışıklı yollarla toprak edinmekte olan yabancıların, Anadolu'da resmen toprak edinmelerini ve bu yüzden de devlet ve vakfa ait toprakların halka verilmesini isteyen İngiltere ve Fransa'yı tatmin etmemişti. 1862'de Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler, Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, 1856 Islahat Fermanı'nda yer alan bir maddenin uygulanmasını istemişlerdir. Adı geçen madde şöyledir:

“Emlâkin alım satımı ve tasarrufu hakkındaki bütüin kanunlar tebaa için eşit olduğundan, devletin kanunlarına ve belediye zabıtası nizamlarına uymak ve asıl yerli halkın verdiği vergileri ve resimleri vermek üzere Osmanlı ile Devletler arasında suret-i Tanzimiyeden sonra, ecnebiye dahi emlâke tasarruf müsaadesi verilecektir”.

Osmanlı ülkesinde yaşayan yabancı uyrukluların ilgili kanunlara bağlı olmaları ve Osmanlı mahkemelerinde yargılanmaları koşuluyla, 1867'deki bir iradeyle Hicaz bölgesi dışındaki tüm Osmanlı topraklarında, yabancıların da yerli halk gibi şehirlerde ve köylerde mülk ve toprağı tasarruf edebilme hakkı tanınmış oluyordu. Bundan sonra İngiliz, Fransız ve İtalyanlardan başka; Yunan uyruklularla adalardaki Rumlar mevcut kanunların himayesi altında rahatlıkla Batı Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır¹⁶⁵. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da Yunan-Rum nüfusunun artışı bu yasal kolaylıklar hızlandırırken aynı zamanda İngiltere'nin klasik sömürgeci tutumu da etkili olmuştur.

---

¹⁶⁵ Taçalan, a. g. e., s. 54-56.

Tanzimat sonrası ekonomik liberalizm süreci, Osmanlı ülkesini batılı sermaye sahiplerinin her türlü kısıtlamalardan ve yükümlülüklerden uzak kolayca zengin olabilecekleri bir “Eldorado” hâline getirmişti¹⁶⁶. Bu türedi sermayenin Türk topraklarındaki inanılmaz tırmanışının temel nedeni ise, başta İngiltere olmak üzere batılı ekonomilerce destekleniyor olmasıydı. Yunan sermayenin Batı Anadolu kıyı şehirlerindeki bu yükselişi, Rum nüfusunun Anadolu topraklarında artışını da beraberinde getirmiştir. Bu anlayış, İzmir’deki ekonomik ve demografik yapılanmayla hayata geçirildiği için üzerinde durulması gerekmektedir. XIX. yüzyılın ortasında Osmanlı Devleti’nin en önemli limanı hâline gelmeye başlayan İzmir’e, batının, özellikle de İngiltere’nin ekonomik yaklaşımları gereği hâkim olmak istemesinin doğal olduğu düşünülebilir; ancak Batı Anadolu’nun ekonomik hayatını kontrol etmek için İngiltere’nin her sömürge uyguladığı siyaseti burada da uygulayarak, yerli halk ile kendi sermayesi arasında Rumları aracı olarak kullanma yolunu tuttuğu görülmüştür. Bunun için de adalarda yaşayan ve nispeten yoksul olan Rumların Batı Anadolu vilayetlerine göçmelerini desteklemiştir. Bu destekleme ise askerî güç ile değil, ekonomik, demografik ve siyasî amaçlarla gerçekleşmiştir.

Yunan asıllı göçmen halk özel teşebbüs yolu ile küçük işletmeler, ticarethaneler kurarak hem Anadolu’nun ham ve yarı işlenmiş maddelerinin İngiltere’ye ihraç edilmesini sağlamış hem de İngiliz endüstri üretiminin Anadolu’da satılmasını kolaylaştırmıştır¹⁶⁷. Gerçekten de Rum göçünün nedeni sadece ekonomik nedenler ya da bölgenin uygun şartları mı idi? Adalardan, Yunanistan ana karasından Anadolu topraklarına göç eden Rumları harekete geçiren nedenin, başlangıçta ekonomik gerekçeler veya sömürgeci tavrın etkileri olduğu düşünülebilirse de; ekonomik nedenlerle oluşan göçlerin, sermaye birikimi ve kültür değişimleri açısından önemli olmasına rağmen az sayıda insanı kapsadığı¹⁶⁸ teorisi, başka nedenlerin de olabileceği sorusunu akıllara getirmez mi? Augustinos’un iç bölgelerde yaşayan Rumların da Batı Anadolu kıyı şehirlerine göçe teşvik eden nedenin sadece elverişli ticari fırsatlar olduğu veya bireysel güvenlikten kaynaklandığı yönündeki görüşü¹⁶⁹ kabul edilebilir bir yaklaşım mıdır? Yoksa bunu masumlaştırılmaya

¹⁶⁶ Taçalan, a. g. e., s. 59; Kazgan, a. g. m., s. 313.

¹⁶⁷ Karpat, a. g. e., s. 7-8.

¹⁶⁸ Karpat, gös. yer.

¹⁶⁹ Augustinos, a. g. e., s. 38-42.

çalışılan bazı gelişmeler şeklinde değerlendirmek doğru mudur? Zaten buldukları yerlerde ekonomik düzeyleri iyi durumda olan Rumların, ailelerini bırakıp batıya iş kurmaya gelmeleri ne derecede tatmin edici bir yaklaşım olabilir? 1830'larda 80.000 Türk ve 20.000 Rum bulunduğu tahmin edilen İzmir'de otuz yıl kadar sonra bu oran tam tersine çevrilmiş, Rumların sayısı 75.000'e çıkarken Türklerinki 41.000'e düşmüştür¹⁷⁰. Bu nüfus artışı sadece ekonomik vb. nedenlerle bu denli kısa bir sürede bu kadar artabilir mi?

Bu demografik değişiklik, 1631 ve 1898 yılları arasında İzmir'e gelmiş gezginlerin, şehrin nüfusu hakkında verdikleri bilgilerde somut olarak görülmektedir. Bu verilerden hareketle, toplam nüfus hakkında sağlıklı bir sonuç çıkarmak mümkün değilse de, İzmir'de Rumların ya da Yunan uyrukluların XIX. yüzyıl ile birlikte nüfuslarının giderek artmaya başladığı rahatlıkla söylenebilir¹⁷¹.

**1631 ve 1898 Yılları Arasında İzmir Gelen Gezginlerin
İzmir Şehri Hakkındaki Nüfus Verileri**

Yıllar	Gezginler	Türkler	Rumlar	Ermeniler	Yahudiler	Diğerleri	Toplam	
1631	Tavernier	60.000	15.000	8.000	7.000	--	90.000	
1675	Spon et Wheler	30.000	10.000	--	15.000	--	55.000	
1699	De La Motraye	14.000	8.000	400	1.500	200	24.100	
1702	Tournefour	15.000	10.000	200	1.800	200	27.200	
1714	Lucas	100.000	20.000	8.000		--	128.000	
1725	De Sainte Maure	50.000	8.000	2.000		--	60.000	
1731	Tollot	50.000	12.000	7.000	7.000	--	76.000	
1739	Pococke	84.000	8.000	2.000	6.000	--	100.000	
1776	Choiseul Couffier	65.000	21.000					
1812	Tancoigne	60.000	20.000					
1832	De Belle						130.000	
1835	Nostitz			Türkler çoğunlukta				
1836	Charles Texier	75.000	40.000					
1840	Joseph Bargigli	45.000	55.000					
1845	Ross	40.000	60.000	10.000	10.000	25.000	150.000	
1857	Shepperd	85.000	60.000					
1864	Haller	30.000	60.000	35.000			125.000	
1868	B Slaars	40.000	70.000					
1872	Seiff	50.000		Rum, Ermeni ve Diğerleri	15.000 100.000		160- 170.000	
1898	Lindau	125.000' den fazla	130.000	Ermeniler, Yahudiler, Diğerleri 60.000			500.000	

¹⁷⁰ Karpat, a. g. e., s. 9; Augustinos, a. g. e., s. 28.

¹⁷¹ Bu Tablo: Taçalan, a. g. e., s. 50-51; Sabri Sürgevil, "Tanzimattan Cumhuriyete Batı Anadolu Bölgesinin Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri (İzmir 6-7 Kasım 1989)**, İzmir 1992, s. 67-68; Necmi Ülker, **XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehir Tarihi I**, İzmir 1994, s. 33; İlhan Pınar, **Gezginlerin Gözüyle İzmir, XIX. Yüzyıl I**, İzmir 1994, s. 11, 39, 94, 123, 130, 141'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anadolu’da Yunan nüfusunun artış gösterdiği bölge, tabî ki İzmir ve civarı ile sınırlı değildir. Bu yöndeki gelişmelerden haberdar olan ve konuyla ilgili incelemelerde bulunan M. Şefik Aker’in gözlem ve tespitleri olayın analizi açısından bize kıymetli veriler sunmakta ve Anadolu’nun farklı bölgelerinde bu artışın nasıl bir seyir izlediğini de gözler önüne sermektedir.

1909 senesinde Rumların Anadolu’daki nüfus artışlarını inceleyen Aker’in Çanakkale’nin Ezine kasabasından Hacı Arif Ağa namında 75 yaşlarında bir Türk’e gençliğinde Rumların o mntıkadaki durumları hakkındaki sorulara şöyle cevap verdiğini kaydetmiştir:

“Sivastopol muharebesine kadar Ezine’de tek bir Rum, bir Ermeni ve hatta Yahudi yoktu... Bu muharebeden sonra bilmem ne oldu. Evvela üç Rum geldi. Hükûmet bunları çok himaye etti. Bunların arkasından Rumlar geldikçe geldi, yerleşti. Ben delikanlı idim. İhtiyarlar bu Rumların gelip yerleşmesini tehlikeli görüyorlardı. Fakat hükûmet bu Hristiyanları sıkı himaye ediyordu...”

Hacı Arif Ağa’nın Sivastopol Savaşı’nı başlangıç kabul etmesi, Tanzimatçılığın başladığı tarih demektir. Memleketin ihtiyar Türkleri bile, Rumların gelmesini tehlikeli gördükleri hâlde Tanzimat idarecilerinin bu tehlikeyi sezememelerini dikkat çekici bulan Aker’in, bu görüşmeyi yaptığı günlerde yalnız Ezine kasabasında 380 hane Rum, 70 hane Ermeni ve 30 hane Musevi bulunduğu bilinmektedir¹⁷². Aker’in sorularına Hacı Arif Ağa’nın verdiği cevaplar şöyle devam etmektedir:

“Merhum pederimle delikanlılığımda Çanakkale’ye bazı kere gidiyordum. Yolun üzerindeki Erenköy nihayet yetmiş seksen hane idi. Kumkale civarındaki Yenişar [Yeniköy], Kalafat köyleri yirmi, kırk haneden ibaretti”.

Hâlbuki Hacı Arif Ağa bu soruları cevapladığı tarihte Çanakkale beldesinin yaklaşık on beş kilometre güney batısında bulunan Rum Erenköyü yaklaşık bin haneden ve Kumkale’nin iki buçuk kilometre güneyindeki Yenişar Rum köyü sekiz yüz elli haneden, Yeniköy dört yüz seksen Rum hanesinden ve Kalafat Rum köyü altmış haneden oluşmakta idi.

¹⁷² M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. I, 104 Sayılı Askeri Mecmua’nın Tarih Kısmı, İstanbul Mart 1937, s. 66.

Ezine kasabasının eski Türk hane adedini Arif Ağa'dan soran Aker'in aldığı cevap, görüşmeyi yaptığı tarihtekinden pek farklı olmadığı yönündedir. Bütün köylerde çoğalan Rumlar adalardan, Yanya'dan vb. yerlerden bölgeye gelerek yerleşmiş ve Aker' göre, Tanzimatçılığın himayesinde gittikçe çoğalmaya devam etmişlerdir.

Edremit ve Ayvalık'ta daha acıklı gerçeklerle karşılaştığını ifade eden Aker, Edremit'teki yaşlılar üzerinde yaptığı araştırmalarda Sivastopol Savaşı sırasında Edremit'te Midillili yalnız iki Rum'un bulunduğunu; fakat 1909 senesine gelindiğinde Edremit'te bin beş yüz haneyi aşan Rum yaşadığını ifade etmekte ve bunların da Tanzimatçılığın himayesi sayesinde Midilli ve civar yerlerden gelip yöreye yerleşmiş olan göçmenler olduğunu aktarmaktadır. Edremit'in köylerine incelemelerine devam eden Aker, 1909 senesinde köyünden Edremit'e göç etmiş Ethem Bey ve yörenin ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerin neticesinde, vaktiyle köylerinde tek bir Rum yokken Tanzimat'la birlikte Türklere oranla Edremit sahil köylerinde Rumların çoğunluk hâline geldiğini öğreniyordu.

Anlatılanlara göre, yöre Rumları nüfuzlu Türkleri birer birer siyâsî şekavetlerle kaçırmışlar, göçe mecbur etmişlerdir. Kalan Türkleri de Rumların amelesi konumuna getirmişlerdir. Ayvalık, Kemer ve Edremit kazalarında karşılaştığı manzaranın benzerine Batı Anadolu kıyı şehirlerinin tümünde şahit olduğunu ifade eden Aker, Rumların özellikle sahiller ile demiryolu güzergâhlarında, Tanzimat idaresinin himayesinde Türkleri tehdit edecek bir mahiyette nüfuslarının arttığına dikkat çekmiştir¹⁷³.

Anadolu'da Rum nüfusunun Türk nüfusuna oranla güçlü bir tırmanış eğilimi göstermesinin nedenlerinden biri de, Türk nüfusun hem artmaması hem de savaşlar nedeniyle azalmasıdır. 1800'lü yılların ortalarından itibaren Anadolu'da önemli demografik değişiklikler gerçekleşmiş olmasına rağmen, bir bütün olarak toprak kütlelerini işgal eden nüfus, çok düşük sayı oranlarında kalmıştır. Anadolu'nun toplam nüfusu XIX. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir farklılık göstermemiştir Toplam rakamlar kesinlikle düşük oranlı bir nüfus artışına işaret etmektedir.

---

¹⁷³ Aker, a. g. e., C. I, s. 66-67.

Buna karşılık dikkat çekici olan bir nokta da 1831 ve 1881 yıllarında yapılan resmî nüfus sayımlarının içerdiği rakamların, Müslümanların ve gayrimüslimlerin nüfus artış oranlarındaki önemli bir farka işaret ediyor olmasıdır. Hâlâ çoğunluğu oluşturmalarına karşın Müslümanların sayısında pek bir çoğalma görülmezken, gayrimüslim nüfus yılda yüzde ikilik bir oranda çoğalmıştır. Hastalıklar ve doğal felaketlerle mücadelede yetersiz yöntemlerin yanı sıra, savaşlar da, Türklerin nüfus artış hızını olumsuz etkileyen nedenlerden olmuştur. Bursa'daki İngiliz konsolosunun tespiti de -Müslüman nüfus zorunlu askerlik nedeniyle azalmadan önce özellikle var olan savaşa dayalı olarak zaten azalmıştır- bu yöndeki gerçekleri yansıtır¹⁷⁴. Tanzimat'tan sonra Balkanlar'da, Mezopotamya'da, Arap yarımadasında çıkan ayaklanmaların bastırılmasında özellikle Batı Anadolu bölgesi gençleri görevlendirilmiş, Türkler hayatlarının en verimli dönemlerini savaş alanlarında geçiriyorlarken ve pek çoğu da geriye dönemiyorken geniş özgürlüklerden faydalanan Rumlar ise, çoğalıyorlar ve ekonomik açıdan bölgeyi ele geçiriyorlardı. Zaman bölgede Rum nüfusunun lehine çalışıyordu. Örneğin İzmir-Çeşme ilçesinin gençleri askerliklerini Yemen'de yapıyorlardı.

1908 yılı itibariyle Çeşme'de 20-30 yaşları arasında bir tek Türk erkeği kalmıştı. O da bir cüceydi. Bu yüzden Çeşmeliler, Yemen'e Çeşme Mezarlığı adını vermişlerdi. Bölgedeki Türk nüfusunun azalmasında, askerlik yükümlülüğünün nasıl etkili olduğunu, bölgeyi gezen Elise Reclus;

"...Padişah, İmparatorluk halkları arasındaki muvazeneyi kendi ırkı aleyhine değiştirmek istiyormuşçasına askerlik yükünü Türklere yüklemektedir..."

Şeklindeki ifadesi ile tespit etmektedir¹⁷⁵. Batı Anadolu'ya Ortodoks Hristiyanların giderek göç etmeleri, bölgenin demografik yapısında öylesine bir değişikliğe yol açtı ki, 1535'te Aydın vilâyetindeki Hristiyanlar, nüfusun ancak %0.89'unu oluştururken, 1911'deki ılımlı değerlendirmelere göre, % 17.53 oranına ulaştı. Müslümanlar ise aynı dönemde %79'a düştüler. İlimli değerlendirmelerdeki %17.53'lük oran yerine Sotiriadis de, Anadolu'da Helenlerin egemen oldukları başlıca bölge konumundaki Aydın vilayetinde yaşayan toplam nüfusun %37.7'sinin Helen olduğunu yazmaktadır.

¹⁷⁴ Augustinos, a. g. e., s. 26-27.

¹⁷⁵ Taçalan, a g. e., s. 56-58.

Resmî Yunan istatistiğindeki sayıların doğru olduğunu kabul etsek bile, bu bilgi de, 1912’de Aydın vilayetinde yaşayan Helenlerin vilayet dahilinde nüfusun 1/3’üne tekabül eden bir azınlıktan ileri gidemediklerini doğrulamaktadır. Bu konuda tüm fikir beyan edenlerin ortak oldukları nokta, Yunanlıların Batı Anadolu bölgesine başlangıç itibarıyla temelde ekonomik vb. nedenlerle göçlerle geldikleri ve özellikle de Tanzimat sonrası artan rakamsal değerlere ulaştıkları yönündedir. Anadolu’daki Rumların, özellikle Batı Anadolu kıyılarında yaşayan Rumların çoğunluk nüfus oldukları ve sözde “3.000 yıldan beri ikâmet ettikleri bölgelerden kovulduklarına” ilişkin düşünceler, milliyetçi Yunan tezlerinden başka bir şey değildir. Aydın vilayetinin kıyı bölgelerinde yaşayan Rumların büyük bir çoğunluğu ise, Balkanlar’ın çeşitli yerlerinde iş bulma ümidiyle gelmiş göçmenlerden ibarettir¹⁷⁶. Rumluğun yoğun olduğu belli başlı bölgelerdeki Rumlar, oraya nispeten yakın bir tarihte daha iyi bir talih aramak üzere yerleşmiş göçmenlerden ibaret kişilerdir. Bu tespit kendi çapında, “İyonya Helenizm’inin 3000 yıldan beri zaman içinde sürekliliğiyle ilgili Yunan milliyetçi tezini” de çürütmektedir.

XIX. yüzyıldan önce göç eden Ortodoks Hristiyan topluluklarda millî kimlik bilincinin bulunmadığını söylemek¹⁷⁷ mümkün müdür? Bilinmez ama, sonraki dönemlerde bu bilincin olmadığını söylemek kesinlikle mümkün değildir. XIX. yüzyıldan önce bölgeye göç eden Ortodoks Hristiyan toplulukların millî kimlik bilincinin bulunduğu yönündeki bilgilerin varlığı da gözden kaçmamalıdır; zira Helenizm’in Anadolu’da canlandırılmasının, can alıcı noktasının eğitim olduğunu düşünen İngiliz uyruklu bir Rum olan Pantoleon Sevastopoulos, 1773’te İzmir’de bulunan Ruhban Okulu’nu İngiliz Konsolosluğu’nun koruyucu kanadı altına sokarak, basılmış ya da el yazması kitaplardan oluşan kitaplığı ile -Rumlara göre- Batı Anadolu’da Yunan kültürünü övünç kaynağı hâline getirmiştir. Ruhban Okulu’nun büyümesine paralel olarak bütün Anadolu’da Yunan okullarının kurulmasına devam edilmiştir. Uygulanan eğitim Yunanlılarda milliyetçilik duygusunun ana dilleriyle övünmeyi, eski Yunanlılarla ve klasiklerle özdeşleşmeyi öğretmeye yönelik bir eğitim anlayışı olması, XIX. yüzyıl öncesi Anadolu’ya gelmiş olan Rumlarda millî kimlik bilincinin bulunmasının bir göstergesi değil midir?

---

¹⁷⁶ Nakracas, a. g. e., s. 77-79.

¹⁷⁷ Nakracas, a. g. e., s. 80, 91.

Bu filizlenme batı sermayesinin yardımıyla, ekonomik-sosyal koşulları yüksek tahsil görmüş zengin bir Rum üst ve orta sınıf yaratmış ve bunların da Yunan milliyetçiliğine- Megali Idea- öncülük ettiği ve bu milliyetçiliğin yürütücü ajanı olduğu¹⁷⁸ sonraki gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Ayvalık Rumları adına Başpapaz Oeconomus tarafından, Kaptanı Derya Cezayirli Hasan Paşa aracılığı ile Padişaha Ayvalık'ın yalnız Rum ahaliye bırakılması konusunda ricada bulunulmuş, Padişah III. Mustafa'nın kabul ettiği¹⁷⁹ bu dileğin gerçekleşmesi için de, 1773'te Ayvalık'taki Rum topluluğuna geniş yerel özgürlükler sağlayan ve Ayvalık sınırları içerisinde hiçbir Müslüman'ın oturmasına izin vermeyen bir ferman çıkarılmıştı¹⁸⁰. Bundan sonra Ayvalık, Yunanlıların Batı Anadolu'daki girişimlerine bir örnek teşkil etmiş ve Mora'dan, adalardan Yunanlılar gelmeye başlamışlardır.

Ayvalık'ın önceden kararlaştırılmış bir plân dahilinde Rumlaştırılmaya çalışıldığını sonraki gelişmeler, doğrulamaktadır. Mora ve Girit'teki gelişmeler sırasındaki Ayvalık Rumlarının tutumu¹⁸¹ millî kimlik sahibi olmalarının ötesinde, şovence duygularla nasıl işi silahlı hareket hâline getirdikleri ve Ayvalığı yakarak adalara kaçtıkları bilinenler arasındadır¹⁸². Yine bu anlamda Batı Anadolu Rumlarının, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndaki tutumları -Yunanistan'a gönüllü giderek Yunanistan saflarında savaşa katılmaları da- millî kimlik bilinci taşıyor olduklarının bir diğer göstergesidir¹⁸³. Bu bilincin gelişmesinde büyük ölçüde, sayıları her geçen gün artan Rum derneklerinin etkisi göz ardı edilemez. Öyle ki, 1870-1880 yılları arasında Osmanlı hukukuna uygun davranıp davranmadıkları tartışılabilen, 125 Rum derneği çok hızlı bir şekilde gelişmiş, bu rakam ilerleyen yıllarda ise ikiye katlanmıştır¹⁸⁴.

¹⁷⁸ Smith, a. g. e., s. 44-45; Karpat; a. g. e., s. 7-8.

¹⁷⁹ Beria Remzi Özoran; "Cumhuriyetin Temel Taşlarından Ayvalık", **Türk Kültürü**, C. VI, S. 72, Ekim 1968, s. 104.

¹⁸⁰ Toynbee, a. g. e., s. 122; Smith, a. g. e., s. 44.

¹⁸¹ Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Ankara 1998, s. 14-15.

¹⁸² Smith, gös. yer; Özoran, a. g. m., s. 109.

¹⁸³ Sürgevil, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve İzmir", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s. 303, 315.

¹⁸⁴ Pınelopi Stathis (Edit.), **İ Parusia ton Ethnikon Mionotition stin Konstantinupoli ton 19. Eona**, Atina 1997; **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, İstanbul 2003, s. 17-21; Bu konuda ayrıca Bkz., Haris Exertzoglou, **Ethniki Taftotita stin Konstantinoupoli ton 190 Aiona, o Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinoupoleos 1861-1912**, Atina 1996; **Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912**, Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, İstanbul 1999; Bu tür derneklerden bazılarının mütarekeden sonra

Yunanlıların uygulamada kullandıkları diğer bir yöntem de Hristiyan Türklerin Yunanlılaştırılmasıdır. Yunanca konuşan Rumlardan, özellikle İzmir sahillerindekilerin bir kısmı, belki iki bin sene evvel Anadolu'ya göç ederek yerleşmiş Yunan bakayasından ve diğer kısmı da;

“Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım asır içindeki hatası ile Yunan illerinden ve adalarından Anadolu'nun demir yolları boyunca istasyon merkezlerine ve büyücek kasaba ve şehirlerine ve deniz yakınlarındaki köylere yerleşmiş olan Rumlardandır”¹⁸⁵.

Yeni fırsatlardan yararlanmakta gecikmeyen bu Yunanlılar demir yolları boyunca Anadolu içlerine de sızarak ticaret işleri ile de uğraştılar¹⁸⁶, demir yolu güzergâhlarında yerleşik Rumların Yunan işgali sırasında nasıl işgal güçleri için casusluk yaptıklarına ileride değinilecektir.

İzmir ve Aydın illerinin Rumları Yunanca konuşmaktaydılar. Yalnız İzmir'in Çirkince, Manisa'nın Horozköy vb. birkaç büyük köyün Rumları, Türkçe konuşmaktaydılar. Muğla şehrindeki Rumlar Türk dilini, Milas, Bodrum, Fethiye Rumları Yunan dilini kullanmaktaydılar. Antalya şehri ve kasabalarından Alanya ve Elmalı Rumları Türkçe'yi, Finike, Demere, Andifli, Kalamaki Rumları Yunan dilini kullanmaktaydılar. Aker'e göre, *“bunlar Tanzimat Fermanı'ndan sonra buralara adalardan göç etmişlerdir”*. Antalya şehrine sonradan yerleşmiş biraz Adalı, Yanyalı Rumlar keza Yunanca konuşmaktaydı. Yunanca konuşanların hepsi Antalya vilayeti Rumlarının dörtte biri nispetinde idiler. Denizli, Burdur, Isparta illerinin yerli Rumları genelde Türkçe'yi kullanmakta, yalnız aralarında bilhassa Denizli şehrinde sonradan yerleşen Rumlar Yunancayı konuşmaktaydılar.

“Türkçe konuşan bütün Rumlar fizyonomi ve adât bakımından da komşuları Müslüman Türklerin benzerleri idiler. Bilakis Yunanca konuşan Rumlarla aralarındaki ayrılık alametleri dikkatli bir bakışla seziliyordu. Bu Rumlar Orta Anadolu Rumları gibi esasen Türk olan Ortodokslardı. Fakat; Tanzimat Fermanı'nın Gülhane'de okunduğu tarihten sonra o fermanın bahsettiği müsaait

---

Osmanlı hukuku dışındaki faaliyetleri için bkz. Ali Güler, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Ankara 1988, s. 82-86.

¹⁸⁵ Aker, a. g. e., C. I, s. 9.

¹⁸⁶ Smith, a. g. e., s. 47.

alandanda, Yunan siyasal teşkilatının gayreti ve Rum Patrikhanesi'nin aleti ile bu Ortodoks Türklere, Yunanlılık telkin edilmiş ve bunlar son zamanlarda kendilerini ırken Yunanlı tanımışlardı. Bu işte dinin oynadığı siyasî rol meydandadır”¹⁸⁷.

Sadece dinleri ayrı olan ırk yönünden Türklere ayırt edilemediğini yabancıların da kabul ettiği¹⁸⁸ insanlar nasıl oldu da Yunanlılaştılar? Din ve mezhep birliği içerisinde olanlar -Yunanlılar- bu kitle üzerindeki çalışmalarıyla onları elde etmek için “Siz kendinizi bilmiyorsunuz, siz Helensiniz ve asil Helen-Yunan milletinin çocuklarıdır”, Türklere, “Birbirlerinin ana dillerini öğrenmemeleri için bütün bir kuşak oluşturulan kadın ve erkeklerin dilini kesmişlerdi”. “Onun için çocuklarınız Türkçe’yi öğrendi. Yoksa siz Yunanlısınız, Yunanlı kalacaksınız”. Şeklindeki söylemler ve din temelli Yunan propagandası -örneğin 1834’de rahip J. Brewer tarafından ziyaret edilen Afyon, Kula, Alaşehir, Konya, Isparta, Burdur, Denizli ve Mihaliççik’te Yunan harfleri ile basılmış İncil Derneği’nin bütün yayınları dağıtılmıştı- etkili olmuştur. 1870’lerde Isparta’ya giden bir Yunan öğretmen, burada hiç Yunanca bilmeyen çocuklar için Yunancayı öğretmek için bir okul açıp, onlara Yunanca öğretmeye başlamıştır.

Benzer okullar Yunan Devleti’nin her türlü desteği sonucu her geçen gün daha da artmıştır. “Yunanlılık propagandası” büyük bir hızla tüm Anadolu’ya yayılmıştır. Sonuçta öylesine bir durum ortaya çıkmıştır ki, Türkçe konuşan bu insanların gençleri artık aralarında Yunanca da konuşmaya başlamışlardır. Burdur’da da benzer gelişmeler olmuş, burada “Türkçe’den başka dil ve Türk’ten başka şey düşünmeye” Hristiyan halkı Yunanlılaştırmak için Kozmo adında bir Yunanlı’nın telkinleri ile Hristiyan Türkün, Müslüman Türk’e düşman oluşu adım adım sağlanmıştır¹⁸⁹.

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, milliyetçi Yunan propagandaları -daha sonra dayanak gösterilen- istatistiklerde Hristiyan Türklerin Rum olarak kaydedilmesi ya da ilımlıların bile Türkçe konuşan Rumlar tabirlerini kullanmalarıdır ki, ilmî bir yaklaşımdan uzak siyasî kaygıların ağır bastığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁷ Aker, a. g. e., C. I, s. 8-9.

¹⁸⁸ Smith, gös. yer.

¹⁸⁹ Smith, a. g. e., s. 57; Baykara; a. g. m., s. 436-437; Yunan Propagandasına örnek teşkil etmesi bakımından Yorgi adındaki Karamanlı bir Ortodoks’un Milli Mücadele yıllarında oğluna yazmış olduğu vasiyetnâme için bkz. Şahin, a. g. e., s. 242.

Batı Anadolu ve Trakya'da çok sayıda Hristiyan Türk mevcuttur.¹⁹⁰ Bu insanların iç bölgelerdeki kardeşleri, bilindiği üzere Yunan politikalarını desteklememiş, bilakis Anadolu hareketinin yanında yer almıştır¹⁹¹. Bu, o dönemde de, şimdi de ilim adına yapıldığı söylenmesine rağmen herkesi Yunanlılaştırma, ya da herkesin Yunan asıllı olduğu ütopyasından öte bir şey olmasa gerektir. Yunanlılar yukarıda değindiğimiz çalışmaları yaparken, Osmanlı idarecilerinin bu konuda herhangi bir önlem aldıklarına ya da karşı bir tavır koyduklarına rastlayamayışımız Şefik Aker'in;

“Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım asırdaki Tanzimatçılığı, Anadolu Türk Hristiyanlarının Yunanlığa döndürülmesi işinde Türk Tarihi huzurunda suçludurlar¹⁹²”.

Şeklindeki ithamının geçerliliğini güçlendirmektedir. Bu olayların kırılma noktasına gelince, Batı Anadolu'ya kitlesel Rum göçü, XIX. yüzyılda, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra Tanzimat'ın getirdiği eşitlikten ve haklardan yaralanılarak ve 1856 Fermanı'nın getirdiği olumlu koşullar nedeniyle hızla artmaya başlamıştır. Bir İngiliz konsolosluk temsilcisi 1880 yılında, bu göçmenlerin sayısının yirmi yıldan az bir zamanda 200.000 gibi yüksek bir rakama ulaştığını tahmin ediyordu¹⁹³. Sonunda, Türk-Müslüman nüfus, Tanzimat'tan önceki sayısal üstünlüğünü gitgide yitirme durumuna düşmüştür.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan ve Büyük Yunanistan için Megali-Idea'ya sarıldıktan sonra Batı Anadolu'nun Rumlaştırılması için giriştiği yoğun çabalar, ancak İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında aldığı karşı tedbirlerle kısmen önlenebilmiştir¹⁹⁴. Yunanlıların Anadolu'yu Türklerin elinden almak ve Büyük Yunanistan'ı kurmak için, yaklaşık yüzyıldan beri Anadolu'da hayata geçirdikleri bu projenin büyük bir başarı ile güçlenerek yol

¹⁹⁰ Nakracas, a. g. e., s. 102; ayrıca Türkçe konuşan Hristiyanlar için bkz. A. g. e., s. 115, 116, 117, 125, 132, 133, 137, 138, 144; Smith, a. g. e., s. 57.

¹⁹¹ Mustafa Ekincikli, **Türk Ortodoksları**, Ankara 1998, s. 160 vd.; Ramazan Tosun; **Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar**, Niğde 1998, s. 103 vd.

¹⁹² Aker, a. g. e., C. I, s. 8-9.

¹⁹³ Nakracas, a. g. e., s. 79; Kâmil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s. 369; Karpat, a. g. e., s. 86.

¹⁹⁴ Erdeha, a. g. e., s. 370.

alması, Tanzimat Fermanı'nın ilânından itibaren hız kazanmıştır¹⁹⁵. Bu artışın yukarıdaki sebeplerine Tanzimat ile birlikte Yunan politikalarını da ilâve etmek gerekmektedir. Bu durumun farkında olan Aker'in konu hakkındaki gözlemlerine bakacak olursak; Girit Muhacirlerinin Söke ve Havalisine iskân sırasında Yunan gazetelerinden biri bu muhacirler dolayısıyla neşrettiği bir makalede;

“Türklerin Söke'ye Girit muhacirlerini iskân etmekteki maksatlarını biliyoruz. Türkler ne yaparlarsa yapsınlar, elli sene sonra İyonya hükûmeti Anadolu'da ihya edilecektir”. Şeklindeki Yunan anlayışı Anadolu'ya gerçekleştirilen Yunan göçünün sadece ekonomik sebeplere dayandırılmayacağını, dayanıyor idiyse bile, bunun zamanla nasıl siyasallaştığının ve başka nedenlerin var olduğunun en büyük göstergesi olsa gerektir.

Nasıl ki olayı sadece ekonomik sebeplere dayandıramayacağımız gibi, Batı Anadolu'daki Yunanlıların nüfus artışını sadece büyük Yunanistan'ın ihyası emeliyle açıklamak da doğru olmaz¹⁹⁶, başlangıçta önceden belirlenmiş bir kolonileştirme plânının gerçekleştirilmesinden çok (bununla birlikte sonunda böyle bir plân biçimlenmiştir) ekonomik fırsatların değerlendirildiği¹⁹⁷ gelişmeler olarak kabul edilebilse de, bunun dışında hayat şartları, bireysel güvenlik, coğrafi koşullar, toplumsal istek ve uygun şartlar da bu artışta etkili olmuştur.

Yunanlılar, Tanzimat'ın ilânına kadar Türklerle aynı vatandaşlık hukukuna sahip olmalarına rağmen, Batı Anadolu'da nüfus yoğunluklarını artırabilmek için uygun ortam ve şartları bulamamışlardır. Eski idarecilerin son dönem Türk siyasî yöneticilerine oranla biraz daha bilinçli hareket etmiş olmaları, Yunanlıların Anadolu'da nüfuslarını artırmalarına imkân vermemiştir. Yunan aydınları, Yunanlıları, büyük Yunanistan'ın ihyası emelini amaç göstererek bu nüfus hareketlerine bir istikâmet vermişler, yani bu hareketi millî emellerinin gerçekleşmesi için uygun bir fırsat olarak kullanmışlardır.

---

¹⁹⁵ Aker, a. g. e., C. I, s. 66.

¹⁹⁶ Aker, a. g. e., C. I, s. 67-68.

¹⁹⁷ Karpas, a. g. e., s. 87.

Bu bölümde açıklamasını yapmaya çalıştığımız bir süreç sonunda, Rum-Yunan? nüfusu sistemli bir şekilde yapılan çalışmaların neticesi olarak bazı bölgelerde sun'i bir çoğalma göstermiştir. Celâl Bayar'ın bölgede yaptığı araştırma sonuçlarına göre Yunan-Rum nüfusunun yoğunlaştırıldığı bazı bölgeler aşağıdaki gibidir¹⁹⁸.

Bazı Yerleşim Yerleri	Rum-Yunan? Nüfusu
Ayvalık Körfezi mıntkasında	120.000
Çanakkale mıntkasında	90.000
İzmir merkezde	190.000
Aydın havalisinde	80.000
Urla Yarımadasıyla İzmir'in Güneybatısından Çeşme'ye kadar olan bölge	130.000
Manisa, Akhisar, Alaşehir ve Uşak havalisinde	150.000
Midilli'de	150.000
Sakız'da	70.000
Sisam'da	100.000
Toplam	1.080.000

Yukarıdaki rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Yunanistan Anadolu'daki amaçları doğrultusunda basite alınamayacak bir yol kat etmiştir; ancak Millî Mücadele döneminde aynı politikaları uygulamaya çalışmış olmakla, tüm uğraşlarına rağmen Türklerin Anadolu'daki nüfus çoğunluğunu ortadan kaldıramamış olduğunu gösteren bir durumu da kendiliğinden ortaya koymaktadır. Tanzimat ile birlikte farklı bir şekle bürünen Rum göçü, uygun hukukî ve ekonomik şartların da rahatlığı ile giderek yükselen bir trend yakalamış, Anadolu'da yaşanan bu demografik sürecin elim neticesi olarak da; Rumların Türklere karşı çoğunluğu oluşturdukları iddiası ile 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından İzmir işgal olunmuştur¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. V, İstanbul 1997, s. 106.

¹⁹⁹ Konuyla ilgili olarak Aker'in değerlendirmesi ise şöyledir: "Meş'um Tanzimatçılık bu cereyana o kadar müsait bir zemin açmış, o kadar müessir bir hâmi kesilmiştir ki, bunun elim neticesi işte Rumların Türklere karşı ekseriyeti teşkil ettikleri iddiası ile 15 Mayıs 1919 da Yunanlılar tarafından İzmir işgal olunmuştur". Bkz. Aker, a. g. e., C. I, s. 68.

2.2. Yunan Politikalarında Duraklama Dönemi:

Rum Göçü ve 1914 Türk-Rum Mübadelesi

Balkan Savaşları'nın sonunda Yunanistan ile 1-14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması'nın 4. maddesi gereğince, Yunanistan'a terk edilen yerlerin Müslüman-Türk ahalisi, isterlerse üç yıl içerisinde Osmanlı tâbiyetini; isterlerse de Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalmayı, seçebilmeleri öngörülüyordu.

Antlaşmanın 11. maddesi uyarınca da, Yunanistan'a terk edilen yerlerin Müslüman-Türk ahalisine her türlü can, mal, namus ve din güvencesi sağlanıyor, bölgede yaşayan Yunanlıların sahip oldukları tüm hukukî haklara sahip olacakları, taraflar arasında imzalanan bu anlaşmayla kabul edilerek güvence altına alınıyordu²⁰⁰. Bu anlaşmayla Yunanistan'a terk edilen yerlerde yaşayan Müslüman-Türk unsurun güvenceye alınan haklarına riayet etmeyi bırakın, 4. madde gereği Osmanlı tâbiyetine geçişi lehte kullanılması gereken açık bir kapı olarak gören bir anlayışın ürünü olarak, tüm hukukî kabullerin tersine söz konusu yerlerde yaşayan tüm Müslüman-Türk unsurun bir an önce bu toprakları terk etmesi istendiği Yunan uygulamalarında gözlemlenebiliyordu. Söz konusu barış antlaşması yapılmazdan önce, bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsura karşı başlatılan zulümler, yerli Rumlar ve bölgeye iskân amacıyla Kafkasya'dan getirilen 20.000 Rumun benzeri baskı ve şiddet uygulamaları ile olayları görmezden gelen Yunan idarecilerinin yardımları ile devam edegelmiştir²⁰¹.

Yüzyıllarca hâkim unsur olarak yaşadıkları topraklarda, kendilerinin eski tebaalarının hâkimiyeti altında yaşayacak olmanın verdiği eziklik, Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayan Müslüman-Türk unsurun göç etmesinde etkili ise de, asıl neden geride kalan Müslüman-Türk unsurun mevcut hâkim otoritenin ve yeni otoritenin kaynağı halkın, Türkleri kaçırıp mallarını almak ve ülkenin halkını tek bir milletten oluşturmak amacıyla yaptıkları baskı ve zulümler idi²⁰².

²⁰⁰ Erim, a. g. e., C. I, s. 477-481; Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler Atina Sefareti Hatıraları*, İstanbul 1946, s. 58-59.

²⁰¹ Söylemezoğlu, a. g. e., s. 95-96.

²⁰² Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 251; Tosun, a. g. e., s. 31.

Yunanlıların geçmiştekilerden farklı olmayan bu dönemdeki amacı, her türlü yola başvurarak yeni ele geçirilen ve Yunanistan'ı bir kat daha büyüten bu verimli topraklardan, söz konusu topraklarla 500 yıllık bir aidiyet bağı bulunan Müslüman-Türk unsurunu, ne pahasına olursa olsun kaçırtmak ve ileride çıkması olası Bulgar-Sırp iddiasının önüne geçmek amacıyla bölgede bir Rum çoğunluğu meydana getirmektir. Bu amaçla Yunanlılar tarafından kendilerine karşı yapılan uygulamalara tahammül edemeyen Müslüman-Türk unsur bazen kendi isteğiyle çoğu kez de mecburen göç etmek zorunda kalmıştır²⁰³.

Yunanistan'ın bu işi isteyerek ve bilerek yaptığı ortadadır²⁰⁴. Bölgede yaptığı mülkî-idarî atamalar, şiddet ve baskının her çeşidini uygulamakta gösterilen sınır tanımayan pervasızlık, Atina elçisi Galip Kemali'nin bölgede yaptığı inceleme gezisinde, ayrıntılarıyla tespitini yaptığı Yunan eylemleridir²⁰⁵. Tüm bu baskıların sonucunda Yunanistan'a terk edilen Osmanlı topraklarından 200.000'den fazla Müslüman-Türk unsur göç etmek zorunda kalarak, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır²⁰⁶. Bu gelişmeler Osmanlı ülkesinde bazı tepkilere yol açmıştır. Boykot da bunlardan birisidir²⁰⁷.

Boykot olaylarında devlet eliyle herhangi bir yaptırımın söz konusu olmaması, göçe neden olan tavrın sivil inisiyatif unsurlarının bir refleksi olarak algılanması gerekliliğini güçlendiren bir manzara karşımıza çıkarmaktadır. Rumların Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan göçünde İttihat ve Terakki'nin rolü²⁰⁸ görmezden gelinemez ise de, Osmanlı Devleti tarafından verilmiş resmî bir buyruk olmayıp²⁰⁹, *"tek bir Rum'a bile açıkça Yunanistan'a git denilmemiştir"*²¹⁰. Söz konusu olayların bir misilleme olduğu düşünülebilirse de²¹¹, misilleme önceden yapılmış bir eyleme karşılık vermek olduğundan, ilk eyleme nazaran misillemenin mizacındaki doğallık gözden kaçırılmamalıdır.

²⁰³ Söylemezoğlu, , a. g. e., s. 96.

²⁰⁴ Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 252.

²⁰⁵ Galip Kemali'nin bölgede yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı ve Babıâli'ye gönderdiği raporun tamamı için bkz. Söylemezoğlu, , a. g. e., s. 108-113.

²⁰⁶ Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 92.

²⁰⁷ Taçalan, a. g. e., s. 69-70; Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 253-254.

²⁰⁸ Taçalan, a. g. e., s. 70-71; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983, s. 309.

²⁰⁹ Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 251.

²¹⁰ Taçalan, a. g. e., s. 72.

²¹¹ Akşin, a. g. e., s. 309; Smith, a. g. e., s. 52.

Rumlara karşı bazı hoş olmayan durumların istisnâ varlığı, bu gibi durumlarda yaşanan olağan durumların ötesine geçmemiş, hele hele Makedonya'da Müslüman-Türk unsurların yaşamak zorunda kaldıkları gibi bir görünüm arz etmemiştir. Bu nedenle göçe zorlayıcı bazı olayları nakleden eserlerin örnekleme referanslarını sorgulayıcı bir yaklaşıma da hiç gerek yoktur; zira genel çıkarımlar yapılabilecek yeterlilik ve kabiliyette olmayan rivayetler olup²¹² ileride değinileceği üzere, yabancı temsilcilerin de yer aldığı incelemelerde böyle olayların ciddi boyutlara ulaştığı tespit edilememiştir. Bu nedenle Rumların göçünde toplumsal bir reaksiyonun verdiği rahatsızlığın daha etkin olduğu söylenebilir.

Tarafların bu yöndeki şikâyetleri sıklaşmış ve konuyla ilgili bir araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Dahiliye Nazırı Talat Bey Edirne vilayetinde Rumların durumu hakkında incelemelerde bulunmuştur. Talat Bey'in yaptığı araştırmadan edindiği izlenimler ve Rumların Trakya'dan göç edişlerine ilişkin tespitlerini biz, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın, Galip Kemali'ye gönderdiği 27 Nisan 1914 tarihli telgraftan öğrenebiliyoruz. Bu telgrafa göre Dahiliye Nazırı Talat Bey, Rum göçünün sebeplerini aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

“1- Bilhassa Türkiye'den gitmiş olan takriben 12.000 kadar Rum firarî tarafından oradaki vaziyeti ballandıra ballandıra yerli Rumlara gönderilen davet mektupları;

2- Makedonya'dan ve diğer yerlerden muhaceret eden Müslüman ahalinin bıraktıkları topraklara el koyarak zengin olmak ümit ve hayalleri;

3- Bulgar işgali sırasında yerli Müslümanlara ikâ ettikleri zararlardan dolayı mahkemeye verilmek korkusu;

4-O devirde Müslüman ahaliye karşı ikâ eyledikleri mezalim ve cinayetlerden dolayı mahkûm olmak ve yahut tecavüze uğrayanların intikamına uğramak korkusu”.

Göç, öncelikle Edirne'nin köylerinden başlamış alelacele yerel yönetimlerden aldıkları izinlerle yola çıkan Rum göçmenler, genelde İstanbul ve Tekirdağ üzerinden bölgeyi terk etmişlerdir²¹³. Daha sonra göçün, Bergama, Dikili, Menemen, Foça,

²¹² Toynbee, a. g. e., s. 140; Smith, a. g. e., s. 52-53.

²¹³ Söylemezoğlu, a. g. e., s. 100-101.

Karaburun ve Çeşme gibi İzmir'in ilçelerinden ve civarından Yunanistan'a göç şeklinde devam ettiği²¹⁴ ve uluslararası bir mesele hâline gelen bu durumu incelemek ve son vermek üzere, İstanbul'daki yabancı büyükelçilik temsilcilerini de yanına alan Dahiliye Nazırı Talat Bey'in İzmir'e geldiği bilinmektedir²¹⁵. Talat Bey İzmir'de konuyla ilgili olarak İngiliz Başkonsolosu'na özetle şunları söylemiştir:

*“Buraya Sadrazam Paşa'nın emriyle geldim. Paşa Hazretleri (Sadrazam Said Halim Paşa) Yunanlılarla bir harp yapmayı arzu etmemektedirler. Ben de hadiseleri durdurmak ve vaziyeti düzeltmemek için elimden geleni yapacağım”*²¹⁶.

Meclis-i Vükelâ'da okunarak zapta geçen Talat Paşa'nın Batı Anadolu'daki olaylara dair raporundan, İzmir bölgesinde gerçekleşen Rum göçünün nedenlerinin yukarıda değindiklerimiz ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rapordan, henüz Yunanistan'a gitmemiş olanların geriye kabul edildiği ve göçmenlerin mal varlıklarının güvence altına alınarak, sahiplerine iadesi konusunda tedbirlerin alındığı da anlaşılmaktadır²¹⁷

Önceki Rum göçünü daha iyi anlamamıza yardım edecek benzer bir durum da Çeşme'de yaşanmıştır. Balkan Savaşları sonrası bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsurların, yukarıda izah etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı, yurtlarını terk etmek zorunda kalarak kitleler hâlinde Anadolu'ya sığınmaya başlamaları, çok ihtiyatlı birkaç Çeşmeli Rum ailesinin Çeşme'den ayrılması şeklinde, tepkisel bir hâl almıştır.

Müslüman-Türk unsurların zorunlu göçünün Anadolu'da ilk tepkilerinin yaşandığı Çeşme'de meydana gelen bu münferit olaylar, Çeşmeli Rumlar arasında büyük bir korku yaratmış ve yöreden bir Rum göçü sürecini başlatmıştır. Çeşme'den Rum göçünün olduğu dönemde, ilçede Kaymakamlık yapan Hilmi Uran göçün nedenini şöyle açıklamaktadır:

²¹⁴ Bayar, a. g. e., C. V, s. 100; Taçalan, a. g. e., s. 72.

²¹⁵ İstanbul'daki yabancı büyükelçiliklerin, Talat Paşa'nın kendilerinden gözlemci memur isteği konusundaki, gayri ciddi tutumları için bkz. Bayur, a. g. e., s. 255-256; Taçalan, a. g. e., s. 73.

²¹⁶ Bayar, a. g. e., C. V, s. 101.

²¹⁷ Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 254-255.

“Çeşme’de Rum muhaceretinin sebebi tamamiyle ruhidir. Bunu, Rumların birden bire mahiyetini bilmedikleri meçhul bir korkuya kapılmış ve bilhassa hayatları için her şeyden şüphe eder bir duruma düşmüş olmalarında aramalıdır. Onlar kısa zamanda bu korkuyu birbirlerine aşılamaşlardı. Çünkü hiçbir yerde hiçbir tazyike maruz kalmamışlardı”.

Çeşme’deki Rum göçünün devletlerarası bir sorun durumuna gelmesi üzerine, büyük devletlerin İstanbul elçiliklerinin baş tercümanlarından oluşan bir inceleme heyeti oluşturulmuş, hükümet de inceleme yönündeki istekleri memnuniyetle kabul etmiştir. Şükrü Kaya başkanlığındaki heyetin, Çeşme’de yaptığı araştırmaların sonucunda; Rumları Çeşme’den göçe zorlayan herhangi bir durumun yaşanmadığı yerinde hayretle görülmüştür. Baş tercümanlardan birinin Hilmi Uran’a *“Biz vakıa bir şey bulamadık. Fakat kırk bin kişi de dua ile gitmez ki”* şeklindeki sitemkâr sözleri²¹⁸ Uran tarafından gözlemlenen hayretin ilginçliğini yansıtmaktadır. Kırk bin kişinin dua ile gitmeyeceği ortada olmakla birlikte, Çeşme’deki Rum göçünün nedeni olarak fizikî deliller bulma kaygısıyla hareket ettiği anlaşılan araştırma komisyonunun, öyle görünüyor ki düştüğü hata, olay hakkında sosyo-psikolojik bir analiz yapma gerekliliğini göz ardı etmesidir.

Nihayetinde Batı Anadolu’dan ve Doğu Trakya’dan bir miktar Rumun Yunanistan’a göç ettiği söylenebilirse de, ileride Yunanlıların ileri sürecekleri miktarlarda Rumun bölgeden göç ettiğini söylemek akla yakın görünmemektedir. Gerçekten de Türkler iddia edildiği kadar Rumun göç etmesine neden olacak bir tavır sergilemiş olsalardı, 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal gerekçeleri olarak Yunanlıların bölgede yaşayan Rum varlığından söz etmeleri beklenebilirdi, bu da olmamıştır.

Göç meselesini çözümlemek üzere 1914 Nisan’ından itibaren taraflar arasında görüşmeler başlamış, Atina’daki Osmanlı Elçisi Galip Kemali, 27 Nisan 1914’te Said Halim Paşa’ya Venizelos’un Trakya Rumları ile Makedonya Müslümanlarının mübadelesine meyilli olduğunu bildirmiştir. Galip Kemali’nin bu yazısına 30 Nisan tarihli cevabi yazısında Said Halim Paşa özetle:

---

²¹⁸ Uran, a. g. e., s. 69-71.

“Trakya’da Rumların kalmasını istiyoruz. Şahsi fikrimiz olarak Anadolu’daki (Aydın vilayetindeki) köylü Rumlarla Makedonya Türklerinin mübadelesini teklif edin...”

Şeklinde Galip Kemalî’ye bir direktif vererek, görüşmelerde Türk tarafının olaya bakış açısının ne olması gerektiğini ortaya koymuştur. Burada dikkat edilmesi gereken Trakya Rumlarının değil de, Batı Anadolu’daki Rumların mübadelesinin Osmanlı Hükûmeti’nce istenmiş olmasıdır; zira Batı Anadolu Rumlarının ileride Yunan iddialarına temel oluşturacak bir hâle gelme ihtimalini göz önünde bulundurarak, böyle bir istekte bulunulduğu açıktır.

Said Halim Paşa’nın, Trakya konusunda tedbir almaya gerek olmadığı düşüncesini taşıması, bölgede Rumların çoğunlukta olmadıklarının, Yunanlılar tarafından kabul edilmese de, Türkler tarafından bilinen ve kendilerini rahatlatan bir gerçek olduğunu ortaya koymaktadır²¹⁹. G. Kemali, 12 Mayıs 1914’de Said Halim Paşa’ya gönderdiği telgrafta, Venizelos’a Aydın vilayetindeki Rumlarla Makedonya’daki Müslümanların mübadele edilmesini şahsi olarak teklif ettiğini ve Venizelos’un da Babiâli’nin olurlarını alarak bu teklifi yapmasını istediğini bildirmiştir²²⁰.

G. Kemali, Said Halim Paşa’dan aldığı olurlar üzerine, 18 Mayıs 1914’de Venizelos’a yazdığı mektupla Hükûmet adına resmî bir teklifte bulunmuştur. Venizelos, 22 Mayıs 1914 tarihli cevabi yazısında söz konusu mübadelenin Trakya’daki Rumları da kapsayacak şekilde genişletilmesini, Trakya’da Rum göçünün durdurulması yönünde tedbirler alınmasını istemiş ve konunun hükûmetince değerlendirileceği cevabını vermiştir²²¹. Yunanlıların Makedonya’dan kovulan Türklerin, Trakya ve Anadolu’daki Rumların yerini almalarını engelleyemeyeceğini anlaması ve dahası tarafların göç etme işinin Anadolu Rumluğunun aleyhinde bir şekilde bürünmesi nedeniyle, savaşı da göze alamayan Yunanistan’ın bu konuda bir anlaşmaya istekli olması da doğaldır ve Batı Anadolu’daki Rumların da mübadelesini kabul edecektir²²². Gerçekten de, Said Halim Paşa’nın, Trakya

²¹⁹ Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, s. 260-261.

²²⁰ Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922*, İstanbul 1955, s. 150; Pentzopoulos, a. g. e., s. 56.

²²¹ Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler*, s. 102-103; Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde*, s. 150-151.

²²² Bayur, a. g. e., C. II, Kısım II, gös. yer.

hakkında verdiği teminat üzerine; Venizelos, cevabi yazısı ile Yunanistan ile Osmanlı Devleti'nin mübadele konusunda müzakerelere başlamasını kabul ettiğini bildirmiştir²²³.

Uzun diplomatik görüşmelerden sonra Osmanlı Devleti'nin 22 Haziran-5 Temmuz 1914'de konuyla ilgili koyduğu şartlar Yunanistan'ın İstanbul elçisi tarafından onaylanmış²²⁴, Temmuz'da Ayvalık hadisesinin çıkması üzerine mübadele resmen 22 Temmuz 1914'de kabul edilmiş ve biri İzmir, diğeri Selanik'te iki karma komisyon teşkil edilmiş idiyse de, mübadillerin mal varlıklarını tespit etmek amacıyla hareket eden karma komisyonun araştırmaları Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine yarıda kesilerek anlaşmanın uygulanması mümkün olmamıştır²²⁵. Bu dönem, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla Tanzimat'tan beri süre gelen demografik bir eylemin duraklama dönemine girdiği ve Birinci Dünya Savaşı ile kesintiye uğradığı bir devir olmakla birlikte, çok geçmeden Yunanistan bu yöndeki faaliyetlerine mütareke dönemiyle birlikte tekrar başlayacaktır.

2.3. Mütareke Döneminde Anadolu'daki Rum Nüfusu Artırma Çabaları

Yunanistan, Anadolu'ya yapılan ilk Yunan göçlerini, Tanzimat'la birlikte siyasî emelleri ile yeniden şekillendirerek ideallerinin yoğunlaştığı bölgelerde Yunan nüfusunu artırmak amacıyla örgütlemiş ve bu doğrultuda büyük bir mesai harcamıştır. Bu yöndeki Yunan çabalarının Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bir kesintiye uğradığı söylenebilir²²⁶. Öyle ki, Çanakkale Savaşları ile birlikte Çanakkale ve Ayvalık dolaylarında oturan Rumların, açıktan açığa düşmanla işbirliği yapmaya başlamışları²²⁷; Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya geçmeyi başaran İtilâf Devletleri'ne ait bazı denizaltıların ihtiyaç duydukları iâşenin temini ve Türk gemilerinin takibinden korunmaları konusunda Marmara kıyılarında bulunan

²²³ Söylemezoğlu, **Canlı Tarihler**, s. 105-106.

²²⁴ Pentzopoulos, **a. g. e.**, s. 56.

²²⁵ Söyemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, s. 159; Söylemezoğlu, **Canlı Tarihler**, s. 101; Pentzopoulos, **gös. yer.**

²²⁶ Güler, **Yunan Gizli Teşkilatları**, s. 62; Güler, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ankara 1999, s. 135.

²²⁷ Taçalan, **a. g. e.**, s. 73.

Rumların yardımda bulunmaları²²⁸, Çanakkale Savaşı'nın en önemli döneminde Ayvalık Rumlarının tutumları, Ali Bey Adası Rumlarının ayaklanmaları²²⁹ ya da daha genel bir ifade ile Yunan halkının düşman devletler adına yardım ve casusluk faaliyetlerinde bulunmaları, güvenlik gerekçesi ile Rumların daha içerilere naklî tedbirini beraberinde getirmiş²³⁰ ve bir tedbir olarak İzmir'de ve Batı Anadolu sahillerinde ikâmet eden Rumlar, Rahmi Bey'in emriyle dahile nakledilmişlerdir²³¹.

Savaşın yoğunlaştığı bazı yöre Rumlarının göçü ile de, kıyı bölgelerdeki Rum nüfusunu artırma girişimleri süreci kesintiye uğramıştır²³². Mondros Mütarekesi imzalanınca, Rumlar derhal İzmir'e ve sahillere geri dönmekte bir an tereddüt bile etmemişlerdir²³³. Örneğin mütarekeyi izleyen günlerde Ayvalık Rumları geri dönmeye başlamıştır. Benzer durum tüm Batı Anadolu kıyılarında yaşanmıştır²³⁴. Böylece Yunanlıların Anadolu'da Rum nüfusunu artırma çabaları Mondros Mütarekesi ile birlikte yeniden başlamıştır²³⁵. Çatalca Rum Metropolidi'nin çabalarıyla daha önce bölgeden göç ve firar etmiş olan Rumlar, İngiliz ve Fransızların da yardımları sonucu Trakya ve Batı Anadolu'ya dönmeye başlamışlardır.

15 Şubat 1919 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nin Sadaret'e sunmuş olduğu rapor bu durumu daha net ortaya koymaktadır; rapordan anlaşıldığı üzere Çatalca Rum Metropolidi, Balkan Savaşları sonrası Edirne, Aydın, İstanbul vilayetleri ile, Karesi ve civarında yaşayan Rumlardan kendi arzuları ile tâbiiyet ve mal varlıklarından vazgeçerek Yunanistan'a göç ve firar etmiş olanlardan bir kısmının -ki bunlar Yunan Hükûmeti'nce memleketlerini terk etmek zorunda kalan Müslümanların emlakine yerleştirilmiştir- önceleri bireysel, sonraları gruplar hâlinde geriye dönmeye başlamaları ve bunlara Fransız ve İngiliz kumandanlarca izin belgesi verilme suretiyle, Edirne vilayetinden daha önce giden Rumların geri dönüşlerinin sürekli bir

²²⁸ Mehmed Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, s. 316; Taçalan, a. g. e., s. 73; Güler, *Yunan Gizli Teşkilatları*, gös. yer; Güler, *Yunan-Rum Terörü*, gös. yer

²²⁹ Taçalan, a. g. e., s. 76-77.

²³⁰ Smith, a. g. e., s. 56.

²³¹ Samih Nafiz Tansu, *Hüsamet'in Ertürk Anlatıyor*, İstanbul 1957, s. 310.

²³² Güler, *Yunan Gizli Teşkilatları*, gös. yer.; Güler, *Yunan-Rum Terörü*, gös. yer.

²³³ Tansu; Taçalan, gös. yer.

²³⁴ Bayraktar, a. g. e., s. 76-78.

²³⁵ Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, S. 28, Mart 1994, s. 219; Sofuoğlu, a. g. e., s. 84.

hâle gelmesi nedeniyle, Müslüman göçmenlerin yerleştirilmiş olduğu Rum köylerinin boşaltılmasını isteme hoyratlığını sergileyebilmesi düşündürücü olsa gerektir²³⁶. Söz konusu raporun analizi Yunanistan'ın amacını net olarak ortaya koymakla birlikte, raporun sıhhatinin sorgulamasının yapılması da bu netliği teyid edecektir. Zira biraz sonra detaylandıracağımız bu raporun, devletin karar mekanizmalarının kendi çıkarları için doğru bir şekilde bilgilendirme amacıyla hazırlandığı, bir başka deyişle, devletin kendi kendini kandırma gibi bir tutumunun olmasını beklemenin pek akla yatkın olmayan bir durum olması ya da bunun yanıltıcı ve propaganda amaçlı bir tutumla hazırlanmış olma ihtimalinin söz konusu olmaması, değerlendirme verimizi güçlendirmektedir. Şüphesiz bu durumun benzer rapor ve bilgilendirme yazıları için de geçerli olsa gerektir.

“Yunanistan’a firar ve hicret edenlerin emvâline muhâcir ikâme ve iskânı Balkan Harbi esnasında ve ondan sonra ma’ruz kıldıkları mezâlîme tâb-ı avâr mukavemet olamayarak ihtiyarî hicret etmiş olan muhâcirîn ol bâbda münâkid-i muahede mucibince emniyet ve mahfuz olması lazım gelen hukûk-u ta’rifîyelerinin ihlâl edilerek terk eyledikleri emvâl ve araziye Rum muhacirlerinin yerleştirilmesinden münbais olup bu suretle her iki taraf halkının emlâk ve arazisinin mübadeleye tâbi’ olması esasınca telkîn ve ihzâr maksadı istihdaf edilmiş ve fi’l-hakika bir müddet sonra bu esas kabul olunarak Atina Sefiri, Sâbık Muhtar Bey Efendi’nin riyasetleri altında muhtelit bir komisyon teşkîl edilmişti. Harb-i Umumi’nin zuhûru devamı bi’t-tabii bu bâbdaki muamelâtın intacına mahal ve imkân bırakmadığı gibi Yunan Hükûmeti hâzırasının evvelce takarrur ettirilmiş olan bu mübadele muamelesi hakkındaki nokta-ı nazarı zalâm-ı mechuliyet içinde kalmıştır. Hükûmet-i mezkûrece mübadele esasâtının hâlen mevki-i tatbîke vaz’ından nukûl ettiklerini i’ma ve ifhâmdan son zamanlarda şâyi olduğu üzere Trakya kıt’asında Rum nüfusunun teksîr ve teksîfi gibi bir gaye ta’kib edildiğini işrâb eylemektedir”.

Bir kısmını örnek olması açısından yukarıda aynen verdiğimiz bu raporda, Yunanistan'ın amacı ortaya konmakta olup raporun devamında durum tespitleri

²³⁶ Sofuoğlu, a. g. m., s. 220; Sofuoğlu, a. g. e., s. 85-86.

yapılmakta ve izlenmesi gereken yol Sadâret makamına sunulmaktadır²³⁷. Yine Dahiliye Nezâreti'nce 2 Mart 1919'da Sadâret'e sunulan benzer konulara dikkat çeken bir tezkereden de, Balkan Savaşları sonrası Yunanistan'a kaçan Rumların, Midilli ve civarındaki adalardan peyderpey Balıkesir sahillerine geceleri, gizlice çıkmakta oldukları bu durumun Balıkesir ve Aydın vilayetlerinde gerek idarî gerekse siyasî sakıncalar doğurabileceğine dikkat çekilmekte ve gerekli olan tedbirlerin alınması istenmekteydi.

Dahiliye Nezâreti 2 Mart'ta Sadâret'e sunduğu tezkereye ek olarak 2 Nisan 1919'da gönderdiği tezkerede de önceki bilgilendirmelere atıf yapmakta ve Rumların Anadolu'ya nakledilmelerindeki amaç ve tehlikelere dikkat çekmekte ve sürekli nüfus kaydırmaları sonucu söz konusu Rum miktarının büyüklüğünden bahsedilmektedir²³⁸. Devletin tüm olup bitenden haberdar olmasına rağmen sonunu kestirebildiği bu gidişatı engellemekte yetersiz kaldığı alınan tedbirlerin istenilen sonucu vermediği bilinmektedir²³⁹. Bu tedbirlerden biri de Osmanlı ülkesini terk edenlerin geriye dönüşlerini yasaklayan kararlar alınması idi. Örneğin Vekiller Heyeti, Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanistan ve Bulgaristan Hükûmetleri ile akdedilen anlaşma hükümlerine bağlı olarak mübadele edilen ahalinin Osmanlı memleketlerine dönmesini yasaklayan emirnâmeyi 27 Nisan 1919 tarih ve 37320/623 sayılı yazı ile bu amaçla duyurmuş²⁴⁰ ise de, pek etkili olmadığını çok geçmeden alınan benzer bir karara gerek duyulmasından anlıyoruz. Öyle ki, bu kez 12 Mayıs 1919 tarihinde benzer bir karar alan Harbiye Nezâreti olmuştur. Nezâret, Yunan tahriklerine yol açan yabancı şahısların ülkeye şartlı girebileceklerini bildiren ve aşağıdaki sınırlandırmaları içeren bir tamim yayınlamıştır:

"1-Her türlü eslihâ, cephane ve üniformanın, eşhâs ve heyetler tarafından Osmanlı memâlikine ithali men' edilmiştir.

2-Osmanlı tebaasından olmayan sivil şahıslar, Osmanlı memâlikine seyahate gelirlerse, çıktıkları iskele ve istasyonun polis memuruna hüviyetleri ile sebeb-i

²³⁷ Sofuoğlu, a. g. m., s. 220-221; Sofuoğlu, a. g. e., s. 86-87.

²³⁸ Sofuoğlu, a. g. m., s. 222; Sofuoğlu, a. g. e., s. 87-88.

²³⁹ Benzer raporlar hakkında bkz. Sofuoğlu, a. g. m., s. 223-225; Sofuoğlu, a. g. e., s. 89-92.

²⁴⁰ Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C. I, Ankara 1959, s. 61-62; Mithat Sertoğlu, "Anadolu'muz Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 19, Nisan 1969, s. 20; **Karşılaştırmız**, Sofuoğlu, a. g. m., s. 226.

vürûd ve mahll-i müddet ikâmetlerini kayıt ve tahrîr ettirmekle mecbûr tutulacaklardır.

3-Balkan Muharebesi'nden sonra Yunanistan ve Bulgaristan Hükûmetleri'yle mün'akid muâhede ahkâmına tâbi olarak mübadele edilmiş efrâd ahâlinin memâlik-i Osmaniye'ye avdetlerinin men' olunduğu,

4-Yunanistan ve Bulgaristan ahalisinden müddet-i muvakkat ikâmet suretiyle dahi olsa bir Osmanlı vilayeti dâhilinde bir ay zarfında 50'den fazla seyyah kabul olunmayacak; vürûd edenlerin seyahatleri büsbütün men' edilecek; bu gibiler memleket hâricine ihrâc edileceklerdir”²⁴¹.

Tüm bu sınırlandırmalara rağmen Yunanistan, mütareke döneminde Anadolu'da Yunanlılığı güçlendirmek adına bu yöndeki çalışmalarına devam edecektir.

3.Millî Mücadele Öncesinde Batı Anadolu'daki Demografik Yapı²⁴²

Millî Mücadele öncesinde Batı Anadolu'daki demografik yapının ortaya konması, hem Yunan taleplerinin geçerliliğini hem de bu iddialara istinaden başlatılan işgallerin değerlendirmesini kolaylaştıracaktır. Yunanlıların Türk nüfusunu azaltma girişimlerine neden ihtiyaç duydukları sorusunun aranan cevabı, aynı zamanda bölgenin demografik yapısının ortaya konması ile daha da netleşecektir.

Ekonomik nedenlere bağlı olarak başlayan, Tanzimat'tan sonra büyük bir artışla devam ederken, siyasî bir boyut kazanan Rum göçünün Anadolu'daki yansımaları, Batı Anadolu ve Trakya şehirlerinde yoğunlaşan Rum nüfusu olmuştur. Bu nedenle Millî Mücadele öncesinde Batı Anadolu'daki demografik yapıyı incelerken Anadolu'da yaşayan Rum nüfusunun da değerlendirilmesi şüphesiz gerekli olacaktır. Anadolu'da yaşayan Rumların nüfusları ile ilgili bir biriyle çelişen çok sayıda nüfus tahminleri yapılmış olmakla birlikte, genelde Avrupalılarca yapılmış olan bu nüfus tahminlerinin -Anadolu'da yaşayan Rumlara nüfus sayımı

²⁴¹ Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara1999, s. 47-48 (bundan böyle **Turan II** şeklinde gösterilecektir).

²⁴² Bu bölümde üzerinde durulacak olan bölgeler Yunan işgaline uğrayan yerler olup istatistikî veriler buna göre düzenlemiştir.

yapma imkânlarının bulunmaması nedeniyle- güvenilir oldukları söylenemez²⁴³. Ayrıca bütün bu nüfus sayım ve istatistiklerinde, seyyahların verdiği tahmini rakamlarda, yabancı misyonlarca Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgeleriyle ilgili olarak bağlı buldukları devletlere sundukları raporlarda dikkati çeken nokta: Osmanlı Devleti'nin hassas bölgeleri diyebileceğimiz, dönemin siyasî güçlerinin çekiştiği bölgelerle ilgili -Balkanlar, Trakya, Batı Anadolu, Doğu Akdeniz kıyıları, Doğu Anadolu gibi- verdikleri ya da ileri sürdükleri rakamların birbirlerini tutmamasıdır. Bunun nedeni söz konusu yerler ile ilgili olan siyasî ve ekonomik çıkarların varlığıdır. Herhangi bir bölge önce etnik, kültürel ve ekonomik olarak tartışılır hâle getirilmekte, sonrasında bu bölge üzerinde kıyasıya bir mücadele verilmektedir²⁴⁴. Aslında yapılan ekonomik ve siyasî ihtirasların gerçekleşmesi yönünde bu nüfus değerlendirmelerinin bir enstrüman olarak kullanılmasıdır.

Rum nüfusunun kalabalık olduğu yerleşim yerleri, Trakya ve Batı Anadolu kıyı şehirleri, Osmanlıların en düzenli nüfus kayıtlarını tuttukları merkezler²⁴⁵ olması nedeniyle, Osmanlılar Rumların gerçekçi nüfus değerlerini bulacak şekilde sayımdan geçirme imkânına sahiptiler, böyle yapılmasının da Osmanlı çıkarlarına daha uygun olması ve bu nedenle gerçek değerleri bulmaya çalışmış olmaları ve kayıtlarında ve yayınlarında gerçekçi değerleri vermiş olmaları akla daha yakındır²⁴⁶. Anadolu'da yaşayan Rumların nüfusları ile ilgili Yunan menşeli nüfus değerlendirmelerinin geçerliliğini ise, metin akışı içerisinde bu verilerin analizini yaparak ortaya koymaya çalışacağız. Eğer Yunanlılar Anadolu'da yaşayan Rumlarla ilgili bir nüfus sayımı ya da araştırması yapmış olsalardı; Türk verileriyle bir gerçekçilik kıyaslaması yapılabilirdi. Böyle bir sayım söz konusu olmamakla birlikte, sonraları hak iddia edecekleri Anadolu topraklarında yaşayan Rum nüfusu ile ilgili olarak temelde iki kaynağa atıfta bulunuyorlardı. Bu atıfta bulunulan nüfus değerleri ise, Türk verileri ile ters düşmektedir. Bunlar, Anadolu'da meskûn Rumların sayısını Türk istatistiklerine göre bir hayli fazla göstermektedirler. Yunan menşeli değerler ile

---

²⁴³ McCarthy, *Muslims and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York 1983; *Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadoluşunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 90-91.

²⁴⁴ Sürgevil, "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 66.

²⁴⁵ Nuri Akbayar, "Osmanlı Salnameleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1985, s. 1247.

²⁴⁶ McCarthy, *gös. yer.*

Türk istatistikî değerlerinin bu çelişkisi oldukça gariptir. Çünkü Yunan verilerinin dayanaklarından biri, açıkça söylendiği üzere resmî bir Türk istatistiğidir. Ortada böyle bir garip durum söz konusu olmasına rağmen daha da tuhaf olan Anadolu Rum nüfusu hakkında hem de Türk kaynaklarına dayandırılarak Yunanlılarca ileri sürülen verilerin, nedendir bilinmez, hiçbir batılı tarafından Osmanlı resmî nüfus sayımları ile karşılaştırılma gereği duyulmamış olmasıdır.

Gerek Yunanlıların gerekse Rumların farklı zamanlarda ortaya koydukları nüfusla ilgili veriler, tümüyle 1912 yılında Rum Patrikhanesi tarafından yapılan istatistiğe ve sözde Osmanlıların 1910 nüfus sayımında yer alan verilere dayanıyordu. Sözde diyoruz, çünkü Osmanlıların 1910 yılına ilişkin olarak yapmış oldukları herhangi bir nüfus sayımı olmamakla²⁴⁷ birlikte herkesin kolaylıkla ulaşabileceği 1330 (1914) Osmanlı Resmî Nüfus Sayımı ile de Yunan menşeli verilerin hiç te benzeşmediği biraz sonra ortaya konacaktır. Aynı zamanda Yunanlılarca da Anadolu'da yaşayan Rum nüfusuna ilişkin olarak herhangi bir sayım yapılmamıştır. Sağduyu, çok sayıdaki Yunan nüfus sayım görevlisinin Anadolu ve Trakya'da her yeri gezerek -kimselerin bilgisi ve haberi olmaksızın- tüm Rumları sayımdan geçirdiğinin gerçekçiliğini şüpheyle sorgulamayı gerektirir. Durum böyle iken Rum Patrikhanesi'nin verilerini kabullenenlerin yaptığı böyle bir sayımın olabileceğine inanmak olacaktır²⁴⁸.

Patrikhanenin bu verileri daha sonra: -George Soteriadis; **An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor**, London 1918²⁴⁹, Leon Makkas; **L'Héllénisme de l'Asie Mineure**, Paris 1919²⁵⁰ ve Polybius (D. Kalopathakes); **Greece Before the Conference**, London 1919- yayınlanmıştır. Bu eserlerde ortaya konan veriler, 1912 yılında Rum Patrikhanesi tarafından yapılan istatistiğe tıpa tıp uyuyor olmakla birlikte; Patrikhane verileri kaynak gösterilmemiştir²⁵¹. Daha sonra yapılan çalışmalarda da; Anadolu'da yaşayan Rum

²⁴⁷ McCarthy, a. g. e., s. 91-92.

²⁴⁸ McCarthy, a. g. e., s. 98.

²⁴⁹ George Soteriadis; **An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor**, London 1918.

²⁵⁰ Leon Maccas, **L'Héllénisme de l'Asie Mineure**, Paris 1919.

²⁵¹ McCarthy, a. g. e., s. 92, 93; Ali Güler, **Osmanlı Devletinde Azınlıklar**, İstanbul 1997, s. 97. Ayrıca, L. Maccas, G. Soteriadis, D. K. Polybius'ın hiçbir kaynak göstermeden Rum Patrikhanesi'nin ve olmayan bir sayımın verilerine dayandırarak ortaya koydukları istatistiksel çalışmalarının, hangi

nüfusu hakkında verilen değerler aşağı-yukarı bu doğrultudadır ve söz konusu yayınlara atıfta bulunmaktadırlar²⁵². 1912 Fener Rum Patrikhanesi istatistiğine ve olmadığı hâlde kaynak gösterilen 1910 Resmî Türk İstatistiği'ne göre, Anadolu'nun bazı vilayetlerinde Rum nüfusu²⁵³ aşağıdaki tabloda verilen değerlerde gösterilmekteydi. L. Maccas, G. Soteriadis, D. K. Polybius'ın aynı şehirlerde yaşayan Rum nüfusu hakkında verdikleri -aşağıda tabloda verilen- sayılar ile Fener Rum Patrikhanesi'nin 1912 istatistiği, ve sözde 1910 Resmî Türk İstatistiği'ne göre aynı şehirlerdeki Rum nüfusu karşılaştırıldığında ortaya çıkan aynılık yukarıda açıklamaya çalıştığımız tek bir noktadan kaynak bulmuş olmalarını göstermesi bakımından faydalı bir örnekleme olmalıdır.

Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	(1912) Rum Patrikhanesi'ne Göre Rum Nüfus	Rumların Dayandıkları Olmayan 1910 Türk Resmî İstatistiği'ne Göre Rum Nüfus	
İstanbul (Asya)	74.457	70.906	
Aydın (İzmir)	622.810	629.000	
Bursa	278.421	274.000	
İzmit	73.134	78.000	
Biga	32.830	29.000	
Toplam	1. 081. 652	1. 082. 002	
Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	L. Maccas'a Göre Rum Nüfus ²⁵⁴	G. Soteriadis'e Göre Rum Nüfus ²⁵⁵	D. K. Polybius'a Göre Rum Nüfus ²⁵⁶
İstanbul (Asya)	74.457	74.457	70.906
Aydın (İzmir)	622.810	622.810	629.002
Bursa	278.421 ²⁵⁷	278.421	274.530
İzmit	73.134	73.134	78.564
Biga	32.830	38.830	29.000
Toplam	1. 081. 652	1. 087. 652	1. 082. 002

Yunan Başbakanı Venizelos, Barış Konferansı'nda Anadolu'nun bazı yerlerinde yaşayan Rum nüfusuna ilişkin olarak ileri sürdüğü iddiaları Patrikhane'nin

kaygıları taşıyarak ve nasıl bir anlayışla hazırladıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. McCarthy, a. g. e., s. 94-98.

²⁵² Alexander Anastasius Pallis, *Greece's Anatolian Venture-and After (1915-1922)*, London 1937; *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, Çev. Orhan Azizoğlu, II. Baskı, İstanbul 1997, s. 148; Pentzopoulos, a. g. e., s. 29-32.

²⁵³ McCarthy, a. g. e., s. 93, 95; Güler, *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, s. 98.

²⁵⁴ Maccas, a. g. e., s. 78-84.

²⁵⁵ Soteriadis, a. g. e., s. 6-9; Nakracas, a. g. e., s. 72.

²⁵⁶ McCarthy, a. g. e., s. 95; Güler, *gös. yer.*

²⁵⁷ L. Maccas, Bursa vilayetinde yaşayan Rumların miktarını hesaplarken bir toplama işlemi hatası yapmış, bu nedenle de Bursa vilayetindeki toplam Rum nüfusu, kitabında verdiği tabloda 82.505 kişi fazla olarak gösterilmiştir. Tablodaki Bursa vilayetinde yaşayan toplam Rum nüfusu olarak verilen değer, Maccas'ın verdiği rakamların doğru toplama işlemi yapılması sonucu ortaya çıkan değerdir. Bkz. L. Maccas, a. g. e., s. 84.

hazırladığını söyleyecektir. Venizelos'un ileri sürdüğü veriler ile yukarıdaki örneklemede verdiğimiz rakamların karşılaştırılması sonucunda kolaylıkla görülen bu gerçek aynı zamanda Patrikhane'nin ya da diğer yayıncıların bu istatistikleri niçin hazırladıklarının da ip uçlarını verir niteliktedir.

Venizelos'a Göre Trakya, Batı Anadolu'da ve Adalarda Rum Nüfusu²⁵⁸

Şehirler	Rumlar	Türkler	Toplam
Trakya (İstanbul dahil)	730.822	957.425	2.200.646
İstanbul (Üsküdar hariç)	235.215	308.733	841.108
İzmir Sancağı	449.044	219.494	--
İzmir Şehri	243.879	96.257	416.494
İmroz Adası	8.125	--	--
Bozcaada	3.752	--	--
Rodos ve On iki Ada	102.727	--	--
Meis	10.000	--	--
Kıbrıs	235.000	--	298.000
Batı Anadolu Toplamı	1.188.359	1.042.050	--

Yine Venizelos'un İzmir meselesi görüşülürken, Lloyd George'a verdiği İzmir hakkında istatistiki²⁵⁹ ile, Maccas'dan²⁶⁰ hiç de farklı olmayan Sotiriadis'e göre 1912'de İzmir Sancağı nüfus dağılımı²⁶¹ aşağıda görüleceği üzere aynıdır.

Venizelos'a Göre İzmir

Sotiriadis'e Göre İzmir

Kazalar	Türkler	Yunanlılar	Kazalar	Türkler	Yunanlılar
İzmir-Nif	100.000	240.000	İzmir-Nif	96.250	243.879
Urla	4.000	40.000	Urla	4.445	40.670
Çeşme	7.000	50.000	Çeşme	7.780	50.790
Karaburun	8.000	15.000	Karaburun	8.000	15.510
Seferihisar	9.000	11.000	Seferihisar	9.800	11.667
Foça	2.000	19.000	Foça	2.100	19.514
Menemen	10.000	5.000	Menemen	10.309	11.216
Kuşadası	8.000	11.000	Kuşadası	8.775	11.052
Bayındır	9.000	11.000	Bayındır	9.300	6.850
Tire	20.000	6.000	Tire	20.500	5.000
Ödemiş	19.000	7.000	Ödemiş	19.500	7.700
Bergama	22.000	25.000	Bergama	22.735	25.277
Toplam	218.000	440.000	Toplam	219.494	449.044

²⁵⁸ Rohan Butler, J.P.T. Bury, **Documents on British Foreign Policy 1919-1939**, First Series, Volume VII, London 1958, s. 64-66; Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, 1967, s. 226; Dimitri Kitsikis, **Propagande et Pression en Politique Internationale: La Grèce et ses Revendications à la Conférence de la Paix. 1919-1920**, Paris 1963; **Yunan Propagandası**, Çev. Hakkı Devrim, İstanbul 1974, s. 15-21; Güler, **Osmanlı Devletinde Azınlıklar**, s. 103; Venizelos'un Marmara Adalarında yaşayan Rum Nüfusu için ileri sürdüğü veriler için ayrıca bkz. Butler, Bury, a. g. e., s. 537; Ulubelen, a. g. e., s. 235.

²⁵⁹ Butler, Bury, a. g. e., s. 66; Ulubelen, a. g. e., s. 226-227.

²⁶⁰ Maccas, a. g. e., s. 79.

²⁶¹ Sotiriadis, a. g. e., s. 9; Nakracas, a. g. e., s. 82.

Venizelos'un ileri sürdüğü üzere, Batı Anadolu'da 1.042.050 Türk'e karşılık 1.188.359 Yunan iddialarına temel teşkil eden insan yaşamaktadır. Görüleceği üzere gerek Venizelos'un, gerekse yukarıda üzerinde kısaca durduğumuz diğer Yunan menşeli verilerin hepsinde; hangisinin Anadolu Rum, hangisinin milliyetçi Yunan tezlerine göre Türkçe konuşan Yunanlı, hangisinin de Yunanistan uyruklu Yunan olduğu belli olmayan, Yunanlılar çoğunluktaydılar.

İşte Yunanlıların temel çıkış noktası, tüm toprak talepleri, bu verilere dayanmaktaydı. Şimdiye kadar, örneklemelerle Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşayan Rumlar hakkında verdiğimiz Yunan orijinli bilgilerde, dikkat edilmesi gereken ve sorgulanması icap eden bazı hususların varlığı da her zaman kendini hissettiren bir gerçek olarak karşımıza çıkar.

Öyle ki Yunanistan'daki seçimlere, özel vapurlar tutarak giden ve oy kullananlar²⁶² -ki bunlar Yunan vatandaşı olsa gerek- Anadolu topraklarında yaşayan ve bu topraklarda Yunanistan'ın hak talebinde bulunmasına vesile olan sözde Anadolu Rumlar olarak gösterilmeye çalışılması dikkate alınmaz ve Anadolu Rum nüfusu içerisinde gösterilmekte hiçbir sakınca görülmediğine dikkat edilmezse, sadece Grek alfabesini kullandıkları için Yunanlı addedilip, Anadolu'da yaşayan Rumların sayısını çok gösterme arzusu ile Yunan amaçlarına göre hazırlanmış istatistiklere bu insanlar dahil edilirse ya da Yunan siyasî emellerinin bir sonucu olarak, zamana yayılarak uygulamaya konan, Anadolu'ya sonradan göç ettirilen ana kara Grekleri yüzyıllardır Anadolu'da yaşayan Anadolu Rumları olarak gösterilirse ancak ve ancak Anadolu Türk coğrafyasında geçmişe nazaran bir miktar sayılarının artığı söylenebilir.

Ama üzerinde çalıştığımız olayın varlığı, sürgün olgusu, hem söz konusu rakamların büyüklüklerinin doğru olup olmadığı hem de bu istatistiksel iddialara neden gerek duyulduğu sorusunu Yunan kökenli nüfus yaklaşımlarına temelde farklı bir açılım getirerek zaten kendiliğinden cevaplamaktadır.

---

²⁶² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Kutu Nu: 650, Gömlek Nu: 52, Belge Nu: 52-1. (Bundan böyle söz konusu arşiv belgelerine atıf yapılırken sadece ATASE Arşivi şeklinde gösterilecektir).

Zira bunun aksi bir söylemin doğruluğunu kabullenmek, Yunanlıların talep ettikleri tüm Türk topraklarında Türk nüfusunu azaltarak Grek nüfusunu çoğaltma amaçlı fiilî bir uygulamayı neden başlattıkları sorusunu cevaplamak durumuyla karşı karşıya kalmayı gerektirir. Bu sorunun cevabı da, Yunan yaklaşımlarını temelden sarsmakla kalmayacak bir gerçeğin başlangıcı olsa gerektir.

Yunanlıların hak talebinde bulunarak işgal etme arzusu taşıdıkları Trakya ve Batı Anadolu kıyı şehirlerinin Osmanlıların en düzenli nüfus kayıtlarını tuttıkları merkezler olması nedeniyle, Osmanlıların Rumların gerçekçi nüfus değerlerini bulacak şekilde sayımdan geçirme imkânına sahip olduklarını ve böyle yapılmasının da Osmanlı çıkarlarına daha uygun olduğunu, bu nedenle gerçek istatistikî değerleri bulmaya çalışmış olmaları ve kayıtlarında ve yayınlarında en gerçekçi değerleri vermiş olmalarının akla daha yakın olduğunu daha önce de ifade etmiştik.

Yunan kökenli verilerin çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan açmazların varlığı da Türk verilerinin akla daha yakın, gerçekçi olduğunu gösterir bir hâl arz etmektedir. Aslında garip bir tecelli olarak ortaya çıkan bu durum, karşı duruş sergileyen bir yaklaşımın diğerini ihtiyacı olmadığı hâlde doğrulamasından başka bir şey değildir.

Öyleyse Yunanlıların hak talebinde bulunarak işgal etme arzusu taşıdıkları, Trakya ve Batı Anadolu kıyı şehirlerinin nüfus değerlerine bakacak olursak 19. yüzyılda yaşanan bir süreç sonucu artışlar sergileyen Rum nüfusunun her şeye rağmen Türk çoğunluğu karşısında hiç te öyle iddia edildiği kadar büyük değerlere ulaşmadığını görürüz.

Aşağıdaki tabloda da verilen değerler, Aydın vilayetinde yaşayan Rumların Türk nüfus büyüklüğü içerisindeki küçüklüğü hakkında bir fikir vermesi açısından kıymettardır.

	1317 (1899-1900) Aydın Vilayet Salnamesi'ne Göre ²⁶³		1320 (1902-1903) Aydın Vilayet Salnamesi'ne Göre ²⁶⁴		1323 (1905-1906) Aydın Vilayet Salnamesi'ne Göre ²⁶⁵		1326 (1908-1909) Aydın Vilayet Salnamesi'ne Göre ²⁶⁶	
	Rum Nüfusu	Toplam Nüfus	Rum Nüfusu	Toplam Nüfus	Rum Nüfusu	Toplam Nüfus	Hristiyan Nüfusu	Toplam Nüfus
İzmir	172.686	574.573	180.675	593.309	187.280	611.433	277.657	627.850
Aydın	20.816	235.871	22.294	246.458	23.418	252.759	30.569	250.984
Denizli	3.328	238.025	3.465	244.681	3.796	259.872	4.125	251.122
Saruhan	38.217	380.375	38.739	385.807	39.602	395.252	49.804	403.422
Menteşe	12.281	157.984	13.260	163.732	13.924	170.615	17.177	192.596
Toplam	247.328	1.586.828	258.433	1.633.987	268.020	1.689.931	379.332	1.725.974

Bir başka deyişle, vilayet salnamelerine göre Aydın vilayeti toplam nüfusu içerisindeki, Rum nüfusunun oranı; 1317 (1899-1900)'de % 13, 1320 (1902-1903)'de % 14, 1323 (1905-1906)'de % 14 ve 1326 (1908-1909)'da yaklaşık % 18'dir. Batı Anadolu'nun bir kısmını meydana getiren Aydın vilayetinde 1317 (1899-1900)-1326 (1908-1909) yıllarında demografik durum Türk çoğunluktan meydana geliyorken Bursa, Trakya ve diğer tüm bölgelerde de bu doğrultudadır²⁶⁷.

²⁶³ Aydın Vilayet-i Salname-i Resmisi, İzmir 1317, s. 488-490.

²⁶⁴ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir 1320, s. 431-433.

²⁶⁵ Salname-i Vilayet-i Aydın, (yayın yeri yok) 1323, s. 400-402.

²⁶⁶ Bu salnamedeki verilerde sadece Hristiyan ve Musevi ayrımı yapılmıştır. 1326 Aydın Vilayet Salnamesi'nde Hristiyan nüfusu başlığı altında verilen rakamların içerisinde, Ermeni, Bulgar vb Hristiyan cemaatlerinin de bulunduğu dikkat edilmelidir. Salname-i Vilayet-i Aydın, (yayın yeri yok) 1326, s. 461-462.

²⁶⁷ Metni istatistikî tablolar ile boğmamak amacıyla, her yerleşim yeri hakkında bir tablo düzenlemek yerine fikir vermesi açısından örnekleme yoluna gidilmiştir. Söz konusu şehirlerdeki nüfus çoğunluğunun Türkler lehine bir görünüm arz etmesi konusunda bkz. McCarthy, a. g. e., s. 17; Karpat, a. g. e., s. 206.

Yunan istatistiklerinin orta ölçekli değerlendirmelerinin yanı sıra mikro bazdaki analizlerinin yapılması da, oldukça ilginç sonuçlar ve açıklanması gereken nüfus patlamalarını -Seferihisar örneğinde olduğu gibi- ortaya çıkarmaktadır.

4 Numaralı Kilise Defterine Göre Bazı Beldelerin Rum Nüfusu²⁶⁸

Tarih	Belde adı	Sancağı/ Kazası	Vilayeti	Hanesi	Rum Nüfusu
1317	Nif Karyesi	--	Aydın	372	1.628
1318	Buca Kasabası.	İzmir Sancağı		772	2.721
1318	Güzelbahçe Karyesi.			350	--
1318	Seferihisar Kasabası.	Saruhan Sancağı		250	1.597
1319	Alaçatı Nahiyesi	Çeşme Kazası	Bursa	1.953	9.743
1319	Balıkesir Kasabası	Karesi Sancağı		232	1.287
1317	Miseboli Karyesi.	Mudanya Kazası	Edirne	--	1.209
1318	Malkara Kasabası.	Tekfurdağı Sancağı		271	1.385

1318 (1902) yılında 4 numaralı kilise defterine göre 1.597 Rum'un bulunduğu Seferihisar'da ne oldu da 10 yıl içerisinde Rum nüfus 11.667²⁶⁹ ye yükseliverdi. Rum nüfusundaki bu anî yükselişi, doğal nüfus artış hızıyla ya da masum bir göç hareketi ile açıklamanın imkânsızlığının yanı sıra söz konusu durumun rakamların gerçekliği konusundaki şüpheleri de güçlendirdiği ortadadır. Öyle ki, Seferihisar'da 1914'e gelindiğinde sadece 2.641 Rum yaşamaktaydı. Aşağıda verilen "Memalik-i Osmaniye'nin 1330 (1914) Senesi Nüfus İstatistiği"ne göre İzmir'e bağlı kazalarda İslâm ve Rum nüfusunun durumu²⁷⁰ hiç te Venizelos'un Lloyd George'a verdiği istatistikte olduğu gibi gözükmemektedir. Söz konusu yerleşim yerlerinde Türkler çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

Sancak	Kazalar	Türkler	Rumlar
İzmir	Nif	19.658	4.876
	Urla	9.321	24.711
	Çeşme	4.539	39.074
	Karaburun	8.838	9.934
	Seferihisar	7.816	2.641
	Foçateyn	7.427	15.670
	Menemen	21.433	8.058
	Kuşadası	11.438	9.220
	Bayındır	22.622	3.655
	Tire	27.514	3.227
	Ödemiş	71.069	6.104
	Bergama	56.812	16.841
Toplam	268.487	144.011	

²⁶⁸ Güler, *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, s. 110.

²⁶⁹ Bkz. Venizelos ve Sotiriadis'in Seferihisar hakkındaki verilerine.

²⁷⁰ Erdeha, a. g. e., s. 370.

Yunanlıların hak talebinde buldukları yörelerdeki demografik dağılım, 1914 tarihli Osmanlı Resmî Nüfus İstatistiği'nden hareketle düzenlediğimiz aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir²⁷¹.

Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	Müslümanlar	Rumlar
Edirne	360.411	224.670
Aydın	1.249.067	299.097
Bursa	474.114	60.110
İstanbul	560.434	205.752
Çanakkale	149.903	8.550
Eskişehir	140.578	2.613
İzmit	226.859	40.048
Karahisar	277.059	632
Karesi	359.804	97.497
Kütahya	303.348	8.755
Toplam	4. 101.577	947. 724

Tablodan da anlaşıldığı üzere, Yunanlılar herhangi bir bölgede çoğunlukta olmadıkları gibi, mevcut nüfus değerleri ile de hiçbir şehirde Türk nüfusuna yakın değerlere ulaşmadıkları görülmektedir. 4. 101.577 Türk'e karşılık, 947. 724 Rumun yaşadığı bu topraklarda Rum çoğunluğundan bahsetmenin mümkün olmadığı ortadadır. Bu verilerin sağlamlasının yapılması sonucunda da Anadolu'nun söz konusu yerlerindeki demografik nüfus çoğunluğunun Türkler lehine olduğu görülmektedir. Yukarıdaki bazı yerleşim yerlerine ait verilerin düzeltme katsayıları ile çarpımı sonunda ise elde edilen eski ve yeni rakamlar ise aşağıdaki gibidir²⁷².

Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	İstatistikteki Rum Nüfus	Düzeltilmiş Rum Nüfus	Yıllar (Hicri)
Aydın	299.097	363.403	1331
Hüdevendigâr	74.927	84.653	1330
Biga	8.550	9.544	1331
Eskişehir	2.613	2.952	1330
İzmit	40.048	48.967	1331
Karahisar	632	714	1330
Karesi	97.497	110.152	1330
Kütahya	8.755	9.891	1330
Toplam	532.119	630.276	

²⁷¹ Süslü, a. g. e., s. 182; Stanford J. Shaw, "Ottoman Population Movements During the Last Year of the Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks", *The Journal of Ottoman Studies* I, İstanbul 1980, s. 198-202; Mustafa Keskin, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 1989, s. 477-479; Karpat, a. g. e., s. 226; Köni, a. g. m., s. 282-285.

²⁷² McCarthy, a. g. e., s. 101.

Millî Mücadele'nin hemen öncesinde Anadolu'daki demografik yapıya dair genel ve resmî verilerin olmayışı, bir nüfus sayımı sonuçlarının bulunmaması²⁷³, nedeniyle, 1914 nüfus sayımının Rumların bölgeden göç etmesinden sonra yapıldığı ve bu nedenle gerçek Rum nüfusunu göstermediği düşünülebilir ya da iddia edilebilirse de, daha önce de üzerinde durduğumuz, Anadolu Rumlarının olumsuz tutumlarından kaynaklanan ve güvenlik gerekçesi ile iç kesimlere nakilleri ya da göç etmelerinin daha çok, Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda (1915-16-17), gerçekleşmiş olmasının, sayılarının azaldığının gerekçe gösterilebilirliğini de bir anlamda kendiliğinden ortadan kaldıran bir durum arz etmektedir.

Yine de bu olası durumu, 1912-1914 yılı nüfus verilerinin karşılaştırılması ile daha net bir şekilde tespit etmek mümkün olabilecektir; zira söz konusu yerleşim yerlerinde 1912'de yaşayan Rum nüfus ile 1914'de yaşayan Rum nüfus arasındaki farkın büyüklüsel değeri hiç te Venizelos'un savaş yıllarında ülkeyi terk eden ya da dahile nakledilen Rumların nüfusu hakkında ileri sürdüğü 450.000 rakamına²⁷⁴ yaklaşacak gibi görünmemektedir.

Bu nedenledir ki 1914 nüfus sayımının, Rumların bölgeden göç etmesinden sonra yapıldığı ve bu nedenle gerçek Rum nüfusunu göstermediği yönündeki bir ihtimalin geçerliliğini de ortadan kaldırıyor gibi gözükmemektedir.

---

²⁷³ Her ne kadar bazı şehirlerin daha yakın dönemdeki nüfus verilerine ulaşılabilirse de genel ve resmi demografik verilerin bulunmayışı, 1914 istatistiklerinin önemini bir kat daha artırmaktadır. Daha yakın dönem nüfus verilerine örnek olması açısından Batı Anadolu'da: İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Balıkesir ve Muğla'nın 1917'deki nüfus durumları için **bkz.** Sonyel, **The Turco**, s. 50; Aydın vilayetinin 1917'deki ve İstanbul'un 1918'deki nüfus durumları için **bkz.** İkdâm, Eylül-Ekim 1919'dan nakleden Gökbilgin, **a. g. e.**, C. II, s. 80; İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli'de 1919 yılı başlarındaki nüfus durumu için **bkz.** Köylü Gazetesi'nden nakleden, Taçalan, **a. g. e.**, s. 78; İzmir için ayrıca **bkz.** Sürgevil, "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 76-79.

²⁷⁴ Smith, **a. g. e.**, s. 110, diğer benzeri iddialar için **bkz.** Turan II, **a. g. e.**, s. 46; II. Bölümde ayrıca üzerinde duracağımız bu iddialara konu olan Rum nüfusu sonraki süreçte yerlerine döneceklerdir. Sorun: Bu göçmenlerin yaşadıkları yerlere geriye dönmelerinden çok, sonraki tarihi süreçte savaş yıllarında yerlerini terk eden Rum göçmenler adı altında, Yunanlılarca Batı Anadolu ve Trakya'ya Anadolu'ya olmayan Rum-Yunan topluluklarının yerleştirilmek istenmiş olması olarak karşımıza çıkacaktır.

Bazı Vilayetler ve Bağımsız Sancakların 1911-1912 Yıllarındaki Rum nüfusu²⁷⁵

Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	Rum Nüfus	Toplam Nüfusa Oranları
Aydın	384.732	% 17.53
Hüdevendigâr	87.605	% 12.44
Biga	9.441	% 05.16
İzmit	47.943	% 12.32
Karahisar	714	% 00.22
Karesi	110.152	% 02.61
Kütahya	9.891	% 02.76
Toplam	650.478	Yaklaşık % 6.30

Tüm bu açıklamalardan sonra denilebilir ki, Tanzimat'tan bu yana Anadolu'ya yapılan Rum nüfus kaydırmaları, propaganda amaçlı hazırlandığı ve sağlıklı olmadığı ortada olan Rum nüfusuna dair istatistikî veriler vb. Yunan çalışmalarından mürekkep tüm gayretlere rağmen, daha önce de olduğu gibi Millî Mücadele öncesinde de, Anadolu topraklarında Türklerin nüfusça çoğunlukta oldukları görülmektedir.

²⁷⁵ McCarthy, a. g. e., s. 112-113; Batı Anadolu'da bazı şehirlerin 1912 yılı nüfus verileri için bkz. Smyrne Turque, Smyrne 1919, s. 18, 19 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA YUNAN İSTEKLERİ, İZMİR'İN İŞGALİ VE İŞGAL SAHASINDAN ANADOLU İÇLERİNE SÜRGÜN

1.Paris Barış Konferansı Öncesinde Yunanistan'a Yapılan Toprak Vaatleri

İtilâf Devletleri, henüz Birinci Dünya Savaşı devam ederken, iyileşmez teşhisi koydukları Osmanlı Devleti'nin topraklarının ne şekilde paylaşılacağını aralarında yaptıkları bir dizi gizli anlaşmayla kararlaştırmışlardır¹.

¹ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 9; Suat Bilge, *a. g. e.*, s. 39; İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında paylaştıkları anlaşmalar şunlardır:

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Londra'da imzalan *İstanbul Antlaşması* (4 Mart-10 Nisan 1915)'na göre İtilâf Devletleri, savaşı kazandıkları takdirde, İstanbul-Midye-Enez hattının güneyindeki Trakya, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, İmroz ve Bozcaada'yı ve sınırları sonradan kesinleşmek üzere Boğaziçi yakasından İzmit Körfezi'ne ve Sakarya'ya kadar olan bölgeyi Rusya'ya bırakıyordu. Buna karşılık Ruslar, İstanbul'u serbest bir liman hâline getirmeyi ve ticaret gemilerine Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanımayı garanti ediyordu. **Bkz.** Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, İnci Cilt, Batı Cephesi İnci Kısım*, Ankara 1999, s. 1 (bundan böyle *TİH., C. II, B. C., I. K.*, şeklinde gösterilecektir); Bayur, *a. g. e.*, C. III, Kısım II, s. 103-124, Bu anlaşma, Rusya'nın Ekim Devrimi sonunda savaştan çekilmesi üzerine, 1917'de Ruslar tarafından tek tarafı olarak yürürlükten kaldırıldığıнын beyanıyla işlerliğini kaybedecektir. **Bkz.** Baytok; Suat Bilge, *gös. yer.*

İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında Londra'da imzalan *Londra Antlaşması* (26 Nisan 1915) ile, İtalya'nın İtilâf Devletleri'nin yanında savaşa girmesinin mükâfatı olarak, 1912'den beri elinde tuttuğu Menteşe Adaları (Oniki Ada) İtalya'ya bırakılmıştır. Ayrıca anlaşmanın 9. maddesine göre de, gerek savaş sırasında gerekse de sonrasında İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerini ele geçirirlerse, Antalya bölgesi başta olmak üzere, sınırları sonradan kesinleşecek güneybatı Anadolu bölgesi İtalyanların olacaktır. **Bkz.** *TİH., C. II, B. C., I. K.*, *gös. yer.*; Bayur, *a. g. e.*, C. III, Kısım II, s. 126; 270-272.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan *Sykes-Picot Antlaşması*'na (9-16 Mayıs 1916) göre ise, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Muş ile Siirt'in kuzeyinden İran sınırına kadar olan bölge Rusya'ya; Suriye kıyıları, Çukurova, Mardin, Gaziantep, Fransa'ya; Mezopotamya, Hayfa ve Akka İngiltere'ye verilecek; İskenderun serbest liman hâline getirilecek, ayrıca İngiliz ve Fransız bölgeleri arasında bir Arap konfederasyonu kurulacaktı. İstanbul Antlaşması'nı tamamlamak amacıyla yapılan bu antlaşma da, Ekim Devrimi sonunda Rusya tarafından tek tarafı olarak yürürlükten kaldırılmıştır. **Bkz.** *TİH., C. II, B. C., I. K.*, s. 1-2; Baytok, *a. g. e.*, s. 9-10; Bayur, *a. g. e.*, C. III, Kısım III, s. 69-87.

İngiltere, Fransa ve İtalya arasında *St. Jean de Maurienne Antlaşması* (19-21 Nisan 1917) yapılmıştır. Bu anlaşmayla İtalya; 26 Nisan 1915 tarihli Londra Sözleşmesi'nin 9. maddesi gereğince Anadolu'da kendisine vadedilen payını netleştirmenin ötesinde, İzmir vilayeti Menteşe ve Antalya sancaklarının kendine verilmesini sağlıyordu. Ancak bu haklar, Rus Hükümeti'nin çekincesiyle İtalya'ya tanınmıştı. Daha sonra Mr. Balfour, Rusların izni olmadığı için uzlaşmanın hükmünün kalmadığını ilân edecektir. **Bkz.** G. Jaeschke, "İngiliz Belgelerinin Işığında Yunanlıların İzmir

Ancak, Yunanistan'ın savaşa girmesi karşılığında Osmanlı Devleti topraklarından Yunanistan'a pay veren gizli bir anlaşma, savaşa geç girdiklerinden olsa gerek, yapılamamış² ise de; bu savaşa girmeleri karşılığında İtilâf Devletleri'nce kendilerine toprak vaadinde bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Yunanistan'a toprak vaatme süreci ise şöyle gelişmiştir:

İlk defa Yunanlılara toprak vaadinde bulunan kişi, İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'dir³. Grey, 23 Ocak 1915'te; Atina'daki İngiliz elçisi Francis Elliot'a gönderdiği telgraf ile, Yunanistan'ın müttefikler yanında savaşa katılması hâlinde, *“Yunanistan'a Batı Anadolu kıyılarında çok önemli toprak ödünü verileceği”* önerisinde bulunmasını istemiş ve *“Mr. Venizelos kesin bir söz isterse bunun verilmesinde bir zorluk olmayacağına inanıyorum”* cümlesini de, telgrafına eklemiştir⁴. 24 Ocak'ta Kral'a bir muhtıra sunarak durum değerlendirmesi yapan Venizelos, 26 Ocak günü Grey'e, tekliflerini Romanya ve Bulgaristan'ın da savaşa girmesi ve istedikleri toprakların verilmesi şartıyla kabul ettikleri cevabını vermiştir. Ancak, Yunan Genelkurmayı bu teklifleri tehlikeli ve ülkeleri için sakıncalı bulmakta ve olumsuz görüşler taşımaktaydı.

İngiltere ve Fransa'nın, Yunanistan'ın Çanakkale harekâtına katılması yönündeki ısrarlı tutumları da devam etmekteydi. 1 Mart'ta Clémenceau'dan Paris'teki Yunan Maslahatgüzarı aracılığıyla Yunanistan'ın isteklerini gerçekleştirebilmesi için bir an evvel savaşa girmesi gerektiğine dair bir mesaj gelmişti. Venizelos, Yunanistan'ın savaşa girmesi amacıyla yapılan bu teklifler – Yunanlılara göre baskılar- üzerine, 2 Mart günü Kral'a Yunanistan'ın Çanakkale harekâtına derhal katılması gerektiği yolunda bir muhtıra vererek, savaşa girmenin kendilerini sağlayacağı toprak kazançlarına değinmiştir. Yunan Genelkurmayı'nın olumsuz görüş bildirmesi ve Meteksas'ın istifa etmesi üzerine, askerî müşavirlerinin görüşleri doğrultusunda hareket eden Kral, bu girişimi onaylamamış; bunun üzerine Venizelos, 6 Mart günü istifa etmek zorunda kalmıştır⁵.

Çıkartması”, *Bellekten*, C. XXXII, S. 128, 1968, s. 567; Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1991, s. 60; Bayur, a. g. e., C. III, Kısım IV, s. 25-30.

² Suat Bilge, a. g. e., s. 39.

³ Sonyel, a. g. e., C. I, s. 32.

⁴ Hatipoğlu, a. g. e., s. 63; Pallis, a. g. e., s. 29; Smith, a. g. e., s. 59.

⁵ Pallis, a. g. e., s. 35-36.

İngiltere'nin Atina Ortaelçisi Elliot, 12 Nisan 1915'te müttefikler adına Yunanistan'a sunduğu bir notayla: "*Yunanistan'a Türklere karşı savaşa katılma bedeli olarak, Ocak'ta vad edilen Aydın vilayeti dahilindeki araziyi garanti etmeye hazır olduklarını*" bildirmiştir. Elliot, bu garantinin ancak savaşa derhal katılmak şartıyla geçerli olduğunu da şifahen ilâve etmiştir⁶. Müttefiklerin Yunanistan'ın savaşa katılması için zaman zaman toprak vaatlerini tekrar gündeme getirdiklerini görüyoruz. Öyle ki, İngiltere 17 Ekim'de de Kıbrıs'ı Yunanistan'a vadetmiş, Yunan Hükûmeti'nin reddetmesi üzerine, bu teklifini askıya almıştır⁷. Ancak yapılan tüm bu toprak vaatleri, bundan böyle Yunanlıların İzmir ve hinterlandını Yunanistan lehine ipotekle kayıt altına alındığını telakki eder hâle gelmelerine neden olmuştur⁸.

Bu tarihten sonra, Yunanistan'da savaş yanlılarıyla karşıtları arasındaki mücadele daha da şiddetlenerek, 1916 Eylülünde Venizelos'un İtilâf Devletleri'nin yardımıyla Selanik'te bir İhtilâl Hükûmeti kuruncaya kadar devam etmiştir. 1917 Haziranı'nda İtilâf Devletleri'nin Kral Kostantinos'u Yunanistan'dan kovması ve Atina'da yeniden Venizelos yanlısı bir hükûmetin kurulması ile savaş yanlıları iktidara gelmiş oluyordu. Yunanistan 30 Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne⁹, 1 Temmuz 1917'de de Osmanlı Devleti'ne¹⁰ savaş ilân etmiştir.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru -bitiminden dokuz ay önce- tüm milletlerin barış beklediği bir dönemde adaleti ve sürekli barışın düzenini tespit ve temel prensiplerini teşkil etmek üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. Başkanı Thomas Woodrow Wilson -Amerikan iddialarına göre- Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması fikrinin sonucunda, toprakların yağmalanmasını frenlemek için; 8 Ocak 1918 tarihinde 14 İlkeyi, 11 Şubat 1918 tarihinde 4 İlkeyi, 4 Temmuz 1918 tarihinde 4 Amacı ilân etmiştir.

---

⁶ Ancak, Elliot'un 12 Nisan 1915'te, müttefikler adına Yunanistan'a yaptığı bu garanti teklifi müttefiklerin Selanik'e asker çıkarmasına karşı gerçekleşen protestodan sonra tekrarlanıp, Venizelos'un düşmesinden sonra yeniden suya düşmüştür. Jaeschke, a. g. e., s. 60; 18 Nisan'da Lord George, konuyla ilgili muhtırasında: "*Selanik kapılarının beş mil uzağında nizam temin edemeyen Yunanlıların İzmir gibi büyük bir şehir ve Aydın gibi bir eyaleti işgal ve idare etmelerine müsaade edilebilir mi?*" şeklindeki beyanatıyla Yunanistan'a yapılan teklifler üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. **Bkz.** Jaeschke, a. g. m., s. 568.

⁷ Pallis, gös. yer.

⁸ Jaeschke, gös. yer.

⁹ Pallis, a. g. e., s. 37.

¹⁰ Bayur, a. g. e, C. III, Kısım III, s. 569.

Bunlar ile toprak değişikliklerinin “*self-determination*” ilkesine göre yapılması amaçlanmıştır¹¹. Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti’nin de içerisinde yer aldığı İttifak Devletleri’nin yenilgisi ile sonuçlanınca, İzzet Paşa Kabinesi, Başkan Wilson tarafından ilân edilen 14 maddeden biri olan, 12. maddeye göre, milletlerin kendi kendilerini idare etmeleri -“*self-determination*- prensibinin Osmanlı Devleti içinde uygulanacağı inancı ile¹² İtilâf Devletleri ile Mondros Mütarekesini imzalamıştır¹³.

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin yürürlüğe girdiği 31 Ekim tarihi¹⁴, daha önce yapılan teorik paylaşım anlaşmalarının¹⁵ eylem safhasının başlangıcı, bir başka deyişle Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü bozma yolunda müttefiklerce atılan ilk adımdır. Savaşın sonunda kazanan tarafta yer alan Yunanistan, İtilâf Devletleri’nin kendisinden istediği her şeyi yerine getirdiği ve bunun doğal sonucu olarak da İtilâf Devletleri’nin zaferinden sonra mükâfatını istemenin en temel hakkı olduğu düşüncesiyle hareket ederek; adeta kendileri üzerine ipotekli olduğunu düşündükleri başta İzmir ve çevresi olmak üzere Türk toprakları üzerindeki isteklerini gerçekleştirmek üzere harekete geçmiştir¹⁶.

2 Kasım 1918’de İngiltere Başbakanı Lloyd George’a, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına dair plânların da yer aldığı bir mektup-muhtıra gönderen Venizelos: “*Küçük Asya’nın Yunan olan batı kısmı Yunanistan’a ilhak edilirse, Yunanistan’ın kendi sınırlarını hayli genişletebileceğini*” bildiriyor; Yunanistan’ın, *Küçük Asya* doğrultusunda yayılmazsa, sınırlarını Trakya’ya doğru ve Karadeniz’e kadar genişletmek fırsatı aramak zorunda kalacağını; bu seçeneğin, Batı Anadolu’ya yayılma alternatifine oranla daha büyük engellere yol açacağını bildiriyor ve Türkiye’nin söz konusu bölgelerinin, Yunanistan’a ilhakını İtilâf Devletleri’nin uğrunda savaştığı ilkelerin gerektirdiğini ileri sürüyordu.

¹¹ Selşık, a. g. e., s. 212-215; Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, Ankara 1988, s. 151-154; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, (Cilt 1-2: 1914-1995), İstanbul (yayın tarihi yok), s. 137-139; Suat Bilge, a. g. e., s. 39.

¹² Baytok, a. g. e., s. 11.

¹³ Bayur, a. g. e., C. III, Kısım IV, s. 719-752.

¹⁴ *TİH.*, C. II, B. C., I. K., gös. yer.

¹⁵ *Bkz.* 1 Numaralı dip not.

¹⁶ *Pallis*, gös. yer.

Lloyd George anılarında, Venizelos'un mektubunda yer alan konuların sadece Venizelos ve taraftarlarının değil, aynı zamanda Başkan Wilson, Clémenceau ve bizzat kendisinin de düşüncelerine tercüman olduğunu ifade edecektir¹⁷.

2.Paris Barış Konferansı, Konferansta Yunan İstekleri ve İzmir'in İşgali Kararı

2.1.Paris Barış Konferansı

Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımı projesinin hayata geçirilmesi noktasında, savaşan galip devletlerin ve bu paylaşımından faydalanabilecek diğer devletlerin, istek ve görüş ayrılıklarının diplomasi alanında uzlaştırılması, Paris Barış Konferansı'nda mümkün olmuştur¹⁸. Paris Barış Konferansı'nın çalışmalarına başlama zamanı ve Yunanistan'ın toprak isteklerini konferansa ilk kez beyan ettiği tarih olarak araştırmacılar farklı tarihler vermekteyse de, Venizelos'un Yunanistan'ın toprak taleplerini 30 Aralık 1918 tarihinde kaleme alarak¹⁹ Paris'te toplanacak olan

¹⁷ Jeaschke, a. g. e., s. 61; Sonyel, a. g. e., C. I, s. 33; Pallis, a. g. e., s. 40; Smith, a. g. e., s. 107.

¹⁸ TİH., C. II, B. C., I. K., s. 2.

¹⁹ Baytok a. g. e., s. 11'de Paris Barış Konferansı'nın Ocak 1919'da başladığını ifade etmektedir; Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara 1975, s. 68'de Paris Barış Konferansı'nın Ocak 1919'da açıldığını, Venizelos'un muhtırayı 3-4 Şubat 1919'da konferansa sunduğunu yazmaktadır; Yunanlı yazar Kitsikis, a. g. e., s. 14'de Venizelos'un Yunanistan'ın toprak isteklerini toplu bir şekilde ve resmen, ilk kez 30 Aralık 1918 günü, aynı zamanda İngilizce ve Fransızca çevrileri de yayınlanan bir muhtırayla Paris Barış Konferansı'na sunduğunu ifade etmektedir; Türsan, a. g. e., s. 47'de Venizelos'un toprak taleplerini sunduğu tarihi 30 Aralık 1918 olarak vermektedir; Hatipoğlu, a. g. e., s. 79-80'de, Venizelos'un Yunanistan'ın toprak taleplerini, 30 Aralık 1918 tarihinde "*Greece at the Peace Conference*" başlığı altında kaleme aldığı ve Paris Barış Konferansı katılımcılarına dağıttığı ve Paris Barış Konferansı'nın çalışmalarına 12 Ocak 1919'da başladığını ifade etmektedir; Jaeschke, a. g. e., s. 36'da Paris Barış Konferansı'nın 18 Ocak 1919 da toplandığını; s. 61'de ise, Venizelos'un, 30 Aralık 1918'de "*Sulh Kongresi Huzurunda Yunanistan*" adlı memorandumunda, ayrıca 3-4 Şubat 1919 tarihinde "*Onlar Şûrası*" huzurunda sözlü olarak toprak talebinde bulunduğunu ifade etmektedir; İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989, s. 21'de Paris Barış Konferansı'nın 18 Ocak 1919'da toplandığını yazmaktadır; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, İstanbul 1991, s. 155'te Paris Barış Konferansı'nın ilk toplantısını 18 Ocak 1919 yaptığını ifade etmektedir; Bıyıklıoğlu; a. g. e., C. I, s. 146'da Venizelos'un Lloyd George verdiği 2 Kasım 1918 tarihli muhtıradan söz etmekte ve Venizelos'un Paris Barış Konferansı'na verdiği bildirin tarihini, 30 Aralık 1919 olarak vermektedir; Sonyel, a. g. e., C. I, s. 35'de, "*3-4 Şubat 1919'da Venizelos, Paris Barış Konferansı huzuruna çıkmıştır*" demektedir; Bayar, a. g. e., C. V, s. 33'te Venizelos'un Paris Barış Konferansı huzurunda Yunan isteklerinin dile getirdiği tarihin 4 Şubat 1919 olduğu yazmaktadır; TİH., C. II, B. C., I. K., s. 3'te "*Venizelos'un toprak taleplerini 30 Aralık 1918'de Paris Barış Konferansı'na verdiği muhtıradan belirtmiştir*" demektedir; Smit, a. g. e., s. 108'de, 3-4 Şubat 1919'da Venizelos'un on kişilik kurula çıkararak toprak talebinde bulunduğunu yazmaktadır; Suat Bilge, a. g. e., s. 40'da, Paris Barış Konferansı Onlar Konseyi 3 Şubat 1919 günü saat 11.00'da toplanmış ve Venizelos isteklerini bugün söylemiştir demektedir; Armaoğlu, a. g. e., s. 145'de, Paris Barış Konferansı'nın 18 Ocak 1919 tarihinde çalışmalarına başladığı yazmaktadır. Ayrıca,

Barış Konferansı'na göndermesiyle²⁰, barış adlı bir paylaşım savaşı süreci başlayacak ve müttefik, daha az müttefik ve ortak devlet gibi garip ve sunî bir sınıflamaya ayrılmış 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde açılacaktır²¹.

Konferansa katılımcı devletlerin sayısı fazla olmakla birlikte -Osmanlı Devleti de sonradan davet edilecektir²²- aslında konferansta alınan kararlara hâkim olan sadece beş devlettir; Amerika (Woodrow Wilson), İngiltere (David Lloyd George), Fransa (Georges Clémenceau), İtalya (Vittorio Orlando) ve Japonya.

Yunanistan'ın toprak taleplerinin -12 saat kesintisiz çalışmayı gerektirecek bir biçimde Yunanca hazırlanan ve 1918 Aralığında İngilizce ve Fransızca yayınlanacak olan- "*Barış Konferansı Öncesinde Yunanistan*" adıyla kaleme alınan kitapçığa dayanması konusunda bkz. Smith, a. g. e., s. 108; Venizelos'un 30 Aralık 1918'deki Paris Barış Konferansı huzurundaki toprak taleplerinin - Polybius takma ismiyle kaleme aldığı "*Greece Before the Conference, London (yayın tarihi yok)*"- adlı eserde yer aldığı konusunda bkz. Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara 1976, s. 32; Tüm bu veriler, aslında Paris Barış Konferansı huzurunda Yunan toprak taleplerinin dile getirildiği zamanın 30 Aralık 1918 tarihinin olmadığını, bu tarihin Yunan toprak isteklerinin bir şekilde kaleme alınarak Paris'te yapılacak Barış Konferansı'na gönderildiği tarihi işaret etmektedir. Bu nedendir ki Yunan toprak taleplerinin kaleme alındığı, 30 Aralık 1918 tarihi ile Paris Barış Konferansı'nın başlangıç tarihi ve Paris Barış Konferansı'ndan Yunan toprak taleplerinin resmen dillendirildiği tarih karıştırılmaktadır.

²⁰ Kurat, "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s. 410.

²¹ Armaoğlu; Jaeschke; Tansel, **gös. yer.**

²² Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesi ise şöyle gelişmiştir: Paris'te barış görüşmelerini gözlemci olarak izleyen Hint Müslümanlarının "*İzmir Katliâmını*" protesto etmeye başlamaları ile birlikte, İngiltere ve Fransa harekete geçerek, o zamana kadar Paris'e çağırılmayı hiç düşünmedikleri Osmanlı Devleti'ni davet etmeye karar vermişlerdir. Bu davet Sadrazam'a, Fransa olağanüstü komiseri Defrance tarafından bildirilmiştir. İstanbul basını, bu daveti olumlu karşılamış ve Birinci Dünya Savaşı'nda yenik devletlerden hiçbirine böyle bir hak verilmemiş iken, Türklere bunun verilmesinin Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin bir başarısı olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın Le Temps'in 23 Ağustos 1919 tarihli baskısında çıkan bir yazıda, Damat Ferit'in Paris'e çağrılmasındaki amacın, Türk Hükûmeti'ne İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'yle ilgili sorunlar üzerine kendi çözüm biçimlerini aynen kabul ettirmek hususunda anlaştıklarını göstermek olduğunu belirtiyordu; Mustafa Kemal ise, bu davet ile amaçlananın İzmir'in işgaliyle milletin gösterdiği şiddetli tepki sonucunda oluşan bağımsızlığını koruma konusundaki azim ve kararlılığına bağlamaktaydı. Damat Ferit başkanlığındaki Osmanlı Heyeti, 12 Haziran'da Paris'e gelerek Paris Barış Konferansı'na katılmış, Nâfia Nazırı Ferit Bey'in kaleme aldığı, 11 maddeden oluşan Osmanlı Devleti'nin görüşünü, Paris Barış Konferansı'nda dile getirmiştir. Barış Konferansı, Osmanlı Heyeti'nin muhtırasını ciddiyetten uzak bulmuştur. Damat Ferit ve heyetine teşekkür edilerek, muhtıranın sadece Osmanlı Devleti'ni değil diğer milletlerarası meseleleri de ilgilendiren konular üzerinde de durulduğu gerekçesi ile bunların karara bağlanmasının zaman alacağı, bu nedenle Paris'te kalmalarına gerek olmadığı ve memleketlerine dönmelerinin uygun olacağını kendilerine bildirilmesi üzerine, Osmanlı Heyeti 4 Temmuz 1919'da İstanbul'a hareket etmiştir. Şüphesiz kendine dönük hiçbir gelişmeyi tersine çevirebilecek iktidarı bulunmayan Osmanlı Devleti'nin bu cılız girişimi sonuç getirmemiş, Damat Ferit'in konferans sırasındaki tutumu ve sunduğu muhtırayla ilgili olarak dış basında çıkan yazılar hiç de olumlu olmamıştır. Bkz. Kurat, a. g. e., 37-40; Öztoprak, a. g. e., s. 21-24; Baytok, a. g. e., s. 11-18.

Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen ve esas itibariyle İngiltere ve Fransa'nın hâkim olduğu bir Onlar Konseyi kurulmuştur²³. Daha önce yapılan toprak paylaşımlardan kaynaklanan sorunlu konularının diplomatik çözümlenmesinin yapıldığı, bir başka deyişle savaşı kazanan devletlerin pay kapma pazarlığı²⁴ şekline dönüşen, Paris Barış Konferansı'nda bilindiği üzere söz konusu tüm devletler Osmanlı Devleti topraklarından pay istemekte ise de, burada tezimizin gereği olarak sadece Yunan toprak istekleri üzerinde durulacaktır.

Barış Konferansı'nın Onlar Konseyi, Paris'te, Dışişleri Bakanlığı'nda, Bakan Pichon'un odasında; 3 Şubat 1919 günü saat 11.00'da toplanmış, çeşitli komisyonlara delege tayininden sonra, toplantı başkanı Clémenceau'nun Venizelos'u toplantı odasına daveti üzerine, Venizelos yanında N. Politis ve iki uzmanla odaya girmiş²⁵ ve bu toplantıda *Kuzey Epir, Trakya ve İstanbul* ile ilgili toprak isteklerini dile getirmiştir²⁶. Venizelos, aynı yerde yapılan 4 Şubat tarihli toplantıda ise, *Batı Anadolu*²⁷ ve *Adalar* hakkındaki Yunan toprak taleplerini dile getirmiştir.

Venizelos'un Onlar Konseyi huzurunda yaptığı toprak istekleri aynı zamanda İngilizce ve Fransızca çevrileri de yayınlanan, geniş bir muhtırayla toplu bir şekilde ve resmen açıklanmış oluyordu. Venizelos ve diğer Yunan yöneticileri bundan sonra, isteklerini açıklamak ve benimsetmek için, nutuk ve basın açıklaması gibi fırsatları hiç kaçırmamışlardır. 1919 yılı boyunca İngilizce ve Fransızca yayınlanan sayısız broşürde aynı istekler tekrarlanmıştır²⁸. Venizelos, Yunan isteklerini Wilson Prensipleri'ne, özellikle de prensiplerin 12. maddesine -“*self determinasyona*”- dayandırıyordu. Kendi deyimiyle, başkan Wilson'un yüce prensibinden ilham alan Venizelos, “*Halklar mukadderâtlarını kendileri tâyin etmelidirler*” şeklinde Fransız gazetelerine demeçler veriyordu. Yunanistan Devleti'nin bütün faaliyetlerinin çıkış noktası ve ana dayanakları milliyetler prensibiydi.

---

²³ Armaoğlu, gös. yer; Hatipoğlu, a. g. e., s. 80.

²⁴ Gürel, a. g. e., s. 34.

²⁵ Suat Bilge, a. g. e., s. 40.

²⁶ Akyüz, a. g. e., s. 73.

²⁷ Suat Bilge, a. g. e., s. 44.

²⁸ Kitsikis, gös yer.

Asıl amaca giden yolda sıkı sıkıya tutunulması, gerek propaganda gerekse eylem olarak işlenilmesi gereken bu dayanaktı. Bunun yanı sıra Yunan istekleri ekonomik ve hissî-tarihi delillere dayandırılmaya çalışılmaktaydı²⁹.

2.2.Paris Barış Konferansı'nda Yunan İstekleri ve İzmir'in İşgali Kararı

Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndan istekleri³⁰, Kuzey Epir-Karadeniz bölgesi hariç, aşağıda açıklanmaya çalışıldığı şekildeydi:

Venizelos, Paris Barış Konferansı'nda, Trakya üzerindeki Yunan isteklerini dile getirirken karşısında rakip olarak, Osmanlı Devleti'nden ziyade Bulgaristan'ı görmüş ve tüm enerjisini Trakya üzerindeki Bulgar hak taleplerinin geçersizliğini ortaya koyabilme mesaisine harcamıştır. Yunanistan, Trakya konusunda kendisine rakip gördüğü Bulgaristan'ı etkisiz hâle getirdiğinde, zaten konferansta temsilcisi bulunmayan Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakmanın daha kolay olacağı düşüncesiyle hareket etmiştir³¹.

Tüm Trakya'yı isteyen Venizelos'un, Türk tarafından almayı hedeflediği Trakya'nın Türkiye kesimi, Edirne ve İstanbul illerini kapsamaktadır. Trakya'da bulunan şehirler ise, Üsküdar, İstanbul, İstanbul'a bağlı Çatalca, Kırkkilise, Tekfurdağı, Gelibolu, Edirne, Dedeağaç ve Edirne'ye bağlı Gümülcine'dir. Trakya ile Makedonya arasındaki sınır çizgisi, aynı zamanda Yunanistan'ın da Paris Barış Konferansı sırasındaki sınırını oluşturan Karasu çayıdır. Meriç ve Tunca nehirleri Trakya'yı doğu ve batı olmak üzere, ikiye bölmektedir. Venizelos işte bu iki Trakya'nın tümünü istemektedir.

Venizelos, konferansın açılışı sırasında; Türkiye sınırı içinde kalan küçük bir yörenin dışında, Dimetoka'yı da içine alan Balkan Savaşları'ndan beri Bulgaristan'a bağlı olan tüm Batı Trakya ile Tırnova ve Agatapolis'i içine alan bir kesimi Bulgaristan'a ait olmak üzere, Türkiye'ye bağlı bulunan tüm Doğu Trakya'nın, Bulgarlardan ve Türklerden alınarak Yunanistan'a verilmesini istemiştir.

²⁹ Akyüz, a. g. e., s. 73 vd.; Sonyel, a. g. e., C. I, s. 35 vd.

³⁰ Selşik, a. g. e., s. 219-220; Akyüz, a. g. e., s. 69; Kurat, a. g. e., s. 32-37; Kurat, "Asya Macerası", s. 410; Türsan, a. g. e., s. 47-52; Hatipoğlu, a. g. e., s. 80-81; Tansel, a. g. e., s. 160; Sonyel, a. g. e., C. I, s. 35-41; Bayar, a. g. e., C. V, s. 33; Pallis, a. g. e., s. 47-48; Smith, a. g. e., s. 108-109.

³¹ Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 146.

Tüm bu isteklerini milliyetler prensibine dayandıran Venizelos, İstanbul'u da içine almak üzere Trakya nüfusunun 730.822 Rum, 957.425 Türk, 112.174 Bulgar, 183.253 Ermeni, 65.821 Musevi ve diğer ırklardan 151.151 kişi olduğunu ileri sürmüştür.

Venizelos kurumsal olarak İstanbul'u da istemekle birlikte, (muhtıradaki *"tabii çözüm yolu İstanbul'u il çevresiyle birlikte Yunanistan'a bağlamaktır"* demiştir), uluslar arası bir çözüm yolu lehine -bu çözüm yolunu da, İstanbul'un Boğazlar'la birlikte Milletler Cemiyeti'nin himayesinde uluslararası bir devlet durumuna getirilmesi olarak tarif etmiştir- bu isteğinden vazgeçeceğini ifade etmiştir.

Venizelos kuzeyde Bulgaristan ile Trakya sınırı konusunda, Kırla'dan başlayıp Arda'nın Meriç'le birleştiği noktaya kadar uzanan doğal bir sınırdan söz etmekte, böylece tüm Trakya'nın Yunanistan'a bağlanmasını istemektedir³². Venizelos'un Batı Anadolu üzerindeki toprak isteklerinin resmi tutanaklara göre ilk gerekçesi, Wilson'un 12. ilkesiydi³³. Buna göre, Marmara kıyısında İzmit, Mudanya ve Bandırma; Batı Anadolu kıyısı boyunca Ayvalık, İzmir, Efes, Bodrum, Marmaris ve Fethiye içeriye doğru; gene kuzeyden güneye Bursa, Balıkesir, Edremit, Bergama, Manisa Aydın, Nazilli, Denizli ve Muğla Yunanistan'a verilmeliydi.

Batı Anadolu'da istenen yerler aşağı yukarı, Karadeniz'den Antalya Körfezi'ne, kuzeyde İzmit'in doğusundan, güneyde Antalya Körfezi'nin batısından geçmek üzere çizilecek bir çizginin batısında kalan bütün bölgeydi. Yani Venizelos, *"1.013.195 Rum'un yaşadığını"* ileri sürdüğü Batı Anadolu'nun tümünü istemekteydi. İstenen yerler Venizelos'un ifadesi ile aşağıdaki yerlerden oluşmaktaydı:

"Bursa ilinin bir kısmı (Balıkesir, Edremit ve Ayvalık'tan geçerek İzmir'den gelen tren yolunun Marmara'ya açılan ucundaki Bandırma'yı da içine almak üzere), Balıkesir sancağı ve hemen tamamı Türk olan Denizli sancağı hariç Aydın ili. Bursa ilinin doğu yöresindeki Bursa şehriyle Mudanya "kurulacak Türk Devleti'ne bırakıldığı gibi, bağımsız Çanakkale ve İzmit sancaklarının"

³² Kitsikis, a. g. e., s. 15-16.

³³ Suat Bilge, a. g. e., s. 44.

kaderi de, milletlerarası bir devlet durumuna sokulması düşünölen İstanbul'a bağlanmaktadır.”³⁴

Venizelos'un istediği bölge, kuzeyde Bozcaada'dan, güneyde Meis adasına kadar uzanan Batı Anadolu kıyılarıyla Marmara'ya bir pencere açan Bandırma limanıdır. İstenen bu bölgede, Venizelos'a göre; 818.221 Rum, 1.017.398 Türk, 80.000 Musevi ve yabancı, 23.500 Ermeni ve 2.000 Bulgar yaşamaktaydı.

Venizelos raporunda;

“Coğrafi ve iktisadi bakımdan Anadolu'nun devamı sayılması gereken İmroz, Bozcaada, Midilli, Sisam, Nikerya, Rodos, Oniki Adalar ve Meis adalarının hemen tamamıyla Rum olan nüfusu da (1912'de bu adalarda 370.138 Rum'a karşılık 24.652 Türk yaşamaktaydı) yukarıdaki rakamlara eklenince, bu bölgede 1.188.359 Rum ve 1.042.050 Müslüman bulunduğu, ayrıca 100.000 kadar Musevi, Ermeni, Bulgar ve başka halklar yaşadığı meydana çıkar ki, bu durum çoğunluğun küçük bir farkla gene de Rumlarda olduğunun kabulünü gerektirir”³⁵ demektedir.

Ayrıca Venizelos, Yunanistan'ın istediği Batı Anadolu bölgesinin sadece etnik bakımdan değil, aynı zamanda da; coğrafyası ve tarihiyle Anadolu'nun bütününden ayrı bir bölüm olduğu iddiasındadır. Bu fikrine destek olarak Alman coğrafyacısı Philippon'un 1915'te yayımlanan *“Reisen und Forschungen im Westlichen Kleinasien”* adlı kitabını göstermektedir.

Adaları Anadolu'nun devamı, bütünüün parçaları olarak değerlendiren Venizelos'un, Batı Anadolu'nun nasıl olur da bütününden farklı olduğunu iddia edebilir? Bunu anlamak zordur. Yunan tezine göre; yukarıda verilen istatistikler 1914'ten öncesine aittir. Oysa 1919'da Trakya'da olduğu gibi Anadolu'da da nüfus durumu değişmiştir. Nitekim Venizelos:

“Dünya Savaşı boyunca 700.000 Ermeni ve 300.000 Rum yok edilmiştir. Nasıl olur da konferans kurulu, durumlarında bazı değişiklikler olacağı vadiyle bu talihsiz insanları yeniden Osmanlı boyunduruğu altına sokabilir? Şunu da unutmamak gerekir ki, 1914-1918 yılları arasında 450.000 Rum, Türk

³⁴ Kitsikis, a. g. e., s. 18; TİH., B. C., II. K., s. 3.

³⁵ Kitsikis, a. g. e., s. 19.

Hükûmeti tarafından kovulmuş ve geçici olarak Yunanistan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Yüz binlercesi de kıyı bölgelerinden İç Anadolu'ya sürülmüş, orada bunların çoğu ölmüştür. Hayatta kalanların yuvalarına kavuşabilmeleri için tek yol, Osmanlı hâkimiyetinin ortadan kaldırılması yoludur” demektedir.

Yunan Başbakanı Orta Anadolu'da, yeni Türk Devleti sınırları içinde kalacak Rumların kaderini belirlemek için de, Türk ve Rumların mübadelesini teklif etmektedir:

“Barış antlaşmasıyla Türk Hükûmeti kendi topraklarında yaşayan ve Helenleşmiş, Batı Anadolu'ya göç etmek isteyen Rumların toprak ve binalarını almayı yükleneyecektir; Batı Anadolu'ya geçmek isteyen Türkler için de Yunan Hükûmeti aynı şeyi yapacaktır. Böylelikle karşılıklı olarak gönüllü bir göç sistemi kurulacak ve birkaç yıl içinde Türk topraklarında sadece Müslüman halkın kalması sağlanabilecektir.”

Yunanistan, Rodos ve Oniki Adalar, Kıbrıs, İmroz, Bozcaada, Meis; kısaca tüm doğu Akdeniz adalarını Anadolu'nun devamı, onun parçaları oldukları ve buralarda yaşayan nüfusun çoğunlukla Rumlardan oluştuğu iddiası ile milliyetler prensibini dayanak göstererek, istemekteydi³⁶.

Rodos, Meis ve Oniki Adalar konusunda İtalya ile çekişmeyi göze alan Venizelos, Llyod George'un Kıbrıs'ı Yunanistan'a verme konusundaki olumlu tavrına rağmen, Kıbrıs'la ilgili olarak hiçbir girişimde bulunmaması ilginç³⁷ görünüyorduysa da, Venizelos'un 3 Şubat 1919 Paris Barış Konferansı -Onlar Konseyi- huzurunda yapmış olduğu konuşma dikkate alındığında bunun sebebi daha kolay anlaşılabilir.

“Kıbrıs adası konusunda kesin bir istekte niçin bulunmadığımız sorusu akla gelebilir. Bunu yapmayışımızın çeşitli sebepleri vardır. En önemlisi, elli yıl önce İyonya adalarını vererek Yunan Krallığı'nın büyümesine yardım eden ilk devlet niteliğini kazanan ve savaş sırasında Kıbrıs'ı Kral Konstantin'e teklif etmiş olan İngiltere'nin, sonunda Kıbrıs'ı da Yunanistan'a verecek kadar lütfekar davranacağına inanmakta oluşumuzdur. Kısacası Yunanistan, Kıbrıs,

³⁶ Kitsikis, a. g. e., s. 20-21; Suat Bilge, a. g. e., s. 41, 45-46.

³⁷ Kurat, a. g. e., s. 34.

Rodos, Meis, Oniki Adalar, İmroz ve Bozcaada da içinde olmak üzere bütün Doğu Akdeniz adalarını istemektedir.”

Zira diğer Yunan isteklerinin tümünü desteklemesi beklenen büyük dostu İngiltere’yi ürkütmek istemeyen Venizelos, Kıbrıs konusundaki isteklerinde son derece ölçülü davranmış, muhtırasında Kıbrıs’tan özellikle söz etmemiş ve böyle bir girişimin İngiltere’den gelmesini beklemiştir. Venizelos’un İngiltere’nin alınganlıklarına karşı takındığı bu ince tutum, uluslararası bir çıkar cazibesi olan Boğazlar için de söz konusu olmuş ve İstanbul içinde resmi bir istekte bulunmamıştır³⁸.

Venizelos, Yunanistan’ın isteklerini ve görüşlerini açıkladıktan sonra, Politis ve iki uzmanla birlikte görüşme odasından çıkmış ve içeride kalanlara Lloyd George, Venizelos’un açıklamalarının birçok istatistikî ve coğrafya sorunlarını ortaya çıkardığını bu durum karşısında Romanya’da olduğu gibi hareket edilerek bütün verileri bir araya getirerek, uzmanların hazırlayacağı ve konferansa sunacağı raporlara göre, konferansın politik kararını vermesi önerisinde bulunmuş ve öneri şöyle kaleme alınmıştır:

“Venizelos’un barış düzeninde Yunanistan’ın toprak menfaatleri hakkında yaptığı açıklamada söz ettiği sorunlar ilk önce, Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa ve İtalya’nın ikişer temsilcilerinden kurulu bir uzmanlar komitesine inceleme için havale edilecektir. Karar için bu sorunları mümkün olduğu kadar azaltmak ve haklı bir düzenleme için öneriler yapmak bu komitenin görevi olacaktır. Komite, ilgili hakların temsilcileri ile istişare etmeye yetkilidir”³⁹.

Venizelos, Onlar Konseyi önünde Yunan tezlerini savunurken ve konseyi toprak taleplerinin haklılığı konusunda ikna etmeye çalışırken temel dayanaklarından olan nüfus istatistiklerini nereden aldığı Başkan Wilson tarafından kendisine bir soru olarak yöneltilmiş, Yunan Başbakanı da kaynak olarak Patrikhane kayıtlarının esas alındığını ve bu rakamların da Osmanlı istatistiklerine dayandığını belirtmiştir⁴⁰.

³⁸ Kitsikis; Kurat; Smith, gös. yer.

³⁹ Suat Bilge, a. g. e., s. 50.

⁴⁰ Yunan nüfus verilerinin geçerliliği konusunda bkz. I. Bölüm s. 67 vd.

Çok geniş kapsamlı Yunan istekleri bu oturumlarla sonuca bağlanmayacağından, konuyu incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur⁴¹. Venizelos, Yunanistan'ın toprak isteklerini ileri sürerken Wilson'un 12. ilkesini Osmanlı Devleti'nin bir çeşit "defin ruhsatı" sayıyordu⁴². Yunanlıların bu isteklerine karşı prensip itibariyle bir itiraz gelmemişse de, İtalya, 1917 Nisan'ında yapılan *St. Jean de Maurienne Antlaşması*'na göre, İzmir ve civarının kendilerine verilmiş olduğunu ileri sürerek karşı çıkmıştır⁴³.

Lakin Wilson'un savaş süresince yapılan gizli anlaşmaların kendilerini bağlamadığını ileri sürmesi, İngiliz ve Fransızlar için güzel bir kaçamak noktası olmuştur. *St. Jean de Maurienne Antlaşması*'nın, Rusya'nın onayını gerektiriyor olması bunun da yapılamadığına göre anlaşmanın hükmü de kalmıyordu⁴⁴. Bunun dışında Wilson'un tutumu "*İtalyanların tecrübeleri yoktur ve bu topraklar üzerinde Yunanlılar gibi etnolojik bir hakka da malik değillerdir*"⁴⁵. Şeklindeki beyanatından da anlaşılacağı üzere Yunanlılar lehine gayet netti.

Paris Barış Konferansı, İtalyanların itirazına rağmen, Lloyd George'un plânlarına alet olmuş ve "*Türkler tarafından girişilecek katliâmlar sonunda Hristiyan halkın tamamen yok edilmesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunulması*" resmi gerekçesiyle, 10 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali için Yunan birliklerinin gönderilmesine karar vermiştir. Müttefikleri böyle bir karara sevk eden gerçek sebep ise, o sıralarda İtalyanların İzmir'e doğru Anadolu kıyılarına yaptıkları çıkarmalardan ve *St. Jean de Maurienne Antlaşması*'na dayanarak İzmir'in Müttefiklerden önce İtalyanlar tarafından bir emrivaki yapılarak, işgalinden korkulması olduğu açıktır⁴⁶.

---

⁴¹ Kurat, gös. yer.

⁴² Suat Bilge, a. g. e., s. 51.

⁴³ Pallis, a. g. e., s. 40.

⁴⁴ Kurat, a. g. e., s. 35; Hatipoğlu, a. g. e., s. 85.

⁴⁵ Jaeschke, a. g. e., s. 70.

⁴⁶ Baytok, a. g. e., s. 26.

3. İzmir'in İşgaliyle Birlikte Sürgünün Uygulanmaya Konulması

15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgal eden Yunanlıların amacı, işgali müteakip Yunan yanlısı bir yönetimi Anadolu'da tesis ederek öteden beri hak iddia ettikleri bu topraklarda kalıcı olabilmektir. Bu kalıcılığı sağlayabilmek için işgalin yeterli olmayacağını bilen Yunanlılar, hem uluslararası kamuoyunda nüfus bazında haklı olduklarını ispat etmek, hem de işgal altındaki Anadolu topraklarında Yunan idaresini kurup güçlendirmek amacıyla bu topraklardaki Türkleri bir işgal stratejisi olarak sürgüne tâbi tutmuşlar, binlerce insanı Anadolu'nun içlerine binlercesini de Yunan topraklarına sürgüne göndermişlerdir⁴⁷.

15 Mayıs 1919 günü İzmir'le başlayan Yunan işgali, Batı Anadolu ve diğer işgal sahalarında halkın büyük çoğunluğunu göç etmek zorunda bırakmıştır. Yıllardan beri Rumeli ve çeşitli yerlerden göç etmek zorunda kalan göçmen kabilelerine alışkın olan Anadolu bu kez batıdan itibaren zoraki bir göçe başlamıştır. Yunanlıların Anadolu'yu işgali, Yunanistan'ın kuruluşu sırasında başlatılan, Türk'ten arındırma sürecinin doruk noktasına çıkışı olmuştur. Kullanılan yöntemler, daha önceki savaşlarda, özellikle de Balkan Savaşları'nda, Müslümanları öldürmek ya da sürmek için kullanılan yöntemlerin benzerleridir.

Balkan Savaşları'nda ve Bulgaristan'daki 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda, yapılan mezalim, talan ve Müslüman mallarının yakılıp-yıkılması, yüz binlerce Müslümanı, özellikle de Türkleri, Hıristiyan ordularının işgal ettiği bölgelerden göç etmeye zorlamıştı. Anadolu'yu işgal eden Yunanlılarca da, aynı politikalar uygulandı. Daha Yunan işgalinin ilk gününden başlayarak, *"Türkler, Yunan yönetimi altında kalırlarsa canlarının tehlikede olacağını bilincine ulaştırıldılar"*. Anadolu'daki Yunan ordusunun amacı, 1912'de Balkanlı müttefiklerin amacı neyse, onun aynısı idi: daha önce etnik ve dinsel açıdan karma bir nüfusun bulunduğu topraklarda, bir Hıristiyan toprağı yaratmak. Bu amaca ulaşmak için, Müslümanların ülkeden sürülüp atılması gerekiyordu.

---

⁴⁷ Sürgünün iki yönde yapılmış olduğunu bazı Yunanlı araştırmacılar da kabul etmektedir. Anadolu'dan sürgün edilen sivillerin bir kısmı, Adalar ve Yunanistan'daki hapisane ve tutsak garnizonlarına; daha büyük kısmı ise, henüz işgal edilmemiş bölgelere yani Anadolu'nun içlerine sürgün edilmiştir. Bkz. Victoria Solomonidis, *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of the Vilayet of Aidin 1919-1922*, PhD. University of London 1984, s. 211, 216'dan nakleden Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara 1997, s. 240, dipnot 122.

Ancak, Müslümanların dağılık ve millî açıdan da bölünmüş, üstelik sadece az bir oran fazlalığıyla çoğunluk teşkil ettikleri Balkan topraklarının tersine, Batı Anadolu'nun Müslümanları ezici çoğunlukta idiler ve hemen hemen tümü etnik açıdan Türk'tü. Böyle bir nüfusun yapısı, bir Hıristiyan çoğunluğunun orada oluşturulmasını Balkanlar'dakine göre çok daha güç bir iş hâline getiriyordu. Üstelik, Türklerin sayısı da Yunanlılar için ek bir güçlük çıkarmaktaydı. Batı Anadolu'da yaşayan çok sayıdaki Türkü oradan çıkarmak çok zor bir işti. Bu insanlar nereye gideceklerdi? Balkan Savaşları'nda, Yunanlılar, savaş öncesi duruma göre 750.000 kişilik Müslüman nüfusu olan yerleri almışlardı. Batı Anadolu'da ise savaş öncesi Müslüman nüfus neredeyse 4 milyonu⁴⁸.

Yunanlıların Temmuz 1919'a kadar süren ilk işgal hareketi halkın büyük bir çoğunluğunun işgal bölgesindeki yurtlarını terk etmek zorunda bırakmıştır. Menderes Ovası'na Yunan göçmenleri yerleştirmek isteyen Venizelos, bu amaçla Aydın'ı İtalyanlardan önce işgal etmek istiyordu, kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1919'da Aydın Yunan işgaline uğradı.

İzmir'deki Yunan mezaliminden haberdar olan halk, yakın ilçelere doğru göçe başladı; Ödemiş, Nazilli ve Akhisar'ın işgaliyle birlikte; on binlerce kişi kitleler hâlinde göç etmek zorunda kaldı⁴⁹. Yunanlıların 1920 Haziran'ında Milne Hattı'ndan itibaren taarruza geçmeleriyle birlikte, 8 Temmuz'a kadar Salihli, Akhisar, Alaşehir, İzmit, Balıkesir, Bandırma ve Bursa işgal sahasına girmiş ve yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalanların sayısı her geçen gün kat be kat artmıştır. Temmuz 1921'de Yunan işgal sahası daha da genişlemiş; Afyon, Kütahya ve Eskişehir'de işgal altına girmiş, her Yunan işgal bölgesinde olduğu gibi buralarda halk göç etmek zorunda kalmıştır⁵⁰.

İşte biz ilerleyen sayfalarda Yunanlıların işgallerle birlikte başlattıkları Türkleri yaşadıkları yerlerden sürgün etme işinin amaçlarını, gelişimini, büyüklüğünü, sonuçlarını değerlendirmeye çalışacağız.

---

⁴⁸ McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, s. 227.

⁴⁹ Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, Temmuz 1994, s. 379.

⁵⁰ Çapa, **a. g. m.**, s. 383-384.

Bir başka deyişle, İsmail Habib Sevük'ün, Açıksöz Gazetesi'nde 18 Temmuz 1921 tarihinde "*Fakat Mümkün müydü ?*" başlıklı yazısında, Yunanlıların "*...Tanıdığı yegâne bir düstür vardır: Ya ülkesinde İslâm kalmamalı, ya kalanlar hicret etmeli!...*"⁵¹. şeklinde ifade ettiği Yunan politikalarının Anadolu'da nasıl gerçekleştirdiklerini anlatmaya çalışacağız.

4. Anadolu İçlerine Yapılan Sürgünün Megali İdea ve Enosis'e Dönük Hedefleri

Yunan askerleri ve işbirliği içerisinde oldukları Anadolu'da yaşayan Rumların; öncelikli olarak nüfus çoğunluğunu sağlayarak işgal topraklarını Yunanlılaştırmak, böylece bir oldu bitti ile ilhaka giden yolun kapılarını aralamak ya da savaş sonu durumun belirlenmesinde plebisit olasılığına karşı demografik yapıyı kendi lehlerine şekillendirmek, işgallere karşı Anadolu'da başlatılan millî direnişi etkisiz hâle getirmek, Millî Mücadele'nin lojistiğine darbe vurmak gibi ana hedeflerinin yanı sıra, kolay işgal alanları sağlamak, mevcut sivil idareyi ortadan kaldırarak amaçlarına hizmet eden bir sivil mekanizma oluşturmak gibi aşağıda detaylandıracağımız ikincil fakat bir bütün olarak düşünüldüğünde Megali İdea ve Enosis'e hizmet eden amaçlarla, uygulama alanı işgal bölgelerinin tümü ve halkı olacak bir biçimde; sistemli olarak şiddetin tüm çeşitlerini araç olarak kullanarak, Anadolu insanını iç bölgelere sürgün etmişlerdir⁵².

Yunanlıların işgal ettikleri Anadolu topraklarında gerçekleştirdikleri söz konusu sürgünlerin hedefleri, asıl amaçları Megali İdea'ya giden yolda, Enosis'e dönük faaliyetlerinde önemli birer adım niteliğindedir.

Aslında birbirinden bağımsız olmayan ve ayrı düşünülemez olan bu amaçları sadece öncelik sırasına göre fakat her zaman bir bütün olduğu düşüncesi göz ardı edilmeksizin aşağıda ortaya konmaya çalışılacaktır.

---

⁵¹ İsmail Habib Sevük, *Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Eski, Ankara 1999, s. 20.

⁵² Sarısır, a. g. m., s. 3.

4.1. Nüfus Çoğunluğunu Sağlamak

Yunanlıların, Batı Anadolu ve Trakya'daki Türklere karşı yaptıkları sistemli katliâmların ve bu insanları gerek Anadolu içlerine gerekse Yunan topraklarındaki kamplara sürgün etmekteki amaçlarının, baştan beri işgal dayanağı olarak ileri sürdükleri Batı Anadolu ve Trakya'daki demografik yapının Yunanlıların lehine olduğunu ispat etmeye veya Yunan çoğunluğunu sağlamaya dönük olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Yunanlıların işgal bölgelerindeki Türk nüfusunu azaltmaya; Rum nüfusunu artırmaya yönelik bu çabası, sürgüne gönderilen Türklerin yerine Rum göçmenlerinin iskân edilmesiyle birlikte düşünüldüğünde önceden hazırlanmış bir plânın varlığını işaret etmekte ve bu anlamdaki Yunan uygulamalarının en temel hedefinin nüfus çoğunluğunu sağlamaya dönük olduğu düşüncesini de güçlendirmektedir.

Anadolu'nun işgalini Yunanlıların demografik gerekçelerine inanarak onaylayan uluslararası kamuoyu tarafından, bir gün bölgede bir nüfus sayımı yapılmasının istenilebileceği düşüncesi ve gerçek demografik durumun Türklerin lehine oluşunun verdiği rahatsızlıkla olsa gerek, Yunanlılar Türk nüfusunu onları sürgün ederek azaltmaya; Rum nüfusunu da Yunanistan'dan getirdiği göçmenler sayesinde artırmaya yöneltmiş olmalıdır.

Bu nedendir ki, demografik bir plân doğrultusunda nüfus çoğunluğunu sağlamak işgalin ilhaka dönüştürülmesinde ve böylelikle de Megali İdea'nın gerçekleştirilmesinde en önemli adım olsa gerektir.

4.2. Türk Millî Direnişini Kırarak

Yunanlılar, bölge insanını bir araya getirebilecek aydınları, sürgünlerle bölgeden uzaklaştırarak kendilerine karşı oluşabilecek muhtemel bir direniş engellemenin yanında, mücadelenin insan kaynaklarını da yok etmek istemiş olmaları, Yunan uygulamalarının olası amaçları arasında gözükmektedir.

Belki de, Yunanistan Türklere has bir özellik olan ordu-millet anlayışını iyi biliyorlardı ki, sivil insanları kendileri için bir tehlike görüyor ve onların tamamını ortadan kaldırmak istiyorlardı.

Yunanistan'ın Anadolu felaketini önceden sezen Yunan Generali İoannis Metaksas'ın hatıralarında Anadolu'da yaptıkları savaşın “*bütün Türk halkına karşı umumî bir savaş olduğu*” yönündeki itirafı⁵³ bu yöndeki düşüncemizi kuvvetlendirmekle birlikte; siviller hakkında Yunanistan'ın tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.3. Millî Mücadele'nin Lojistiğine Darbe Vurmak

Yunanlıların işgal bölgelerinde yaptığı uygulamalar, Millî Mücadele'nin lojistiğine darbe vurma fikriyle hareket ettikleri izlenimi bırakmaktadır. Zira direnişin lojistiği büyük ölçüde yerel yardımlara dayanıyordu. Halk olmayınca mahsul yetişmeyecek, hayvan olmayacak, böylelikle direnişin lojistik desteği de bertaraf edilmiş olacaktı. Öyle de olmuştur. Örneğin bu anlamada, Doğu Trakya'da ne Türk tarımı ne de Türk ticareti kalmıştır⁵⁴.

Böylelikle, Yunanlılar kendilerine karşı direnenlerin savaş gücünü, -yani savaş gücünü besleyen kaynakları bertaraf ederek- daha çıkış noktasında kendilerine karşı bir direnç olmaktan çıkarmak amacıyla hareket ediyor olmalıydılar⁵⁵. Öyle ki, Millî Mücadele'nin lojistiğine darbe vurmak amacıyla sürgün ettikleri sivilleri zor

⁵³ Salahi R. Sonyel, “Yunanistan'ın Anadolu Felaketini Sekiz Yıl Önceden Sezen Yunan Generali İoannis Metaksas'ın Hatıralarından”, *Türk Kültürü*, S. 102, Nisan 1971, s. 540.

⁵⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 104, Belge Nu: 104-3.

⁵⁵ Osman N. Koçtürk, *İnsan Gücü-Savaş Gücü ve Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler*, Ankara 1963, s. 1-6.

şartlarda hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları sürgün yerlerinde bile “*millicilere*” yardım yapıp yapmadıklarını kontrol etmekteydiler⁵⁶.

4.4. Kolay İşgal Alanları Sağlamak

Türklerin yaşadıkları yerlerden değişik yöntemler kullanılarak sürgün edilmeleri, aynı zamanda Yunanlıların işgallerini kolaylaştıran bir durumu da beraberinde getirmiştir. Zira sürgün edilen Türklerin boşalttıkları yerleşim yerleri hiçbir sivil direniş gösterilmeden işgal edilebilmekteydi.

Yunanlılar, çatışma alanı dışında olmasına rağmen uluslar arası savaş hukukuna aykırı olarak örneğin Ödemiş’te olduğu gibi, bazı köyleri top ateşine tutarak canını kurtarma derdine düşen köylülerin boşalttıkları köyleri, hiçbir direniş görmeden kolayca işgal edebilmişlerdir⁵⁷.

Yunanlıların işgal bölgelerinde gerçekleştirmiş oldukları sürgünlerin onlara sağlamış olduğu bir diğer kolaylık da işgal bölgelerindeki mevcut sivil idareyi ortadan kaldırarak kendi arzuları doğrultusunda yapılandırabilmeleridir.

4.5. Mevcut Sivil İdareyi Ortadan Kaldırmak

Yunanlılar işgal ettikleri Anadolu topraklarında kalıcı olabilmek ve Yunanistan’a ilhakı isteyecek bir sivil idarî yapılanmayı gerçekleştirmek amacıyla ilk önce işgal bölgelerindeki mevcut idarî yapılanmada görev alan memur ve idarecileri görevlerinin başından uzaklaştırmaları gerekmekte olduğunun bilinciyle olsa gerek, gerek şiddet gerekse psikolojik savaş yöntemlerini kullanarak Türk yerel idarecileri ve memurlarını sürgün ettiler.

Böylece sürgün ederek görevleri başından uzaklaştırdıkları Türk idareci ve memurlarının yerine daha sonra da Rumları atadılar.

⁵⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 671, Gömlek Nu: 27, Belge Nu: 27-1.

⁵⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 116, Gömlek Nu: 19, Belge Nu: 19-1.

5. Sürgünün Yöntemi

Türkleri yaşadıkları yerlerden sürmeyi çok daha önceden plânladığı anlaşılan Venizelos, Anadolu topraklarında yaşayan Türklerin varlığını halledilmesi gereken bir mesele olarak gördüğünü, bu meseleyi Türkleri sürerek çözeceğini ve bu konudaki sorumluluğun da kendine ait olduğunu, daha işgalin ilk günlerinde 21 Mayıs 1919'da Paris'ten İzmir Fevkalâde Komiseri'ne gönderdiği telgrafta dile getirmiştir. Venizelos, söz konusu telgrafta şöyle demektedir:

*"...Ayvalık'taki Türklerin sonradan gelme ve yerli ahâlden ma'dûd olmadıklarını ben de biliyorum. Lâkin bunların tehciri benim tarafımdan hâlledilecek bir meseledir ..."*⁵⁸.

İşte Venizelos'un bu Sürgün yöntemi, Türklere uygulanan iradî, amaçlı şiddet⁵⁹ (yaralamalar-öldürmeler, işkenceler, tecavüzler, yakma ve zehirlenme vb. olaylar) ve şiddetten daha çok şiddetin sonuçlarını etkin bir araç olarak kullanmaya dönük psikolojik savaş (korku stratejisi, propaganda uygulamaları) şeklindeki zincirleme bir aksiyonu içerir.

Bizim açıımızdan burada göz önündë bulundurulması gereken husus, Yunanlıların işgal bölgesindeki sivil Türkleri öldürmelerinden ya da diğer şiddet uygulamalarının kendinden çok, ölümlerin veya- diğer şiddet uygulamalarının sonuçlarının konumuz açısından taşıdığı önemdir. Burada da Türklere uygulanan şiddet olayları bu açıdan değerlendirilecektir.

5.1. Türklere Uygulanan Şiddet

Yunanlılar, tehdit, tevkif, sirkat, gasp, tecavüz, darp, cerh, işkence, katl gibi eylemleri işgal ettikleri tüm Batı Anadolu topraklarında gerçekleştirmişlerdir. Yunanlıların bu şiddet uygulamaları ile ilgili pek çok örnek; arşiv, resmi raporlar, hatıralar vb. tarihi kayıtlarda bulunmaktadır.

⁵⁸ Süvari Yüzbaşı Ahmed; **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele**,Yayımlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, İzmir 1993, s. 28.

⁵⁹ Hayati Beşirli, "Kavramsal Bir Çalışma; Şiddet ve Terörizm", **Kırım**, S. 35, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, s. 26 vd.

İzmir'in işgaliyle birlikte işgal yelpazesinin genişlemesi nispetinde, bu şiddet uygulamalarının çok sayıdaki örneklerine; İzmir'den itibaren Aydın, Manisa... ve nihayet Orta Anadolu'ya, Haymana'ya kadar olan coğrafyada rastlanmaktadır.

Örneğin Menemen'de Yunanlılar 200 kişiyi kâletmişler ve 200 kişiyi de yaralamışlardır. İzmir sancağı genelinde Rum çoğunluğu sağlamak amacıyla Tire ve civarındaki çok sayıda köyü yakarak halkını öldürmüşlerdir. Aydın'da ve Manisa'da da durum bundan pek farklı değildir. Kutsal mekânlara saygısızlık yapılmış, insanlar tutuklanmış, darp edilmiş, insanların vücut uzuvları kesilerek çeşitli işkencelerde bulunmuş, mal varlıkları gasp edilmiş, nihayetinde kutsal bir değer olan yaşam hakkını hiçe sayan davranışlar sıradan hâle gelmiştir⁶⁰.

Doğu Trakya'da da, bölgenin işgaliyle, yerli işbirlikçiler ve Yunan askerlerinin hız kazanan şiddet uygulamaları, hayatı insanlar için çekilmez bir hâle getirmiştir Yunanistan'ın, Doğu Trakya'da yaptığı şiddet uygulamalarını genel bir tasnifleme yapacak olursak, Batı Anadolu'da olduğu gibi tehdit, tevkif, sirkat, gasp, tecavüz, darp, cerh, işkence, katl gibi eylemlerden oluştuğunu görürüz⁶¹. Bu eylemler ile, bölge insanı evinden dışarı çıkamaz, tarlasına, bağına bahçesine gidemez olmuş, bir köyden diğerine gitmeyi bırakın haberleşmesi bile engellenmiştir⁶².

Postahaneye gelen mektuplar açılarak sansür edilmiş⁶³, hangi dilde olursa olsun hiçbir gazete bölgeye sokulmamıştır⁶⁴. Kırkkilise ve Lüleburgaz'da olduğu gibi, minareye çıkan müezzinler kurşunlanmak veya taşlanmak suretiyle ezan okumaları engellenmiş⁶⁵ ve yöre insanının dinî uygulamalarını kısıtlayıcı girişimlerde bulunulmuştur.

⁶⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 190, Gömlek Nu: 157, Belge Nu: 157-1; Kutu Nu: 1169, Gömlek Nu: 39, Belge Nu: 39 (1-2); Kutu Nu: 22, Gömlek Nu: 6, Belge Nu: 6 (1-8); Kutu Nu: 106, Gömlek Nu: 11, Belge Nu: 11 (1-3); Kutu Nu: 92, Gömlek Nu: 59, Belge Nu: 59 (1-8); Kutu Nu: 92, Gömlek Nu: 60, Belge Nu: 60 (1-2); Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 88, Belge Nu: 88 (1-4); Kutu Nu: 108, Gömlek Nu: 78, Belge Nu: 78 (1-30).

⁶¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 106, Belge Nu: 106-1-9; Kutu Nu: 113, Gömlek Nu: 118, Belge Nu: 118 (1-3); Kutu Nu: 109, Gömlek Nu: 25, Belge Nu: 25 (1-4); Kutu Nu: 109, Gömlek Nu: 26, Belge Nu: 26 (1-7); Kutu Nu: 541, Gömlek Nu: 85, Belge Nu: 85 (1-2); Kutu Nu: 1096, Gömlek Nu: 2, Belge Nu: 2 (1-13); Kutu Nu: 560, Gömlek Nu: 88, Belge Nu: 88-1; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 109, Belge Nu: 109 (1-2); Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 108, Belge Nu: 108-1, 2; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 113, Belge Nu: 113-3, 4; Kutu Nu: 1082, Gömlek Nu: 73, Belge Nu: 73-1, 2.

⁶² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 104, Belge Nu: 104-1.

⁶³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 26, Belge Nu: 26-2.

⁶⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 661, Gömlek Nu: 78, Belge Nu: 78-3.

⁶⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 96, Belge Nu: 96-4.

Bütün Müslümanların hayvanlarına el konularak, Yunanlılara verilmiştir⁶⁶. Saray kazasında görüldüğü üzere, Müslümanlar hayvanlar gibi arabalara koşularak teşhir edilmek⁶⁷ suretiyle Trakya Türkünün haysiyeti rencide edilmiştir.

5.1.1.İşkence Kavramı ve Yunan Uygulamaları

Yunanlıların işgal ettikleri topraklarda yaşayan sivil halka karşı gerçekleştirdikleri eylemlerin, anlam ve sınırlarını belirlemek ve bu eylemler için hangi terminolojinin kullanılmasının daha doğru olduğunun tespitini yapmak, aslında oldukça açık ve net olan Yunan eylemlerine karşın, sorgulayıcı bakış açımızın bir gereği olarak düşünülmelidir.

Bu nedenle Yunanlıların Türkleri sürgün etmek amacıyla bir vasıta olarak kullandıkları şiddete dayalı yöntemlerde önemli bir yer tutan bu anlamdaki eylemleri, çeşitlerini ve uygulama alanlarını bu başlık altında ortaya koymaya çalışılacağız.

5.1.1.1.İşkence Kavramı

İşkenceyi tanımlamak kolay olmamakla birlikte, kendi sınırları içerisinde kapsamlı ya da dar bir tanımlama yapmak her zaman için mümkündür. Her iki açıdan da yapılacak ciddi bir tanımlama hatasının herhangi bir işkence incelemesinin değerini azaltacağı her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir.

Örneğin, işkence ile cezalandırma arasında kesin bir sınır çizgisinin var olmayışı tanımlama noktasında karşılaşılan güçlüklerden birdir ve ayrıca her zaman suiistimallere açık bir noktadır. İşkence ile cezalandırma kavramları arasındaki ayrılık, büyük oranda kurbanın fiziksel ve zihinsel acıya karşı verdiği tepkiye bağlıdır, hangi durumlarda birinin diğerini içerdiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

---

⁶⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 745, Gömlek Nu: 79, Belge Nu: 79-7; Kutu Nu: 1096, Gömlek Nu: 2, Belge Nu: 2-2.

⁶⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 653, Gömlek Nu: 137, Belge Nu: 137-2.

Çünkü işkenceyi, cezalandırma sınıflaması içine alarak kabul edilebilir göstermeye çalışmak ve dahası bu yolla herhangi bir işkence biçiminin kullanıldığını tamamen inkar etmek, uygarlığın başlangıcından günümüze değin bir toplum ve devlet geleneği olagelmıştır.

Zamanla cezalandırma terimi işkencenin yumuşatılmış bir karşılığı olarak neredeyse tüm dünyada kullanılır hâle gelmiştir⁶⁸. Bu nedenle, eski çağlarda ve dahası günümüzde neyin işkence sayıldığı da tam ve doğru olarak anlaşılmış değildir.

Gerçekte ise, “Eziyet ve acı verme eylemleri ile sonuçlanan ölümlerin olduğu yerde işkence vardır. Bireye zulüm, ıstırap ve acı yaşatmayı içeren her sürecin, her koşulda ve her ne amaçla olursa olsun, cezanın eziyetle ya da yaşamın sona ermesi ile bitmesine bakmaksızın işkenceyi meydana getirdiğine kuşku yoktur. Doğası ya da beklenen sonucu ne olursa olsun, zulmün amaçları, ne bireye işkence etmeyi ne de işkencenin başka bir adla tanımlanmasını haklı çıkarır”.

İşkenceye maruz kalan bir insanın yaşadıklarına benzer şekilde ıstırap ve acı veren herhangi bir harekete maruz kalmış talihsiz kişi açısından, bu zulmün hangi terimle tanımlandığının ve kimin tarafından yapıldığının önemi yoktur. Acı çeken kişiye yapılan uygulamanın, eziyet ya da zulmün derecesi yeterince şiddetli olduğunda, işkenceden başka bir tanımı olamayacağı açıktır. Aynı şekilde, işkencenin gerçekliği konusunda en uygun kanıtı sağlayacak tek kişinin de, zulme uğrayan kişi olduğu ortadadır.

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da, fiziksel işkenceden oldukça farklı bir işkence biçiminin daha var olduğu gerçeğidir ki bu da psikolojik olmaya eğilimli bir işkence biçimi yani psikolojik işkencedir.

Hapsetme yoluyla neden olunan zihinsel işkencenin girişimcilik, kararlılık, yaratıcılık ve heves üzerindeki yıkıcı etkileri sayılamayacak kadar çoktur. Zihnin bu şekilde izole edilmesi, sonuç itibarıyla, kimi bireyler üzerinde fiziksel yalıtımın herhangi bir biçiminden çok daha fazla felç edicidir ve çoğalan bir etki yaratır⁶⁹.

⁶⁸ George Ryley Scott, *A History of Torture*, (yayın yeri yok), 1995; *İşkencenin Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Ankara 2003, s. 17.

⁶⁹ Scott, a. g. e., s.18-20.

Yunanlıların bu tür uygulamalara sıklıkla başvurdukları net olarak görülmekte ve bu yolla istedikleri sonuçları büyük ölçüde gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

5.1.1.2. Yunanlılar Tarafından Türklere Yapılan İşkenceler

Çeşitli şekillerde ayaklarından astıkları ve altlarında ateş yaktıkları sivilleri kan kusturuncaya kadar dövmek, vücut uzuvlarını -kulak, burun, parmak vb.- kesmek, parmaklarından duvara çivilemek, et ile tırnakları arasına toplu iğneler çakmak, tırnak sökmek, vücudun çeşitli yerlerini delerek barut doldurarak yakmak, koltuk altlarına kaynamış sıcak yumurta koymak, boğazına sıcak su, göbeğine yağ dökmek, vücudun çeşitli yerlerine kızgın şiş sokmak, kazığa çocuk geçirmek, dişbudak dikenleri serpilmiş harman yerlerinde bir sürü çoluk çocuğu kanlar içinde koşturmak ve özellikle bir subayın ya da çavuşun ve hatta bir Yunan askerinin tasarrufuyla zincirleme dizilmiş biçare köylüleri; sopa, dipçik, çizme ve mahmuz darbeleriyle öldürmek⁷⁰, Yunanlıların bazı işkence uygulamalarını oluşturmaktadır.

Örneğin, Aydın'da keresteci Ali beğin kulakları ve burnu kesilmiş, Tirede tutuklananlar çeşitli işkencelere maruz kalmış⁷¹, Manisa Ayvaz Paşa mahallesinde çok sayıda sivile işkence yapılmıştır⁷². Yunanlıların işgal ettikleri Batı Anadolu topraklarında -tespit ettiğimiz çok sayıda örneğe dayanarak- işkenceye maruz kalmamış yöre ahalisi yok gibidir diyebiliriz⁷³.

⁷⁰ **Yunan İllerinde**, s. 37; Sefercioğlu, **Esaret Hatıraları**, s. 145-146.

⁷¹ **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 106, Gömlek Nu: 11, Belge Nu: 11-3.

⁷² **ATASE Arşivi** Kutu Nu: 92, Gömlek Nu: 59, Belge Nu: 59-3.

⁷³ **Greek Atrocities I**, s. 39, 44, 47, 48 vd.; **Makâmât-ı Askeriyye I**, s. 8; Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara 2000, s. 25; **Makâmât-ı Askeriyye II**, s. 15; Türkmen, **a. g. e.**, s. 226; **Vesâik-i Resmîyye**, s. 3, 4, 5, 6, 7 vd.; **Söke Havalisi**, s. 2, 7, 8, 11 vd.; **Anadolu'da Yunan Mezalimi I**, s. 31, 32, 36 vd.; **Greek Atrocities II**, s. 31, 32, 36 vd.; **Yunan Fecayii I**, s. 26, 32, 39, 41 vd.; Mustafa Turan-Süleyman Özbek-Zahit Yıldırım, (Yay. Haz.) **Türkiye'de Yunan Fecâyii**, C. I-II, Ankara 2003 (bundan böyle Turan I, şeklinde gösterilecektir), s. 24, 28, 34, 36 vd.; **Yunan Fecayii II**, s. 88, 90, 91, 93 vd.; Turan I, **a. g. e.**, s. 153, 154, 155, 156 vd.; **Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti**, Birinci Kısım, Ankara 1338, s. 48 vd; Yüzbaşı Ahmed, **a. g. e.**, s. 44-45; Mehmet Hocaoğlu, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, İstanbul 1985, s. 250, 263, 474 vd.; Talat Yalazan, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)**, C. I, Ankara 1994, s. 21, 26, 28, 40, 60, vd.; Turan II, **a. g. e.**, s. 83, 107, 108, 113, 120 vd.; Türkmen, "İşgal Yıllarında Adapazarı Kazasında Yunan Mezalimi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XV, S. 45, Kasım 1999, s. 1018; Mustafa Tayla, **Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi**, Ankara 2001, s. 27-185; Murat Özcan, **Tarihin Işığında Yunan Mezalimi**, İstanbul 2003, s. 138-240.

Doğu Trakya'da da durum Batı Anadolu'da yaşananlardan pek farklı değildir; Örneğin, Çerkezköy'den Mustafa adında bir köylü boğazına kaynar su dökülmesiyle ölmüş⁷⁴, Çorlu'da hayvan otlatmakta olan bir sivilin kulağı kesilmiştir⁷⁵.

Yunan askerleri, Hayrabolu Müftüsünü çırılçıplak soyup, ayağından bağladıkları ipe bir dereye sürükleyerek, buz tutmuş suya girmeye zorlamışlar, daha sonra sakallarını cımbızla yolup, sırayla döverek komaya sokmuşlardır⁷⁶.

Uzunköprü'ye bağlı Hamidiye köyünde bir kadın eşinin silahını söylemesi maksadıyla bacaklarından bir ağaca asılarak giysisinin içine bir kedi konulmuş ve altına yakılan ateşin dumanıyla ölmüştür⁷⁷. Sonuç olarak, Yunanlıların, çeşitli işkence şekillerini tüm Doğu Trakya genelinde, Müslüman-Türk ahaliye uygulamış oldukları birçok kaynakta zikredilmiştir⁷⁸.

5.1.2. Tecavüzler

Tüm işgal ettikleri yerlerde genç kızlara ve gelinlere tecavüz edip öldüren, Yunanistan'a ve daha sonra evlerine götürmek maksadıyla kulaklarını kesen⁷⁹ Yunanlılar Batı Anadolu'da⁸⁰ olduğu gibi Doğu Trakya genelinde de çok sayıda kadın-erkek sivile tecavüz etmişlerdir⁸¹.

⁷⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 26, Belge Nu: 26-2.

⁷⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 191, Gömlek Nu: 143, Belge Nu: 143-1.

⁷⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 104, Belge Nu: 104-1; Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 26, Belge Nu:26-2; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 113, Belge Nu: 113-3.

⁷⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 26, Belge Nu:26-2.

⁷⁸ Şarki Trakya, s. 24, 25, 26, 27 vd.; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 128, 129, 130 vd.

⁷⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 745, Gömlek Nu: 79, Belge Nu: 79-8, 9; Kutu Nu: 541, Gömlek Nu: 85, Belge Nu: 85-1; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 88, Belge Nu: 88-3.

⁸⁰ Makâmât-ı Askeriyye II, s. 6, 17, 32, 38 vd.; Türkmen, a. g. e., s. 218, 228, 237, 238 vd.; Komisyon Raporları, s. 9; Matbuât, s. 16; Vesâik-i Resmîyye, s. 3, 4, 5, 6, 7 vd.; Söke Havalisi, s. 7, 10, 16, 22 vd.; Anadolu'da Yunan Mezalimi I, s. 33, 34, 35, 38 vd.; Greek Atrocities II, s. 33, 34, 35, 40 vd.; Yunan Fecayii I, s. 21, 30, 32, 41 vd.; Turan I, a. g. e., s. 20, 27, 38, 35 vd.; Yunan Fecayii II, s. 27, 42, 52, 53 vd.; Turan I, a. g. e., s. 118, 130, 136, 137 vd.; Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Birinci Kısım, s. 48-49; Yüzbaşı Ahmed, a. g. e., s. 44, 45, 81; Hocaoğlu, a. g. e., s. 250, 259, 265 vd.; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 22, 23, 27, 36, 57, vd.; Turan II, a. g. e., s. 85, 107, 113, 118, 119 vd.; Türkmen, a. g. m., s. 1017; Tayla, gös. yer; Özcan, a. g. e., s. 240-264.

⁸¹ Şarki Trakya, s. 23, 26, 27, 46, 47 vd.; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 130, 133, 134, 136 vd.

5.1.3. Öldürmeler

Yunanlılar, döverek, işkence yaparak, silah kullanarak, yakarak veya farklı yöntemleri kullanarak çok sayıda sivil öldürmüştür. Tamamını örneklemenin mümkün olmadığı bu cinayetlerden; Batı Anadolu'da⁸², Orta Anadolu'da⁸³ ve Doğu Trakya'da⁸⁴ kısacası tüm işgal coğrafyasında çok sayıda örneğini tespit ettiğimiz insanları diri diri yakarak öldürmelerine birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Örneğin, Manisa'da kadınlar ve çocuklar camilere doldurulmuş, kaçmamaları için etrafları Yunan askerlerince ablukaya alınan camiler ateşe verilmiş ve bu surette insanlar diri diri yakılarak öldürülmüşlerdir⁸⁵. Trakya'da da, 500 haneli Çerkezmüslim köyü dört bir yandan ateşe verilmiş ve halkı süngülerle bu ateşe sürüklenerek yakılmıştır. Çok az sayıda köylü bu olaydan kurtulabilmiştir⁸⁶. Yine Trakya'da göğüsleri kesilip ve kesilen yerlere ateş basılarak yakılan genç kızlar, gelinler de vardır⁸⁷.

Çeşitli yollarla gerçekleştirilen bu öldürmeler, Yunanlıların hedefe ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri bir diğer yoldu⁸⁸. Yunanlılar Müslüman nüfusu azaltmak için kadın-erkek, genç-ihtiyar demeksizin bir imha politikası uygulamışlardır⁸⁹. Yunanlılar Batı Anadolu'da⁹⁰, Doğu Trakya'da⁹¹ kısacası tüm işgal ettikleri yerlerde çok sayıda sivil öldürmüşlerdir. Yunan işgalinden dolayı gerçekleşmiş ölümlerin sayısı 640.000'i civarındadır⁹².

⁸² *Greek Atrocities I*, s. 45, 46 vd.; *Yunan Fecayii I*, s. 56, 57; Turan I, a. g. e., s. 47; Hocaoğlu, a. g. e., s. 250, 260, 262; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 25, 60, 83,87, 101 ; Özcan, a. g. e., s. 73.

⁸³ *Anadolu'da Yunan Mezalimi I*, s. 43; *Greek Atrocities II*, s. 44.

⁸⁴ *Şarki Trakya*, s. 33, 34 vd.; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 129, 130, 134.

⁸⁵ Grace Ellison, *Ankara'da Bir İngiliz Kadını*, Çev. Osman Olcay, Ankara 1999, s. 83.

⁸⁶ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 104, Belge Nu: 104-1.

⁸⁷ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu:104, Belge Nu 104-2.

⁸⁸ Asaf Gökbel, *Milli Mücadele'de Aydın*, Aydın 1964, s. 311.

⁸⁹ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 120, Gömlek Nu: 115, Belge Nu: 115-1.

⁹⁰ *Greek Atrocities I*, s. 40, 41, 42, 43 vd.; *Makâmât-ı Askeriyye I*, s. 8, 9, 20, 21; Türkmen, a. g. e., s. 250, 251, 260, 262; *Makâmât-ı Askeriyye II*, s. 6, 7, 15, 16 vd. ; Türkmen, a. g. e., s. 218, 226, 227, 228 vd.; *Komasyon Raporları*, s. 7, 10; *Matbuât*, s. 4, 8, 9, 10 vd.; *Vesâik-i Resmîyye*, s. 3, 4, 5, 6 vd.; *Söke Havalisi*, s. 2, 3, 4, 5 vd.; *Anadolu'da Yunan Mezalimi I*, s. 32, 33, 34, 36 vd.; *Greek Atrocities II*, s. 32, 33, 34, 36 vd.; *Yunan Fecayii I*, s. 10, 11, 12, 13 vd.; Turan I, a. g. e., s. 11, 12, 13, 16 vd.; *Yunan Fecayii II*, s. 27, 28, 29, 30 vd.; Turan I, a. g. e., s. 118, 119, 120, 121 vd.; Yüzbaşı Ahmed, a. g. e., s. 44, 45, 79, 80 vd.; Hocaoğlu, a. g. e., s. 108, 250, 258, 259 vd.; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 20, 21, 23, 24, vd.; Turan II, a. g. e., s. 86, 112, 118, 119 vd.; Türkmen, a. g. m., s. 1017-1019; Ellison, a. g. e., s. 86; Tayla, gös. yer; Özcan, a. g. e., s. 64-137.

⁹¹ *Şarki Trakya*, s. 22, 26, 27, 28, 29, 30 vd.; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 128, 129, 130, 131, 133 vd.

⁹² McCarthy, a. g. e., s. 363.

5.1.4. Gasplar, Yakıp-Yıkmalar

Yunanlılar işgal ettikleri her yerde öncelikle halkın elinde bulunan ulaşım araçlarını ve hayvanlarını gasbetmişlerdir. Daha sonra evleri basıp, işlerine yarayacak değerli eşyayı halkın elinden zorla almışlardır. Karşı koyanlar şiddete maruz kalmış ve bu nedenle çok sayıda sivil ölmüştür.

Yunanlılar, işgal ettikleri bölgelerde bulunan mağaza ve dükkânların mallarını yağmalamışlar, zor şartlarda yaşamını sürdürmeye çalışan Anadolu insanının ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaç maddelerini, zahire ve hayvanlarını gasbetmişler ve geriye kalanları da yakıp-yıkmişlardır⁹³. Bu anlamda gerek Batı Anadolu'da gerekse Trakya'da çok sayıda gasp olayı yaşanmış, ev ve iş yeri yakılıp-yıkılmış, hatta çoğu zaman köylerin tamamen yakıldığı görülmüştür

5.2. Psikolojik Savaş

Savaşta ve barışta, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını değiştirmek amacıyla bilginin kullanılması⁹⁴ ya da düşmanı manen ve maddeten yıpratmak ve onun savaş gücünü azaltmak için kullanılan psikolojik usul, yol ve vasıtalar şeklinde tanımlayabileceğimiz psikolojik savaş; savaşı kazandıran tek silah olmamakla birlikte savaşın kazanılmasında büyük payı olan bir destek silahıdır. Bu etkin silahın, savunma ve saldırıya dönük işlevsel gücünü de, propaganda oluşturmaktadır⁹⁵.

Yunanlıların asıl hedeflerine ulaşabilmek adına işgal bölgelerinde sivillerin sürgün edilmesi işinde kullandıkları yöntemlerden biri de şüphesiz ki, sivil halka dönük gerçekleştirilen yukarıda tanımını yaptığımız psikolojik savaştır. Genel anlamda kitlelerin psikolojisini etkilemeye dönük, yalan, abartı, tekrar vb. unsurların temel teşkil ettiği bu psikolojik savaş büyük ölçüde başarılı olmuştur.

⁹³ Metin Ayışığı, "Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi", *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 777 vd.; Batı Anadolu ve Trakya'daki çok sayıda örnek için ayrıca bkz. *Greek Atrocities I*, s. 43, 46 vd.; *Makâmât-ı Askeriyye II*, s. 23, 24, 39 vd.; Türkmen, a. g. e., s. 232, 244 vd.; *Söke Havalisi*, s. 15, 16, vd.; *Şarki Trakya*, s. 27, 28, vd.; *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 49, 58, vd.; Turan I, a. g. e., s. 11, 16 vd.; Yalazan, a. g. e., C. I, bkz. Ek:12; Turan II, a. g. e., s. 464, 465 vd.; Tayla, a. g. e., s. 214, 216 vd.; Özcan, a. g. e., s. 273, 274 vd.

⁹⁴ Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş*, İstanbul 2003, s. 21.

⁹⁵ Hulûsi Kesimli, *Psikolojik Harb*, 197, 198 Sayılı Ordu Dergisi eki, İstanbul 1961, s. 9.

Kaynağı meçhul, asılsız haberlerin kulaktan kulağa dolaştığı, gasp, darp, işkence, ölüm vb. olayların bire bin katılarak tekrar tekrar anlatıldığı bir coğrafyada sivil kitlelerin psikolojisinin ne derece olumsuz etkilendiğini söylemek, yaşam-ölüm arasında bir tercih yapmak zorunda kalışın verdiği zihinsel muvazenedeki yıkımı tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Zaten bu tür haberler, kaynağından hedef kitleye bir kez ulaştı mı, hedef kitle bu haberlerin yayılmasını, kime hizmet ettiğini bilmeden, hızla ve daha etkin bir şekilde yapmakta ve böylece kendine yönelmiş bir psikolojik savaşın halkası olmaktadır. Yunanlıların sivil halka dönük gerçekleştirdikleri psikolojik savaşın propaganda uygulamaları içerisinde korku kavramının etkin kullanımı önemli bir yer tutmakta; bu nedenle de ayrıca üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2.1. Propaganda

Propaganda, yapana doğrudan veya dolaylı faydalar sağlayacağı düşüncesiyle belirli bir topluluğun hislerini, düşüncelerini, davranışlarını etki altına alarak onları değiştirmek amacıyla yayınlanan herhangi bir bilgi, belge, doktrin, özel tebliğ ve görüşlerdir.

Propaganda, kaynağı ile ilgisi bakımından temel olarak üçe ayrılır: Kaynağı belirli, açık ve şeffaf olarak doğru bilgilendirme esasına dayanan açık, beyaz propaganda, kaynağı meçhul olan; şayia ve rivayetlere dayanan yalan ile gerçeklerin karışık olarak sunulduğu bulanık, gri propaganda; kaynağın gizliliği esas olmakla beraber, başka bir kaynaktan çıkıyormuş gibi gösterilen ve yalan, iftira ve sahte delillerin temel malzeme olarak kullanıldığı kara, sinsi propaganda⁹⁶.

Anadolu'da bulunan Rum unsurunu manen takviye ve Müslümanları göçe mecbur ederek, bazı bölgelerde Hristiyan nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla kaynağı belli olmayan olumsuz haberler yayılarak⁹⁷ yapılan gri propaganda, Yunan emellerini gerçekleştirmek adına etkin bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

⁹⁶ Kesimli, a .g. e., s. 9-11; Tarhan, a .g. e., s. 36-44.

⁹⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 182, Gömlek Nu: 154, Belge Nu: 154-1.

Henüz Trakya işgal olunmadan önce bile, Trakya'nın işgali için Selanik'te 70.000 kişilik Yunan kuvvetinin hazırlandığını yerli Rumlar şiddetle dile getirmekte ve bu yönde propaganda yapmaktaydılar. Bu yolla bölge insanı huzursuz edilmekte ve onlar üzerinde korkuya dayalı bir baskı oluşturulmaya çalışılmaktaydı⁹⁸.

Örneğin Edirne'de Yunan kaynaklı asılsız, yalan haberler yoğun olarak sızdırılmış, kara propaganda olarak adlandırılabilir bir propaganda yapılmıştır. Böylece yörede karışıklık meydana getirerek, Yunan askerlerince işgal edilmesi ya da kolayca işgal edilmesinin zemini oluşturulmaya çalışılmıştır⁹⁹. Batı Anadolu'da yapılan propagandalarda aynı amaca yönelik ve benzer şekillerde gerçekleştirilmiştir¹⁰⁰. Örneğin, İzmir'e gelecek 50.000 Yunan askerinin işgal sahasını Akhisar'a kadar genişleteceği şayiasının etkisiyle halk genellikle göç etmeye yönelmiştir¹⁰¹.

Manisa'da Rumların kasıtlı olarak çıkardıkları anlaşılabilir kışkırtıcı haberler halkta endişe yaratmıştır¹⁰². Bu tür propagandalar yerli Rumlar, yerli olup Yunanistan'a firar eden ve geriye dönen Rumlar¹⁰³ ya da Yunanlılar tarafından yapılmıştır. Öyle ki, yerli Rumlar ve Yunanlılar, mahalle, sokak araları ve çarşılarda dolaşarak Anadolu insanının Yunan Hükûmeti'ni arzu etmemelerinin kendileri için iyi sonuçlar getirmeyeceğini ve ahalinin Yunanlıların istemleri dışındaki davranışlarının Yunanlıların kendilerine başka muameleler yapmasına neden olacağı yönünde propaganda yapmaktaydılar¹⁰⁴.

Aslında tüm bu yapılanlar ile *olası bir Yunan işgali karşısında, Türk topraklarındaki işgalci Yunan gücünün rolü vurgulanmakta, Türkler eğer göç etmezlerse can ve mal güvenliklerinin tehlikeye gireceği böylece kendilerine hissettirilmeye çalışılmaktaydı. Zaten işgallerle birlikte, bu bir hissettirme işinden çok, insanların kendisini can pazarının ortasında bulma hâlini alacaktır.*

⁹⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 83, Gömlek Nu: 107, Belge Nu: 107-1.

⁹⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 776, Gömlek Nu: 136, Belge Nu: 136-1.

¹⁰⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 46, Gömlek Nu: 105, Belge Nu: 105 (1-2).

¹⁰¹ Gökbel, a. g. e., s. 290.

¹⁰² Kamil Su, "Manisa ve Yunan İşgali I", *Türk Kültürü*, S. 227, Mart 1982, s. 308.

¹⁰³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 283, Gömlek Nu: 210, Belge Nu: 210-1.

¹⁰⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 435, Gömlek Nu: 47, Belge Nu: 47-1.

Aydın'da Ramazan Paşa Camii duvarlarına “*Ey Türkler artık sizin burada işiniz kalmamıştır. Bundan sonra yeriniz Konya'dır. Konya'ya gidiniz*” şeklinde yazılar yazılmıştır¹⁰⁵. Yunanlılar, Türklere “*Siz buralarda ne duruyorsunuz. Buralar Yunanistan oldu. Haydi Konya'ya*”¹⁰⁶ gibi, ifadelerle de göçü teşvik edip, işgali kolaylaştırmak niyetinde idiler. Nitekim ileride de temas edileceği gibi, Aydın'ın işgalinden sonra binlerce Türk Denizli'ye, Isparta'ya ve diğer yerlere göç etmek zorunda kalmıştır¹⁰⁷. Örneğin Aydın ve Eğridir demiryollarında görevli bazı istasyon memurları, Rum memurların bu tür propagandaları sonucu görevlerini terk etmişlerdir¹⁰⁸.

5.2.1.1. Korku Stratejisi

Darp, gasp, hapis, kürek cezası, işkence, tecavüz ve cinayetler¹⁰⁹ gibi doğrudan şiddet ile Anadolu insanı için memleketleri yaşanmaz hâle getirilmiş, adeta hayatta kalmak isteyenlere tek çıkar yolu olarak memleketlerini terk etmek kalmıştır. Sistemli bir şekilde yapılan bu hareketlerin anlamı ve esas gayesi, etrafa dehşet saçarak, Türk ve Müslüman halkın öteye beriye dağılmasını sağlamak ve yerlerine Rumları iskân etmektir¹¹⁰.

Yunan askerleri ve yerli işbirlikçileri vasıtası ile uyguladıkları her türlü direkt şiddet ile şiddetin yarattığı korku da, bir çeşit dolaylı tutum olarak kullanılmış, ve “*korku stratejisi*” olarak adlandırabileceğimiz bu metodla insanlar sürgüne zorlanmıştır. Zira Yunan askerleri ve Rum çetelerinden¹¹¹ önce, korkuları yeni suç mahallerine onlardan önce geliyor, bu da insan kitlelerinin psikolojisini olumsuz yönde etkiliyor ve onları mecburen yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda bırakıyordu.

¹⁰⁵ Yalazan, a. g. e., C. I, s. 31.

¹⁰⁶ M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. II, 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul Haziran 1937, s. 152; Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1990, s. 54.

¹⁰⁷ Köstüklü, gös. yer.

¹⁰⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 257, Gömlek Nu: 223, Belge Nu: 223-1.

¹⁰⁹ Trakya'daki çok sayıdaki örnekleri için bkz., Şarkî Trakya, s. 22-59.

¹¹⁰ Gökbilgin, a. g. e., s. 61.

¹¹¹ Azmi Yıldırım, “Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri (1912-1922)”, *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 801, 802 vd.

Örneğin, 23 Mayıs 1919 tarihinde henüz Yunanlılar şehre girmemiş bir saat mesafede iken, Manisa’da, yerli Rumlar ve Papazlar İzmir katliâmını kasten abartılı anlatarak yöre insanının maneviyatını sıfıra indirmişlerdi¹¹². Bu uygulamanın nedeni korkuya kapılan Manisa halkının panikleyerek kaçması, böylece Türklerden boşalacak olan yörenin daha kolay işgal edilmesi ve bu yerlere Rum göçmenlerin iskân edilmek istenmesi olsa gerekti. İşte korku faktörü böyle kullanılmaktaydı.

Bu konuda Yunanlı bir yazar, Yunan askerlerinin Manisa’ya, “*Yunanlılar geliyor haberinin yayılması için*”, “*Türklerin savaş ...! yelpazelemek için*”; “*Çeteleri darmadağınık hâlde kaçışa mecbur bırakmak için*”, işgal ettiği¹¹³ değerlendirmesini yaparak, belki başka bir maksatla ifade ettiği açıklamalarıyla “*Yunanlılar geliyor*” sözünün aslında korku ve dehşetin habercisi olduğunu ele vermektedir. “*Yunanlılar geliyor*” sözünden yerli Rumların anladığı ile Türklerin anladığı muhakkak farklı şeylerdi. İşgale uğrayan toprakların sahipleri için bu söz; acı, keder ve ölüm demek olmalıydı. Öyle olduğu da çok geçmeden anlaşıldı.

Dido Sotiriyu, *Benden Selam Söyle Anadolu’ya*, adlı eserinde bizim “*korku stratejisi*” olarak adlandırdığımız, bu konu hakkındaki gözlemlerini aşağıdaki gibi tarif etmekteydi:

*“Bizim silahlandığımızı işitir işitmez, civar köylerdeki bütün Türkler, evlerini ve tarlalarını olduğu gibi bırakıp Söke’ye ve Kuşadası’na göç etmişlerdi. Barınak değiştiriyordu korku...”*¹¹⁴

İnsanların içine düştüğü bu denli büyük korkunun nedeni ne idi? Tabî ki geçmiş tecrübeler ve duyulan haberler olmalıydı. Örneğin Bergama ahalisi Menemen katliâmını duydukları için korkuya kapılarak aynı dehşeti yaşamamak için göç etmek zorunda kalmışlardı¹¹⁵.

¹¹² İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı 2. Kitap*, İstanbul 1995, s. 44; Su, “Manisa ve Yunan İşgali I”, s. 309.

¹¹³ Giannès P. Kapsès’in, *Khamenes Patrides (Yitirilmiş Vatanlar)* adlı eserinden nakleden; Umar, *a. g. e.*, s. 56.

¹¹⁴ Dido Sotiriyu, *Farewell Anatolia*, Atina 1991; *Benden Selam Söyle Anadolu’ya*, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul (yayın tarihi yok), s. 141.

¹¹⁵ *Makâmât-ı Askeriye II*, s. 22, 24; Türkmen, *a. g. e.*, s. 231, 232.

İnsanları zoraki göçe iten bir diğer neden de, Trakya’da görüldüğü üzere, “*Size hakk-ı hayat yoktur. Yaşamamız haramdır. Hicretinize de mâni olacak, sizi ancak ve ancak öldüreceğiz*”¹¹⁶ şeklindeki söylenti ve tehditlerden oluşan korku temelli propaganda versiyonlarının bölgede etkili olmasıydı.

Benzer yöntemlere tüm işgal topraklarında rastlamak mümkündür. Benzer bir örneği de Aydın’da görüyoruz: Aydın’ı işgal eden Yunanlılar, bölgede kuyulardan su dolduranlara hitaben, “*bu kuyuları kanınızla dolduracağız, kanınızı şerbet, etinizi köfte yapacağız*”¹¹⁷ gibi insanları dehşete sürükleyen, ürkütücü tehditlerde bulunmuşlardır. Öyle ki Trakya’da sınırı geçen Yunanlılar bazı geceler Rum köylerinde de kalarak yanlarına aldıkları yerli Rumlar ile birlikte Müslüman köylerinde silah atarak halkı korkutmayı amaçlamışlardır¹¹⁸. İzmir vilayeti dahilinde Metropolitler tarafından korkuya dayalı yapılan propaganda sonucu tüm sivil idare sinmiş bir vaziyettedir¹¹⁹. Örneğin Gemlik, Armutlu’ya bağlı Sultaniye köylülerince, civar köylerin Yunanlılar tarafından yakılarak insanların öldürüldüğü, mallarının gasp edilmekte olduğunun duyulması üzerine köy halkı her şeyi terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır¹²⁰.

Yunanlıların saldırdığı korkuyu daha önce yaşamak zorunda kalanların, çok daha iyi bildiği bu duygu, ilk önce onlar üzerinde etkili olmuş ve ilk göç etmek zorunda kalan yine bu insanlar olmuştur. Örneğin, Balıkesir ve civarından İstanbul’a göç etmek zorunda kalan çoğu kadın, çocuk ve ihtiyardan oluşan 2.000 civarındaki ilk kafilenin 7 tanesi hariç diğerleri vaktiyle Selanik, Gümülcine, Drama, Köstence gibi yerlerden Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmış ve Yunan işgali ile bozulan psikolojileri nedeniyle ikinci bir kez o acıları yaşamamak üzere İstanbul’a sığınmışlardır¹²¹.

¹¹⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 104, Belge Nu: 104-2.

¹¹⁷ Aker, a. g. e., C. II, gös. yer.

¹¹⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 106, Belge Nu: 106 (1-9).

¹¹⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 30, Belge Nu: 30-1.

¹²⁰ Yunan Fecâyii II, s. 73-74, Turan I, a. g. e., s. 144-145; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 85.

¹²¹ İleri, 07.07.1920, s. 1; 1877-1878 Türk-Rus Savaşı’nda ve Balkan Savaşları’nda, birçok Müslüman, buldukları yerden sürülmek trajedisini üst üste birkaç kez yaşamak zorunda kalmıştır. Örneğin, Yunan Ordusu 1919 Haziran’ında Foça, Akhisar, Soma ve Kırkağaç’ı işgal edince; bu yörelerin Türkleri, Balıkesir’e doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Balıkesir de Yunanlılarca işgal edilince bir kez daha başka bir yere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu insanların birçoğunun, Balkanlar’da bulunan asıl yerlerinden, yurtlarından Balkan Savaşları sırasında göç etmek zorunda

6. Sürgün Coğrafyası

Bu başlık altında yer alan alt başlıklarda, işgale uğrayan Anadolu topraklarında Yunanlılar tarafından bir sürgünün gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği incelenecek ve tespit edebildiğimiz sürgün uygulamaları kronolojik bir bütünlük içerisinde ve mevcut idarî taksimat göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

6.1. Batı Anadolu

Anadolu'da 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan Yunan yayılmacılığı hızla devam ederken, yukarıdan beri anlattığımız zulüm ve işkenceler de Yunanlıların mezalim politikasının birer parçası olarak her geçen gün artıyordu. Ve *"Yunan istilasına uğrayan her Türk toprağında, hemen o gün göç başlıyor"*, geride harabeden başka bir şey kalmıyordu¹²². Askerî makamların göç edilmemesi yönündeki uyarılarına rağmen, Yunan askerlerinin her girdiği yerde zorunlu göç başlamıştır.

Yunan mezalimi nedeniyle göçün önü alınamamış ve Yunan askerlerince işgal edilen bölgelerdeki Müslüman ahalinin mevcudu azalmaya başlamıştır. Batı Anadolu'nun hemen her tarafında çoğunluğu Türkler teşkil etmekte iken zorunlu göç nedeniyle Anadolu'nun en kıymetli topraklarında yer yer boşluklar meydana gelmeye yüz tutmuştur¹²³. Yunanlıların işgal sahalarını artırmak için uyguladıkları metodlardan biri de, Türkleri göçe zorlayarak yerlerine Rum nüfus iskân etmek olmuştur.

Yunanlılar, İzmir'in işgalinden itibaren yaptıkları mezalim ile bir taraftan Türk direnişini kırmayı hedeflerken diğer taraftan da Türkleri göçe zorlamak istemişlerdir. Zira nüfus meselesi önemliydi. Bölgede Rum nüfus oranı ne denli yüksek olursa, Yunanistan'ın adı geçen bölgelerde hak talebi o kadar geçerli olacaktı. Bu nedenle Yunan Hükûmeti Batı Anadolu sahillerine başka yerlerden Rum göçmenler getirmeye başlamıştır.

---

kalmış bulunduğunu göz önünde tutarsak yaşanan trajedinin hüznü verici boyutunu anlamak zor olmaz. Bkz. McCarthy, a. g. e., s. 361-362.

¹²² Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara 1992, s. 126.

¹²³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 15, Gömlek Nu: 5, Belge Nu: 5 (1-3).

İngiliz desteğini almış Yunan işgal kuvvetleri, yerli Rumların da işbirliği ile işgal ettikleri yerlerde, yaptıkları mezalim ile Türkleri göç etmeye zorlamışlardır. Padişahın Morning Post muhabirine dediği gibi, “binlerce sesiz halk... Yunan askeri ile Rum çeteleri tarafından insan kırımına, yağmaya, çapula ve vurgunlara ma’ruz” tutuluyordu. Bu tür uygulamalar ile Yunanlılar, Türklere yukarıda değinmeye çalıştığımız propaganda yöntemleri ile göçe zorlayıp, işgali kolaylaştırmak niyetinde idiler. Nitekim daha önce anlatıldığı ve ileride de temas edileceği gibi, Aydın’ın işgalinden sonra binlerce Türk, Denizli’ye, Isparta’ya ve diğer yerlere göç etmek zorunda kaldı¹²⁴.

Kısa bir sürede Batı Anadolu’nun önemli bir kısmının Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve doğuya doğru akan göçmen selinin hüznün verici manzarası, kamuoyunun coşmasına ve halkın heyecanlanmasına neden olmuştu. Karşı koymaksızın düşman karşısında çekilmek, savaş gücünü artıracak ve kuvvetlendirecek hayat kaynaklarına sahip bulunan en bayındır yerleri Yunanlıların istilasına terk etmek... Sonuç olarak Yunan işgal fikrine cüret ve cesaret vermek olacağı şeklindeki çeşitli endişe ve düşünceler birçok aydını ümitsiz ve kederli yapmış ve adeta ümitsizliğe düşürmüştü¹²⁵.

Yunan işgali sırasında Türkler için olabilecek en talihsiz hadise teşkil eden şey, genellikle Rumeli göçmenleri ile meskûn Batı Anadolu’nun yeni bir Balkan Savaşları faciasına şahit olması idi. Bu yeni sürgünler yeni göç dalgaları ve bunlarla birlikte gelen acılar, sıkıntılar ve çaresizlikler demek olacaktı¹²⁶. Saldırıları, işkence ve cinayetler, dahası Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen her türlü hareketler Türkleri yok ederek, göçe zorlayarak bölgeyi tamamiyle Yunanlılaştırmak, bu mümkün olmaz ise, en azından İslâm unsuru azınlık durumuna düşürmek hedefine yönelikti. Yunanlılar bir yıl gibi kısa bir süre içinde bu hedefleri yönünde küçümsenmeyecek kadar yol almışlardı¹²⁷. Batı Anadolu’yu ilhak için işgal eden Yunanlılar, amaçlarına ulaşabilmek için Müslüman-Türklere karşı her türlü insanlık dışı harekette bulunmaktan geri durmamışlardır.

¹²⁴ Köstüklü, a. g. e., s. 53-54.

¹²⁵ Mehmet Arif, *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları 1919-1923*, İstanbul 1992, s. 48.

¹²⁶ Tansu, a. g. e., s. 406.

¹²⁷ Yüzbaşı Ahmed; a. g. e., s. 27; Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Ankara 1986, s. 48.

Hakaret ederek, türlü saldırılarda bulunarak, zulüm ve işkence ederek onları yerlerini yurtlarını bırakıp İç Anadolu'ya göç etmeye zorlamışlardır. Kısacası Batı Anadolu'yu Yunanlaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bunda da bir dereceye kadar başarılı da olmuşlardır. Üç yıl içinde Batı Anadolu'dan başka yerlere göç eden Türklerin sayısı küçümsenmeyecek dereceye ulaşmıştır¹²⁸.

6.1.1. İzmir

Yunanlıların İzmir'in İşgali ile birlikte daha ilk günlerde gerçekleştirdikleri mezalim nedeniyle ekonomik durumu iyi olanlar şehri terk etmişlerdir¹²⁹. Yunanlıların bölgede uyguladıkları baskılardan dolayı sahil köylerinde yaşayanların göç etmek istedikleri, Çeşme'ye bağlı Karaköy'ü basan Yunanlıların yaptıklarını duyan civar köyler ahalsinin göç etmeye başladıkları ve bu göçün devam edeceğinin anlaşıldığı bölgeden gelen haberlerden öğrenilmekteydi¹³⁰.

Urla'nın, 17 Mayıs 1919 tarihindeki işgalinden önce yerli çetelerin ahaliye yaptıkları taşkınlıklar ve Yunanlıların işgal sırasında uyguladıkları mezalim sonucu, Müslüman ahali dağlara doğru kaçmaya mecbur kalmıştır¹³¹.

Yunanlıların 21-22 Mayıs 1919'da işgal ettikleri Menemen'de gerçekleştirdikleri mezalim neticesinde ise halkın bir kısmı İzmir'e sığınmış diğer kısmı da Yund Dağı köylerine göç etmek zorunda kalmıştır¹³².

Yunanlıların 28 Mayıs 1919 tarihinde işgal ettikleri Tire'de, zulüm ve soygunculuğundan bıkan Tire ve Torbalı halkı 26 Ekim 1919'da perişan bir hâlde göç etmek zorunda kalmıştır¹³³.

Ödemiş'i 1 Haziran 1919 tarihinde işgal eden Yunanlılar, Ödemiş civarında çok sayıda köyü ve kaza merkezinde çok sayıda evi ateşe vererek, ele geçirdikleri sivilleri öldürmüşler ve mallarını yağmalamışlardır.

¹²⁸ Su, a. g. e., s. 51.

¹²⁹ Makâmât-ı Askeriyye II, s. 8; Türkmen, a. g. e., s. 220.

¹³⁰ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 86.

¹³¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 17, Gömlek Nu: 151, Belge Nu: 151-1.

¹³² Yüzbaşı Ahmed, a. g. e., s. 25, 44, 45.

¹³³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 106, Gömlek Nu: 11, Belge Nu: 11-3; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 39.

Bu nedenle halkın bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır¹³⁴. Örneğin, Ödemiş'in Üzümlü, Uladı, Hacıilyas ve Narvan köylerini basan Yunanlıların yaptığı mezalimden sadece 85 kişi kurtulabilmiş, bunlar da Salihli'ye kaçmak zorunda kalmışlardır¹³⁵. Yine Ödemiş'in Çaylı, Kaymakçı, Camili, Uzundere gibi savaş alanının dışında bulunan köylerinin üç saat kadar topa tutulduğunu gören diğer köyler göç etmek zorunda kalmıştır¹³⁶.

İzmir, Menemen ve civarının Yunan askerleri tarafından işgali üzerine, Bergama ahalisi Soma'ya göç etmeye başlamışlardır¹³⁷. 12 Haziran 1919 tarihinde Bergama'nın işgali¹³⁸ ile bu zoraki göç, sürgün devam etmiştir¹³⁹. Bergama'yı terk etmeyen Türklere karşı Yunanlılarca yoğun bir baskı uygulanmaya başlanmıştır¹⁴⁰. Harbiye Nezâreti'nden 26 Mayıs 1919 tarih ve 1'nci şube 3111 numarayla gelen telgrafta, Bergama halkının göçe başladığı bildiriliyor, vatanda göç edecek yer olmadığı ve halkın yerlerinde kalmasının sağlanmasını tavsiye ediyordu¹⁴¹.

19 Haziran 1919'da Bergama'nın ikinci kez Yunan askerlerince işgali¹⁴² üzerine, bölge insanı büyük bir sefalet ve perişanlık içerisinde göç etmeye başlamış ve Yunanlıların köyleri yakarak zulümlerini arttırmaları üzerine¹⁴³, 14. Kolordu Kumandanlığı'na Ayvalık Mıntıka Kumandanı Kaymakam Ali imzası ile gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere, Bergama'da mecburî olarak kalmış Müslümanların dışında kimse kalmamıştır¹⁴⁴. Kâzım Bey de anılarında tüm Bergama halkının geride kimse kalmamak üzere eşyasını ve hayvanlarını da yanına alarak Soma istikametine doğru göç etmeye başladığı, hastaların bile bu kabilelerin arasında olduğu ve Yunanlıların yenilgilerinin intikamını Türk halkından almak arzusunda oldukları üzerinde

¹³⁴ Makâmât-ı Askeriyye II, s. 20; Türkmen, a. g. e., s. 229; Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 37-38.

¹³⁵ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 81.

¹³⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 106, Gömlek Nu: 19, Belge Nu: 19-1.

¹³⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 34, Belge Nu: 34-1.

¹³⁸ Bergama'nın birinci işgali ve Yunanlıların yörede yaptıkları mezalimler için bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 93, Ocak 1992, s. 66-72; Kemal Arı, "Bergama'nın İşgali", Bergama Yakın Tarihi, İzmir 1995, s. 22.

¹³⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 31, Belge Nu: 31-1.

¹⁴⁰ Arı, a. g. m., s. 23.

¹⁴¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 501, Gömlek Nu: 59, Belge Nu: 59-1; Selçuk, a. g. e., s. 65.

¹⁴² İkinci işgal ve Yunanlıların yörede yaptığı mezalim için bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 93, s. 72-73; Arı, a. g. m., s. 27.

¹⁴³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 44, Belge Nu: 44-8.

¹⁴⁴ Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara 1993, s. 88-89.

durmaktadır¹⁴⁵. Gerçekten de Soma Belediye Reisi'nin 20 Haziran 1919 tarihli telgrafından anlaşıldığı üzere 50.000'den fazla insan sefil bir hâlde Bergama'dan göç etmek zorunda kalmıştır¹⁴⁶.

6.1.2. Aydın

300.000 Yunan göçmenini yerleştirmek istediği Menderes Ovası'na büyük önem veren Venizelos, Selçuk'un doğusuna geçmemesi gerekirken, Aydın'daki işlerin kötü gittiğine dair belgeler tanzim ederek İngiliz temsilcisinin onayını almış¹⁴⁷ ve Aydın bölgesini işgal etmeye başlamıştır. Yunanlıların Aydın'ı 27 Mayıs 1919 (2. işgal 3 Temmuz 1919) tarihinde işgal etmeleriyle başlayan tecavüz ve cinayet hadiseleri yüzünden on binlerce insan Aydın'ı terk etmek zorunda kalmıştır¹⁴⁸.

Aydın'da Yunanlıların Türklere karşı başlattıkları mezalimden kurtulabilenler, İtalyan işgali altındaki bölgelere; dağlara ve ovalara göç etmek zorunda kalmışlardır¹⁴⁹. Çine, Denizli¹⁵⁰, Dinar¹⁵¹ Aydınlıların can havliyle göç etmek zorunda kaldıkları yerlerden bazılarıdır.

Yunan işgal kuvvetlerinin İtalyan sınırı olarak kabul edilen Menderes Nehri'nin güneyine top ve makinalı tüfeklerle saldırıp, Baltaköy, Demirağası ve Gölhisar köylerini tamamen yakmaları Çine ve bağlı köylerinde insanların paniğe kapılmasına neden olmuş; tüm uyarılara rağmen her şeylerini geride bırakarak göç etmeye başlamışlardır¹⁵². Aydından Çine'ye göçmek zorunda kalan kabilelerde bu nedenle 6 Temmuz'da Muğla ve Milas yönünde yeni bir göçe başlamışlardır¹⁵³.

¹⁴⁵ Kâzım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I, Ankara 1985, s. 26.

¹⁴⁶ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 39.

¹⁴⁷ Belen, a. g. e., s. 62.

¹⁴⁸ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 435, Gömlek Nu: 92, Belge Nu: 92-1; Kutu Nu: 435, Gömlek Nu: 94, Belge Nu: 94-1; *Söke Havalisi*, I. Kısım, s. 11-14; Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, C. XXXVII, S 148'den Ayrı Basım, Ankara 1973, s. 490.

¹⁴⁹ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 43.

¹⁵⁰ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 49; Aker, a. g. e., C. II, s. 150; A. Akif Tütenk, *Milli Mücadele'de Denizli*, İzmir 1949, s. 40.

¹⁵¹ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 258, Gömlek Nu: 69, Belge Nu: 69-1.

¹⁵² *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 57.

¹⁵³ Gökbel, a. g. e., s. 279.

16 Mayıs 1919 gecesi Yunanlıların Söke'ye girmek üzere olduğu duyulmuş; halk paniğe kapılarak, battaniyesini ve hafif tertip eşyasını sırtına alan Menderes Nehri'nin kenarına gelerek, karşıya geçmek istemiştir. Yunanlılar, yollardaki Söke ve Kuşadası halkından Menderes kenarında yakaladıkları -evvelce Rumlarca mimlenmiş olan zenginler, gençler, özellikle Söke Türk Ocağı'na mensup olanlar- bir iki tanesini anne ve babalarının gözleri önünde öldürmüşlerdir. Göç etmek zorunda kalan bu insanlar Koçarlı-Karahayıt, Yenipazar, Çiftlik, Karacasu yolu ile Denizli'ye, oradan Keçiborlu'ya, daha sonra da Dinar'a geçmişlerdir¹⁵⁴.

Söke'nin 1 Mayıs 1920'de (2. işgal, 2 Şubat 1921- 3. işgal, 21 Nisan 1922) ve Kuşadası'nın anî Yunan işgaline uğraması nedeniyle ahali tüm mal varlıklarını geride bırakarak göç etmek zorunda kalmıştır. Söke'de kalan 360 nüfus ise Yunan mezalimi nedeniyle her geçen gün birer-ikişer azalmaya başlamıştır¹⁵⁵. Söke'den, Mersin'e ve Antalya'ya göç etmek zorunda kalan ahali ise, deniz yolunu kullanmıştır¹⁵⁶. Kuşadası halkı da Antalya'ya göç etmiştir¹⁵⁷.

Nazilli'nin Yunanlılarca 4 Haziran 1919 tarihinde işgaliyle birlikte yaptıkları mezalim nedeniyle ahali göç etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, Keten Mescidli, Küçük ve Büyük Kaymakçı köylerini işgal eden Yunanlıların çok sayıda evi yaktıkları, kadın ve kızlara tecavüz ettikleri ve bu nedenle yöre ahalisinin göç etmek zorunda kaldığı, ahalinin göç etmesine rağmen bu köylerin yine de top ateşine tutulduğu bilinmektedir¹⁵⁸.

Aydın vilayeti genelinde bulunan 83.000 Türk'den 18.925'i ölmüş; 63.700'ü göç etmek zorunda kalmıştır¹⁵⁹. Aydın ve Çine'ye 9-10 Eylül'de gelen Tahkik Heyeti'nde yer alan Fransız Generali Deunost'nun da ifade ettiği gibi "*Aydın'da sadece 300 civarında Türk kalmıştır*"¹⁶⁰. Milletlerarası Tahkik Komisyonu'nda bulunan Yarbay Kadri Bey'in 5 Ekim 1919 da Harbiye Nâzırı'na verdiği raporda,

¹⁵⁴ Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadele'de Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, İzmir (yayın tarihi yok), s. 98-99.

¹⁵⁵ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 275.

¹⁵⁶ *Söke Havalisi*, I. Kısım, s. 6.

¹⁵⁷ *Gös. yer.*

¹⁵⁸ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 88.

¹⁵⁹ *Vesâik-i Resmîye*, s. 5.

¹⁶⁰ Gökbel, *a. g. e.*, s. 304-306.

Aydın'da 37.000 Türk'ten 375 kişi kaldığını ifade etmekte ve Deunost'yu da doğrulamaktadır¹⁶¹.

6.1.3. Manisa

23 Mayıs 1919 tarihinde henüz Yunanlılar şehre girmemiş bir saat mesafede iken, Manisa'daki, yerli Rumlar ve Papazlar İzmir katliâmını anlatarak halkın maneviyatını yıpratmışlar¹⁶², bu nedenle Manisa'nın işgalinden birkaç gün önce halkta huzursuzluğun arttığı bazı ailelerin şehri bırakıp içerilere doğru göç etmeye başladığı görülmüştür¹⁶³.

25 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlıların Manisa'yı işgalleri ile hız kazanan şiddet uygulamaları neticesinde, göç etmek zorunda kalanların sayısı giderek artmıştır. Öyle ki, Manisa'da yaşlılardan ve ayrılma imkânı bulamayanlardan başka kimse kalmamıştır¹⁶⁴. Bir de Manisa'ya göç etmek zorunda kalan köylüler vardır. Bunlar Saruhan Cephesi ilerisinde ve Yunan işgal mıntukasında kalan köylüdür. Bu köylüler Yunan mezalimine maruz kaldıklarından İtilâf temsilcilerin buldukları şehirlerin daha güvenli olacağı düşüncesiyle buralara sığınmışlardır. Bu durumdaki civar köylerinden birçoğları da Akhisar tarafına göç etmek zorunda kalmışlardır¹⁶⁵.

Turgutlu'nun Yunanlılarca 29 Mayıs 1919 işgal edilmesi ile birlikte gerçekleştirdikleri mezalim neticesinde çok sayıda kişi öldürülmüş¹⁶⁶, çok sayıda sivil halk Turgutlu ve Urganlı'dan göç etmek zorunda kalmıştır¹⁶⁷. Albay Bekir Sami Bey'in Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği bir telgraftan anlaşıldığına göre, Turgutlu'yu işgal eden Yunanlılar, silah aramak bahanesi ile ilçe ve köylerde yerli Rumların bildirdikleri kişilerin canlarına, mallarına ve namuslarına saldırmışlardır.

---

¹⁶¹ Belen, a. g. e., s. 86.

¹⁶² Selçuk, a. g. e., s. 44.

¹⁶³ Su, a. g. e., s. 5-6.

¹⁶⁴ H. Nusret Köklü, **Manisa, İşgalden Kurtuluşa**, İzmir 1998, s. 64.

¹⁶⁵ Yüzbaşı Ahmed, a. g. e., s. 107.

¹⁶⁶ Mehmet Emin Dinç, "Milli Mücadele Döneminde Turgutlu", **Türk Kültürü**, S. 391, Kasım 1995, s. 664-669.

¹⁶⁷ **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 106, Gömlek Nu: 11, Belge Nu: 11-3; Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1992, s. 240.

İşte bu saldırıların şiddetinden dehşete düşen halkın bir bölümü bu yüzden göç etmek zorunda kalmıştır¹⁶⁸. Tüm bu gelişmelerin sonucunda, Turgutlu'daki 27.000 kişiden geriye sadece 8.000 kişi kalmıştır¹⁶⁹.

Yerli Rumlar ve Papazlar, Manisa'da olduğu gibi Akhisar'da da, İzmir'in işgali sırasında meydana gelen kanlı olayları Türkleri ruhen çökertmek amacıyla kasten abartarak anlatmaya başlamışlardır¹⁷⁰. Gerek bu psikolojik tazyik, gerekse Akhisar'ın 5 Haziran 1919-22 Haziran 1919 tarihlerindeki işgalleri sırasında, yörede gerçekleştirdikleri mezalim neticesinde halk daha güvenli buldukları yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Soma Millî Alay Kumandanı Kasapoğlu Hüseyin Hulki Efendi'den, Akhisar halkının bu zoraki göçünü,¹⁷¹ mutlaka engellemesi istenmiş; hatta bunun için kendisinden göç eden ahalinin tutuklanması bile istenmiştir¹⁷². Ancak Yayaköy, Ballica, Akhisar ve civarı ahalesinin genellikle göç etmekte, çoluk-çocuğun akın akın gelmekte olduklarını ve bunlara geriye dönün demenin düşmana teslim olun demek olacağını ve insanlığa sığınmayacağını düşünen Soma Millî Alay Kumandanı, göçmenlerin istedikleri yere gitmeleri için kendilerinin serbest bırakılmalarını süvarilere tembih ettiğini hatıralarında ifade etmektedir. Kasapoğlu Hüseyin bölgeden göç etmek zorunda kalan halkın durumunu hatıralarında şöyle dile getirmiştir.

“Hızırbaş Yokuşu’nu çıkışınca bir mahşerle karşılaştık. Dağlar taşlar muhacirle dolu. Kimi anasını-babasını, kimisi kocasını, çocuklarını, kimi zevcesini arıyor... Gören, bilen yok... Herkes can cana, baş başa...” “Biraz ileride Halkapınar Kahvesi önünde yol yürümeye iktidarı kalmamış, sırtında 25-30 kilo eşya ile ayakları patlamış bir kadın ağlar, yardım dilenir. Biraz ileride en az beş bin (5.000) kişi, aç susuz... Küçük çocukların feryadı göklere yükseliyor...”¹⁷³

¹⁶⁸ Su, a. g. e., s. 44.

¹⁶⁹ Hocaoğlu, a. g. e., s. 101.

¹⁷⁰ Su, a. g. e., s. 12.

¹⁷¹ Ahmet Kasapoğlu, (Derleyen); **Milli Mücadele Anıları**, Ankara 1998, s. 9, 50.

¹⁷² Kasapoğlu, a. g. e., s. 52.

¹⁷³ Kasapoğlu, a. g. e., s. 10, 20.

Yunanlılar, Salihli'yi 23 Haziran 1920 tarihinde işgalleri ile birlikte her türlü uluslararası kabullere aykırı olarak yöre insanının yaşadıkları toprakları terk etmeye mecbur etmek amacıyla sivillerin üzerine top gülleri atarak yangınlar çıkarmış ve geride kalanları da öldürmüştür. Bu mezalimden kaçarak göç yollarına düşen yöre insanının çoğu da yollarda sefalet ve mahrumiyetler içerisinde ölmüştür¹⁷⁴. Sonuçta bu zoraki göç nedeniyle, Salihli merkezde 2.200 kişiden geriye sadece 100 kişi kalmıştır¹⁷⁵.

Yunanlılar Alaşehir'e yaklaşmakta iken, halk derhal durumdan haberdar olmuş ve göç başlamıştır. Kimi demiryolu, kimi de yaya olarak Eşme yolunu tutmuştur. O sırada Alaşehir'de kaymakamlık yapan Kaygusuz, zoraki göçü şöyle tasvir etmiştir:

“Ağıllı boğazında kadın erkeğini arıyor, baba çocuğunu taşıyordu. Malını düşünen kimse yoktu. Dinî kitaplarda tasvir edilen mahşer günü ancak bu dehşette olabilir. Koca bir şehir harekete gelmiş, taşı ve toprağı dahi yürütüyordu”¹⁷⁶.

30 Mayıs 1919 tarihinde Alaşehir'den devam etmekte olan bu zorunlu göç manzaraları¹⁷⁷ şehrin 24 Haziran 1920'de işgali ile birlikte hiç şüphesiz ki daha da hızlanmış ve şehir boşalmıştır. Evlerine saklanmış olan Rumların dışında, sadece İdadî Mektebi öğretmenlerinden biri ve İnegöl Nahiye Müdürü ve daha beş on kişi kasabada kalmıştır. Alaşehirli Yunanlılara tâbi olmamak için evlerini, her şeylerini feda ederek hep birden içerilere çekilmişlerdir. Uşak'a giden Alaşehirli daha sonra buradan da Afyon'a doğru gitmişlerdir. Zira işgal ile birlikte Uşak halkının bir kısmı da şehri terk etmiştir¹⁷⁸.

Menemen'de Yunanlılar tarafından yapılan katliâm nedeniyle, Soma ahalisi genellikle göç etmeye başlamıştır. Bu göç sadece Soma merkez ile sınırlı olmayıp bağlı köylerin ahalisi de göç etmiştir¹⁷⁹.

¹⁷⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 119, Gömlek Nu: 56, Belge Nu: 56-2.

¹⁷⁵ Hocaoğlu, a. g. e., s. 102.

¹⁷⁶ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, s. 208.

¹⁷⁷ Selçuk, a. g. e., s. 58.

¹⁷⁸ Kaygusuz, a. g. e., s. 209-210.

¹⁷⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 46, Belge Nu: 46-1, 2.

Örneğin, Çenge ve Çerkezköy ahalisi tamamen göç etmek zorunda kalmış köylerdendir¹⁸⁰. Bu göçün başlıca nedeni katliâm olduğundan göçün engellenmesi de mümkün olamamıştır.

22 Mayıs 1921'de Gördes'e gelen İbrahim Ethem hatıralarında, yörede Yunanlıların yaptığı mezalimden bahsetmekte ve göç etmek zorunda kalan yöre ahalisinin durumuna dair şöyle bir tespit yapmaktadır:

*“Diyebilirim ki ırzını, canını muhafaza edebilenler sırf dağlara iltica ve firar edenlerdir. Bütün dağlar şimdi düşman mezaliminden firar edenlerle doludur”*¹⁸¹.

6.1.4.Denizli

Yunan saldırısı nedeniyle, Müftü Ahmet Hulusi Bey'in çabalarına rağmen galeyana gelmiş Denizli ahalisi, şehri terk ederek Tavas, Acıpayam, Dinar, Burdur, Antalya gibi yerlere göç etmek zorunda kalmıştır¹⁸².

Yunanlılar, tüm işgal topraklarında halka karşı yaptıkları şiddet uygulamalarını iki yıldan fazla bir süre işgal altında kalan Denizli'ye bağlı Buldan'da da yapmışlardır. Sebepsiz yere insanların dövülmesi, mallarına el konulması, angarya işlerde çalıştırılması, köylerin, hububâtın yakılması, kulakları, burunları kesilerek öldürülen insanların varlığı bu tür uygulamalarındandır¹⁸³.

Tüm bu yapılanlara ve batıdan itibaren Yunan mezaliminden kaçanların Alaşehir tarafından Denizli'ye doğru göç etmesi ve bu göçmenlerin Buldan'dan geçmesi nedeniyle, yöre halkı göçmenlerden uğradıkları Yunan mezalimini öğrenmiş¹⁸⁴ ve psikolojik olarak etkilenmiş olmalarına rağmen, M. Şefik Aker'in, başta kaymakam olmak üzere Buldan'ın ileri gelenlerini toplayarak halkın göç etmemesi ve kaymakamın da görevi başından ayrılmaması yolundaki gayret ve telkinleri sonucu¹⁸⁵ Buldan halkı göç etmemiştir¹⁸⁶.

¹⁸⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 35, Gömlek Nu: 66, Belge Nu: 66-13.

¹⁸¹ İbrahim Ethem Akıncı, **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978, s. 272.

¹⁸² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 258, Gömlek Nu: 88, Belge Nu: 88-1; Tütenk, a. g. e., s. 40.

¹⁸³ O. Zeki Avralıoğlu, **Buldan ve Yöresinin Tarihçesi**, Ankara 1997 s. 156-161.

¹⁸⁴ A. g. e., s. 135.

¹⁸⁵ A. g. e., s. 124.

Toplumsal psikolojinin yıprandığı ve kendilerini göç etmek zorunda hisseden insanların yaşadığı yerlerden biri de Sarayköy'dür. Müdafaa-ı Hukûk Reisi Ahmet Hulusi'nin, 25 Haziran 1920'de Denizli'den gönderdiği yazıda, Sarayköy ahalisinin bir kısmının eşyasıyla birlikte Denizli'ye göç etmeye başladığı ifade edilmekte ve bu durumun Denizli halkının da göç etmesine neden olabileceği üzerinde duruyordu.

Denizli'nin, ahalisi göç etmek zorunda kalan diğer bir ilçesi de Güney ilçesidir. 27 Haziran 1920'de Hey'et-i Milliye Reisi Eyüb adıyla Güney'den gelen yazıda Alaşehir ve İnegöl (şimdiki adı Sarıgöl) tarafından akın akın gelen göçmenleri gören Güney ahalisinin göç etmeye başladığı ve bu nedenle Güney'in boşaldığı¹⁸⁷ ifade edilmektedir.

6.1.5. Bahkesir

Ayvalık'ın Yunanlılarca 29 Mayıs 1919 tarihinde işgali¹⁸⁸ üzerine, şehirde birkaç kişinin dışında hiç kimse kalmamıştır¹⁸⁹. Burhaniye ve civarı ahalisi ise, alınan tüm önlemlere rağmen tamamen göç etmiştir¹⁹⁰. Bandırma'da da durum pek farklı olmayıp, ahali göç etmek zorunda kalmıştır. 31 Mayıs 1919'da 61. Fırka Kumandanlığı'nın Bandırma'dan gerek Harbiye Nezâreti'ne¹⁹¹ gerekse Dahiliye Nezâreti'ne¹⁹² yazdığı yazıdan anlaşıldığı üzere, Bandırma ahalisinin de alınan tüm önlemlere rağmen göç etmekte oldukları, geriye kalanların da peyder pey göç etmekte buldukları bildirilmekteydi. Eylül 1922 tarihi itibarıyla sekiz köyü ve % 90'nı yanan Bandırma'da barınma ve beslenme problemleri ile karşı karşıya yaklaşık 20.000 kadar göç etmek zorunda kalan insan vardı¹⁹³.

Erdek'de de, insanların çoğu göç etmek zorunda kalmış ve neredeyse geride hiç Türk kalmamıştır¹⁹⁴. Sındırgı aydınları yerli Yunan işbirlikçilerinin de olumsuz taziyeleri neticesinde Demirci'ye göç etmek zorunda kalmıştır¹⁹⁵.

---

¹⁸⁶ A. g. e., s. 154.

¹⁸⁷ A. g. e., s. 268-269.

¹⁸⁸ Ayvalık'taki Yunan uygulamaları için bkz. Bayraktar, a. g. e., s. 181-203.

¹⁸⁹ Ali Çetinkaya, a. g. e., s. 50-51; Selçuk, a. g. e., s. 61.

¹⁹⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 35, Belge Nu: 35-1.

¹⁹¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 109, Gömlek Nu: 33, Belge Nu: 33-1.

¹⁹² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 97, Gömlek Nu: 35, Belge Nu: 35-3.

¹⁹³ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 292.

¹⁹⁴ A. g. e., s. 108-109.

Sındırgı civarındaki yollar göç etmek zorunda kalan insanlarla dolmuştur¹⁹⁶. Göç etmek zorunda kalan Balıkesirlilerin bir kısmının Bandırma'ya, bir kısmının da Susurluk-Kirmastı-Bursa yönüne gittiklerini ve Kirmastı ve Karacabey'de çok sayıda göç etmek zorunda kalan insana rastladığını ifade eden Kâzım (Özalp), Karacabey yakınlarında şahit olduğu manzarayı aşağıdaki şekilde tasvir etmektedir:

“Akşam geç vakit Ulubat köprüsüne vardığımda burası bir mahşer hâlinde idi. Kadın erkek, çocuk, genç, ihtiyar birçok halk, memurlar.... Köprüünün etrafında yayılmış, bazıları ateş yakıyor, bazıları dolaşüyor ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Eşyasını almadan evini bırakanlar ve eşyasını yolda kaybetmiş olanlar... Bursa'ya doğru devam edenlerin hemen hepsi yürüyerek gidiyorlardı...”¹⁹⁷.

6.1.6. Çanakkale

Ezine, Bayramiç ve Ayvacık'ı işgal eden Yunanlıların, yöre halkına yaptığı mezalim nedeniyle¹⁹⁸, işgale uğrayan diğer bölgelerde olduğu gibi, halk göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bölgede Yunanlılarca yapılan mezalimin sonucu ortaya çıkan korku da yöre insanının varını yoğunu terk ederek göç etmesine neden olmuştur.

Örneğin, Yunan askerlerinin Çanakkale'nin çeşitli yerlerinde köyleri yakıp yağma etmeleri nedeniyle Mamure ve civar köy ahalisinin korkuya kapılarak göç etmeye kalkışmaları¹⁹⁹ bu anlamda bir vakıadır. Yine Yunan askerleri ve yerli Rumların Çanakkale'ye bağlı Çanpazarı ve köylerinde ırza tecavüz, yağma vb. eylemleri gerçekleştirmiş olmaları nedeniyle bazı civar köyler ahalisini tüm mal varlıklarını geride bırakarak göç etmek zorunda bırakmıştır²⁰⁰. Ayrıca Yunanlılar Ayvacık ve Biga kaza merkezleri ve buralara bağlı olan yerleşim yerlerinin ahalisini çeteler vasıtasıyla toplayarak başka yerlere nakletmekteydiler.

---

¹⁹⁵ Akıncı, a. g. e., s. 52-53.

¹⁹⁶ Kasapoğlu, a. g. e., s. 22.

¹⁹⁷ Özalp, a. g. e., s. 142-143.

¹⁹⁸ Hüsamettin Öztürk, *Milli Mücadele'de Çanakkale*, Ankara 2001, s. 227-258.

¹⁹⁹ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 215-216.

²⁰⁰ A. g. e., s. 267.

Bu baskı ve zulümden kurtulmak isteyen ahali göç etmeye mecbur ediliyordu²⁰¹. Bu tür nedenlerden dolayı Biga'dan da halk göç etmek zorunda kalmıştır²⁰².

6.1.7. Bursa

Bursa'ya yığılan göçmen kabilelerinin perişan ve acıklı hâlleriyle bir ana-baba gününe dönen şehirde durumu düzeltmeye yarayacak; herhangi bir tedbir almaya maddeten ve manen imkân kalmamış gibiydi²⁰³. Bursa Yunanlılarca işgal edilince, şehirden bir göçmen akını başlamıştır²⁰⁴. Yunan Ordusu'nun işgal sırasında silahlandığı yerli Rum eşkiyası ile işbirliği yapmaları sonucu Gemlik ve Orhangazi bölgesindeki birçok Türk köyü ancak dağlara sığınmak suretiyle canlarını kurtarabilmiştir²⁰⁵.

Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa)'ya düşman gelmeden önce beldenin ileri gelenleri şehirden göç etmek zorunda kalmışlardı²⁰⁶. Yunanlıların işgal ettiği tüm yerlerde olduğu gibi, işgal zamanı Kirmastı'ya bağlı Kömürcükadı köyünde de hemen hemen kimse kalmamıştır²⁰⁷.

Orhangazi kasabası ahalisinin tümü, yerel idarecileriyle beraber Yunanlılar tarafından Gemlik'e sürgün edilmiştir. Sürgün sırasında kabileye çeşitli mezalim yapılmış ve sürgün edilenlerin beraberinde götürmelerine izin verilmeyen tüm emvâl ve eşya Yunanlılarca gasp edilmiştir.²⁰⁸

Yunanlılarca Gemlik ve civarında yöre insanını yok ederek buldukları bölgede Rum çoğunluğu sağlamak amacıyla yapılan mezalimden canını kurtarabilenler kaçmışlardır²⁰⁹.

²⁰¹ Orhonlu, a. g. m., s. 493.

²⁰² Yalazan, a. g. e., C. II, s. 120.

²⁰³ Ali Rıza Özkul, *İstiklal Savaşında 7nci Tümen*, İstanbul 1952, s. 6.

²⁰⁴ Selçuk, a. g. e., s. 169.

²⁰⁵ Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, (Hazırlayan: İhsan Ilgar), İstanbul 1980, s. 184; *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 236.

²⁰⁶ Fahri Görgülü, *Yunan İşgalinde Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa)*, Mustafa Kemal Paşa (yayın tarihi yok), s. 29-30, 44, 45, 86.

²⁰⁷ Görgülü, a. g. e., s. 41-42.

²⁰⁸ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Ankara 2002, C. I, s. 267.

²⁰⁹ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 2111-212.

Bölgede Yunanlıların yaptıkları mezalim nedeniyle, Gemlik, Pazarköy, Büyükkumka, Küçükkumla, Kırcaali, Umurbey köylerinden çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 1.110 kişi²¹⁰, daha sonra yenilerinin eklenmesiyle 2.570 kişi vapurlar ile İstanbul'a göç etmek zorunda kalmışlardır²¹¹.

Yunanlıların 5 Temmuz 1920 tarihinde Gemlik ve Mudanya kasabalarını top ateşine tutması, çok sayıda sivilin yaralanması ve evlerin harap olmasına neden olmuş, top ateşi özellikle İslâm mahallelerine, dinî tesislere ve resmi kurumlara yöneltilmiş olduğundan; paniğe uğrayan Müslüman halkın şehri terk edip kaçmalarına neden olmuştur²¹².

6.1.8. İzmit

İzmit'te Yunan zırlısının toplarından ve Yunan mezaliminden halk dağlara kaçmıştır²¹³. Karamürsel kasabasını 25 Ekim 1920 tarihinde Yunanlıların işgal etmesi ile birlikte Yunanlılar kasaba halkının mallarını yağmalamış ve 1.283 kişiyi Derince'ye sürmüştür²¹⁴.

Karamürsel'e bağlı 45 köyden 15'i tamamen yakıldığı için bu köyler ahali zorunlu olarak, diğer köyler ise korkudan başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır²¹⁵. Karamürsel'de halkın dörtte biri kurşuna dizilmiş geriye kalanlar ise, Derince ve Gemlik'e sürgün edilmişlerdir. 10.000 nüfusa sahip olan bu yerleşim yeri kurtulduğu zaman sadece 1.000 kişinin kaldığı görülmüştür²¹⁶. Yunanlıların ahaliyi öldürmeleri, köyleri yakmaları nedeniyle Yalova civarı ahali de göç etmek zorunda kalmıştır²¹⁷. Adapazarı halkı da muhtemel Yunan işgali karşısında şehri terk etmeye başlamıştır. Şehrin ileri gelenleri şehri terk ederek Adapazarı dışındaki çeşitli mahallere sığınmışlardır²¹⁸. Halkın Mudurnu, Hendek gibi yerlere doğru gitmesi

²¹⁰ A. g. e., s. 224.

²¹¹ Çapa, a. g. m., s. 385.

²¹² Yalazan, a. g. e., C. I, s. 78.

²¹³ A. g. e., C. I, s. 120.

²¹⁴ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 141.

²¹⁵ Yunan Fecâyii I, s. 12; Turan I, a. g. e., s. 13.

²¹⁶ Yalazan, a. g. e., C. I, s. 105-106.

²¹⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 977, Gömlek Nu: 5, Belge Nu: 5-2.

²¹⁸ Orhan Avcı, "Bir Subayın Hatıralarında, Milli Mücadele'de Adapazarı (Askeri Faaliyetler-Sapanca ve İzmit'in İşgalden Kurtuluşu)", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998), Adapazarı 1999, s. 177.

üzerine, şehirde yaşlılar, gidecek yeri olmayan kimsesiz kadın ve çocuklar kalmış, onlar da İran Konsolosluğu'na sığınmışlardır²¹⁹.

6.1.9. Afyon

Afyon Demirli, Selimiye köyleri ahalisi Yunanlıların yaptıkları mezalim nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır²²⁰. Afyon'a bağlı bazı köyler ahalisi de, merkeze bağlı Çobanlar, Şuhut'a bağlı Sülümenli köylerinde olduğu üzere, Yunanlılar tarafından Afyon'a sürülmüşlerdir²²¹.

Konya Valisi'nin yazışmalarından Afyon'dan Konya'ya çok sayıda sivilin göç etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır²²². Yunanlıların yaptıkları mezalim nedeniyle bazı kimselerin göç etmeye teşvik ve bazılarının da göçe hazırlanmakta olduğu haberlerinin alınması üzerine, Konya Valisi, Afyon Mutasarrıflığı'ndan ne şekilde olursa olsun -göç etmek isteyenler hakkında zor kullanmak pahasına da olsa- göçü engellemesini istemiştir²²³.

6.1.10. Kütahya

Tüm işgal topraklarında olduğu gibi Yunanlıların Kütahya ve ilçelerinde yaptığı mezalim nedeniyle ahalinin zoraki göçüne burada da rastlanmaktadır. Emet'ten²²⁴, Uşak'tan halk göç etmek zorunda kalmıştır. Örneğin 1 Temmuz'da Uşak'ta halkın yanlış şayia ve heyecan neticesinde içerilere doğru göç etmeye başladığını görüyoruz²²⁵.

²¹⁹ Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul 1987, s. 125-126.

²²⁰ **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 14, 15.

²²¹ **A. g. e.**, I. Kısım, s. 17.

²²² **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 338, Gömlek Nu: 55, Belge Nu: 45-1.

²²³ **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 338, Gömlek Nu: 39, Belge Nu: 39-1.

²²⁴ **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 62.

²²⁵ A. Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 2000, s. 475.

6.1.11. Eskişehir

Eskişehir bölgesinde de yaşananlar nedeniyle Söğüt halkı göç etmek zorunda kalmıştır²²⁶. Söğüt, Bozüyük ve Bilecik ve köyleri ahalisi gerek Yunan işgalinden önce gerekse Yunan mezalimi nedeniyle köylerini ter etmek zorunda kalmıştır²²⁷.

6.2. Trakya Bölgesi

1919 Ocağı'nda Trakya demiryolunun güvenliğini Fransız işgal kuvvetlerinden devralarak, Trakya'ya ayak basan Yunan işgal güçleri, 20-25 Temmuz 1920'de Edirne ile bütün Trakya'yı işgal etmişler ve amaçlarını gerçekleştirme fırsatı bulabilmişlerdir²²⁸.

Trakya'ya daha ilk ayak bastıkları günlerde başlayan Yunan mezaliminin giderek şiddetlenmesi üzerine, Edirne civarından İstanbul'a göç etmek zorunda kalanların sayısı gün geçtikçe artmıştır. 1.2.1920 tarihinde önemli bir göçmen kafilesi daha İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır²²⁹.

Trakya'ya seyahat etmiş Amerikalı Vanderlip, Yunan mezalimi nedeniyle halkın Trakya'dan göçe hazırlandığı ve sadece Edirne'den 20.000 kişinin göç etmek üzere olduğunu ifade etmektedir²³⁰. Yunanlıların Trakya'da köyleri basarak erkekleri elleri bağlı olarak bilinmeyen yerlere götürmeleri ve yapılan zulümlerden korkuya kapılan Trakya ahalisi köylerini terk ederek dağlara ve ormanlara kaçmışlardır²³¹. Trakya sınırında bulunan Fransız askerlerinin çekilmesiyle birlikte Yunan mezaliminden korkan halkın göçe başladığı (20 Eylül 1920)²³² bilinmektedir.

²²⁶ Söke Havalisi, I. Kısım, s. 62.

²²⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Söğüt ve Çevresi*, Eskişehir 1999, s. 134-137; 145, 157.

²²⁸ Sarısır, "Doğu Trakya'da.", s. 2; Yunanlıların ileri sürdüğü istatistiğe göre, Trakya Nüfusu (Bulgaristan'a bırakılmış olan Kuzey Batı Trakya ve Çatalca hariç): 268.000 Rum/249.000 Türk/67.000 Bulgar-Osmanlı Devleti'nin 14 Mart 1914'de gerçekleştirdiği resmi istatistiklere göre ise, Trakya nüfusu: 360.417 Türk, 224.680 Rum, 19.888 Ermeni, 26.109 gibi muhtelif milletlerden oluşuyordu.

²²⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 1018, Gömlek Nu: 163, Belge Nu: 163-1.

²³⁰ Şarki Trakya, s. 19-20; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 138.

²³¹ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 303.

²³² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 494, Gömlek Nu: 61, Belge Nu: 61 (1-2).

Kandıra'da Yunan mezalimi nedeniyle halk göç etmek zorunda kalmıştır (4 Nisan 1921)²³³. Tekfurdağı'na bağlı 60 köyün halkı Yunan mezalimi nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmıştır²³⁴. Tüm yapılanlardan sonra, Doğu Trakya'nın işgali üzerinden bir yıl bile geçmeden 43.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır²³⁵.

Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız tespitlerin neticesinde, Türkler Yunanlılar tarafından işgal edilen tüm Anadolu topraklarında plânlı bir şekilde sürgün edilmişlerdir.

6.3. Bulgaristan'a ve Rodos'a İltica

Anadolu insanı Yunan zulmünden canını kurtarabilmek için güvenli olan en yakın yere sığınmak zorunda kalıyordu. Bu, bazen İstanbul²³⁶, Bursa²³⁷ bazen de bir başka ülke -Bulgaristan- olabiliyordu.

25 Temmuz 1920'de Edirne'nin Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine, Bulgaristan sınırına yakın Türk köyleri bir gün önce boşalmış, olası Yunan zulüm ve tecavüzlerinden bir an evvel kurtulmak amacıyla tarafsız Bulgar toprağına girmek için hudut üzerinde beklemeye başlamışlardır. Bulgaristan ile bu konuda daha önce bir görüşme olmuşsa da söz konusu göçmenlerin ancak 25 Temmuz öğleyin sınırdan içeriye geçmelerine izin verilmiş, böylece de Bulgaristan'a iltica hadisesi gerçekleşmiştir²³⁸.

Bölge insanın bu denli telaşa kapılmasının, can havliyle kendini güvenli bir yere atmak istemesinin nedeni eskiden yaşananlar olsa gerektir; zira Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalan bu insanların çoğunluğu Balkan Savaşları sonrası, Rumeli'nin değişik yerlerinden göç etmek zorunda bırakılarak bölgeye yerleşen halktan, Kırkkilise'nin kuzeyi ve Ergene Nehri'nin doğusunda bulunan Babaeski, Havza ve Lalapaşa'nın köy ve kasabaları ile, Uzunköprü'nün Meriç Nehri kenarında, savaş hattı üzerinde bulunan, Meşeli ve Kurttepe adlı iki köyün halkı ile Kırkkilise ve Edirne merkezinde yaşayan ahalidir.

²³³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 108, Belge Nu: 108 (1-2).

²³⁴ Şarki Trakya, s. 27-31; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 129.

²³⁵ Yunan Fecâyü I, s. 3; Turan I, a. g. e., s. 5.

²³⁶ B.C. Arşivi, 272.12/ 39.37.1, 24.1.1338; 272.12/ 39.36.1, 11.1.1338.

²³⁷ B.C. Arşivi, 272.14/ 75.21.5, 22.06.1335.

²³⁸ Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 368.

Sonuçta söz konusu yerleşim yerlerinden toplam 10.000 insan ikinci kez göç etmek zorunluluğuyla ve perişan bir hâlde Bulgaristan'a iltica etmek mecburiyetinde kalıyordu. Mustafapaşa, Hasköy, Kızılağaç, Deliorman, Yeni Zagra ve Eski Zagra civarında toplanan bu mültecilerin iâşe ve iskân durumlarıyla, Bulgaristan Hükûmeti'nin yanı sıra Edirne Mebusu Şakir Bey'in de katılımıyla oluşturulan bir komisyon ilgileniyordu²³⁹.

Ayrıca mültecilere Bulgaristan'ın Sobraniye azasından Kırcaalili Salim Bey'in de her türlü insanî yardımda bulunduğunu daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisine göndermiş olduğu teşekkür yazısından anlaşılmaktadır²⁴⁰. Bulgaristan'a iltica eden sivil halk Şakir Bey ve arkadaşı Salim Nuri Bey'in gayretleri sonucu gizli veya açık bir şekilde 1921 yılına kadar memleketlerine dönebilmişlerdir²⁴¹.

Bulgaristan'a iltica yalnız bu kadarıyla sınırlı kalmamış, sonraki tarihi süreçte devam eden Yunan uygulamaları sonucu, Bulgar sınırına yakın bölgelerde yaşayan Türkler çoğu zaman canını kurtarabilmek için Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Örneğin 1920'de gerçekleşen ilticadan iki sene sonra 1922 Ekimi'nde Bulgaristan'a yakın olan ve Yunanlılarca yakılan 28 Trakya köyünün 1.000'den fazla ahalisi Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır²⁴².

Anadolu insanının can güvenliği endişesi ya da endişeden öte bizzat şahidi olduğu ölümlerin ve bilumum şiddet uygulamalarının etkisi ile sığınmak zorunda kaldığı yerlerden biri de Rodos adasıdır. Yunan işgalinden hemen sonra Rodos'a sığınmalar başlamıştır.

Rodos'ta Batı Anadolu bölgesinden iltica etmek zorunda kalan bir hayli Türk; İzmirli, Alaşehirli, Akhisar, Manisa, Ödemiş ve Bandırmalı aileler Rodos'ta toplanmıştır. Rodos'a sığınan bu insanlar Rodos Türklerinden gördükleri dostluk,

---

²³⁹ ATESE Arşivi, Kutu Nu: 557, Gömlek Nu: 13, Belge Nu: 13-3 (11.09.1336); B.C. Arşivi, 272.14/75.24.7, 11.11.1336' da Bulgaristan'a iltica edenlerin miktarı 10-15.000 olarak verilmektedir; Bulgaristan'a iltica edenlerin miktarının 22.000 olduğu hakkında ise, bkz. Çapa, a. g. m., s. 385.

²⁴⁰ ATESE Arşivi, Kutu Nu: 1177, Gömlek Nu: 72, Belge Nu: 72-1.

²⁴¹ Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 371.

²⁴² Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 296.

yardımları ve adanın tabiat ve ikliminden duyulan huzur içinde ıstıraplarını bir nebze olsun hafifletmeye imkân bulabilmişlerdir²⁴³.

Memleketlerinin Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine, doğup büyüdüğü toprakları ve onun güzelliklerini, arkadaşları ve arkadaşlıklarını, belki de aile bireylerinden bazılarını geride bırakarak; tüm çevresel badirelerin ötesinde, yüreklerinde ve beyinlerinde yaşadıkları bir depremi de içselleştirerek, tanımadıkları yeni topraklara sığınmak zorunda kalmışlar ve geride bırakarak kaçmak zorunda kaldıkları her güzel şey, onlar için ebedî bir özlem olmaktan öteye geçememiştir; zira Batı Anadolu bu mültecilerden bazıları, sığınmak zorunda kaldıkları Rodos'ta, vefat etmişler ve burada toprağa verilmişlerdir²⁴⁴.

7. Anadolu İçlerine Sürgün Edilenlerin Coğrafyası ve Bilâncosu

Yunanlıların işgal ettikleri tüm Anadolu topraklarında gerçekleştirdiğini tespit ettiğimiz sürgünler sonucunda, insanî olmayan bu olayla ne kadar sivilin yüzleşmek zorunda kaldığını belirlemek; Anadolu insanının yaşadığı acının büyüklüğünü ortaya çıkarmak, Yunan yayılcılığının neleri göze alabildiğini, emperyalizmin Yunanlılar üzerinden yansıyan yüzünü, ortaya çıkarmak açısından önemli olsa gerektir.

Ayrıca, Yunanlıların Anadolu içlerine sürgün ettikleri Türklerin miktarını tespit etmek, dünyada emperyalizmin kolonyal bir vasıta olarak adeta kanıksanmış gibi görünen ve değişik coğrafyalarda değişik zamanlarda sıklıkla örneklerine rastladığımız sürgünlerle mukayese etmemizi de kolaylaştıracak ve Yunan uygulamalarını daha net anlamamızı sağlayacaktır.

Bu nedenlerle bu başlık ve ona bağlı alt başlıklarda, Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirdikleri sürgünler neticesinde göç etmek zorunda kalan insanların canlarını kurtarabilmek amacıyla nerelere sığındıkları ve bu durumda bulunan insanların miktarları tespit edilmeye çalışılacaktır.

²⁴³ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, Ankara 1973, s. 71; Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları*, İstanbul 1976, s. 160.

²⁴⁴ Moralı, *Önceleri ve Sonraları*, s. 162.

7.1. Sürgün Edilenlerin Buldukları Yerler

Yunan işgalinden evvel ve işgal sırasında zorunlu göç sürekli devam etmiştir. İnsanlar sürekli daha güvenli bölgelere giderek canlarını kurtarmak kaygısıyla hareket etmişlerdir. İlk etapta sığındıkları yerlerden daha güvenli bölgelere geçtiklerinde onların yerini yeni zorunlu göç mağdurları almıştır.

Yunan işgaline uğrayan yerlerden göç etmek zorunda kalanların önemli bir kısmı, Denizli, Afyon, Kütahya ve Konya'da bulunmaktaydı²⁴⁵. Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve Yunanlıların sürgün ettikleri sivillerin can havliyle sığındıkları yerlerden biri de İtalyan işgal bölgeleri olmuştur²⁴⁶. Aydın'dan Çine'ye oradan da Muğla ve Milas yönüne zorunlu göçler gerçekleşiyordu²⁴⁷. Denizli²⁴⁸, Burdur²⁴⁹, Dinar²⁵⁰ ve Konya'da²⁵¹ ya da İstanbul'da²⁵² tüm Batı Anadolu topraklarından göçmenler bulunmaktaydı. Söke'den Mersin'e, Antalya'ya göç etmek zorunda kalanlar²⁵³ olmakla birlikte; İzmir, Alaşehir, Akhisar, Manisa, Ödemiş ve Bandırma'dan bir hayli insan Rodos'ta toplanmıştı²⁵⁴.

Göçmenlerin bir kısmı merkez olması ve kendilerini daha güvenli olduğunu düşündükleri İzmir'e göç etmişlerdi. Bunların çoğu eski Rumeli göçmenleriydi.

İzmir'de on iki camii, yedi medrese, dört okul ve Hilâl-i Ahmer'den alınan bir çamaşırhaneye yerleşmişlerdi²⁵⁵. Marmara'nın güneyinde ve doğusunda bulunan yerleşim yerlerinden insanlar İstanbul'a²⁵⁶ ve bazen de Bolu taraflarına zorunlu göçler gerçekleştirmişlerdir²⁵⁷. Doğu Trakya'nın insanı da Yunan zulmünden canını kurtarabilmek için güvenli olan en yakın yere sığınmak zorunda kalıyordu. Bu bazen İstanbul²⁵⁸, bazen Bursa²⁵⁹, bazen de Bulgaristan²⁶⁰ olmuştur.

²⁴⁵ İfham, 27.07.1919, s. 2.

²⁴⁶ Bayar, a. g. e., C. VII, s. 17.

²⁴⁷ Gökbel, a. g. e., s. 279.

²⁴⁸ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 49.

²⁴⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 438, Gömlek Nu: 152, Belge Nu: 152-1.

²⁵⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 258, Gömlek Nu: 69, Belge Nu: 69-1.

²⁵¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 338, Gömlek Nu: 55, Belge Nu: 45-1.

²⁵² Çapa, a. g. m., s. 383.

²⁵³ Söke Havalisi, I. Kısım, s. 6.

²⁵⁴ Bkz. Bulgaristan'a ve Rodos'a İltica bölümü.

²⁵⁵ Çapa, a. g. m., s. 380.

²⁵⁶ Yalazan, a. g. e., C. I, s. 88-89.

²⁵⁷ Özel, gös. yer.

²⁵⁸ B.C. Arşivi, 272.12/ 39.37.1; 272.12/ 39.36.1.

²⁵⁹ B.C. Arşivi, 272.14/ 75.21.5.

7.2. Sürgün Edilenlerin Miktarı

İşgal bölgesinden iç kesimlere, İstanbul'a hatta Bulgaristan'a vb. yerlere göç etmek zorunda kalan sivillerin sayısını kesin olarak tespit etmek mümkün gözükmemektedir²⁶¹. Bunda Osmanlı Devleti'nin acizyet içerisinde bulunmasının yanı sıra, göç etmek zorunda kalanlara yardım sağlayan ve onları sayımdan geçiren tek kurumun -Osmanlı Muhacirin Komisyonu- da, başkent dışı çalışmalarda yetersiz kalması, bu insanların tam miktarının tespit edilemeyişinde etkili olmaktadır.

Ayrıca Avrupalı gözlemcilerin, zorunlu göçe çıkan Müslümanların muazzam sayısı karşısında büyük şaşkınlığa düşmekle birlikte, göç etmek zorunda kalan bu insanların miktarı hakkında tahminler yürütmek dışında bir şey yapamamışlardır. Örneğin İngilizler çoğu kez, İzmir, Aydın ya da Yalova gibi yörelerde göç etmek zorunda olanların ulaştığı yüksek sayıdan söz ederek, yalnız bir yöre için *"sığınmacıların sayısı 100.000 olmalı"* gibi deyişler kullanmışlardır. Yüksek rütbeli bir İtalyan Deniz Subayı, G. Giovannini, 1919 Temmuz'unun ortasında, daha şimdiden 20.000 zorunlu göç mağdurunun Menderes'in güney kıyısına yayıldığını haber vermektedir²⁶². Aydın'daki İngiliz görevlisi, Blair Fish, Yunanlıların İzmir'den Anadolu'ya çıkmasından sadece 4 ay sonra, 30 Eylül 1919'da Aydın vilayetinden göç etmek zorunda kalan Türklerin sayısını 177.000 olarak bildirmişti. İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri, 1920 Eylülü'nde göç etmek zorunda kalanların sayısının 457.000'e ulaştığı hakkında, Osmanlı idarecilerinin yaptığı tahmini kabul etmişti ve bu sayının içinde 1920'den 1921'e uzanan güz ve kış aylarında göç etmek zorunda kalanlar yer almıyordu.

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan sivillerin sayısı hakkında arşivlere, raporlara, basında çıkan haberlere ve araştırmalara bakacak olursak bunların bölgesel rakamları verdiklerini, bunların da fikir vermekle birlikte toplam rakam hakkında net bir sonuca götürmediğini söyleyebiliriz. Örneğin, 20 Haziran 1919 tarihi itibarıyla Soma Belediye Reisi'nin telgrafından anlaşıldığı üzere 50.000'den fazla insan sefil bir hâlde Bergama'dan göç etmek zorunda kalmıştır²⁶³.

---

²⁶⁰ **Bkz.** Bulgaristan'a ve Rodos'a İltica bölümü.

²⁶¹ Çapa, a. g. m., s. 383.

²⁶² McCarthy, a. g. e., s. 360-361; Sonyel, *The Turco*, s. 94-96.

²⁶³ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 39.

27 Temmuz 1919 tarihli İfham, Ayvalık'tan Burhaniye civarına 2.000'den fazla insanın göç etmek zorunda kaldığını haber olarak vermektedir²⁶⁴.

4 Ağustos 1919 tarihli İfham ise, çoğunluğu Denizli, Çine, Söke yöresinden olmak üzere 40.000 kişinin Balıkesir'de bulunduğunu yazmaktadır²⁶⁵.

4-5 Ekim 1919 tarihi itibariyle İstiklâl Gazetesi, Aydın, Denizli, Çine, Bergama, Nazilli, Menemen Manisa ve Salihli'de 14.000'den fazla göçmen bulunduğu haberini vermektedir²⁶⁶.

1919 Eylülü itibariyle Aydın vilayeti genelinde bulunan 83.000 Müslüman'dan 63.700'ü göç etmek zorunda kalmıştır²⁶⁷. Milletlerarası Tahkik Komisyonu'nda bulunan Yarbay Kadri Bey'in raporuna göre, daha önce belirttiğimiz üzere, Aydın'da yaşayan 37.000 Türk'ten geriye sadece 375 kişi kalmıştı²⁶⁸.

1919 Ekimi itibariyle sayıları 17.808'e ulaşan kuzey bölgesindeki Aydın'dan göç etmek zorunda kalanların buldukları yerler ve miktarları aşağıdaki gibidir:²⁶⁹

Aydın Mültecilerinin Buldukları Yerler	Miktarı	Açıklama
Bandırma	366	Tahminen
Balıkesir	6.117	
Balıkesir civarı	4.391	
Burhaniye	2.923	
Edremit	1.309	
Soma	1.029	
Kırkağaç	723	
Akhisar	1.000	
Toplam	17.808	

13 Ekim 1919 tarihli Vakit gazetesinin haberine göre, Aydın mültecilerinden 5.000'nin Nazilli'de, 15.000'nin Koçarlı-Karahayıt havalisinde, 6.000'nin Çine'de, 4.000'nin Muğla ve Antalya'da, 2.700'ünün Yeni Pazar'da, 2.000'nin Kuşadası'nda, 1.274'nün Söke, Bozdağ, Atça, Sultanhisar ve Karacasu'da bulunmaktaydı²⁷⁰.

²⁶⁴ İfham, 27.07.1919, s. 2.

²⁶⁵ İfham, 04.08.1919, s. 1.

²⁶⁶ Çapa, a. g. m., s. 382.

²⁶⁷ Vesâik-i Resmîye, s. 5.

²⁶⁸ Belen, a. g. e., s. 86.

²⁶⁹ B.C. Arşivi, 272.65/6.2.18, s. 6.

²⁷⁰ Vakit, 13.10.1919, s. 1.

İzmir Müdafaa-ı Hukûk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin raporuna göre, 3 Kasım 1919 tarihi itibariyle Aydın ve civarını terk etmek zorunda kalanların sayısı ilk etapta 80.000 e ulaşmıştı²⁷¹.

Güney bölgesinde sayıları 78.623'e ulaşan Aydın'dan sürülenlerin 1919 Aralığı itibariyle buldukları yerler ve miktarları aşağıdaki gibidir²⁷²:

Aydın Mültecilerinin Buldukları Yerler	Nüfus Miktarları			Açıklama	
	Toplam	Yardım Yapılan	Yardım Yapılmayan		
	Nüfus	Nüfus	Nüfus		
Afyon Karahisar	2.668	1.168	1.500	Denizli'de bulunanlar arasında 257 Rum, 17 Ermeni de bulunmaktadır.	
Sandıklı	463	163	300		
Dinar	883	383	500		
Denizli	7.700	2.700	5.000		
Sarayköy	700	200	500		
Tavas	437	137	300		
Nazilli-köyleri	8.003	3.003	5.000		
Sultanhisar	768	268	500		
Atça	2.282	782	1.500		Nazilli ve köylerinde 400'ü aşkın Rum mülteci de vardır.
Köşk	1.000	400	600		
Yenipazar	7.100	3.100	4.000	Çine'de 200 kadar Musevi mülteci de vardır.	
Karahayıt	1.671	671	1.000		
Dalaman	3.087	2.087	1.000		
Çine	3.700	3.200	500		
Koçarlı	14.225	4.225	10.000		
Bağarası	2.768	768	2.000		
Söke	6.877	3.377	3.500		
Kuşadası	4.066	1.066	3.000		
Balyanbolu	2.500	1.000	1500		
Ödemiş					
Uşak	3.235	1.235	2.000		
Alaşehir	3.213	1.213	2.000		
Salihli	475	175	300		
Karacasu	300	100	200		
Bozdoğan	504	204	300		
Toplam	78.623	31.623	47.000		

23 Aralık 1919 tarihli İkdâm Gazetesi sadece İstanbul'da 140.000 göçmenin bulunduğunu ifade etmiştir²⁷³.

26 Aralık 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde Arif Oruç, Aydın'dan 63.614 kişinin göç etmek zorunda kaldığını; bunlardan 3.000'nin Nazilli'de, 2.700'ünün Pazar'da, 6.000'nin Söğüt'te, 6.000'nin Çine'de, 1.500'nün Koçarlı ve

²⁷¹ Orhonlu, a. g. m, s. 488; Çapa, a. g. m., s. 381.

²⁷² B.C. Arşivi, 272.65/6.2.18.

²⁷³ İkdâm, 23.11.1919, s. 1.

Karahayit'da, 6.000'nin Kuşadası'nda, 4.000'nin Antalya'da bulunduğunu ve Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanların toplamının 42.374 kişi olduğunu ifade etmiş; Aydın'dan göç etmek zorunda kalan 63.614 kişinin olduğunu bilmesine rağmen varlıkları tespit edilebilenlerin 42.374 kişi olduğunu, geriye kalan 21.240 kişinin ise akıbetinin bilinmediği üzerinde durmuştur²⁷⁴.

Ağustos 1920'de Bandırma ve Balıkesir'den Bursa'ya göç etmek zorunda kalanların sayısı ise 8.000 kişidir²⁷⁵.

31 Ekim 1920 tarihli İleri, İzmit, Balıkesir, Bursa yöresinden İstanbul'a 70.000 kişinin göç etmiş olduğunu haber vermekte, yine aynı gazete Edirne civarında bulunan 75.000 kişinin İstanbul'a geleceklerinde şüphe olmadığını yazmaktadır²⁷⁶.

17 Mart 1921 tarihi itibarıyla İstanbul'da İzmir'in işgalinden beri gelen göçmenlerin 140.000'e; Trakya'dan gelenlerin ise 30.000'e ulaştığı ve toplam 170.000 göçmenin bulunduğu tespit edilmiştir²⁷⁷.

7 Ekim 1921 tarihli Vakit ise, Batı Anadolu ve Trakya'nın işgalinden beri 376.000 kişinin göç etmek zorunda kaldığını ve bunlardan sadece Aydın havalisinden göç etmek zorunda kalanların 225.000 kişi olduğunu yazmaktadır²⁷⁸.

İşgalinin üzerinden iki sene bile geçmeden 1921 yılı itibarıyla İzmir'den 325.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Doğu Trakya'nın işgali üzerine, 10.000 insan Bulgaristan'a iltica etmek zorunda kalmış, işgal üzerinden bir yıl bile geçmeden 43.000 kişi göçmen durumuna düşmüştür²⁷⁹.

Yunan politikaları sonucunda yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalanların sayısı hakkında yukarıda verdiğimiz rakamlar ve yapılmış tüm hesaplamalar arasında, İsmet Paşa'nın Lozan Barış Konferansı'na sunduğu sayılar, en doğru olanlar olarak görünmektedir.

²⁷⁴ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Ege Çevresi*, Ankara 1994, s. 118-119.

²⁷⁵ Çapa, *a. g. m.*, s. 383.

²⁷⁶ İleri, 31.10.1920, s. 1.

²⁷⁷ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 865, Gömlek Nu: 174, Belge Nu: 174-1; Yunan işgalinden kaçan halkın büyük bir çoğunluğu İstanbul'da toplanmıştır. İstanbul'a göç etmek zorunda kalanların sayısı her geçen gün biraz daha artmıştır. Muhacirîn Müdüriyeti'nce İstanbul'da, 12 Aralık 1920'de 40.000, Şubat 1921'de 45.000 ve bir yıl sonra da 65.000 göçmen bulunduğu tespit edilmiştir. İlk başlarda İstanbul'daki göçmenlerin çoğunluğunu İzmir ve civarından gelenler oluşturuyorken daha sonraları bunlara Bursa, Gemlik ve Trakya'dan gelenlerde eklenmiştir. *Bkz.*, Çapa, *a. g. m.*, s. 380.

²⁷⁸ *Vakit*, 07.10.1921, s. 1.

²⁷⁹ *Yunan Fecâyii I*, s. 2-3; Turan I, *a. g. e.*, s. 4-5.

İsmet Paşa'ya göre, Yunanlıların işgal ettikleri bölgede 1.500.000 Türk göç etmek zorunda kalmış ya da ölmüştür. Bunun, yüksek bir tahmin olduğu düşünülebilir. Ancak yukarıda verdiğimiz gerek o dönemdeki Avrupalı gözlemcilerin tahminlerine gerekse basında ve belgelerde yer alan rakamlar bu değeri destekler mahiyettedir.

Üstelik, İsmet Paşa Barış Konferansı'na, göç etmek zorunda kalanlarla ilgili verdiği sayıların yanı sıra, işgale uğrayan yörelerde Yunanlıların yaptıkları tahribâta, yakıp-yıkmalara ilişkin ayrıntılı istatistikler de sunuştur ve bu istatistikler, göçe çıkmak zorunda kalanlar hakkında verilen sayının doğruluğunu güçlendirmektedir.

İsmet Paşa'nın Lozan Barış Konferansı'nda, savaş sonrasında yapılmış bir sayımın sonuçlarını aktararak, işgal edilen yerlerde 160.739 binanın yakılıp-yıkılmış olduğunu ortaya koymuştur. Bir binada ortalama beş kişinin yaşadığı düşünülürse, yaklaşık 800.000 kişinin hayatını kaybettiği veya mağdur olduğu anlaşılmaktadır.

Sadece yakılıp-yıkılmış evler bile yüz binlerce insanın göç etmek zorunda kaldığını ispatlar; oysa, sadece evi yakılıp-yıkılanlar göç etmek zorunda kalanlar değildir. Çünkü, aynı zamanda evi yıkılmadığı hâlde Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar da olmuştur. Göç etmek zorunda kalanlara dair yukarıda verdiğimiz bilgiler, belirli yerlerdeki mağdurlara ilişkin olsa da, bir araya getirilince, İsmet Paşa'nın verdiği rakamlarının doğruluğunu güçlendirmektedir.

İşgal altındaki bölgede, savaş sırasında yaklaşık 640.000 Müslüman ölmüş olduğuna göre, kabaca 860.000 kişinin de savaşı canlı atlatabilmiş ve göç etmek zorunda kalmış olduğu hesabını yapabiliriz. Dolayısıyla, 860.000+640.000, İsmet Paşa'nın dediği gibi, ölmüş olanlarla, sağ kalmış göçmenlerin toplamının 1.500.000 civarında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Şüphesiz, ölenlerden de, çoğunluğu değilse bile birçoğunun, göç etmek zorunda kalanlardan oluştuğu düşünülür ve ölen Müslümanların yarısının göç etmek zorunda kalanlar olduğu hesabını yaparsak, Yunanlılardan kaçmak için yola düşen Anadolu sürgünlerin 1.2 milyon kişi kadar olduğu ortaya çıkar²⁸⁰.

---

²⁸⁰ McCarthy, a. g. e., s. 362-363; İsmet Paşa'nın Lozan'da sunduğu bu verilerin, Başbakanlık Arşivi'ne devredilen Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi belgeleri içerisinde yer alıyor olması kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, bu belgelere ulaşma yönündeki girişimlerimiz henüz bir sonuç vermemiştir.

8. Benzer Bir Uygulama: Fransız İşgali Altındaki Adana'dan Türklerin Göçe Zorlanması ve Yerlerine Ermeni Göçmenlerin İskânı

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, İtalyan işgaline uğrayan topraklarda benzer uygulamaların varlığına dair kesin veriler tespit edilemediği gibi, bu uygulamaların varlığına dair herhangi bir emareye de rastlanmamıştır. İtalyan-Yunan çekişmesinin de etkisi ile ve İtalyan çıkarlarını zedelemeyecek tarzda diğer işgalcilere nazaran Türklere karşı daha ılımlı bir tutum sergilemeleri ve bu insanlara yardımda bulunmaları, Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve Yunanlıların sürgün ettikleri sivillerin can havliyle sığındıkları yerlerin başında İtalyan işgal bölgeleri olmasına neden olmuştur²⁸¹. İngiltere'nin benzer uygulamadaki rolü, daha ziyade teorik bağlamda; akıl hocalığı tarzında bir tutum şeklinde kendini gösterir²⁸².

Batı Anadolu'da özellikle İzmir şehrinde Rum nüfusunun artışında İngiliz etkisini birinci bölümde değerlendirmeye çalışmıştık; tüm sömürgelerinde kullandığı metodu yani ekonomik çıkarlarının düğümlendiği bir ülkede yerli sermaye ile kendi ekonomik gücü arasında taşeron bir sermaye -ki bunlar o zaman Rumlardır- meydana getirerek hedeflerine ulaşmak istemiştir. Yine Türklerin plebisit istekleri karşısında Venizelos'un yayılmacı tavırlarına yol gösteren ve ona çözüm yolları sunan İngiltere olmuştur. İngiltere'nin Ermenilere de aynı yolu gösterdiği, self determinasyonu mesnetleştirebilme kabiliyeti kazanabilmeleri için neleri yapmaları gerektiğini öğütleyen bir politikayı benimsediği ortadadır.

Mustafa Kemal, İngilizlerin bu tutumunu Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak 30 Mayıs 1919'da Havza'dan On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği yazıda net olarak ortaya koymuştur. Mustafa Kemal, İngilizlerin İzmir'de Yunanlılar ile Rumlara yaptıkları gibi, Ermenilere de öncülük edeceklerinin açıkça belli olduğuna ve İngilizlerce, Bergama örneğinde olduğu gibi, yöre insanı ve muhacirini bir kere daha yerlerinden oynatarak "*ekalliyetin ekseriyete hâkim olma nazariyesini tatbik etmek*" istenildiğinin üzerinde durarak, Anadolu nüfus yapısı üzerinde oynanan

²⁸¹ Aker, a. g. e., C. II, s. 153; Çapa, a. g. m., s. 379.

²⁸² İngilizlerin; Yunanlıların, Yunanistan'a sürgün ettiği sivillere benzer bir uygulaması, Malta sürgünleri, ayrı bir başlık altında incelenecektir.

oyunlara ve İngilizlerin tutumuna dikkatleri çekmektedir²⁸³. 1918 yılında Cenevre’de gerçekleştirilen “*Türklerin Zulmüne Uğrayan Milletler Birliği*” toplantısında başlayan ve günümüze değin süre gelen Ermeni-Yunan işbirliği²⁸⁴ nedeniyle Ermenilerin Yunan yöntemlerine kayıtsız kalamayacakları ortadadır. Gerçekten de tüm gelişmeler bu yöndedir. Ermeniler aynen Yunanlılar gibi düşünmekte ve amaçlarına ulaşmak için benzer hazırlıklar ve faaliyetler içerisinde bulunmaktadırlar. Mustafa Kemal’in de işaret ettiği gibi,

*“Ermeni Patriği (Zaven) Efendi de, Mavri Mira Heyeti’yle hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor”du*²⁸⁵.

Tüm bunlara Çukurova’daki Fransız çıkarları da eklenince Fransızların da örgütlediği Ermenilerin benzer bir yöntemi kullanmalarına şaşkırmamak gerekir. Bu nedenlerdedir ki, Yunanlıların Batı Anadolu’da işgal ettikleri topraklarda gerçekleştirmek istedikleri projenin bir benzerini Fransız işgali altındaki topraklarda Ermeniler üzerinden gerçekleştirilmeye çalışıldığını görürüz.

21 Aralık 1918 tarihinde Adana’yı işgal eden Fransızlar, 9 Ocak 1919’da Albay Brémond’u genel valiliğe getirerek, yöredeki Osmanlı idaresi üzerinde bir Fransız kontrol idaresi kurmuşlardır²⁸⁶. Adana’da kurulan bu kontrol yönetiminin Mütareke şartlarına ve Osmanlı egemenliğine aykırı olarak Adana’dan İstanbul’a giden yolculardan “*yol tezkeresi*” almaya ve bilet ücretlerini “*madeni para*” ile ödemeye zorlanmaları, Adana mahkemelerinden çıkan ilâmların, Beyrut’taki temyiz

²⁸³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 37.

²⁸⁴ Kitsikis, a. g. e., s. 183-187; Selşik, a. g. e., s. 182; (Tarihin değişik dönemlerindeki -I.Dünya Savaşı’ndan Günümüze- Ermeni-Yunan işbirliği hakkında ayrıca bkz. Gökbilgin, a. g. e., C. I, s. 126-127; Sonyel, “Yunan Millet Meclisi Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, C. IX, S. 49, Ekim 1971, s. 12-14; Sonyel, *Greco-Armenian Conspiracy Against Turkey Revived*, London 1975, s. 1-10; *Yunanistan ve Terör*, Ankara 1986, s. 25-33; Türsan; a. g. e., s. 152; Saydam, “Kurtuluş Savaşında Trabzon’a Yönelik Rum-Ermeni Tehdidi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, S. 17 Mart 1990 s. 429; Tansel, a. g. e., s. 100-101; Pehlivanlı, a. g. e., s. 133-134; 138-139; Süslü, “Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu’daki Toplu Mezarlar”, *Belleten* C. LVII, Nisan 1993, S. 218’den Ayrıbasım, Ankara 1993, s. 241-247; Talat Yalazan, a. g. e., C. I-II’de pek çok yerde; Süslü, “Teheir Olayı ve Düşündükleri” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, Mart 1994 S. 28’den Ayrıbasım, Ankara 1995, s. 269, 275; Süslü, “Atatürk ve Azınlıklar”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, C. II, Ankara 1996, s. 1022-1025; Sonyel, a. g. e., C. I, s. 22, 172; *Anadolu’da Yunan Mezalimi*, C. II, s. 98, 103, 127, 131, 132 ve pek çok yerde; Bayar, a. g. e., C.V, s. 1449-1450; Sarıay-Sümbül, a. g. e., s. 108, 111, 160, 167; Halil Aytakin, *Kıbrıs’ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı*, Ankara 2000, s. 204; <http://www.ntvmsnbc.com/news/182668>).

²⁸⁵ Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, Türk Tayyâre Cemiyeti Neşriyatı, II. Baskı, Ankara 1927, s. 3.

²⁸⁶ İzzet Öztoprak, “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII, S. 22, Kasım 1991, s. 117.

divanına gönderilmesi, Osmanlı idarecilerini Fransızların keyfi emirlerine uymaya zorlamaları ve Türklerden toplanan silahların Ermenilerin silahlandırılması için kullanılması gibi uygulamaları yapmışlardır. Yapılanların Mora'da, Balkanlar'da, Kafkasya'da nihayet Yunan işgal sahasında yapılanlardan hiçbir farkı yoktur.

Bütün bunları, Türkleri yok etmek veya göçe zorlamak amacına yönelik olan keyfi para cezaları, vergilerin artırılması, hapisler ve Türklere karşı cinayet işleyenlerin korunması gibi hareketler izlemiştir. Örneğin 10 Ocak 1920'de Niğde'de, Pozantı Nahiye Müdürü Ermeni Minasi, oradan geçen Müslüman yolcular ve arabacıları vesika bahanesiyle birçok işkence ve hakarete bulunduktan sonra istediği miktardaki parayı vermeyenleri günlerce alıkoymaktaydı²⁸⁷.

Fransızlar, şehirde yaşayan Türkleri kaçırmak amacıyla terörü artırmışlardır. Her gün ölüm tehlikesi şayiaları, katliâm havadisleri yaymışlar; diğer taraftan da işkence ve zulümleri artırmışlardır. Türk ailelerinin yavaş yavaş şehri terk etmeleri 10 Temmuz 1920'de tamamen genel bir göç hâline dönüşmüştür. İlk etapta şehrin dışına kaçanlar, sonra Çakıt boyuna sığınmışlardır.

10 Temmuz'daki katliâm şayiası hemen bütün şehirdeki Türkleri kaçırmaya mecbur etmiştir. Parası olanlar Konya, Niğde, Bor, Ulukışla'ya kadar göç etmişler; olmayanlar ise, Çakıt boyunda perişan bir hâlde dolaşmışlardır. Akıllıca hareket edenlerde, Bilemediğ'e, Karapınar'a, Pozantı'ya gitmişlerdir. Fakat büyük kısmı Çakıt suyunun kenarında neticeyi beklemiştir. 10 Temmuz gününe ise, muhacirler "Kaçkaç" adını vermişlerdir²⁸⁸.

Yunanlıların Batı Anadolu'da göçe zorladıkları soydaşlarının yaşamak zorunda kaldıkları benzer problemleri, başta Ermeniler ve onların hamisi durumundaki Fransızların uygulamaları sonucu, Adana'dan göç etmek zorunda kalan siviller de yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu sorunların arasında göç yollarındaki can güvenliği ve sıhhi olmayan koşulların beraberinde getirdiği sağlık problemleri önemli bir yer işgal etmiştir.

---

²⁸⁷ Öztoprak, a. g. m., s. 118.

²⁸⁸ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s. 162.

“Kaçkaç” yolculuğunda, ova köyleri de paniğe kapılarak, şehirlilerle birlikte kaçıma başlamışlardır. Fransızlar bu kaçış esnasında da Adanalıları rahat bırakmamışlar, uçaklardan açtıkları ateş ve attıkları bombalarla göç yollarındaki sivillerin ölümlerine sebep olmuşlardır.

“Kaçkaç” mağdurlarının göç yollarında çektikleri sıkıntıların bir diğeri de, içilebilecek temiz suyun varlığı idi. Kaynağı Ulukışla’dan başlayan ve sağdan soldan karışan sulardan meydana gelen Çakıt Çayı’nın temiz olması beklenilemezdi. Bu nedenle bu sudan içenler çeşitli bağırsak hastalıklarına yakalanmışlardır.

Diğer taraftan da göçmenler arasında sıtma salgını başlamıştır ve doktorun ve ilacın bulunmaması çok sayıda insanın sıtmadan ölümüne neden olmuştur. Adana’dan göç etmek zorunda kalan sivillerin Çakıt vadisi boyunca yaşadıklarına tanık olan Damar Arıkoğlu’nun izlenimlerinden bir kesit şöyledir:

“At sırtında bu muhacirler arasında dolaşıyordum, hâlleri yürekler acısı ... Muhacirler arasında dolaşırken toz toprak içerisinde ağabeyime, aile ve çocukların, ihtiyar anneme rastladım. ... Evi, çiftliği her şeyi bırakarak yanlarına biraz yiyecek, yorgan, yatak alıp iki tekerlekli manda arabası üzerinde Çakıt boyunda bir aşağı bir yukarı, dolaşmaktan şaşkına dönmüşlerdi. ... Niçin köyü terk ettiklerini sordum. Köyde kimsenin kalmadığını; şehre yakın olduğu için sık sık Fransız ve Ermenilerin köyelerine gelip halkı kötü muameleleriyle tedirgin ettiğini; bir günde ağabeyimi Mehmet çalıcı ile yayan olarak önlerine katıp Tarsus’a kadar götürüp, çeteler hakkında isticvap ettiklerini; yolda yapmadıkları işkence ve kötü muamele kalmadığını; hayatlarından ümit kestiklerini; tanrının lütufiyle kurtulduklarını bir daha köye gitmeye imkân görmediklerini bildirdiler”²⁸⁹.

İşte aynen Yunanlıların Türklerden benzer yollarla boşalttıkları Batı Anadolu topraklarına Yunanistan’ın çeşitli yerlerinden getirdikleri Yunanlı göçmenleri yerleştirdikleri gibi; Ermeniler de, yukarıda anlatmaya çalıştığımız yöntemlerle boşalttıkları Çukurova bölgesinde Ermeni nüfusunu yoğunlaştırmaya çalışmışlardır²⁹⁰.

²⁸⁹ Arıkoğlu, a. g. e., s. 163.

²⁹⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 560, Gömlek Nu: 66, Belge Nu: 66-1, 6.

Bu amaçla 1919 Ekim'i sonlarında, Ermenice gazeteler, Ermenileri Adana'da toplanmaya davet etmekteydiler²⁹¹, yapılan bu çağrılar ve propagandalar hayli etkili olmuş olacak ki, çok geçmeden Kasım'ın başlarında Ermeni nüfusunun çok gösterilmesi amacıyla Amerika'dan ve Anadolu'nun farklı yerlerinden²⁹² -Ermeni nüfusunu artırmak amacıyla Burdur'dan Adana'ya göç edenler gibi²⁹³- çok sayıda Ermeni Adana'ya göç etmeye başlamıştır.

Bu tür yollarla bir yıl içerisinde, ileride doğu Anadolu'ya yerleştirilmek üzere, 120.000 Ermeni göçmen Adana'ya getirilip yerleştirilmiştir²⁹⁴.

Çukurova'da yaşananlar Damar Arıkoğlu'nun Çakıt vadisi boyunca tanık olduğu manzara, işgalin çirkin yüzünü ve uluslararası savaş hukukunu hiçe sayan emperyalist ihtirasların; sivilleri, hedefe giden yolda -yaşam hakkı gibi kutsal bir insanlık değerini bir tarafa bırakarak- ölümlerle aşılabilecek bir engel olarak gördüğü izlenimi uyandırmakta; dahası yayılmacı tavırların zaman ve mekân mefhumunun üzerinde amaç, uygulama ve sonuç zincirlemesinin ne derece benzer olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

9. Sürgün Edilenlerin Karşılaştıkları Güçlükler

Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerden sürgün ettiği siviller, can derdiyle tüm mal varlıklarını geride bırakarak kaçmak zorunda kalmış, çaresizlik içinde temel ihtiyaçlarını bile karşılamayan bu insanlar, çıktıkları zorunlu göç yollarında ve sığındıkları şehirlerde, temelde beslenme, barınma, hastalık ve güvenlik problemleri olmak üzere, birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır²⁹⁵.

²⁹¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 560, Gömlek Nu: 67, Belge Nu: 67-1, 2.

²⁹² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 473, Gömlek Nu: 22 , Belge Nu: 22-1, (286-287-288 numaralı dipnotlardaki belgeleri görme imkanımız olmamıştır. Bunlar İstiklal Harbi Kataloğu Cilt 9 A-B-C deki numaralarıdır).

²⁹³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 327, Gömlek Nu: 163, Belge Nu: 163-1.

²⁹⁴ Öztoprak, gös. yer.

²⁹⁵ Göç yollarında donarak ölen, yaralanan, hastalanan, açlık ve sefalet içinde hayatta kalmaya çalışan, hemen tamamı en az birer yakını Yunan mezalimi nedeniyle kaybetmiş bu insanlar ve onların haleti ruhiyerleri hakkında tasvirler yapan Arif Oruç'un yazıları için bkz. Özkaya, a. g. e., s. 25, 26, 29, 30, 69, 70 vd.

9.1. Beslenme

Yunan politikaları nedeniyle göç etmek zorunda kalanların hemen tamamı beslenme problemi ile karşı karşıya kalmış, çok zor şartlar altında hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Örneğin Mihalççık'ta Yunanlılar tarafından tahrip edilen yerler ahalisinden pek fakir ve cidden muhtaç ve acınacak bir hâlde olan insanların “*ot yiyerek hayatta kalmayı başardıklarını*”, sefalet ve perişanlık içerisinde ölümlerle yüz yüze olduklarını dönemin Sağlık Bakanı Refik (Saydam)'ın Hilâl-i Ahmer yetkililerinden bu insanlara yardım yapılmasını isteyen yazısından anlıyoruz²⁹⁶.

Yunanlıların sürgün ettiği bu insanların beslenmeleri genelde, Muhacirîn Müdüriyeti, Hilâl-i Ahmer ve sığınmış buldukları yerlerin ahalisi vb. tarafından sağlanmaya çalışılıyordu.

Örneğin Gülhane misafirhanelerinde, muhacirîn barakalarında, Sultan tekke ve medreselerinde, Haseki, Cerrahpaşa aşhanelerinde Beyoğlu vb. yerlerdeki yaklaşık 7.000 zorunlu göç kurbanına Muhacirîn Müdüriyeti her gün ½ kg. ekmek, haftada 3 gün de Hilâl-i Ahmer tarafından bir kap sıcak yemek ve 1000 muhacire de sadece ekmek verilmekteydi²⁹⁷.

9.2. Barınma

Göç etmek zorunda kalanların karşılaştığı bir problem de, barınma sorunu olmuştur. Yunan mezaliminden can derdiyle kaçan bu sivil sığındıkları yerlerde, camilerde, medreselerde, hanlarda, boş askerî barakalarda vb. yerlerde barınmaya çalışmışlardır.

Örneğin İstanbul'a sığınan bu insanların bir kısmı, İstanbul'da bulunan elli altı Muhacirîn Misafirhanesi'nde kötü şartlarda barınıyorlardı²⁹⁸. İstanbul'da askerî ve sivil binalarda, fabrikalarda, camilerde, tekkelerde, medreselerde, çadırlarda ve vakıflara ait binalarda zor şartlar altında yapılan yardımlarla yaşamaya çalışıyorlardı.

²⁹⁶ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 264.

²⁹⁷ İleri, 31.10.1920, s. 1.

²⁹⁸ İkdâm, 14.08.1921, s. 3.

İstanbul'a sığınan sürgünlerin barınmaları ve yerleşecekleri merkezlere düzenli bir şekilde dağıtılabilmeleri için Bayezit'deki Çiftesaraylar binasında bir merkez oluşturulmuş ve burada çok sayıda baraka inşa edilmiştir. Şehre gelen sığınmacılar bir süre burada bekletildikten sonra iskân edilecekleri yerlere sevk edilmişlerdir²⁹⁹.

Sığınmacıların İstanbul'da barınma amaçlı iskân edildiği bazı yerler şöyledir: Sirkeci Yeni Camii, Sirkeci Emirler Camii, Bayezit'de Harbiye Nezâreti arkasındaki barakalar, Bayezit'de Ali Paşa arasındaki barakalar, Süleymaniye civarındaki barakalar, Harbiye Nezâreti'ne ait olup Muhacirin Müdüriyeti'ne terk edilen Gülhane'deki fırınlar, Beykoz Debbağhâne Fabrikası, Rami Kışlası, Selimiye Kışlası, Davutpaşa Kışlası, Eski Jandarma Dairesi, Bahriye Hastahânesi ve Pavyonları, İplikhâne-Mercan Muhacir barakaları, Eyüpsultan Ağaçalı Köyü'ndeki askeriyeden kalmış binalar, Ömerli Kazası Paşamandıra Çiftliği, Yeşilköy civarındaki Hazine-i Hâssa'ya ait Hafra Çiftliği³⁰⁰, Cerrahpaşa Camii, Harbiye Nezâreti ve Gülhane civarında inşaa edilen barakalar³⁰¹ ve Tophane Kılıç Ali Paşa Camii civarındaki binalardır³⁰².

Göç etmek zorunda kalarak İstanbul'a gelen ve yukarıda adlarını saydığımız yerlere iskân edilen bu insanların temel ihtiyaçları Muhacirîn Müdüriyeti'nce karşılanmış, bu insanlara birer yatak, bir battaniye, gömlek vb. eşya da Muhacirîn Müdüriyeti'nce verilmiştir³⁰³.

9.3. Hastalıklar

Sığınmacıların temel sorunlarından bir diğeri de sağlıkla ilgili karşılaştıkları problemlerdir. Yetersiz beslenme, hijyen olmayan kalabalık ortamlardaki zaruri ikâmet vb. gibi zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışan bu insanlar genellikle salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmaktaydılar.

²⁹⁹ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara 1998, s. 82.

³⁰⁰ Temel, a. g. e., s. 83.

³⁰¹ Çapa, a. g. m., s. 385.

³⁰² B.C. Arşivi, 272.12/ 38.27.3.

³⁰³ İleri, 31.10.1920, s. 1.

Örneğin, İstanbul'a sığınan sivillerin bu dönemde karşı karşıya kaldıkları salgın hastalıkların başında veba salgını gelmekteydi. Sıtma³⁰⁴, Çiçek³⁰⁵, Tifüs³⁰⁶, göç etmek zorunda kalanların sıklıkla yakalandıkları hastalıklardandı.

9.3.1. Veba

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan Anadolu insanı, canını kurtarmak amacıyla daha güvenli olduğunu düşünerek sığındığı yerlerde; bu kez kendini gayrisihhî şartların beraberinde getirdiği hastalıkların tehdidi altında buluyordu. Örneğin veba hastalığı İstanbul'a sığınan göçmenleri oldukça zor durumda bırakmıştır. İstanbul'da veba vakaları görülmeye başlanmış olup, bu hastalık nedeniyle ölümlerin baş göstermesi³⁰⁷ üzerine bir komisyon kurularak Galata ve Tophane civarında seyyar sağlık grupları tarafından mecburî aşı yapılmaya ve farelerle mücadele edilmeye başlanmıştır.

İstanbul Veba İle Mücadele Merkezi'nde her gün yüzlerce ahaliye ücretsiz aşı yapılabilmesi için ayrıca bir şube oluşturulmuştur. Ayrıca hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla leyli ve nehari tüm okulların tatil edilmesi Sıhhiye Müdürlüğü'nce gerekli görülmüştür³⁰⁸. Bu dönemde İstanbul'da baş gösteren veba hastalığı başlıca Galata ve Tophane civarında görülmekte olup, söz konusu bölge karantina altına alınarak gerekli tedbirlerin alınması Sıhhiye Genel Müdürlüğü'nce kararlaştırılmıştır.

Bu anlamada İstanbul Tophane Kılıç Ali Paşa Camii civarında sefalet içinde hayatlarını sürdürmeye çalışan göçmenlerin söz konusu mahalde veba hastalığı vakalarının baş göstermesi nedeniyle burada kalmalarının sağlıkları açısından uygun olmaması üzerine bir defaya mahsus olmak üzere kendilerine aşı yapılarak veba vakalarının görüldüğü bu mahalden uzak uygun bir yere yerleştirilmeleri Baştabiplikçe Muhacirîn Müdiriyyeti-i Umumiyesi'ne önerilmiştir³⁰⁹.

³⁰⁴ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 258.

³⁰⁵ İfham, 27.07.1919, s. 2. ; 04.08.1919, s. 1.

³⁰⁶ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 259.

³⁰⁷ İfham, 13. 10. 1919, s. 2.

³⁰⁸ İfham, 09. 11. 1919, s. 3.

³⁰⁹ B.C. Arşivi, 272.12/ 38.27.3.

İstanbul'daki veba salgını nedeniyle, İç İşleri Bakanlığı Muhacirîn Müdiriyet-i Umumiyesi'nden İstanbul'a, gerek Osmanlı gerekse yabancı mahallerden gelen sığınmacıların kabul edilmemesi, sığınmacıların kabul edilmesi zorunluluğu durumunda ise, özellikle veba vakalarının görüldüğü Galata gibi semtlerin dışında uzak semtlere yerleştirilmeleri ve bu sığınmacılarında salgın hastalıklara karşı korunmasını istemiştir³¹⁰.

9.3.2.Sıtma

Göç etmek zorunda kalan göçmenlerin karşılaştıkları bir diğer hastalık da sıtmadır. Bu hastalığın tedavisi için gerekli olan kininin temini o günün şartlarında oldukça zor olmuştur. Genellikle Millî Savunma Bakanlığı Sıhhiye Şubesi³¹¹ gibi kurumlarca temin edilmeye çalışılan kininin zor bulunuşu, göç etmek zorunda kalanlar arasında baş gösteren bu hastalıkla mücadeleyi de güçleştirmiş; zaten can havliyle varını yoğunu geride bırakarak sefil bir durumda yaşamaya çalışan bu mağdur insanları bir hayli hırpalamıştır.

Akhisar, Afyon³¹² vb. yerlerde Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve sefalet içinde yaşamaya çalışan insanlar sıtma hastalığına karşı yetersiz sağlık imkânlarıyla bu hastalığa karşı yaşam mücadelesi vermekte ve çoğu kez hastalığı tedavi edecek ilâçları da bulmakta güçlük çekmekteydiler. Örneğin Afyon'da bulunan göçmenler arasında bu hastalığın yaygın olduğu ve tedavisinde kullanılan kinin bulunamadığı bilinmektedir³¹³. Bu nedenle de birçok kişi hayatını kaybetmiştir.

9.3.3. Çiçek

Yetersiz beslenme ve hijyen olmayan kalabalık ortamlardaki zaruri ikâmet gibi zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışan zoraki göç mağdurlarının yakalandıkları bulaşıcı hastalıklardan bir diğeri de, çiçek hastalığı olmuştur.

³¹⁰ B.C. Arşivi, 272.12/ 38.27.6.

³¹¹ B.C. Arşivi, 272.12/ 38.29.8.

³¹² Özkaya, a. g. e., s. 26, 27, 69.

³¹³ Vakit, 13.10.1919, s. 1.

Örneğin, Balıkesir civarında boş mekânlarda, medreselerde, camilerde ve Muhacirin Müdüriyeti'nin sağladığı çadırlarda yaşayan çoğunluğu Denizli, Çine Söke taraflarından gelmiş olan zorunlu göç kurbanları çiçek hastalığına yakalanmışlardır. Hayatta kalabilme mücadelesi veren bu insanlar bir de çiçek hastalığı ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yöreye gelen Muhacirîn Heyeti gerek çiçek gerekse diğer hastalıklar için yaptığı aşularla bir nebze olsun bu hastalığın önüne geçilebilmiştir³¹⁴.

9.4. Güvenlik

Yunan işgali nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivillerin yaşadıkları onca olumsuzluğun yanı sıra bir de göçleri esnasında güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalmaktaydılar. Bu güvenlik sorunlarından biri göç etmek zorunda kalan sivillerin Yunanlılardan kaçarken yollarda karşı karşıya kaldıkları eşkıyâ saldırılarıdır.

Örneğin İznik yönünden Yenişehir'e gelmekte olan göçmenleri taşıyan birkaç araba Kapukaya adlı çamlıkta pusuya düşürülerek eşkıyâ saldırısına maruz kalmıştır. Civar köylerden gelen ahali ve çobanlar tarafından göçmenlerin yardımına koşmuş ve bir saat kadar süren çatışmanın sonunda eşkıyâ kaçmıştır. Eşkıyânın Ermeni olduğu anlaşılmıştır³¹⁵.

Yine Soma civarından göç etmek zorunda kalan sivillerden 26 Haziran 1920 tarihi itibariyle Sındırgı yönünde ilerleyen kabile, birlikte götürdükleri sığırlarına el koymak amacıyla Karakaya köyünün karşısındaki dağın eteğinde bulunan Kızılcacı köyünden asker kaçakları tarafından yolları kesilmiş, soyulmak istenmişse de başarılı olamamışlardır³¹⁶.

Yurtlarından sürülen sivillerin göç yollarında karşılaştıkları güvenlik sorunlarından bir diğeri de Yunan askerlerinin saldırılarıdır. Bu anlamda bir olayı Cevat Sökmensüer hatıralarında şöyle nakletmektedir:

³¹⁴ İfham, 27.07.1919, s. 2; 04.08.1919, s. 1.

³¹⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 977, Gömlek Nu: 83, Belge Nu: 83-1.

³¹⁶ Kasapoğlu, a. g. e., s. 22.

Yollar Söke ve Kuşadası halkı ile dolu idi. Menderes kenarında ele geçirdikleri halkın içinde evvelce Rumlarca kara deftere alınmış olan zenginlerle, gençler, özellikle Söke Türk Ocağı'na mensup olanlardan yakaladıkları bir iki tanesini anne ve babalarının gözleri önünde şehit ettiklerini, Koçarlı'da öğrendik”³¹⁷.

11 Temmuz günü Manisa'nın Kadıköy bölgesinde Yunan zulmünden kaçan savunmasız kadın ve çocuklardan oluşan bir göçmen kafilesine bir Yunan uçağı bomba atarak çok sayıda sivilin ölümüne neden olmuştur³¹⁸.

11 Mayıs 1337, Çarşamba günü Gemlik'e bağlı Haydariye ve civarındaki birçok köyden kaçarak İstanbul'a gitmek üzere Küçük Kumla köyü civarındaki Elmalık mevkiinde toplanan Küçük Kumla'dan 25, büyük Kumla'dan 150, Haydariye'den 50 hane ve civar köylerden kaçabilenlerle birlikte çoğunluğu hamile ve bebekli kadınlarla çocukların oluşturduğu 1.100 kişi, Yunan askerleri ve Rum çeteleri tarafından ablukaya alınarak 5 saat devam eden makinalı tüfek ateşi sonucunda, bu katliâmdan sadece bir kişi kurtulabilmiştir³¹⁹.

Benzer şekilde Aydın'da da yangından ve mezalimden kaçmaya çalışanlar Yunanlılarca açılan makinalı tüfek ateşiyfe öldürülmüşlerdir³²⁰. Örneklerini çoğaltmanın mümkün olduğu bu tür olaylar, hemen hemen tüm işgal bölgelerinde yaşanmıştır.

10. Sürgün Edilenlere Yapılan Yardımlar

Yunanlıların Anadolu üzerindeki emellerine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri mezalim ve sürgünlerin sonucunda bir milyonun üzerinde insan evsiz barksız kalmış, temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan aciz bir sosyal felakete sürüklenmiştir. Camilere, medreselere, hanlara, barakalara vb. yerlere, kısacası kabul gördükleri, başlarını sokabilecekleri her yere sığınan ve her türlü yardıma muhtaç bu insanlara, ülke içinden yapılan yardımların yanı sıra, yurt dışından da başta Türk ve Müslümanlar olmak üzere, yabancı ülkeler tarafından yardımlar da yapılmıştır.

³¹⁷ Sökmensüer, a. g. e., s. 98-99.

³¹⁸ Köklü, a. g. e., s. 57.

³¹⁹ Yunan Fecâyii II, s. 69-70, Turan I, a. g. e., s. 142-143; Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 208; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 84-85.

³²⁰ Yüzbaşı Ahmed; a. g. e., s. 80-81.

10.1. Ülke İçi Yardımlar

Şüphesiz bu insanlara yapılan en büyük yardım, kendilerinin de mensubu olduğu ve onları en iyi anlayabilen, acılarını paylaşan Türk milleti ve onun kurumları tarafından yapılmıştır.

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve buldukları yerlerde yardıma muhtaç bir şekilde yaşamaya çalışan bu sivilere yapılan ülke içi yardımları, İstanbul Hükûmeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Muhacirîn Müdiriyeti ve Kamuoyu yardımları başlıkları altında değerlendirmeye çalışacağız.

10.1.1. İstanbul Hükûmeti'nin Yardımları

İstanbul Hükûmeti Batı Anadolu'da göçmenlerin ihtiyaçları ile ilgilenmek üzere çok sayıda heyet göndermiştir. Manisa, Denizli, Afyon, Kütahya ve Balıkesir'e gelen göçmenlere giyecek ve yiyecek yardımı yapılmıştır. Askeriyeden ilâç ve çadır sağlanarak göçmenlerin iskân ve tedavisinde kullanılmıştır.

16 Ağustos'ta Çine, Nazilli, Söke, Denizli ve Soma civarındaki göçmenlerin durumunu yerinde tespit etmek ve bulaşıcı hastalıklara karşı aşı yapmak üzere İstanbul'dan bir heyet Afyona gitmiştir.³²¹ Hükûmetçe, göç etmek zorunda kalanların, pirinç, fasulye, zeytin ve yağı, yumurta, peynir gibi çeşitli gıda maddelerini daha uygun bir fiyatla alabilmeleri için İâşe Encümeni oluşturularak İstanbul'da uygun mahallerde bu işin yapılması sağlanmaya çalışılmıştır³²².

Arşivlerdeki yazışmalardan ve basındaki haberlerden Padişah'ın göç etmek zorunda kalanlara yardım etme arzusunda olduğu³²³, bu amaçla Ali Rıza Paşa'dan Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar hakkında ayrıntılı bir rapor istendiği bilinenler arasındadır³²⁴. Aynı zamanda Vahdettin'in Beykoz Kasrı'nı İzmir ve Aydın yöresinden göç etmek zorunda kalan yaklaşık 200 yetim çocuğa tahsis ederek yardımda bulunduğu³²⁵, kendi adına 1.000, Harem-i Hümayûn adına da 500

³²¹ Çapa, a. g. m., s. 381.

³²² İfhâm, 27.07.1919, s. 2.

³²³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 196, Gömlek Nu: 27, Belge Nu: 27-1.

³²⁴ İkdâm, 24.11.1919, s. 1.

³²⁵ İkdâm, 26.11.1919, s. 1.

lirayı göç etmek zorunda kalanlara bağışladığı³²⁶ ve ayrıca bu insanlara her ay bir miktar para yardımında bulunduğu bilinmektedir³²⁷. Veliht Abdülmecit Efendi, satışından elde edilecek paranın bir kısmının göçmenlere harcanması için iki tablosunu Hilâl-i Ahmer'e bağışlamıştır³²⁸. Abdülmecit Efendi, göç etmek zorunda kalan Aydınlılar yararına sarf edilmek üzere ayrıca yardımlarda da bulunmuştur³²⁹. Ancak Aker, Eylül başlarında kendisine Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa imzasıyla bir telgraf geldiği ve bu telgrafta göç etmek zorunda kalanlara yardım yapılacağına göçmenlere duyurulmasının istendiğini; 14 Eylül 1919 tarihinde gelen ikinci telgrafta ise, yazılarına henüz bir cevap verilmediğini ve acele cevap verilmesinin istendiğini ve ayrıca yardımlar için İstanbul Hükûmeti'ne şükran sunulması beklenmekte olduğunu ifade etmektedir.

Ancak Aker, göç etmek zorunda kalanların her türlü yardıma acilen muhtaç oldukları yönündeki 17 Eylül 1919 tarihli cevabi bir dilekçe yazmış olmasına rağmen, İstanbul gazetelerinde Aker aracılığıyla Aydın muhacirlerine yardım yapıldığı ve bu yardımlar karşısında halkın şükran duyduğu yönünde haberlerin yapılmasının kendisini hayrete düşürdüğünü nakletmektedir. Zira Aker'in belirttiğine göre, Aydın biçarelerine yapılan yardımlar hakkında basında çıkan haberlerin aksine İstanbul Hükûmeti tarafından Aydınlılara herhangi bir yardım yapılmamıştır³³⁰.

10.1.2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmaları

Göç etmek zorunda kalan sivillere en büyük yardımı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yapmıştır³³¹. Hilâl-i Ahmer göç etmek zorunda kalanların temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalamayıp zaman zaman sağladığı iş imkânları ile de onları üretken bir hâle getirmeye çalışmıştır. Örneğin Hilâl-i Ahmer İstanbul'a göç etmek zorunda kalan sivillere çorap makinesi göndererek onları üretime teşvik etmiş³³² ve iş imkânı sağlamaya çalışmıştır.

³²⁶ **İkdam**, 16.12.1919, s. 1.

³²⁷ **Vakit**, 15.02.1922, s. 1.

³²⁸ **Çapa, a. g. m.**, s. 385.

³²⁹ **B.C. Arşivi**, 272.12./ 39.37.4.

³³⁰ **Aker, a. g. e.**, C. II, s. 230-231.

³³¹ **Çapa, a. g. m.**, s. 380; **Özkaya, a. g. e.**, s.26, 117, 118.

³³² **İleri**, 31.12.1919, s. 5.

Ayrıca Hilâl-i Ahmer oluşturduğu İmdat Heyetleri aracılığıyla göç etmek zorunda kalanlara her türlü yardımı sağlamaya gayret etmiştir. İmdat Heyetleri, Hilâl-i Ahmer tarafından atanmış birer yöneticiye bağlı olarak çalışan doktor, hastabakıcı ve geri kalan görevlilerden oluşuyordu. Heyetlerin her biri, öncelikle görev bölgelerindeki yaralı ve hastaların bakımından sorumluydular. Ayrıca Yunan zulmüne maruz kalmış halka ilâç, sağlık malzemesi, yiyecek, içecek ve her türlü ihtiyaç malzemesini de dağıtma görevlerini üstlenmişlerdi. Bu heyetler, gerektiğinde hasta ve yaralıları kara ve deniz yolu ile nakletmenin yanı sıra, bu insanlara moral kaynağı da olmuşlardır³³³.

Batı Anadolu'da en göze çarpan İmdat Heyeti, Akhisar'daki heyet olmuştur. Bu heyet, Akhisar'da bir dispanser ve bir hastane kurmuştur. Heyet bu merkezlerde yaralı ve hasta bakımının yanı sıra en çok sıtma ve frengi tedavisi ile meşgul olmuştur. Yunan işgali Kırkağaç ve Balıkesir dolaylarına yayıldıkça bu yayılma oranında yerlerini terk ederek göç etmek zorunda kalan halka el uzatmıştır. Günde ortalama 20.000 kişiye sıcak yemek dağıtan bir de aşhane kurmuşlardır. Akhisar'daki heyet ayrıca yörede baş gösteren tifüs salgınının yayılmasını engellemek için özverili bir çalışma başlatmış ve Belediye Hastanesi'nin yatak sayısını artırmıştır. Yunan işgalinin devam etmesi üzerine, yaklaşık bir yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalarına son vererek, Bursa yolu ile Eskişehir'e çekilmiştir.

Mehmet Lütfü Bey başkanlığında kurulan Nazilli Heyeti de yöre insanları ile göç etmek zorunda kalarak yörede sığınmacı olarak bulunanların sağlık sorunlarına eğilmiş, gıda ve giyecek gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştır. Bu heyet tarafından Dinar, Burdur ve Antalya'da hastane ve dispanser; Denizli'de de ikinci bir dispanser açılmıştır. Batı Anadolu'da savaşın şiddetini artırması üzerine heyet görevine son vermek zorunda kalmıştır. İzmir'in işgalinden sonra, üç doktor bir stajyer ve birkaç da hasta bakıcı ile göreve başlayan Beşinci İmdat Heyeti de Yunan zulmünden kaçan göçmenlerin sağlık sorunlarına eğilecek dispanserler kurmuştur³³⁴.

---

³³³ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 252.

³³⁴ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 258-259.

Hilâl-i Ahmer Heyetleri uluslararası anlaşmalara güvenerek buldukları bölgelerden ayrılmamışlardır. Ancak çoğu esir alınarak mallarına el konulmuştur. Örneğin 1921 Mayısı'nda Yunanlılar tarafından esir alınan doktor, hastabakıcı ve eczacılardan oluşan 73 kişi ve el konulan malzemenin serbest bırakılması istenildiyse de, bu isteğe ilkin uyulmamış; esir alınan sağlık personeli yapılanların Lahey Konferansı kararlarının çiğnenmesi demek olduğunu vurgulayan uzun görüşmelerin ardından serbest bırakılmışlardır.

Düşman işgaline uğrayarak yakılmış-yıkılmış yerlerde yaşamını sürdürmeye çalışan yerel halk ve işgalden kaçarak o yörelere sığınmış, uzanacak yardım elini bekleyen kimseler vardı. Buralarda dispanserler, eczaneler açmak, hastanedeki yatak sayısını artırmak, savaş koşulları ile daha da yaygınlaşmış bulaşıcı hastalıklarla uğraşmak, halka çamaşır, giysi, gıda, ilaç dağıtmak, imdat heyetlerinin başlıca uğraşı olmuştur.

Anadolu'da her türlü hizmetin aksadığı, organizasyon ve düzenin yok olduğu günlerde başıbozukluk yüzünden keyfi olarak yükseltelen fiyatları indirebilmek için de, Hilâl-i Ahmer girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, halkın en büyük gereksinimi olan ekmek fiyatlarının olağanüstü yükselmesi üzerine, bir yandan tohumluk buğday getirerek, üretici duruma gelebilmesi için halka dağıtılırken, bir yandan da Dahiliye Vekâleti'nin de onayını alarak Ankara'da bir değirmen ve bir de fırın açmıştır. Böylece ekmek fiyatlarının düşmesini, halkın ekmeği daha ucuza alabilmesini sağlamaya çalışmıştır³³⁵.

10.1.3. Muhacirîn Müdiriyeti'nin Çalışmaları

Muhacirîn Müdiriyeti bir taraftan İzmit'te olduğu gibi açıkta ve medreselerde yaşayamaya çalışan göçmenleri uygun İslâm köylerine dağıtarak kıştan önce iskân etmeye³³⁶, onlara giyecek yardımında bulunmaya çalışmış³³⁷, diğer taraftan da Bursa'nın Oğuz köyünde iskân edebildikleri göçmenlere Bursa Aşar Ambarı'ndan tohumluk verilmesi gibi konularda çalışmalarda bulunmuştur³³⁸. Muhacirîn Müdiriyeti İstanbul'da yardıma muhtaç göçmenlerden uygun olanlarını açıcılık ve

³³⁵ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. I, s. 262-268.

hizmetçilik³³⁹ gibi işlerde istihdam ederek ve göç etmek zorunda kalan göçmenlere iş imkânı sağlayarak yardımda bulunmaya çalışmıştır³⁴⁰.

İcra Vekilleri Heyeti'nce, muhacir ve mültecilerin idare şekli ve sevkleri hakkında 1 Haziran 1921 tarihinden itibaren geçerli olacak bir nizamnâme oluşturulmuş ve bu nizamnâme çerçevesinde yardım çalışmalarına devam edilmeye çalışılmıştır³⁴¹. İstanbul'da yardıma muhtaç göçmenlerden uygun olanlara fabrikalarda³⁴² iş imkânı bulunmaya çalışılmıştır.

Muhacirler yararına bastırılan pulların ticari işlemlerde kullanılması amacıyla ticarethaneler için bir tamim hazırlayarak³⁴³ pulların satılma işini takiple³⁴⁴, yardım pullarının muhtarlar aracılığıyla satılması konusunda girişimlerde bulunulmuş³⁴⁵, göçmenler yararına gösteriler³⁴⁶, operetler³⁴⁷ düzenlenilmiş ve göçmenlere yardım yapılması konusunda gazeteler aracılığıyla çağrıda bulunulmuştur³⁴⁸. Muhacirîn Müdiriyeti göçmenler ve işgalden kurtulan bölgeler ahalisinin vergilerinin affedilmesi yolunda çalışmalarda bulunulmuştur³⁴⁹.

İzmir bölgesinden göç etmek zorunda kalanlar için askerî personel ve memurların arasında para toplanmış³⁵⁰ daha sonra göçmenlere yardım amacıyla memurların maaşlarından %1 oranında kesinti yapılması yolunda çalışmalar yapılmıştır³⁵¹. Yunan işgali nedeniyle Yunan zulmünden ailesinin hayat ve namusunu kurtarabilmek amacıyla göç etmek zaruretiyle işgale uğramayan topraklara sığınan ailelerin ihtiyaçlarını karşılayan erkeklerine olan muhtaçlıkları

---

³³⁶ B.C. Arşivi, 272.11./14.51.10.

³³⁷ B.C. Arşivi, 272.14./75.22.10.

³³⁸ B.C. Arşivi, 272.11./14.53.4.

³³⁹ B.C. Arşivi, 272.14./75.24.10.

³⁴⁰ İleri, 07.07.1920, s. 1.

³⁴¹ Düstur, Üçüncü Tertip, C. II, 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, İstanbul 1929, s. 74-77.

³⁴² B.C. Arşivi, 272.12./38.32.16.

³⁴³ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.1.

³⁴⁴ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.4.

³⁴⁵ B.C. Arşivi, 272.11./15.61.6.

³⁴⁶ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.6.

³⁴⁷ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.7.

³⁴⁸ B.C. Arşivi, 272.74./69.53.12.

³⁴⁹ B.C. Arşivi, 272.11./14.52.14.

³⁵⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 472, Gömlek Nu: 204, Belge Nu: 204-1; Kutu Nu: 477, Gömlek Nu: 105, Belge Nu: 105-1; Kutu Nu: 486, Gömlek Nu: 34, Belge Nu: 34-1.

³⁵¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 65, Gömlek Nu: 170, Belge Nu: 170-1; B.C. Arşivi, 272.12./39.38.4.

devam ettiği için bu aile reislerinin askerlik işlemlerinin ertelenmesi konusunda³⁵² yapılan çalışmalar neticesinde 1307 doğumlu göçmenlerin 11 Aralık 1921 tarihi itibarıyla Mart ayı sonuna kadar askerliklerinin ertelenmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce kararlaştırılmış ve bu konuda 11 Aralık 1921 tarihinde kararname çıkarılmıştır³⁵³.

1922 tarihinde Vakıf gazetesinde çıkan bir yazıda Muhacirîn Müdüriyeti'nin çalışmaları takdir edilmekle birlikte, çalışmaların şekli eleştirilmektedir, zira her gün bu insanlara yardım edilmektense çalışabilenlere iş imkânının sağlanması gerektiği vurgulanarak, tembelliğe alıştırdıkları yardımın sadece çalışamayacak durumda olanlara yapılması gerektiği gibi mantıklı bir eleştiri getirilmektedir³⁵⁴.

10.1.4.Kamuoyu Yardımları

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanlara 1919 Kasım sonlarına kadar, basında çıkan bazı yazılara rağmen, ciddi bir yardım teşebbüsünde bulunulmamıştır³⁵⁵. Bu insanlara ilk ciddi yardım girişimi Darü'l-Fünûn öğrenci ve hocaları tarafından 23 Kasım 1919 başlatılmıştır. 23 Kasım günü Darü'l-Fünûn'un tüm fakültelerinde dersler iptal edilmiş ve Hukuk, Fen, Edebiyat Fakülteleri'nin hocaları ve öğrencileri saat 10.00'da Hukuk Fakültesi Salonu'nda Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanlara yardım etmek amacıyla bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda bazı öğrencilerin heyecanlı konuşmalarının ardından Hilâl-i Ahmer İzmir Müdafaa-ı Hukûk-ı Osmaniye ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîsi'nin raporları okunarak, göç etmek zorunda kalanların durumları ortaya konmuş ve bu insanlara ciddi bir yardımın yapılabilmesi için alınması gerekli tedbirler kararlaştırılarak her fakülteden bir hocanın ve ikişer öğrencinin katılımıyla 9 kişilik bir yardım heyeti oluşturulmuştur³⁵⁶. Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan Aydınlılara yardım edebilmek amacıyla 25 Kasım'da Darü'l-Fünûn'da bir toplantı daha yapılmıştır. Hukuk, Fen, Edebiyat, Mülkiye, Mühendislik, Tıp, Eczacılık, Dişçilik ve Veterinerlik Fakülteleri'nin öğrencileri ile hocalarının katılımıyla gerçekleştirilen geniş katılımlı bu toplantıda; Darü'l-Fünûn ile Hilâl-i

³⁵² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 555, Gömlek Nu: 61, Belge Nu: 61-1.

³⁵³ B.C. Arşivi, 30.18./4.41.1; Düstur, Üçüncü Tertip, C. II, s. 190.

³⁵⁴ Vakıf, 06.07.1922, s. 1.

³⁵⁵ Gökbilgin, a. g. e., C. II, s. 173.

³⁵⁶ İfham, 24.11.1919, s. 1; İkdâm, 24.11.1919, s. 1; Gökbilgin, gös. yer; Çapa, a. g. m., s. 385-386.

Ahmer arasında koordinasyonu sağlamak ve hesap işlerini teftiş ve kontrol etmek üzere Darü'l-Fünûn emini Besim Ömer Paşa ile Edebiyat Fakültesi Müdürü Mehmet Emin, Hocalardan Zühtü Beyler ile Doktor Kadri Reşat Paşa ve Şükrü Beyler'den bir Hesap Heyeti oluşturularak başkanlığına Besim Ömer Paşa seçilmiştir.

Aynı zamanda 25 Kasım tarihli bu toplantıda yardımın toplanma tarzı konusunda görüş alışverişi yapılmış ve her biri bir hoca ve beş öğrenciden oluşan otuz grup oluşturularak, Hilâl-i Ahmer makbuzlarının kullanılmasının yanı sıra piyango, konser tertibi ve rozet ve kartların satılması kararlaştırılmıştır³⁵⁷. 26 Kasım'da Darü'l-Fünûn'da yapılan toplantıda ise; Konser, Tahsilat ve Propaganda Heyetleri oluşturulmuş ve yardım toplama çalışmalarına devam edilmiştir.

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanların durumlarını dile getirmek ve kamu oyunu harekete geçirmek için gazetelerde bir beyanname yayınlanmıştır³⁵⁸. Darü'l-Fünûnluların yardım toplama çalışmaları ve toplantıları devam etmiş³⁵⁹, basın yoluyla da kamuoyunu Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalanlara yardım etmeye çağırmıştır³⁶⁰.

Bunun yanı sıra İstanbul esnafı da daha düzenli yardım yapmaya başlamıştır³⁶¹. Bazı tüccar belirledikleri günlerin gelirlerini İzmir göçmenlerine ayırmışlardır³⁶². İstanbul'da fırıncılar göçmenler yararına ekmek çıkarmıştır³⁶³. Gebze'de olduğu gibi göçmenler yararına kurban derileri bağışlanmıştır³⁶⁴. Halk fitre ve zekatlarını göçmenlere vermiştir³⁶⁵. İzmir ve havalisinin işgali üzerine göç etmek zorunda kalan yöre halkına Anadolu Millî Mahsulat Şirketi 2.500 lira yardımda bulunmuştur³⁶⁶.

³⁵⁷ İleri, 25.11.1919, s. 1; İkdâm, 26.11.1919, s. 1; Gökbilgin, gös. yer; Çapa, a. g. m., s. 386.

³⁵⁸ Alemdar, 27.11.1919, s. 1'de "Darü'l-Fünûn Mekâtip-i Âliye Talebesinin Âlem-i İnsaniyete Beyannâmesi"; İkdâm, 27.11.1919, s. 1'de "Darü'l-Fünûn Mekâtip-i Âliye Talebesinin Âlem-i İnsaniyete Beyannâmesi"; Vakit, 27.11.1919, s. 1'de "İzmir Muhacirlerine Muâvenet"; Gökbilgin, a. g. e., C. II, s. 174; Çapa, gös. yer.

³⁵⁹ Alemdar, 28.11.1919, s. 1

³⁶⁰ İfhâm, 01.12.1919, s. 1, "İzmir Muhacirlerine Yardım Ediniz"; İkdâm, 03.12.1919, s. 1; "Felaketzede İzmirililere Muâveneti Unutmayalım", vb...

³⁶¹ B.C. Arşivi, 272.12./38.29.13.

³⁶² Çapa, a. g. m., s. 381.

³⁶³ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.3.

³⁶⁴ B.C. Arşivi, 272.74./69.53.11.

³⁶⁵ B.C. Arşivi, 272.12./39.38.3.

³⁶⁶ B.C. Arşivi, 272.12./28.27.8.

Yerel Müdafaa-ı Hukûk Cemiyetleri'nce de göçmenlere yardımda bulunulmuştur³⁶⁷; Yunan işgal ve zulmünden kaçarak kendi sorumluluk bölgelerine gelen ahâliye erzak temini, barınma vb. konularda yardımcı olunmaya çalışılmıştır³⁶⁸. Örneğin, İstanbul'a nakledilen İzmir Müdafaa-ı Hukûk-i Osmaniye Cemiyeti öncelikle kendilerine baş vuran Batı Anadolu'ya yardıma muhtaç yetim, göçmen ve işsizlere yardım etmeye çalışmıştır³⁶⁹. Bu anlamda Isparta'da Aydın göçmenlerine yardım amacıyla Belediye Başkanı Nadir Efendi başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve komisyon tarafından toplanan 4.000 lira civarındaki ilâç, erzak vb. malzeme Denizli'ye göç etmek zorunda kalanlara gönderilmiştir.

Nazilli'ye un ve gıdanın yanı sıra, çadır ve elbise yardımları da yapılmıştır. Bu yardımları Isparta Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti düzenlemiştir³⁷⁰. Aydın çevresinden Denizli'ye göç etmek zorunda kalan sivillere yardım sağlamak amacıyla Denizli Redd-i İlhak Hey'eti tüm yurda hitaben bir beyanname yayınlamış ve göç etmek zorunda olan sivillere yardım toplamıştır³⁷¹.

Aydın baskını ve muharebesi sonunda, Yunanlıların katliâmına uğramamak için 1 Temmuz 1919 tarihinde Aydın'dan perişan bir hâlde Çine'ye kaçanlar oteller ve hanlara sığmayınca, Çine Belediye Reisi ve halkı tarafından, evlerine misafir edilmişler ve maddi ihtiyaçlarını esirgememişlerdir. Daha sonra, 29 Nisan 1922'de Yunan işgaline uğradığından Çine'ye gelen Söke ve Kuşadası halkına da aynı misafirperverlik ve yardımlar yapılmıştır³⁷².

İstanbul basını da Yunan işgali nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivillere karşı kayıtsız kalmamış, gerek Millî Mücadele'nin yanında ve gerekse karşısında olan gazeteler sürekli olarak zorunlu göç mağdurlarına yardım çağrılarını yapmışlardır. Kamu oyunu bu insanlara yardım konusunda bilinçlendirmeye dönük

³⁶⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 580, Gömlek Nu: 150, Belge Nu: 150 (1-2).

³⁶⁸ Sarısır, "Millî Mücadele'de Eşme", 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001, İstanbul 2001, s. 359.

³⁶⁹ Çapa, a. g. m., s. 385.

³⁷⁰ Köstüklü, "Millî Mücadele'de Isparta", Isparta'nın Dünü Bugünü ve Yarını Sempozyumu, Ankara 1992, s. 468.

³⁷¹ Tütenk, a. g. e., s. 22, 24, 63, 65, 69.

³⁷² Sökmensüer, a. g. e., s. 119-120.

ilânlar makaleler vb. yazılar yayınlayan bu gazetelerde sıklıkla bu tür haberlere rastlanabilir³⁷³.

10.2. Dış Yardımlar

Dış yardımları Hint Müslümanlarının, Amerika'da yaşayan Türklerin ve Kıbrıs Türklerinin yardımları başta olmak üzere yabancı ülkelerin yardımları olmak üzere bu başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

10.2.1. Hindistan Müslümanlarının Yardımları

Hindistan Müslümanları Türk Millî Mücadele hareketine yakın ilgi göstermişlerdir. Hintli Müslümanlar arasında toplanan yardımlar Hint Hilafet Komitesi aracılığı ile doğrudan Mustafa Kemal'e nakdi yardım olarak gönderilmiştir³⁷⁴. Hindistan Hilafet Komitesi tarafından zaman zaman aynî ve nakdî yardımlar yapılmıştır³⁷⁵.

Gönderilen bu nakdi yardımların yanı sıra Hindistan Hilâl-i Ahmer'i de göç etmek zorunda kalan insanlara yardım elini uzatmıştır. Hindistan Müslümanları Hilâl-i Ahmer Antalya Şubesi ile bağlantı kurarak İzmir olaylarında zor duruma düşen muhtaçlara ulaştırılmak üzere aynî yardımlarda bulunmuştur³⁷⁶. Bu anlamda Hindistan Hilâl-i Ahmer'i, göç etmek zorunda kalan sivillere ulaştırılmak üzere, 30.000 liralık gömlek, çorap vb. eşya yardımı yapmıştır³⁷⁷.

---

³⁷³ **Vakit**, 12.09.1919, s. 1'de; "*Nazilli'deki Muhacirlerin Feci Hâli*"; **Alemdar**, 21.11.1919, s. 1'de; "*Muhacirler, Sefiller ve Açlar İçin*"; **İleri**, 27.11.1919, s. 1'de; "*Zavallı Muhacirlere İmdat ve Muâvenet*"; **Vakit**, 29.11.1919, s. 1'de "*Yardım Günü*"; **İleri**, 02.12.1919, s. 1'de; "*Bu Dakikada En Büyük Vazifemiz İzmir Faciası Üzerine Hicret Edenlere Yardım Etmektir*"; 04.12.1919, s. 1'de; "*Aydın Muhacirleri İçin İâne Toplanıyor*"; **Dersâdet**, 07.09.1920, s. 1'de; "*Muhacir Akını Hâlâ ve Şiddetle Devam Ediyor*"; 22.11.1920, s. 1'de; "*Zavallı Muhacirlerimizi Düşünelim*"; **Vakit**, 04.06.1921, s. 1'de "*15.000 Muhacire Acıyalım ve Yardım Edelim*", gibi... görüleceği üzere basında konuyla ilgili yazı başlıklarında genelde hicret, muhacir kelimeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Şüphesiz bu insanların göçü alelâde bir göç olmamakla birlikte basında bu şekilde yer alıyor olması bizce uygulanan sansürün etkisiyledir.

³⁷⁴ Keskin, **Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Kayseri 1991, s. 87. vd.

³⁷⁵ Temel, a. g. e., s. 80-82; Çapa, gös. yer.

³⁷⁶ Süleyman Fikri Erten, **Millî Mücadelede Antalya**, Antalya 1996, s. 41-48.

³⁷⁷ **İleri**, 31.10.1920, s. 1.

10.2.2.Amerika'daki Türklerin Yardımları

Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalarak sefil bir hayata mahkûm edilen sığınmacılara Amerika'da yaşayan Türkler de yardımda bulunmuşlardır. Bu yardımlarını New York şehri 52 Rivington caddesinde bulunan Amerika Türk Muavenet Komisyonu aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir.

Anadolu ve Osmanlı Türk coğrafyasının değişik yerlerinden Amerika'ya yakın bir zamanda (15-20 yıl önce) gelen ve yerleşen tüccar, öğrenci vb. Türklerin kurduğu ve Mehmet Ali Efendi'nin başkanlığını yaptığı bu dernek, aralarında topladıkları paradan ziyade elbise vs. eşyadan oluşan yardımları ihtiyaç sahibi göçmenlere dağıtılmak üzere deniz yoluyla Muhacirîn Müdüriyeti'ne göndermişlerdir³⁷⁸.

10.2.3. Kıbrıs Türklerinin Yardımları

Yunanlıların Anadolu'yu işgalini ve Millî Mücadeleyi yakından takip eden Kıbrıs Türk basını, sansüre rağmen gelişmeleri okurlarına duyuruyor ve Yunan uygulamaları sonucu, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan sivillere Kıbrıs Türklerini yardıma çağırıyordu³⁷⁹. Anadolu insanına yardım etme konusunda Doğru Yol ve Söz gazetelerini yayınlayan Mehmet Remzi Okan ve Ahmet Raşit Beyler öncülük etmekteydi³⁸⁰. Doğru Yol gazetesinin 12.01.1920 tarihli sayısında Mehmet Remzi, Anadolu insanının hâlini ve onlara Kıbrıslı Türklerin yardımda bulunmaları gerektiği çağrısını şöyle ifade etmekteydi:

"...Anadolu Türk'ün son yurdu, son melcidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde helak olmasına seyirci kalırsak dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felâketler hepimize büyük bir ders-i intibah olsun... Onlar bizim ırkdaşlarımız olmasalar bile vazife-i insaniye muavenetlerine şitabımızı emreder. Şu hâlde vazifemiz iki katlıdır... İşte bu gün yersiz yurtsuz kalmış binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor".

³⁷⁸ B.C. Arşivi, 272.12./39.33.20.

³⁷⁹ Özorun, "İstiklâl Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası", **Türk Kültürü**, C. IX, S. 106, Ağustos 1971, s. 47.

³⁸⁰ Sabahattin İsmail, "Atatürk ve Kıbrıs Türkleri", **Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, C. I, Ankara 1998, s. 351.

Mehmet Remzi'nin bu çağrısı ses getirmiş ve "Türk İstiklâl Kumpanyası" adlı tiyatro grubu Müdürü Behçet Sırrı ve "Hürriyet ve Terakki" adlı Türk kulübü, İzmir felaketzedeleri yararına temsiller vereceklerini ilân etmişler ve çok geçmeden de bu amaç doğrultusunda ortaklaşa bir tiyatro oyununu sahnelemişlerdir. Mehmet Remzi, bu olumlu gelişmelerin de etkisi ile Kıbrıslı Türkleri tekrar yardıma davet ediyordu. 15.03.1920 Doğru Yol gazetesinde yazmış olduğu konuya dair yazısında:

"Harb-i Umumi'nin iktisadî tazyikatı altında bizde inlemekte isek te bu mücahit ve muhacir kardeşlerimize din ve vatan için ibadet olmak üzere yardıma koşmalı, hak yoluna oruç tutarak o günkü yiyeceğimizi bu hayırlı maksada hasretmeliyiz..."³⁸¹

Gazetenin 22.03.1920 tarihli sayısında çağrısını bir kez daha şu şekilde tekrarlamaktaydı:

"Muhterem Türk, sevgili İzmir'imizin felaketzedelerine yardım olmak üzere verilecek tiyatro için sen de kardeşlik borcunu öde. Tiyatro biletlerinden almayı unutma. Ailenin o günkü yiyeceğini, yerlerinden yurtlarından uzaklarda, yağmur ve çamur içinde İzmir için ağlayan bedbaht kardeşlerine hasret. Sen ve çocukların o gün aç kalın. Yiyecek parasını mazlum kardeşlerine gönder"³⁸².

Örneklere çalıştığımız Kıbrıs Türk basınının Anadolu insanına yardımı teşvik eden tutumu meyvelerini vermeye başlamış ve yardım amaçlı yapılan il müsamereden hatırı sayılır bir meblağ toplanmıştır. Bunun bir başlangıç olduğu ve yardımlara devam edilmesinin gerekliliği basında işlenmiş ve bu yönde kaleme alınan yazılarla yardım çağrıları sürdürülmüştür.

Lakin Kıbrıs Türklerinin ana vatana yardım çabaları İngilizleri rahatsız etmiş olsa gerek toplanan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasında engeller çıkarmışlardır; zira Kıbrıs'tan Türkiye'ye para göndermek -yersiz yurtsuz kalmış siviller için de olsa- ancak İngilizlerin izni ile mümkün olabilmekteydi.

³⁸¹ Özoran, gös. yer ; İsmail, a. g. m., s. 353.

³⁸² Özoran, a. g. m., s. 48.

Hürriyet ve Terakki Kulübü'nün 25 Mart 1920'de verdiği ilk müsamerenin 320 Sterlini bulan hasılatını Türkiye'ye göndermek için yapılan başvuruya aylarca cevap verilmemiş, nihayet yıl sonuna doğru ilk parti olarak 270 Sterlinin Londra'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla Türkiye'ye gönderilmesine izin verilmiştir³⁸³.

Adanın her tarafında toplanan yardımların tek tek müracaatlarla Türkiye'ye gönderebilmenin mümkün olmadığını anlaşılması üzerine, bu yöndeki çalışmaları organize edecek ve tek elden yönetecek bir kurumun ihtiyacı ortaya çıkmış ve yardım kampanyalarını koordine etme gereğini duyan Kıbrıs Türk kulüpleri ve Türk dernekleri, temsilcilerinin katılımıyla 19.12.1920'de Lefkoşa'da yapılan toplantıda "Muhacirîn-i İslâmiyye'ye Muavenet Cemiyeti"ni kurmuşlardır. Böylece merkezi bir idareye kavuşan yardım çalışmaları daha düzenli bir hâle getirilebilmiştir. Bu cemiyet kasaba ve köylerde doğrudan o bölgenin gençleri, kadınları veya derneklerinin katılımıyla tiyatro geceleri ve benzeri etkinlikleri düzenliyor, tüm adadaki kampanyayı organize ediyordu³⁸⁴.

Lefkoşa ve diğer kazalarda ve kasabalarda "Muhacirîn-i İslâmiyye'ye Muavenet Cemiyeti" yararına tiyatro oyunları sergilenmiştir³⁸⁵:

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere adanın genelinde düzenlenen yardım amaçlı tiyatro oyunlarının yanı sıra göç etmek zorunda bırakılan siviller için Kıbrıs Türklerinin yardım amaçlı diğer faaliyetleri ise şöyle özetlenebilir:

Kıbrıs Türk basınının yoğun gayretlerinin yanı sıra Evkâf Murahhası Musa İrfan, tüm imam ve hatiplere direktif vererek, camilerde yardımda bulunulmasını öğütleyen vaazlar vermelerini istemiştir. Böylece Kıbrıs Türklerinin anavatana yardım etmeleri teşvik edilmiştir. Göç etmek durumunda kalanlar için başlatılan bağış kampanyalarına yörenin önde gelenlerinin hatırı sayılır katkılarının yanı sıra, parası olanlar parası ile, olmayanlar değerli mallarını bağışlayarak katılmışlardır.

---

³⁸³ İsmail, a. g. m., s. 354.

³⁸⁴ Özorun, a. g. m., s. 49.

³⁸⁵ Yunanlıların işgal ettikleri yerlerden göç etmek zorunda kalan sivillere yardım toplamak amacıyla Kıbrıs'ın çeşitli bölgelerinde sahnelenen bazı tiyatro oyunları hakkında daha geniş bilgi için Bkz. İsmail, a. g. m., s. 350-351; Özorun, a. g. m., s. 50-56.

Ayrıca göç etmek zorunda kalanların yararına film gösterimleri yapılmış, sergiler düzenlenmiştir. Londra'daki Hilâl-i Ahmer Dergisi'nin önerisi üzerine Kıbrıs'ın tüm köy ve kasabalarında Kurban Bayramı'nın birinci günü yadimler toplanılmış ve Kıbrıslılar kurban derilerini bağışlamışlardır³⁸⁶.

10.2.4.Yabancı Ülkelerin Yardımları

İstanbul'da bulunan göçmenlere Amerika Muâvenet Heyeti³⁸⁷, Fransız ve İngiliz Kızılhaç Cemiyetleri yardım kuruluşları tarafından zaman zaman aynî ve nakdi yardımlar yapılmıştır³⁸⁸. Müslüman mülteci ve göçmenlere Papa'nın İstanbul'daki vekili Philipe tarafından da Mustafa Kemal Paşa adına Osmanlı Bankası'nın Ankara Şubesi'ne 5.000 lira para yatırılmıştır³⁸⁹.

Yabancı yardımlar dikkatle incelendiğinde, aslında her şeye sebep olan bu ülkelerin, savaş sonucu değişen dengeler nedeni ile, biraz da olsa yardımda bulunulan insanlar nezdinde ve kamuoyunda iyi izlenimler bırakabilmek amacıyla gerçekleştirilmiş olduğu görülecektir.

Millî Mücadele sonlarına doğru İstanbul'daki göçmenlere yapılan yabancı yardımlarının arttığını ve bu hususun İngiliz ve Fransızlar arasında bir rekabete dönüştüğü anlaşılmaktadır.

1922'ye kadar özellikle Rus, Rum ve Ermeni göçmenler ile muhtaçlara yardım eden yabancı devletlerin yardım cemiyetleri bu tarihten itibaren Türk göçmenlere de yardım etmeye başlamışlar ve bunu bir propaganda meselesi hâline getirmişleridir³⁹⁰.

Fransız Kızılhaç'ının girişimleriyle, 1922 Martı itibariyle Fransa'da zenginlerden toplanan 300.000 Frank ile Paris Belediye Meclisi'nin girişimleri ile, toplanan 35.000 Frank, 100.000 yatak ve 50.000 battaniye Yunan mezalimi

³⁸⁶ İsmail, a. g. m., s. 352.

³⁸⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 196, Gömlek Nu: 62, Belge Nu: 62-1.

³⁸⁸ Temel, a. g. e., s. 80-82; Çapa, gös. yer.

³⁸⁹ B.C. Arşivi; 30.10/ 198.355.8. Dos. Nu. 2348.

³⁹⁰ Çapa, a. g. m., s. 386.

nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanlara ulaştırılmıştır³⁹¹. Ayrıca Fransızlar İstanbul'da bulunan 1.800 kişinin günlük iâşelerini karşılamışlardır³⁹².

İstanbul'da göçmenlere en büyük yardımı 1921 yılı sonlarında kurulan Muhacirin-i İslâmiye'ye İmdat İngiliz Komitesi yapmıştır. İngiliz Komitesi son bir ay içerisinde göç etmek zorunda kalan 1.500 kişinin iâşesini (Şubat-Mart 1922) temin etmekteydi. 25 Mayıs 1921'de Hilâl-i Ahmer tarafından açılıp 4.000 göçmenin yerleştirildiği Davutpaşa Kışlası'ndaki iâşe masraflarını başlangıçta Hilâl-i Ahmer karşılarken, 16 Mart 1922'den itibaren bu masrafı tamamen İngiliz yardım cemiyeti karşılamaya başlamıştır. Davutpaşa yemekhanesinin resmi açılışını Dahiliye Nazırı Ali Rıza Paşa ile birlikte İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold ve eşi yapmıştır. Anlaşılacağı üzere bu cemiyet İstanbul Hükûmeti nezdinde de etkiliydi, Cemiyetin Türk göçmenlerini en az bir Türk cemiyeti kadar savunur görünmesi de ilginçtir³⁹³.

27 Şubat 1922'de İstanbul'da Taksim Harbiye Mektebi'nde, General Harington'un eşi tarafından Türk göçmenler yararına düzenlenen balo Türk basınında önemli bir yer tutmuştur. Balo münasebetiyle toplanan 22.850 lira Muhacirîn-i İslâmiyye'ye İmdat İngiliz Komitesi'ne verilmiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi yardımlarından dolayı İngiliz cemiyetine 2 Mart'ta teşekkür etmiştir³⁹⁴.

İstanbul'a göç etmek zorunda kalan sığınmacılara yakacak yardımında bulunmuş olan³⁹⁵, Amerikan Şark-ı Karip Muavenet Cemiyeti'nin Türk göçmenlerine yardımı sınırlı olmuştur. Örneğin, Anadolu temsilcisi Miss Elen ve Miss Bilingis 1922 Haziranı'ndan sonra, yani Sakarya Savaşı sırasında zarar gören ve göç etmek zorunda kalan Sivrihisar bölgesi Türk köylülerine Hilâl-i Ahmer aracılığıyla yardımda bulunmuştur³⁹⁶.

---

³⁹¹ İkdâm, 04.03.1922, s. 1.

³⁹² İkdâm, 11.03.1922, s. 3.

³⁹³ İkdâm, 01.03.1922, s. 1; Çapa, gös. yer.

³⁹⁴ İkdâm, 14.02.1922, s. 1; 01.03.1922, s. 1; Çapa, a. g. m., s. 387-388.

³⁹⁵ İkdâm, 01.03.1922, s. 1.

³⁹⁶ Mehmet Çanlı, "Millî Mücadele Döneminde Amerikan Şark-ı Karip Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri", *Askerî Tarih Bülteni*, S. 38, Şubat 1995, s. 47.

11. Sürgün Edilenlerin Yurtlarına Geri Dönmeleri

İstanbul Hükûmeti İzmir ve yöresindeki göçmenlerin yerine iadesi ve iskân işlerine bakmak üzere 4 Eylül 1919'da iki heyet göndermiştir. Balıkesir'de çalışmalar yapan³⁹⁷ ve 20 Ekim'de Manisa'ya gelen İade Heyeti sonradan Manisa'ya gelerek herhangi bir çalışma yapmamıştır³⁹⁸. Yunan mezalimi nedeniyle halkın geriye dönmek istememesi, heyetlerin pek de gerçekçi olmadığı söylenebilecek bu faaliyetlerini sonuçsuz bırakmıştır³⁹⁹. Fakat çok geçmeden göçmenlerin yerlerine iade işinden vazgeçildiği görülmektedir. Ferit Paşa Hükûmeti'nce alınan ve uygulanamayan bu karar Ali Rıza Paşa Kabinesi'nce kaldırılmıştır⁴⁰⁰. Türklerin Yunan işgal bölgesinde bin bir zulüm ve işkence altında yaşaması beklenilemezdi. İade Heyetleri'nin görevlerini yapamamaları bu sebepten olmalıdır⁴⁰¹.

Göçmenlerin iskânına daha ziyade Yunan işgalinin kalkmasından sonra başlanabilmektedir. TBMM Hükûmeti'nin kontrolünde Hilâl-i Ahmer yardımlarıyla gerçekleştirilen sevk ve iskân işleri 1923 yılına kadar devam etmiştir. Hükûmet İstanbul'dan gelecek göçmenlerin sevk ve iskânları ile ilgili bir yönetmelik hazırlayarak İzmir, Bursa vilayetlerine, Balıkesir ve İzmit mutasarrıflıklarına ve ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiştir. 8 Ekim 1922 tarihi ile Sıhhiye Vekili Rıza Nur imzasını taşıyan bu yazıya göre; kurtarılmış bölgeler ahalisinin yurtlarına geri dönmeleri kararlaştırılmıştır.

Göçmenler Hilâl-i Ahmer gözetiminde sevk edilecek ve hareketlerinden önce telgrafla haber verilecektir. Göçmenler için İzmir, Bandırma, Gemlik ve İzmit limanları kabul kapısı olarak kararlaştırılmıştır. Kafileler ancak bu kapılardan girebileceklerdir. Her kapıda vali ve mutasarrıflarca zabıta ve sağlık memurlarından oluşan birer komisyon bulundurulacak ve bu komisyonlar her göçmenin kimliğini inceledikten sonra kabulünde sıhhi ve siyasi herhangi bir sakınca görülmezse yoluna devamına izin verilecektir.

³⁹⁷ Çapa, a. g. m., s. 382.

³⁹⁸ Gökbilgin, a. g. e., C. II, s. 72-73; Köklü, a. g. e., s. 64.

³⁹⁹ Özkaya, a. g. e., s. 29-32.

⁴⁰⁰ Çapa, a. g. m., s. 383.

⁴⁰¹ Gökbilgin, a. g. e., C. II, s. 182.

Her Türk göçmenin kabulünde, memleketle maddi bir alakası bulunması, göçmenler hakkındaki muafiyet ve ayrıcalıkların kaldırılmasını kabul etmesi ve yerli hükûmete girmiş olması şart koşulmuştur. İstanbul'dan 400 kişilik ilk göçmen kafilesi 17 Ekim 1922'de, 672 kişilik ikinci göçmen kafilesi ise, birkaç gün sonra Gemlik Limanına gelmişlerdir. Göçmenlerin dört ay süresince memleketlerine trenle ücretsiz gitmeleri kararlaştırılmıştır.

Bu sürenin 1923 Ocağı'nda bitmesi üzerine süre Şubat ortalarına kadar uzatılmıştır. Göçmen sevkinin 1923 yılı baharında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mart ayının sonlarında da İstanbul'dan İzmir'e 1.300 göçmenin geldiği Anadolu basınında yer almıştır. Bu tarihten itibaren basında konuyla ilgili çok az habere rastlanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, 1923 yılının ilk aylarında son göçmen kafileleri de yerlerine dönmüşlerdir⁴⁰².

---

⁴⁰² Çapa, a. g. m., s. 388-389.

III. BÖLÜM:

YUNANİSTAN VE YUNAN ADALARINA SÜRGÜN

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgali ile birlikte, şehrin ileri gelenlerini Yunanistan'ın muhtelif yerlerine sürgün etmeye başlamışlardır. Yunanlıların sürgün ettiği siviller, genellikle yerel yöneticiler, eğitimli ve zengin insanlardır. Yunanlılar, bu tür insanları Yunanistan'a daha çok da adalara sürgün etmişlerdir. Yunanlıların, işgal ettiği şehirler çoğaldıkça, sürgüne gönderilen insanların sayısı da artmıştır. Her bir şehrin işgali, işgal edilen şehrin önde gelenlerinin sürgününü de beraberinde getirmiş ve binlerce sivil, uluslararası hukuka aykırı bu uygulama nedeniyle mağdur olmuştur¹.

İlk bakışta, Yunanlıların kendileri için sakıncalı olabilecek insanlardan kurtulmak amacıyla yaptığı bir uygulama gibi görünen sürgün eylemi, aslında daha büyük bir amaca hizmet etmekte; Yunanlıların, Megali Idea ve Enosis'e dönük nihaf hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, Anadolu'da uygulamış oldukları demografik plânın diğer bir önemli halkasını oluşturmaktadır.

Bu nedenle sürgünün amaçlarını, yöntemini, sürgün acısını yaşamış şehirlerin nereler olduğunu, ne kadar sivilin bu uygulamadan dolayı mağdur olduğunu, sürgüne gönderilen sivillerin sürgün kamplarında yaşadıklarını ve yurtlarına geri dönüşlerini bu bölümde inceleyerek, işgal topraklarında yaşanmış derinliğine incelenmemiş ve unutulmaya yüz tutmuş bir gerçeği, sosyal bir acıyı gözler önüne sermeye çalışacağız.

Ayrıca bu bölümde, Yunanlıların Anadolu'da uygulamış oldukları demografik plânın son halkasını oluşturan nüfus kaydırmaları üzerinde de duracağız. İzmir'in işgalinden sonra Yunanlıların Anadolu'daki Rum nüfusunu artırmak amacıyla yaptıkları faaliyetlerden, gerek Anadolu içlerine gerekse Yunanistan ve adalara sürgün edilen sivillerin boşalttığı yerlere Rumların iskân edilmesini inceleyerek, bu kapsamda Yunanlıların plânlarını, eylemlerini, diplomatik görüşmelerdeki tutumlarını ve sadece ruhani işlerle uğraşması gerekirken bu amaca hizmet eden başta Patrikhane olmak üzere diğer kuruluşların çalışmalarını ortaya koymaya çalışacağız.

---

¹ Engin Berber, "Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, s. 115; Berber, a. g. e., s. 254, 255 vd.

1.Sürgünün Hedefleri

Yunanlıların işgal ettikleri topraklarda yaşayan sivil halkı Anadolu içlerine sürgün etmekteki amaçlarıyla, Yunanistan'a sürgün etmekteki amaçları arasında, uygulamaya koydukları demografik plânın bütünlüğü içerisinde temelde bir ayrılık görülmemektedir. Ancak, sürgün edilen sivillerin niteliklerinden kaynaklanan bir fark olduğu göze çarpmaktadır.

Bu fark ise, Yunanistan'a sürgün edilen sivillerin alelâde birer sivil vatandaş olmamalarından kaynaklanmaktadır. Zira bu insanların niteliklerine bakıldığında, yaşadıkları yerin önde gelen insanları konumunda oldukları görülmektedir. Onlar, kaymakam, savcı, belediye başkanı, muhtar gibi idarî ve mülkî amirler, gazeteci, doktor, öğretmen, imam gibi eğitilmiş insanlar ve tacir, esnaf, zanaatkâr, büyük toprak sahibi çiftçiler gibi eşraftan kişiler olarak yaşadıkları yerlerin sözü dinlenen insanları, bugünkü anlamda kanaat önderleridir.

Gerçi, Yunanlılar tarafından Anadolu içlerine sürgün edilen sivil halkın arasında bu sosyal katmana mensup insanlar bulunuyorduydu da bu durum her hangi bir ayırım yapılmaksızın kitlelerin sürgün edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Yunanistan'a sürgün edilenlerin bilinçli olarak, özellikle bu tür insanlardan oluşması, daha çok onların direniş yanlısı olacakları ve kendilerine karşı halkı örgütleyebilecekleri kaygısıyla Yunanlılarca sürgün edildiklerini ortaya çıkarmaktadır. Gerçi, bu amacın da sonradan Yunanlıların bozguna uğramasıyla birlikte değiştiği görülmüştür. Buna bağlı olarak ta hiçbir ayırım yapmaksızın insanlar, "*sivil esir*" olarak sürgün kamplarına gönderilmişlerdir.

Yunanlıların, yaşadıkları yerlerin önde gelen insanları konumundaki sivil Türkleri Yunanistan ve adalarına sürgün etmekteki esas amaçlarının, hiç şüphesiz Türk millî direnişini kırmak ve sivil otoriteyi zaafa uğratmak olduğu söylenebilir.

1.1.Millî Direnişî Kırılmak

Yunanlılar, komitacı oldukları² ve Mustafa Kemal'in yanında yer aldıkları³ gibi bahanelerle eli silah tutan güçlü kişileri, aydınları keyfi sebeplerle tutuklayarak türlü işkencelere tâbi tutmuşlardır⁴. Örneğin Trakya'dan bu şekilde 7.000 kişi tutuklanmış⁵ ve tutuklananların bir kısmı da, Yunanlıların işgali ilhaka dönüştürebilme projesinin bir parçası olarak, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerine sürgüne gönderilmişlerdir.

Yunanlıların işgal bölgeleri genelinde yaptıkları bu tür sürgünlerin amacı, kendileri için sakıncalı olabilecek insanları kontrolleri altında tutarak, etkisiz kılma isteğinden kaynaklanıyor olmalıydı. Zira eli silah tutan güçlü insanlar, şimdi değilse bile bir gün, cephede kendilerine karşı savaşılabirler, tüccar ve zenginler Millî Mücadele'ye lojistik destek sağlayabilirler, aydınlar ve ileri gelenler, halkı direnişin yanında olmaya ikna edebilirlerdi⁶.

Fikir ve sanat adamları, aydınlar, yukarıda izah etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı, Yunanlılarca sürgün edilmişlerdir. Örneğin Ahenk'teki yazılarıyla tanın İzmir'in fikir ve sanat adamlarından Mehmet Şevki, Yunanlılarca İzmir'den sürülmüştür⁷. Yine İzmir'in en tanınmış gazetecilerinden Zeynel Besim (Sun), İzmir'in Yunanlılarca işgalinden sonra İzmir'den ayrılmışsa da, Alaşehir'de tutuklanarak, 17 kişiyle birlikte Yunanistan'ın Lefke Adası'na sürgüne gönderilmiştir⁸.

İşgal ile birlikte İzmir'de Yunan mahkemeleri kurulmuştur. İzmir'in bazı Türk avukatları söz konusu mahkemelerin el koyduğu davalarda “yargı yetkisinin yokluğu” itirazında bulunmuşlardır. Bu Türk avukatlardan birisi, İbrahim Ethem (Postalcıoğlu) Bey'dir ve o da bu tür bir itirazda bulunmuştur.

² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 92, Belge Nu: 92-2.

³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 95, Belge Nu: 95-1.

⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 745, Gömlek Nu: 79, Belge Nu: 79-6; Kutu Nu: 653, Gömlek Nu: 137, Belge Nu: 137-2; Kutu Nu:559, Gömlek Nu: 96, Belge Nu: 96-3.

⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 26, Belge Nu: 26-2.

⁶ Sarısır, gös. yer.

⁷ Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara 2000, s. 420.

⁸ A. g. e., s. 598.

Yunanlılar, bu davranışı nedeniyle olmalı, İbrahim Ethem Bey'i, Yunan işgalinin sonuna doğru, hiçbir sebep göstermeden yolda tutuklayıp iki saat içinde sürgüne, Atina'ya göndermişlerdir. Bu anlamda İzmir'den sürgüne gönderilen aydınlardan bir diğeri de Kasım Bey olmuştur⁹.

Yunan işgali sırasında, Uşak Darü'l-Hilâfe Medresesi Müdürlüğü'nde bulunan Mehmet Salih (Uçar), işgali müteakip başta kaza Kaymakamı Ahmet Cevdet Bey olmak üzere, kaza eşrafından 28 kişi ve kazaya bağlı yerlerden kadın-erkek ve çocuklardan oluşan yüzlerce sivilin Atina'ya sürgün edildiğini Hükûmete gönderdiği yazıyla beyan etmiş ve daha çok Yunanlıların gençler üzerinde durduklarını, 40-50 genci Atina'ya sürgüne gönderdiklerini ifade etmiştir¹⁰. Bu insanlarla birlikte, Uşak Müftüsü de İzmir yoluyla Yunanistan'a sürgüne gönderilmiştir¹¹.

Salih (Uçar), Yunan Kralı ile birlikte Uşak'ta bulunan, İzmir Fevkalâde Komiseri İstiryadis'den, Atina'ya ve Girit'e sürgüne gönderilenlerin iadesini talep etmiş ve aralarında konuyla ilgili olarak şöyle bir diyalog geçmiştir: İstiryadis, “-*Bunları ne için nefyettik biliyor musunuz?*” diyerek, Yunanlıların sivil Türkleri sürgün etmesinin nedenlerini aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“-Uşak Cephe-i harp idi”. “Biliyor musunuz, bunlar memleketin münevverleri dedi. Hissiyât-ı kavmiyye-i vataniyye ile mütehassis olmayanlar âlem-i medeniyede insan değildirler. Bunlar hissiyâtı kavmiyye, vataniyye icâbı filan diye, her gün boş durmayacaklar. İki ihtimâl var, ya bunu rapor eden elde edilir veya edilmez. Edilirse, her zaman Kral veya İstiryadis gelip affetmez, derhal idam edilir. Sizin aleyhinize çıkar. Elde edilmezse bizim hareket-i askeriyemiz karşı tarafa işâ edilir. Bu da bizim aleyhimize çıkar. Biz her iki tarafın zarar görmemesi için bunları uzaklaştırırsak, iki taraf ta zarar görmez kanaatiyle bunları sürdük. Yoksa bunların kabahati yoktu”¹².

Gerçek niyetlerini açıkça ifade eden İzmir Fevkalâde Komiseri İstiryadis, aslında hedeflerinin işgal topraklarında yaşayan Türklerin tamamını sürgün etmek olduğunu da açıklamış oluyordu.

⁹ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974, s. 211.

¹⁰ *Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 280 vd.; Aktaş, a. g. e., s. 133.

¹¹ Mustafa Çufalı, “İstiklâl Harbi Döneminde Batı Anadolu'da Yunan Zulmü 1921”, *Atatürk Yolu*, C. VI, S. 21, Mayıs 1998, s. 45.

¹² Erhan Aktaş, *Atatürk ve Uşak*, İstanbul 1981, s. 134-135.

Zira kendisinin de belirtmiş olduğu gibi her insanın ülkesinden, topraklarından ve hürriyetten yana duygular beslemesi normal olandı. Ancak, Yunanlılar bu normal olan erdemleri hiç te normal olmayan yollarla engellemeye çalışmışlardır. Bunun için de işgal ettikleri tüm topraklardan Türkleri sürgün etmişlerdir. Sürgün ettikleri kişiler de genellikle işgal ettikleri toprakların önde gelenleri, aydınlarıdır. Bunların yanı sıra toplumumda etkili olan insanlar da sürgün edilmesi tercih edilen insanlar olmuştur.

Örneğin İzmit'ten sürgün edilenlerin mesleklerine baktığımızda: Beygirci, zahire tüccarı, rençber, adliye odacısı, kahveci, bahçıvan, manifaturacı, şerbetçi, celep, börekçi, dülger, bakkal, nalbant, yemişçi, boyacı gibi mesleklerden olduklarını görürüz¹³. Bunlar tamamen toplum ile iç içe olan insanlar olup; çok sayıda insanla temas hâlinde ve tanınan kişiler olmaları ve gündemden daha çok haberdar olanlardır. Sakarya Savaşı'ndan sonra ise, daha çok çevreyi bilen, güçlü genç insanları götürmeleri ise amaçlarının farklılaştığının bir göstergesi olsa gerektir.

1.2. Mevcut Sivil İradeyi Ortadan Kaldırmak

İşgal sonrası Yunan sivil idaresini kurmak ve Yunanlıların Anadolu'da kalıcı olmalarını gerçekleştirmek için bir dizi plândan biri de, yerel idarecileri ve memurları görevleri başından uzaklaştırmak için onları sürgün etmek olmuştur.

Örneğin, Yunanlılar Bursa'yı işgalleri sırasında işgallere karşı vaziyetlerini, karakterlerini koruyarak, halkın hakkını gözeten adliye görevlilerine ve dolayısıyla sivil otoriteye bir darbe vurmak amacı ile, kendilerine karşı bir direniş hareketinin içinde oldukları iddiası ile Bursa adliye erkânını tutuklamışlardır.

Tutuklanarlardan bir kısmı bir süre sonra serbest bırakılmakla birlikte, Edip, İlhami ve Sadık Beyler, Yunan Divân-ı Harbi'nce yirmi yıl kürek hapsine mahkûm edilerek, Yunanistan'a sürgün edilmişlerdir.

---

¹³ **Söke Havalisi**, II. Kısım, s. 36-40 (kitabın orijinalinde, tablolar kısmında sayfa numaraları olmadığı için sayfa numaraları tarafımızdan verilmiştir).

Edip ve İlhami Beyler esirlerin mübadelesi sırasında vatana dönebilmişler, Sadık Bey ise, hasta olması nedeniyle Yunan hapis cezasına dayanamayarak Selanik'te vefat etmiştir¹⁴.

Balıkesir-Balya Kaymakamı, Ali Şuûri Bey de bu amaçla, Yunan adalarından birine sürgüne gönderilmiştir¹⁵. Yine Yunanlılar, Nazilli'de olduğu gibi yerel memurları ve ahaliden insanları tutuklayarak beraberinde götürmüşler ve bunların bir kısmını yollarda öldürmüşlerdir¹⁶. Yunanlılar, işgal topraklarının genelinde bu amaçla sürgünler gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda Yunanlıların çok sayıda memuru sürgüne göndermiş¹⁷ olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.Sürgünün Şeklinde ve Hedefinde Değişiklik

Birinci, İkinci İnönü ve Dumlupınar Savaşları¹⁸ sonunda, Yunanlıların amaçlarında başlayan değişimin, Sakarya Savaşı'nı kaybedip, 13 Eylül 1921 günü geri çekilmeye başlamalarıyla¹⁹ netleştiği ve 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ile panik hâline dönüşen geri çekilmeleri²⁰ ile birlikte şiddetin alenî bir vaziyet aldığı rahatlıkla gözlemlenebilir. Yunanlıların amaçlarındaki değişim seyriyle Anadolu topraklarında uyguladıkları şiddetin grafiğindeki şiddetli yükseliş doğru orantılıdır.

Bu gelişmeler, onların başlangıçta millî direnişi kırmak, sivil idareyi yok etmek gibi amaçlarla sürgün ettikleri insanların yerini, savaş sonu esirlerin değişiminde avantajlı olabilmek, gasp ettikleri malları hızla geri çekilişleri esnasında taşıtabilmek ve kılavuz olarak kullanabilmek gibi değişen amaçlarıyla toplayabildikleri kadar sivil beraberlerinde götürmesi şekline dönüşmüştür.

¹⁴ Hayrettin Âbidin, *Tarihte Ankara, İstiklâl Harbi ve Bursa Hatıratı*, (yayınevi ve yayın yeri yok) 1934, s. 56-59.

¹⁵ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. IV, (1909-1923), Ankara 1968-1969, s. 1545.

¹⁶ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 122, Gömlek Nu: 115, Belge Nu: 115 (1-3).

¹⁷ McCarthy, a. g. e., s. 353.

¹⁸ Tansel, a. g. e., s. 78-89.

¹⁹ A. g. e., C. IV, s. 111-120.

²⁰ A. g. e., C. IV, s. 161-189.

Denilebilir ki, Yunan askerlerinin geri çekildiği yörelerin tüm ahalisi, cinsiyetlerine bakılmaksızın geri çekilmekte olan Yunan askerlerince alınıp götürülmüşlerdir. Bu felaketten yalnızca ormanlara ve dağlara kaçabilmiş olanlar kurtulabilmişlerdir²¹. Bu nedenledir ki, Yunanlıların bu tür uygulamaları, birlikte götürülenler başlığı altında değerlendirilmeye alınacaktır.

2.1.Birlikte Götürülenler

Yunanlılar işgal ettikleri havalideki gayri-muharip ahalden birçok kişiyi geri çekilişleri esnasında beraber alıp götürmüşlerdir. Hayatlarından endişe edilen bu sivillerin hemen tamamına yakınından hiç haber alınamamıştır.

Kendi çabaları ile firar edebilenler veya tesadüf eseri Türk Ordusu'nca kurtarılanlar memleketlerine geri dönebilmişlerdir. İşte bunlardan bir kaçının anlattıklarından Yunanlılarca alınıp götürülüşleri esnasında başlarından geçenleri ve Yunanlıların amaçlarını öğrenebiliyoruz.

2.1.1. Kılavuz Olarak ve Angarya İşlerde Kullanmak Üzere Götürülenler

Yunanlılar, geri çekilişleri esnasında Haymana Mehmetli'de, Haymana'nın İbord köyünden Hasanoğlu Ali'ye rastlamışlardır. Hasanoğlu Ali'nin kolu Birinci Dünya Savaşı sırasında kesilmiş olduğundan “*sen mutlaka askerdin ve Kemal'in askeriydin*” diyerek onu zorla götürmüşler ve sürekli olarak ona “*sen Kemal'in askerisin, bunun için götürüyoruz, seni orada keseceğiz*” diyerek tehditlerde bulunmuşlardır.

Hasanoğlu Ali, Mercan köyüne ulaştıklarında bir kolayını bulup kaçmıştır. Yine, Haymana'nın Karapınar köyünden Kasımoğlu Battal'ı da Yunanlılar kılavuz olarak zorla beraberlerinde götürmüşler, yolda kaçarak köyüne gelmeyi başaran Battal tekrar yakalanmaktan kurtulamamış ve kendisine oldukça kötü davranılmıştır²².

²¹ McCarthy, a. g. e., s. 326.

²² Anadolu'da Yunan Mezalimi I, s. 28-29; Greek Atrocities II, s. 28-29.

Yunanlılar, Haymana²³ ve Polatlı²⁴ istikâmetinde²⁵, Sivrihisar yönünde geri çekilirlerken; gerek gasp ettikleri malları taşıtırmak, gerekse kılavuz olarak kullanmak amacıyla civar köylerdeki sivilleri zorla beraberlerinde götürmüşler ve hayatlarından endişe edilen bu insanlardan bir daha haber alınamamıştır²⁶.

Yunanlılar Eskişehir, Bozüyük, Söğüt, Bilecik²⁷, Afyon²⁸, istikâmetinde geri çekilirlerken de çok sayıda sivili zorla beraberlerinde götürmüşlerdir. Örneğin Yunanlılar Afyon'dan çok sayıda sivili, eşyasını taşıtırmak amacıyla olsa gerek, zorla alıp götürülmüşlerdir. Bu insanların çoğundan haber alınamamıştır²⁹.

Yunanlılar Dumlupınar'da aldıkları ağır yenilgiyi müteakip durumlarını askerî imkânlarla koruyamayacaklarını anlamışlar ve İzmir'e doğru kaçarken de işgal günlerinde yaptıkları şiddet uygulamalarının kat kat fazlasını sistemli bir şekilde gerçekleştirerek, önlerine çıkan tüm yerleşim yerlerini yakıp yıkmaya insanları öldürmeye başlamışlardır³⁰.

²³ Yeni Mehmetli köyünden, 54 yaşındaki Ömeroğlu Seyid, 45 yaşındaki İsmailoğlu Ali, 20 yaşındaki Tahiroğlu Kerim; İncirli köyünden, 65 yaşındaki Osman; Karayavşanlı köyünden, 41 yaşındaki Abdullahoğlu Halil; Gedik köyünden, 45 yaşındaki Tahiroğlu Satılmış; Polatlı Tırnaksız köyünden, 46 yaşındaki Velioğlu Eşref, rehber olarak kullanılmak amacıyla, Yunanlılar tarafından zorla götürülmüştür. Civar köylerden de çok sayıda sivil Yunanlılar tarafından bu amaçla alınıp götürülmüştür; **Anadolu'da Yunan Mezalimi I**, s. 29-30; **Greek Atrocities II**, s. 29-30.

²⁴ Polatlı, Tırnaksız köyünden 20'ye yakın sivil çeşitli bahanelerle alınıp götürülmüştür. Bunlardan bazıları kendi imkânlarıyla ya da Türk kuvvetlerinin yardımıyla kurtulabilmişlerse de, bir çoğunun akıbeti hakkında da hiçbir bilgi alınamamıştır; **Anadolu'da Yunan Mezalimi I**, s. 30; **Greek Atrocities II**, s. 30.

²⁵ Yunanlılar, geri çekilişleri esnasında; Güzelcekele'den 4, Kaltaklı'dan 2, Soğucalı'dan 2, Çeltikli'den 3, Yeni Mehmetli'den 22, Karakuyu'dan 4, Toydemir'den 5, Yurma'dan 2, Kursaklı'dan 5, kişiyi beraberlerinde götürmüştür; **Anadolu'da Yunan Mezalimi I**, s. 31; **Greek Atrocities II**, s. 31.

²⁶ Yunanlılar, Sivrihisar Koçaş'dan, Yurma'dan 3, Karadat'dan 4, Aşağı Pınar'dan 2, Karkın'dan 1, Kırathı'dan 3 kişiyi zorla beraberlerinde götürmüştür; Yalazan, **a. g. e.**, C. II, s. 11-13, 20-21, 27, 31.

²⁷ Sarıkoyuncu, **a. g. m.**, s. 133, 136-138; Bozüyük Muratdere köyünden 200, Söğüt'den 179, Bilecik merkezden 179 sivili, Yunanlılar zorla beraberinde götürmüştür; Yalazan, **a. g. e.**, C. II, s. 73, 75, 76.

²⁸ Afyon'un mahalle ve köylerinden 132 kişi, zorla Yunanistan'a götürülmüş ve bunlardan bir daha haber alınamamıştır; Yalazan, **a. g. e.**, C. II, s. 64.

²⁹ **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 17, 18.

³⁰ Yusuf Kodaz, "İşgal Kuvvetlerinin Uşak Halkına Karşı Tutumu", **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, 25-27 Ekim 2001, C. 1, İstanbul 2001, s. 348-349 vd.

Yunanlılar bu kaçış esnasında da, Uşak³¹, Eşme³², Kırkağaç, Salihli, Kasaba, Manisa³³, Denizli, Buldan³⁴, Aydın³⁵, Söke³⁶, İzmir³⁷; diğer taraftan, Bursa, Orhangazi, Orhaneli³⁸, İznik³⁹, İzmit⁴⁰, Adapazarı⁴¹; ayrıca, Trakya'nın şehirlerinden⁴² ve köylerinden, kısacası tüm işgal topraklarından, çok sayıda sivil zorla beraberlerinde götürülmüşlerdir. Yunanlılar kılavuz, hamal ve nihayetinde “savaş esiri” olarak Yunanistan'a götürdükleri bu insanların bir kısmını da yollarda öldürülmüşlerdir⁴³.

2.1.2. Esirlerin Takasında Avantaj Sağlamak Amacıyla Götürülenler

Yunanlıların sivil Türkleri zorla beraberlerinde götürme nedenlerinden bir diğeri de, yukarıda ifade ettiğimiz gibi esirlerin takasında avantaj sağlamaktır. Örneğin, Yunanlılar Manisa'dan kaçarlarken esir diye birçok Müslümanı zorla alıp götürmüşlerdir.

³¹ Uşak'tan, 300 aile zorla Yunanistan'a götürülmüş ve bunlardan bir daha haber alınamamıştır; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 65; Yunanlılar, Uşak'a bağlı Susuzören köyünden 150 sivil, “esir olarak” beraberlerinde götürmüştür; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 62, Aralık 1967, Vesika Nu. 1413.

³² Eşme'den 15 sivil götürülmüştür; Sarısır, “Milli Mücadelede Eşme”, s. 364.

³³ Yunanlılar, Kırkağaç ve civarından 75, Salihli'den 59, Turgutlu'dan 20, Manisa'dan 800 kişiyi zorla, esir diye beraberlerinde götürmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 155.

³⁴ Yunanlılar, Buldan'ın Bahadır köyünden 13 kişiyi bilinmeyen bir yere götürmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 169.

³⁵ Yunanlılar, Nazilli Kuyucak'tan 3 kadın, Burhaniye'den 50 genç kız ve kadın, Karapınar'dan 33 kadın, Atçabucak'tan 25 kadın ve kız, merkez ve köylerden 50, Uzundere'den de 20 kişiyi zorla beraberlerinde götürmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 165-168.

Nazilli'den çekilen Yunanlılar beraberlerinde 30 kişiyi zorla götürmüşler, bunlardan biri, daha yolda öldürülmüştür; Yüzbaşı Ahmed; a. g. e., s. 101.

³⁶ **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 7.

³⁷ Bergama Dereköy'den iki aileyi (5 kişi) Yunanlılar zorla beraberlerinde götürmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 135.

³⁸ Bursa, Orhangazi'den 91, Orhaneli'nden 14 kişi, Yunanlılar tarafından zorla götürülmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 92, 95.

³⁹ Yunanlılar, İznik'ten 34 kişiyi zorla beraberlerinde götürmüştür; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. XV, s. 238; Özel, a. g. e., s. 161.

⁴⁰ Yunanlılar, İzmit'ten 1500 kadar sivil gemiyle bilinmeyen bir yere götürmüştür. Yunanlılar bunun dışında İzmit'ten 216, Karamürsel'den 69, Kandıra'dan 164 kişiyi beraberinde götürmüştür; Yalazan, a. g. e., C. II, s. 104, 110.

⁴¹ Yunanlılar, Adapazarı, merkez ve köylerinden: Çubuklu, Kasımpaşa, Aşağıdere, Karabaş, Göktepe, Eceldere, Meşeli, Salâhiye, Yazlık-Refahiye, Akarca-İcadiye, Müsellemtepe, Kuruçeşme, Aşağı ve Yukarı-Kirazca, Arifbeyçiftliği, Hanlıköy, Süleymanbey, Dağdibi, Büyük ve Küçük Söğütlü, Burhaniye, Yeniköy, Karagönlü Aşireti, Hasan Fakih'den işe yarar erkekleri, bulabildikleri genç kadın ve kızları beraberlerinde götürmüştür; **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 39-60; Zekeriya Türkmen; “İşgal Yıllarında Adapazarı”, s. 1016-1031; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. XV, s. 238; Özel, a. g. e., s. 161'de Adapazarı'ndan 180, Karamürsel'den 27, Kandıra'dan 1 kişinin Yunanlılarca götürüldüğü üzerinde durmaktadır.

⁴² Çorlu, Vize vb. yerler için bkz. Yalazan, a. g. e., C. II, s. 131-133 vd.

⁴³ Adapazarı ve İzmit havalisi örnekleri için bkz. Özel, a. g. e., s. 160.

Özellikle Yarhasanlar Mahallesi'nden bu suretle götürülen 500 kişinin, akıbeti hakkında hiçbir haber alınmamıştır⁴⁴. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları Yunanlıların yenilgisiyle sonuçlanınca, Bursa'da olduğu üzere tarlalarda çalışanlar bile “*bunlar çete*” diyerek yakalanmış ve “*savaş esiri*” olarak sürgüne gönderilmiştir⁴⁵.

24 Ağustos 1922 sabahı Anadolu'da başlayan Büyük Taarruz ile Yunan orduları perişan olup, Anadolu işgalden kurtulmaya başlarken; Trakya'da ise, bu anlamda büyük bir facia başlamıştır. Yunanlılar Trakya'daki şehirleri kasabaları basmış, silahsız sivil halkı “*savaş esiri*” diye toplamıştır.

Yunanlılar, kesin darbeyi yedikten hemen sonra Edirne eşrafından, yetmiş iki kişiyi Semadirek Adası'na, bir hafta sonra da elli kişilik bir kafileyi Milos Adası'na sürgün etmiştir. Yunan ordusu bunu kâfi görmemiş, binlerce Trakyalı Türkü daha “*savaş esiri*” diye toplayarak, sürgüne göndermek üzere, Dedeoğlu'na götürmüştür.

Yunanlılar, İzmir'i işgal ederek başlattıkları savaşta, sekiz bin Türkü savaş esiri olarak ele geçirmişlerdir. Bu esirlerin çoğu da, Birinci Dünya Savaşı'nda İtilâf Devletleri'ne esir düşmüş, mütarekede serbest bırakılmış ve geri dönerken gemileri Yunan donanması tarafından durdurulup tekrar esir alınmış insanlardan oluşmaktaydı.

Mustafa Kemal'in elinde ise, 40.000'den fazla Yunan subayı ve eri savaş esiri olarak bulunmaktaydı. İşte Yunanlılar, Trakya'dan topladıkları sivillerle, ellerinde bulunan 8.000 kişilik esir sayısını yükseltmek ve böylelikle esirler arasındaki farkı kapatmak amacındaydılar. Bu yüzden sivilleri “*savaş esiri*” olarak tutuklayıp sürgüne göndermişlerdir. Savaşı cephelerde kaybeden Yunanlıların, silahsız sivil halkı, “*savaş esiri*” diye toplamaya kalkışması, pek de rastlanılan bir olay değildir⁴⁶.

Zira savaşta kimlerin “*muharip*” olduğu ve kimlerin “*savaş esiri*” olarak kabul edilebileceği uluslararası savaş hukuku kurallarıyla belirlenmiştir. Görülüyor ki, Yunanlılar söz konusu uygulamalarla uluslararası savaş hukuku kurallarını hiçe sayan bir tutum sergilemişlerdir⁴⁷.

⁴⁴ Su, a. g. e., s. 70.

⁴⁵ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 78.

⁴⁶ Milliyet, 13 Haziran 1965, s. 5.

⁴⁷ Yunanlıların işgal bölgelerinde gerçekleştirdikleri sürgünlerin, uluslararası savaş hukuku kurallarına uygunluğu IV. Bölümde ayrıntılı olarak değerlendirmeye alınacaktır.

3.Sürgünün Yöntemi

Anadolu'yu işgal gerekçesi bulmakta ve bu konuda batılı devletleri ikna etmekte zorlanmayan Yunanlılar, yıllardır üzerinde kafa yordukları ve adına Megali-İdea dedikleri bir plânın en önemli safhası olan Anadolu topraklarının Yunanistan'a ilhakı için geliştirdikleri bir ideolojiyi, Türklerin sürgün edilmesi işini, uygularken de mazeret bulmakta zorlanmamışlardır.

Bu amaçla, keyfi tutuklamalar, işbirlikçi ve yerli Rumların iftiralari, kuva-yı milliye taraftarı olmak, silah bulundurmak ve mukavemet etmek ile suçlanmak, Yunan işgalinin arzu edildiğine dair belge imzalamaya yanaşmamak, Yunanlılar tarafından Türkleri sürgün etmek için yeterli nedenler olarak görülmüş, aynı zamanda bu nedenler Yunanlıların Türkleri sürgün etme yöntemleri olmuştur.

3.1.Keyfi Tutuklamalar

Yunanlıların sürgüne gönderme nedenleri arasında keyfi tutumlar önemli bir yer tutmuştur. Örneğin 6 Temmuz 1919'da Yunanlılarca işgal edilen Gönen'de, çok sayıda Türk, yerli Rum ve Ermeniler tarafından Yunan askerî makamlarına yapılan sebepsiz ve mesnetsiz şikayetler nedeniyle hapsedilmiş, öldürülmüş ve bunlardan bir çoğu da Yunanistan'a sürgün edilmiştir. Yerli Rum ve Ermenilerin teşviki ile 30-40 kadar Türk, Yunanlılar tarafından Atina'ya sürülmek üzere toplanıp, dipçiklerin, kırbaçların ezici ve öldürücü darbeleri altında sorgulanacakları Bandırma'ya götürülmüşlerdir⁴⁸.

Yunanlılar, işgalleri altında bulunan Gönen ve köylerinden çok sayıda Türkü çeşitli bahanelerle tutuklayarak hapsedmiştir. Daha sonra içlerinde 8-10 yaşındaki kız ve erkek çocuklarının da bulunduğu, çok sayıdaki kadın-erkeklerden oluşan bu sivil Türkleri dipçik ve süngü tehditleri altında Gönen'den Yunanistan'a sürgün edilmek üzere, bir kısmını Dikili'ye, diğer kısmını da, Ayvalığa götürmüştür.

---

⁴⁸ Kemal Özer, **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Balıkesir 1964, s. 104-106.

Daha sonra bu zavallılardan bazıları bir fırsatını bularak götürüldükleri yerlerden kaçarak kurtulmuşlar, diğerleri de Atina ve Selanik'e götürülerek, Yunanistan'ın çeşitli yerlerindeki hapisanelere atılmışlardır. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları Yunanlıların yenilgisiyle sonuçlanınca, Yunan mezalimi daha da şiddetlenmiş, halkın büyük bir kısmı sebepsiz yere tutuklanmış, bir kısmı da insan sürüleri hâlinde Atina'ya sürgün edilmiştir⁴⁹.

Uşak'tan sürgüne gönderilenlerin keyfi nedenlerle nasıl tutuklanarak sürgün edildiklerini olayları bizzat yaşayan Uşaklılardan Hacı Nail Bey aşağıdaki şekilde nakletmiştir:

“Yunan askerlerinin çoğu hırsızlığı bir meslek gibi benimsemişlerdir. Birliklerinde ne bulabilirlerse (pirinç, şeker, un, fotin, battaniye gibi) çalarlar, çarşıda halka satarlardı. İstedikleri fiyatı vermeyenleri suçlamak için, o malı vermekle beraber bir başka isimle kumandanlarına ihbarda bulunurlar, filan dükkânda şu kaçak mal var diye jurnal ederlerdi. Çizmecilerin rahmetli Hasan Ağa, buna benzer bir ihbar üzerine sürgün edilmiştir. Bu sürgün Hasan Ağa'nın hayatına mâl olmuş, yurduna yuvasına dönememiştir”⁵⁰.

3.2. İşbirlikçilerin ve Rumların İftiraları

Yunanlıların sivil Türkleri sürgüne gönderme nedenlerinden bir diğeri de, işbirlikçilerin ya da bölgede yaşayan Rumların suçlamaları olmuştur. Örneğin, Afyon'un Hacı Eyüp Mahallesi'nde oturan Hasan Efendi'nin oğlu Dava Vekili Ahmet Efendi, Yunanlılar tarafından bir soru sorulmaksızın evinden alınarak İzmir'e sevk olunmuş ve orada hakkında düzenlenen evrakı okuduklarında;

“Kemal Hükûmeti'ne casusluk etmek maksadıyla Afyon'da kalmış olduğunu ve ilk işgalden sonra dahi gelmiş olan Türk Hükûmeti'ne ihbarlarda bulunarak, Mutasarrıf Sabit ve Dava Vekili Hulusi'nin idamlarına hükûm verdiği..”

⁴⁹ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 76.

⁵⁰ Tümer, gös. yer.

Suçlaması ile karşı karşıya kalmış ve meselenin doğru olmayıp sırf Mutasarrıf ve Belediye Reisi Sabit'in aldatmaları olduğunu, bu konuda ifadeleri yazılmış olanların kendi adamlarından ibaret bulunduğunu söylemiş ise de, hiç dinlenmeyerek ve önemsenmeyerek Maltız çarşısında bulunan bir karakola götürülmüş ve orada tek başına bir odaya hapsedilerek aç ve susuz bırakılmış ve yatacak yatak da olmadığından, bir iskemle üzerinde vakit geçirmiştir. Bir hafta sonra da bir vapurla Pire'ye ve oradan da Atina'da, Lutiye'ye sürgün edilmiştir. Yine 1921 senesinde Afyon Karahisar'dan Ermenilerin katli bahanesiyle, Kara Katip Mahallesi'nden Hasanoğlu Osman, Cami-i Kebir Mahallesi'nden Bekiroğlu Mehmet, Hacı Nasuh Mahallesi'nden Osmanoğlu Süleyman, Yunanlılar tarafından esir edilerek, 101 yıla mahkûm edilmiş, daha sonra da Yunanistan'a sürgün edilmişlerdir⁵¹.

Bursa'da da Yunan askerlerinden Rum ve Ermeni çetelerinden zarar görenler haklarını arayıp, tepki gösterememişlerdir. Zira böyle bir durumu ilgili makamlara bildirerek haklarının korunmasını istemek daha büyük problemleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Ermeni, Rum ve işbirlikçilerinin Yunan makamlarına yaranma çabaları sonucunda halktan birçok kişi sebebi sebepsiz tutuklanmış, dayağa maruz kalmış ya da Atina'ya sürgün edilmiştir⁵².

3.3.Kuva-yı Milliye Taraftarı Olmak

Kuva-yı Milliye taraftarı olarak suçlanmak Yunanlılarca sürgün edilmek için yeter sebep olup, aslında Kuva-yı Milliye ile bağı olmayan çok sayıda insan, tartışılabilir bir yargılama sürecinden sonra çoğu kez de bir yargılama yapılmadan bu gerekçe ile sürgün edilmiştir.

Örneğin 4 Ocak 1921'de Bursa'da, Yunan Askerî Ceza Kanunu'nun 14/2, 100 ve 104 numaralı hükümleri uyarınca, hıyanet ve casusluk ile suçlanan, İstinsâf Ceza Mahkemesi üyesi Süleyman Vehbi, mahkeme üyelerinden Hakkıoğlu Edip, Göçmen İşleri Müdürlüğü memurlarından Mustafaoğlu İlhami (emekli asker İsmail Hakkı), Otelci Mustafaoğlu Hancı Sadık, Eczacı Mehmet Şükrü, Matbaacı Hacı Mehmetoğlu Refik, Kimyager Mustafa Hakkı, M. Şükrü (Eğilmez) Efendiler; Ekim, Kasım,

⁵¹ Yunan İllerinde, s. 7, 9; Sefercioğlu, a. g. e., s. 97-98; 101-102.

⁵² Saim Yüceer, Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922), Bursa 2001, s. 103.

Aralık aylarında toplumun çıkarlarını göz önüne almayarak, Bursa'da gizlice birleşerek Yunan Ordusu'nun harekâtını şifre ve diğer araçlarla düşmana bildirmek ve aynı zamanda geride bulunan ordunun güvenliğini tehlikeye sokmak ile suçlu bulunmuşlar, Yunan Askerî Ceza Kanunu'nun 50, 129, 194, 193, 195, ve Yunan Ceza Kanunu'nun 50, 257, 123, 124, 109, 57'nci maddelerince, idamla cezalandırılmaları istenmiştir⁵³.

Casusluk ve hıyanet suçlarıyla yirmi yıla hüküm giyen Hancı Sadık, Matbaa Müdürü Refik, Göçmen Dairesi Muhasebecisi İlhami (Emekli Yüzbaşı İsmail Hakkı), Eczacı Mehmet Şükrü ve Mahkeme üyelerinden Edip Beyler tutuklu buldukları yerden, muhtemelen Atina'ya sürgün edilmek üzere istasyona gönderilerek trene bindirilmişlerdir.

Tutuklulardan Basımevi Müdürü Refik, Eczacı Şükrü, Mahkeme üyelerinden Edip ve şehrin ileri gelenlerinden Sadık (Emekli Yüzbaşı İsmail Hakkı), Göçmen Dairesi Muhasebecisi İlhami Beyler önce İzmir'e oradan da Atina'ya sürgüne gönderilmişlerdir⁵⁴. Aslında Yunan askerlerinin isteklerini yerine getirmeyenler, Uşak'ta olduğu üzere "*Kemalist*" oldukları gerekçesiyle sürgüne gönderilmişlerdir⁵⁵.

3.4.Silah Bulundurmak ve Mukavemet Etmek İle Suçlanmak

Silah arama bahanesiyle yapılan baskınların neticesinde çok sayıda insan sürgüne gönderilmiştir. Bazen silah aranan Müslüman evlerine kasten Yunanlılar silah saklamışlardır. Örneğin Bursa'da olduğu gibi bir iki yere kasten silah saklanıp bulunan silahlar bahanesiyle Şehreküstü Camii İmamı Ahmet Efendi ve 20 kişi tutuklanarak Atina'ya sürülmüştür⁵⁶. Yunanlılar, Karesi Livası ile Demirci, Gördes, Simav, Emet, Tavşanlı, Kirmastı, Gediz, Bigadiç, Balat, Karacabey, Akhisar, Kırkağaç, Bergama, Eşme, Kula, Salihli, Uşak gibi kasabalar ve onlara bağlı köylerden ileri gelenleri toplayarak götürmüştür.

⁵³ Eğilmez, a. g. e., s. 74, 75.

⁵⁴ A. g. e., s. 119.

⁵⁵ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 69.

⁵⁶ A. g. e., C. II, s. 78.

Bu sivillerin nereye götürüldüğüne dair bir haber alınmamıştır. Bu insanlar, en çok silah bulundurmak ve çetelerle işbirliği yapmakla suçlanmış ve bu bahanelerle yerlerinden yurtlarından edilerek sürgüne gönderilmişlerdir⁵⁷. Haklarını aramaya çalışanlar, bu nedenle şikayette bulunanlar derhal asi ve “*savaş esiri*” sayılarak en ağır işlerde çalıştırılmak üzere Yunanistan’a sürgüne gönderilmişlerdir⁵⁸.

3.5. Yunan İşgalinin ve İdaresinin Arzu Edildiğine Dair, Belge İmzalatma Yöntemi

Yunanlılar, işgal ettikleri yerlerde ahaliye, Bergama ve Dikili arasındaki Kozak nahiyesinde⁵⁹, Manisa’da⁶⁰ ya da Balıkesir⁶¹, İzmit ve havalisinde⁶² olduğu gibi kendilerine bir fenalık yapılmadığına ve Yunanlılardan memnun olduklarına dair bir belgeyi, köylerde kalmış ahaliye baskı ile imzalatmışlardır. Bunu da Tahkik Heyeti’nden kendi lehlerinde kararlar çıkartmak için yapmışlardır.

Yunanlılar, Anadolu’da kendi kontrolleri altında bir muhtariyet idaresi tesis etmek üzere propaganda yapmağa ve bunun için delil teşkil edecek Yunan muhtariyet istediklerini halkın kabul ettiğine dair bir belgeyi tüm işgal sahasında yöre eşrafına imzalatmaya çalışmıştır. Buna karşı çıkanlar Anadolu’nun diğer yörelerinde olduğu gibi Yunan aleyhtarı güçlerle ilişkilendirilerek Yunan Divân-ı Harbi’nde yargılanmış, suçlu bulunarak sürgüne gönderilmiştir. Bursa’da da Yağcı Cemal Bey, Semih Bey, tüccardan Sezai, Doktor Halil Münir, Doktor Arif, Doktor Arap Mehmet Ali, Öğretmen Zehra Hanım, Orhan İmamı Rıfat Efendi ve kızı, bu nedenle tutuklanmış ve bir müddet sonra adı geçen şahıslara ek olarak dört yüze yakın kişi aynı nedenle Yunan Divân-ı Harbi’nce suçlu bulunarak mahkûm edilmiştir.

⁵⁷ Akıncı, a. g. e., s. 271.

⁵⁸ Hocaoğlu, a. g. e., s. 107.

⁵⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 194, Gömlek Nu: 114, Belge Nu: 114-1; Kutu Nu: 20, Gömlek Nu: 82, Belge Nu: 82-1.

⁶⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 35, Gömlek Nu: 3, Belge Nu: 3-1, 4.

⁶¹ Yunan Fecâyii I, s. 35; Turan I, a. g. e., s. 31.

⁶² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 560, Gömlek Nu: 36, Belge Nu: 36-1; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 92, Belge Nu: 92-7; Yunan Fecâyii I, s. 50-51; Turan I, a. g. e., s. 43; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 117; Hocaoğlu, a. g. e., s. 111.

Yunanlılar, bu anlamda kadın ve çocukları toplayıp, iplerle birbirine bağlayarak Maşiye'den Mudanya'ya sevk olunmak üzere hapisneden yola çıkarmışlar, zavallı kadınların ve çocukların aciz hâllerine aldırmayarak, kamçılar altında bu mazlum kafiye Mudanya'ya ve oradan da nefes almanın mümkün olmadığı dar ve berbat vapur ambarlarına atarak, Yunanistan'ın çeşitli yerlerine sürgün etmişlerdir. Ahaliden Yunan idare ve himayesini istediklerine dair darp, taziyik ve hapis suretiyle zorla mazbatalar almaya başlanmış,⁶³ Kirmastı'da mahalle muhtarlarına metnini dahi okuyup anlayamadıkları bir yazıyı, güya muhtariyet isteğini, imza ettirmek ve bunu halka okumak Yunanlılarca kafi teminat olarak addedilmiştir. Birkaç mahalle muhtarına, muhtariyet istediklerine dair bir yazıyı imzalatmışlardır. Bu yazıyı ölüm tehdidi ile okumak zorunda kalan Rifat (Altun)'un aktarımı ile, bu muhtariyet istemli yazı şöyle başlıyordu:

“Biz Kirmastı halkı muhtariyet istiyoruz! Ve onu, Yunanlıları metheden cümleler takip ediyordu”...⁶⁴

Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakına güya yerli Türklerin de razı olduklarını beyan eden imzalar, o zamanki Milletler Cemiyeti'ne gönderilecektir. Bunun için Uşak'ta imza toplanırken Haşim Tekin (Bulkaz) ve Salim (Alyanak) Yunan İşgal Komutanlığı'na çağrılarak kendilerinden mazbatayı imzalamaları istenmiştir. Bu isteğe Haşim (Tekin) ve Salim (Alyanak)'ın karşı çıkmaları üzerine, Yunan İşgal Komutanı Atina'ya sürgün edilenlere ait listenin başına da adlarını yazmıştır⁶⁵.

4.Sürgünün Uygulamaya Konması

Sürgün, Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri ile birlikte başlamış olup, işgale paralel olarak devam etmiştir. Türkler, özellikle ileri gelenler, İzmir ve işgal edilmiş bölgenin tümünde şehirlerden ve köylerden toplanmış ve savaş esiriymiş gibi kafiyeleler hâlinde alınıp götürülmüştür.

⁶³ Âbidin, a. g. e., s. 72-74.

⁶⁴ Görgülü, a. g. e., s. 43-45.

⁶⁵ Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul 1971, s. 102-103; Tümer, “İşgal Altındaki Uşak'ta Kişisel Direnmelerden Haşim Tekin ve Salim Alyanak”, *Uşak Halk Eğitimi Dergisi*, C. 1, S. 5, Kasım 1978, s. 31; Aktaş, a. g. e., s. 145-146.

Her gün İzmir'in içinden geçen bu gibi tutsakların oluşturduğu kabileler, sonradan ortadan yok olmuş ve Yunanistan'a sürüldükleri söylenen ve kendilerinden haber alınamayan bu insanlardan bazılarının cesetleri bulunmuştur⁶⁶. Yunanlılar, İzmir'den itibaren, Manisa, Kasaba, Salihli, Alaşehir, Uşak, Afyon... gibi işgal istikâmetindeki Batı Anadolu ve Trakya'daki şehirlerde sivil Türkleri sürgün etmişlerdir.

Biz bu bölümde, ikinci bölümde olduğu gibi, kronolojik bütünlük ve idarî taksimatı göz önünde bulundurarak, sürgün acısını yaşamış şehirlerimizi inceleyerek, sürgün edilen sivillerin isimlerini tespit edebildiğimiz kadarıyla dipnotlarda yer vereceğiz.

5.Sürgüne Tâbi Bölgeler

Yunanlılarca “*savaş esiri*” kabul edilerek Yunanistan'a sürgün edilen sivillerin Dahiliye Nezâreti'nin valilikler aracılığıyla 1922 yılı sonuna kadar tespitini yaparak Hilâl-i Ahmer'e gönderdiği listeye göre, sürgün edildikleri Anadolu yakasındaki şehirler aşağıdadır⁶⁷:

Dahiliye Nezâreti'ne Göre İşgal Sırasında Halkı Yunanlılarca Sürgün Edilmiş Anadolu Yakasındaki Yerler

Bursa	Kütahya	Bayındır	Saruhan kazası
İznik	Gördes	Seferi Hisar	Turgutlu
Adapazarı	Simav	Menemen	Alaşehir
İzmit Kazası	Uşak	Tire	Eşme
Karamürsel	Afyon	Denizli	Kırkağaç
Biga	Aydın	Denizli Köyleri	Akhisar
Eskişehir Kazası	Aydın Çinesi	Sarayköy	Soma
Eskişehir Köyleri	Çingeler	Çal Kazası	Demirci
Seyyit Gazi	Karasi Livası	Çivril	Armudeli
Ertuğrul	İzmir Merkez	Manisa	Salihli

⁶⁶ McCarthy, a. g. e., s. 315.

⁶⁷ Mehmet Çanlı, *Mili Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923)*, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 172-173.

Yunanlılarca, “*savaş suçlusu*” kabul edilerek Yunanistan’a sürgün edilen sivillerin sürgün yerleri Rosalind Toybee’nin tespitlerine göre ise⁶⁸, aşağıdaki gibidir:

**Rosalind Toybee’ye Göre
İşgal Sırasında Halkı Yunanlılarca Sürgün Edilmiş Yerler**

Manisa	Kula	Nazilli	Germencik
Kasaba	Marmara(Göl-Marmara olmalı)	Atça	Balatcık
Nif (Kemalpaşa)	Akhisar	Sultanhisar	Karapınar
Alaşehir	Ödemiş	Erbeyli	Tire
Salihli	Bayındır	Köşk	Aydın
Uşak	Torbali	Umurlu	

5.1.Batı Anadolu

Yaptığımız incelemeler, yukarıdaki tablolarda verilen Türklerin sürgün edildikleri şehirlerin isimlerinin eksik olduğunu, Yunanlıların sürgün işlemini gerçekleştirdikleri yerleşim yerlerinin daha da fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu nedenle sürgün uygulamasının yapıldığı yerlerin nereler olduğunu daha net olarak ortaya çıkarabilmek amacıyla, Batı Anadolu’da gerçekleştirilmiş sürgün uygulamalarından tespit ettiklerimizi bu başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

5.1.1.İzmir

Yunanlıların Atina’ya sürgün ettikleri ve orada hapsedtikleri İzmirli Türk aydınlarının sayısı az değildir. Sürgün edilenlerin çoğunu, Yunanlılar tarafından rehine olarak elde tutulmak istenen İzmir’in önemli kişileri oluşturmuştur.

Mustafa Kemal’in de 26 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti’ne gönderdiği telgrafta bahsettiği, Yunanlıların tutuklayarak işkence ettikleri yerel idarecilerden ve eşraftan yaklaşık 40-50 kişinin bir kısmı, sonradan serbest bırakılmışsa da, diğerleri bilinmeyen bir yere ya da Yunanistan’a götürülmüştür.

⁶⁸ Çufalı, a. g. m., s. 44-45; McCarthy’de biraz eksikle benzer yerlerden sivillerin sürgüne gönderildiğinden bahsetmektedir; McCarthy, a. g. e., s. 315.

İzmir Müdafaa-ı Hukûk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin, 10 Aralık 1919 tarihli raporundan anlaşıldığına göre, Yunanlılar her gün 5-10 kişi bilinmeyen bir yere götürmüşlerdir⁶⁹. Yunanlılar, İzmir'den çok sayıda zengini tutuklayarak Atina'ya sürgün etmişlerdir⁷⁰.

Bu anlamda Tire⁷¹ ve Ödemiş'ten 23 Türk, vapurlarla Yunanistan'a sürgün edilmiştir. Yine elleri kelepçeli olarak Kordon'dan geçirdikleri 11 Türk Yunanistan'a sürgün edilmiştir. Yunanlılar, Kokluca ve Ömerli köylerinden de bir miktar kadın-erkeği toplayarak beraberlerinde götürmüşlerdir⁷². Bergama'da da eşraf namına kimse kalmamış, Bergama'nın köylerinden de üçer-beşer kişi toplanmış ve bunların nereye gittiğine dair her hangi bir bilgiye ulaşılamamıştır⁷³.

İzmir'in ve civarının önde gelenlerinin sürgün edilmesinin yanı sıra, İzmir'de İslâm nüfusunu azaltarak Rum nüfusunu daha yoğun gösterebilmek amacıyla Makedonya'dan evvelce İzmir ve civarına göç etmek zorunda kalan Müslümanlar, Yunanlılar tarafından tekrar göç etmek zorunda kaldıkları yerlere sürülmüşlerdir⁷⁴.

5.1.2.Aydın

Yunanlılar, Aydın, Sultanhisar'dan 12 kişiyi Girit ve Atina'ya sürgün etmişlerdir⁷⁵. Yunanlılar, Erbeyli, Köşk, Umurlu, Germencik ve Balatlık'dan da 80 kişiyi "savaş esiri" kabul ederek tutuklamışlar ve sürgüne göndermek üzere bilinmeyen bir yere götürmüşlerdir. Yine Aydın Karapınar'dan, aralarında Belediye Başkanı'nın da bulunduğu yörenin önde gelen 50 kişisi sürgün edilmek üzere İzmir'e götürülmüştür. Nazilli ve Atca'da da eşraftan 32 kişi tutuklanarak İzmir'e götürülmüştür. Daha sonra bunlardan bazılarının cesedi yollarda bulunmuştur. Sürgüne gönderilen bu siviller hakkında bir daha haber alınamamıştır⁷⁶.

⁶⁹ Turan II, a. g. e., s. 107.

⁷⁰ Hocoğlu, a. g. e., s. 106.

⁷¹ Aralarında Kalemlî Nahiye Müdürü Hamza Bey'in de bulunduğu, Tire ahalisinden oluşan 11 kişi, Yunanistan'a sürgün edilmiştir; ATASE Arşivi, Kutu Nu: 120, Gömlek Nu: 66, Belge Nu: 66-1.

⁷² Turan II, a. g. e., s. 107-108.

⁷³ Akıncı, gös. yer.

⁷⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 31, Gömlek Nu: 13, Belge Nu: 13-3.

⁷⁵ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 168.

⁷⁶ Çufalı, a. g. m., s. 45; Nazilli'yi terk eden Yunanlıların memur ve eşraftan 38 kişiyi beraberlerinde götürdükleri ve bunları yolda şehit ettikleri, Sarayköy Müfrezesi Kumandanlığı'ndan bildirildiği, fakat

5.1.3.Manisa

Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki uygulamalarından biri de, halka önyak olabilecek aydın ve değerli kişileri fesatçı, kışkırtıcı, şüpheli adları ile tutuklayıp uzak yerlere sürmeleridir ki, birçok yerde olduğu gibi Manisa'da da bu uygulama sahneye konulmuştur⁷⁷.

Yerli Rumlardan bazılarının kin besledikleri kimseler hakkında yaptıkları asılsız ihbarlar ile pek çok kişinin canı bu yolla yakılmıştır. Manisa ileri gelenlerinin bazıları bu yüzden tutuklanarak askerî mahkemeye verilmiştir. Bunlardan bazıları sürgüne mahkûm edilerek Atina'ya gönderilmiştir.

Bu mahkemeler sonunda, yurttan kalmaları sakıncalı görülenlerden Atina'ya sürgüne gönderilenlerin sayısı elliye aşmıştır⁷⁸. Yunan işgalinden sonra Salihli, Alaşehir, Kula kasabalarında, türlü bahanelerle saldırı, tutuklama, işkence ve kıyım hareketleri başlamış ve bu hareketler işgal süresince de sürdürülmüştür. Bu arada tutuklananlardan bir bölümü İzmir'e, oradan da Atina'ya sürgüne gönderilmiştir⁷⁹.

Kasaba'dan da, eşraftan ve yerel idare temsilcilerinden çok sayıda sivil Yunanistan'a sürgün edilmiştir⁸⁰. Başta Kasaba Savcısı İbrahim Ethem Efendi ile beraber pek çok kişi, ortada hiçbir sebep yok iken, tutuklanarak sağlık şartlarından yoksun bulunan Kasaba cephaneliğine kapatılmışlar, iki gün burada tutulduktan sonra kolları bağlı bir şekilde yaya olarak İzmir'e sürülmüşlerdir.

Yolda Parsa ve Nif (Kemal Paşa) Rumlarının saldırılarına ve hakaretlerine maruz kalan bu siviller, İzmir'e geldiklerinde 37 gün kimse ile görüştürülmeden Yunan jandarması gözetiminde kalmışlardır.

---

bu konuda farklı bilgilerin verilmekte olduğu ve bu gibi olumsuzlukların giderilmesinin gerekliliği hakkında: **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 359, Gömlek Nu: 86, Belge Nu: 86-1.

⁷⁷ Su, a. g. e., s. 22.

⁷⁸ Manisa'dan Atina'ya sürgüne gönderilenlerden ismi tespit edilebilenler şunlardır: Külâhtaşzade Eczacı Rıza Bey, Tayyare Derneği Kâtibi Rıza Bey, Asım Hoca, Giritli Hacı Hilmi Efendi, Alaybey Mahallesi Muhtarı Mehmet Tevfik Bey'dir; Su, a. g. e., s. 30-31; Su, "Manisa ve Yunan İşgali II", **Türk Kültürü**, S. 228, Nisan 1982, s. 368; Köklü, a. g. e., s. 60-61.

⁷⁹ Su, a. g. e., s. 36.

⁸⁰ Kasaba'dan Atina'ya sürgüne gönderilenlerden ismi tespit edilebilenler şunlardır: Müftü Mustafa Efendi, Eşraftan Tekeli Arif Efendi, Dülekzade Arif Efendi, Naipzade Mustafa Efendi, Arnavutzade Nuri Efendi, Moralızade İbrahim Efendi ve mahdumu Hakkı Efendi, Helvacı İbrahim Efendi'dir; **Söke Havalisi**, I. Kısım, s. 6.

Bu süre içerisinde kendilerine kereste taşıtırılmış, tuvalet temizlettirilmiştir. Bu zavallılar aylar sonra İzmir'e Tahkik Heyeti'nin geleceğinin duyulması üzerine serbest bırakılmışlardır⁸¹. Alaşehir Kaymakamı Rıfat Bey, şehri işgal eden Yunan askerlerinin yaptıkları tecavüzlerin düzeltilmesi ve bu tür uygulamalara son verilmesi için İzmir'deki Yunan askerî yetkililerine yaptığı müracaatlardan bir sonuç alamamıştır. Ancak, Yunan askerlerinin tutumlarını düzeltmesi için yaptığı bu girişim başta kendisi olmak üzere, Müftü, Hükûmet Tabibi Hüseyin Necati ve Alaşehir'in önde gelen 25 şahsiyetinin sürgün edilmesine neden olmuştur⁸².

Salihli'den de başta Başsavcı, Hâkim, Müftü ve eşraftan 25 kişi "*savaş esiri*" kabul edilerek tutuklanmış ve önce İzmir'e oradan da, Atina'ya sürgün edilmişlerdir⁸³. Bu nedenle Salihli, Eşme, Kula, Kırkağaç, Akhisar, Demirci, Gördes kasabalarında eşraf namına kimse kalmamış, bağlı bulunan köylerden de üçer beşer kişi toplanmış ve bu insanların nereye götürüldüğü hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır⁸⁴. Memleketin münevver gençleri genellikle sürgün edilmişlerdir⁸⁵.

---

⁸¹ Su, a. g. e., s. 45-46.

⁸² Ömer Sami Coşar, "Milos Fâciası 5, Ölülere Gömmek İçin Çukurlar Kumsalda Tırnakla Açılmıştı", *Milliyet Gazetesi*, 17 Haziran 1965, s. 5; Çufalı, a. g. m., s. 45-46; McCarthy, a. g. e., s. 354.

⁸³ Çufalı, a. g. m., s. 45; Salihli'den Atina'ya sürgün edilenlerden ismi tespit edilebilenler: Savcı Mahmud Kemal, Hakim Mustafa, Tahsildâr Tevfik, Hükûmet Tabibi Mahmud Hamdi, Aksekili Hacı Hüseyinzade Mehmet Nuri ile Hancı Adem Ağa, Nalbur Ahmet Usta, Çiftçi; Ali Beğoğlu Nuri, Borlulu Halil, Mehmetoğlu Koca Mustafa, Borlulu Jandarma Arif (sadece lakabı jandarmadır), Kürt Ömer Ağa, Berber; Hüseyin, Remzi ve Kadri Efendiler'dir; *B.C. Arşivi*, 272.11./15.61.2; 30.10./55.363.8, Sayı, 5125; *Yunan İllerinde*, s. 20; Sefercioğlu, a. g. e., s. 117-118.

⁸⁴ Akıncı, gös. yer.

⁸⁵ Yalazan, a. g. e., C. I, s. 73.

5.1.4.Denizli

Yunanlılar, tüm işgal ettikleri Türk topraklarında olduğu gibi, Denizli ve köylerinden, Çal, Çivril, Sarayköy⁸⁶ ve Buldan kazalarından da, yörenin önde gelen sivillerini Yunanistan'a sürgün etmişlerdir. Denizli'den sürgün edilen Türklerin, Yunanistan'da nereye sürgün edildikleri, sayıları ve isimleri hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamış olup, sadece Denizli'ye bağlı Akdere köyünden⁸⁷ ve Buldan kasabasından Yunanistan'a sürgün edilenlerden bazılarının isimleri tespit edilebilmiştir⁸⁸.

5.1.5.Balıkesir

Balıkesir merkezden⁸⁹ ve ona bağlı kasabalardan çok sayıda insan Yunanlılar tarafından yukarıda açıklamaya çalıştığımız gerekçe ve yöntemlerle sürgün edilmiştir. Çoğunun nereye götürüldüğü bilinmeyen bu siviller, en çok silah bulundurmak ve çetelerle ilişkili olmakla suçlanmış ve bu bahane ile yerlerinden yurtlarından edilerek sürgüne gönderilmişlerdir⁹⁰.

1921'de Yunanlılar, Edremit'in bütün önde gelenlerini olduğu gibi civar kaza ve köylerden de pek çok kişiyi tutuklamışlardır⁹¹. 1922 yılında Yunanlılar "muhtariyet-i idare ve hürriyet-i kâmile" adını verdikleri yeni bir idare kurup bundan memnun olduklarını civar belediye başkanlarına imza ettirmek için bütün heyetleri Edremit'te toplayıp imza almışlardır⁹². Yunanlılar, 2 Ekim 1922 günü Edremit'in önde gelenlerinden 18 kişilik bir kafiye "savaş esiri" addederek İzmir'e sürmüşlerdir.

⁸⁶ Bkz., III. Bölüm, Sürgüne Tâbi Bölgeler, s. 189 vd.

⁸⁷ Denizli'nin Akdere köyünden, Koca Mustafaoğlu Hüseyin mahdumu İsmail ve diğer iki arkadaşı Yunanlıların sürgün ettiği kişilerdir; **Yunan İllerinde**, s. 61; Sefercioğlu, a. g. e., s. 181.

⁸⁸ Buldan'dan Yunanistan'a sürgün edilen sivillerden ismi tespit edilebilenlerin isimleri şöyledir: Şeyh Hacı Emin Efendi (Toker), Handan Mustafa (Yorulmaz), Helvacıoğlu Mehmet (Tekin), Deli Hasan (Bağırhan), Tenekeci Habib, Demirci Hüseyin (Özdemir), Sepetçi Hüseyin (Çokkan) bunlar savaş sonunda yurtlarına dönmüşler, Helvacıoğlu Mehmet (Tekin) ise, sürgünde vefat etmiştir; O. Zeki Avrhaloğlu, **Buldan ve Yöresinin Tarihçesi**, Ankara 1997, s. 159-161.

⁸⁹ Balıkesir'den Yunanistan'a sürgün edilen sivillerden tespit edilebilenlerin isimleri şöyledir: Hafız Ahmet Bey, Muallim Mehmet Necati Efendi'dir; **Yunan İllerinde**, s. 9, 22, 44; Sefercioğlu, a. g. e., s. 101-102; 120-121; 154-155.

⁹⁰ Akıncı, gös. yer.

⁹¹ Gıyas Yetkin, **Edremit**, Balıkesir 1939, s. 190; Gıyas Yetkin, **Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler**, Balıkesir 1957, s. 40.

⁹² Yetkin, **Edremit'te Olup Bitenler**, s. 41.

İzmir'den Atina'ya ve Girit'e sürülen bu esir kafilesi pek çok eziyet ve ölüm tehlikeleri geçirdikten sonra ancak, 7 Nisan 1923'te Edremit'e dönebilmiştir⁹³. Yunanlılar, Gönen ve köylerinden de çok sayıda sivil çeşitli bahanelerle tutuklayarak Yunanistan'a sürgün etmişlerdir⁹⁴.

5.1.6.Çanakkale

Yunanlılar, Çanakkale bölgesinde işgal ettikleri yerlerde yaptıkları mezalimin yanı sıra, yörenin önde gelenlerini de sürgün etmişlerdir. Bu anlamda Ezine⁹⁵ Bigadiç kasabalarında eşraf namına kimse kalmamış, buralara bağlı köylerden de üçer beşer kişi toplanarak bilinmeyen bir yere sürgün edilmiştir⁹⁶.

5.1.7.Bursa

Yunanlılar, Bursa'yı işgal ettikten sonra sivil halkı baskı altına almaya başlamışlar ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız gerekçelerle sivilleri tutuklayarak, Atina, Selanik, İskeçe, Girit, Midilli ve Milos gibi yerlerde bulunan sürgün kamplarına göndermişlerdir⁹⁷.

---

⁹³ Edremit'in işgalinden beri birçok zulme maruz kalan Edremit münevverlerinden, Faik Kemal, Cevdet Muammer, Nezihi Muzaffer Süreyya, Ekrem Beyler'le, Edremit Kaymakamı Fahrettin Bey, Reji Müdürü Fehmi Bey, Hüseyin Hüsnü Bey, Hamamcı Hüseyin Efendi, Keresteci Tevfik Efendi, Kunduracı Lütfü Efendi, Muallim Necati Efendi, Midillili Tevfik Bey, Havran'dan Hacimoğlu Hüseyin Efendi ve Muharrem Bey, Giritli Ahmet Efendi ve Gazeteci Ali Efendi'den oluşan bir kabile 02.09.1922 günü Akçay'dan bir Yunan vapuruyla Ayvalık'a ve oradan Midilli'ye ve ertesi günde İzmir'e götürülmüştür. "*Savaş esiri*" olarak kabul edilen bu kabile, 06.09.1922 günü Kordon'dan geçirilirken bozulmuş cephelerden kaçan askerlerin saldırılarına uğramış ve linç edilmek tehlikesi geçirdikten sonra Nam Mari isimli Japon vapuruna bindirilerek Midilli'ye ve orada 4 saat kaldıktan sonra tekrar hareketle 08.09.1922 tarihinde Pire'ye götürülmüşlerdir. Bu siviller, akşam üstü açık bir kamyon ile Lutiye Üserâ Karargâhı'na götürülmüşler ve bir hafta birbirleri ile görüşmeleri engellenmiştir; Yetkin, *Edremit*, s. 191-192; Yetkin, *Edremit'te Olup Bitenler*, s. 41; *Yunan İllerinde*, s. 26, 51, 57; Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 126-127; 163-164; 175-176.

⁹⁴ Gönen'den ve köylerinden çeşitli bahanelerle Yunanistan'a sürgün edilen ahaliden isimleri tespit edilebilen şahısların adları aşağıdadır: Rüstem Mahallesi'nden Kâzım Beyoğlu ve emekli Belediye Başkâtibi Sıtkı (Timuçin), Müstantık Osman Nuri, Malkoç Mahallesi'nden Kocabıyığın Halil, Rüstem Mahallesi'nden Hacı Bekirlerin Mehmet, Pilevne Mahallesi'nden Ağacıkoğlu Hilmi, Kumköy'den İsmail (Topçu), Velizade Cevdet (Balcıdan), Karalar Çiftliği köyünden Acente Mehmet Bey'in oğlu ve eski Gönen Kaymakamlarından Tevfik Bey; Özer, *a. g. e.*, s. 107.

⁹⁵ Yunanlılar, Ezine eşrafından; Cibil Rıza, Rüstü, Tahsildâr Şükrü, Mahkeme Azası Ahmet Efendiler ile tüccardan Ahmet Bey, Nuri ve Mâlik Efendileri tutuklayarak dayak ve bir çok işkenceden sonra sürgün etmek üzere İzmir'e götürülmüşlerdir; Yalazan, *a. g. e.*, C. I, s. 74.

⁹⁶ Akıncı, *gös. yer.*

⁹⁷ Yüceer, *a. g. e.*, s. 91.

Yunanlılar, Bursa merkez kazadan 138⁹⁸, merkez kazaya bağlı; Akçadağ,

⁹⁸ Bursa merkez kazadan sürgün edilenler: Abdal Mahallesi'nden: Mehmetoğlu Kürt Züftü (Atina), Alacahrka Mahallesi'nden: Mustafaoğlu Hüseyin (Atina), Hüseyinoğlu Nuri (Atina), Yahyakızı Rahime (Atina), Alacamescit Mahallesi'nden: Sıdkı Efendioğlu Hafız Emin Efendi (Selanik), Altıparmak Mahallesi'nden: Abdioğlu Usturumcalı Şükrü (Yunanistan), Mustafa Efendioğlu Belediye Başkanı Yağcı Cemal Bey (Milos Adası), Fabrikatör Hasan Sezai Bey (Yunanistan), İbrahimpaşa Mahallesi'nden: Abdullah Efendikızı Mektep Müdiresi Zehra Hanım (Yunanistan), Ahmetdaî Mahallesi'nden: İbrahim Ağaoğlu Hüseyin Ağa (Atina), Hüseyin Ağaoğlu İbrahim (Atina), Mehmetoğlu, İshakşah Mahallesi'nden: Ahmetoğlu Balyalı Hasan Efendi (Yunanistan), Eşrefiler Mahallesi'nden: Hacı Sami Efendioğlu İl İdare Meclisi Başkâtibi Hacı Bey (İstanbul), Mehmetoğlu Selanikli Süleyman Faik Efendi (İstanbul), Mehmetoğlu Bahçivan Mehmet Ağa (İstanbul), Abdioğlu Mübaşir Ali Nusret Efendi (Atina), Hüseyinoğlu Ali Mercan (İstanbul), İstablbaezidpaşa Mahallesi'nden: Hasanoğlu Mustafa Ağa (Yunanistan), Elvanbey Mahallesi'nden: Osmanoğlu Ahmet (Atina), Mehmetoğlu Mehmet (Atina), Abdullahoğlu Çineli İsmail (Atina), Abdullahoğlu Çineli Nuri (Atina), Kaya Alioğlu Ahmet (Atina), Ömeroğlu Fıçıcı Halim Usta (Atina), İncirli Mahallesi'nden: Alioğlu Tefik (Yunanistan), Babadağ Mahallesi'nden: Veliyoğlu Şevket (Yunanistan), Süleymanoğlu Kazım (Yunanistan), Bab-ı Zemin Mahallesi'nden: Ahmetoğlu Hakkı (Selanik), İbrahimioğlu Mehmet (Selanik), Haliloğlu İbrahim (Atina), Mehmetoğlu Cevat (Yunanistan), Mustafaoğlu İmam Hacı Mehmet Efendi, Abdullahoğlu İtibâr-ı Milli Bankası Müdürü Halil Bey (Yunanistan), Hacı İbrahimioğlu, Hancı Ali Ağaoğlu Mehmet (Yunanistan), Hacı İbrahim Bey, Çardak Mahallesi'nden: Abdürreşit Efendioğlu Şeyh Nafiz Efendi (Yunanistan), Kasap Kâmil Ağaoğlu Mahmut Efendi (Atina), Salih Efendioğlu Emekli Cafer Efendi (Atina), Babazâkir Mahallesi'nden: Salihoğlu Emin (Milos Adası), Atpazarı Mahallesi'nden: Ahmetoğlu Mehmet (Yunanistan), Süleymanoğlu Derviş (Yunanistan), Osmanoğlu Ahmet (Yunanistan), Hasanoğlu Ali (Yunanistan), Süleymanoğlu Ali (Yunanistan), Süleymanoğlu Salih (Yunanistan), Süleymanoğlu Halil (Yunanistan), Tatarlar Mahallesi'nden: Osmanoğlu Latif (Yunanistan), Mehmetoğlu Nalbant Mustafa (Yunanistan), Mehmetoğlu Hasırcı Osman (Yunanistan), Tekyemescid Mahallesi'nden: Salih Beyoğlu Ömer Efendi (Yunanistan), Cami Kale Mahallesi'nden: Ahmet Tevfik Efendioğlu Mustafa Fazıl Efendi (İstanbul), Halil Efendioğlu Mustafa Ziyaeddin Efendi (İstanbul), Çerağbey Mahallesi'nden: Mehmetoğlu Muhtar Filibeli Mustafa Efendi (Yunanistan), Süleymanoğlu Çarıklı Mehmet (Urla Adası), Çerağbey Mahallesi'nden: Süleymanoğlu Efendi (?) Çukur Mahalleden: Cabbar Ağa (Yunanistan), Hasanoğlu Hacı Efendi (Yunanistan), Salimoğlu Mehmet (Yunanistan), Çelebi Sultan Mahallesi'nden: Ahmet Efendioğlu Sabit Efendi (Atina), Hacıbaba Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Doktor Arif Bey (Yunanistan), İsmail Hakkı Efendioğlu Mahkeme Azasından Edip Bey (Yunanistan), Hacısevindik Mahallesi'nden: İsmailoğlu Kulaksız Hakkı (Yunanistan), Haliloğlu İbrahim (Yunanistan), Hacılar Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Laz Hasan (Atina), Halil Beyoğlu Vilayet Sıhhiye Müdürü Münir Halil Bey (Milos Adası), Hacı Mustafa Efendioğlu Orhan Cami Hatibi ve Birinci İmamı Rafet Efendi (Yunanistan), Hacı Haşim Efendi karısı İsmet Hanım (Yunanistan), Rıfat Efendikızı Saffet Hanım (Yunanistan), Tahir Bey torunu Saadet Hanım (Yunanistan), Abdullah manevi evladı Bahriye Hanım (Yunanistan), Hocatabib Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Dava Vekili Senih Bey (Milos Adası), Hocataşkın Mahallesi'nden: Hacı Ahmetoğlu Hasan Efendi (Milos Adası), Hocaalizade Mahallesi'nden: Abdullahoğlu İsmail Hakkı Efendi (Milos Adası), Hoşkadem Mahallesi'nden: Mehmetoğlu Nasuh Paşa Hamacısı Kadir Bey (Milos Adası), Alioğlu Lofcalı Emin Bey (İstanbul), Dayehatun Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Telefoncu Emin Efendi (İstanbul), Reyhanpaşa Mahallesi'nden: Mustafaoğlu Hasan Fehmi Efendi (Selanik), Zeyniler Mahallesi'nden: Salihoğlu Şükrü Efendi (Yunanistan), Pınarbaşı Mahallesi'nden: İsmailoğlu Nalbant Mehmet Ali (Yunanistan), İsmailoğlu Topuz İbrahim (Girit Adası), Said Fakih Mahallesi'nden: Hacı Alioğlu Halil (Atina), Mehmetoğlu Ahmet Sunullah Efendi (İstanbul), Şekerhoca Mahallesi'nden: Hüsnüoğlu Bademlioğlu Sait (Girit Adası), Hacı Ahmet Efendioğlu Kağıtçıbaşızade Ömer Efendi (Girit Adası), İsmail Efendioğlu Hasan Efendi (Selanik), Şehabettin Paşa Mahallesi'nden: İsmailoğlu Mehmet Şevki Efendi (Yunanistan), İsmail Ağaoğlu Eyup Sabri Efendi (Yunanistan), Şehreküstü Mahallesi'nden: Hafız İsmailoğlu İmam Ahmet Efendi (Atina), Mehmetoğlu Müezzîn Ahmet Efendi (Atina), İbrahimioğlu Hacı Yahya Efendi (Atina), Salih Efendioğlu Tahsildâr Mahmut Mithat Efendi (İstanbul), Hacı Hüseyinoğlu Alay Kâtibi Cafer Efendi (İstanbul), Mustafa Efendioğlu Müfredât Kâtibi Hasan Efendi (İstanbul), Şeyhpaşa Mahallesi'nden: Ömer Çavuşoğlu Ömer Çavuş (Yunanistan), Hüseyinoğlu Kasap Ali (Yunanistan), Osman Sırrı Efendioğlu Ahmet Fevzi Efendi

Akçalar, Alaşar, Apolyond, Arabayatağı, Balat, Balıklıkebir, Beşevler, Çamlık, Çamlıköy, Çataltepe, Çayönü, Cumalıkızık, Değirmenlikızık, Demirci, Dobruca, Eğrice, Evciler, Fethiye, Fidyekızık, Geçit, Göndert, Göynüklü, Hamlıkızık, Hasanağa, İzmirli, Karaislah, Kazıklı, Kestel, Kiraz, Mesudiye, Misi, Mürseller, Nalınlar, Nilüfer, Orhaniye, Samanlı, Seç, Süleymaniye, Şükranıye, Tahtalı, Ümitalan, Yaylacık ve Zirafıta köylerinden toplam 175⁹⁹, Bursa'nın kazaları ve

---

(Yunanıstan), Doğanbey Mahallesi'nden: Ali Efendioğlu Hafız Salih Efendi (İstanbul), Azabbey Mahallesi'nden: Osmanoğlu Ali (Atina), Araplar Mahallesi'nden: Muharremoğlu İman Bekir Sıdkı Efendi (İzmir), Arapmehmet Mahallesi'nden: Mustafa Efendioğlu Mektep Müdürlerinden Ömer Fevzi Efendi (Girit Adası), İsabeyfenari Mahallesi'nden: Hüseyinoğlu Mustafa Efendi (Girit Adası), Ömer Hocoaoğlu Ömer Efendi (Atina), Gaziaktimur (Gazi Akdemir) Mahallesi'nden: Ali Efendioğlu Doktor Mehmet Ali Bey (Yunanıstan), Filboz Mahallesi'nden: Balıkçı İdris Ağaoğlu Sadettin (Yunanıstan), Kademeri Mahallesi'nden: Mustafaoğlu Hüseyin (Atina), Karaabdürrezat Mahallesi'nden: Raşıtoğlu Mehmet (Yunanıstan), Kasaphüseyin Mahallesi'nden: Hafız Hamdioğlu Lütüfi Efendi (İstanbul), Umurbey Kalesi Mahallesi'nden: Salih oğlu İbrahim (Yunanıstan), Kavaklı Mahallesi'nden: Alikızı Fatma (Yunanıstan), Mevlüdoğlu Tayfur Hoca (Yunanıstan), Kızıyakup Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Ahmet Ağa (Atina), Kösereciler Mahallesi'nden: İhsanoğlu Mülâzım Hakkı Efendi (Yunanıstan), Ağa Rahimoğlu Mirza (Yunanıstan), Mecnundede Mahallesi'nden: Hasanoğlu Hancı Hamdi (Yunanıstan), Hüseyinoğlu Ali Rıza Efendi (Tekfur Dağı), Mecidiye Mahallesi'nden: Mehmetoğlu Fırınıcı Bekir (Yunanıstan), Mollagürani Mahallesi'nden İmam Rıza Efendioğlu Ulucami İmamlarından Hafız Necib Efendi (Yunanıstan), Maksem Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Muhallebeci Mustafa Efendi, Hacı Mehmetoğlu Müibn-i Hilal Matbaası Müdürü Refik Bey (Atina), Manastır Mahallesi'nden: Şekerci Rıza Beyoğlu İsmail Bey (İzmir), Abdülbekir Efendioğlu Abdürrezzak Efendi (İstanbul), Mantıcı Mahallesi'nden Abdülkerimoğlu İbrahim Edhem Efendi (Yunanıstan), Narlı Mahallesi'nden: Hüseyinkızı Hacer Hanım (Yunanıstan), Şekerci Hüseyinoğlu Mehmet (Yunanıstan), İsmail gelini Münevver (Yunanıstan), Veledihariri Mahallesi'nden: Abdullahoğlu Ali Bey (Yunanıstan), Velediyanıç Mahallesi'nden: Eşrefoğlu Ahmet (Girit), Velişemseddin Mahallesi'nden: Eşrefoğlu Muhacirler Muhasebecisi İlhami Bey (Yunanıstan), Yenimahalleden: Alikızı Hüsemma Hanım (Atina), Demirkızı Hakime (Yunanıstan), Demirkızı Aişe (Yunanıstan), Demirkızı Selime (Yunanıstan), Süleymankızı Hayriye (Yunanıstan), Süleymanoğlu Hamdi (Yunanıstan), Süleymanoğlu İsmail (Yunanıstan), Bursa Merkezden Toplam:138 kişı sürgüne gönderilmiştir; Turgay Gündüz-Ali İhsan Karataş-Adem Apak, **Bursa'da İşgal Günlüğü**, İstanbul 2004, s. 136-140; Bursa merkezden sürgün edilenlerin bazılarını için bkz. Tayla, a. g. e., s. 213.

⁹⁹ Bursa merkez kazaya bağlı köylerden sürgün edilenler: Apolyand köyü: Kadiroğlu Osman Kadir (Yunanıstan), Arabayatağı köyünden: Hacı Süleymankızı Hacer (Yunanıstan), Hasanoğlu Ahmet (Atina), Şehrioğlu Mehmet (Atina), Osmanoğlu Ali Çavuş (İzmir), Topal Hasanoğlu Osman (Yunanıstan), İsmailoğlu Veysel (Yunanıstan), Hacı Süleyman karısı Asiye (Yunanıstan), Veyselöğlu Hasan (Yunanıstan), Yakupoğlu Hacı Süleyman (Yunanıstan), Akçalar köyünden: Mustafaoğlu Halil (Yunanıstan), Mehmetoğlu Osman (Yunanıstan), Alioğlu Ahmet (Yunanıstan), Akçadağ köyünden: Mustafaoğlu Mehmet (Yunanıstan), İzmirli köyünden: Hüseyinoğlu Ali (Yunanıstan), Eğrice (Eğerce) köyünden: Osmanoğlu Ahmet (Yunanıstan), Hasanoğlu Mehmet (Yunanıstan), Ümitalan köyünden: Hacı Osmanoğlu Ahmet (Atina), Adris Hocoaoğlu Adil (Atina), Halil Efendioğlu Bakkal Zülkif Çavuş (Atina), Hüseyinoğlu Çiftçi Ahmet (Atina), Hamzaoğlu Çiftçi Hasan (Atina), Salihoğlu Değirmenci Salim (Atina), Evciler köyünden: İsmailoğlu Mehmet (Yunanıstan), Ali Osmanoğlu İsmail (Yunanıstan), Orhaniye köyünden: Mehmetoğlu İlyas (Yunanıstan), Balıklıkebir köyünden: Hacı Hüseyinoğlu Hüseyin (Yunanıstan), İsmailoğlu Mustafa (Yunanıstan), Ahmetoğlu Mustafa (Yunanıstan), Beşevler köyünden: Feyzullahoğlu Ali (Yunanıstan), Balat köyünden: Alioğlu Osman (Yunanıstan), Tahtalı köyünden: İbrahimöğlu Osman Ağa (Yunanıstan), Cumalıkızık köyünden: Hacı Alioğlu Emin (Atina), Mehmet Onbaşıoğlu Kahyaoğlu Canib (Atina), Alioğlu Arif (Atina), Hacı Mehmetoğlu Ali (Atina), Hafız Ahmetoğlu Mehmet Selami (Yunanıstan), Mustafaoğlu Hasan (Atina), Hacı İbrahimöğlu Hasan (Atina), Alioğlu Ahmet (Atina), Latifoğlu Abidin (Atina), Mehmetoğlu Bekir (Atina), Mustafaoğlu Mehmet (Atina), Çamlı köyünden: Nurullahoğlu Mehmet (Yunanıstan), Çamlık

kazalarına bağlı; Gemlik ve Kurşunlu, Büyük Kumla köylerinden; Karacabey ve Akçasığırlık, Beyköy, Beylikköy, Büyük Karaağaç, Cambaz, Çeşniğgir, Gelenbe,

köyünden: Kadiroğlu Mehmet (Yunanistan), Bilaloğlu Hüseyin (Yunanistan), Bilaloğlu Hasan (Yunanistan), Çataltepe köyünden: Haliloğlu Ömer Çavuş (Atina), Hacı Mustafaoğlu Mehmet (Atina), Haliloğlu Mehmet Çavuş (Atina), Hacı Mustafaoğlu Mehmet (Atina), Haliloğlu Mehmet Çavuş (Atina), Haliloğlu Mehmet (Atina), Zeyneloğlu Hasan (Atina), Hüseyinoğlu Adem (Atina), Hüseyinoğlu Hasan (Yunanistan), Hüseyinoğlu İsmail (Yunanistan), Nurettinoğlu Mahmud (Yunanistan), Hasanağa köyünden: Salihoğlu Abdullah (Yunanistan), Eminoğlu Kaya Ali (Yunanistan), Kadiroğlu Hasan (Yunanistan), İsmailoğlu Osman (Yunanistan), Kahvecioğlu Mehmet (Yunanistan), Osmanoğlu Hasan (Yunanistan), Hamlıkızık köyünden: Hüseyinoğlu Siddik (Yunanistan), Hasanoğlu Mehmet (Yunanistan), Hasankızı Sıdika (Atina), Mustafaoğlu Ali (Atina), Değirmenlikızık köyünden: Ahmet Çavuşoğlu Mehmet (Atina), Alioğlu Muharrem (Atina), Mustafaoğlu Ahmet (Atina), Demirci köyünden: Hacı İbrahimoğlu Halil İbrahim (Yunanistan), Hüseyinoğlu Emin (Yunanistan), Mehmetoğlu Halil (Yunanistan), Mustafaoğlu Recep (Yunanistan), Hocaoğlu Cemal Efendi (Yunanistan), Dobruca köyünden: Mahmutoğlu Osman (Yunanistan), Ahmetoğlu Ali Mehmet (Atina), İsmailoğlu Ömer (Atina), İsmailoğlu Eyüp (Atina), Mustafaoğlu Necati (Yunanistan), Rungüş (Çayönü) köyünden: Ahmetoğlu Mehmet (Yunanistan), Seç köyünden: İbrahim Çavuşoğlu Ahmet (Yunanistan), Haliloğlu Fetthullah (Atina), Abdullahoğlu Değirmenci Ahmet (Yunanistan), Feyzioğlu Ahmet (Atina), Süleymaniye köyünden: Yusufuğlu Cafer (Atina), Caferoğlu Hacı Kaya (Atina), Mehmetoğlu Ramazan (Yunanistan), Şükranıye köyünden: Davutoğlu Kadir (Yunanistan), Samanlı köyünden: Azizoğlu Katık Hasan (Yunanistan), Soğanlı köyünden: Kürd Osmanoğlu Hasan (Patras), Alioğlu Ali (Atina), Hüseyinoğlu Abid (Atina), Mehmetoğlu Ali Çavuş (İzmir), Zirafta köyünden: Mehmetoğlu Emin (Yunanistan), Alaşar köyünden: Seyyid Ahmetoğlu İsmail (Yunanistan), Halim Efendioğlu İmam Hafız Mustafa Efendi (Atina), Fethiye köyünden: Mehmetoğlu Ali (Atina), Alioğlu Halil İbrahim (Atina), Alioğlu Ahmet (Atina), Abdullahoğlu Ali (Atina), Köse Ahmetoğlu Hasan (Yunanistan), Hasanoğlu Mustafa (Yunanistan), Mustafaoğlu Mehmet (Yunanistan), Osmanoğlu Hüseyin (Yunanistan), Ahmetoğlu Hasan (Yunanistan), Alioğlu Ali (Yunanistan), Salimoğlu İsmail (Yunanistan), Mahmudoğlu Davut (Yunanistan), Mehmetoğlu Yaşar (Yunanistan), Ahmetoğlu Mehmet (Yunanistan), Fidyekızık köyünden: Hacı Ahmet Arifoğlu Hasan (Yunanistan), Osman Efendioğlu Hasan (Yunanistan), Abdullahkızı Servet Hanım (Yunanistan), Hasan Efendikızı Fehime (Yunanistan), Hüseyin Efendikızı Saadet (Yunanistan), Abdullahoğlu Mütüzade Rifat Efendi (Yunanistan), Adémkızı Zinet Hanım (Yunanistan), Kazıklı köyünden: İsmailoğlu Mustafa (Atina), Haliloğlu Mehmet (Atina), Karaislah köyünden: Yusufuğlu Hüseyin (Atina), Geçit köyünden: Çaycı Hasanoğlu Ahmet (Atina), Kirazlı köyünden: Alioğlu İbrahim (Yunanistan), İbrahimoğlu İsmail Hakkı (Yunanistan), Ahmetoğlu Kamil (Yunanistan), Hasanoğlu Hasan (Yunanistan), İbrahimoğlu Mehmet (Yunanistan), Kestel köyünden: Mehmetoğlu Mustafa (Yunanistan), Göndert köyünden: İbrahimoğlu Molla İbrahim (Atina), Ömeroğlu Recep (Atina), Ömeroğlu Ali Osman (Atina), İsmailoğlu Mustafa (Atina), Göynüklü köyünden: Nasuhoğlu İsmail (Yunanistan), Hacı Mehmetoğlu Musa (Atina), Hacı Musaoğlu Halil (Atina), Mehmetoğlu Kara Ahmet (Atina), Latifoğlu Mehmet (Atina), Alioğlu Esat (Atina), Abdullahoğlu Mustafa (Yunanistan), Abdullahoğlu Hüseyin (Yunanistan), Mürseller köyünden: Hasanoğlu İshak (Yunanistan), Receptoğlu İbrahim (Yunanistan), Rızaoğlu Ali (Yunanistan), Eminoğlu Yakup (Yunanistan), Mesudiye köyünden: Feyzullahoğlu Mehmet (Atina), Feyzullahoğlu Adem (Atina), Yusufuğlu Mahmut (Atina), Mustafaoğlu Halil (Atina), Seyyitoğlu Mehmet (Yunanistan), Mustafaoğlu Ahmet (Yunanistan), Osmanoğlu Ahmet (Yunanistan), Hasanoğlu Mustafa (Yunanistan), Hasanoğlu Hasan (Yunanistan), İsmailoğlu Ahmet (Yunanistan), Mehmetoğlu Ahmet (Yunanistan), Numanoğlu Mustafa (Yunanistan), Mehmet Eminoğlu Halil (Yunanistan), Süleymanoğlu Adem (Yunanistan), İbrahimoğlu Mehmet (Yunanistan), Osmanoğlu Mahmut (Yunanistan), Misi köyünden: Kamiloğlu İsmail (Yunanistan), Ömeroğlu Hüseyin (Yunanistan), Salihoğlu Osman (Yunanistan), Mehmetoğlu Seyyit Ahmet (Yunanistan), Ali Osmanoğlu Ahmet (Yunanistan), Nalınlar köyünden: Alioğlu Mehmet (Yunanistan), Mehmetoğlu Hüseyin (Yunanistan), Nilüfer köyünden: Hüseyinoğlu Kamil (Yunanistan), Yaylacık köyünden: Haliloğlu Ahmet (Yunanistan), Hüseyinoğlu Mustafa (Yunanistan), Hüseyinoğlu Rıza (Yunanistan), Haliloğlu İbrahim (Yunanistan), Receptoğlu Hüseyin (Yunanistan), Bursa'nın Köylerinden Toplam:175 kişi sürgün edilmiştir. **Bkz.** Gündüz-Karataş-Apak, a. g. e., s. 141-144.

Germikler, İnkaya, Karakoca, Seyran, Tophisar ve Yeşildere köylerinden; Kirmastı, Mudanya ve Bicale, Tirilye köylerinden; Orhaneli ve Akçasaz, Avdan, Çınarcık, Dere, Demirci, Kepekdere köylerinden; Orhangazi ve Çakırlı, Gödelek, Heceler, Karsak, Müslim Sülöz köylerinden toplam 146 kişi olmak üzere, Bursa genelinden toplam 459¹⁰⁰ sivil Yunanlılar sürgüne göndermişlerdir.

5.1.8.İzmit

İzmit'in Yunanlılar tarafından boşaltıldığı, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu tarafından kurtarıldığı 1921 Haziranı'na kadar, İzmit'te Yunanlılar tarafından tutuklanan yaklaşık 150 kişi ile civar yerlerden toplanan insanlarla birlikte toplam 370 kişi Yunan askerî vapurun ambarında Rum ve Ermeni komitacıları ve idam cezasına mahkûm Yunan askerleriyle birlikte sekiz gün sekiz gece aç ve susuz çeşitli zulüm ve tecavüzlere maruz kaldıktan sonra, Atina'nın Lutiye esir karargâhına sürgün edilmişlerdir¹⁰¹.

Atina ve Lutiye esir karargâhlarında İzmit ve Adapazarı İslâm ahalisinden 400'ü aşkın sivil esir bulunmuştur. Burada, aç ve susuz olarak yüz kadar sivil Türk esirinin Yunanlılar tarafından öldürüldüğüne ve yüz kadar Türk esirinin de ayrıca denize atıldığına¹⁰² İzmit ve Adapazarı İslâm ahalisi şahit olmuştur.

¹⁰⁰ Bursa'ya bağlı kazalar ve köylerinden sürgün edilenler: Mudanya'nın Bicale köyünden 1, Tirilye köyünden 14 kişi, toplam 15 kişi sürgün edilmiştir. Gemilik'in Demirsubaşı Mahallesi'nden 6, Osmaniye Mahallesi'nden 2, Taraklı Mahallesi'nden 26, Kurşunlu köyünden 1, Büyük Kumla'dan 3 kişi, toplam 38 kişi sürgün edilmiştir. Karacabey (merkezden) Hüdavendigar Mahallesi'nden 1, Tavşanlı Mahallesi'nden 4, Garipçe Mahallesi'nden 1, toplam 6 kişi sürgün edilmiştir. Karacabey köyler: Akçasığırlık köyünden 3, İnkaya köyünden 3, Beyköy'den 16, Beylikköy'den 1, Cambaz köyünden 1, Çeşnigir köyünden 1, Seyran köyünden 9, Tophisar köyünden 4, Büyük Karaağaç köyünden 4, Karakoca köyünden 2, Yeşildere köyünden 3, Germikler köyünden 5, Gelenbe köyünden 4, toplam 63 kişi sürgün edilmiştir. Orhangazi'nin Çakırlı köyünden 15, Müslim Sülöz köyünden 4, Karsak köyünden 4, Gödelek köyünden 1, Heceler köyünden 1, toplam 15 kişi sürgün edilmiştir. Orhaneli, Akçasaz'dan 1, Avdan'dan 1, Çınarcık'tan 1, Demirci'den 4, Dere'den 1, Kepekdere'den 1, toplam 9 kişi sürgün edilmiştir. Bursa merkez kazası ve köylerinden, 313, Mudanya merkez ve köylerinden 15, Gemlik merkez ve köylerinden 38, Karacabey merkez ve köylerinden 69, Orhangazi merkez ve köylerinden 15, Orhaneli'den ise 9 kişi olmak üzere Bursa genelinde toplam 459 kişi Yunanlılarca sürgüne gönderilmiştir. **Bkz.** Gündüz-Karataş-Apak, **a. g. e.**, s. 165, 181, 197-198, 228, 236-238; İhsan Güneş, "Bursa'nın Yunan Ordusu Tarafından İşgali ve Bunun Doğurduğu Tepkiler", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Ankara 1985, s. 163; Yüceer, **a. g. e.**, s. 135; Yunanlılar Bursa-Kirmastı'ya girdikleri andan itibaren evvela memleketin gençlerini toplayarak bir kısmını İzmir'e, diğer kısmını da Yunanistan'a sürgün etmişlerdir; Yalazan, **a. g. e.**, C. I, s. 79; Akıncı, **gös. yer.**

¹⁰¹ **Yunan İllerinde**, s. 60-61; Sefercioğlu, **a. g. e.**, s. 179-181.

¹⁰² **Yunan İllerinde**, s. 36; Sefercioğlu, **a. g. e.**, s. 142-143.

Adapazarı¹⁰³ ve Sapanca¹⁰⁴ gibi yerlerden sürgün edilenlerden bazıları yazık ki, sürgün kamplarının şartlarına dayanamayıp ölmüşlerdir.

5.1.9.Afyon

Yunalılar işgal ettikleri tüm Türk topraklarında olduğu gibi, Afyon'un da önde gelen sivillerini Yunanistan'ın muhtelif yerlerine sürgün etmişlerdir. İşgal ettikleri toprakların eşrafını sürgün etmek için bahane bulmakta zorlanmayan Yunalılar, Afyon eşrafından bazıları ise, "*Mustafa Kemal Hükûmeti'ne casusluk yapmak ve Ermenileri katletmek*" gibi gerekçelerle sürgün etmişlerdir.

Genellikle işbirlikçilerin ve yerli Rumların bu tür iftiralarına maruz kalmış Afyonlular, adilliği tartışmalı mahkemelerce usulen yargılanıp, suçlu bulunmuş ve sürgün edilmişlerdir. Yunanlılar böylece Afyon merkezden çok sayıda sivil sürgüne göndermişlerdir¹⁰⁵.

5.1.10.Kütahya

Kütahya merkez¹⁰⁶, Tavşanlı,¹⁰⁷ Simav, Emet, Gediz ve Uşak kasabalarında eşraf namına kimse kalmamış, buralara bağlı köylerden de üçer beşer kişi toplanmış ve bunların nereye gittiğine dair bir haber alınamamıştır¹⁰⁸.

¹⁰³ Adapazarı'ndan sürgün edilerek, Yunanistan'da dayak ve açlıktan vefat eden sivil esirlerden ismi tespit edilebilenler, Adapazarlı Osman Efendi ve Adalı Tatar Ahmet Dayı'dır; **Yunan İllerinde**, s. 60; Sefercioğlu, a. g. e., s. 180.

¹⁰⁴ Sapanca'nın Cami-i Cedid Mahallesi'nden sürgün edilen, Hafız Ahmed Hamdi Yunanistan'da vefat etmiştir; **Yunan İllerinde**, s. 17; Sefercioğlu, a. g. e., s. 113-114.

¹⁰⁵ Yunanlılar tarafından Afyon'un Zavi Sultan Mahallesi'nde oturan Mollazade Hacı Ali Paşa'nın oğlu Mümtaz Efendi, Hacı Eyüp Mahallesi'nden Hasan Efendinin oğlu Davavekili Ahmet Efendi Yunanistan'a sürgün edilmiştir; yine Afyon'un Gökçe Mahallesi'nden Nalinci Zeybekoğullarından Ahmetoğlu Kadir Çavuş, Kara Katip Mahallesi'nden Hasanoğlu Osman, Cami-i Kebir Mahallesi'nden Bekiroğlu Mehmet, Hacı Nasuh Mahallesi'nden Osmanoğlu Süleyman Ermenilerin katli bahanesiyle, Yunanlılar tarafından esir alınarak Pilo Kalesi'ne sürgün edilmişler ve 4 Mayıs 1923 tarihinde Afyon'a dönmüşlerdir; **Yunan İllerinde**, s. 5, 7, 9, 10; Sefercioğlu, a. g. e., s. 93-94; 97-98; 101-103.

¹⁰⁶ Kütahya Belediye Başkanı, Hacı Muharremoğullarından Ethem (Kaya) Yunanistan'a sürgün edilmiştir; Hocaoğlu, a. g. e., s. 261.

¹⁰⁷ Kütahya, Tavşanlı'dan Emin Ağa Yunanlılarca sürgün edilmiştir; **Yunan İllerinde**, s. 6; Sefercioğlu, a. g. e., s. 94-95.

¹⁰⁸ Akıncı, gös. yer.

Uşak'ta iki yıl kalan Yunanlılar, bu zaman zarfında, her yerde olduğu gibi burada da halka eziyet etmiş, gece-gündüz demeyip diledikleri eve girip çıkmış ve şehrin ileri gelenlerini hiçbir sebep yokken Yunanistan'a sürgün etmişlerdir¹⁰⁹. Yunanlılar, işgali müteakip Uşak'ta¹¹⁰ başta Kaymakam Ahmet Cevdet Bey olmak üzere kaza eşrafından 28 kişiyi ve kazaya bağlı yerlerden kadın, erkek ve çocuklardan oluşan yüzlerce sivil Atina'ya sürgün etmiştir.

Yunanlılar, daha çok gençler üzerinde durmuşlar ve 40-50 genci Atina'ya sürgüne göndermişlerdir¹¹¹. İzmir yoluyla Yunanistan'a sürgüne gönderilen bu insanlar arasında Uşak Müftüsü de bulunmaktaydı¹¹². Yunanlıların sürdükları Uşaklılar genelde Atina ve Korfu zindanlarına götürülmüşlerdir¹¹³.

5.1.11.Eskişehir

Yunanlılar, Eskişehir yöresinde de çok sayıda insanı yukarıda izah etmeye çalıştığımız neden ve gerekçelerle tutuklayarak, Yunanistan'a sürgün etmişlerdir. Eskişehir'den sürgün edilen siviller, tespit edebildiğimiz kadarıyla, genellikle Atina'daki Lutiye Kampı'na ve Milos Adası'na sürgüne gönderilmiştir¹¹⁴.

¹⁰⁹ Aktaş, a. g. e., s. 27.

¹¹⁰ Uşak'tan, Haşım Tekin (Bulkaz), Eczacı Salim (Alyanak), Perdahçızade Ahmet Efendi, Civelek Şakir Paşa, Ademlerin İrfan Bey, Paşaoğlu Fevzi Bey, Tarakçızade İbrahim Efendi, Acemoğlu Neşet Bey, Ali Ustaoglu Mehmet Efendi (sürgünde vefat etmiştir) Curukoğlu Mehmet Usta, Kureyş Köylü Ramazan Ağa, Karalar Köylü Mustafa Ağa, Ciğeroğlu Osman Efendi, Bacakların Osman, Zeki ve Tevfik Beyler, Yılandıların Hasan Bey, Torlak Hasan Efendi, Şadakoğlu Hallil Usta, Salih Hocaoglu İsmail Efendi, Arap Alioglu Mehmet Efendi, Çorapçıların Ömer Efendi, Alanyalıların Ata ve Babası Rasih Efendi, Rasih Efendi'nin Kardeşi Ali Efendi, Ethem (Kaya) Bey, Şaveroğlu Hacı Mustafa Efendi, Ziraat Bankası Müdürü İlyas Efendi, Kalabakoğlu Ömer Ağa, Adanalı Damadı Hacı Ahmet Efendi, Avukat Nuri Bey, Akarcıların Enver Bey, Halitlerin Halit Efendi, Arifoğlu Ali Usta, Bahçıvan Arabın Osman Ağa, Hacı Gediklerin Nuri Efendi, Tekelioğlu Kerim Efendi, Alanyalı Hafız Efendi, Hacımlı Küçük Mehmet, Rıza (Polat) ve köylerden ismi hatırlanamayan birçok kişi, Yunanlılar tarafından sürgün edilmiştir; Tümer, a. g. m., s. 20-21; Aktaş, a. g. e., s. 152-153.

¹¹¹ Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s. 280 vd.; Aktaş, a. g. e., s. 133.

¹¹² Çufalı, a. g. m., s. 45.

¹¹³ Aktaş, a. g. e., s. 149-152.

¹¹⁴ Eskişehir'in, Akçalan Mahallesi'nden Medrese Müdürü Ali Osman Efendi'nin ifadesine göre, Eskişehir'den Kadı Naim Efendi, Meclisi İdare Kâtibi Tahsin Efendi, Ticaret Matbaası sahibi Mustafa Remzi Efendi. Sabık Belediye Reisi Kenanzade Süleyman Efendi, Eytâm Müdürü Hacı Nuri Efendi, Sabık Belediye Müftüsü Süleyman Nihat Efendi, Ceza Baş Kâtibi Ahmet Efendi, Tapu Dairesinden Refik Ahmet Efendi, Mamure Mahallesi'nden Muallim Ali Nazmi Efendi, İhsaniye Mahallesi İmamı Hafız İlyas Elendi, Hacı Hafızade İbrahim Hakkı Efendi, ticaret sahiplerinden tuhafiyeci Kürt İsmail Ağa, Hacı Adil Ağa, Karapazarlı İsmail Hakkı Efendi, Cunudiye Mahallesi'nden Veli Ağaoglu İbrahim Efendi, Dede Mahallesi Sabık Muhtarı Ahmet Efendi, Dava Vekillerinden Cudi Efendi, Hafız Osman Efendi, kardeşi Şaban Efendi, fabrika müdürü Uşaklı Necip Bey olmak üzere yirmi iki kişi

Yunanlılarca işgal edilmiş tüm şehirlerde olduğu gibi Eskişehir bölgesinden Yunanistan'a sürgüne gönderilen sivillerin tamamının isimlerini tespit etmek mümkün olmamışsa da, bu bölgeden çok sayıda sivilin sürgün edildiği düşüncesini güçlendiren ipuçları vardır. Örneğin, Yunanlılar, Sivrihisar'ın önde gelenlerinden 28 kişiyi ve Belediye Meclisi Üyeleri'nin tümünü Yunanistan'a sürgün etmişlerdir¹¹⁵.

5.2.Trakya

Yunanlılar işgal ettikleri tüm Anadolu topraklarında olduğu gibi, Trakya'nın genelinde de, başta aydınlar olmak üzere yerel halktan çok sayıda insanı, kadın-erkek, çocuk-ihtiyar ayrımı yapmaksızın, Atina, Milos, Selanik, İskeçe gibi yerlerdeki sürgün kamplarına göndermişlerdir.

Örneğin, Kırkkilise'den Doktor İsmail Hakkı, Mebuslardan Nazmi ve beraberindeki birkaç kişi Milos Adası'na sürgüne gönderilmiştir¹¹⁶. Tekfurdağı, Saray, Pınarhisar, Lüleburgaz'ın ileri gelenleri de İskeçe'ye, Selanik'e ve Atina'ya sürgün edilmiş, Edirne'nin ileri gelen insanlarından her gün elli-altmış kişi toplanarak Selanik'e ve Atina'ya sürgün edilmiştir¹¹⁷.

Yunanlıların, bu şekilde Trakya'dan topladığı 2.000 kadar sivil sürgüne gönderirken, 700 kadarını vapurdan denize atması¹¹⁸, sürgünde yaşanacak acıların ilk habercisi olmuştur. Edirne, Tekfurdağı, Kırkkilise'nin ilçe ve köylerinden eşraf ve ticarethane sahipleri sürgün edilmek üzere toplanarak kabileler hâlinde Edirne yoluyla Dedeoğlu'na götürülmüştür¹¹⁹.

---

istasyona getirilerek, Karaköy, Bursa, Mudanya, yoluyla İzmir'e götürülmüşlerdir. Punta'da Tepecik karargâhında on beş gün kadar kaldıktan sonra, yine birlikte Atina'ya Lutiye Karargâhı'na sürgün edilmişlerdir; Dava Vekili Takuyiddin Efendi ise, Milos Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Eskişehir'den sürgün edilenlerden; Eskişehir Dede Mahallesi Muhtarı Hafız Ahmed Efendi, Kenanzade Süleyman, Eskişehir Hakimi, Matbaacı Mustafa Hocaşade Ali Osman, Hacı Adil, Hocaoğlu Nazmi, Tahrirât Kâtibi Hasan, Karapazarlı İsmail Hakkı, Hacı Hafızade Hakkı, Dava Vekili Osman Cudi, kardeşi Süfyan ve Eytâm Müdürü Hacı Nuri, Veli Ağa mahdumu İbrahim Efendiler yurda dönmüşlerse de, diğerleri hakkında bir bilgi yoktur; **Yunan İllerinde**, s. 27, 35; Sefercioğlu, a. g. e., s. 129-130; 141-42; Coşar, "Milos Fâciası 5", s. 5;

¹¹⁵ McCarthy, a. g. e., s. 355.

¹¹⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 52, Belge Nu: 52-1.

¹¹⁷ Şarkî Trakya, s. 22-23, 28, 37-38, 49, 52-53; **Yunan İllerinde**, s. 23.

¹¹⁸ **Yunan İllerinde**, s. 50.

¹¹⁹ Mehmet Serez, **Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ**, İstanbul 1998, s. 109.

Yunanlılar, Edirne¹²⁰, Havsa¹²¹ ve Tekfurdağı'ndan¹²² çok sayıda sivil sürgün etmişlerdir. Örneğin, Tekfurdağı'nda çok sayıda sivil iftiralarla hapsedilmiş, dövülmüş ve İskeçe'ye sürülmüştür.

Yunanlılar tarafından Tekfurdağı merkez ilçeye bağlı Kemerli köyünün bir kısmı Edirne'ye sürülmüştür¹²³. Çorlu¹²⁴ Saray¹²⁵ Saray-Hayrabolu-mahalle ve köylerinden bir kısım halk Yunanistan veya Yunan kontrolleri altındaki yerlere sürgün edilmişlerdir¹²⁶.

¹²⁰ Edirne ve kazalarından 2.264 kişinin sürgün edildiği ve bunların adlarının listesinin **ATASE Arşivi**'nde bulunduğu bilinmekle birlikte; (**ATASE Arşivi**, K. 1672, D. 390/12-10'dan -eski tasnif-nakleden A. Özdemir, a. g. t., s. 80.) arşivde yeni tasnif çalışmaları yapılmakta olduğundan 1600 numarayla kayıtlı belgeleri görme imkânımız olmaması nedeniyle burada kullanılmamıştır. Ayrıca Edirne Milletvekili Şeref Bey de sadece Mudanya görüşmelerinin başladığı gün Edirne'den 1.500 kişinin bilinmeyen bir yere götürüldüğünü ifade etmektedir. **Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. III, Ankara 1985, s. 906; Edirne'den sürgün edilenlerden ismini tespit edebildiklerimiz aşağıdadır: Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey, Tapu Kâtibi Rıza, Yemen Gazisi Mustafa, Yunanistan'a; Halif Efendizade Alaadin Bey'in hemşireleri ve Civelek Sabri'nin valide ve hemşireleri Selanik'e; Edirne Hacı Kurun Mahallesi'nden Şahin Eyüpoğlu Şerif, Kopuk Mustafa, Arnavut Kâzım, Arnavut Nadir, Ahurköy Mahallesi'nden Mustafa Muhiddin, Faytoncu İzzet, Odacı Filibeli Hüseyin Efendi, Emirli köyünden Dedeoğlu Ahmet, Arapoğlu İbrahim, Suyolcu Ömer, Topçu Ahmet Yunanistan'ın Palamidi Hapishanesi'ne; Yine Edirne eşrafından Tahsin İbrahim, Mustafa Hüseyin Efendiler İskeçe Polostra'ya; Ahmet Bey ve isimleri tespit edilemeyen 18 kişi ise Atina'ya; Defterdâr Emin Bey, Çingene Rasım, Sarraf Ahmet Ağa, Kemancı Ali, Ahmet Ağa, Arabacı Ahmet, Selimiye Camii İmamı Hafız Galip, Sandalyeci Kadir, Yolageldili İbrahim, Muallim Faik, Belediye Çavuşu Adil, Kapanızade Said Efendi, Takımcı Ali, Silivrili Ahmet Ağa, Milos Adası'na sürgün edilmişlerdir; **Şarkî Trakya**, s. 22-24, 28; Coşar, "Milos Fâciası 1, On beşini İtelemiş Erkekler Karakola!...", **Milliyet Gazetesi**, 13 Haziran 1965, s. 5; Coşar, "Milos Fâciası 4, Dikkat Edin Hepsi Ölü Değil", **Milliyet Gazetesi**, 18 Haziran 1965, s. 5; Coşar, "Milos Fâciası 6 Bitlerin Hücumu", **Milliyet Gazetesi**, 18 Haziran 1965, s. 5; Coşar, "Milos Fâciası 8, Tam 21 Tane Tabut Saydım!...", **Milliyet Gazetesi**, 20 Haziran 1965, s. 5; Serez, a. g. e., s. 110-111.

¹²¹ Edirne, Havsa'dan; Hacı Gazi Mahallesi'nden Kara Mehmedoğlu Mustafa Yunanistan'da Palamidi'ye sürülmüştür; **Şarkî Trakya**, s. 25.

¹²² Tekfurdağı eşrafından, Adil Hüseyin, Ali Rıza, Necmeddin (Seri), İbrahim Nâzım, Abdi, Hüseyin, Numan, İskeçe Poloastro'ya; Avukat Cavit Bey, Rahmi (Apak), Hacı Adil Bey, Hersekli Zaim Bey, Hoca Esad Efendi, Mehmet Adil Bey Atina'ya; Ali ve oğlu Refik, Hacı Ali Tefik Edirne'ye sürülmüşlerdir; **Şarkî Trakya**, s. 28-29; Serez, a. g. e., s. 110.

¹²³ **Şarkî Trakya**, s. 27-31; Yalazan, a. g. e., C. I, 129.

¹²⁴ Çorlu'dan sürgüne gönderilenlerden ismi tespit edilebilenler: Cavit Hoca Efendi, Akif Efendi, Musa Kaptan, İzzet Efendi, Bedri Efendi, Hakkı (Özden), Bakkal Mehmet Ağa, Hoca Hasan Efendi, Müezzın Halid Efendi, Müftü Şaban Efendi, Doktor Sabri Bey, Müftüzade Emin Efendi, Vasa Hüseyin Efendi, Kurfalı Mustafa Efendi, Tahir Ağa, Muallim Ferhat Bey, Muzaffer Efendi, Talıkacı İzzettin Emin Ağa, Yusuf Ağa, Yeniçiftlikten Mehmet Ağa, Atina'ya; Emirzade Halit Efendi İskeçe Poloastro'ya sürülmüşlerdir; **Şarkî Trakya**, s. 28; Coşar, "Milos Fâciası 6", s. 5; Serez, a. g. e., s. 109-110.

¹²⁵ Saray kazası eşrafından, Eczacı Hicri, Mustafaoğlu İbrahim Ağa, Mustafaoğlu Refik Efendi, Doktor Hüsnü Efendi Milos'a; Saray Pazarcık Mahallesi'nden, Abbas Ağa ve ailesi Hanya'ya, Şems Mahallesi'nden Sarı Nazıroğlu ve ailesi de Selanik'e; Kızılıkdere köyünden Ahmet Efendi ve Yundalan köyünden Ahmet ise, İskeçe'ye sürgün edilmiştir; **Şarkî Trakya**, s. 37-38; Serez, a. g. e., s. 110.

¹²⁶ **Şarkî Trakya**, s. 37-39; Yalazan, a. g. e., C. I, s. 130.

Saray-Büyük Yoncalı'dan 310 kişi, Dedeâğaç'tan vapurla Milos Adası'na¹²⁷, Kırkkilise¹²⁸, Kofçaz¹²⁹, Lüleburgaz¹³⁰, Pınarhisar¹³¹, Vize'den¹³²de çok sayıda sivil Yunanistan'a, sürgün edilmiştir.

Cafer Tayyar Paşa'nın, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği 4 Temmuz 1919 tarihli şifreden anlaşıldığı üzere, Yunanlıların yörede Müslüman-Türk nüfusunu azaltmak için hangi yöntemlere başvurduklarını gözler önüne sermesi bakımından Lüleburgaz'da yaşananlar, üzerinde durulmaya değer bir vakiadır.

Sürgün öyle bir şekle büründürülmüştür ki, bu örnek, tarihteki sürgün uygulamaları içerisinde sanırım tek olmalıdır. Vaktiyle Balkan Savaşları döneminde Lüleburgaz'a gelerek Ayvalı'ya yerleştirilmiş 108 Müslüman nüfus, Lüleburgaz'daki Yunan taburunun komutanı Yüzbaşı Alaçolulos tarafından sıradan bir vesika ile Yunan tebaası süsü verilerek trenle Yunanistan'a sürgün edilmiştir. Yunanlılar, Kolordu mıntikasında da aynı amaçla çalışmalar yapmışlardır¹³³.

Yunanlıların Balkan Savaşları sırasında yurtlarından sürdüğü, sonra onların sığındıkları toprakları tekrar işgal edince; “*siz bizim vatandaşlarımız idiniz buralarda ne duruyorsunuz?*” “*Sizi memlekete gönderelim*” demeleri, açıklanması oldukça güç olan bir durumdur.

¹²⁷ Saray-Büyük Yoncalı'dan, Mustafa Ağa, abisi Osman, Kutucu İbrahim, İbrahimioğlu Kâmil, Bekir Ağa, Muallim Hilmi ve Fakihullah Faik, Cafer Ağa, Kâmil (Doğan), Zaim'in Ali, Tınmaz Mustafa Yunanlılarca Milos Adası'na sürgün edilmişlerdir; Coşar, “Milos Fâciası 1”, s. 5; Coşar, “Milos Fâciası 2, Ahret Yolculuğuydu Bu!...”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Haziran 1965, s. 5; Coşar, “Milos Fâciası 3, İsmail Su Be!...”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Haziran 1965, s. 5; Serez, *a. g. e.*, s. 111.

¹²⁸ Kırkkilise'den, Muallim Sadiye Hanım ve eşi Ali Rıza Efendi önce Semadirek'e, Midilli'ye, sonra Pire'ye sonra Girit'e ve nihayet Milos Adası'na sürgün edilmişlerdir; Kırkkilise'ye bağlı Poyralı köyünden de Hacı Mehmet Ağa (Karaçam) ve Hacı Hasan (Sevinç) Yunanlıların sürgün ettiği kişiler arasındadır; Coşar, “Milos Fâciası 8”, s. 5; Coşar, “Milos Fâciası 9, Bir Korku Vardı Hâlâ”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1965, s. 5; Serez, *a. g. e.*, s. 110.

¹²⁹ Kofçaz ve civarından sürgüne gönderilenlerden ismi tespit edilebilenler, İsmail (Eser), Ahmet (Öztürk), Mehmet Ali Hoca, Mustafa Halil, Karahamza'dan Mehmet (Çetin), Yoğuntaş'tan İsmail (Elçi), Kocahıdır'dan Muallim İsmail'dir; Serez, *a. g. e.*, s. 110.

¹³⁰ Edirne Mebusu Şeref Bey, Lüleburgaz'dan 1.700 civarında sivilin Yunanlılar tarafından toplanarak götürüldüğünü ifade etmektedir. *Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. III, s. 907; Lüleburgaz'dan sürgüne gönderilenlerden tespit edilebilenler, Muallim İfâkat (Çermen), Refet Bey'in erkek kardeşi olup, bunlar Atina'ya sürülmüşlerdir; *Şarkî Trakya*, s. 43-44; Serez, *a. g. e.*, s. 110.

¹³¹ Müftü Abdullah Efendi Atina'ya, sürülmüştür; *Şarkî Trakya*, s. 49.

¹³² Vize ve civarından sürgüne gönderilenlerden ismi tespit edilebilenler, Halil Ağa, Kışlacık köyünden Muallim Hüseyin (Aydın), Taştatarlı köyünden Numan Ağa, Necip Ağa, Hüsmen Ağa, Kâni Ağa'nın büyük oğlu Ahmet Efendi'dir; Coşar, “Milos Fâciası 3”, s. 5; Serez, *a. g. e.*, s. 110.

¹³³ *ATASE Arşivi*, Kutu Nu: 31, Gömlek Nu: 13, Belge Nu: 13-4.

5.3.Denizden Sürgün

Kırım Vapuru ile Ankara Motoru Karadeniz girişinde Yunanlıların eline geçmiş, İzmit Körfezi'nde yakalan bir başka vapurun mürettebatı ile kaptanları Milos Adası'na götürülmüştür. Adadaki 3.160 esirle zor yıllar yaşayan bu sivillerden sağ kalanlar, 23 Mart 1923'te 973 kişilik esir kafilesi ile birlikte yurda dönmüşlerdir¹³⁴.

Benzer bir olayda şöyle gelişmiştir. İbrahim Kaptan, Anadolu'ya silah ve mühimmât kaçırmak ve Karadeniz şehirleri arasında asker nakletmek suçlaması ile 21 Temmuz 1921 günü, Karadeniz'den İstanbul'a gelmekte iken, Taksoz Braksi adlı Yunan savaş gemisi tarafından basılmıştır. İğneadaya götürülmüş ve burada vapurundaki yük ve para namına ne varsa hepsi müsadere ve kısmen de yağma edildikten sonra 160 yolcu ile kendisi de vapurun güverte kısmı görevlilerinden İkinci Kaptan Rahmi, Üçüncü Kaptan Halit, Kâtip Şevki, Kamarot Recep, Lostromo Abbasoğlu Eşref, Gemici Kâmiloğlu Ahmet, İsmailoğlu Durmuş, Salihoğlu Haşim, Abbasoğlu meşhur Deli Raşit (Kalkavan), ve makine kısmında Çarkçıbaşı Mahmutoğlu Mahmut ve diğerleri ile birlikte 17 maiyeti dahil 378 Türk, Edirne'de Yunan hapishanesine dönüştürülen İmâret Medresesi'ne hapsedilmişlerdir.

Daha sonra gemi mürettebatından 5 arkadaşıyla birlikte Edirne'nin Kırkkilise Hapishanesi'nde aç susuz ve işkencelerle geçen günlerin ardından Anadolu'daki millî kuvvetlere silah ve mühimmat naklettikleri iddiasıyla Yunan askerî mahkemesinde idamla yargılanmışlar ve delil bulunamadığı için idamdan kurtulmuşlarsa da mahkûm edilerek, Atina'daki Üserâ Kampı'na sürgün edilmişlerdir¹³⁵.

Benzer bir olay daha vardır ki, bu diğerlerine oranla daha da ilginçtir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'ya esir düşen ve yapılan çalışmalar neticesinde Viladivostok'tan Haya Maro adlı Japon gemisiyle, askerler ile kadın ve çocuklardan oluşan 1004 kişi, yurda dönerken Bozca Ada önlerinde bir Yunan torpidosu tarafından durdurulmuş ve içindekiler "*savaş esiri*" ilân edilerek Pire Limanı'na götürülmüştür.

¹³⁴ Ergun Hiçyılmaz, **Esir Kampları, Bana Biraz Hürriyet Yollarımsın?...**, İstanbul 2001, s. 155.

¹³⁵ İ. Sami Kalkavanoğlu, **Milli Mücadele Hatıralarım**, İstanbul 1957, s. 85-86.

Bu durumu Hilâl-i Ahmer şiddetle protesto etmiş, Uluslararası Kızılhaç Komitesi de gerekli yerlere başvurarak Türk esirlerinin serbest bırakılmasına çalışmıştır. Ancak Yunanlılar, sorunun devletlerarası hukuk açısından çözülmesi gerektiğini söyleyerek esirleri serbest bırakmamışlardır. Aynı gemide bulunan siviller, “*savaş esiri*” olmadıklarını belirterek derhal bırakılmalarını istemişlerse de, Yunanlılar, bu isteği kabul etmeyerek sivilleri serbest bırakmamışlardır.

Bunun üzerine Kızılhaç Komitesi çalışmalarına uluslararası basını da katarak devam etmiştir. Sonuçta Yunanistan doktorlar ile sivillerin serbest bırakılmasını kabul etmiş ve geriye kalanlar için Türk Ordusu’na katılmayacaklarına dair Japon Hükûmeti’nin kefil olmasını istemiştir. Neticede Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç Komitesi’nin, girişimleri sonucunda sağlık görevlileriyle, hasta kadın ve çocuklardan oluşan 396 kişinin serbest bırakılması sağlanmıştır¹³⁶.

---

¹³⁶ Milli Nevsâl, Kanaât Matbaası, İstanbul 1922, s. 188-189; Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 66.

Yaptığımız tespitlerden sonra, Yunanlılar tarafından ahalisi sürgün edilen şehirlerin listesi aşağıdaki gibidir. Buradan hareketle de, Yunanlıların işgal ettikleri hemen hemen tüm şehirlerden sivil Türkleri sürgün etmiş oldukları ortaya çıkmaktadır.

İşgal Sırasında Halkı Yunanlılarca Sürgün Edilmiş Yerleşim Yerleri		
İzmir	Kırkağaç	Çanakkale
İzmir köyleri	Kula	Biga
Bayındır	Salihli	Ezine
Bergama	Saruhan	Balıkesir
Menemen	Soma	Balıkesir köyleri
Nif	Denizli	Ayvalık ve köyleri
Ödemiş	Denizli köyleri	Balya
Tire	Buldan	Edremit ve köyleri
Torbalı	Çal	Gönen ve köyleri
Seferihisar	Çivril	Bursa
Aydın	Sarayköy	Bursa köyleri
Aydın köyleri	Afyon	Ertuğrul ve köyleri
Atça	Afyon merkez	Gemlik ve köyleri
Balatçık	Afyon köyleri	İznik ve köyleri
Çine	Kütahya	Karacabey ve köyleri
Erbeyli	Emet	Kemalpaşa ve köyleri
Germencik	Gediz	Mudanya ve köyleri
Karapınar	Simav	Orhaneli ve köyleri
Köşk	Tavşanlı	Orhangazi ve köyleri
Nazilli	Uşak	Seyidgazi ve köyleri
Söke	Uşak köyleri	Edirne
Sultanhisar	Eskişehir	Edirne köyleri
Umurlu	Eskişehir merkez	Çorlu
Manisa	Eskişehir köyleri	Havsa
Manisa köyleri	Bilecik	Hayrabolu
Alaşehir	Bozüyük	Kırkkilise
Akhisar	Sivrihisar	Kofçaz
Armudeli	Söğüt	Lüleburgaz
Çingeler	İzmit-Kocaeli	Pınarhisar
Demirci	İzmit köyleri	Saray
Eşme	Karamürsel	Tekfurdağı
Göl-Marmara	Adapazarı-Sakarya	Vize
Gördes	Adapazarı köyleri	Ankara-Haymana
Kasaba	Sapanca	Polatlı

Fakat Yunanlılar, İzmir'i terk ederken pek çok askerî vasıtalarını Yunanistan'a naklemedikleri gibi götürdükleri sivillerin önemli bir kısmını da yollarda terk etmeğe mecbur kalmışlardır.

Bu nedenle tahribâta ve mezalime uğrayan yerlerin ahali genellikle dağılmış, İzmir’de terk edilmiş olanlar bile henüz memleketlerine dönememiş olduğu için Yunanistan’a götürülen ya da yollarda öldürülen ahalinin gerçek miktarını tespit etmek mümkün olamamıştır.

200-300 kişilik kadın, çoluk-çocuk ve ihtiyardan oluşan bir sivil esirler kafilesi içinde yer alan ve Alaşehir’den İzmir’e sevk edilirken Manisa civarında Türk Ordusu’nun yetişmesi üzerine kurtularak memleketine dönmeyi başarmış olan Alaşehir’in Cami-i Kebir Mahallesi’nden, Ali (Kırmızı); sivil esirlerin, Yunanlılar tarafından nasıl toplandığı ve ne gibi şartlar içinde sevk edildiği hakkında dikkate değer bilgiler vermiştir.

Ali (Kırmızı)’nın ifadesine göre, Yunanlılar Alaşehir’i yaktıktan sonra ahalinin yangından kaçarak sığındıkları bahçeleri ya da meydanları çevirerek buradaki bîçareleri ikinci bir soygun süzgecinden geçirdikten sonra kendilerine: “*Burada kalmayınız, öldürürler, sizi İzmir’e götürelim*” diyerek istasyona sevk etmişler, hâlbuki bu kabileler istasyona vardıkları zaman son trenlerin Yunan askerleriyle dolu olarak İzmir’e gitmiş olduğunu görmüşlerdir.

Bundan sonra, Alaşehirli siviller İzmir’e doğru çekilen Yunan askerlerinin süngüleri altında yaya ve perişan bir hâlde İzmir’e sürülmeye başlanmışlardır. Açlıktan, yorgunluktan ve uğradıkları felaketin dehşetinden bîtap olan bu insanların bir kısmı Yunan askerleri tarafından yollarda öldürülmüş, bir kısmı yaralı ve baygın bir hâlde yollarda kalmış, Manisa’ya kadar olan mesafeyi üç gün üç gecede giden yaklaşık 15 kişi Manisa’ya ulaşabilmiştir.

Bu kabileleri süren Yunan askerleri, sivil esirlere, son derece vahşi ve merhametsizce muamele etmişlerdir. Esirlere yollarda yiyecek verilmediği gibi çamurlu suları bile içmeleri engellenmiştir¹³⁷.

---

¹³⁷ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964, s. 78-79; Mehmet Asım, “Yunan Mezaliminden Mes’ul Olan Kimdir?”, **Yunan Mezalimi 9**, İstanbul 1970, s. 26; Türkmen Parlak, **Yunan Ege’den Nasıl Gitti, Son Günler**, İzmir 1983, s. 339.

Yunanlılar, yöneticileri, din adamlarını, büyük toprak sahiplerini, köy muhtarlarını vb sürgün etmişlerdir. Bunlar kendilerine saygı duyulan ve yörelerindeki sözü geçen insanlar olup, ileride Yunan uygulamalarına karşı durabilecek olan kişilerdir¹³⁸. Yunanlıların Türk egemenliğini yok etmek amacıyla kullandığı sürgün, hayli etkili bir yöntem olmuştur.

6.Sürgünün Bilânçosu

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri ile birlikte, işgal sahasının hemen hemen tümünden yukarıda açıklamaya çalıştığımız amaç ve gerekçelerle yerli halktan binlerce kadın, çocuk ve ihtiyarın da bulunduğu sivil "savaş esiri" adı altında Yunanistan'a sürgün etmişlerdir.

Yunanlıların bu yolla Anadolu'dan götürdükleri sivillerin sayısını tespit etmek oldukça güçtür. Zira Yunanlıların Anadolu'dan çekilmesinden sonra bu tespit çalışmalarına başlanabilmiş, kayıtları tam tutulamayan bu sivillerin miktarı belirlenmeye çalışılmıştır.

Öyle ki, Lozan'da bulunan İsmet Paşa'ya Yunanistan'da bulunan sivil esirlerin sayısı ile ilgili bilgi akışı Rauf Bey aracılığıyla gönderilen telgraflar sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. Bu telgraflardan anlaşıldığı üzere sivillerin sayısı net olarak bilinmemekte ve tespit edilen miktarlar sürekli değişmekte ve her yeni telgraf tespit edilen sivillerin yeni miktarını İsmet Paşa'ya ulaştırmaktaydı¹³⁹. İleride de bahsedileceği üzere bu tespit çalışmaları Yunanistan ile yapılan sivil esirlerin mübadelesi anlaşmasına göre yapılan mübadele esnasında ve sonrasında da devam edecektir.

Yunanlılarca esir olarak kabul edilerek Yunanistan'a götürülen siviller, Dahiliye Nezâreti'nin valilikler aracılığıyla 1922 yılı sonun kadar tespitini yaparak Hilâl-i Ahmer'e gönderdiği listeye göre, 10.742 kişidir¹⁴⁰.

¹³⁸ McCarthy, a. g. e., s. 355.

¹³⁹ Şimşir, *Lozan Telgrafları*, C. I, (1922-1923), Ankara 1990, s. 155, 174, 181, 189.

¹⁴⁰ Çanlı, a. g. t., s. 173.

Rauf Bey'in 21 Ocak 1923 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta da Yunanistan'a sürgün edilen sivillerin miktarı olarak 10.742 sayısı verilmekte, Çatalca vilayetinden sürgün edilenlerin bu miktara dahil olmadığı ifade edilmektedir¹⁴¹. Ayrıca bu rakamlara Trakya'dan götürülenler de dahil değildir. Trakya'dan da 5.000 sivilin Yunanistan'a götürüldüğü¹⁴² düşünülürse, toplam 15.742 sivilin¹⁴³ Yunanistan'a götürüldüğü söylenebilir.

Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da, kayıtları tam olarak tutulamayan bu insanların miktarının tespitindeki yetersizlikler, gecikme vb. nedenlerle verilen rakamların sağlıklı olup olmadığı şüphesini ortaya çıkardığı ve bazı kayıtlarda yer alan rakamların büyüklük yönündeki farklılığı Yunanlılarca sürgün edilen sivillerin sayısının daha fazla olma ihtimalini güçlendirdiğidir.

Gerçekten de Yunanlıların, Anadolu'yu işgal ettikleri müddetçe şehirlerde, kasabalarda, köylerde nüfuzlu olan eşrafı ve birçok sivil Atina'ya, Selanik'e ve Adalara sürgün ettikleri ve mağlubiyetten evvel, bizzat İzmir'deki Yunan memurlarının ifadesine göre bu suretle Yunanistan'a sürgün edilmiş olan sivil esirlerin miktarının 44.000'e ulaştığı bilinmektedir.

Hatta Yunanlıların son mağlubiyet üzerine bu kadar esiri yeterli bulmayarak, yakılan ve yağma edilen yerlerde katliâmdan sonra ellerine geçen kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar binlerce sivil rehine olarak almış oldukları, bunların bir kısmının Yunan askerlerinin süngüleri altında perişan bir hâlde yürütülerek İzmir'e götürülmüş olduğu, sadece Manisa, Kasaba, Alaşehir, Uşak'tan bu yolla alınıp götürülenlerin miktarının binlere ulaştığı¹⁴⁴ bu anlamda bilinenler arasındadır.

---

¹⁴¹ Şimşir, a. g. e., s. 417.

¹⁴² Çanlı, a. g. t., s. 174.

¹⁴³ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 43.

¹⁴⁴ Us, a. g. e., s. 77-78; Asım, a. g. m., s. 25-26; Parlak, a. g. e., s. 338-339.

7.Sürgün Kampları

Kayıtları tam tutulamayan bu insanların kesin miktarı ve akıbetleri hakkında yeterli bilgilere sahip olmamakla birlikte; Yunanistan'ın değişik bölgelerinde bulunan kamplara, hapisanelere gönderilen bu insanların buralarda da mezalime maruz kalarak, büyük acılar yaşadıkları bilinmektedir.

Yunanlılar tarafından sürgün edilen sivil Türklerin bulunduğu yerler; Atina-Lutiye¹⁴⁵, Milos¹⁴⁶, Pire-Kodi¹⁴⁷, Korfu, Larisa, Yusa, Gudi, Selanik, Gulos, Preveze, Patras¹⁴⁸, Dedeğaç¹⁴⁹, Girit-Hanya, İskeçe-Postro¹⁵⁰, Palamidi¹⁵¹, Sakız, Sisam, Midilli¹⁵² ve Lefke'dir¹⁵³. Atina'da bulunan Lutiye Kampı ile Milos Adası, şiddet uygulamalarıyla ön plâna çıkan yerlerdir.

7.1.Milos Adası¹⁵⁴

12 Eylül 1922'de Saray'dan ve ona bağlı Büyük Yoncalı köyünden, Çerkezköy'den, Çorlu'dan, Silivri'den ve köylerinden esir olarak çok sayıda silahsız sivil Trakya Türkü sürgün edilmiştir. Bu insanların yanı sıra Edirne'nin köylerinden, Tekirfurdağı civarından ve Kırkkilise'den; kısacası Trakya'nın dört bir yanından binlerce Türk, sürgün edilmek üzere Dedeğaç limanında toplanmıştır.

Yunanlılar, yaşlı-genç, kadın-erkek demeksizin, bir ayırım yapmadan, ne bulursa esir diye toplamış (hatta aralarında Yunan askerlerine yataklık eden işbirlikçiler bile vardır) ve bu insanları sürgüne göndermiştir¹⁵⁵.

¹⁴⁵ Söke Havalisi, II. Kısım, s. 36-40.

¹⁴⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 550, Gömlek Nu: 52, Belge Nu: 52-1.

¹⁴⁷ Yunan İllerinde, s. 19; Sefercioğlu, a. g. e., s. 116-117.

¹⁴⁸ Ahmet Özdemir, Milli Mücadele'de Harp Esirleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 173.

¹⁴⁹ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 133.

¹⁵⁰ Gündüz-Karataş-Apak, a. g. e., s. 138; Şarkî Trakya, s. 28, 37, 38, 49, 52; Yunan İllerinde, s. 23.

¹⁵¹ Şarkî Trakya, s. 22-25.

¹⁵² Yunan İllerinde, s. 18, 50; Sefercioğlu, a. g. e., s. 115-116; 162-163.

¹⁵³ Huyugüzel, a. g. e., s. 598.

¹⁵⁴ Henüz yayınlanmadığı için yararlanma fırsatı bulamadığımız, ancak yayınlanan bildiri özetinden fikir edinebildiğimiz, XIV. Türk Tarih Kongresi'nde (9-13 Eylül 2002-Ankara) Cemalettin Taşkıran tarafından sunulan, "Milli Mücadele'de Yunanlıların Trakya'da Milos Adası'na Götdürdükleri Sivil Türk Esirlerinin Yaşadığı Facia ve Mezalim", adlı bildiride adından anlaşılacağı üzere Milos Adası'nda Yunanlılarca yapılan mezalimle ilgilidir.

¹⁵⁵ Coşar, "Milos Fâciası 1", s. 5.

Yunanlılar sürgüne göndermek üzere, Dedeğaç Limanı'ndaki Smyrna adlı vapura 15 Eylül'de kadın, ihtiyar toplam 2.084 sivil doldurmuşlardır. Yunanlılar, Büyük Yoncalı köyündeki kadınları, çocukları sürgüne göndermezken, Edirne'den, Kırkkilise'den İskeçe'den, Gümölcine'den, aralarında hamilelerin bile olduğu kadınları ve çocukları sürgün etmek için tutsak almışlardır. Sürgüne götürülen Trakyalı sivil Türklerin Smyrna vapurunda gördükleri kötü muamelelerden sonra hayatta kalabilenler Milos Adası'na götürülmüşlerdir.

Yolculuk sırasında Smyrna vapurundaki açlık, susuzluk, havasızlık ve kötü muamele nedeniyle ölenler Milos'a geldiğinde vinçlerle ambardan çıkartılarak, denize atılmışlardır. Denize atılan cesetlerden dolayı Milos koyu cesetlerle dolmuştur. Atılanların kaç ölü, kaç dişi dişi, denize atıldığı bilinmemekle birlikte sonradan anlaşıldığı kadarı ile denize atılan ölülerin sayısı 681 kişidir. Bu nedenle sahile çok sayıda ceset vurmıştır. Yalnız tel örgüler arasındaki dar şeritte 146 ceset tespit edilmiştir. Sahildeki bir çukura bu cesetler, sürgün edilen diğer Türkler tarafından defnedilerek üzerleri taş ve topraklarla örtülmüştür.

Sürgün edilenler bazen oradan oraya sürüklenmiş, sürgün yerleri sürekli değiştirilmiştir. Örneğin Kırkkilise'den öğretmen Sadiye Hanım ve eşi Ali Rıza Efendi önce Semadirek'e sonra Midilli'ye, sonra Pire'ye ve nihayet Girit Adası'na sürgün edilmişlerdir.

İngilizler Milos Adası ve koyunu Çanakkale'ye yapacakları saldırılar için önemli bir stratejik nokta olarak değerlendirmişler ve buraya bir üs kurarak barakalar inşa etmişlerdir. Milos Adası'ndaki rehinelere tümü, bu barakalarda sürgün günlerini geçirmişlerdir. Etrafı tel örgülerle çevrili, makinalı tüfek kulelerinin bulunduğu bu kampın, sadece açık olan bir yanı olup orası da küçük bir kumsal ve kayalarla çevrili olan deniz tarafıdır. İngilizlerin yaptıkları barakalar, küçük olmayıp 100-120 kişi alabilecek büyüklükte barakalardır¹⁵⁶.

---

¹⁵⁶ Coşar, "Milos Fâciası 2, 3, 4, 5, 8", s. 5.

Adalar Denizi'nin ortasındaki bu küçük ada, Milos Adası, kurak bir ada olup, 11 yıldır birkaç damla dışında yağış almamasına rağmen, sivil Türklerin adaya sürgün gelmesinden sonra ise yağmursuz gün geçmemiştir¹⁵⁷.

Milos Adası'nda Anadolu ve Rumeli Müslüman ahalisinden kadın-erkek beş bin kadar sivil, esir olarak tutulmuştur. Adadaki bu sivillerin beslenme koşulları son derece yetersiz olup, altı kişiye günde yalnız bir ekmek verilip, başka gıda verilmemiş, bu suretle esirlerin büyük bir kısmı açlıktan ölmüştür. Ayrıca Yunan Jandarmaları adadaki esirleri keyfi olarak öldürdükleri zaman yaptıklarından dolayı da Yunan Hükümeti tarafından sorumlu tutulmamışlardır¹⁵⁸.

Milos Adası'ndaki açlık o kadar büyük boyutlara ulaşmıştır ki, kampta bulunan sivil tutsaklardan İskeçe'den sürgün edilen Hilmi Efendi'nin yardımı ile yakınlardaki Plata köyüne kaçabilen birkaç kişi, buradan birkaç tencere ve kibrit getirebilmişler ve yamaçlardan topladıkları otları kaynatarak tek kaşıkla yemişler ve posasını süzerek suyunu içmişlerdir.

Milos Adası'nda sürgünde bulunan Türklerin kampta yattıkları barakaların altı tahtadan olup, battaniye, yorgan hatta çuval bulmanın imkânsız olduğu bu yerde sivil esirler, bulabildikleri düz taşları mümkün olursa çuval parçaları ile sararak yastık olarak kullanmışlardır.

Milos Adası'na apar topar sürgün edilen bu sivillerin üzerlerinde de doğru dürüst giyecekleri olmayıp, olan giysileri de zamanla yıpranmıştır. Bu nedenle, açlıktan kötü muameleden ya da hastalık nedeniyle ölenleri gömdükten sonra, ölümlerin üzerinden çıkan elbiseleri toplayıp, bir şeyi olmayan esirler kendi aralarında paylaşmışlardır. Kampta ölenler denizde yıkanıp kumsalda esir Türklerin elleri ile açtıkları çukurlara defnedilmişlerdir¹⁵⁹.

---

¹⁵⁷ Coşar, "Milos Fâciası 6", s. 5.

¹⁵⁸ Yunan İllerinde, s. 33, 34; Sefercioğlu, a. g. e., s. 139, 140.

¹⁵⁹ Coşar, "Milos Fâciası 5", s. 5; Coşar, "Milos Fâciası 6", s. 5.

Yetersiz beslenme koşullarının yanı sıra sağlık yönünden de oldukça elverişsiz şartlara sahip olan Milos Adası'nda tifüs salgını ortaya çıkmıştır¹⁶⁰. Sabun ve sıcak su bulmanın imkânsız olduğu kampta banyo yapmak soğuk su nedeniyle mümkün olmamıştır. Yapanlar ise, ağır bir şekilde hastalanmıştır. Bu nedenle kişisel temizlik yapılmayan kampta, zamanla bitler ortaya çıkmış ve sivil tutsaklar yoğun bir bit problemi ile karşı karşıya kalmışlardır.

Kampta bitler o kadar çoğalmıştır ki, esirler çalılardan yaptıkları fırçalar ile barakaları temizlemeye çalışmışlardır. Ancak bu çabaları yeterli olmamış ve nihayet bitler beraberinde tifüs hastalığını getirmişlerdir. Esirler arasında yayılmaya başlayan tifüs salgınına karşı ilaç bulunamaması nedeniyle mücadele edilememiş ve hemen her gün her barakadan birkaç kişi tifüs hastalığı nedeniyle ölmüştür. Yunanlıların bu konuda hiçbir girişimde bulunmamalarına rağmen, Çorlu Belediye Tabibi Sabri Bey çaresizlik içerisinde tifüse karşı yoğurt ile mücadele etmeye çalışmıştır.

Türk ve Yunan savaş esirleri işi ile ilgilenecek uluslararası komisyonun başkanı İsviçreli Albay Wildbolz, tifüs salgını ile ilgili 14 Mayıs 1923 tarihli raporundaki tespitleri de bu yönde olmuştur:

“Milos Adası'nda Türk harp esirleri arasında tifüs salgını görülmüştür. Komisyonumuz 23 Şubat 1923 tarihinde müdahale zorunluluğunu duymuş ve ciddi sıhhi tedbirler alınabilmiştir. Fakat o tarihe kadar 300 Türk esiri tifiüsten kurtulmuştur”¹⁶¹.

Adadaki sivillerin memleketlerinden gönderilen para ve mektuplar esirlere verilmemiştir. Esirler adına gelen mektup ve paralardan bir miktarı memlekete iadelerine yakın bir zamanda verilmiş ve iadelerinden üç gün önceye kadar Yunan parası Drahmi verilmiş ise de, bu para verildikten sonra yola çıktıklarından bir fayda sağlamamıştır. Giyecek namına ancak yurda iade edilmeden bir kaç gün evvel Yunan askerlerinin üzerinden çıkan eski elbiselerden bir miktarı, avret yerleri dahi açık kalmış olan bazı esirlere verilmiştir.

---

¹⁶⁰ Serez, a. g. e., s. 110.

¹⁶¹ Coşar, “Milos Fâciası 6”, s. 5; Coşar, “Milos Fâciası 7, ve Tifüs Başladı”, **Milliyet Gazetesi**, 19 Haziran 1965, s. 5.

Milos Adası'nda gıdasızlıktan günde sekiz-on kişi hayatını kaybetmiştir. Mevcut 5.000 esirden 3.000'i geri dönememiştir. Milos Adası'ndaki Trakyalılar öncelikle ayrı bir vapurla iade edildikleri gibi, Anadolu'lular da ayrı bir vapurla İzmir'e iade edilmiştir. Milos'da kalan ve bir çadıra yerleştirilen 80 kadar hasta sivil esir, daha sonra Yunanlılar tarafından çadır ile beraber yakılmıştır¹⁶².

Oskar Lusiknan adlı İsviçreli bir mühendis Kütahya-Simav'da görevli iken, Yunanlılar tarafından yakalanmış ve Türk uyruklu olduğu ileri sürülerek "savaş esiri" diye Milos Adası'na sürgün edilmiştir.

Kurtulduktan sonra Kızılhaç'ın İstanbul temsilcisi M.G. Burnier önünde konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

*"14 Eylül 1922'den itibaren Milos'a getirilen Türk esirlerin sayısı 3.800'dür. 1 Ocak 1923'de bunlardan yalnız 2.400'ü sağ kalmıştır. Bunları getiren gemi daha limana vardığında 600 kadarı doğrudan denize atılmıştır. 200 rehine de açlıktan ve dayaktan ölmüştür. Hastalıktan ölmekte olan 80 kadar esir de bir mağaraya kapatılmış ve mağaranın ağzı taşlarla örülerek diri diri gömülmüşlerdir. 500 kadar rehine de soğuktan, açlıktan ve kötü muameleden ölmüştür"*¹⁶³.

Hilâl-i Ahmer temsilcisi Muzaffer Bey, Milos'a geldiğinde esirlerin içler acısı durumunu görünce Kızılhaç doktorlarına şunları söylemiştir:

"-Aracılığımızla buraya ilaç yolladık. Yatak, yorgan, battaniye yolladık. Verdiririz dediniz. Nerede bunlar ? Aylar önce bu ilaçlar verilmeliydi".

Anlaşılan Hilâl-i Ahmer'in gönderdiği yardımlar Milos'a ulaşmıştır. Ancak, Yunan askerleri bunları alıp burada bulunan Türklere dağıtmayıp, başka bir yere koymuşlardır. Muzaffer Bey'in geldiği gün Adamos köyündeki bir depodan bu malzemeler çıkarılıp hepsi kampa getirilmiştir¹⁶⁴.

¹⁶² Yunan İllerinde, s. 34; Sefercioğlu, a. g. e., s. 140.

¹⁶³ Coşar, "Milos Fâciası 5", s. 5.

¹⁶⁴ Coşar, "Milos Fâciası 8", s. 5.

7.2.Lutiye Kampı

Lutiye Kampı, Yenişehir şosesi ile Patras ve Selanik demiryolları arasında boş bir alan olup, Yunanlıların Selanik deposundan ellerine geçirdikleri Doksan Üç Harbi'ne şahit olmuş, eski konik çadırlar ile Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransızlar tarafından inşa edilerek bırakılmış dört pavyondan oluşan bir yerdir¹⁶⁵.

Çadırılı Userâ Karargâhı olarak da adlandırıldığı anlaşılan¹⁶⁶ Lutiye Kampı, dağıtım merkezi olduğundan 800-900 ve 1.000 ile 3.000 esirin kampta toplandığı görülmüştür¹⁶⁷. 2.000 esirden 800 kadarı sivil geriye kalanı askerdir. Bu sivil esirler arasında; 8-10 kadın, kadınlar arasında hamileler ve emzikli olanlar, doksan yaşında yaşlılar, üç-beş yaşında çocuklar, her iki gözü kör olanlar, yürümeye muktedir olmayan kötürümler da vardır.¹⁶⁸

Lutiye'de sürgün bulunan sivil Türk esirler, hayatta kalabilmek için büyük problemlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu anlamda onların Lutiye'de göğüslemek zorunda kaldıkları sıkıntılar, bu başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

7.2.1. Temel İhtiyaçlar Konusunda Yaşanılan Sıkıntılar

Lutiye'de sivil Türk esirleri, barınma, beslenme, giyim ve en temel ihtiyaçlar konusunda büyük sıkıntılar yaşamışlardır.

Lutiye'de sivil Türk esirler, çoğunlukla yağmur tutmayan ve içinde korunmanın mümkün olmadığı ahır ve delik-deşik, eski, parçalanmış çadırlarda kalmışlardır. Tüm bu olumsuzluklarla birlikte örtü diye verilen yarımşar battaniyenin altında, su içinde yatmak zorunda kalmışlardır. Bu durumun düzeltilmesi için esirler tarafından yapılan tüm müracaat ve şikayetlere karşı, bu anlamdaki olumsuzluklara hiçbir çare bulunamamıştır¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Yunan İllerinde, s. 45-46; Sefercioğlu, a. g. e., s. 156-157.

¹⁶⁶ Engin Berber, Teğmen Zeki (Yoldaş), İstanbul 1994, s. 28.

¹⁶⁷ Yunan İllerinde, s. 60; Sefercioğlu, a. g. e., s. 179-180.

¹⁶⁸ Yunan İllerinde, s. 45-46; Sefercioğlu, a. g. e., s. 156-157.

¹⁶⁹ Yunan İllerinde, s. 8, 19, 29, 62; Sefercioğlu, a. g. e., s. 98-99; 116-117; 131-133; 181-182.

Kampta esirlere, günde iki defa yemek verilmiştir. Bu da sekiz dirhem miktarında balık, (yarım tütün balığı ya da iki adet fiçı sardunyası), dört adet zeytin, yedi buçuk dirhem peynir veya tahin helvasından oluşmaktadır.

Sıcak yemek verildiği zamanlar, fasulye, patates veya mercimek, pirinç, nohut, kurtlu bakla çorbası ile bir miktar kokmuş zeytinyağı verilmiştir. Verilen “*bulaşık suyu*” gibi zeytinyağlı pirinç çorbasından dizanteri ve ishal meydana gelmiştir. Yunanlılar, iki yüz kiloluk kazana iki kilo fasulye, ikiyüz dirhem zeytinyağı koyarak hazırladıkları yemekten tüm esirlere birer kepçe dağıtmışlardır. Bazen bayramlarda ya da paskalyada etli yemek verdikleri de olmuştur.

Esirler akşamdan sabaha, sabahtan öğleye kadar kaynaya kaynaya kırmızılığını kaybolmayan kazana atılmış bir kaburga öküz etinden hazırlanan bu yemekten, hiçbir gün karnı gereği gibi doymadığı için zorla da olsa yiyerek, karınlarını doyurmaya çalışmışlardır. Sağlıksız olan bu yemekten ertesi günü rahatsızlanmışlar ve çoğu ishal olmuştur.

Diğer öğün, bazı gün on taneden fazla olmamak üzere zeytin, bazı gün birer lokma helvadan oluşmuştur. Verilen ekmek siyah kepekli buğday unundan yapılmış ve içinde yabancı maddeler ve zararlı şeyler (genellikle zehirli maddelerle) karıştırılmıştır. İnsanın hayatının devamına hizmet etmekten pek uzak olan bu ekmek veya katıkları almak için, esirler saatlerce yağmur altında ıslanmak ve uzun mesafelerden sırtla odun, su vesair eşya taşımak, türlü sövüp saymaya maruz kalmak ve bazen de dayak yemek mecburiyetinde kalmışlardır¹⁷⁰.

Kamptaki diğer bir problem de yeterli suyun bulunmamasıdır. Karargâhta su deposu ve çeşmeleri bulunmakla birlikte, bu çeşmelerden su akmadığı için sürgündeki Türkler için su, büyük bir problem olmuştur. Su bahanesiyle esirler birçok defa soyulmuşlardır. Su şirketine olan borç ödenmediği için su akmıyor diye her on beş-yirmi günde, bir defa resmen zabıtalara delaletiyle bu para esirlerden toplanmış, fakat su yine akmamıştır. Kampta bulunan siviller, garnizonun beş yüz metre yakınındaki kiliseden su alabilmek veya getirtebilmek için çavuşu, neferi ayrı ayrı tatmin etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

¹⁷⁰ Yunan İllerinde, s. 5, 29, 36, 46, 47, 57, 62; Sefercioğlu, a. g. e., s. 93-94; 131-133;142-143; 156-158;175-176; 181-182.

Adeta abone olunur gibi beşer Drahmi veren dört-beş günlük su temin edilebilmiş, parası olmayanlar bir matara su için kovulmuş, hakaret edilmiş ve hatta dövülmüşlerdir¹⁷¹. Parası olmadığı için rüşvet veremeyip te temiz su temin edemeyenlerin içtiği su kireçli terkos suyu olmuştur. Parası olmayan tutsaklar izin verildiği takdirde, bir buçuk saat mesafede bulunan çok az sayıdaki civar bahçe kuyularından su getirtmeye mecbur kalmışlardır. Çoğunlukla izin verilmediğinden, günlerce susuz kalanlar olmuştur. Bu nedenle susuzluktan çok sayıda sivil Türk esir ölmüştür.

Susuzluktan ölenlerin yanı sıra içtikleri suyun sağlıklı olmaması nedeniyle hastalığa yakalanarak ölen esirler de olmuştur. Zira kuyu suyu içmeye mecbur kalan esirler esasen bulanık ve kullanmaya uygun olmayan ve her çeşit pisliği içinde barındıran bu sular nedeniyle dizanteri hastalığına yakalanmışlardır. Hastalığa yakalananlar çamur üstünde yatırılmış, hastahaneye kabul edilmemişlerdir. Bu yüzden fakir esirlerden birçoğu dizanteri hastalığından vefat etmiştir¹⁷².

Yunanlıların kampta ihtiyaç gidermek için yaptıkları çukurlar, çadırlardan beş yüz metre geride ve her iki demiryolu arasındadır. Çukurlar bir metre genişliğinde, on metre uzunluğunda ve derinliği de bir metreden fazladır. Bu çukurlar yüzünden esirlerin başından çok sayıda kötü olay geçmiştir.

Esirler yağmurlu havalarda kaldıkları çadırlardan çukurlara gitmekte oldukça zorlanmışlar, çukura düşmek tehlikesi ile yüz yüze gelmişlerdir. Geceleri ihtiyaç gidermek isteyen esirler birkaç kişi birleşip çukurlara gitmek zorunda kalmışlardır. Zira teker teker gidildiği zaman nöbetçi Yunan askerleri tarafından soyulmuşlardır. Bazen de çok sayıda sivil esir Yunan askerlerince öldürülerek bu çukurlara atılmıştır¹⁷³. Yunanlılar, bu kampta bulunan esirlere elbise, çamaşır ve ayakkabı vermemişlerdir. Çoğu zaman bu siviller çıplak gezmüşlerdir. Bazen Hollanda sefiri veya Amerika Salib-i Ahmer temsilcisi geliyor diye kamptaki esirlerin kimisine elbise, kimisine battaniye ve kimisine potin dağıtılmaya başlandığı görülmüştür.

¹⁷¹ Yunan İllerinde, s. 46; Sefercioğlu, a. g. e., s. 156-158.

¹⁷² Yunan İllerinde, s. 19, 28, 36, 57; Sefercioğlu, a. g. e., s. 116-117; 130-131; 142-143; 175-176.

¹⁷³ Yunan İllerinde, s. 6, 48, 58; Sefercioğlu, a. g. e., s. 94-95, 159-160; 176-177.

Aynı zamanda Yunanlılar kamp ziyaret edildiği zaman çıplakların sayısı hemen bütün esirlerin sayısına eşit olduğu için bu insanların bir kısmını yakındaki tarlalara göndererek kampta elbisesi olmayan esirlerden kurtulmaya çalışmışlardır. Bu durum ziyaretçiler gidene kadar devam etmekte olup genel de iki saat sonra Yunanlılar Türk esirlerine verdikleri tüm elbiseleri derhal geri toplamışlardır. Tarlalarda saklı olanlar da karargâha getirilmiştir. Ancak mübadele meselesi gündeme gelince bazı asker ve sivil esirlere ayakkabı, eski çamaşır, biraz elbise verilmiştir ki, memleketlerine bunlarla dönmüşlerdir¹⁷⁴.

7.2.2. Çalışma Şartları ve Sivil Türklere Yapılan Kötü Muameleler

Bu kampta bulunan sürgünler, her türlü hakarete, kötü muameleye maruz kalarak, zor şartlarda, taş ocaklarında ve ağır angaryalarda çalışarak, yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Lutiye'de bulunan sivillere dayak atılmış, işkence yapılmış ve yanlarında bulunan para, saat, kehribar, sigara takımı gibi kişisel değerli eşyası gasp edilmiştir. Öyle ki, Yunanlılar esirlerden bazılarının ağızlarından altın dişlerini dahi kasaturayla sökerek almışlardır. Esirlerin kaldıkları çadırlara girilerek eşyası gasp edilmiştir. Bu hırsızlıktan ve soygunculuktan şikayet edenler alenî dayağa, baskıya, hapis ve korkutmaya maruz kalmıştır.

Memleketlerinden gelen paralar ya saklanılıp sahiplerine verilmemiş ya da Yunan askerleri ve subayları tarafından türlü bahanelerle ellerinden alınmıştır.

Lutiye'de bulunan sivil Türk esirler, iş yapmıyorlar diye ayaklarından bağlamak suretiyle meyva ağaçlarına asılarak Yunan askerlerinin öfkeleri dininceye kadar dövülmüşler, çadırlara hücumla "*hâlâ bunlar gebermediler mi?*" diye içerde bulunanlara ateş edilerek öldürülmüşlerdir. Bu şekilde günde iki, üç, bazen; on tane cinayet işlenmiştir. Bu suretle karargâh civarında büyük bir İslâm Kabristanı meydana gelmiştir¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Yunan İllerinde, s. 29, 48, 49; Sefercioğlu, a. g. e., s.131-133; 159-162.

¹⁷⁵ Yunan İllerinde, s. 5, 6, 28, 58, 60; Sefercioğlu, a. g. e., s. 93-95; 98-99; 130-131; 176-180; Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 45, 46.

Sebepsiz yere dayak, işkence ve her türlü hakaret, insanlık ve medeniyetle uyuşmayacak davranışlar her zaman Lutiye'deki sivil Türk esirlere reva görülmüştür. Her gün birer bahane ile ölenler, öldürülenler olmuştur. Angarya vesilesiyle kırk kişi götürülmüş, otuz iki kişi dönmüştür. Erzak taşımağa diye otuz beş kişi götürülmüş, on dokuz kişi dönmüştür. Kalanlar için ya başka karargâha sevk edildi, ya da cephanelikte angaryacı olarak alıkondu denilmiştir.

Gerçekten karavana dağıtılırken sırasını kaybeden bir esirin, mutfak nöbetçisi Yunan askeri tarafından odunla dövülerek öldürüldüğü ve gece çadır yakınında abdest bozdu bahanesiyle bir esirin karargâh hapisanesine götürülüp sabaha kadar dövüldüğü ve iki gün sonra öldüğü, şâhidi bulunan olaylardandır.

Yenişehir şosesi, karargâh içerisinden geçtiği için her gün gelip gidenlerin hakaretleri esirler için tahammül edilmez bir düzeye ulaşmıştır. Bir gün bir süvari askeri şoseden geçerken karargâhın önünde durmuş, “İçinizde Afyon Karargâhi'ndan gelen var mı?” diye sormuş, “var” cevabını alınca hemen tabancasını çekip orada bulunanlara ateş etmiştir. Kurşun gitmiş, çadırdaki yatan Aydınlı bir esirin omzundan girerek diğer omzundan çıkmış, nöbetçiler bu olayı gördükleri hâlde ilgisiz kalmışlardır. Ateş eden Yunan askeri hiçbir şey olmamış gibi, yoluna devam ederek oradan uzaklaşıp gitmiştir.

Anadolu'da millî kuvvetler karşısında uğradıkları bozgunlardan kurtulabilen Yunan askerleri, Trakya'ya sevkleri esnasında kamp yakınlarından geçerken intikam almak için Türk esirlere devamlı ateş etmişlerdir. Yunan askerlerinin kurşunlarından yaralanan sivil Türk esirleri yine kampta sürgün olarak bulunan Türk doktorları tarafından tedavi edilmiştir¹⁷⁶. Karargâhta Yunan askerleri, esirleri dövmek, hakaret etmek ve öldürmek konusunda geniş bir yetkiye sahiplermiş gibi hareket etmişlerdir.

Geceleri bir çadırdan diğer çadıra giden herhangi bir esir “*sen burada su döküyordun*” iftirasıyla ölünceye kadar dövülmüştür. Karargâh Selanik, Patras demiryolu hatlarıyla bir üçüncü şose arasında kurulmuş olduğundan, trenle geçen serseriler genellikle esirleri taşlamışlar, hakaret etmişler ve bazen de silah atmak suretiyle ölüm tehlikesi saçmışlardır¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Yunan İllerinde, s. 36, 47, 48; Sefercioğlu, a. g. e., s. 142-143; 158-160.

¹⁷⁷ Yunan İllerinde, s. 58; Sefercioğlu, a. g. e., s. 176-177.

7.2.3.Sivil Türklere Getirilen Kısıtlamalar

Yunan askerlerince esirlerin ailelerinden gelen mektuplar ya yırtılmış, yakılmış, sahiplerine verilmemiş ya da esirlere para karşılığında satılmıştır; yani her esir, ailesinden gelen mektubu para verirdiyse öyle okuyabilmiştir. Parası olmayanlar mektuplarını satın alabilmek için çadır çadır dolaşıp, para toplamaya çalışmışlardır.

Yunan askerleri, esir Türklerin mensup oldukları İslâm dinine sövüp sayarak Peygamberine kaba küfürler ederek hakarete bulunmuşlardır. Aralarında bulunan din adamlarını “*siz hocasınız*” diye aşağılayıp dövmüşler, ezan okunmasını, namaz kılınmasını yasaklayarak ibadet etmelerini engellemişlerdir. Açlıktan, dayak ve işkenceden ölen Türkleri defnetmek için izin vermemişlerdir. Cenaze günlerce meydanda kalarak sıcaktan koktuktan sonra yıkanmadan, kefensiz olarak defnettirmişlerdir.

Esirler arasından para toplanarak tedarik edilen odun ile ateş yakılıp, su ısıtılabilmiş ve böylelikle mevta yıkanabilmiştir. Kefen yerine bulunabilen herhangi bir beze sarılmıştır. Kabristana nakil de bir mesele teşkil etmiştir. Cenazeler, bir buçuk saat uzaklıktaki kabre rica minnet izin alınarak defin için götürülebilmştir.

Lutiye’de defin için izin almak her zaman mümkün olmamış bu nedenle defnedilemeyen cenazelerin kokmaya başladığı görülmüştür. Örneğin, Averof Hapishanesi’nde mevcut mahkûmlardan otuz kadar kadından birisi vefat etmiştir. Vefat eden bu kadının cenazesinin kaldırılmasına önce müsaade edilmemiş, tüm uğraşların sonunda dördüncü gün defnedilmesine müsaade edilmiştir¹⁷⁸.

Sonuç olarak Yunanlılar, her fırsatı, her vesileyi esir Türklere işkence etmek için bir ganimet gibi değerlendirmişler, uluslararası ve insanî değerleri hiçe saymışlardır.

¹⁷⁸ Yunan İllerinde, s. 5, 6, 47, 49, 58, 62; Sefercioğlu, a. g. e., s. 93-95; 158-162; 176-177; 181-182.

7.2.4.Hristiyanlaştırma Faaliyetleri

Yunanlılar, kampta bulunan bazı sivilleri evlerine hizmetçi olarak götürmüşlerdir. Daha sonra hizmetçi olarak götürüldükleri esirleri, evlerdeki bakire Yunan kızlarına tecavüz ettikleri gerekçesi ile Hristiyan olmaya zorlanmışlardır. Döverek, işkence ederek; yapılan baskıların neticesinde tecavüz ettikleri ileri sürülen Yunan kızlarıyla evlendirilerek Hristiyan yapılmışlardır.

Lutiye'de İbrahim isminde bir çocuk, gece silahlı askerler tarafından pavyondan kaldırılarak götürülmüş ve ertesi gün Hristiyan olarak geri dönmüştür. Bu nedenle, Karargâh Kumandanlığı'na, Esirler Umumi Müfettişliği'ne yapılan şikayetler neticesiz kalmış meseleyi takip etmek isteyenlerin hepsi susturulmuştur.

Anadolu'dan giden her Yunan subayının zorla götürdüğü Türk kızları, Hristiyan yapılmıştır. Bu kızların, Yunan diline ve de adetlerine yabancı oldukları için çektikleri sefalet ve perişanlığı bu kampta yer alan esirler şâhit olmuştur. Buna benzer yaşça ufak kız ve erkek çocukların sayısı pek çoktur. Bu çocuklar Yunan Yetimler Yurdu'nda, Kiliseye bağlı okullarda Hristiyan yapılarak çalıştırılmışlardır¹⁷⁹.

7.2.5.Yetersiz Sağlık Hizmetleri

Lutiye'de ne hasta yatırılacak muntazam bir yer ve ne de ilaç bulunmaktadır. Hasta olanlar hastahaneye kaldırılmıştır. Ancak hastalar Lutiye esir karargâhından Pire'deki hastahaneye kadar olan otuz kilometrelik yolda esirlere taşıtılmıştır. Hastaneye gidip de iyileşerek dönen müstesna hiçbir hasta yoktur, yalnız bir kişi hastahane koğuşundan kaçarak karargâha gelmiştir.

Atina'nın Lutiye Karargâhı'nda birçok esir, hasta olmadan hastahaneye sevk edilerek kasten zehirlenmiş ve zorla içtikleri zehirli sıvının verdiği acı üzerine, on iki saat içinde acıklı bir ızdırab içinde hayatlarını kaybetmişlerdir¹⁸⁰. Bu şartlara tahammül edemeyerek hasta olan ve hastahaneye giden esirler, hastahanenin alt katında mermer koridorlar üzerinde bir iki gün taşlar üzerinde bekletilmişlerdir.

¹⁷⁹ Yunan İllerinde, s. 6, 49-50; Sefercioğlu, a. g. e., s. 94-95; 160-163.

¹⁸⁰ Yunan İllerinde, s. 6, 28, 36, 47, 61; Sefercioğlu, a. g. e., s. 94-95; 130-131; 142-143; 158-159; 180-181.

Hasta esirler, bu müddet zarfında ölürlerse ne ala, ölmezler ise adalardan birine geldiği gibi sedyesiyle birlikte götürülüp, ölüme terk edilmişlerdir¹⁸¹.

8.Yunanistan'daki Türk Esirlerine Yardım Çalışmaları

Yunanlılar, Türk topraklarını işgal ettiklerinde, yerli halktan içlerinde kadın, çocuk, ihtiyarın bile bulunduğu binlerce sivil savaşı alanlarından esir aldıkları askerlerle birlikte; Yunanistan'a ve Anadolu'da işgal altında bulundukları yerlere sürgün etmişlerdir. Bu sivil Türk esirlerinin yurtlarından, sürgün yerlerine gidinceye kadar gördükleri zulmün, esir kamplarında da devam ettiği, Milos ve Lutiye'ye sürgün edenlerin yaşadıklarından verdiğimiz örneklerden de anlaşılmaktadır.

Esirlikleri iki seneye yaklaşan bu çaresiz insanlar, ailelerine bir tek mektup bile gönderememişlerdir. Çeşitli hastalıkların kol gezdiği hapisanelerde, bütün hukuk kurallarını çiğneyerek hapsedilen siviller, dayanma gücünü aşan koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan, Türkler tarafından savaş esiri olarak tutulan Yunan askerlerine, Yunanistan'ın elinde tuttuğu Türk esirlerine göre çok daha iyi davranılmış ve bu esirlere uluslararası kurallara göre muamelede bulunulmuştur.

Türk Hükûmeti'nin istediği, işte bu durumu uluslararası platformda ortaya çıkarmak ve büyük ülkelerin Yunanistan'a yapacağı baskı ile Türk esirlerine insanca davranılmasını sağlayabilmektir. Türkiye'deki Yunan esirlerinin durumu gözler önüne serildiğinde iki taraf arasındaki farkı gören büyük ülkelerin duruma sahip çıkacağı umuduyla Müdafaa-ı Milliye Vekili, Hâriciye Vekâleti'nin de önerisini değerlendirerek bu yönde girişimi başlatmıştır.

Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nden bir heyetin Yunanistan'daki Türk esirlerinin kötü durumlarını haber vermesi üzerine, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 22 Kasım'da Cenevre'deki Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne telgraf çekerek, bu yakışıksız davranışa bir son verilmesini istemiş, iki gün sonra da 13 maddelik bir rapor yazmıştır. Ayrıca, Anadolu'daki Yunanlıların durumlarını da gözlemek üzere tarafsız bir heyet gönderilmesini istemiştir¹⁸².

¹⁸¹ Yunan İllerinde, s. 47, 58; Sefercioğlu, a. g. e., s. 158-159; 176-177.

¹⁸² Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 43-44.

Türklerin Yunanistan'da kötü muamele ve şiddete maruz kaldıkları hakkında yazılan rapor, aslında Atina Askerî Hapishanesi'nde bulunan gerek askerî gerekse sivil esirlere yapılan muameleler hakkındaki gözlemlerini 13 maddelik bir rapor hâline getirerek, 28 Eylül 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na gönderen Cafer Tayyar Paşa'nın mektubuyla aynıdır¹⁸³. Bizim gerek Milos Adası'ndaki gerekse Lutiye Kampı'nda bulunan sivil Türk esirlerine yapılan muameleler hakkında verdiğimiz bilgileri doğrulayan rapor ise şöyle idi;

(1-8. maddeler asker esirlerle ilgili bilgileri içerdiğinden burada üzerinde durulmayacaktır).

9. Esir edilen Türkler dışarıda çeşitli hizmetlerde istihdam olunmakta ve kendilerine yalnız kuru ekmek, bazen biraz yemek verilerek çıplak ve sefil bir hâlde yaşatılmakta ve bu zavallılar en küçük sebep ile darp edilmektedirler.

10. Memleketlerinde iş güçleriyle meşgul iken en küçük sebep ve bahanelerle esir sıfatıyla tutulup getirilen devlet memurları ve halktan 14-15 yaşlarındaki çocuklar ve 70 yaşlarındaki ihtiyar siviller Lutiye Üserâ Karargâhı'nda çadırlarda ve genellikle toprak üzerinde yatırılmakta ve ölenlerin cesetleri her türlü dinî merasimden mahrum bir hâlde Hristiyan mezarlıklarına defnedilmektedir.

12. Üserâyaya gelen mektuplar kendilerine verilmemekte ve bu mektuplar ekseriyetle toplattırılarak yakılmaktadır.

13. Yunanlıların üserâyaya reva gördükleri gayriinsanî muamelelere son verilmesini sağlayacak, bu yöndeki şikayetleri kabul edecek bir merci ve makam yoktur.

Üserâyı muhafazaya memur her Yunan askeri, şahsi terbiyesine göre muamelede bulunmakta serbesttir. Bu askerler özellikle Türklere karşı yapacakları kötü muameleler için kimseye hesap vermeye mecbur tutulmamaktadırlar.

Türk Hükûmeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu insana yakışmayan koşullara bir an önce son verilmesi için Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne başvurmuştur. Yunanistan ve Türkiye de, iki tarafın elinde bulunan esirlerin tarafsız bir uluslararası komite tarafından denetlenmesini istemiştir.

---

¹⁸³ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 57, Eylül 1966, Vesika Nu. 1317.

Bu başvuru sonucu, Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi tarafından Mösyö Schatzmann Yunanistan'a ve Dr. A. W. Roehric Anadolu'ya iki tarafın esirlerini görüp rapor hazırlamaları için gönderilmiştir¹⁸⁴. Yunan esirlerinin¹⁸⁵ durumlarını görmek ve incelemelerde bulunmak üzere, 27 Aralık 1921'de İstanbul'a gelen Dr. Roehric, Mersin, Kayseri, Ankara-İnebolu yolunu takip ederek Yunan savaş esirlerinin bulunduğu yerleri ziyaret etmiştir. 22 Ocak 1922'de Kayseri-Talas'daki Yunan esirlerinin bulunduğu garnizonu ziyaret eden Dr. Roehric, Yunan esirlerine uluslararası kabuller çerçevesinde yapılan iyi muameleyi yerinde tespit etmiş; hatta burada bulunan Yunan esirlerine çalışmayı tavsiye etmiştir¹⁸⁶.

Ancak, Yunanistan'da Türk esirlerin durumları ile ilgili incelemelerde bulunan Schatzmann'ın raporu, Dr. Roehric'in aksine, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce iddia olunan kötü davranışların gerçek olduğunu göstermiştir. Yunanistan'daki garnizonlarda bulunan kadın, ihtiyar ve çocuk Türk sivillere, savaş esirlerine gösterilen davranışların aynının yapılmakta olduğu saptanmıştır.

Yunan tarafının savaşan askerler dışında, her cins ve yaştan Türkü esir almasının nedeni, elindeki esir sayısını çok büyük göstermek olduğunu daha önce de belirtmiştik. Ancak bu tutum, bazen insanı acı ile gülümseten sahnelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, Girit-Hanya esir garnizonunda tarihin ilk "*Esir Çocuklar Okulu*" açılmıştır. Burada bulunan 35-40 esir çocuğa yine esir olan, Müdür Takuyiddin Bey (Dava Vekili), Muallim Ömer Fevzi Bey (Bursa, Osmangazi Nahiyesi Müdürü) Muallim Hüseyin Necati Bey (İzmir Merkez Belediye Tabibi), öğretmen olarak ders vermişlerdir. Bu okula Hilâl-i Ahmer'de 1920 yılı başlarında kırtasiye masrafı olarak 100 lira göndermiştir. Hatta Hanya'daki Türk esirleri, Suda Garnizonu'na nakledildikleri zaman bu "*Esir Çocuklar Okulu*" da orada tekrar açılarak eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürmüştür. Sonradan esirlerle doğrudan doğruya yapılan konuşmalar, Schatzmann'ın çok ciddi olarak yaptığı teftiş esnasında mevcut olan birçok kötü davranışa hiç olmazsa geçici bir zaman son verildiğini

¹⁸⁴ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 45-46.

¹⁸⁵ Berber, a. g. e., s. 119-122.

¹⁸⁶ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Kasım 1990'dan Ayır Basım, s. 281-285; Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 52-55.

ortaya çıkarmış, böylece bu teftişe gerek gösterilmesindeki isabet kesinleşmiştir¹⁸⁷. Amerikan Şark-ı Garîp Muâvenet Cemiyeti de Yunanistan'daki Türk esirlerini araştırmıştır. Hatta Yunanistan'daki Türk esirlerin listesini elde etmiştir. Türk esirlerine para ve eşya gönderilmesine Yunanistan zorluk çıkarmıştır. Yunanistan'ın bu tutumu üzerine Amerikan Genç Hristiyanlar Cemiyeti, Amerikan Şark-ı Garîp Muâvenet Cemiyeti ve Amerikan Kızılhaçı gerekli girişimlerde bulunarak Türk esirlerine mektup, para ve eşya kolilerinin sevkine müsaade edilmesini sağlamıştır.

Daha sonra Hilâl-i Ahmer, Amerikan Şark-ı Garîp Muâvenet Cemiyeti aracılığıyla Yunanistan'daki Türk esirlerine 1.000 lira göndermiştir. Cemiyet bu aracılığı 1922 Eylülü'ne kadar yapmıştır. Daha sonra Yunanistan'la varılan anlaşma gereği mektup, para ve eşya kolilerinin gönderilmesi Hilâl-i Ahmer, Kızılhaç ve bankalar aracılığıyla yapılmıştır¹⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nin son bulmasından sonra, ülkede tek yetkili ve sorumlu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ise, bu ve benzeri koşulların ağır yükü altında, kazanılan zaferin coşkusu bile yaşayamamıştır.

Üstelik, Mili Mücadele sona erince, Birinci Meclis görevini tamamlamış olduğundan, seçim yapılmış ve Lozan'dan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi, ikinci devre çalışmalarına başlamıştır. Bu ortamda, Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimaiye Vekâleti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvuruda bulunarak, Dahiliye Vekâleti tarafından mağdur olduğu tespit edilmiş esir ailelerine, yardım elini uzatarak hükûmete destek olmasını istemiştir.

---

¹⁸⁷ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 46-47.

¹⁸⁸ Çanlı, a. g. m., s. 46.

9.İngilizlerin Benzer Bir Uygulaması: Malta Sürgünleri

Mondros Mütarekesi'yle birlikte İstanbul'u işgal eden İngilizler, yerli işbirlikçilerin de yardımıyla çok sayıda kişiyi tutuklayarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedmişler, daha sonra bu tutukluların bir bölümünü Malta Adası'na sürgün etmişlerdir. 1919-1920 yılları arasında bu tür tutuklamalar ve Malta Adası'na sürgüne göndermeler devam etmiştir. İngilizler tarafından bu şekilde toplam 140 kadar Türk Malta Adası'na sürgün edilmiştir.

Sürgün edilenlerin çoğunu, ülkenin ileri gelenleri oluşturmuştur. İçlerinde, Sadrazamlık, Şeyhülislâmlık, Nazırlık, Meclis Başkanlığı, Mebusluk yapmış devlet adamlarının yanı sıra Genelkurmay Başkanı, Harbiye Nazırı, Ordu Kumandanları gibi büyük paşalar da vardır. Ayrıca tanınmış profesörler, yazarlar, düşünürler, gazeteciler, valiler de aynı sürgün kampına, Malta Adası'na, sürgün edilmişlerdir. Kısacası ülkenin seçkin kadroları Malta Adası'na sürgün edilerek, Millî Mücadele'den uzak bırakılmışlardır. İngilizlerin sürgün politikasıyla ulaşmak istedikleri en büyük amaçları, Millî Mücadele hareketine darbe indirmek olmuştur¹⁸⁹.

İngiliz İmparatorluğu tarihinde, İngilizlerin savaş yöntemlerinden biri olan sürgün politikasının çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. İngilizler, Atlantik'ten Pasifik'e, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar, pek çok adayı sürgün yeri olarak kullanmışlardır. *"Türklerin bahtına da Malta Adası düşmüştür"*. Ülkede işbirlikçilerin dışında tüm yönetici kadroyu sürgün etmeyi amaçlayan İngilizler, bu uygulamayla bir milletin *"başını gövdesinden ayırmayı"* amaçlamışlardır.

Mondros Mütarekesine karşı Türklerin direnebileceğini düşünen İngilizler, Türk direnişini kırmak amacıyla ülkenin önde gelenlerini sürgün etmişlerdir. İlk direnişin cephelerdeki askerlerden gelebileceği düşünen İngilizler, bu nedenle cephelerdeki Türk komutanlarını öncelikle sürgün etmişlerdir. Malta Adası'na ilk sürgün edilenler bu komutanlar olmuştur. Mütarekenin uygulama safhasında tepkinin daha çok İttihatçılardan geleceği düşünen ve geçmişin hesabını da sorma amacı taşıyan İngilizlerin, sürgün ettikleri kişiler arasında ikinci sırayı İttihatçılar almıştır. Zira ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na İttihatçılar sokmuştur ve bu savaşta İngilizler büyük kayıplar vermiştir.

¹⁸⁹ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul 1976, s. 11-14.

İngilizlerin, İttihatçıları Malta Adası'na sürgüne göndermek istemelerinin bir diğer nedeni de, İngiliz sömürgelerinde, İngiltere aleyhindeki faaliyetleri olmuştur. İktidardan düşen İttihatçılardan hesap sormak isteyen yerli işbirlikçilerin de yardımıyla, 1919 yılında çok sayıda İttihatçı Malta Adası'na sürgün edilmiştir.

İttihatçılardan sonra Mustafa Kemal Paşa taraftarları da sürgün edilmek istenmiştir. İlk sürgün edilmek istenen de Mustafa Kemal Paşa olmuş, Samsun'a çıkışından sonra sürgün edilebilmek için tuzağa düşürülmeye çalışmış fakat bu mümkün olmamıştır. İlk etapta Mustafa Kemal Paşa taraftarları ile İttihatçılar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele hareketinin İttihatçılık olmadığı açıkça anlaşıldıktan sonrada Mustafa Kemal taraftarlarına karşı bu savaş sürdürülmüştür. 1920 yılında Malta'ya sürgün edilenlerin büyük çoğunluğu Mustafa Kemal Paşa taraftarları olmuştur.

İngilizlerin sürgün politikası, öncelikle Millî Mücadele'yi boğmak amacına yönelik olmuştur. Gerçekten Mustafa Kemal Paşa taraftarlarının ya da millicilerin yakalanıp sürülmeleri, Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti için geçici bir darbe olmuştur. Sürülenlerin bazıları bu cemiyetin üst düzey yöneticileriydiler. Ancak bu darbe Millî Mücadele'yi çökertememiştir. İngilizler bu noktada tarihi bir hataya düşmüşlerdir. Geri kalmış sömürgelerde, toplumun önderlerini sürgün ederek saf dışı etmekle emellerine ulaşabilen ve bu yöntemi sık sık kullanan İngilizler, Asya ve Afrika'da tanıdıkları sömürge halklarından çok farklı olan Türk milleti üzerindeki amaçlarına ulaşamamışlardır. Türkler yüzyıllarca bağımsız yaşamış, imparatorluk yönetmişlerdir. Üstelik ileri düzeyde millî bilince erişmişlerdir. Bilinçlenmiş bir milletin içinden yüz-yüz elli kişinin yakalanıp götürülmesi o milleti boyunduruk altına almaya yetmezdi ve yetmemiştir. Bu İngiliz politikası Millî Mücadele'yi söndürmek şöyle dursun tersine daha da güçlendirmiştir. Zira sürgün edilmek üzere aranan İttihatçılar bu nedenle İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş ve Millî Mücadele'ye katılmışlardır. İngilizlerce sürgüne gönderilmek istenen ve bu amaçla tutuklananlardan çok daha fazla insan Anadolu'ya geçmiştir¹⁹⁰.

---

¹⁹⁰ Şimşir, a. g. e., s. 462-465; Mesut Çapa, "Sakarya Savaşı'ndan Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Antlaşmasının Uygulanması ve Belgeler", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 3, Mayıs 1989'dan Ayrı Basım, s. 409-410.

İngilizler, öç alma duygularını hukuksal bir kisveye büründürerek sürgün edilenleri yargılanmak istemişlerdir. Bu amaçla müttefiklerarası bir mahkeme kurulmuş ve bunu öngören hükümler Sevr Antlaşması'na da konmuştur. Osmanlı Hükûmeti bu mahkemenin yargı yetkisini tanımayı kabul etmiştir. Sürgün edilenler savaş yasaları ile törelerini çiğnemiş kişiler, yani savaş suçluları sayılmışlardır. Daha somut olarak, İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmak, Ermenileri öldürmek, mütarekeyi çiğnemek gibi üç tür gerekçe ile suçlanmışlardır.

Küçük subaylar birinci suçtan, İttihatçılar Ermenileri öldürmek suçundan, Mustafa Kemal taraftarları da mütarekeyi çiğnemek suçundan yargılanmak istemişlerdir. Ancak ne küçük subayları ne de İttihatçıları suçlamaya yeterli delil bulunamamıştır. Anadolu'daki savaşta millî bir niteliğe bürününce, bu suçun da hiçbir anlamı kalmamıştır.

Yerleşmiş hukuk kuralları ile bağdaşmayan bu olay, İngilizler için bir yüz karası olmuştur. İnsanlar keyfi olarak tutuklanmış ve sürülmüşlerdir. Bir-iki yıl yargılanmadan cezaevlerinde tutulmuşlar özgürlükten yoksun bırakılmışlardır. Sürgün edilenler, sorguya çekilmemişler, mahkeme önüne çıkarılmamışlardır. Hatta kendilerine neyle suçlandıkları bile söylenmemiştir. Suçlu idiyseleler yargılanmaları, suçsuz iseler serbest bırakılmaları gerekirken, İngilizler sürgün edilenleri ne yargılamışlar ne de serbest bırakmışlardır. Adalet değil çıkar peşinde koşan İngilizlerin, Malta sürgünleri olayı hukukî değil, siyasî bir olaydır. Diğer yenik ülkelerde buna benzer bir olay yaşanmamıştır. Sömürgeci bu politikada hukukî bir nesnellik aramak da anlamsız gözükmektedir¹⁹¹.

Mustafa Kemal Paşa, Malta sürgünlerine karşı Anadolu'da bulunan İngilizleri, en önemlilerinden biri olan Yarbay Rawlinson gibi, tutuklatarak İngilizlerin kendi yöntemleriyle cevap vermiştir. Bundan sonra Malta sürgünleriyle İngiliz tutsaklarının kaderleri birbirlerine bağlanmıştır. Esirlerin mübadelesiyle ilgili ilk diplomatik girişimler Londra Konferansı sırasında başlamıştır. Malta sürgünleri ile İngiliz tutsakların değişimi için harcanan çabalar yapılan pazarlıklar Anadolu'daki savaşın gidişine paralel yürümüştür.

---

¹⁹¹ Şimşir, a. g. e., s. 466-469.

Birinci İnönü Zaferi'nden sonra İngilizler Malta sürgünlerinden bir bölümünü İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş etmeye razı olmuşlardır. Yunan orduları yeniden saldırıya geçince bundan vazgeçmişlerdir. İkinci İnönü Zaferi üzerine İngilizler yeniden bir dönüş yaparak kırk sürgünü serbest bırakmışlardır. Serbest bırakılanlar, Mustafa Kemal Paşa'ya sorun çıkaracakları düşüncesiyle özellikle İttihatçılardan seçilmişlerdir. M. Kemal Paşa da buna karşılık İngilizlerin çok önem verdikleri tutsakları Anadolu'da alıkoymuş, önemsiz İngilizleri geri vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, tek bir sürgünün bile yabancı mahkemelerce yargılanmasını kabul etmemiş, sürgün edilenlerin tamamının kurtarılması için çalışmıştır. Ancak Sakarya Zaferi üzerine İngilizler toptan değiş tokuşa yanaşmışlardır. İngiliz gemileri sürgünleri götürdükleri geri getirmişlerdir. Anadolu'daki İngiliz tutsakları da geri verilmiştir¹⁹².

10.Yurda Dönüş: Esir Değişimine Dair Çalışmalar, Sivil Rehinelerin Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması

3 Ekim 1922 Salı günü Mudanya'da İsmet Paşa başkanlığında başlayan barış görüşmelerinin¹⁹³, 5 Ekim tarihli üçüncü toplantısında konu gündeme gelmiş, Türk tarafı temsilcisi İsmet Paşa'nın gönderdiği konferans raporuna¹⁹⁴ binaen mecliste yapılan görüşmelerin neticesi Hey'et-i Vekil'e ve Başkumandanlığın ortak kararı olarak, Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen yazı ile, İsmet Paşa'dan Yunan Ordusu'nun gerek Anadolu'dan gerekse Trakya'dan alıp götürdüğü sivil ahalinin, Yunan Hükûmeti'yle, askerî sözleşmenin imzalanmasından hemen sonra; savaş tutsağı olan subay ve erler ile aynı zamanda iadesini talep etmesini istenmiştir¹⁹⁵. Bunun üzerine, 7 Ekim 1922'de yapılan beşinci oturumda İsmet Paşa, sivil tutuklu ve savaş tutsakları konusunun görüşülmesini istemişse de, görüşmelere katılan ülkelerin temsilcilerinin bunun büsbütün yeni bir konu olduğu ve hükûmetlerinin yeni talimât

¹⁹² Şimşir, a. g. e., s. 470-472; Sonyel, *Dış Politika*, C. II, s. 147 vd.; Çapa, a. g. m., s. 400 vd.

¹⁹³ Âli Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s. 158; Ahmet Emin Yaman, "Mudanya Bırakışması ve Yankıları", *Atatürk Yolu*, C. 5, S. 18, Kasım 1996, s. 194 vd.

¹⁹⁴ Türkgeldi, a. g. e., s. 163-164.

¹⁹⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. III, s. 902; Türkgeldi, a. g. e., s. 165; Berber, a. g. e., s. 123-124.

ve karlarına ihtiyaç duydukları gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. İsmet Paşa, sivil tutuklular meselesini daha ilk toplantılarda dile getirerek konuyu karara bağlanılabilecek bir olgunluğa getirmişse de, savaş tutsakları konusunun çözümlenmesi amacıyla ileri sürdüğü teklifler tartışmalara neden olmuştur. İsmet Paşa konuyu Franklen Buyyon ile de görüşmüştür. Franklen Buyyon, İzmir’de gündeme gelmeyen bir konu için görüşmeleri uzatmanın uygun olmadığını, Mudanya’da ve Paris’te konunun çözümlenmesi için çalışacağını vaat etmiştir.

Aynı gün telgrafla söz konusu gelişmelerden Başkumandanlığı haberdar eden İsmet Paşa’ya¹⁹⁶ gelen, Mustafa Kemal imzalı cevabî yazıda askerî esirler nedeniyle görüşmeleri uzatılmaması, konunu çözümlenebilmesi için başka girişimlerinin yapılabileceği bildirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında yazışmalar devam ettiği sırada TBMM’de konuyla ilgili ateşli tartışmalarda yapılmıştır¹⁹⁷. 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya’da imzalanan anlaşmaya Yunanlıların sürgün ettiği çok sayıdaki sivilin serbest bırakılması ile ilgili bir kayıt konması mümkün olmamışsa da¹⁹⁸, bu konudaki çalışmalar devam etmiş¹⁹⁹ ve Yunanlıların sürgün ettiği çok sayıdaki sivilin durumu Lozan’da karara bağlanabilmiştir²⁰⁰.

Lozan Barış Konferansı’nda ilk defa sivil esirler konusu, Konferansın Lord Curzon başkanlığındaki 1 Aralık 1922 Cuma günkü oturumunda (8-sayılı tutanak) “*savaş tutsakları ve nüfus mübadelesi*” başlığı altında gündeme gelmiştir.

Dr. Nansen, savaş tutsakları ve nüfus mübadelesi konusunda hazırladığı raporu, oturumda hazır bulunanlara sunmuşsa da, İsmet Paşa gündemde sadece savaş tutsaklarının mübadelesinin olması gerektiği üzerinde durarak itiraz etmiştir. Lord Curzon ise; görüşmeleri hiçbir zaman savaş tutsakları ile sınırlı tutmak istemediğini, savaş tutsaklarının mübadelesinin büyük bir sorunun küçük bir parçası olduğunu belirtmiştir.

¹⁹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, s. 903; Türkgeldi, a. g. e., s. 167.

¹⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, s. 904-907.

¹⁹⁸ Türkgeldi, a. g. e., s. 178-181.

¹⁹⁹ Örneğin işgal zamanında Bursa ve çevresinden Yunanistan’a gönderilen sivillerin iadesi için teşebbüse geçildiği gibi bkz. B.C. Arşivi, 30.10/55.362.10; ya da Yunanistan’daki esirlerimizle Yunan esirlerinin değiştirilebileceği hususunun, İzmir’deki Amerika Muâvenet Heyeti Müdürü Mösyö Rid’e tebliği gibi bkz. B.C. Arşivi, 30.18.11/ 6.36.9. Sayı, 1989.

²⁰⁰ Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 454; Berber, a. g. e., s. 124 vd.

İsmet Paşa da, sivil tutsakların alınıp götürülmesinin diğer sorunlarla benzerlik taşımadığını, Yunanlıların, işgal ettikleri tüm köy ve şehirlere, özellikle aydınlar, varlıklı kişiler ve halkın ileri gelenleri arasından binlerce Türkü alıp Yunanistan'a sürdüğünü, ellerinde bunların çizelgelerinin bulunduğunu; oysa, devletler hukukunda, işgal edilmiş bir ülkenin sivil halkını alıp götürmeğe ve tutuklamaya izin veren hiçbir hükmün bulunmadığını, Yunanlıların böyle davranmalarıyla güttükleri tek amacın, Türk topraklarını nüfus bakımından, kültür bakımından ve ekonomik bakımdan yok etmekten başka bir şey olmadığını ifade etmişse de, çözüme kavuşturulamayan bu konu alt-komisyonun incelemesine havale edilmiştir²⁰¹.

İsmet Paşa'nın Lozan'da vurguladığı Yunanistan Devleti'nin, sürgünlerle ulaşmak istediği amacı, kendisi için tehlike oluşturma ihtimali olan unsurları ortadan kaldırarak, direnişi örgütleyebilecek insanları etkisiz kılmak, Türk nüfusu ve nüfuzunu azaltmak, ekonomisi ve kültürünü yok etmek olarak ortaya çıkıyordu.

Lozan Barış Konferansı'nın 10 Ocak oturumunda sivil rehinelere geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesi üzerinde anlaşmaya varılmış ilkelerin uygulama yollarını saptamak üzere, M. Montagna (İtalya) başkanlığındaki 11 Ocak 1923 Perşembe günü oturumunda, (1-sayılı tutanak) "*sivil rehinelere gözaltı edilmişlerin geri verilmesi*" için bu rehinelere adlarını ve sayılarını gösteren çizelgelerin taraflarca düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulmuş; Yunanistan temsilcisi Caclamano, Anadolu'daki Yunan sivil rehinelere gözaltı edilmişlerin listesinin kendisinde bulunduğunu fakat Yunanistan'daki sivil Türk rehinelere listesinin henüz kendisine ulaştırılmadığını, ulaştırılır ulaştırılmaz komisyona sunacağını ifade etmiştir.

Türk tarafının temsilcisi Rıza (Nur), Yunanistan'daki sivil rehinelere hakkında bazı rakamlar vererek; geriye vermeye esas olarak Türk verilerinin esas alınması gerektiğini belirtmiştir. Caclamano buna itiraz etmiş ve çizelgelerin karşılaştırılarak sonuca varılmasını istemiştir. Rıza (Nur) listede adı olmayanların araştırılmasını istemiştir. Bu gibi tartışmaların ardından listelerin tamamlanması karıştırılmıştır²⁰².

²⁰¹ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray, C. I, İstanbul 2001, s. 117-130.

²⁰² A. g. e., C. II, s. 295-302.

12 Ocak 1923 Cuma günkü oturumda da, rehinelerin taşınması ve süresi konusu ele alınmış (2-sayılı tutanak)²⁰³, 16 Ocak 1923 Salı oturumunda da gözaltı edilmiş sivillerin geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin bir anlaşma taslağı üzerinde müzakereler yapılmış, taraflarca kabul gören bu taslağın Türk tarafının temsilcisi Rıza (Nur) ve Yunanistan adına Caclamanos tarafından iki ayrı belge hâlinde yazılması ve her iki metnin aynı anda imzalanması konusunda görüş birliğine varılmıřtır²⁰⁴.

Taraflarca kabul edilen metnin bir antlařma²⁰⁵ ve 27 Ocak 1923 tarihindeki oturumunda²⁰⁶ ek bir tutanakla oturuma sunulurken, kabul edilen bir sözleşme şeklinde düzenlenen hkmleri²⁰⁷ nihayet iki aya varan görüşmelerin ardından “*Sivil Rehinerin Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması*” adı altında üç nüsha olarak 30 Ocak 1923 tarihinde Türk tarafı adına İsmet (İnönü), Dr. Rıza (Nur) ve Hasan (Saka); Yunanistan adına ise, E. K. Venizelos, D. Caclamanos tarafından imzalanmıştır.

Antlaşmanın birinci bölümünde göz altı edilmiş siviller ele alınmıştır. Buna göre, Yunanistan’da alıkonulmuş bulunmakta olan sivil Türk rehineriyle tutsakları, Yunan Hkmeti tarafından yurtlarına geri iade edilecektir.

Yunan Hkmeti Anadolu kökenli olanları, ilke olarak, İzmire; Trakya kökenli olanları da, İstanbul’a taşıttıracaktır.

Yunanistan’da gemiye bindirilme yoluyla yapılacak olan bu geri verme, ilke olarak, anlaşmanın imzalanmasından yedi gün sonra başlayacaktır.

Geri verme işlemi:

a-Yunan Hkmeti’nce verilmiş çizelgelerde adları bulunan kimseler için, iki haftayı aşmayacak bir süre içinde;

²⁰³ A. g. e., C. II, s. 303-305.

²⁰⁴ A. g. e., C. II, s. 306-310.

²⁰⁵ Sivil rehinerin geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk ve Yunan tarafları arasındaki antlaşma taslağı (3-sayılı tutanağa ek) için bkz. A. g. e., C. II, s. 311-313.

²⁰⁶ A. g. e., C. II, s. 1-13.

²⁰⁷ Sivil rehinerin geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk ve Yunan tarafları arasındaki sözleşme taslağı (23-sayılı tutanağa ek-A) için bkz. A. g. e., C. II, s. 14-16.

b-Türk Hükûmeti'nce verilmiş çizelgede adları bulunan ve aranmaları gereken kimseler içinde , en kısa süre içinde sona erdirilecektir (I. madde)²⁰⁸.

Türklerin ellerinde bulunabilecek Yunan rehineleri ve sivil tutsakları, I. maddenin a) fıkrasında ön görülen sivil Türk rehinelerin geri verilmesinden hemen sonra geri verilebilmek ve aranmaları gerekenlerin yurtlarına yollanmaları mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde yapılabilme üzere, Türk Hükûmeti'nce İzmir'de ya da İstanbul'da bir araya toplanacaktır (II. madde).

Karşılıklı olarak Yunan ve Türk Hükûmetleri'nce geri verme çizelgeleri sonradan tamamlanacaktır (III. madde).

Antlaşmanın ikinci bölümünde savaş tutsakları ele alınmıştır. Buna göre;

I. maddenin a) fıkrasında ön görülen sivil Türk rehinelerin Yunan Hükûmeti'nin Türk Hükûmeti'ne geri vereceği tarihten mümkün olduğu ölçüde hemen sonra ve bu tarihten başlayarak on beş günü aşmayacak bir süre içinde Yunan Hükûmeti, elinde tuttuğu tüm savaş tutsaklarını Türk tarafına geri verecek ve bunların tamamını, bir defada İzmir'e taşıyacaktır.

Türk tarafı bundan sonra, Yunanistan'a subaya karşı subay, ere karşılık er olmak üzere, eşit sayıda Yunan savaş tutsağı geri verecektir. Bu savaş tutsakları, Türk savaş tutsaklarını geri getiren Yunan gemilerinin dönüş yolculuğunda, yurtlarına gönderilebilmek üzere, Türk Hükûmeti'nce, gerekli süre içinde ve bu iş için uygun düşecek yerlerde bir araya toplayacaktır.

Türk tarafı, Yunan savaş tutsaklarından geri kalanları, Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ve üç hafta içinde geri verecektir (IV. madde).

Türk ve Yunan Hükûmetleri, gerek savaş tutsaklarıyla, gerekse gözaltı edilmiş sivillerin; gerek yürürlükteki yasalara aykırı olarak işlemiş oldukları adî suçlar için ve gerekse disipline aykırı davranışlarından dolayı hükûm giyenler için genel bir af ilân edecek cezalarının sona ermesini beklemeksizin, onları fark gözetmeksizin geri vereceklerdir (V. madde).

---

²⁰⁸ A. g. e., C. VIII, s. 89-91.

Üçüncü bölüm sivil rehinerin geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Antlaşması'nın uygulama komisyonuna dair olup VI-VII. maddeler komisyonun görevleri, yönetimine ve çalışmalarına ilişkin giderler ile ilgilidir²⁰⁹.

Bu antlaşmanın yanı sıra Lozan Antlaşması'nın çeşitli hükümler başlığı altında değerlendirmeye alınan; 119, 120, 121, 122, 123. maddeleri sivil rehinerin geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkindir.

Antlaşmaya atıf yapılan 119. maddenin yanı sıra 120. maddede antlaşmanın V. maddesinde ön görülen affa sınırlandırılma getirilmekte ve V. maddede geçen konuların dışında suçları olan savaş tutsakları ile göz altı edilmiş sivil rehinerin tutukluluk durumlarının devam edeceği ifade edilmektedir.

121. madde de kaybolan sivillerin bulunması konusunda tarafların kolaylık göstereceği, 122. madde de göz altı edilmiş sivil rehinerin ve savaş tutsaklarının el konulmuş kişisel eşyasının iade edileceği ve 123. madde de sivil rehinerle savaş tutsakları için yapılan masraflardan karşılıklı olarak vazgeçileceğinin taraflarca yüklenildiği belirtilmiştir²¹⁰.

10.1. Mübadele Komisyonu

Sivil rehinerin geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Antlaşması'nın VI. maddesi Uygulama Komisyonu'na dair olup buna göre;

1914-1918 savaşına katılmamış devletlerin uyruklularından, Kızılhaç derneklerinin üç temsilcisiyle, Yunan ve Türk Hükümetleri'nin birer temsilcisinden kurulu bir Uluslararası Komisyon, I. ve II. bölümlerde ön görülen şartlar içinde, sivil rehinerle tutsakların geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin işlemleri yönetmekle görevli olacaktır.

²⁰⁹ A. g. e., C. VIII, s. 89-91.

²¹⁰ A. g. e., C. VIII, s. 42-43.

Bu Komisyon, işlemlerin yürütülmesi yol ve yöntemlerini saptayacak, bu işlemlerin uygulanmasını denetleyecektir. Komisyon başlıca şunları yapmakla görevli olacaktır:

a- Gemiye bindirme noktalarında, Yunan ve Türk makamlarından yurtlarına geri verilecek bu rehinelere tutsakları teslim almak, bunların kimliklerinin ve sayılarının gerçeğe uygunluğunu denetlemek ve gemiden indirme noktalarında bu rehinelere savaş tutsaklarını Türk ve Yunan makamlarına teslim etmek,

b- Bindirme limanlarından başlayarak, geri verilecek Türk ve Yunan rehineri ile tutsaklarının taşınmasını, Türk ve Yunan Hükûmetleri'yle birlikte düzenlemek, Yunan Hükûmeti, bu maksatla, gerekli deniz taşıtlarını sağlayacaktır,

c- Her iki hükûmetçe birinden istenen ve teslim edilmemiş bulunan sivil rehinerle savaş tutsaklarının ne olduklarını öğrenmek için gerekli tüm araştırmaların ve soruşturmaların yapılmasına, Türk ve Yunan Hükûmetleri'nin işbirliğiyle girişmek.

İlgili hükûmetler, bu amaçla, Komisyona her türlü yardımda bulunmayı ve tüm kolaylıkları göstermekle yükümlüdürler.

Komisyonun yönetimine ve çalışmalarına ilişkin giderler, eşit paylar olarak, Türk ve Yunan Hükûmeti'nce karşılanacaktır (VII. madde)²¹¹.

Sivil ve savaş esirlerinin değişimi için Atina'da toplanacak Uluslararası Komisyona Türk tarafının temsilcisi olarak Darü'l-Fünûn hocalarından Ali Muzaffer Bey üye seçilmiştir²¹². Muhtelit Mübale Komisyonu adı altında görev yapacak bu komisyonun diğer üyeleri ise, Miralay Vildbolist (başkan), Dr. Schatzmann (üye), Dr. Page (üye) ve Yunan temsilcisi Kotakis'dir²¹³. Hariciye Vekâleti'nin yazışmalarından Ali Muzaffer Bey'in bir süre sürdürmüş olduğu bu göreve daha sonra Dr. Ömer Lütfü Bey'in getirilmiş olduğunu anlıyoruz²¹⁴.

²¹¹ A. g. e., C. VIII, s. 90-91.

²¹² B.C. Arşivi, 30.10./55.363.3 Sayı, 5120.

²¹³ Çanlı, a. g. t., s. 195.

²¹⁴ B.C. Arşivi, 30.10./55.363.13 Sayı, 5130.

Bu komisyonun yanı sıra Türk tarafı, esirlerin teslim alınması Yunan esirlerinin teslim edilmesi, gelenlerin çizelgelerini hazırlayarak fotoğraflarının çekilmesi, sağlık kontrolü ve sevklerini yapmak üzere, Üserâ Mübadele ve Üserâ Muamelât Komisyonu adıyla iki tane daha komisyon kurmuştur²¹⁵.

10.2.Esir Listeleri Sorunu

Yunanistan savaşın kendileri için başarılı görülen ilk dönemlerinde, devletler hukukuna ve uluslararası kurallara aykırı davranışlarını sürdürmüştür. Türk esirleri ailelerine gönderecekleri mektupların zarflarını Rumca yazmaya zorlamış, bu suretle yazılmış ve gönderilmiş mektupların üzerine esirlerin tutuklu buldukları yer ve esirlik numaraları yazdıkları adresler silinmiştir.

Sonuç olarak da ailelerinden yanıt alabilmeleri olanaksız hâle getirilmiştir. Bu durum Türk esirlerin en çok yakındığı sorunlardan biri olmuştur. İletişim bir dereceye kadar uluslararası sözleşmeye dayanılarak, gönderilmesi zorunlu olan esirler hakkında gerekli açıklamayı içeren listeler sayesinde gerçekleşebilirdi.

Ancak Türk Hükûmeti'nin ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çeşitli başvurularına karşın 1922 Ocağı'na kadar Yunanistan'dan bir isim bile gelmemiştir. Hâlbuki daha önce Yunan esirlerinin isimlerini içeren Fransızca dört listeyi Hilâl-i Ahmer, Yunan Kızılhaç'ına göndermiştir. Hilâl-i Ahmer Üserâ Şubesi hayatî bir önemi olan bu liste sorununda başvurusunu yineliyor ve bu konuda Uluslararası Kızılhaç'ından yardım ve müdahale istiyordu.

Bu girişimlerden sonra Yunanistan'dan bazı listeler gelmiştir. Fakat bunlar Kızılhaçlar arasında geçerli olan yöntemlere aykırı olarak Rumca yazılmıştır ve ayrıca açık bir bilgi vermekten çok uzaktır.

Bu nedenle gelen listeler Yunan Kızılhaç'ına iade edilmiştir. Bunun üzerine Türk Hükûmeti gerekli bilgileri içeren yeni listeler gelinceye kadar Yunan esirleri hakkında hiçbir bilgi verilemeyeceğini bildirmiştir.

---

²¹⁵ Çanlı, a. g. t., s. 199-200.

Aynı zamanda Hilâl-i Ahmer Uluslararası Üserâ Şubesi, o sırada İstanbul'da bulunan ve Atina'ya uğrayarak Cenevre'ye gidecek olan Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nden Mösyö Şelemmer'e basılı listeler vererek Yunan Kızılhaç'ına göndermiştir. Bu listelerin garnizonlardaki Türk subaylarına doldurtulması, sorunun acilen çözülmesi açısından önerilmiştir. Ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır.

Yunan Kızılhaç'ı, Türk subaylarının sağlamları hasta ve yaralı olarak kaydettikleri bahanesiyle listeleri göndermekten vazgeçtiğini bildirmiştir. Aslında istedikleri, Schatzmann Raporu'nda sayıları tek tek bildirilen yaralı, hasta, ihtiyar, kadın ve çocukların sayısının ortaya çıkmasını önlemektir. Türk subayları hakkında yapılan bu iddiayı Hilâl-i Ahmer büyük bir şiddetle reddederek listelerin hemen gönderilmesini yeniden istediye de yine bir sonuç alamamıştır.

Sorun ancak, Yunan Ordusu'nun bozgunuyla, Türklerin eline çok sayıda Yunan esirinin düşmesi sonucu önemli ölçüde çözülebilmiştir. Bundan sonradır ki, Yunan garnizonundaki esir Türklere ait listeler gelmeye başlamıştır.

Ne var ki, bu listelerin hepsi birden gelmeyip, Cumhuriyetin ilânından sonra bile gönderilen, geriye dönmesi de aynı oranda geciken esirler olmuştur. Yine de Yunanistan'da bulunan 36 esir garnizonundan gelen listeler, gerçek sayının üçte birini karşılıyordu. Asıl listelerse esir değişimine az bir süre kala gönderilmiştir. Bununla beraber Mübadele Komisyonu, sonradan Yunanistan'da görev yaparken Atina'da bile listelerde adı bulunmayan birçok Türk esir saptamıştır²¹⁶.

10.3. Yurda Dönüş

Yunanistan ile varılan anlaşma gereği, mübadele hazırlıkları yapılmakta iken Yunanistan Pontus Rumlarını bahane ederek, Gunatas'ın emri ile mübadeleyi durdurmuş ve vapurda gitme hazırlıkları yapan siviller diğerleri ile birlikte vapura bindirilerek, bir torpido maiyetinde Girit'in Kandiye şehrine götürülmüşlerdir²¹⁷.

²¹⁶ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 48-49.

²¹⁷ Yunan İllerinde, s. 17, 19; Sefercioğlu, a. g. e., s. 113, 117.

Üserâ Komisyonu Başkanlığı'ndan 1 Mart 1923'te mübadelenin 17 Mart 1923 tarihinde tekrar başlayacağını bildirilmesi²¹⁸ üzerine, Lozan'da Türk ve Yunan tarafları arasında imzalanan esir değişimi anlaşmasına uygun olarak listelerde adları kayıtlı Türk sivil ve asker esirler yine anlaşma mucibince İstanbul ve İzmir limanlarına getirilmeye başlanacaktır. Bu seyahat sırasında gerekli iyi muamelenin sağlanması için her vapura bir tarafsız delege konmuştur²¹⁹.

Bu anlamda Pire ve Milos'tan hareket eden ilk sivil kabileyi taşıyan vapurların 20 Mart'ta gelmeleri beklenirken hava muhalefeti nedeniyle Şıra Adası'na sığınmak zorunda kalmışlar²²⁰ ve ancak, 973 erkek, 7 kadın ve 3 çocuk sivil esiri taşıyan Proponidis²²¹ ile 973 erkek, 3 kadın sivil esirimizi taşıyan İstratyos Kavonidis vapuru 23 Mart 1923 günü Tuzlaya ulaşabilmiştir²²². Gelenlerin hemen hemen hepsi Edirne ve havalisi ahalisindedir²²³.

1700'ü aşkın sivil esir ve birkaç subayı taşıyan Kefalonya ve Maryadolopi vapurları ise, 22 Mart 1923 günü İzmir Klazomon'a ulaşabilmiştir²²⁴. Sivil Türk esirlerinin gelişi aralıklarla devam etmiştir²²⁵. 20 Nisan 1923 tarihine kadar 4.853; 1923 Aralığı'nın sonuna kadar ise, 3.489 kişi olmak üzere toplam 8.432 sivil Türk Yunanistan'dan geriye dönebilmiştir.

Geri kalanlar ise isimleri tespit edildikçe kurtarılabilmektedir. Bunun yanı sıra, malul olanlar mübadele harici iade edilmiş, diğerleri ya ölmüş ya kaçmış ya da ahali mübadelesi sırasında geri dönebilmişlerdir²²⁶. İzmir'e gelen esirlerin Hilâl-i Ahmer İzmir Şubesi tarafından kurulan karantina merkezinde gerekli temizlikleri yapılmış; gıda ve ihtiyaçları eksiksiz karşılanmış, ayrıca bu Türk esirlerinden fakir ve muhtaçlara çamaşır, elbise, ayakkabı, palto gibi hemen karşılanması gereken giyecek yardımıyla bulunulmuştur.

²¹⁸ B.C. Arşivi, 30.10./55.363.5. Sayı, 5122.

²¹⁹ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 56.

²²⁰ Tanîn, 23.03.1923, s. 1.

²²¹ Tevhid-i Efkâr, 24.03.1923, s. 1.

²²² Tanîn, 24.03.1923, s. 2.

²²³ Vakıt, 24.03.1923, s. 1.

²²⁴ İkdâm, 24.03.1923, s. 2.

²²⁵ Berber, a. g. e., s.130-131.

²²⁶ Çanlı, a. g. t., s. 253-254; 259.

Memleketlerine gönderilmek üzere karantina merkezinden İzmir'e doğru yola çıkan kabileler, Hilâl-i Ahmer İzmir Merkezi'nde karşılanmış ve doğruca hazırlanmış misafirhanelerde memleketlerine gidene kadar beslenme ve barınma ihtiyaçları karşılanarak üzüntülerinin hafifletilmesine çalışılmıştır. İzmir gibi İstanbul Hilâl-i Ahmer'i de Tuzla'ya getirilen Türk esirlerine gerekli tüm hizmet ve yardımları yapmıştır. Yardıma muhtaç esirlerin memleketlerine gidebilmeleri için ihtiyaç duydukları yol parası Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanmış, böylece zaten çok acı çekmiş esirlerin bir an önce ailelerine kavuşmaları sağlanmıştır²²⁷.

11. İzmir'in İşgalinden Sonra Anadolu'daki Rum Nüfusunu Artırma Çabaları: Sürgün Edilen Türklerin Yerine Rumların İskânı

İşgal kavramının temellinde yatan geçiciliğin gayet farkında olan Yunanlıların, aslında işgalleri kalıcı kılmak istedikleri ve bunun için bir dizi plânı uygulamaya koydukları, konuyla ilgili yapılan çalışmaların gün geçtikçe artması sonucu daha bir netleşmektedir. Mezalim ve sürgün ile boşalan yerlere Yunan asıllı nüfus iskânını gerçekleştirerek demografik meşruiyeti temin etmek ve bu demografik yapı üzerinde yükselecek Yunan yanlısı sivil idareyi oluşturmak ve nihayetinde sivil idarenin isteğiyle ilhakın gerçekleşmesini sağlamak, Anadolu'nun işgal edilen bölümlerinin ilhaki için uygulamaya konulan söz konusu plânın halkalarıdır.

Yunanistan hazırladığı tartışmalı istatistiklerle Avrupa kamuoyunu yanına almayı başarmıştır. Yunanlılarca, İzmir'deki Rum nüfusunu kalabalık göstermek amacıyla Anadolu dışından ve içinden yöreye çok sayıda Rum yerleştirilmiştir²²⁸. Paris Barış Konferansı'nda İzmir meselesi görüşülürken Tahkik Heyeti'nin düzenlediği raporun incelenmesi sırasında, Venizelos'un iddialarına Türk tarafının itirazları üzerine, bölgede yaşayan Türk ve Rumların nüfus oranlarını tespit etmek üzere yeni bir nüfus sayımı yapılması eğilimi doğmuş ve bu durumdan dolayı büyük bir telaşa kapılan Venizelos, Yunanistan lehine bir çözüm yolu bulabilmek için hâmisî durumundaki İngiltere'yle görüş alış verişinde bulunmak üzere acele olarak Londra'ya gitmiştir.

²²⁷ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., C. II, s. 56.

²²⁸ Atalay, a. g. e., s. 166.

Venizelos, Londra'dan almış olduğu muhtemel görünen; özel ve gizli direktifler doğrultusunda hareket ederek, İzmir'de Rum nüfusunun çoğunluğunu sağlamak üzere; zaten şimdiye kadar Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş şehir ve kasabalardan sürgün edilmiş binlerce Türkün yerine, Balkan Savaşları'ndan sonra kurulmuş olan Osmanlı-Yunan Mübadele Komisyonu'nun kararı ve uygun görüşleri doğrultusunda mübadele edilmiş ve Makedonya'daki Müslümanların mülklerine İskân ettirilmiş Rumlarla, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Osmanlı Ordusu'nda görev yapmamak için kaçmış Rumların İzmir ve işgal bölgelerinde iskân ettirilmesi fikrini benimsemiştir.

Bu doğrultuda incelemelerde bulunması ve bölgede Yunan nüfusunun çoğunluk hâline getirilmesi için gerekenleri yapmak üzere, özel yetkilerle donatılan İstiryadis, İzmir Valisi olarak görevlendirilmiştir. İstiryadis, İzmir'de ve ona bağlı yerlerde Müslümanların sayısının tespit edilmesi, Rumların bölgede çoğunluk hâline getirilebilmesi için ne kadar Rum ve Yunanlının bölgeye yerleştirilmesinin gerekli olduğunu incelemek ve tespit etmek üzere; İzmir, Kuşadası, Çeşme, Manisa Metropolitleri'nin de arasında yer aldığı on iki kişilik bir komisyon kurdu muştur.

Bu komisyon meseleyi inceleyerek, çoğunluğun Rumlara geçmesi için kaç bin Rum'un bölgeye göç ettirilmesi gerektiğini hesap ve ilâve ederek, hazırladıkları raporu İstiryadis'e sunmuştur. İstiryadis, söz konusu rapora kendi görüşlerini de ekleyerek, Atina Hükûmeti'ne rapor hakkında gerekli sözlü bilgilendirmeyi yapmak üzere, Çeşme Metropoliti ile Çeşme Rum göçmenlerinin delege si Pandazidoi'yi Atina'ya göndermiştir.

Venizelos'un Yunanlılığın hayat ve ölümüyle ilgili gördüğü Rum göçmenlerin iskânı meselesini, Yunan Hükûmeti de Venizelos'un fikirlerine katılmak suretiyle kesin olarak tayin ve tespit etmiş ve bu konuda kararını vererek kapsamlı bir tüzük kaleme alıp uygulanmasına girişmiştir. Gazeteler, Rum göçmenlerin Anadolu'da İskânına dair yönetmelik hakkında kısa bilgiler vermişlerdir²²⁹.

---

²²⁹ Sertoğlu, a. g. m., s. 19.

Yunanistan, işgal ettiği bölgelerdeki Rum nüfusunu arttırmak amacıyla, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında adalara göç etmiş Rumların Yunan işgali altında bulunan bölgelere iskânlarını sağlamak için, Yunan Dahiliye Nezâreti aracılığıyla, işgal bölgelerindeki Yunan valilerine hitaben bir tamim göndermiştir.

Bu tamime göre, Yunan Hükûmeti kendisinin yardımına muhtaç olmayan, kendi kendine geçimini sağlayabilecek ekonomik yeterliliğe sahip Rumların, Aydın vilayeti ve Ayvalık havalisine iskânları amacıyla bölgeyi on mıntıkaya ayırmış ve yerleşecekleri yerlere giderken karaya çıkacakları iskeleleri de belirlemiştir. Bu tamime göre göç eden Rumların karaya çıkacakları iskeleler ve iskân edilecek yerleşim yerleri aşağıdadır:

1-İzmir, Develiköy, Malfeci, Kitmidya, Akyon, Buca, Bornova, Kordolid, Hacılar, Cumaovası, Kaya, Torbalı, Kokluca, Pınarbaşı ve havalisindeki yerlere iskân edilecek Rumlar, İzmir İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

2-Ayvalık, Gömeç, Yayaköy, Kıranköy, Ayazma, Yeni Sarı Havra ve havalisine iskân edilecek Rumlar, Ayvalık İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

3-Yeniköy, Karlıdere, Ayayorgi Çiftliği, Klizman havalisine iskân edilecek Rumlar, İzmir İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

4-Urla, Güllüce, Manisa, Yukarı Demir Çelebi, Patrol, Gülbahçe havalisine iskân edilecek Rumlar, Urla İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

5-Menemen, Sereköy, Çile, Ulucak, Aliğa ve Arapdere havalisine iskân edilecek Rumlar, İzmir İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

6-Bergama, Soğancılar, Açıanos, Çandarlı, İzmanlar, Rumköy, Makaronya, Kabakum, Kalışeköy, Sutraziler, Dikili ve havalisine iskân edilecek Rumlar, Dikili İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

7- Meli, Eğri Liman, Küçük Bahçe, Denizgiren, Salmaklı, Sazak, Halicik, Hasköy, Yeni Liman, Tepeboz, Ahırlı, Şeybe, Manastır, Anbarseki, Megali Molovami, Teke Mikro Molivami ve havalisine iskân edilecek Rumlar, bu köylerin civarındaki körfezlerden karaya çıkacaklardır.

8-Aşağı Pabaya, Aya Paraşköy, Rişdere, Kirmanlı, Litra, Ovacık, Ağıryaba ve havalisine iskân edilecek Rumlar, Çeşme İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

9-Eski Foça, Kiliş Beğli, Çomaklı, Bari, Bağarası ve havalisine iskân edilecek Rumlar Eski Foca İskelesi'nden karaya çıkacaklardır.

10-Seferihisar, Ödemiş, Tire, Nif, Manisa, Kasaba²³⁰ da Rum göçmenlerin yerleşebilecekleri bölgelerin arasındadır.

Yunan Hükûmeti, Balkan Savaşları'ndan sonra mübadele edilmiş olanlar ile asker kaçğını Rumları ve kısa bir süre içerisinde ezici bir çoğunluk sağlamak amacıyla fazladan da, Yunanistan'dan birçok Yunanlıyı, yukarıdaki yönetmelikten de anlaşılacağı üzere bir plân dahilinde Anadolu'da kendilerine arazi ve çiftlik verileceği vaadiyle Anadolu'ya naklettirip; işgal altındaki bölgelerde namus ve hayatlarını kurtarmak üzere varını yoğunu terk ederek göç etmek zorunda kalan Türklerin yerlerine yerleştirmiştir.

İşgal bölgelerindeki Türk topraklarını bu anlamda mercek altına aldığımızda, Yunanlıların plânlarını gerçekleştirmek için hiç vakit kaybetmeden çalışmalarını sürdürdüklerini görürüz. Zira, 15 Mayıs'ta Türklerin korktukları başlarına gelmiş ve Yunanlılar bölgeyi terk eden Rumları eski yerlerine yerleştirmeye başlamışlardır. Yunanlıların, işgalden sonra da, Anadolu'da Rum nüfusunu çoğaltma girişimleri artarak devam etmiştir.

Osmanlı Hükûmeti, ülkesine şu yada bu yoldan gelmek, yerleşmek isteyen Yunanlı ve Bulgarlara karşı daha önce bazı tedbirler düşünmüşse de, İzmir'in işgalinden sonra Yunanlıların ülkeye girmeleri sorunu daha büyük önem kazanmıştır. Babıâli, 20 Mayıs'ta Yüksek Komiserlere verdiği bir notayla, dahile gidecek bütün yolcuların pasaport sahibi olmasını istemiştir. Meclis-i Vükelâ'nın 1 Haziran 1919 tarihli toplantısında Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda Limni ve Bozcaada'ya göçmüş olan Rumların denetlenemeyen Çanakkale kıyılarına çıkmaları sorunu, üzerinde durulmuş ve Yunanlıların Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan anlaşma uyarınca mübadele edilenlerin dönmemeleri hakkındaki talimatnamenin ve ayrıca ek tedbirlerin uygulanması kararlaştırılmıştır²³¹. Ancak askerî makamlardan

²³⁰ **Vakit**, 15.11.1919, s. 2.

²³¹ **Akşin, a. g. e.**, s. 310.

gelen haberler bu tedbirlerin yeterli olmadığını göstermiştir. Zira, gerek Balkan Savaşları'ndan sonra gerekse Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Yunanistan'a gitmiş olan Rumların Haziran ayı içerisinde Çanakkale sahillerinden karaya çıkmaya başladıkları görülmüştür. Yunanlıların bu anlamda gelmeye başladıkları yerlerden biri de Mudanya olmuştur²³².

Komiserler adına sorunu inceleyen H. Smith, Babî'î'nin iddia ettiği gibi, Yunanistan ile resmen oluşmuş bir anlaşmanın bulunmadığını, esasen Yunanlıların dönüp dönmemesi sorunun müttefiklere ait olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak Yüksek Komiserler bir karar alamayıp, kararın barış konferansına ait olduğunda anlaşmışlardır²³³.

Aslında, Makedonya ve Yunanistan'a göç eden Rumlar ile Giritliler ve Yunanlıların bir bölümünün, İzmir sahillerinin karşısındaki adalara yerleştirildikleri, bu adalarda bir araya toplanan söz konusu Yunanlıların yakın bir zamanda, bir kerede, çok yakın olan Türk sahillerine geçirilecekleri ve bunları içerilere doğru sevk ederken önlerinde giden Rum çetelerinin tedhişi ile hâlen hükûmet tarafından göçleri engellenmeye çalışılan Türklerin göçlerinin mecburî bir şekle dönüşeceği ve böyle bir durumun da, İzmir ve havalisinde çoğunluğun Rumlara geçmesine neden olacağı ve bunun da milliyetler prensibine istinaden Türk tarafını yeni bir emir vakiiyle karşı karşıya bırakacağı Millî Savunma Bakanlığı tarafından bilinmekle birlikte²³⁴, bu durumun engellenmesi için alınan tedbirler yetersiz kalmış ve bölgede Rum nüfusunu artırmak amacıyla gerçekleştirilen, Rum nüfus kaydırmalarının önü alınamamıştır.

Gerçekten de bölgeden gelen haberler ve yapılan istihbarât çalışmaları, sun'î bir Rum çoğunluğu sağlayarak Amerikan Tetkik Heyeti'ni yanıltmak amacıyla çok sayıda Rum'un Osmanlı sahillerine çıkarılması için Yunanlılar tarafından istihbarat çalışmalarının yapılmakta olduğunu göstermiştir²³⁵.

²³² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 84, Gömlek Nu: 62, Belge Nu: 62 (1-3); Kutu Nu: 280, Gömlek Nu: 113, Belge Nu: 113-1; Kutu Nu: 321, Gömlek Nu: 110, Belge Nu: 110-1; Kutu Nu: 359, Gömlek Nu: 86, Belge Nu: 86-1.

²³³ Akşin, a. g. e., s. 311.

²³⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 281, Gömlek Nu: 92, Belge Nu: 92-1.

²³⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 293, Gömlek Nu: 6, Belge Nu: 6-1.

Bu tür nüfus kaydırmaları Osmanlı topraklarının dışından olduğu gibi ülke içerisinde de yapılmıştır. Örneğin, Söke'deki Rumlar hiçbir neden yokken köylerini terk ederek İzmir'e gitmeye başlamışlardır. Bunu Yunan işgal muntikasındaki Rum nüfusunun çoğunlukta olduğu fikrini uyandırmak için yaptıkları anlaşılmaktadır²³⁶. Yine bu anlamda, Aydın demiryolu güzergâhında bulunan Rumların mütemadiyen İzmir'e göç etmeye başladıkları anlaşılmıştır²³⁷.

Sadrazam adına Müsteşar imzasıyla Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 16.12.1919 tarihli yazıdan, Yunanlılar, Aydın vilayetinde Rum nüfusunun çoğunluğunu sağlamak amacıyla, adalardan ve başka yerlerden Rum ahalinin nakledilerek bölgeye iskân edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Hariciye Vekâleti'nin bu konuda gerekli tedbirlerin tekrar gözden geçirilmesi istenmiştir²³⁸.

Ancak tüm bu tedbirler Rumların Türk topraklarına geri dönüşünü engelleyememiş; Rumlar, 1920 yılı başlarında da İzmir'de nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla göç etmeye devam etmişlerdir²³⁹.

Çeşitli sebeplerle daha önce Yunanistan'a göç eden yaklaşık 25.000 Rum, 1920 yılının ilk günlerinde İzmir'e geri dönmeye başlamıştır²⁴⁰.

Hükûmetin önlemlerine rağmen, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Yunanistan'a göç eden ve geri dönmeleri yasaklanan Rumların İngiltere elçiliğinden aldıkları vesikalarla Anadolu topraklarına dönmekte oldukları anlaşılmıştır²⁴¹.

Yukarıda bahsettiğimiz yerlerin dışında, deniz yoluyla Türk topraklarına geri dönen Rumların karaya çıktıkları yerlerden biri de Armutlu İskelesi olmuştur. 1920 yılı Mayıs'ında Yunan vapurları Marmara Denizi'ndeki Armutlu İskelesi'ne sürekli olarak Rum göçmenler getirmiştir²⁴². Haziran ayında ise, Selanik'teki Rum göçmenler, İzmir'e naklolunmaya başlanmıştır²⁴³. Rumlar, işgal altındaki Türk topraklarına gelişi, huzursuzluğu da beraberinde getirmiştir. Örneğin, İzmit, Yunan işgaliyle birlikte, dışardan gelen birçok tekneci ve küfeci Rumun iskân edildiği, yerli

²³⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 42, Gömlek Nu: 36, Belge Nu: 36-10; 36-21.

²³⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 863, Gömlek Nu: 100, Belge Nu: 100-1.

²³⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 123, Gömlek Nu: 27, Belge Nu: 27-1.

²³⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 327, Gömlek Nu: 163, Belge Nu: 163-1.

²⁴⁰ Atalay, a. g. e., s. 174.

²⁴¹ BC Arşivi, 272.11/15.56.10.

²⁴² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 1008, Gömlek Nu: 59, Belge Nu: 59-1.

²⁴³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 862, Gömlek Nu: 40, Belge Nu: 40-1.

işyancıların barınabildiği bir yer hâline gelmiş, bu sebeple şehrin nüfusu artmıştır. Dışarıdan gelen Rumlar, zorla Türk evlerine ve camilere yerleştirilmiştir²⁴⁴.

Yunanlılar, bu tür nüfus kaydırmalarını sadece işgal bölgesinde yapmayıp, gerek İstanbul gerekse Karadeniz sahillerinde de gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'e, 15 Ocak 1920'de Ankara'dan gönderdiği yazıda; Mütarekeden sonra 250.000 Rum ve Ermeninin Amerika'dan gelerek İstanbul'a yerleşmiş olduğuna, Rumların, İstanbul'da siyasî temsilciler nezdinde kendileri için bir asker alma şubesi ile bir de mahkeme şubesi kurduklarına; son bir hafta zarfında Yunan subay ve askerlerinin İstanbul'da artmaya başladığına, Atina'daki Yunan Meclisi'nin İstanbul'da bir üniversite ve tarihi eserler okulu kurmaya karar verdiğine²⁴⁵ dikkat çekmiştir.

Bölgeden gelen haberler, Mustafa Kemal Paşa'nın haklı tespitleri doğrultusundadır. Örneğin, Sinop ve Ayancık'taki Rumların İstanbul'daki Rum nüfusunu artırmak için İstanbul'a göç etmekte oldukları, Kastamonu Ahz-ı Aker Kalemî Riyaseti'nin bildirdiği haberlerden anlaşılmaktadır²⁴⁶.

Bölgeden gelen haberlerden anlaşıldığı üzere, Yunanlılar aynı oyunu Karadeniz bölgesinde de oynamaya çalışılmışlardır. Örneğin, Sohum ve Kars civarındaki 200.000 Rum'a, Bolşeviklik bahanesiyle Karadeniz sahillerine göç etmesi için Venizelos tarafından talimat verildiği ve bunların güya evvelce tehcir edilmiş Rumlar olduğu İtilâf Devletleri'ne bildirilerek söz konusu bölgede toplanmaya çalışıldığı haber alınmıştır²⁴⁷. Gerçekten de bir süre sonra Rum nüfusunu çoğunluk hâline getirebilmek amacıyla Rusya'dan ve Anadolu içlerinden birçok Rum ve Ermeninin Samsun'a iskân edildiği ve bunların iâşeleri temin edildiği anlaşılmıştır²⁴⁸.

Trakya'da ise, Batı Anadolu'da olduğu gibi daha bölge işgal edilmeden önce, Bulgaristan'da yerleşik bulunan Rumlar guruplar hâlinde Türk tarafına geçmeye başlamıştır. Bulgaristan'daki tüm Rumların fasıllarla Türk tarafına geçeceği sınırdaki

---

²⁴⁴ Özel, a. g. e., s. 116.

²⁴⁵ Karabekir, a. g. e., s. 445-446; Uğur Yıldırım, **Dünden Bugüne Patrikhane**, İstanbul 2004, s. 66.

²⁴⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 257, Gömlek Nu: 193, Belge Nu: 193-1.

²⁴⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 314, Gömlek Nu: 129, Belge Nu: 129-1.

²⁴⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 1112, Gömlek Nu: 60, Belge Nu: 60-3.

Türk askerî yetkililerinden gelen haberlerden anlaşılmıştır²⁴⁹. Vaktiyle hudut dışına çıkmış olan Rumlar tekrar Trakya'ya dönmeye başlamışlardır²⁵⁰.

Böylece, Türk nüfusu Yunanlıların isteği doğrultusunda azaltılırken, Türklerden boşalan yerlere Yunanistan Devleti tarafından vapurlarla getirilen çok sayıda Rum iskân edilerek, Rum nüfusu yapay olarak artırılmak istenmiştir²⁵¹. Örneğin, Vaktiyle hudut dışına çıkmış Rumlardan, 1919 Kasımı'nda 80 hane²⁵², Aralık ayında da 128 hane Rum,²⁵³ Lüleburgaz'a gelerek, kasabadaki Rum hanelerine dağıtılmak suretiyle iskânları sağlanmıştır 1920 Şubatı'nda benzer bir durumda Kırkkilise'de yaşanmıştır. Kırkkilise'de sâkin iken, Bulgaristan'a firarla Yunanistan'a geçerek, burada askerlik yapmış daha sonrada Selanik üzerinden İstanbul, oradan Babaeski'ye, oradan da Kırkkilise'ye dönmeye çalışan on haneden 86 Rum, tüm engellemelere rağmen Yunan askerlerinin yardımıyla yörede iskân edilmişlerdir²⁵⁴.

Tüm işgal edilmiş Türk topraklarında olduğu gibi, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, Rumların bölgeye iskân edilmesi, Trakya içinde önemli bir mesele hâline gelmiştir²⁵⁵. Örneğin, bu anlamda Edirne'nin Avarız köyünün Türk sâkinleri öteye beriye dağıtılmış, yerlerine Rum muhacirler yerleştirilmiştir. Yine Edirne'nin Lalapaşa ilçesinin, Muradcalı, Çömlekköy, Taşlı Müslim, Süleoğlu, Demirhanlı, Hızırağa, Hamzabeğli, Çömlekakpınarı ve ilçe merkezinin Türk sâkinleri yerlerinden edilerek Kafkasya'dan ve çeşitli yerlerden getirilen Rum göçmenleri yerleştirilmiştir²⁵⁶. Edirne-Keşan taraflarına 2.000'den fazla Rum Kavala'dan getirilerek yerleştirilmiştir²⁵⁷. Yunanlılar, Istranca'nın batısında ve sınır üzerindeki köylere Balkan Savaşları'nı müteakip Yunanistan'a giden Rumları geri getirerek iskân etmişlerdir²⁵⁸.

²⁴⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 1003, Gömlek Nu: 25, Belge Nu: 25-1.

²⁵⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 294, Gömlek Nu: 103, Belge Nu: 103-1.

²⁵¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 556, Gömlek Nu: 38, Belge Nu: 38-1.

²⁵² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 294, Gömlek Nu: 9, Belge Nu: 9-2.

²⁵³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 294, Gömlek Nu: 25, Belge Nu: 25-1, 6.

²⁵⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 304, Gömlek Nu: 78, Belge Nu: 78 (1-2).

²⁵⁵ İkdâm, 31.07.1920, s. 1.

²⁵⁶ Şarkî Trakya, s. 24, 27.

²⁵⁷ Yalazan, a. g. e., C. II, s. 130.

²⁵⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 549, Gömlek Nu: 3, Belge Nu: 3 (1-2).

Anadolu topraklarına Rum göçmenlerin yerleştirilmesi işi bittikten sonra, Venizelos İzmir ve civarının *kesinlikle bir Yunan şehri olduğunu ve büyük çoğunluğun Rumlardan* oluştuğunu, ileri sürüp; resmen durumun incelenmesi, yeniden bir nüfus sayımının yapılması için İtilâf Devletleri'nin görüşünü isteyecek ve bunda ısrar edecektir ki, bu arzusunun da kabul göreceği şüphesizdir.

Zira bu politikalarına yön verenlerin zaten, özellikle İngiltere ve diğer batılı devletler olduğu düşünülürse, bu husus daha da güçlenecektir. Bu yüzdendir ki bölgede Rum nüfusunu artırma çabalarının gerçekleşebilmesi için Yunanistan'a bir fırsat daha vermek üzere, Paris Barış Konferansı'nda Yunanlılar tarafından İzmir'in geçici olan işgalinin uzatılması kasten uygun görülmüştür²⁵⁹.

Yunanistan işgal ettiği topraklarda plânlı bir şekilde Yunan nüfusunu artırma girişimlerini sürdürürken, 25 Ocak 1921 tarihinde toplanan Paris Konferansı'nın ikinci gününde, Sevr Antlaşması'nın bazı hükümlerinde değişikliğe gidilerek uygulanmasını sağlamak amacıyla, Londra'da İtilâf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir konferansın düzenlenerek, Türk ve Yunan temsilcilerinin dinlenmesi kararlaştırılmıştır.

İstanbul ve Ankara Hükûmetleri temsilcilerinden oluşan iki heyetin Türk tarafının görüşlerini anlatmak amacıyla katıldıkları Londra Konferansı, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında çalışmalarını sürdürmüş, davet edilen devletlerin heyetleri Türkleri ilgilendiren şark meselesi kapsamındaki konular hakkında görüşmeler²⁶⁰ yapılmışlarsa da, biz buradaki daha ziyade Yunanlıların Anadolu'da uygulamaya çalıştıkları demografik projeye ilgili gelişmeleri değerlendirmeye çalışacağız.

Londra Konferansı'nın 24 Şubat 1921'de yapılan dördüncü gün görüşmelerinde, İstanbul Hükûmeti'ni temsil eden Heyetin Başkanı Tevfik Bey'in rahatsızlığı nedeniyle oturuma katılmadığından, heyet temsilcilerinin Ankara Heyeti ile aralarında düşünce ayrılığı olmadığını beyanla Sevr Antlaşması'nda yapılacak

²⁵⁹ Sertoğlu, a. g. m., s. 20.

²⁶⁰ Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 353-360; 365-367; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, İstanbul 1972, s. 15-16; TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I, Ankara 1985, s. 366, 379, 382, 407, 418, 421; Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri*, Ankara 1989, s. 189-199; Sonyel, *Dış Politika*, C. II, s. 117-145; Tansel, a. g. e., C. IV, s. 39-47; İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakerâtı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 33 Kasım 1995, s. 566-568.

değişiklikler hakkında Heyet Başkanı Bekir Sami Bey'in Türk tarafının görüşlerini açıklamasını istemişlerdir. Bekir Sami Bey'in diğer konulardaki görüşlerini ifade etmesini müteakip, oturuma verilen aradan sonra yapılan toplantıda, Ankara Hükûmeti'ni temsilen Nihat Bey, İzmir ve Trakya'da Türk nüfusun çoğunlukta olduğuna dair bilgiler vermiş ve bu nedenle de bu bölgelerin Türklere bırakılmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Türk tarafının görüşlerini ifade eden Nihat Bey'e göre, Aydın vilayetinin %70'i Türklere oluşturmaktadır. İzmir'de bile Rumlar hariç, Türklere diğer gruplarla birlikte halkın %57'sini oluşturmaktadır. İzmir'e sonradan gelen Rumların varlığına dikkat çeken Nihat Bey, sadece İzmir doğumlu Rumlar dikkate alındığında Rumların Türklere göre çok daha az bir nüfusa sahip olduklarını beyan etmiştir.

Türk istatistiklerine göre bölgede 1.250.000 Türk, 200.000 Rumun yaşadığını ifade eden Nihat Bey, Trakya'da ise, 360.000 Türke karşılık 224.000 Rum ve 66.000 Bulgar'ın yaşadığını söylemiştir.

Konferansın akşamki oturumunda Yunan tarafını temsilen konuşan Kalogeropoulos, bu konunun daha önce incelendiğini ve Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin de, Yunan bakış açısı doğrultusunda Venizelos tarafından verilen bilgilere dayandığını, bu nedenle bu konunun tekrar gündeme getirilmesine gerek olmadığını; fakat icap ederse, bu konuda her zaman bir açıklama yapabileceklerini dile getirmiştir.

Bunun üzerine Gounaris uzun bir açıklamada bulunmuş; 1912, 1917 yıllarında tanzim edildiğini ve son zamanlarda Türk ve Yunan kaynaklarından elde edilen bilgilere dayanarak yapıldığını söylediği istatistiklere göre, bölgede Yunanlıların çoğunlukta olduğunu iddia etmiş ve aşağıdaki rakamları vermiştir.

Yunan tarafı, İzmir ve havalisinde savaştan önce 548.000 Rum ve 390.000 Türk olduğunu, fakat göçler nedeniyle bu nüfusun azaldığını; 1917 yılında yapılan nüfus sayımına göre ise, Türklerin 504.000, Rumların 699.000 kişi olduğunu, muhacirlerle, İzmir'e gelen diğer Türklere dikkate alındığında sonucun daha net ortaya çıkacağını, ayrıca İzmir'de 18.000 Ermeni, 31.000 Musevi, 18.000 Ecnebi, Trakya'da ise, 360.000 Rum, 344.000 Türk, 64.000 Ermeni, 34.000 Bulgar

olduğunu iddia etmiştir²⁶¹. Bunun üzerine Kont Sforza, İzmir ve Trakya'ya bir soruşturma komisyonu gönderilmesini önermiştir. A. Briand tarafından da desteklenen bu öneriyi, Lloyd George da kabul etmek zorunda kalmıştır²⁶².

Konferans'ın 25 Şubat tarihli oturumunda bu konu taraflara resmen tebliğ olunmuştur. Buna göre, Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a verilmiş bölgelerde, Trakya ve İzmir'de, yaşayan ahalinin nüfusu hakkında ortaya çıkan anlaşmazlık dolayısıyla Konferans, Türk ve Yunan tarafına, bu iki bölgedeki ahali meselesini kendileri tarafından tayin edilecek, savaştan önce ve sonraki istatistikler hakkında mahallinde acilen bir inceleme yapma yetkisine sahip olacak, uluslararası bir komisyona bu konuda görev vermeye yetkili olduğunu tebliğ etmiş ve bu komisyonun incelemelerinden çıkan sonucu kabul edip etmeyecekleri ve barış zamanına kadar geçen sürede Osmanlı veya Yunan hâkimiyetinde olan yerlerde yaşayan ahalinin güvenliği hakkında teminat verip vermeyecekleri sormuştur.

Her iki Türk heyeti de bu teklifi kabul ettiklerini açıklamışlardır. Ankara Hükûmeti Heyeti'nin Başkanı Bekir Sami Bey kendinden emin olarak, incelemelerin yapıldığı sırada Yunan idaresinin yerine uluslararası bir idarenin kurulması ve Yunan işgalinden beri göç etmeye mecbur edilen Türklerin komisyon tarafından dikkate alınması şartıyla, bu teklifi kabul ettiklerini açıklamıştır.

Yunan tarafı ise, Atina Hükûmeti'nin cevabını almadan bu konu hakkında bir cevap veremeyeceklerini ifade etmiştir. Daha sonra Yunan Meclisi'nde yapılan oylamanın sonucunda, böyle bir teklifi kabul etmenin Sevr Antlaşması'nın hükümlerinden vazgeçmek demek olacağı düşüncesi ile red cevabı çıkınca, Yunan Heyeti Konferans'ın bu teklifini kabul etmediğini beyan etmiştir.

Londra Konferansı'nın 12 Mart 1921 tarihli son toplantısında, İzmir ve Trakya'da bir nüfus incelemesi yapılması teklifini, Yunanlıların kabul etmemesi ve Türklerin de şartlı kabul etmesi nedeniyle, uygulanmasının mümkün görülmediği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle İzmir ile ilgili olarak, başında Hristiyan bir valinin bulunmasına, İzmir bölgesine vilayet denmesine ve şehirde bir Yunan garnizonunun bulunmasına, vilayet gelirlerinden İstanbul Hükûmeti'ne senelik bir verginin

²⁶¹ Öztoprak, a., g. m., s. 585-588.

²⁶² Sonyel, *Dış Politika*, C. II, s. 128; E.L. Woodward, M. A. vd.; *Documents On British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London 1967. s. 189.

verilmesine, beş yıl sonra Milletler Cemiyeti kararıyla statüsünün değiştirilmesine ve bölgede nüfus sayımının yapılmasının taraflara teklif edilebileceğine karar verilmiştir²⁶³.

Yunan işgalinden bu yana bölgedeki Yunan nüfusu artmıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonraki bir yıl zarfında 120.000 Rum göçmen yerleştirilmiştir²⁶⁴. 1921 Ocağı'na kadar Gounaris'in sonradan belirttiğine göre 126.000 Yunan göçmeni getirilip yerleştirilmiştir. Yunan göçmenleri aşağıdaki yerlere yerleştirilmiştir:

Gounaris'e Göre, İzmir'in İşgalinden 1921 Ocağı'na Kadar Yunanlıların İskân Edildikleri Yerler ve Miktarları

Urla'ya	5.500
Urla İskelesi'ne	2.800
Çeşme'ye	30.000
Menemen'e	3.500
Ayvalık'a	22.000
Karaburun'a	9.000
Foça'ya	11.000
Dikili-Bergama'ya	12.500
Akhisar'a	8.200
Edremit'e	10.000
İzmir'e	4.500
Manisa	7.000
Tire-Ödemiş'e	
Toplam	126.000

Böyle olduğu hâlde, Yunanistan İzmir ve Trakya'da da bir nüfus sayımı yapılmasını göze alamamış, bu yöndeki teklifi reddetmiştir. Türkler bölgede Türklerin çoğunlukta olduğuna emin oldukları için teklifi kabul etmişlerdir, diğer tekliflere ise cevap vermemişlerdir²⁶⁵.

Diplomatik gelişmeler devam ederken, Yunanlılar diğer taraftan Türkleri yerlerinden ederek, başta Kafkasya olmak üzere farklı yerlerden getirdikleri Rumlar sayesinde bölgenin etnik yapısını değiştirme çabalarını sürdürmüşlerdir.

Örneğin, 1921 yılında sadece Tekfurdağı dahilinde 60 Türk köyü baskı ve şiddet hareketleri sonucu boşaltılmış, işgal süresi boyunca devam eden bu

²⁶³ Öztoprak, a. g. m., s. 588-598.

²⁶⁴ Jaeschke, İngiliz Belgeleri, s. 48; Güler, Gizli Teşkilatlar, s. 69.

²⁶⁵ Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 15-17.

uygulamalar sonucu 1922 yılı ortalarına kadar 50.000'den fazla Kafkasyalı Rum getirilip, sürgün edilen Türklerden boşalan bölgelere yerleştirilmiştir²⁶⁶.

Londra Konferansı'nda gündeme gelen, fakat bir sonuç alınmayan konu Paris Konferansı'nda tekrar gündeme gelmiştir. 18-19 Haziran 1921 tarihli Paris görüşmelerinde üç müttefik devlet, savaşı sona erdirmeye şartlarından biri olarak, İzmir'e "*muhtariyet*" verilmesi ve sonrasında askerden boşaltılması konusunda anlaşmışlardır.

Fakat Trakya'nın Çatalca'ya kadar Yunanistan'a verilmesini isteyen İngiltere'ye karşın, İtalya ve Fransa burada bir nüfus incelemesinin yapılmasını istemiştir²⁶⁷. Her zaman işgal ettiği bölgelerde Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu iddia etmesine rağmen Yunanistan'ın kabul etmediği fakat, Türk tarafının yapılmasını istediği İtalya ve Fransa'nın da talep ettiği bu nüfus incelemeleri hiçbir zaman yapılamamıştır.

22-26 Mart 1922 Paris Konferansı'nda, Lord Curzon'un "*özel rejim*" dediği ve Saar Havzası ile Lübnan örneğini vererek, İzmir bölgesinde de bir çeşit muhtariyet oluşturulması fikri, "*bölgenin kayıtsız şartsız Türklere bırakılmaması fikrinin bir ürünü olarak*" ortaya atılmıştır²⁶⁸.

Böylece, Yunanistan Anadolu'yu boşaltmak zorunda kalırsa bile, geride ayrı bir "*Elen Devleti*" bırakılmış olacaktır. İngiltere'nin desteğinden cesaret bulan Yunanlılar, işgalleri altındaki Batı Anadolu topraklarında bu amaçla "*İyonya Devleti*" kurmayı amaçlamışlardır.

Bu devletin, öncelikli olarak İzmir bölgesinde kurulması plânlanmış, imkânlar ölçüsünde Batı Anadolu'nun öteki bölgelerine, Bursa ve Marmara'ya kadar genişletilmesi düşünülmüştür. İngilizler, "*özel rejim*" ve "*muhtariyet*" tabirleri ile İzmir bölgesini kastediyorken, Yunanistan, "*Askeri Hükûmet*" ve "*Sivil İdare*" tabirleri ile işgal altındaki tüm Batı Anadolu topraklarını kastetmiştir. "*Anti-Kemalist Anadolu Cemiyeti*", Padişah'ın vesayeti altında bir "*Batı Anadolu Projesi*"nden söz

²⁶⁶ *Mémoire sur la Thrace adressé la Société des Nations*, İstanbul 1922, s. 25; Muhammet Şahin; *Milli Mücadelede Doğu Trakya*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 100.

²⁶⁷ Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e*, s. 34-45.

²⁶⁸ *A. g. e.*, s. 357.

ederken, Yunanlılar bu vesayet sözcüğünü pek dile getirmemişler, “*Sivil İdare*” tabirini kullanmışlardır.

Anadolu Rumları ise, “*İyonya devleti*” demişlerdir. Anadolu Rumları ve Atina Hükûmeti işbirliği noktasına geldikleri, 1922 Mayısı’nda “*İyonya Devleti*”de epey bir yol kat etmiştir²⁶⁹. Şimdilik bu bölgenin Yunanistan’a ilhakı düşünülüyorsa da, yeni bir Girit olma ihtimali yüksek olan “*İyonya Devleti*”nin, ileriki bir tarihte “*Anavatan Ellas’a*” kendiliğinden katılmak isteyeceği hesabı yapılmıştır²⁷⁰.

Yunanistan’ın Anadolu’da plânlı bir şekilde uygulamaya koyduğu, şimdiye kadar izah etmeye çalıştığımız, demografik projenin bir hayli yol almasında başta patrikhane ve ona bağlı olarak çalışan kuruluşlar etkili olmuştur. Bu nedenle başta Patrikhane ve çoğu kez de ona bağlı olarak çalışan oluşumların bu anlamdaki faaliyetlerinin ortaya konması, konunun daha net anlaşılmasında fayda sağlayacaktır.

12.Rum Patrikhanesi ve Diğer Kuruluşların Faaliyetleri

Öteden beri menfi faaliyetler içerisinde bulunan Rum Patrikhânesi, Kiliseler ve onlara bağlı kuruluşlar²⁷¹, Mili Mücadele yıllarında da her konudaki menfi faaliyetlerine devam etmiş²⁷² olmakla birlikte, biz burada tezimizin içeriği gereği bu kuruluşların Anadolu topraklarındaki Rum nüfusunu artırma girişimleri üzerinde duracağız.

Birinci bölümde de üzerinde durduğumuz, mütareke döneminde Anadolu’daki Rum nüfusunu artırmaya dönük faaliyetlerin işgallerle birlikte daha da hız kazandığı ve başta Patrikhane, Kilise ve onlara bağlı kuruluşların bu anlamdaki misyonlarına

²⁶⁹ A. g. e., s. 406-408.

²⁷⁰ A. g. e., s. 425-431.

²⁷¹ M. C. Şehabeddin Tekindağ, “Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler, *Türk Kültürü*, S. 32, Haziran 1965, s. 511-512; Yavuz Ercan, “Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi’nin Rolü”, *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 203-205; Azmi Süslü, “Türkiye’de Rum Patrikhâne ve Kiliselerinin Menfi Faaliyetleri”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*, Samsun 1988, s. 261-263; Esat Arslan, “Kurtuluş Savaşı’nda Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım Türk Ortodoks Kilisesi”, *Atatürk Yolu*, C. 4, S. 15, Mayıs 1995, s. 412-415.

²⁷² Yılmaz Kurt (Yay. Haz.), *Pontus Meselesi*, Ankara 1995, s. 33-59; Güler, *Gizli Teşkilatları*, s. 13-35; 36-61; 62-66; 82-86; Arslan, *a. g. m.*, s. 415-419; Şahin, *a. g. e.*, s. 218-228; Güler, *Terör*, s. 29-53; 77-94; 121-127; 135-139; 167-172; Hakan Alkan, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ankara 1999, s. 51-53; Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996, s. 46-47; Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul 2003, s. 65-83.

devam ettikleri bilinmektedir. Bu anlamda başta Patrikhane, Kilise ve bunlara bağlı kuruluş ve din adamlarının faaliyetlerini değerlendirmeye çalışacağız.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Patrikhane ve Yunanistan, Anadolu'daki Rum nüfusunu çoğaltmak için çabalarını artırmışlardır. Bu amaçla başta İstanbul, İzmir ve Karadeniz bölgesine Rusya, Amerika ve Yunanistan'dan getirdikleri Rumları iskân etmeye başlamışlardır. Böylece belirli yerlerde Rum nüfusun çoğunluğu oluşturması sağlanacak ve uluslararası görüşmelerde bu gerekçeyle Rumlara özerklik istenecektir.

Bu gerçekleştirildiği takdirde adı geçen yerlerin Yunanistan için birleşmeleri için büyük bir adım atılmış olacaktır²⁷³. Patrikhane'nin gerek Trakya gerekse Batı Anadolu topraklarında bu anlamdaki çalışmalarına bakacak olursak bu demografik projeye nasıl katkı sağladıkları daha net anlaşılacaktır.

12.1.Batı Anadolu

Anadolu topraklarında, Rum nüfusunu artırma amaçlı nüfus nakilleri; Amerika, Rusya, Yunanistan'dan getirilen Rum göçmenleriyle yapılan nüfus kaydırmalarının yanı sıra, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden; daha çok iç kesimlerden getirilen Rumların yerleştirilmelerine karar verilen bölgeye, gönderilmeleri şeklinde de gerçekleştirilmiştir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkararak Anadolu'yu işgale başlamaları sadece İstanbul Rum Patrikhanesi'ni değil, Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki diğer Rum kiliselerini de harekete geçirmiştir²⁷⁴.

Hrisostomos'un isteği ve Patrikhane'nin denetimi altında Rum Kiliseleri işgal sahasındaki Rum nüfusunu arttırmak için Gelibolu, İzmit, Bursa, Konya, Ankara gibi yerleşim merkezlerinden, buralardaki Metropolitler vasıtasıyla, Rumların dikkat çekmeyecek bir şekilde ayrı yollardan İzmir'e gitmelerini sağlamışlardır ve bu insanlar çeşitli hizmetlerde istihdam edilmiş ve sonra buradan çeşitli mahallere sevk

²⁷³ Kurt, a. g. e., s. 48; Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001, s. 107.

²⁷⁴ Türsan, a. g. e., s. 107; Ekincikli, a. g. e., s. 154; Atalay, a. g. e., s. 169.

olunmuşlardır²⁷⁵. Örneğin, Sapanca'nın Rum ahalisi de bu anlamda İzmir'e göç etmiştir (03.09.1920)²⁷⁶.

Bu insanların durup dururken başka bir yere göç etmelerini başka bir şekilde açıklamaya çalışmak; bir ailenin göç etmeye karar vermesi kadar zor olsa gerektir. Hrisostomos, Wilson Prensipleri'ne istinaden ve Atina'dan aldığı talimat gereği, Anadolu'nun Yunanistan'a ait olduğunu iddia etmiştir. İzmir ve çevresinde nüfus çoğunluğunun Rumlarda olduğunu göstermek için Anadolu içlerinden ve adalardan Rumlar İzmir'e göç ettirilmiş; hatta bunlara bazı Hristiyan Türkler de katılmışlardır²⁷⁷.

12.2.Trakya

Patrikhane'nin Trakya'da Rum nüfusu artırma çabalarına baktığımızda, Çatalca Metropolit Vekili'nin Rumların eski yerlerine yerleştirilen Türklerin buralardan uzaklaştırılarak, yerlerine Rumların getirilmesi için teşebbüste bulunmuştur. Metropolit'in kabul edilmesi mümkün olmayan bu teklifinin asıl amacı, Türklere vereceği huzursuzluktur. Böylece amacının kısmen gerçekleşmesini sağlamış olacaktır.

Daha öncede Anadolu'daki Ortodoks Rum nüfusunu artırmak için Papa Dimitri'nin teklifi üzerine Patrikhane tarafından İslâmiyeti tercih eden Rumların tespiti yapılarak hazırlanan liste, müttefik devletler temsilcilerine takdim edilmek üzere Yunan Albay Katihaki'ye verilmiştir.

Trakya'daki Rum nüfusu artırma çabalarının başarıya ulaşması için Rusya'dan Rumların Anadolu'ya göçlerinin hızlandırılması amacıyla, Patrikhane yoğun bir çaba sarf etmiştir. Patrikhane, Balkan Savaşları sırasında başta Edirne olmak üzere Trakya'dan göç eden Rumların tekrar eski yerlerine dönmeleri ve Trakya'da Rum nüfusun artırılması için çalışmıştır²⁷⁸. Yunanlıların bu türden faaliyetleri sadece işgal altındaki Trakya ve Batı Anadolu topraklarıyla sınırlı olmayıp, Patrikhane ve Kiliseler aynı oyunu Karadeniz bölgesinde de oynamaya çalışmışlardır.

²⁷⁵ Ekincikli, gös. yer; Atalay, a. g. e., s. 173-174.

²⁷⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 976, Gömlek Nu: 148 , Belge Nu: 148-1, 2.

²⁷⁷ Yıldırım, a. g. e., s. 69.

²⁷⁸ Atalay, a. g. e., s. 142-144.

Yunanlılar Karadeniz bölgesinde de Rum nüfusunu artırma çabalarını Rum Patrikhanesi, Kiliseler ve onlara bağlı kuruluşlar aracılığıyla organize bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmışlardır²⁷⁹. Bu durumla ilgili olarak K. Karabekir'in raporunda ise, önemli bir tehlikeye, Rum faaliyetlerinin artmasından ve ikinci bir İzmir olayının meydana gelmesinden söz ediliyor, bu durumun Trabzon'a defalarca yazılmasına karşın, gerekli tedbirlerin alınmadığı belirtiliyordu.

Rapor kısaca şöyleydi:

"... Bu muhaceret kulübününün (göçmen Rumlar kastediliyor) memleketimizde büyük fenalıklara sebep olacağını birkaç defa Trabzon vilayetine yazarak mutabassırane hareket edilmesini tavsiye etmişim. Fakat vaziyet müsamahakârlıkta devam ediyor. Maazallah, Trabzon'da ikinci bir İzmir vakası hazırlayan Rum, Ermeni akımına Hükûmet-i Seniyye'nin kat'î bir çare-i mania bulması zamanı gelmiş, hatta geçmiştir"²⁸⁰.

Bu tür faaliyetler içerisinde olan sadece Patrikhane ve kiliseler olmayıp, Rum nüfusunu artırmaya dönük çalışmalar yapan başkaca kuruluşlarda olmuştur. Bunlardan bir tanesi Kordus adındaki kuruluştur. Bu kuruluş ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa 25 Haziran 1919 tarihli raporunda aşağıdaki bilgileri vermiştir:

"İstanbul'da Galata'da Minerva Hanı'nın üçüncü ve dördüncü katlarında, Rum Muhacir Komisyonu gibi aldatıcı bir ad altındaki Kordus yahut Etnik-i Eteryâ Cemiyeti'nin bir şubesi de çalışmaktadır. Bu vaziyet, Yunanistan'dan gönderilen çeteleri ve İstanbul'da kaydettiği Rumları, Trakya'ya, İzmir'e ve Karadeniz kıyılarına göndermektedir. Fener Patrikhanesi Merkez Komitesi de, bu cemiyete yardım etmektedir"²⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın da dikkat çektiği Kordus Cemiyeti, Yunanistan'ın Patrikhane ile ortak çalışmasının bir ürünü olarak, 1919 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

²⁷⁹ Kurt, a. g. e., s. 51 vd.; Mesut Çapa, **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Ankara 1993, s. 12-17.

²⁸⁰ Öztoprak, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986**, Samsun 1988, s. 337.

²⁸¹ Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921) I**, Ankara 1959, s. 37; Yıldırım, a. g. e., s. 57.

Bu kuruluşun esas ünitesi “*Patrikhane Merkez Komitesi*” olup, *Etnik-i Eteryâ*’nın bir kolu olarak çalışmalara başlamıştır. Kuruluş, “*Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu*” açık adı ile İstanbul Galata’da Minerva Hanı’nda örgütlenmiştir.

Cemiyetin başkanı Yunanlı Manul Josukos olup, resmî yazışmalarında Sandragos takma adını kullanmıştır. Cemiyetin çalışma alanı, başta İstanbul olmak üzere Trakya, Trabzon, Marmara sahilleri ve İzmir bölgesi olmuştur.

Cemiyetin amacı, Osmanlı topraklarında isyanlar çıkarmak, ihtilâl teşebbüsünde bulunmak, düzeni bozmak için gelen Yunanlıları Rum göçmeni gibi göstererek Trabzon ve Karadeniz sahillerine göndermek, Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu gelecek heyetlere göstermek için çeşitli nüfus kaydırmalarında bulunmak ve eksik yerlere göçmen adı altında Yunanlıları sevk etmek, çeteler kurmak, silah ve cephane temin ederek Mili Mücadele’ye karşı yapılacak eylemleri organize etmek, Osmanlı Ülkesi ve Osmanlı uyruğunda bulunan Rumların ilân edilmiş seferberlik plânına göre toplanmasını, eğitilmesini ve Batı Anadolu’ya sevkini temin etmek ve Yunanistan’dan gelecek subayların korunmasını ve gerekli bölgelerdeki faaliyetlerini kolaylaştırmaktır²⁸².

Adı geçen cemiyetin başkanı, 1919 Haziranı’nın ilk haftasında büyük miktarda bir para ile İstanbul’a gelmiştir. Amacı ise, Osmanlı topraklarını terk etmiş olan tüm Rumların eski yerlerine tekrar dönmelerini sağlamaktır²⁸³. İstanbul’a mütarekeden sonra yerleşmiş Rumların miktarı, 200.000 kadar tahmin olunuyor ki, bu büyük demografik oyun bu cemiyetin çalışmaları sonucu gerçekleşmiştir²⁸⁴.

Yunanistan’ın maddi ve manevî desteğine sahip olan bu kuruluş, Patrikhane tarafından idare edilmiştir. Emirleri Patrikhane’den alan bu cemiyet, 1922 yılına kadar faaliyet göstermiş bilahare zaferden sonra, ortadan kaldırılmıştır²⁸⁵.

---

²⁸² Ertuğrul Zekai Ökte, “Yunanistan’ın İstanbul’da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti KORDUS”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 40, Ocak 1971, s. 22; Atalay, a. g. e., s. 108.

²⁸³ Atalay, a. g. e., s. 109.

²⁸⁴ Kurt, a. g. e., s. 48-49.

²⁸⁵ Ökte, gös. yer.

Asya-yı Sugra Cemiyeti'de, Anadolu'da Rum nüfusunu artırma amaçlı faaliyetlerde bulunan diğer bir Rum kuruluşudur. 1919 Martı'nda Venizelos'un direktifleri doğrultusunda kurulan cemiyet, *Muhacirin Cemiyeti* ile işbirliği içerisinde yüz binlerce Rum'u Anadolu'nun özellikle Yunanlıların hırs ve hayal sahası olan bölgelerine yerleştirmiştir²⁸⁶.

Trakya'da *Trakya Komitesi*²⁸⁷ ne bağlı olarak çalışan bir kuruluş olan, *Yardım Komitesi* de, *Kordus Komitesi* ile bağlantılı olarak çalışmış ve Trakya'ya yerleştirilen Rum göçmenlerine yardım etmiştir. Bu göçmenlerin evlerini tamir etmeleri, çift hayvanları ve ziraat aletleri almaları için uzun vadeli krediler sağlamak gibi yardım faaliyetleri içerisinde olmuştur²⁸⁸.

---

²⁸⁶ Kurt, **gös. yer**; Güler, **Gizli Teşkilatları**, s. 39; Güler, **Terör**, s. 79-80.

²⁸⁷ Kurt, **a. g. e.**, s. 47-48.

²⁸⁸ Güler, **Gizli Teşkilatları**, s. 61; Güler, **Terör**, 94.

IV. BÖLÜM:

YUNANLILARIN ANADOLU'DA UYGULADIĞI SÜRGÜNÜN ULUSLARARASI SAVAŞ HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İNSANÎ BOYUTU

Millî siyasetin ve uluslararası hukukun savaşa getirdiği sınırlamalar olarak kısaca tanımlayabileceğimiz savaş hukukunun amacı, kuvvet kullanma ve şiddetin, aşırı, nispetsiz, amaçsız ve gereksiz yere tatbikînin engellenmesidir.

Sınırlayıcı etkenler, sadece hukuk ilke ve kuralları değildir. Hukukun üstünlüğü ilkesi ve insan hakları kavramlarının yanı sıra, ulusal, bölgesel ve dünya kamuoyunun tutumu, hukuk dışı şiddeti sınırlayan diğer önemli etkenlerdir¹. Biz bu bölümde Yunanlıların Anadolu'yu işgalleri sırasında işgali ilhaka dönüştürme stratejisi olarak kullandıkları sürgün yönteminin ve bu yöntemin unsurlarının, uluslararası savaş hukuku kurallarına göre nerede durduğunu ve sürgün yönteminin ve bu yöntemin unsurlarının insanî boyutunu, ulusal ve dünya kamuoyunun sürgüne karşı tutumunu değerlendirmeye çalışacağız.

Yunanlıların gerçekleştirdikleri sürgünün hukukî boyutunu daha net ortaya çıkarabilmek amacıyla dünyada bu anlamdaki savaş hukukuna dair gelişmeleri de kısaca gözden geçirmemiz gerekecektir.

Zira Yunanlıların, Anadolu'yu işgal ettikleri zamana kadar geçen sürede, uluslararası savaş hukuku alanında bazı gelişmeler de olmuştur. Bu hukukî gelişmelerin tarihî seyri, bu süreçte akdedilmiş düzenlemeler ve bu düzenlemelere göre uluslararası savaş hukuku prensipleri araştırmamızın temel kıstasları olup, bu başlık altında mevcut Yunan uygulamalarının bu hukukî prensiplere uygunluğu ele alınmaya çalışılacaktır.

---

¹ Sadi Çaycı, *Harekât Hukuku*, Ankara 1992, s. 28.

1.Uluslararası Savaş Hukukuna Dair Düzenlemeler

Batı dünyasında savaş esaslarını düzenleyen bazı kurallar; hasta, yaralı ve esirlere uygulanacak bazı hükümler, XVIII. yüzyıldan itibaren tespit edilmekle birlikte, bu alanda devletlerarası hukukun geniş bir düzenlemesi 16 Nisan 1856 Paris Deklarasyonu'nda deniz savaşlarıyla ilgili olarak gerçekleştirilmiştir. Bunu savaş alanlarındaki hasta ve yaralıların durumuyla ilgili, 22 Ağustos 1864 tarihli, Cenevre Sözleşmesi izlemiştir. 11 Aralık 1868 Saint-Petersburg Sözleşmesi², patlayıcı ve yanıcı maddelerin kullanılmasını yasaklamış, 7 Mayıs 1871 Washington Antlaşması ise, tarafsızların savaş zamanındaki görevlerini açıklamıştır.

Savaş hukukunun geleneksel olarak ve özellikle ilgilendiği bir konu olarak savaş esirlerine uygulanacak muamele, resmî mahiyette 1874 Brüksel Deklarasyonu'nda dikkate alınmıştır. Bu deklarasyonda, on iki madde, savaş esirlerine uygulanacak muameleyi düzenlemiştir. Her ne kadar bu deklarasyon onaylanmamış ve yürürlüğe konmamış ise de, ortaya koyduğu tedbirler daha sonraki uluslararası antlaşmalarda yerini almıştır.

Batıda savaş hukukunun kanunlaştırılması yolunda atılan en ileri adım ise, Lahey Konferansları olmuştur. 1899'da gerçekleştirilen birinci Lahey Barış Konferansı'nda, kara savaşıyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmış ve esirlerin durumlarıyla ilgili hükümlerin ilk defa yer aldığı II. Sözleşme, 1907'deki ikinci Lahey Barış Konferansı'nda gözden geçirilerek yerini bu konferansta kabul edilen IV. Sözleşmeye bırakmıştır.

Gerek 1899 Lahey II. Sözleşmesi, gerekse 1907 Lahey IV. Sözleşmesi'nde, savaş esirleriyle ilgili hükümler 17 madde hâlinde (4. ve 20. maddeler) düzenlenmiştir. 1907 Lahey Konferansı'nda imzalanan diğer sözleşmelerin bazılarında da, esirlerle ilgili hükümler yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu 17 maddenin yetersizliği görülünce, bu eksiklik savaşan taraflar arasında 1917 ve 1918'de yapılan özel antlaşmalarla kısmen telafi edilebilmiştir³.

---

² Ahmet Özel, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, Ankara 1996, s. 97.

³ Özel, a. g. e, s. 98; Çağrı Erhan, *Greek Occupation Of Izmir And Adjoining Territories*, Ankara 1999, s. 44.

1921'de Cenevre'de toplanan X. Uluslararası Kızılhaç Konferansı, savaş esirlerine uygulanacak muameleyle ilgili bir sözleşmenin benimsenmesini tavsiye etmiştir. 1929'da İsviçre Hükûmeti'nin Cenevre'de düzenlediği konferans, Uluslararası Kızılhaç Konferansı tarafından hazırlanan bir taslak sözleşmeyi ele almış ve savaş esirlerine uygulanacak muameleyle ilgili 1929 Cenevre Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Bu sözleşme, 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nde esirlerle ilgili olarak yer alan tedbirlerin yerini almaktan çok onları tamamlayıcı mahiyettedir⁴.

Uluslararası savaş hukuku kavramı ve uluslararası savaş hukukuna dair gelişmeleri kısaca değerlendirdikten sonra, Yunanlıların Anadolu'yu işgaliyle birlikte, işgal bölgelerinde gerçekleştirdikleri uygulamaların dönemim savaş hukuku kurallarına uygunluğunu değerlendirmeye çalışacağız.

2.İşgal Kavramı, Savaşta Sivillerin Konumu ve Yunan Uygulamaları

XX. yüzyıldaki anlayışa göre, bir toprak parçasının istila ve işgali, eskiden olduğu gibi oranın kesin surette zapt ve kazanımı demek değildir. Bir devletin diğer devlete ait toprağa girip orasını işgal etmesi, fiilî bir durumdan ibarettir. Bu keyfiyet, savaşı bitirmeye yarayacak muamele ve hareketlerin yapılmasına kudret ve imkân veren geçici bir durum olup, barış yapılıncaya, ya büsbütün ortadan kalkar ya da sürekli bir mülkiyete dönüşür.

Aslında, geçici fiilî bir durum olan ve işgal edene, savaşın amacı için gerekli olan hareketleri yapma hakkı verip, fazlası için işgal edilen ülkenin hâkimiyetine riayet etmek şartı gerektiren bir durum olarak tarif edilen işgal kavramına göre, hukukî bakımından işgal eden, savaş devam ettiği sürece, işgal edilen ülke hükûmetinin yerine geçmiş sayılmaz. İşgalci güç için hak ve yetkilerin çerçevesi ise, savaşın kaçınılmaz gerekleri ile sınırlıdır. İşgalci güç, o toprağa fiilen el koymuş olduğundan dolayı asayişin temin etmek, sosyal hayatı bozmamak, şahıslara saygı göstermek yükümlülüğünü de üzerine almış olur.

---

⁴ Özel, a. g. e., s. 99.

İşgal eden devlet, kendi güvenliğine ait tedbirleri almak ve ahali tarafından kendine karşı tehlikeli bir direnişe meydan vermemek hak ve vazifesine sahiptir⁵. Ancak, işgal eden gücün, nerelerin işgal edildiğini ve ahalinin üzerine düşen görevleri bildirmesi, ahalinin çıkarları açısından gerekli bir durumdur⁶. İşgalci güce uluslararası savaş hukuku tarafından getirilen sınırlamalar konusuna geçmeden önce işgal edilen topraklarda, kimin savaştığı kimin sivil olduğu ayrımını da yapmamız, sivil halka muharip muamelesi yapan Yunanlıların, bu uygulamalarının hukuka uyup uymadığının daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Savaşan ve savaşmayan ayrımı, Birinci Dünya Savaşı'na kadar son zamanların devletler hukuku prensiplerinden kabul edilmiştir. Buna göre, gerçek manasında düşman, ancak savaşan devletlerdir. Tebaa, insan sıfatı ile, ne birbirine karşı, ne de düşman hükûmete karşı düşman sayılmaz. Bunlar, fert olarak savaşan değildirler.

Önceleri, savaş durumunda düşman devletlerin tebaası da birbirlerine karşı düşmanlık edebildiği ve zarar verebildiği için savaşan kabul ediliyorlarken, son zaman prensibi öncekinden büsbütün ayrılmıştır. Bu prensibe uygun olarak devletlerin talimatına ve hatta Lahey Sözleşmeleri'nde savaşmayan halkın can ve hürriyetine saygı gösterilmesi hususunda maddeler kabul edilmiştir. Bunlar da hâliyle askerî faaliyetten ve düşmanca hareketten kaçınmak zorundadır. Aksi takdirde askerî kanunların şiddetli hükümlerine maruz kalırlar. Askerî kanunların tatbiki iki şarta bağlıdır,

1-Bunlar ancak suç işleyenlere karşı tatbik edilmelidir, onlardan başkasına ve rehinelere değil.

2-Bir yöntem gereği bir hakem tarafından hüküm verilmelidir. Yani bir harp divanı tarafından. Herhangi bir ikinci derece subay tarafından verilecek hüküm geçerli olamaz⁷. Ancak, savaşanlar meselesinden çıkan bir güçlük vardır: Savaşı yapan ahalinin toptan askere alma yoluyla toplanması ve toptan silah altına alınması uygun mudur? Hemen tüm ülkelerde askerlik hizmetinin genel bir hâle getirilmesiyle, bu mesele de önemini kaybetmiştir. Bu yöntemi henüz kabul etmemiş ülkelerde milisler ve gönüllü yardımlar toplamak mümkündür.

⁵ Sevig, a. g. e., s. 235.

⁶ Sevig, a. g. e., s. 236.

⁷ Hasan Fehmi, *Telhis-i Hukûk-ı Düvel*, Dersâdet 1326, s. 341-345; Sevig, a. g. e., s. 222.

1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nin birinci maddesine göre, bir ferdin savaşı olarak kabul edilebilmesi ve meşru olması için aşağıdaki dört şartı taşıması gerekmektedir:

1-Bu yolda toplanılan insanlar, askerî bir düzene ve yoklamaya tâbi olmalı,

2-Bunlar uzaktan tanınabilecek ayırıcı bir alâmet taşımalarıdır.

3-Açıktan açığa silah taşıyacaklar ve pusu muharebesi faaliyetlerine girişecekler,

4-Harp kanun ve adetlerine uyacaklardır.

Bu şartları taşıdıkları takdirde, savaşı sıfatını alabileceklerdir⁸. 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'ne göre, yukarıdaki özellikleri taşıyanlar savaşı olarak kabul edilmekte, taşımayanlar ise, savaşımayan siviller olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası savaşı hukuku prensiplerini göz önünde bulundurarak, Anadolu'daki Yunan uygulamalarına bakıldığında, aslında sözleşmelerdeki özellikleri taşımayan ve bu nedenle de muharip kategorisine sokulamayacak sivil halkın, Yunanlılarca muharip olarak kabul edildiği ve bu doğrultuda uygulamalara maruz kaldıkları görülecektir.

Örneğin, Trakya'dan Saray-Büyük Yoncalı köyünden 15 yaşının üstündeki tüm erkekler toplanmış ve "savaşı esiri" olarak Yunanistan'a sürgün edilmişlerdir. Bu sivillerin hiçbiri, Lahey Sözleşmeleri'nde ifade edilen muharip özelliği taşımamaktadırlar. Öyle ki, Büyük Yoncalı köyünden bu şekilde sürgün edilen Mustafa Ağa, 38 yaşında Yemen'den döndükten sonra, ayağının bir parçasını Balkan Savaşları'nda; Edirne Tabyası'nda bırakmış malûl gazi, bir sivildir. Ağabeyi Osman ise, 60 yaşında bir ihtiyar olup, ancak ve ancak yakınlarının yardımıyla güçlükle yürüyebilen birisidir.

Yine aynı köyden Kutucu İbrahim adlı sivil, yatalak bir adam olup, güçlükle konuşabilen ve yakınlarının yardımına muhtaç bir şahıstır. İbrahimoğlu Kâmil henüz 15 yaşını yeni geçmiş bir çocuk, Hilmi Hoca, Edirne Öğretmen Okulu'ndan iki yıl önce mezun olmuş bir öğretmendir.

---

⁸ Sevig, gös. yer.

Bu insanların hiçbirisi silahlı olmayıp, uzaktan ayırt edici askerî bir alâmet de taşımamaktadır. Bu sivillerin muharip kabul edilip, “*savaş esiri*” olarak değerlendirilmesi hukuken mümkün gözükmemektedir. Yunanlılar, söz konusu bu küçük köyden, uluslararası savaş hukukuna aykırı olarak, silahsız 310 Trakya Türkünü Yunanistan’a sürgün etmişlerdir.

Yunanlılar, gayrihukukî bu yolla, Edirne’den, Tekirdağ’dan, Kırkkilise’den, Saray’dan, Çerkezköy’den, Çorlu’dan, Silivri’den ve köylerinden, kısacası Trakya’nın dört bir yanından binlerce sivil Türkü, hiçbir eleme yapmadan ne bulursa toplamış⁹, bu sivilleri “*savaş esiri*” olarak Yunanistan’a sürgün etmişlerdir.

Yukarıdaki örneklere bakılarak genel bir değerlendirme yapılamayacağı düşünülebilir. Ancak bu örnekler Yunanlıların gayrihukukî davranışlarını kısmen de olsa gözler önüne sermek için verilmiştir. Yoksa Batı Anadolu’dan, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, İzmit, Afyon, Kütahya ve Eskişehir; Trakya’dan, Edirne, Tekfurdağı ve Kırkkilise merkez, kaza ve köylerinden muharip sınıfında değerlendirilemeyecek çok sayıda sivil, Yunanlılar tarafından, savaş hukukuna aykırı bir şekilde, “*savaş esiri*” kabul edilerek, kadın-erkek, çocuk ya da genç-yaşlı ayrımı yapmaksızın sürgün edilmişlerdir¹⁰.

Bu sivillerin toplumsal konumlarına bakıldığında ise, tamamen askerî niteliklerden uzak, muharip olarak addedilemeyecek, her kesimden sivilden oluştuğu görülmektedir. Bu sivillerin içinde, doktor, savcı, hâkim, belediye başkanı, öğretmen ve imam gibi sosyal katmanlardan insanların yanı sıra, tüccar, çiftçi, hizmetli, kahveci, bahçıvan, manifaturacı, şerbetçi, celep, beygirci, börekçi, dülger, bakkal, nalbant, yemişçi, boyacı gibi katmanlardan da siviller bulunmaktadır. Sürgüne tâbi tutulan bu insanların paramiliter guruplar olarak değerlendirilebilmesi anlaşılabilirlikten uzaktır. Zira camideki imam, Bursalı âmâ hâfız, İzmit’teki şerbetçi, Edirne’deki doktor, Saray Büyük Yoncalı’dan İbrahim adlı çocuk ya da 70’lik bir ihtiyar nasıl muharip olarak değerlendirilebilir? Ne kadar paramiliter olabilir? Sonuç olarak Yunanlıların bu anlamdaki eylemlerini mevcut savaş hukuku kurallarına aykırı olarak gerçekleştirdikleri ortadadır.

⁹ Coşar, “Milos Fâciası 1”, s. 5.

¹⁰ Bkz., III. Bölüm, Sürgüne Tâbi Bölgeler, s. 189-208.

3. İşgalci Güce Yüklenen Hukukî Sorumluluklar ve Yunan Uygulamaları

İşgalci güce yüklenen hukukî sorumluluklar, sadece savaşta muharipler ile sivillerin ayrılması ya da savaşta sivillere savaşanlar gibi muamele yapılamayacağı konuları ile sınırlı kalmamakta; bunun yanı sıra aşağıda üzerinde duracağımız bir dizi konuda da işgalci güce bazı hukukî sınırlamalar getirmektedir.

İşte biz bu başlık altında uluslararası savaş hukukunun işgalci güce, Yunanlılara, yüklediği hukukî sorumluluklar karşısında, Yunan uygulamalarının hukuka uygunluğunu ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. Kanunlar ve Mahkemeler

Kaide olarak işgal sahasında işgale uğrayan hükûmetin medenî ve cezaî kanunları geçerliğini korur. Ancak, bu kanunların tatbikî, işgal eden hükûmetin güvenliğini tehlikeye sokacak olursa, işgalci güç kanunlarda değişiklik yapabilir, işgal eden devlet, idarî ve malî kanunlarda kendi çıkarlarına aykırı olan maddeleri değiştirebilir. Özellikle askere alma hakkındaki kanun hükümlerinin tatbikîni men edebilir. Gümrük kanunları, işgal eden hükûmetin menfaatine uymadığı takdirde kaldırılabilir. Fakat işgal o memleket ahalisini, kendi kanunlarına karşı mükellef kalmaktan alıkoyamaz.

İşgal, mahkemelerin işlerliğini ihlâl edemediğinden, mahkemeler yine kendilerini kuran millî hükûmet adına vazifelerini görmeğe devam ederler, işgalin mahiyetine ve mahalli hâkimiyetin devam etmekte bulunmasına göre bu netice tâbii olduktan başka işgal edilen yerlerde geçerli olan mahalli kanunları, mahalli mahkemelerin daha iyi tatbik edeceği de meydandadır. Eğer işgal yüzünden adliye tamamiyle görevden düşmüş ise, işgal eden hükûmet, geçici mahkemeler kurmağa yetkili olur¹¹. Bu mahkemelerin hükümleri, işgal sona erdikten sonra da geçerli olur. Bunları millî ilâmlara benzetmek doğru değildir. İşgal ordusuna ait divan-ı harpler, bu ordunun selametine ve emniyetine karşı işlenen suçları muhakeme etme konusunda yetkilidirler.

---

¹¹ Sevig, a. g. e., s. 236.

Divan-ı harplerin kendi ceza kanunlarını ve usul muhakemelerini tatbik etmeleri olağandır. Ancak bazı devletler suçları, cezaları ve mahkeme usulünü tespit etmek yetkisini işgal orduları komutanlarına bırakmışlardır. Bu kaideler, bir mukaveleden kaynaklanan işgal hâlinde de geçerlidir¹².

Uluslararası savaş hukukunun kanunlar ve mahkemeler konusunda işgalci güce yüklediği hukukî sorumluluklar böyle iken, Anadolu'daki işgalci Yunan güçlerinin ne yazık ki, işgal ettikleri topraklardaki mevcut mahkemelerin işlerliğini temin etme konusunda bu kurallara uymadığı, hatta bu mahkemelerin işlerliğine kastettiğini söylemek zor olmasa gerektir.

Örneğin, Bursa'da Yunan askerlerinden Rum ve Ermeni çetelerinden zarar görenler tepki gösterememişler ve adlî makamlara başvurarak haklarının korunmasını isteyememişlerdir. Zira, böyle bir girişim kendileri için daha büyük problemlere davetiye çıkarmış; Ermeni, Rum ve işbirlikçilerinin Yunan makamlarına yaranma çabaları sonucunda halktan kişiler hukuk dışı olarak tutuklanmış, dayağa maruz kalmış ya da Atina'ya sürgün edilmişlerdir¹³.

Hâlbuki suç işleyen Rum ve Ermeni çetelerinin mensupları, Osmanlı Devleti'nin vatandaşıdır ve vatandaşı oldukları devletin hukuk kurallarına uymakla yükümlüdürler. Ancak işgalci güç, Yunanlılar, geçerli olan hukuk düzenin işlerliğini, uluslararası kabullerin aksine, sabote etmişlerdir.

Uluslararası savaş hukuku, işgalci gücün işgal ettiği topraklarda yeni mahkemeler kurmasına izin vermekle birlikte, mahkemelerin gayrihukukî tutumları söz konusu değildir. Örneğin, işgal ile birlikte İzmir'de Yunan mahkemeleri kurulmuştur. İzmir'in bazı Türk avukatları ise, söz konusu bu mahkemelerin el koyduğu davalarda “*yargı yetkisinin yokluğu*” itirazında bulunmuşlardır. Ancak Yunan işgal güçleri bu hukukî tavra karşı gayrihukukî bir tutum ile bu Türk avukatlardan biri olan İbrahim Ethem (Postalcıoğlu) Bey'i hiçbir sebep göstermeden tutuklayarak Atina'ya sürgüne göndermişlerdir¹⁴.

---

¹² Sevig, a. g. e., s. 237.

¹³ Yüceer, a. g. e., s. 103.

¹⁴ Bkz., III. Bölüm, Sürgünün Hedefleri, s. 174-1182.

3.2. Memurlar ve İdare

Dönemin uluslararası savaş hukuku hükümlerine göre; işgal, idarî mekanizmada bir değişikliğe sebep olmaz, memurlar öteden beri yapmakta oldukları görevlerini yerine getirmeye devam ederler. Çünkü, kendi hükümetleriyle olan bağları kopmuş değildir. Ancak, fiilîyatta siyasî nitelikli memurların yerine işgal kuvvetlerinin askerî memurları geçer. Sadece idarî mahiyette görev yapan memurların işlerine devamında işgal ordusu için hiçbir sakınca olmayacağından, bunlar ancak kendi hükümetlerinin vereceği emir üzerine görevlerini bırakıp, çekilirler¹⁵. Ancak, Yunanlılar uluslararası savaş hukuku hükümlerinin aksine, işgal ettikleri Anadolu topraklarında kalıcı olabilmek amacıyla, Yunan sivil idaresini kurmak istemişler ve bunu da yerel idarecileri ve memurları görevleri başından uzaklaştırarak kendi memurlarını yerleştirerek, alternatif bir yapılanma¹⁶ içerisine girerek, gerçekleştirme yolunu seçmişlerdir. Yunanlılar, işte bu amaçlarına ulaşabilmek adına da memurların sürgün edilmesini önemli bir yöntem olarak sık sık uygulamışlardır.

Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde muhtariyet idaresi ilân etmesi, insanları göç etmeye mecbur bırakmıştır. Muhtariyet ilân edilen yerlerde, birçok memuriyete yerli ahali süsü verdikleri Yunanistan'dan getirilmiş bir takım memurlar tayin edilmeye başlanmış ve o ana kadar görevleri başında kalabilmiş olan ikinci ve üçüncü derecedeki Türk memurların görevlerine son verilmiştir.

Örneğin, bu tür memurlardan oluşan 228 kişilik bir kabile, 12 Ağustos 1922'de Bursa'ya gelmiştir. Gelenlerin verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre, yaklaşık 1.000 kişilik bir kabile de İstanbul'a sığınmak arzusundadır¹⁷. Yunanlıların benzer bir uygulaması da şöyle gelişmiştir. Yine Bursa'daki işgaller karşısında durumlarını koruyarak, halkın hakkını gözeten adliye görevlilerine ve dolayısıyla sivil otoriteye bir darbe vurmak amacı ile, Yunanlılara karşı bir direniş hareketinin içinde oldukları iddiası ile adliye çalışanlarını tutuklamışlar ve bunlardan bazılarını da Yunanistan'a sürmüşlerdir¹⁸.

---

¹⁵ Sevig, gös. yer.

¹⁶ Smith, a. g. e., s. 137 vd.

¹⁷ *Vakit*, 13.08.1922, s.1.

¹⁸ Âbidin, a. g. e., s. 56-59.

Bu tarz örneklemeleri çoğaltabileceğimiz¹⁹ düşünülürse, Yunanlıların bu eylemlerinin birkaç istisna olmadığı ve uluslararası kabullerin aksine çok sayıda memuru zorla Yunanistan'a sürdükleri ortaya çıkmaktadır²⁰. İşgalci güce yüklenen başkaca uluslararası hukukî sorumluluklar; matbuat²¹, devlet malları, amme müesseseleri²², menkul mallar²³, demir yolları²⁴, haberleşme sistemleri²⁵, devlet

¹⁹ **Bkz.** II. Bölüm s. 99; III. Bölüm, s. 166-167.

²⁰ McCarthy, a. g. e., s. 353.

²¹ Matbuat, işgal kuvvetleri için bir tehlike teşkil edebileceğinden bunun hürriyetini tahdit ve takyit veya gazete bayilerini büsbütün kapatma yetkisi işgal kuvvetlerine aittir. Bu hakların dayanağı, işgal ordusunun emniyet ve selameti ve askeri hareketlerin gizliliğidir; Sevig, gös. yer.

²² Devlet Malları ve Amme Müesseseleri, işgal ordusu, kendini korumaya ve maksadını sağlamağa engel olan her taşınmazı kullanmaya veya tahrip etmeğe yetkilidir. Tabyaları yıkmak, istihkâmları, silah fabrikalarını, köprüleri, kanalları, ulaşım yollarını bozmak ve kullanılamaz hâle getirmek hep işgal eden kuvvetlere aittir. Ancak bu tür uygulamalar, askerî hareketlerin gereklerine uygun olmak durumundadır. Askerî hareketlere yaramayan ve barış işlerinde kullanılan emlâk, işgal eden kuvvetler tarafından tahrip olunamaz: Mabetler, hastahaneler, hayır müesseseleri, okul ve üniversite binaları gibi. Ancak, bu bina ve müesseseler, askerler tarafından işgal edilerek kullanılabilir. Saray, müze, kitabevi ve arşiv gibi yerleri de aynı şekilde korumak gerekir; Lahey Nizamnamesi'nin 56. maddesine göre, *"tarihî, sınıt ve fennî eserlerin her ne suretle olursa olsun zapt ve müsaderesi ve tahribi ve bunlara kasten hakaret edilmesi memnu olup yapanlar hakkında tatbikatta bulunulacaktır"* denilmektedir.

Mağlûp devletin özel emlâki üzerinde işgal eden kuvvetlerin kullanma ve faydalanma hakları vardır. Bunların mahsul ve gelirlerinden düşmanın faydalanmasını engellemek için çeşitli tedbirler alabilir. Çiftliklere, tarlalara meralara el koyarak buralara asker yerleştirebilir. Ormanlardan ağaç kestirebilir ve hatta gerekli durumlarda ormanları yok edebilir; Sevig, a. g. e., s. 237-238.

²³ Taşınabilir Mallar, 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nin 53. maddesine göre "bir toprağı işgal eden ordu ancak hükûmetin kendine ait paralar ile te'diyesi gereken eshâm ve tahvilâtı ve silah depolarını ve nakliye vasıtalarını ve mağazalarla erzak ve yiyecekleri ve umumiyet üzere hükûmetin harp hareketinde kullanılabilecek menkul mallarını zapt ve müsadere edebilecektir". Silah, hayvan, zahire, araba ve yiyecek gibi harp mühimmatı, düşman tarafından ganimet olarak değerlendirilebilir. Harp ganimetleri, ancak hükûmete ait olur; Sevig, gös. yer.

²⁴ Demiryolları, demiryollarının taşınmaz kısımları işgal edilen memlekete ait olarak kalacaksa da, işgal eden devletin oradaki demiryollarını zapt hususundaki hakkı şüpheden varestedir. Çünkü bu yolların stratejik bakımından önemi büyüktür. İşgal kuvvetlerinin bunları kullanmak veya düşmanın kullanmasını önlemek üzere ele geçirmesi lazımdır. Demiryolları işgale uğrayan devletin malı ise, işgal eden kuvvet onun sahibi olamazsa da, onu kendi hesabına kullanmak veya askerî icaplara göre tahrip etmek üzere işgal edebilir. Demiryollarını işletir ve hasılatını işgal devam ettiği müddetçe kendisi için toplar. Fakat mülkiyete sahip olmadığı için başkasına terk ve ferağ sureti ile tasarrufta bulunamaz, ne taşınmaz kısmında, ne de vagon, lokomotif gibi taşınabilir kısmında. Vagon, lokomotifler harbe yaramakla beraber haddizatında barış ihtiyaçlarını tesviye ve barış münasebetlerini temin ettiği için harp edevâtı gibi değerlendirilir. Zırhlı lokomotifler bundan müstesnadır. demiryolları, hususî şahısların ve örneğin imtiyazlı şirketlerin elinde bulunuyorsa hususi mallar gibi mutlak bir riayete mazhar olamaz. Ammeye tahsis edilmiş ve imtiyazın sonunda işletmenin devlete dönmesi dolayısıyla devletin amme emlâkından sayılmış olduğu ve savaş hâlinde işgale uğrayan devlet tarafından kullanılmak sureti ile bir harp edevâtı teşkil etmiş bulunduğu cihetle işgal eden kuvvetler onu hem kendi askeri hareketleri için kullanabilir hem de ticarî bakımdan işletebilir. Ancak, devlet malı demiryollarının hasılatı işgal eden devlete ait olması gerekirken, şahıslara ve imtiyazlı şirketlere ait demiryollarının hasılatı ve edevâtın hesabı için işgal eden devlet sahiplerine hesap vermeğe mecburdur. Barış akdedilince hükûmet istasyonları tahliye eder ve şirkete ait alât ve edevâtı teslim eder.

1907 Lahey Sözleşmesi'nin 53. maddesine göre *"deniz hukukuna tâbi hâller dışında olarak karada, denizde, havada insan, eşya ve havadis nakline tahsis edilmiş olan bütün vasıtalarla silah depoları ve umumiyet üzere her nevi harp mühimmatı fertlere ait olsa bile zapt ve müsadere olunabilir. Fakat*

gelirleri ²⁶, vb. olmakla birlikte, biz burada daha çok sivilleri ilgilendiren konuların üzerinde duracağız.

3.3.İşgalci Gücün Kişisel Mallara Karşı Hak ve Sorumlulukları

Eski çağlarda galibin mağlup üzerinde mutlak bir hakkı olduğu için işgal ettiği yerin ahalisini kılıçtan geçirmesi ya da bundan daha hafifi olan mallarını zaptetmesi “çoğunu yapabilen azım da yapabilir” anlayışını kabul eden Romalılarca, mülk edinmenin en eski ve emin kaynağı olarak telâkki edilmiştir.

Bu fikir, XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Düşmanın şahsî malları yağma edilip tahrip olunabileceği zamanın düşünürlerince de kabul edilmiştir. Ancak, XIX. yüzyılın başlarında, savaşın devletler arasında bir münasebet olduğu fikri yerleşebilmiştir. Buna nazaran fertlerin şahsî mallarına saygı gösterilmesi gerekir ki, bu anlayış kara harbinde uygulama imkânı bulabilmiştir.

Lahey Sözleşmeleri'nin 25 ve 46. maddelerinin ikinci fıkrası bu konuya açıklık getirmektedir. Bu ikinci fıkrada, fertlere ait mallar zapt ve müsadere edilemez denilmektedir. Kişisel mallara riayetden maksat, kara harbinde muvaffakiyete ve savaşın amacına faydalı olmayan uygulamaların ve özellikle zarar vermek amacıyla yapılan tahrip ve müsaderelelerin meninden ibarettir²⁷.

---

iâdeleri lazım gelir ve tazminat maddesi barış yapılırken kararlaştırılır”. Bu hüküm balon ve uçaklara da şâmilidir. Demiryolu alât ve edevâtı tarafsız kimselere ait ise, süratle sahiplerine iade edilecektir (54. madde); Sevig, a. g. e., s. 238-239.

²⁵ Posta, Telgraf ve Telefon, barış için tesis edilmiş muhabere vasıtalarından iseler de, bunun askerî faydaları çok önemli olduğundan işgal eden kuvvetler, düşmanı bu vasıtalarından mahrum etmek ve onları kendi yararına kullanmak üzere bunlara el koyabilir. Gerektiğinde bunları kesip tahrip edebilir. Denizaltı kabloları için 54. maddede şöyle denilmektedir : “işgal altındaki bir kıtayı tarafsız bir kıtaya bağlayan denizaltı kabloları ancak katî bir lüzum halinde zapt veya tahrip olunur, iâde ve tazminat maddesi barış yapılırken tesviye edilir” ; Sevig, gös. yer.

²⁶Mal sandıkları, işgal eden kuvvetler, bütün genel sandıkların mevcuduna el koyabilir. Ancak fertlere, tasarruf sandıklarına, emeklilere ve yardım cemiyetlerine âit para ve tahvilâta dokunulmamalıdır (53. madde); Sevig, gös. yer.

Devletin Vergi ve Gelirleri, işgal kuvvetleri devlet adına vergi toplanmasını yasaklamak ya da kendisi vergi toplamak hakkına sahiptir. Ancak, işgal kuvvetleri kendi topladığı vergilerden bir kısmını o yerin idare masrafları için ayırmalıdır. İşgal kuvvetlerinin topladığı paraları kendi askeri ihtiyaçları için kullanması hukuka uygun değildir. Bu masrafları, harp vergileri ve rekizisyon yoluyla temin etmelidir (Lahey Sözleşmesi'nin 48-49. maddeleri); Sevig, a. g. e., s. 239-240.

²⁷ Sevig, gös. yer.

3.3.1. Gayrimenkuller ve Menkuller

Fertlere ait taşınmaz mallar dokunulmazlık kapsamındadır. Hükümdarların şahsî malları da böyledir. Hükümdarlık makamına ait mallar, devlet malları gibidir. Dokunulmazlık bakımından menkuller de gayrimenkuller gibi düşünülmelidir. Ancak, işgalci güçlerin savaşa yarayacak şeyleri zaptetmeğe yetkisi vardır (silah ve cephane gibi).

Ayrıca kişisel malların dokunulmazlığı, bir takım sınırlamalara tâbidir. Başlıca kısıtlamalar, rekizisyon ve bir de savaş gereği olarak fertlere ait malların tahrip ve imhasıdır²⁸.

3.3.2. Savaş Yükümlülüğü ve Vergisi

Savaş Yükümlülüğü (Rekizisyon), aynî ve şahsî olmak üzere iki türdür. Aynî savaş yükümlülüğü, işgale uğrayan memleket ahalisini işgal kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu maddeleri temin etmeğe mecbur kılan mükellefiyettir. Şahsî savaş yükümlülüğü ise, ahalinin bazı hizmetleri yerine getirme mükellefiyettir.

Eski zamanlardan XVI. yüzyıla kadar, “*harp, harbi beslemelidir anlayışı*”, yani orduların iâşelerine gerekli maddeleri mağlup memleket ahalisinden zorla alıp tedarik etmek usulü kabul edilmiştir. XIX. yüzyılda ise, aynî mükellefiyet usulüne ancak orduların iâşesi ve muhafazası için müracaat olunmuştur.

Bazı düşünürlerin dedikleri gibi “*düşmana vasıta tedarik etmeği vazife hâline sokacak bir gûnâ hukûkun bulunmasına imkân olmadığından işgal kuvvetlerinin ahaliye mükellefiyetler koyması ancak daha kuvvetli olmasından ileri gelir*”. Bunun içindir ki, işgal eden hükûmet için aynî yükümlülüklerden yararlanma hakkını, savaşın gereklerinden doğan bir haktan başka bir şekilde açıklamak mümkün gözükmemektedir.

Aynî savaş yükümlülüğünün şartları ise şunlardır:

1- İşgal ordusu komutanı tarafından emredilmiş olmalıdır.

---

²⁸ Seviğ, a. g. e., s. 240-241.

2-Ordunun yiyecek, giyecek, at, araba ve gemi gibi ihtiyaçlarına ilişkin olmalıdır.

3-Aynî savaş yükümlülüğü yapılan mesele için ya para verilmeli ya da bir makbuz düzenlenmelidir (Lahey Sözleşmesi 52. madde). Aynî savaş yükümlülüğü, işgal edilen memlekette yerli, yabancı tüm ahaliye uygulanabilir.

Savaş vergisi, nakdî savaş yükümlülüğü ya da işgale uğrayan memleket ahalisine yüklenen vergi olarak tanımlanabilir. Bu da Lahey Sözleşmesi'nin 49. maddesinde beyan edildiği üzere, ancak ordunun veya memleket idaresinin ihtiyacı için sarf edilebilir. Şartları ise şunlardır:

1-Harp vergisini işgal eden hükûmetin işgale uğrayan memleketteki en yüksek sivil veya askerî makamı tarafından emrolunmalıdır.

2-Ordunun ve mahalli idarenin ihtiyacına sarf olunmalıdır.

3-Mümkün olduğu kadar işgale uğrayan memleketin malî kanunlarına göre toplanmalıdır.

4- Toplanan paralar için bir makbuz verilmelidir.

Nakdî yükümlülük, harp vergisi şeklinde olduğu gibi, para cezası şeklinde de olabilir. Para cezası suçlardan dolayı ve o suça uygun meblağda alınması gerekirken genellikle suçsuz olanlardan ve haddinden fazla alındığı görülür. Lahey Sözleşmesi'nin 50. maddesinde "*ahaliye teselsül yoluyla sorumlu olmadıkları şahsî hareketlerden dolayı paralı ya da parasız müşterek bir ceza tertip edilemez*" denilmiştir²⁹.

Yunanlıların işgal bölgelerinde bu anlamda gerçekleştirmiş oldukları uygulamalara bakıldığında ise, uluslararası savaş hukuku kabullerine göre uymak durumunda oldukları kurallara uymadıkları görülecektir. Fertlere ait taşınır, taşınmaz mal varlıkları dokunulmazlık kapsamında olmasına rağmen Yunanlılar, sivillerin tüm mallarını yakmış-yıkılmış ve yağmalamıştır. Aynî ve şahsî olmak üzere iki türlü olan savaş yükümlülüğünü yerine getirtme ya da savaş vergisi toplama kurallarına uymadıkları da ortadadır.

---

²⁹ Sevig, a. g. e., s. 241-242.

Bu anlamda Arşivlerde ve raporlarda çok sayıda örnek bulunmakla birlikte biz burada birkaç örnekleme yaparak konuyu resmetmeye çalışacağız. Örneğin, İzmit Karamürsel'den 60 yaşındaki Hüseyin Efendi'nin anlattıklarına göre, Yunan askerleriyle, Rum ve Ermeniler İlyaslı köyünü işgal etmiş ve şahsına ait malları tamamen yağma etmişlerdir. Hüseyin Efendi'nin 500 Osmanlı Lirası değerinde eşya, 50 Liralık mahsul ve 150 Liralık tarla zararı olmuştur³⁰. Yine aynı köyden Mehmet Efendi de Yunanlıların yağma ve yakma eylemlerinden dolayı gayrimenkullerinden 500, eşyasından 800, hayvanlarından 40, tarlalarından 150 olmak üzere toplam, 1.490 Osmanlı Lirası zarara uğramıştır³¹.

İşgalle birlikte yerli Rum, Ermeni ve Yunan askerlerinin yaptığı mezalim nedeniyle köyünü terk etmek zorunda kalan ve Yunanlılar tarafından yağmalanan dükkân eşyası nedeniyle, toplam 800 Osmanlı Lirası zarara uğrayan 25 yaşındaki Kahveci Şakiroğlu Ali³² ile Yunanlıların işgali ve işgalle gerçekleştirdikleri mezalim nedeniyle köyünü terk etmek zorunda kalan ve geride bıraktığı eşyalarının Yunanlılarca yağmalanması nedeniyle, 1.650 Osmanlı Lirası zarara uğrayan çiftçilikle uğraşan 70 yaşındaki Velioğlu Hüseyin de³³ bu hukuksuzluktan muzdarip İlyaslılardan bazılarıdır.

Benzer manzaralar Bursa, Orhangazi, İznik ve Karamürsel bölgelerinde de yaşanmıştır. İzmit Karamürsel'den 43 yaşındaki İsmail Efendi ise, Yunan işgali nedeniyle, 4.500 gayrimenkul, 4.150 menkul, 8.750 nakit, 30.000 mahsulâtta olmak üzere toplam, 49.400 Osmanlı Lirası zarara uğramıştır³⁴.

İznik'in, Kokarca ve Mahmudiye köylerinde bulunan Osmanoğlu Cemil'in malları ve gayrimenkulleri Yunanlılarca yakılarak, 6.750 Osmanlı Lirası zarara uğratılmıştır³⁵. Bursa, Orhangazi'den 18 yaşındaki Mehmetoğlu Ali de, Yunanlıların yaptığı yağma ve yakmalardan dolayı, 1.240 Osmanlı Lirası zarara uğramıştır³⁶.

³⁰ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-1.

³¹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-2.

³² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-48.

³³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-53.

³⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-5.

³⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-6.

³⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu: 58-10.

Yine Bursa, Orhangazi, Cami-i Kebir Mahallesi'nden İbrahim Ağa mahdumu tüccar eşrâfından Rıza, Yunanlılar ve yerli Rumların yaptıkları mezalim nedeniyle hiçbir eşyasını yanına alamayarak, ormanlara kaçmak zorunda kalmış ve bu nedenle de gayrimenkul, menkul, nakit, mahsulât, bağ-bahçe ve hayvanât olarak toplam 1.94.000 Osmanlı Lirası zarara uğramıştır³⁷.

Karamürsel'in Oluklu köyünden 55 yaşındaki Ahmet Ağa, Yunanlıların yaptığı yağma nedeniyle, toplam 3.433 Osmanlı Lirası zarara uğramıştır³⁸. Karamürsel'in İhsaniye köyünden emlak ve arazi sahibi 55 yaşındaki Süleyman Bey'in Yunanlılar tarafından haneleri yakılmış, hayvanlarına el konulmuş, eşyası yağma edilmiştir. Toplam 74.550 Osmanlı Lirası zarara uğrayan Süleyman Bey, geçici olarak Yalacdere köyüne sığınmıştır³⁹.

Tüm bu örnekler Yunanlıların şahsî mallara karşı tutumunu göstermektedir. Ancak yapılanlar bu şehirlerle sınırlı olmayıp işgal bölgelerinin tamamında benzer durumlar yaşanmıştır. Yunanlılar bu tür uygulamalarıyla ne şahsî malların el konulması hükümlerine ne de aynî ve nakdî yükümlülük kurallarına ne de savaş vergisi toplama kurallarına uymuşlardır⁴⁰.

3.4.Kara Savaşına Ait Kurallar ve Yunan Uygulamaları

Bu başlık altında işgalci gücün, kara savaşına dair hak ve sorumlulukları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Zira Yunanlıların uluslararası savaş hukukunda yerini alan kara savaşı kurallarına uyup uymadığının ortaya konması, onların Türk halkını iç bölgelere sürgün ederken kullandıkları yöntemlerin uluslararası hukuk kurallarına uyup uymadığının da anlaşılmasını sağlayacaktır.

³⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 57, Belge Nu: 57-6.

³⁸ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 57, Belge Nu: 57-18.

³⁹ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 57, Belge Nu: 57-24.

⁴⁰ Bkz. II. Bölüm, Gasplar, Yakıp-Yıkmalar, s. 115.

3.4.1. Saldırı ve Savunma Araçları

Savaşın içeriğine bakılacak olursa her türlü araca kayıtsız ve şartsız olarak başvurulabileceğine hükmedilebilir. Asırlarca tatbik edilmiş olan bu usul ⁴¹sonraları şiddetini kaybetmiş ve hatta bir takım sözleşmelerle kayıt ve tahditlere tâbi tutulmuştur.

Devletin mevcudiyetini bile tehlikeye düşüren bir savaşta devlet kendisini kurtarmak için çeşitli çarelere ve yeni yöntemlere başvurmaktan çekinmemektedir. Öyle ki, bu hareketleri yapan devlet, mesuliyeti karşı tarafa yüklemekten geri durmadığı için mevcut kaideleri inkar etmek şöyle dursun, hatta onların hükümlerini yerine getirmemekte mazereti bulunduğunu ileri sürerek o kaidelerin varlığını teyit etmiş olmaktadır. Demek oluyor ki, devletler arasında kabul edilmiş ve muharipler tarafından varlığı tanınmış bir takım kaideler gereğince muhariplerin hücum ve müdafaa vasıtaları hususunda bir takım mükellefiyetleri vardır. Yani bazı vasıtaları kullanmaktan savaşımlar men edilmiştir.

11 Ekim 1868 tarihli Petresburg Sözleşmesi, “*harp edemeyecek bir hâle konmuş olan insanların elem ve ızdıraplarını beyhude yere artıracak ve onların yaşamalarını muhâl kılacak silahlar kullanılmasının insanlık esaslarına aykırı olduğunu*”; 1874 Brüksel Konferansı ile, 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları da “*devletlerin düşmana zarar verecek vasıtaları seçme hususunda sonsuz bir hak ve salahiyeti haiz olmadıkları*” açıkça belirtmişlerdir. İşte bu esasa dayanarak Petersburg Sözleşmesi, dört yüz gramdan hafif olup insan vücudunda açılıp yayılan infilak maddeleri, barbarlık saymış ve Lahey Konferansı’da öldürücü veya boğucu gaz yayan mermileri kullanmaktan sözleşmeye imza koyan devletleri menetmiştir.

Zehir kullanılması (*Brüksel Sözleşmesi’nin 13. maddesi, Lahey Sözleşmeleri’nin 23. maddeleri*) mikrop ve bakteriyel silahların savaşlarda kullanımını yasaklamıştır (*Bu husus 11 Haziran 1925 Cenevre Sözleşmesi’nde de yer almıştır*). Verilen sözü tutmamak, yalancılıktan teslim olur gibi görünüp ateş açmak, Cenevre sembollerini savaş malzemesinin taşınmasında kullanmak gibi bir takım hareketler doğruluğa ve mertliğe aykırı olduğu için hâliyle men edilmiş eylemlerdir.

---

⁴¹ Sevig, a. g. e., s. 225.

Savaşta hile, baskınlar, gece baskınları, pusular; meşru bulunmuştur (1874 *Brüksel Beyannâmesi*, 1899 ve 1907 *Lahey Sözleşmeleri*). Düşmanın üniformalarını, işaretlerini, bayraklarını kullanmak, sırasına göre verilen sözü tutmamak kabilinden bir hareket sayılarak ⁴²şiddetli neticelere tâbi tutulur: 1863 tarihli Amerika Talimâtı'na göre “*kendilerini düşmandan ayırt edecek işaret ve alâmet olmaksızın düşman üniformasıyla harp eden askere aman verilmez*”. Düşmana ait bayrak ve sair millî âlametlerin kullanılması, öylece harp kanunlarının himayesinden mahrumiyeti gerektirir. Lahey Sözleşmesi, düşmanın boru seslerini ve parolalarını kullanmayı yasaklamıştır⁴³.

3.4.2. Meşru Araçlar

Askerî zaruretler, eli silahlı olan düşmanın, çarpışmalarda öldürülmesine, eli silahlı olan veya mensup olduğu hükûmete faydalı veyahut kendisi için tehlikeli olan bütün düşmanların tutulmasına, her türlü emlâkin tahribine, yolların, kanalların ve sair yolların kesilmesine, düşmanın erzak ve mühimmatının zaptına, düşman memleketinde düşman ordusunun mukavemet veya emniyetine yarayacak bütün eşyanın müsaderesine ve her türlü hileye müracaata izin verir (Amerika Talimatı'nın 15. maddesi).

Lahey Konferansı'nın, 23. maddesine göre ise, “*harp icaplarından dolayı yakıp yıkmaya ve müsadereler yapmaya kat'î lüzum bulunan hâller müstesna olmak üzere, düşman mallarının tahrip veya müsaderesi memnudur*”⁴⁴ bulunmaktadır.

3.4.3. Abluka ve Muhasara

Kara savaşlarında düşmanın istihkâmlarını ve harp mevkielelerini elde etmek büyük yarar sağlayacağından bu hususta ablukaya, muhasaraya ve bombardimana başvurulabilir.

---

⁴² Sevig, a. g. e., s. 226.

⁴³ Sevig, a. g. e., s. 227.

⁴⁴ Gös. yer.

Abluka, bir kale ve istikâmi, bir askerî mevkii veya bir şehri kuşatmak, zahire ve mühimmatsız bırakarak teslim mecbur etmek için müdafilerin dışarı ile bütün bağlantılarını kesmekten ibaret bir savaş hareketidir. Meşru bir vasıttır.

Muhasara, bir mevkii, sarmakla beraber o mevkidekilerin açlıktan teslim olmalarını beklemeyi, hücumla, cebirle zaptetmeğe çalışmaktır.

Bombardıman veya topa tutmak, herhangi bir müstahkem mevkie mermiler yağdırmaktan ibarettir. Bombardıman, şiddetli tahripler yaparak ahalinin manevî kuvvetini sarsıp teslimini kolaylaştırır.

Bombardıman XX. yüzyılın başlarından itibaren havadan da yapıldığı için onun öteden beri söz konusu edilen sakıncaları daha da artmış bulunmaktadır. Bunun önüne geçmek mümkün olmadığından⁴⁵, müellifler bazı kayıt ve şartları ileri sürmeye mecbur olmuşlardır. Bu kayıt ve şartlar, tabiatıyla hava bombardımanlarını da kapsamaktadır.

Bombardıman, düşmanın askerî kuvvetlerini, kale ve istihkâmlarını, askerî erzak ve levazımlarını, mühimmât depolarını, askerî sevkıyâta yarayan garları, demir yollarının merkez noktalarını tahrip maksadı taşıyorsa meşrudur (1922-1923 Lahey Kongresi'nde hazırlanmış olan sözleşme projesi).

Buna karşılık ahaliyi korkutup barış istemeye zorlamak amacıyla açık ve savunmasız şehirlerin bombardıman edilmesi uygun değildir. Hatta kendini savunmayan, düşmana kapılarını açan müstahkem olan veya olmayan şehirlere gereksiz yere saldırılmaması, 1874 Bürüksel Sözleşmesi'nin 15. maddesi ile 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nin 25. maddelerinde beyan olunmuştur.

Müstahkem bir yer ya da asker tarafından savunması yapılan bir şehir, topa tutulacağı zaman sivilleri ateşten korumak amacıyla mahalli memurlara haber verilmesi olağandır. Fakat haber verilmemesi savaş hukukuna aykırı değildir⁴⁶.

---

⁴⁵ Sevig, a. g. e., s. 227.

⁴⁶ Sevig, a. g. e., s. 228.

3.4.4. Yunan Uygulamalarının Kara Savaşı Hükümlerine Uygunsuzluğu

Yukarıda zikrettiğimiz uluslararası savaş kurallarının aksine Yunanlılar bu kurallara uymayarak⁴⁷ çok sayıda sivil Anadolu'nun içlerine göç etmek zorunda bırakmışlardır. Yunanlılar, çatışma alanı dışında olmasına rağmen, örneğin Ödemiş'te olduğu gibi, bazı köyleri top ateşine tutarak canını kurtarma derdine düşen köylülerin boşalttıkları köylerini, hiçbir direniş görmeden kolayca işgal edebilmişlerdir.

Ödemiş'in Çaylı, Kaymakçı, Camili ve Uzundere gibi savaş alanının dışında bulunan köylerini üç saat kadar bombardıman ettiğini gören diğer köyler de göç etmek zorunda kalmıştır⁴⁸.

Yunanlılar, Salihli'yi işgalleri ile birlikte her türlü uluslararası kabullere aykırı olarak, yöre insanı yaşadığı toprakları terk etmeye mecbur etmek amacıyla sivillerin üzerine top gülleleri atarak yangınlar çıkarmış ve geride kalanları da öldürmüşlerdir. Bu mezalimden kaçarak göç yollarına düşen yöre insanının çoğu da yollarda sefalet ve mahrumiyetler içerisinde ölmüştür⁴⁹

Yunan işgal kuvvetlerinin İtalyan sınırı olarak kabul edilen Menderes Nehri'nin güneyine top ve makinalı tüfeklerle saldırıp, Baltaköy, Demirağası ve Gölhisar köylerini tamamen yakmaları, Çine ve bağlı köylerinde insanların paniğe kapılmasına neden olmuş, tüm uyarılara rağmen her şeylerini geride bırakarak göç etmeye başlamışlardır.

Nazilli'yi işgal eden Yunanlıların yaptıkları mezalim nedeniyle ahali göç etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, Keten Mescidli, Küçük ve Büyük Kaymakçı köylerini işgal eden Yunanlıların çok sayıda evi yakmalarının, kadın ve kızlara tecavüz etmelerinin, bu nedenle ahalisinin göç etmek zorunda kalmasının, göç etmelerine rağmen yine de köyleri top ateşine tutmuş olmalarının⁵⁰ uluslararası hukuk kurallarına uymadığı ortadadır.

⁴⁷ Erhan, a. g. e., s.48.

⁴⁸ Bkz. II. Bölüm, İzmir, s. 123 vd.

⁴⁹ Bkz. II. Bölüm, Manisa, s. 129.

⁵⁰ Bkz. II. Bölüm, Aydın, s. 125 vd.

11 Mayıs 1337, Çarşamba günü Gemlik'e bağlı Haydariye ve civarındaki birçok köyden kaçarak İstanbul'a gitmek üzere Küçük Kumla köyü civarındaki Elmalık mevkiinde toplanan; Küçük Kumla'dan 25, büyük Kumla'dan 150, Haydariye'den 50 hane ve civar köylerden kaçabilenlerle birlikte çoğunluğu hâmile ve bebekli kadınlarla, çocukların oluşturduğu 1.100 kişi, Yunan askerleri ve Rum çeteleri tarafından ablukaya alınarak 5 saat devam eden makinalı tüfek ateşinden sonra katliâmdan sadece bir kişi kurulabilmiştir.

Yunanlılar, 5 Temmuz 1920 tarihinde Gemlik ve Mudanya kasabalarını bombardıman ederek çok sayıda kimsenin yaralanması ve evlerin harap olmasına neden olmuş, Bombardıman özellikle İslâm mahallerine, dinî tesislere ve resmî kurumlara yöneltmiş olduğundan paniğe uğrayan Müslüman halkın şehri terk edip kaçmalarına neden olmuştur⁵¹.

Görülüyor ki Yunanlılar Anadolu'da işgal ettikleri bölgelerde yaptıkları mezalim ile, uluslararası savaş hukukuna uymayarak gayrihukukî bir tavır sergilemişlerdir.

3.4.5. Muhariplerin Düşman Tebaasına Karşı Hak ve Vazifeleri

Savaşın amacı, düşman devletin kuvvetlerini yok etmek olduğundan, bunlar silah taşıdıkça öldürebilir, yaralanabilir, fakat silahını teslim edenler ile, teslim olanlar üzerinde öldürmek hakkı kalmaz, bunlar ancak tutulup esir edilebilir⁵².

3.4.5.1. Savaş Esirleri

Savaş esiri olabilecek kimseler şunlardır:

1-Subay veya erler gibi muharip ordularda görev yapanlar,

2-Resmî muhaberele taşıyan ve açıktan açığa görevini yerine getiren postacılar; düşmanı gözetleyen veya ordunun veyahut memleketin muhtelif parçaları arasında ulaşımı sağlamaya memur olan baloncular,

⁵¹ Bkz. II. Bölüm, Bursa, s. 134.

⁵² Sevig, a. g. e., s. 230.

3-Devlet reisleri, hükûmet organları veya hizmetlileri ile mensup oldukları devlete özel surette faydaları dokunan yüksek memurlardan izin belgesi olmaksızın savaş alanında yakalananlar,

4-Bir orduya mensup olmaksızın onu takip eden, gazete muhabirleri, ordu bakkalları ve müteahhit gibi şahısların, düşman ordugâhında bulunması diğer devlet için bir tehlike teşkil ederse, bunlar esir olarak tutulurlar⁵³.

Harp esirleri ne onları tutanlarıdır, ne de tutanların mensup olduğu askerî, kıtanın reisinindir. Esir hürriyetini elde etmek için ne birine, ne de ötekine kurtuluş fidyesi veremez. O ancak düşman devlete aittir. Onun ne muamele göreceğine yalnız o devlet karar verebilir. Esaret, ne bir ceza, ne de bir intikam hareketidir; teslim olan düşmana yapılan geçici bir el koyma veya yakalanan kişiyi savaşa iştirak edemeyecek bir hâle getirmek için ittihâz edilmiş bir tedbirdir⁵⁴.

Edirne Selimiye Camii İmamı, 60 yaşındaki Hafız Galip Efendi'nin, ya da Edirne'den, Kırkkilise'den, İskeçe'den, Gümülcine'den hâmile olanların bile bulunduğu kadın ve çocukların savaşan kapsamında değerlendirilerek "*savaş esiri*" addedilmesinin imkânsızlığı ortadadır⁵⁵.

Edirneli 70 yaşındaki Kapanizade Said Efendi'nin⁵⁶, hele Bursalı âmâ Hâfız gibi⁵⁷, gözleri görmeyen aciz bir sivilin muharip muamelesine maruz kalarak, "*savaş esiri*" addedilmesini savaş hukuku açısından açıklayabilmek güçtür.

Gayrihukukî Yunan uygulamaları bunlarla sınırlı olmayıp, Yunanlılar işgal bölgelerinin tamamında benzer hukuksuz davranışları sergilemişlerdir. Uluslararası Kızılhaç teşkilatı tarafından Yunanistan'daki esir kamplarında incelemeler yapmak üzere gönderilen Dr. Sceatzmen Girit adasında Sude Kampı'nı raporunda aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

---

⁵³ Fehmi, a. g. e., s. 353 vd.; Sevig, gös. yer.; 27 Temmuz 1929 yılında başta Yunanistan-Türkiye Cumhuriyeti ve çok sayıda devlet tarafından imzalanan ve uluslararası savaş hukuku açısından önemli bir belge niteliğinde olmakla birlikte savaş esirlerinin durumuna açıklık getiren "Üserâyı Harbiyye'ye Edilecek Muameleye Dair Mukavelenâme", Bkz. s. 1-8'de birinci madde olarak, 1907 Lahey Sözleşmesi'nin birinci, ikinci ve üçüncü maddeleri savaş esirleri ile ilgili hükümler olarak aynen kabul edilmiştir. Bkz. Üserâ-yı Harbiyye'ye Edilecek Muameleye Dair Mukavelenâme, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Protokol Umum Müdürlüğü, 27 Temmuz 1929, (yayın yeri yok) s. 9.

⁵⁴ Sevig, gös. yer.

⁵⁵ Coşar, "Milos Fâciası 2", s. 5.

⁵⁶ Coşar, "Milos Fâciası 8", s. 5.

⁵⁷ Coşar, "Milos Fâciası 3", s. 5.

“Sude’de yalnız bir kampta 19 kadın ile 35 çocuk gördüm. 10-11 yaşlarındaki çocukların ne anneleri ve ne de babaları var! Bu kadınlar ve çocuklar arasında aile reislerini Yunan makamlarına gelip teslim olmaya mecbur etmek için kaçırılmış olanlar çoktur. Kandiye kampında da esir kadınlara rastladım. Yunanlılar, kocası suçlu diye eşlerini de birlikte getirmişler”⁵⁸.

Görülüyor ki Yunanlılar, uluslararası savaş hukukunu hiçe sayarak muharip sınıfına dahil edilemeyecek -öğretmen Sadiye, Bahriye ve 60 yaşındaki Berra hanım örneğinde olduğu gibi⁵⁹- kadınları ve çok sayıda çocuğu savaş esiri addederek sürgün kamplarına sevk etmişlerdir⁶⁰.

3.4.5.1.1.Esirlere Yapılan Muamele

Devlet savaş esirlerini, eskiden olduğu gibi ne öldürebilir, ne de köleliğe mahkûm edebilir. Ancak memleketlerine dönmelerini menetmek üzere ihtiyat tedbirleri alabilir. Bu amaçla bir şehirde, bir kalede, bir kampta veya herhangi bir yerde muayyen hudutlardan öteye çıkmamak üzere enterne edilebilir⁶¹.

Ancak güvenlik gereği bir tedbir olmak üzere hapis edilebilir. Yakalandıkları zaman üstlerinde bulunan şeyler kendi malları olarak kalır. Yalnız silahları, atları ve askerî kâğıtları alınır. Kendilerine karşı insanca hareket edilir ve orduya mensup iseler, askerî rütbelerine göre ve mensup değil iseler, resmî veya içtimaî mevkilerine göre muamele edilir. Bunlar askerî harekâtın cereyan ettiği sahadan uzak esir kamplarına sevk olunurlar.

Bundan dolayı da onların sorgu zamanında isim ve sanatlarını bildirmeleri gereklidir. Bildirmezler ise, kendi akranı esirlere bahşedilen faydalardan yararlanamazlar⁶².

⁵⁸ Coşar, “Milos Fâciası 7”, s. 5.

⁵⁹ Coşar, “Milos Fâciası 9”, s. 5.

⁶⁰ Bkz. III. Bölüm, Yunanistan’daki Türk Esirlerine Yardım Çalışmaları, s. 213 vd.

⁶¹ Sevig, a. g. e., s. 230.

⁶² Sevig, a. g. e., s. 231.

3.4.5.1.2.Esirlerin İâsesi

Esirlerin iâsesini karşılamak kendilerini tutan hükûmetin üzerine düşer. Muharipler arasında bu hususta bir anlaşma bulunmadığı takdirde, o devletin barış zamanında kendi askerine yaptığı muamelenin aynı yapılmalıdır. Subaylar, mensup oldukları ülke tarafından karşılanmak şartıyla, o ülkenin aynı rütbedeki subaylarının maaşını alırlar⁶³.

Ancak, Yunanlılar genel kabullerin aksine askerlere bile yapılmaması gereken muameleyi sivillere uygulamaktan geri durmamışlardır. Öyle ki, sivil Türk esirleri barınma, beslenme, giyim ve en temel ihtiyaçlar konusunda büyük sıkıntılar yaşamışlardır.

Gerek Lutiye'de gerekse Milos Adası'ndaki sivil Türk esirler, çoğunlukla sağlık şartlarına uygun olmayan mekânlarda barınmak zorunda kalmışlardır. Bu olumsuz koşulların düzeltilmesi için esirler tarafından yapılan tüm müracaat ve şikayetlere karşı, bu anlamdaki olumsuzluklara hiçbir çare bulunamamıştır. Esirlere, günde iki defa yemek verilmiştir. Bu yemeklerde genellikle hijyen koşullarından yoksun, sağlıksız yemeklerdir. Bu nedenle çok sayıdaki sivil esir hastalanmış ve bu yüzden ölmüştür. Bazen de Lutiye'de olduğu gibi esirlere verilen yiyeceklere kasten sağlıksız, hatta zehirli maddeler karıştırılarak verilmiştir.

İnsanın hayatını idame ettirmekten uzak olan bu gıda maddelerini almak için, esirler saatlerce yağmur altında ıslanmak ve uzun mesafelerden sırtlarında odun, su vesair taşımak, türlü sövüp saymaya maruz kalmak ve bazen de dayak yemek mecburiyetinde kalmışlardır.

Esirlerin karşılaştığı problemlerden bir diğeri de sağlıklı su bulmak olmuştur. Su bahanesiyle esirler birçok defa soyulmuşlardır. Parası olmadığı için rüşvet veremeyip te temiz su temin edemeyenlerin içtiği su kireçli terkos suyu olmuştur. Bu nedenle susuzluktan çok sayıda sivil Türk esir ölmüştür.

Susuzluktan ölenlerin yanı sıra içtikleri suyun sağlıklı olmaması nedeniyle hastalığa yakalanarak ölen esirler de olmuştur. Zira kuyu suyu içmeye mecbur kalan esirler esasen bulanık ve kullanmaya uygun olmayan ve her çeşit pisliği içerisinde

---

⁶³ Gös. yer.

barındıran su nedeniyle dizanteri hastalığına yakalanmışlar ve bu nedenle vefat etmişlerdir. Yunanlıların uluslararası hukukî kabullerin aksine, “*savaş esiri*” addederek sürgün ettiği sivil Türkler, bu ve buna benzer birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Hâlbuki mütekabiliyet esasına göre, Yunanlıların askerî esirlere değilse bile, en azından sivil esirlere genel kabuller doğrultusunda ve insan haklarını gözeterek iyi muamelede bulunması gerekirdi⁶⁴.

3.4.5.1.3.Esirlerin Çalıştırılması

Subaylar hariç, esirler rütbe ve mevkilerine uygun olmamak şartıyla amme hizmetlerinde kullanılabilir. Esirler, harp hareketlerine iştirak ve memleketleri ve orduları hakkında bildiklerini ifşa etmeğe hiçbir suretle mecbur edilemezler⁶⁵.

Lahey Sözleşmeleri, esirler hakkında büroları ve yardım cemiyetleri teşkilini teşvik etmiştir. (14., 15. ve 16. maddeler)⁶⁶. Ancak, Yunanlıların bu hukukî kurallara pek de uymadıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir. Zira Lutiye Kampı’nda yapılanlar bile Yunanlıların gayrihukukî tutumlarını ispata yeterlidir.

Ancak, tüm bunların aksine Yunanlıların sürgün ettiği sivillerin çalışma koşulları oldukça ağırdır. Kamplarda bulunan sürgünler, her türlü hakarete kötü muameleye maruz kalarak, zor şartlarda, taş ocaklarında ve ağır angaryalarda çalışarak, yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

Bazen sivil Türk esirler, Lutiye’de olduğu gibi, iş yapmıyorlar diye ayaklarından bağlamak suretiyle meyve ağaçlarına asılarak Yunan askerlerinin öfkeleri dininceye kadar dövülmüşler, çadırlara hücumla “*hâlâ bunlar gebermediler mi?*” diye içerde bulunanlara ateş edilerek öldürülmüşlerdir. Bu şekilde günde iki, üç, bazen; on tane cinayet işlenmiştir.

Angarya vesilesiyle kırk kişi götürülmüş, otuz iki kişi dönmüştür. Erzak taşımağa diye otuz beş kişi götürülmüş, on dokuz kişi dönmüştür. Kalanlar için ya

⁶⁴ **Bkz.**, III. Bölüm, Sürgün Kampları, s. 211 vd.

⁶⁵ Sevig, **a. g. e.**, s. 231.

⁶⁶ Savaş esirlerinin statüsü, 27 Temmuz 1929’da Cenevre’de imzalanan iki sözleşmeden birinin konusunu teşkil eder. Bu sözleşmenin yerini daha sonra yine Cenevre’de 12 Ağustos 1949’da akdedilen bir yeni sözleşme almıştır. **Bkz.** Sevig, **a. g. e.**, s. 232.

başka karargâha sevk edildi, ya da cephanelikte angaryacı olarak alıkonda denilmiştir⁶⁷.

3.4.5.1.4.Yaralı ve Hastalar

Solferino Savaşı'nda gördüğü elim ve feci manzaradan müteessir olarak “*Un Souvenir de Solferino*” adlı bir eser yayınlayan M. Dunant'ın bu konudaki çalışmalarının da etkisiyle, 1863'de Cenevre'de bir konferans toplanmıştır.

Bu konferans, yalnız hastalarla ve yaralılarla ilgilenmiştir. Ertesi yıl bir konferans daha toplanarak, 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi kabul edilmiştir.

22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Konferansı'na katılmayan devletler, daha sonraki yıllarda bu sözleşmeyi kabul etmişlerdir. 1868'de yeni bir konferans daha toplanarak, yeni maddelerin eklenmesi ile sözleşme hükümleri tamamlanmıştır. Fakat ek sözleşme konferansta bulunan devletler tarafından tasdik edilmemiştir. 1906'da Cenevre'de yeniden toplanan bir konferansta 1864 Sözleşmesi değiştirilmiştir. 6 Temmuz 1906 tarihli sözleşme onun yerine geçmiştir. 1907 Lahey Sözleşmesi'nin dördüncüsünde teyit edilmiştir.

Muhariplerin yaralı ve hastalar hizmetinden doğan borçları Cenevre Sözleşmesi hükümlerine tâbidir. Bu sözleşme:

- 1-Yaralı ve hastalar,
- 2-Sabit ve seyyar hastaneler,
- 3-Sıhhiye memurları ile ilgilenmiştir.

Genel kaide olarak yaralı veya hasta olan askerler, hangi millete mensup olursa olsunlar, alınıp tedavi edilecektir. Her iki muharip milletin de yaralı ve⁶⁸ hastalarına aynı muamele yapılması gereklidir.

1864 Cenevre Sözleşmesi'nin kabul ettiği usule göre yaralı ve hastalardan tedavi olanlar, artık silah kullanamayacak hâlde iseler, memleketlerine gönderilecek

⁶⁷ Bkz., III. Bölüm, Sürgün Kampları, s. 211 vd.

⁶⁸ Sevig, a. g. e., s. 232.

ve silah kullanabilecek hâlde iseler, savaşın devamı müddetince tekrar silaha sarılmamak şartı ile serbest bırakabileceklerdir.

1868 Ek Sözleşmesi, iyi olan yaralı ve hastaların silah kullanabilecek hâlde olanlarının bile (subaylar hariç) savaşa iştirak etmemek şartıyla serbest bırakılmasını bir mecburiyet altına almıştır. Bu usul, tenkit ve itirazlara hedef olmuştur. 1906 değişikliği sırasında bu usul değiştirilerek düşman eline geçen yaralı ve hastaların savaş esiri sayılması kararlaştırılmıştır⁶⁹.

Ancak Yunanlıların bu gelişmelere hiç te uygun davranmadıkları görülmektedir. Sürgün kamplarında genellikle ne hasta yatırılacak muntazam bir yer ve ne de ilâç bulunmaktadır. Hasta olanlar hastahaneye kaldırılmıştır. Ancak hastaneye gidip de iyileşerek dönen hiçbir hasta olmamıştır.

Birçok esir, hasta olmadan hastahaneye sevk edilerek kasten zehirlenmiş ve zorla içtikleri zehirli sıvının verdiği acı üzerine, ızdırab içinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu şartlara tahammül edemeyerek hasta olan ve hastahaneye giden esirler, hastahanenin alt katında mermer koridorlar üzerinde bir-iki gün taşlar üzerinde bekletilmişlerdir. Hasta esirler, bu müddet zarfında ölürlerse ne ala, ölmezler ise adalardan birine geldiği gibi sedyesiyle birlikte götürülüp, ölüme terk edilmişlerdir⁷⁰.

3.4.5.1.5.Ölümler

Ölümler hakkında Cenevre Sözleşmesi'nde hiçbir hüküm yoktur. Hâlbuki onların cesetlerini ve onlardan geriye kalanları korumak, tetkik etmek, kimliklerini tespit etmek gerekmektedir. Bu konudaki eksiklikleri 6 Temmuz 1906 tarihindeki Cenevre Sözleşmesi doldurarak bu yönde hükümler kabul etmiştir (3. ve 4. maddeler). Kara savaşına ait olan bu hükümler, 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi gereğince deniz savaşlarını da kapsar hâle getirilmiştir⁷¹.

Yunan uygulamalarının ise, bu genel kabullere uymadıkları görülecektir. Öyle ki, Yunanlılar aklıktan, dayak ve işkenceden ölen Türkleri defnetmek için izin

⁶⁹ Sevig, a. g. e., s. 233.

⁷⁰ Bkz., III. Bölüm, Sürgün Kampları, s. 211 vd.

⁷¹ Sevig, a. g. e., s. 333.

vermemişlerdir. Cenaze günlerce meydanda kalarak sıcaktan koktuktan sonra yıkanmadan, kefensiz olarak defnettirmişlerdir.

Esirler arasından para toplanarak tedarik edilen odun ile ateş yakılıp, su ısıtılabilmiş ve böylece mevta yıkanabilmiştir. Kefen yerine bulunabilen herhangi bir beze sarılmıştır. Kabristana nakil de bir sorun teşkil etmiştir. Cenazeler, bir buçuk saat uzaklıktaki kabre, rica, minnet, izin alınarak defin için götürülebilmektedir.

Lutiye’de olduğu gibi defin için izin almak her zaman mümkün olmamış bu nedenle defnedilemeyen cenazelerin kokmaya başladığı görülmüştür. Örneğin, Averof Hapishanesi’nde mevcut mahkûmlardan otuz kadar kadından birisi vefat etmiştir. Vefat eden bu kadının cenazesinin kaldırılmasına önce izin verilmemiş, tüm uğraşların sonunda dördüncü gün defnedilmesine müsaade edilmiştir.

Yunanlıların hukuk kurallarına uymayan davranışları bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Sivillere dayak atılmış, işkence yapılmış ve yanlarında bulunan para, saat, kehribar, sigara takımı gibi kişisel değerli eşyası zorla gasp edilmiştir. Öyle ki Yunanlılar, esirlerden bazılarının ağızlarından altın dişlerini dahi kasaturayla sökerek almışlardır. Esirlerin kaldıkları çadırlara girilerek eşyası gasp edilmiştir. Bu hırsızlıktan şikayet edenler alenî dayağa, baskıya ve hapsedilmeye maruz kalmıştır. Memleketlerinden gelen paralar, ya saklanıp sahiplerine verilmemiş ya da Yunan askerleri ve subayları tarafından türlü bahanelerle ellerinden alınmıştır.

Sebepsiz yere dayak, işkence ve her türlü hakaret, insanlık ve medeniyetle uyumsuz davranışlar her zaman sivil Türk esirlere reva görülmüştür. Her gün birer bahane ile ölenler, öldürülenler olmuştur.

Yunan askerlerince esirlerin ailelerinden gelen mektuplar ya yırtılmış, yakılmış, sahiplerine verilmemiş ya da esirlere para karşılığında satılmıştır; yani her esir, ailesinden gelen mektubu para verirdiyse öyle okuyabilmiştir. Parası olmayanlar mektuplarını satın alabilmek için çadır çadır dolaşp, para toplamaya çalışmışlardır.

Yunan askerleri, esir Türklerin mensup oldukları İslâm dinine sövüp sayarak Peygamberine kaba küfürler ederek hakarete bulunmuşlardır. Aralarında bulunan din adamlarını “*siz hocasınız*” diye aşağılayıp dövmüşler, ezan okunmasını, namaz kılınmasını yasaklayarak ibadet etmelerini engellemişlerdir.

Yunanlılar, kampta bulunan bazı sivilleri evlerine hizmetçi olarak götürmüşlerdir. Daha sonra hizmetçi olarak götürüldükleri esirleri, evlerdeki bakire Yunan kızlarına tecavüz ettikleri gerekçesi ile Hristiyan olmaya zorlanmışlardır.

Döverek, işkence ederek; yapılan baskıların neticesinde tecavüz ettikleri ileri sürülen Yunan kızlarıyla evlendirilerek Hristiyan yapılmışlardır. Bu nedenle, yapılan şikayetler neticesiz kalmış meseleyi takip etmek isteyenlerin hepsi susturulmuştur⁷².

3.4.5.2.Sabit ve Seyyar Hastaneler

1864 Sözleşmesi, sabit ve seyyar hastanelerin tarafsızlığından bahsetmektedir. Bu tabir doğru değildir. 1906 Sözleşmesi, bunların riayet ve himaye görmesi gerektiğini söyleyerek yanlışlığa son vermiştir. Riayetden maksat, bunların üzerine ateş edilmemesidir; himayeden maksat ise, hasmın mağlup olarak geri çekilmesi hâlinde bunları korumak ve gözetmektir.

1906 Sözleşmesi'nin sarahatine göre (1864 Sözleşmesi müphemdir) sabit ve seyyar hastahaneler, düşmana zarar verecek hareketlere alet edilirlerse artık himaye göremezler.

Sabit hastahanelerin aletleri ve levazımı ile seyyar hastahanelerinkiler, düşman eline geçtiğinde aynı muameleye tâbi olmazlar:

Birinciler, zaptedenin malı olur fakat başka yolda kullanılamaz. Seyyar hastahanelerinkilere gelince, bunlar düşman eline geçse bile muhafaza edilmesi gerekir; zapt edilemez.

Cenevre Sözleşmesi'nin himayesi altına alınmış olan şeyleri belirtmek üzere bir alâmet kabul edilmiştir. Bu alâmet, konferansın topladığı Cenevre kantonunun bayrağındaki işareten yani beyaz zemin üzerine kırmızı haçtan ibarettir ki bayraklara, sihiye memurlarının kolluklarına nakşolunur. Osmanlı Devleti'nin, alâmet olarak kabul ettiği kızılıayı öteki devletler de kabul etmişlerdir. Cenevre bayrağının yanında millî bayrak ta bulundurulmalıdır (8. madde).

---

⁷² **Bkz.**, III. Bölüm, Sürgün Kampları, s. 211 vd.

Devletler, bu alâmetin fabrika markası olarak kullanılmamasını temin ve harp esnasında suiistimal edilmesini menetmeği taahhüt etmişlerdir. (1906 Sözleşmesi 22. madde)⁷³. Sıhhiye memurlarına gelince, bunlar, askerî doktorlar, tımarcılar, seyyar hastanelerin kondüktörleri, eczacılar, ruhanî memurlar ve hastabakıcı, hemşireler gibi kimselerdir. Cenevre Sözleşmesi bunlara bir takım haklar ve vazifeler tanımıştır.

Bunların dokunulmazlığı vardır:

1-Kendilerine karşı düşmanca hareket edilemez.

2- Bunlar esir edilemez.

Sıhhiye memurlarının vazife gördükleri yer, düşman tarafından işgal edilirse ya vazifelerini görmeğe devam ederler veya ait oldukları ordunun ileri karakollarına sevk edilmeyi isteyebilirler. (3. madde) Vazifelerine gelince:

1-Hangi millete ait olursa olsun yaralı ve hastaları tedavi etmek,

2-Düşmanca hareket etmemektir.

1906 Sözleşmesi özel yardım teşekküllerinin resmî memurlar gibi muamele görebilmesi için yeni şartlar ileri sürmüştür:

1- Bu cemiyetlerin mensup oldukları hükûmet tarafından tanınmış ve mezun kılınmış olması,

2- O hükûmetin diğer hükûmete, müsaade almış olan cemiyetlerin adlarını cemiyetler işe başlamadan evvel bildirmesi.

Özel yardım cemiyetlerinin aletleri ve levazımâtı, özel mülkiyete ait olduğundan o sıfatla tanınması ve ona göre muamele yapılması gerekir. Ancak savaş teamüllerine göre, muhariplere verilen rekizisyon hakkı ile kayıt altına alınır⁷⁴. Ancak Yunanlıların bu kabulleri pek de göz önünde bulundurmadıkları görülmektedir. Öyle ki, Hilâl-i Ahmer Heyetleri bu uluslararası kabullere güvenerek buldukları bölgelerden ayrılmamışlardır. Ancak çoğu esir alınıp, mallarına el konulmuştur. Tutuklular, ancak bu haksız eylemin Lahey Konferansı kararlarının çiğnenmesi demek olduğu hatırlatılan uzun görüşmeler sonunda serbest bırakılmışlardır. Benzer bir olay daha vardır ki, bu, diğerlerine oranla daha da

⁷³ Sevig, a. g. e., s. 233-234.

⁷⁴ Sevig, a. g. e., s. 234.

ilginçtir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'ya esir düşen askerler ile kadın ve çocuklardan oluşan 1004 kişi, yurda dönerken Bozcaada önlerinde bir Yunan torpidosu tarafından durdurulmuş ve içindekiler “*savaş esiri*” ilân edilerek Pire Limanı'na götürülmüştür.

Bu durumu Hilâl-i Ahmer şiddetle protesto etmiş, Uluslararası Kızılhaç Komitesi de gerekli yerlere başvurarak Türk esirlerinin serbest bırakılmasına çalışmıştır. Neticede Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaçın, girişimleri sonucunda sağlık görevlileriyle, hasta kadın ve çocuklardan oluşan 396 kişinin serbest bırakılması sağlanmıştır⁷⁵.

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Demek ki Lahey Konferansı'nın işlerliği varken niçin konferansın diğer yaptırımları, Anadolu içlerine ve Yunanistan'a sürgün edilen sivillerin durumunun düzeltilmesi için kullanılmadı? Uluslararası hukuk işlemedi? Bu sorunun cevabı kanaatimizce devletler arası çıkarlarda düğümlenmektedir. Zira her şeyin farkında olan batılı devletlerin elinde, uluslar arası kurallar kendi amaçlarına hizmet ettikleri oranda işlerlik kazanmakta, aksi durumda sanki yokmuş gibi davranılmakta ya da rafa kaldırılmaktadır. Bugün de durum bundan farklı olmayıp, uluslararası kurallar mağdur olandan çok mağdur edenin amacına hizmet etmektedir.

4.Yunanlıların Sürgün Uygulamaları Karşısında; Ulusal ve Uluslararası Kamuoyunun Tavrı

Osmanlı Devleti, Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirmiş oldukları şiddet uygulamaları karşısında, Yunan mezalimini araştırmak üzere bir komisyonun kurulmasını Başkan Wilson'dan istemek gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak biz gerek Anadolu'nun gerekse batılı devletlerin Yunan mezalimi karşı aldıkları tavırdan ziyade Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirmeyi plânladıkları demografik harekât karşısında takındıkları tavırları değerlendirilmeye çalışacağız. Zira bir devletin savaş hukukuna uyması konusunda etkin olan faktörler devletlerin takındıkları tavırlarla yakından ilgilidir.

⁷⁵ Bkz. III. Bölüm, Denizlerde Sürgün, s. 205 vd.

Suçlu devlete karşı dünya kamuoyunu etkilemek, yönlendirmek ve oluşturmak üzere, gerçeklerin zamanında ve doğru olarak kamuya açıklanması.

Suçlu devletin protesto edilmesi ve sorumluların cezalandırılmasının veya tazminat ödenmesinin istenmesi.

Başta savaş esirlerinin ve suçlu devlet elinde kalan vatandaşların korunmasının temini olmak üzere, tarafsız bir ülkenin soruna müdahalesi imkânlarının araştırılması.

Misillemeyle karşılık verilmesi.

Suçlu bireylerin, silahlı çatışma sırasında veya çatışma bittiğinde cezalandırılması⁷⁶, savaş hukukunun etkinleştirilmesi için gereken bir dizi uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte biz savaş hukukunun çalıştırılması için gereken söz konusu bu bir dizi uygulamanın ne derecede işletilmiş olduğunu değerlendirmeye çalışacağız.

4.1.İstanbul Hükûmeti'nin Tutumu

Yunanlıların işgal bölgelerinde gerçekleştirdiği büyük demografik değişim hareketi ve sonuçları karşısında İstanbul Hükûmeti'nin tutumu, işgaller karşısındaki tutumundan⁷⁷ pek de farklı olmamıştır. Osmanlı Hükûmeti, İzmir'in Yunanlılara verileceği hakkındaki söylentileri Türkleri kaçırmak ve Hristiyan çoğunluğu sağlamak için yapılan propagandalar sanmıştır⁷⁸.

Meclis-i Vükelâ kayıtları da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 1 Haziran 1919'da yaptığı toplantıda, halkın göç etmesi durumunda, boşalan yerlerde Müslümanların azınlık durumuna düşeceği; Rumların da çoğunluğu teşkil etmesi gibi sakıncalı bir durumun ortaya çıkacağı, yerel idarecilerin göçü men etmesi gerekirken müsaade ettikleri, bu nedenle göçün kesin bir surette önüne geçilmesi yönünde karar almıştır.

⁷⁶ Çaycı, a. g. e., s. 29.

⁷⁷ Turan II, a. g. e., s. 205-222; Osmanlı Devleti'nin Yunan mezalimini araştırmak üzere bir komisyonun kurulması yönündeki girişimi Batılı Devletlerin Tutumu başlığında değerlendirilecektir.

⁷⁸ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983, s. 29.

Yunanlıların birçok mezalimine maruz ve şahit olan yerel idarecilerin, çaresiz göçe müsaade etmelerine rağmen; kabine bunun kesinlikle önüne geçilmesi gibi, realiteye uygun olmayan ve tatbikî asla mümkün görünmeyen bir karar vermiştir⁷⁹.

Göçün engellenmesi için Muhacirîn Müdiriyyet-i Umumiyesi'ne gerekli direktif verilmiş ve bu durumun gerek kendileri gerekse ülke ekonomisine olan zararları göz önünde bulundurularak Muhacirîn Müdiriyyet-i Umumiyesi müfettişlerinden üç kişilik bir heyet kurulmuştur. Bu heyet Bursa yöresine giderek göç etmemeleri konusunda ahaliye telkinlerde bulunmuşlardır⁸⁰. Bu iade heyetleri oldukça başarısız olmuşlardır. Örneğin, Afyon-Sandıklı'da bulunan göçmenlerin iadesine kalkışılmış, fakat bu iş için ayrılan paranın yetersizliğinden dolayı mağdurların Afyon'dan öteye gitmelerine yetmemiştir.

Sandıklı'da bulunuyorlarken iyi kötü buldukları işlerde çalışarak geçimlerini sağlayan bu insanlar, bu başarısız denemenin sonunda daha sefil bir hayata mahkûm olarak, Afyon'da perişan bir hâlde yaşamak zorunda kalmışlardır⁸¹. Meclis-i Vükelâ'nın 4 Haziran'daki toplantısında, durumun düzeltilmesi için, alınması gereken tedbirler konusunda bir komisyon oluşturulmuşsa da, bu komisyonun çalışmaları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Meclis-i Vükelâ'nın, 9, 21, 25, 26 Haziran; 15, 16, 20 Temmuz ve 11 Ekim toplantılarında, durum değerlendirmesi yapılmaktan ve sadece temsilciler nezdinde etkin siyasî girişimlerde bulunulması kararı alınmaktan, öteye gidilmemiş, bu girişimler de tek hâl çaresi olarak görülmüştür. Ali Rıza Paşa Hükûmeti de, temsilciler nezdinde yapacağı yeni teşebbüsler ile Aydın vilayetindeki Yunan işgaline son verdirilebileceğini hâlâ ümit⁸² edebilmiştir. Ancak, Hükûmet ve Kabine üyeleri içerisinde bu menfi tutumu tasvip etmeyenlere de zaman zaman rastlandığını da ifade etmek gerekir⁸³.

---

⁷⁹ Gökbilgin, "Meclisi Vükelâ Mazbatalarına Göre 1919 Senesinde Ecnebi İşgalleri ve Talepleri Karşısında İstanbul Hükûmeti", **V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956**, C. II, Ankara (tarihi yok), s. 715.

⁸⁰ **İleri**, 07.07.1920, s.1.

⁸¹ **Vakit**, 13.10.1919, s. 1.

⁸² Gökbilgin, **a. g. m.**, s. 716-720.

⁸³ Gökbilgin, "1919'da Anadolu'da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler", **VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970**, C. II, Ankara 1973, s. 837.

23 Temmuz 1919'da Harbiye Nâzırı'nın Sadaret'e gönderdiği bir yazıda, İkinci Ordu Müfettişliği'nden alınan bir şifre sureti ile buna verilen cevabın ilişikte sunulduğu bildirildikten sonra, durum açıklanmıştır: Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki ahaliyi göçe zorlayarak, öldürerek, amaçlarına gittikçe yaklaştıkları bu duruma bir son verilmesi için netice alınabilecek teşebbüse geçilmesi istenmektedir⁸⁴.

Yunanlıların şiddet uygulamaları yüzünden yurtlarını terk ederek ülkenin farklı yerlerine sığınan, her türlü hayat şartlarından mahrum sefalet ve perişanlık içerisindeki sivillerin kıştan evvel yurtlarına geriye dönebilmeleri için Aydın vilayetindeki Yunan işgaline bir son verilmesi amacıyla Düvel-i Mu'telif temsilcileri nezdinde gerekli girişimlerin yapılması yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Meclis-i Vükelâ'ca karara bağlanmışsa da, bu girişimlerin bir sonuç getirmediğini bu girişimlerin tekrarlanması konusunda Hariciye Nezâreti'ne 16.12.1919 tarihinde gönderilen Sadrazam adına müsteşar imzalı bir yazıdan da anlamaktayız⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleri ne yazık ki sonuç getirmeyen birer diplomatik girişimden öteye geçememiştir⁸⁶. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin, Doğu Trakya'da Müslümanların Yunan askerlerince göçe zorlandığı, darp, tecavüz vb. şiddet uygulamalarına maruz kaldığı ve bunun bir an evvel durdurulması için İngiltere ve Fransa nezdindeki girişimi gibi... Bu girişimin sonunda Yunanistan Fevkalade Komiserliği'nin 23 Haziran 1921 tarihli cevabî notasında; bunların tamamen iftira olduğu, hiçbir kasaba ahalisinin darp edilmediği, yurtlarını terke zorlanmadığı, kimseye tecavüz edilmediği⁸⁷ ifade edilmiştir.

Aslında, İstanbul Hükûmeti bu anlamda tüm olup bitenlerden de haberdardır. Örneğin Kordus adlı örgüt ve çalışmaları hakkındaki devletin haber alma imkânları her şeye rağmen oldukça dikkat çekicidir. Ancak yapılanlar yabancı işgalci temsilcilerine haber vermek ve bunların dikkati çekilerek kurulmuş teşkilatların dağıtılmasını ve Trakya'daki Yunan taburlarının kaldırılmasını istemekten ibarettir.

⁸⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 22, Gömlek Nu: 43, Belge Nu: 43 (1-4).

⁸⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 123, Gömlek Nu: 27, Belge Nu: 27-1.

⁸⁶ Orhonlu, a. g. e., s. 488, 492.

⁸⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 1096, Gömlek Nu: 2, Belge Nu: 2 (1-13).

İstanbul Hükûmeti'nin bu tür fesat ocakları ile etkin bir şekilde mücadele etmemesi o tarihte İstanbul'un işgal altında olmasının sonucu gibi gösterilmesi de mümkün gözükmemektedir.⁸⁸ Yunan işgali nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivillere karşı İstanbul Hükûmeti'nin tutumu da inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Öyle ki, bazen onlara sırtını dönmüş; bazen de yardım etmiştir. Örneğin, Aydın'da Yunan işgaline uğrayan civar ilçe ve köylerden hemen tamamı üstlerinde başlarında bir şey olmayan aç ve çıplak kalmış on binlerce sivil, kitleler hâlinde İtalyan işgal bölgesine sığınmıştır. Çiftçiler tarlasında mahsullerini bırakmış, esnaf olanları dükkânlarını kapatmak zorunda kalmıştır. Yalnız Çine'de göçmenlerin sayısı 25.000 kişi olarak tespit olunmuştur.

Bu göçmenler adına yörenin ileri gelenleriyle, "*ihiyar heyetlerinden*" 177 kişinin imzaladığı ve Çine Belediye Reisliği'nden tasdikli bir mazbata ile Aydın Hilâl-i Ahmer Başkanı Hoca Esat Efendi'nin ve Aydın Belediye Reisi Reşat Bey'in, tercüman olarak da Şemseddin Bey'in temsilci olarak İstanbul'a gönderilmelerine karar verilmiştir.

Heyet İtilâf Devletleri temsilcileri ile İstanbul Hükûmeti'ne durumu anlatacak, işgalin kaldırılması için girişimde bulunacaktır⁸⁹. İstanbul'a ulaşan ve görüşmelerde bulunmak üzere Babıâlf'ye giden heyet de yer alan Aydın Hilâl-i Ahmer Başkanı Hoca Esat Efendi'nin hatıralarından anlaşılmıştır: Babıâlf'de, Özel Kalem Müdirine başvurarak Aydın ve havalisi halkının temsilcisi olarak Sadrazam ile görüşmek isteyen bu heyet, Damat Ferit ile görüşen Özel Kalem Müdürü'nden, Damat Ferit'in "*asilerin temsilcilerini*" kabul edemeyeceği cevabını almışlardır.

Babıâlf'den ayrılarak Saraya giden ve Padişahın Başhekimi Arif Paşa'nın kabul ettiği heyet, burada da olumlu karşılanmamıştır. Yunanlıların zulümlerinden, direnişin zulme karşı meşru bir hareket olduğundan bahsetmişlerse de, silahların terk edilerek, işgalin kabullenilmesinin, Avrupa'nın güvenliği için önemli ve ülke için daha çok faydalı olacağı, Padişahın da bu fikirde olduğu cevabını almıştır.

---

⁸⁸ Ökte, a. g. m., s. 22.

⁸⁹ Bayar, a. g. e., C. 7, s. 17.

Daha sonra Tarabya'daki elçiliklere uğrayarak durumu anlatan heyet, Çine'ye bir araştırma heyetinin geleceğine dair söz alabilmiştir. İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi ile de görüşmeler yaparak, yardım ricasında bulunmuştur. İstanbul Hükûmeti'nin tutumuyla ilgili olarak Esat Efendi'nin hatıralarından ayrıca, Babîâlf ve Sarayın asi gözüyle baktığı heyetin, yanında Çine ilçesine sığınmış 25.000 Aydınli göçmen adına; yörenin önde gelenleriyle imam ve muhtarların imza ve mühürlerini taşıyan mazbata olmasa, İstanbul Hükûmeti'nin kendilerini tutuklayarak İngilizlere teslim edeceği ve etraflarının sivil polislerle çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁹⁰. İstanbul Hükûmeti'nin kendi insanına; üstlerinde başlarında bir şey olmayan aç ve çıplak kalmış on binlerce sivil temsilen gelen bu heyete karşı bu tutumu, hicâb verici olsa gerektir. Yunan işgali nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivillere karşı İstanbul Hükûmeti'nin zaman zaman da yardım ettiği bilinmektedir⁹¹.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin protestoları, diplomatik vb. türdeki cılız girişimlerinin Yunanlıları uluslararası hukukî kabullere riayet etmeye zorlamaktan uzak olduğu söylenebilir.

4.2. Anadolu'nun Tutumu

Anadolu'daki millî kuvvetler, Yunan mezalimi nedeniyle⁹² Türklerin göç etmek zorunda kalmalarının, zorunlu göçün yaşandığı bölgelerde Türkler aleyhine yer yer nüfus boşlukları meydana getireceğinin ve bunun da Müslümanları azınlık durumuna düşüreceğinin; Rumların ise, çoğunluğu teşkil etmesi gibi sakıncalı bir durumu ortaya çıkaracağına farkında olmakla birlikte, ilk etapta göç edilmemesi yönünde kararlar almışlarsa da sonradan giderek artan Yunan mezalimi nedeniyle bu durumun önüne geçilmesinin mümkün olmadığını görmüşlerdir. İstanbul Hükûmeti yukarıda da ifade ettiğimiz gibi göç edenlerin yerlerine iadesi gibi realiteden uzak ve uygulanması mümkün olmayan bir görüşü benimserken, Kuva-yı Milliye ise, iadeyi kabul etmemiştir.

⁹⁰ Coşar, *Günü Gününe İstiklâl Harbi Gazetesi 15 Mayıs 1919* (yeri ve tarihi yok), 19 Temmuz 1919, Nu. 59, s. 2; Bayar, *a. g. e.*, C. 7, s. 19.

⁹¹ *Bkz. II. Bölüm, Sürgün Edilenlere Yapılan Yardımlar*, s. 156.

⁹² Turan II, *a. g. e.*, s. 250-279.

Örneğin, Bergama, Soma ve Kırkağaç Redd-i İlhâk Heyetleri ve Kuva-yı Milliye Kumandanları'ndan birer temsilci, bölgeye gelen İngiliz Heyeti'yle 13.08.1919 tarihinde yaptıkları görüşmede, İngiliz Heyeti Yunanlılarca işgal edilmiş İzmir sancağı ve Ayvalık bölgesinde tarafsız bir işgal mıntıkası tayin ederek göçmenlerin geriye dönmelerini sağlamak niyetinde olduklarını ifade etmiştir⁹³.

Buna karşılık Türk temsilcileri, göçmenlerin emniyetle yurtlarına geri dönebilmeleri için Yunanlıların işgal ettikleri mahalleri tahliye etmelerini talep etmişlerdir. İngiliz tarafının Yunan askerlerinin başına İngiliz subayları getirilerek Yunan mezaliminin önüne geçilebileceği yönündeki teklifine ise, Türk temsilciler Yunanlıların tutumlarını değiştireceklerine itimatlarının olmadığını beyan ederek bu teklifi kabul etmemişlerdir.

İngilizler, Türk temsilcilerinin Yunanlıların tayin edilecek sınırı geçip geçmeyecekleri sorusuna da, teminat veremeyeceklerini söylemişler⁹⁴ ve Yunanlıların işgal ettikleri bölgeleri tahliye etmelerinin Barış Kongresi'nin kararına bağlı olduğunu söylemişlerdir⁹⁵. İstanbul Hükûmeti'nin ertelemek zorunda kaldığı, Kuva-yı Milliye'nin ise, kabul etmediği göçmenlerin iadesi meselesinde⁹⁶, Yunan mezalimine maruz kalan siviller ise, geriye dönmeyi asla düşünmemişlerdir.

Memleketlerini, evlerini terk ederek sefil bir durumda onca olumsuzluğa rağmen hayatta kalma mücadelesi veren bu insanlardan, ne kadar teminat verilirse verilsin, Yunanlılarca işgal edilen yurtları tahliye edilmeden, tek bir kişi bile geriye dönmemeye karar vermiştir⁹⁷.

Ayrıca Anadolu'daki demografik yapının Türklerin lehine olduğu her diplomatik ortamda ortaya konmaya çalışılmış, bu amaçla büyük devletler temsilcilerine müracaatlarda bulunulmuştur. Ancak ileride de görüleceği gibi batılı devletlerin tutumu bunun aksine şekillenmiştir. Sömürgeci devletler, özellikle de İngilizler, gerçeği bile bile Yunan tezlerini desteklemişlerdir.

⁹³ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 42, Gömlek Nu: 29, Belge Nu: 29-2.

⁹⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 42, Gömlek Nu: 29, Belge Nu: 29-3.

⁹⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 42, Gömlek Nu: 29, Belge Nu: 29-4.

⁹⁶ İkdâm, 27.10.1919, s. 1.

⁹⁷ Tasvir-i Efkâr, 13.10.1919, Nu. 2869'dan nakleden, Özkaya, a. g. e., s. 29-30.

Örneğin, Yunanlıların Anadolu'nun içlerine ve Yunanistan'a sürgün ettikleri Türk halkının yerine Yunanistan'dan getirdikleri Rumları iskân ederek Yunan nüfusunu artırma girişimleri devam ederken Türk tarafı da, Yunanistan'ın, Rumların çoğunlukta olduğu iddiasıyla işgal ettiği topraklarda, Trakya örneğinde olduğu gibi, gerçekte Rum nüfusunun çoğunlukta olmadığı, nüfus çoğunluğunun Türklerin lehine olduğu ve bunun ispatı için de bölgede yapılacak plebisiti kabul edeceklerine dair gerek Paris Konferansı'na ve bütün dünya devletlerinin başbakanlarına nota göndererek gerçekleri kamuoyu ile paylaşmaya çalışmıştır⁹⁸.

Bunu yanı sıra, Yunan iddialarının aksine işgal edilen topraklarda Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu yönünde yabancı basın temsilcilerine demeçler verilerek dünya kamuoyu doğru olarak bilgilendirilmiştir.

Örneğin Mustafa Kemal, 17 Ocak 1921'de United Telgraph muhabirine verdiği demeçte; İzmir'in Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğunu, Yunanlıların İzmir üzerinde hiçbir tarihî ve ırkî hakka sahip olmadıklarını, Adalardan ticaret maksadıyla şehre gelen fakat hiçbir zaman çoğunluğu oluşturmayan Rumları bahane ederek, İngilizlerin emperyalist amaçlarının da tatmini maksadıyla, şehrin işgal edildiğini, Yunanlıların Mora, Tesalya, Girit ve Makedonya'da yapmış oldukları gibi İzmir'de de Türk halkını yok etmek isteyen bir siyaset takip ettiklerini, Trakya'da da durumun bundan pek farklı olmadığını söylemiştir⁹⁹. Yine Ağustos 1921'de, Associated Press muhabirine verdiği demeçte; "*Türkiye Türklerindir*" diyen Mustafa Kemal, Trakya'da da nüfus çoğunluğuna Türklerin sahip olduğunu söyleyerek ülkedeki kesif Türk varlığını vurgulamıştır¹⁰⁰.

Ayrıca Mondros Mütarekesi ile birlikte başlayan işgaller karşısında Türk milleti, kendisine yapılan haksızlıklar ve mezalime karşı bir tepki olarak yurdun her tarafında protesto mahiyetinde mitingler düzenlemeye başlamıştır. Bu mitinglerin sonunda çeşitli makamlara protesto telgrafları göndererek, Anadolu'da yaşananlar karşısında tavrını ortaya koymaya çalışmıştır.

⁹⁸ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul 1957, s. 42-43.

⁹⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*, C. III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 22.

¹⁰⁰ *A. g. e.*, s. 38.

Bu protestolar ile Yunan devletine karşı dünya kamuoyunu etkilemek, gerçekleri tüm dünya nezdinde ortaya koymak ve oluşturmak üzere, gerçeklerin zamanında ve doğru olarak kamuya açıklanması amacına çalışılmıştır. İzmir'in işgali ile başlayan bu tür mitingler, Mustafa Kemal'in de katkısıyla daha düzenli ve kapsamlı bir hâl almış, yurdun her tarafında bu anlamda gösteriler yapılmıştır¹⁰¹.

Türk milletinin haklı gerekçelerle düzenlediği bu mitingler muhteva bakımından, ülkenin bütünlüğü, bağımsızlığı, mütareke şartlarının ihlali, birlik beraberlik, manda ve himayenin kabul edilemeyeceği gibi benzer özellikler taşımakla birlikte, biz burada daha çok tezimiz gereği, bu mitinglerin Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirmek istedikleri demografik projeye yönelik içeriği hakkında değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un, Amerikan iddialarına göre, Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması fikrinin sonucunda, toprakların yağmalanmasını frenlemek için; 8 Ocak 1918 tarihinde 14 maddelik programının 12. maddesinde "*Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda Türk olan kısımların kayıtsız-şartsız Türklere bırakılacağı, Türkten gayrî unsurların inkişaflarını temin için muhtariyet verileceği*" yönündeki beyanına dayanarak memleketin hiçbir tarafında gayrimüslimlerin çoğunluğu meydana getirmediğlerinin bilincinde olmanın verdiği rahatlıkla Türkler tarafından kabul görmüştür.

"*Self-determination*" hakkıyla Türk olan Anadolu'nun, yine Türk kalacağı inancında olan ve bu nedenle Wilson prensiplerini adilane bularak samimiyetle inanan Türk milleti, çok geçmeden İzmir'in işgaliyle bu prensiplerin batılı devletlerin kendi yararına kullanmaya çalıştığı bir program olduğunu görmüştür. Bu sebeple yapılan tüm mitinglerde, Wilson Prensipleri'nin esaslarının yerine getirilmesi istenmiş, bunun için de prensipleri ortaya atan Wilson'dan bu prensiplerin uygulanması için elinden geleni yapması istenmiştir¹⁰².

¹⁰¹ Mehmet Şahingöz, "Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler", **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 726-736; Ömer Akdağ, "İstiklâl Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)", **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 745-755.

¹⁰² Şahingöz, a. g. m., s. 737-741.

Örneğin, İzmir’de 14-15 Mayıs 1919 akşamı Maşatlık’ta yapılacak miting için dağıtılan el ilânlarında konu aşağıdaki değerlendirilmekteydi:

“Ey bedbaht Türk! Wilson prensipleri unvan-ı insaniyetkârânesi altında senin hakkın gasb ve namusun kirletiliyor. Buralarda Rumun çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul ettiği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan’a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlık’tadır. Oraya yüz binlerle toplan ve ezici çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster, ilân ve isbat et. ...”¹⁰³.

Balıkesir, Burdur, Bursa, Diyarbakır, Elbistan, Konya, Mardin ve Nazilli’de bulunan Fırka Kumandanları’na da gönderildiği anlaşılan¹⁰⁴ ve Mustafa Kemal’in, 1920 Ocağı’nda Kâzım Paşa’ya da göndermiş olduğu yazıya göre, Mustafa Kemal Paşa, alınan istihbarâta dayanarak 14 Ocak 1920’de İzmir’in Yunanistan’a ilhakını çabuklaştırmak amacıyla Rumlar tarafından müstakil bir hükûmet kurulmak istendiği ve tüm Türkleri sürmek için yerli Rumlardan ve Yunan askerlerinden bu hükûmete katılacak olan kişilerin katliâm için hazırlanmaya başladıklarının anlaşıldığı¹⁰⁵, böyle bir durum meydana gelirse, her tarafta muazzam mitingler yapılarak şiddetli protestolarda bulunulması istenmiştir¹⁰⁶.

Mustafa Kemal Paşa’nın uluslararası savaş hukukunu işletebilmek ya da büyük devletlerin Yunanlıların gayrikanunî uygulamalarına dikkatlerini çekebilmek için zaman zaman misilleme kozunu da işlettiği görülmüştür. Örneğin Yunanlıların Anadolu içlerindeki işgal bölgelerinden getirdikleri çok sayıda sivil vapurlarla bilinmeyen bir yere götürmeleri üzerine; Balıkesir’de Şimal Cephesi Kumandanı Kâzım Bey ve Nazilli Mevki Kumandanı Servet Bey’den, durumun devam etmesi hâlinde misilleme yapılacağını Yunan yetkililere bildirilmelerini istemiştir¹⁰⁷. Ancak tüm bu yapılanlar, Osmanlı Devleti’nin tutumuna nazaran daha etkin olmakla birlikte; gerçekleri görmekte zorlanan batılı devletleri uluslararası hukuku işletme konusunda harekete geçirmek için yeterli olduğunu da söylenilemez.

¹⁰³ Akdağ, a. g. m., s. 750.

¹⁰⁴ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 274, Gömlek Nu: 126, Belge Nu: 126-1.

¹⁰⁵ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 347, Gömlek Nu: 147, Belge Nu: 147-1.

¹⁰⁶ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 347, Gömlek Nu: 147, Belge Nu: 147-2.

¹⁰⁷ ATASE Arşivi, Kutu Nu: 120, Gömlek Nu: 124, Belge Nu: 124-1.

4.3. Batılı Devletlerin Tutumu

Menemen civarından göç etmek zorunda kalan Türklerin İzmir'e sığınması ile ilgili bir haber okuyan ve: "*İzmir'e kaçmak tavadan sıçrayıp ateşin önüne düşmektir. Onların yerinde ben olsaydım böyle bir yolculuğa hiç kalkışmazdım*"¹⁰⁸ diyen bir İngiliz görevlisinin bu insanlık dramını durdurmaya çalışmak yerine alaycı bir üslupla akıl hocalığı yapması, Anadolu'da yaşanan trajedinin görmezden gelinemediğinin bir göstergesi gibidir. Ancak, İngiltere'nin Yunanlıların gerçek niyetini ilk etapta anlayamadığını ileri süren görüşlerde bulunmaktadır. Lakin, üzerinde güneş batmayan İngiliz İmparatorluğu'nun böyle bir safdillik içerisinde olduğuna inanmak ta bizim için oldukça güçtür. Fransızlar ise, belki de siyasal beklentileri yüzünden, daha gerçekçi davranmışlardır. Savaşın sonunda kolaylıkla taraf değiştirebilmiş ve Türkleri desteklemeye başlayabilmişlerdir¹⁰⁹.

İtalya ise, Yunanistan ile arasındaki çıkar çatışmasından olsa gerek gerçeği görmekte pek zorlanmamış Londra'da olduğu gibi Türklerin plebisit yapılması tekliflerini, Fransızlarla birlikte destekler bir politik manevra içerisinde olmuştur. İngilizlerin Yunanlıların bu anlamdaki gerçek niyetlerini anlamamış olmalarının imkânsız kılan ve bu safdillığın ötesinde gerçek niyetlerini ortaya koyan birçok gösterge vardır.

Örneğin, İngilizler Birinci Dünya Savaşı sürerken, 1917 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı amacıyla vilayet ve sancakları esas alan bir nüfus çalışması başlatmışlardır. İngilizler, iki yıl süren bu çalışma sonucunda Osmanlı Devleti'ndeki tüm vilayet ve sancakların etnik esasa göre ayrıntılı nüfus tablolarını

---

¹⁰⁸ MacCarty, a. g. e., s. 292.

¹⁰⁹ MacCarty'e göre, bağlaşıklık devletler özellikle de İngiltere, işin gerçeğinde Yunanistan'ın niyetlerini anlamamışlardı. Yığınla var olan arşiv belgeleri içinde hiçbir yerde İngilizlerin, İzmir'e Yunan çıkartması yapılamadan önce Yunanlıların amaçlarının ne olduğunu anlamış bulunduğunu gösterir bir kanıt yoktur. Ancak yavaş yavaş kıyıların ve Müslümanları göçe zorlama olaylarının haberleri gelip bu haberler (en idraksiz kişiler için bile) zorla gerçeği gösteren kanıt işlevini görünce, İngiliz Hükûmeti, olan bitenin ne olduğunu anlamaya başlamıştır. İngilizlere o zaman egemen bulunan zihniyet, onların dünyanın her yerinde "*manda*"lar oluşturmalarına yol açmış zihniyeti ve başkalarını olduğu kadar kendilerini de, emperyalist amaçlarla değil başkalarının iyiliğini düşünücü hayırseverlik aşkına bu işleri yapmakta olduklarına inandırmışlardı; böylece, onlar bağlaşıkların yanında yer almış Yunanlılar gibilerinin de tertemiz niyetli olduklarına inanmakta ve dostlarının, hatta kendilerinin gerçek niyetlerinin ne olduğu konusunda bir körlük tutumunda bulunmakta idiler. Yüzeysel bakışlı İngilizler, dostlarını işin sonuna kadar destekleyerek, daha soylu bir tutum izlemiş gibi görünüyorlar; ama yaptıkları aslında, güvenilen kişi için bir nimet yerine geçen, bir tür "*körü körüne inadi sürdürme*" dir; A. g. e., s. 282-284.

hazırlamışlardır¹¹⁰. Benzer bir çalışmayı Amerikalıların da yapmış olduğu bilinmektedir¹¹¹. Ancak, Anadolu'nun demografik yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarına karşın bu devletlerin İtalya ve Fransa'nın aksine Türklerin söz konusu bölgelerde nüfus sayımı yapılması yönündeki tekliflerini kabul etmemeleri ya da bu durumu temelden reddeden Yunanlıları destekleyen bir tavır sergilemeleri aslında her şeyin farkında olmakla birlikte gerçeğin Türklerin lehine oluşunun verdiği rahatsızlıktan kaynaklanıyor olmalıydı ki, bu teklifleri sıcak karşılamamışlardır. Ne Paris ve ne de Londra'da yapılan görüşmelerde de ortaya çıkan bu durum aslında Türklerin söz konusu bölgelerde çoğunlukta olduğunun değişik bir göstergesi olsa gerektir¹¹².

Yine İngiltere ve Amerika Londra Konferansı'ndaki tutumlarıyla gerçek niyetlerini de gözler önüne sermiş oluyorlardı. Yunanlılara armağan ettikleri yöreyi İzmir sancağı kapsamında bırakarak İzmir ve yakınları demekle, sınırlı tuttular; ayrıca, sancakta egemenliğin kimde olacağını belirlenmesi için beş yıl sonra bir halk oylamasının yapılmasını kararlaştırdılar. Zorla gerçekleştirilecek bir nüfus değiş-tokuşu sayesinde, beş yıl içinde İzmir sancağı nüfusunun çoğunluğunu Rumların oluşturulacağı umuluyordu. Ancak böyle duygular açık açık söylenmiyordu.

Buna karşılık Yunanlılar, daha işgallerin başından beri, kendilerine verilenden daha geniş bir araziye sahiplenmek amacı gütmüşlerdir. Geniş bir alanda, yani bütün Batı Anadolu'da bir Rum çoğunluğu meydana getirmeyi amaçlamışlardır¹¹³.

İngilizlerin gerçek niyetlerini ortaya koyan bir diğer gösterge de Mezalim Tahkik Heyeti'nin hazırladığı rapordur. Yunanlıların uluslararası kurallara hiçe sayan uygulamalarından çok sayıda örneğin yer aldığı bu raporun¹¹⁴ sonuçlarına göre;

İzmir ve Aydın bölgesinde nüfusun Yunan iddialarının aksine Rumların değil Türklerin lehine olduğu ve bunun da milliyetler esasına göre, Yunan işgal gerekçesinin geçersizliğini ortaya koyduğu,

---

¹¹⁰ Özdemir, Çiçek, Turan, Çalık, Halaçoğlu, a. g. e., s. 26-27.

¹¹¹ A. g. e., s. 31.

¹¹² Bkz. II. Bölüm, Paris Barış Konferansı, s. 85 vd.; III. Bölüm, İzmir'in İşgalinden Sonra Anadolu'daki Rum Nüfusunu Artırma Çabaları: Sürgün Edilen Türklerin Yerine Rumların İskânı, s. 238 vd.; Coşar, a. g. g., 19 Temmuz 1919, Nu. 59, s. 2; A. g. g., 16 Ağustos 1919, Nu. 83, s. 2.

¹¹³ MacCarty, a. g. e., s. 284.

¹¹⁴ Erhan, a. g. e., s. 46.

Yunan işgali karşısında çok sayıda Türkün göç etmek zorunda kalarak zor şartlarda yaşamak zorunda kaldığı,

Bu suretle Türklerden boşalan yerlere Yunanistan'dan gelen Rumların yerleştirildiği, daha önce Yunanistan'a giden Rumların İzmir'e gelerek Metropolit Hrisostomos'dan aldıkları yerli Rum belgeleri ile dönmekte oldukları,

Batılı devletlerce kabul edilmekle birlikte, hazırlanan raporun hiçbir gerekçe gösterilmeksizin yayınlanmasına izin verilmeyerek gerçeklerin saklanmak istenmesi, Batılı devletlerin gerçek niyetini ortaya çıkarmaktadır. Gerçekleri dünya kamuoyundan gizlemek isteyen batılı devletlerin özellikle İngiltere'nin bu tavrının art niyet taşımadığını söylemek de oldukça güçtür¹¹⁵.

Bu nedenle Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirdikleri sürgünler ve şiddet eylemleri hakkında gerçekleri, zamanında doğru olarak kamuoyu ile paylaşmak isteyen, suçsuz ve korumasız sivil halkın güvenliğinin temini konusunda tarafsız ülkeler yerine koyarak yardımı talep edilen batılı devletlerin nezdindeki, gerek İstanbul Hükûmeti gerekse Anadolu'nun tüm girişimleri uluslararası hukukun işletilmesi için yeterli olmamıştır. Aslında uluslararası hukukun işletilememesi, söz konusu devletlerin de tarafgirliğinin bir diğer göstergesi olmuştur.

5. Yunanlıların Anadolu'da Uyguladığı Sürgünün İnsanî Boyutunun Değerlendirilmesi

Yunanlıların, Türk halkını Anadolu'nun içlerine ve Yunanistan'a sürgün etmesi ve sürgün etmede kullandıkları yöntemler bir dizi olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Yunanlıların sürgün uygulamasından mağdur olanların psikolojileri bozulmuş, bu da Türk toplumunun psikolojisini topyekün etkilemiştir.

Şiddet ve türevlerinin bireylerin ruhunda açtığı onmaz, sarsıntılar; mağdurların kitlesel büyüklüklere ulaşması nedeniyle toplumun bilinçaltını da derinden yaralamıştır. Bunun yanı sıra sürgün, bu durumdan mağdur olan çok sayıdaki insanın

---

¹¹⁵ Kayhan Sağlamer (Yay. Haz.), "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 49, Ekim 1971, s. 5-10; Mustafa Turan, "İstiklâl Harbinde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi", **Atatürk Yolu**, C. 2, S. 8, Kasım 1991, s. 695-722; Selçuk Ural, "Yunan Mezaliminin Uluslararası Alanda Tescili", **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, s. 790-800.

ve ülkenin ekonomisini de çökertmiştir. Hiç şüphesiz bu insanlık trajedisinin getirdiği sorunlar bu kadarla sınırlı değildir. Ancak bu konuların daha net ortaya çıkarılabilmesi için ayrı bir çalışma ve disiplinler arası işbirliği gerekmektedir.

Sürgünün, gerek toplumsal psikolojiye gerekse ekonomik duruma olan olumsuz etkileri, bu tür çalışmaların yapılmasını gerektiriyorsa da, görmezden gelinemeyecek olan bu iki konu bu başlık altında mümkün olduğu kadarıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

5.1. Sürgünün Sosyo-Psikolojik Sonuçları

Tevfik Çavdar, göç etmek zorunda kalan insanların ruh hâlini, “*temelde toprağından, yetiştiği, yeşerdiği kaynaklardan sökülüp atılmasının acısını kendisiyle birlikte sürükler. Bu sürükleyiş içerisinde toplumsal bir depremi aklıyla, duygusuyla sezer*”¹¹⁶, ifadeleri ile tasvir etmiştir. Gerçekten de şiddet ve türevleri kullanılarak yaşadıkları topraklardan koparılan savunmasız, çaresiz binlerce sivilin ruh hâlinin, yaralanmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bu insanların ruh hâllerini araştırmak muhakkak sosyal-psikoloji ile uğraşanların el atması gereken bir konudur. Ancak tarih nosyonu da mevcut verilerin ışığında bu durumdan muzdarip sivillerin ruh hâlini sosyal psikologlar kadar olmasa da kısmen resmetmeye yetebilir. Kan ve göz yaşının varlığı, bu kavramaların fertlerin psikolojisine olan etkisi ve bu anlamdaki örnekler, bu konuyu düşünenlerin zihinlerinde kendiliğinden şekillenecek yeni bir ruh hâli oluşturacaktır.

Gerçekten de bu anlamda mağdurların psikolojisini anlamak ve anlatmak için çok sayıda örnekleme yapılabilir¹¹⁷. Ancak burada bunlardan en ilginçleri verilerek konu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Örneğin, Bezmi Nusret’in kaçıışı sırasında içine düştüğü durum, göç etmek zorunda kalan bir insanın bireysel psikolojisini açıkça ortaya koymaktadır. Bezmi Nusret, çaresiz tek başına yola çıkmış ve yolda binek hayvanından düşmüştür.

¹¹⁶ Tevfik Çavdar, *Talât Paşa Bir Örgüt Ustasının Öyküsü*, Ankara 1984, s. 15.

¹¹⁷ Özkaya, , a. g. e., s. 135-138; Ellison, , a. g. e., s. 84, 90.

Üç beş saat yürüdükten sonra, başlayan yağmur karşısında sığınacak bir yer bulamamış bu nedenle sırlıklam olmuştur. Biraz daha gidince, karşısına üç yol çıkmıştır. O ana kadar kağnıların tekerlek izlerini takip eden Bezmi Nusret bu durum karşısında kendisini oldukça çaresiz hissetmiştir. Bezmi Nusret'in anlatımıyla bundan sonrası aşağıdaki gibi gelişmiştir:

“Hangisini tercih etmeli? Ya dönüp dolaşıp Yunanlıların içine düşüverirsem hâlim ne olacak? Bilfarz bir şey yapmasalar dahi kendi milletim ne diyecek? Sıkıntıdan terledim. Kimden sormalı ve kimlere danışmalı? Yerle gökten başka görünen yok. Arabın (hayrülümûru evsatuha) sözü aklıma geldi. Ve orta yola daldım. Tam yatsı ezanında Uşak'a vardım”¹¹⁸.

Bu durum, bir yol hikayesinden çok, aslında Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret'in çaresizlik karşısındaki çaresizliğidir.

Bursa'dan vereceğimiz örnek ise, çok daha değişik ruh hâllerini yansıtmaktadır. Bursa'da Yunanlılar tarafından hıyanet ve casusluk ile suçlanan, şahıslar idamla yargılanma istemiyle tutuklanmışlardır¹¹⁹. Daha sonra Yunanistan'a sürgün edilen bu insanlardan biri de M. Şükrü (Eğilmez)'dir. Onun anlattıklarından hareketle onların ruh hâllerini anlamaya çalışacağız.

“Topumuzun kurşuna dizileceğini açıkça söylüyorlardı. Kurşuna dizileceğimiz haberi tüm Bursa'ya yayılmıştı. Tabii hepimizin evindeki ana, baba, kardeş ve çocuklarımız da yas ve mateme bürünmüşüleri. O gece, Süleyman Vehbi Efendi sabaha kadar nâfile namazı kıldı, Sadık Bey sabaha kadar rakı içti. Arada sırada yerinden zıplayarak odanın içinde göbek atıyordu.

Edip Bey bağdaş kurmuş, yumrukları dizinde iki kat sallanıp duruyordu. Bana (M. Şükrü'ye) bir gülme geldi, sinirden kahkahalarımı tutamıyordum. Benim bu kahkahalarım arkadaşlar haklı olarak kızıyorlardı. Sonunda dayanamayıp beni odadan çıkardılar. Yandaki arkadaşların bulunduğu odaya gittim. Onların da her biri garip durumdaydılar. Daha doğrusu hâlimiz hem gülünecek hem de ağlanacak bir hâl almıştı. Benim durmada gülüşüme onlarda içerlediler.

¹¹⁸ Kaygusuz, a. g. e., s. 210.

¹¹⁹ Eğilmez, a. g. e., s. 74 ,75.

Kendileri ile alay ettiğimi, korkuları ile eğlendiğimi sandılar. Onlar da beni odadan çıkardılar”.

İnsanların psikolojisini yansıtan bu garip tezahürler, aslında tüm Bursa'nın ruh hâlini belki de mağdurlardan daha çok etkilemiştir. Sabah olduğunda süngüler eşliğinde medreseden çıkarılan M. Şükrü ve arkadaşları Ulu Cami avlusundan minare altındaki dar geçitten geçirilerek o sırada Polis Müdürlüğü olan binaya doğru götürülmüşlerdir. Polis Müdürlüğü'nün önüne getirilen ve burada silah çatmış bir kıtanın beklediğini gören Refik Bey'in dizleri çözülmüş, yürüyemez hâle gelmiştir. Diğerlerinin durumu da pek farklı değildir. Kurşuna dizileceğimizi sanan M. Şükrü durumunu şöyle ifade etmiştir;

“Tüm gördüklerimi artık son defa görüyordum. Bütün bir ömür, bir sinema şeridiyle gözlerimin önünden geçiverdi. Ne olmuştu, hayat ne idi sanki!...”¹²⁰

Bu örnekler, sürgün edilmiş zoraki göç yollarında darp, gasp, tecavüz, işkence ve ölümlerle yüzleşmiş insanların ruh hâllerinden belki de biraz daha iyimser durumlardır. Arif Oruç, Tasfir-i Efkâr'da Ödemiş bölgesinden göç etmek zorunda kalmış bir ihtiyarın anlatır. İki kız, iki oğul ve üç torununu kaybeden bu ihtiyarın ruh hâli sanırım çok daha ağır bir yara almıştır¹²¹ ve Yunanlılar Anadolu'yu terk ederken geride bu türden acıları yaşamak zorunda kalmış binlerce insan bırakmışlardır.

5.2. Sürgünün Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Birbirini izleyen savaşlar ve kaybedilen topraklar, bozulan sosyo-ekonomik yapı sonucu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ekonomik yapı gerilemiş; tarihsel süreç içinde Osmanlı ekonomisi ayrıcalıklar ve dış borçlanma sonucu Avrupa devletlerinin denetimi altına girmiş, ayrıcalıklar gümrüklerde korunma önlemlerinin alınmasını engellerken, dış borçlanma ekonominin tam bir çıkmaza yönelmesine neden olmuştur.

¹²⁰ Eğilmez, a. g. e., s. 75-76.

¹²¹ Özkaya, , a. g. e., s. 138-140.

Az gelişmiş, güçsüz Osmanlı sanayi ya azınlıkların, ya da yabancıların denetimindedir. Ticari etkinlikler devletin denetiminden çıkmış, dış satım düşmüş, dış borçlanma sonucu devletin gelir kaynaklarına yabancılarca el konulmuş, her türlü ulaşım yabancıların denetimi altına girmiştir¹²². Ülke ekonomisinin temeli olan tarım, yıkım noktasındadır. Tarım araçlarının ve uygulanan üretim yöntemlerinin ilkelliği, toprağın verim gücü, toprağa sahiplik oranı ve özellikle iklim koşulları tarımsal üretimi etkilemektedir. Tarımsal girdiler hemen hemen yok denecek kadar azdır. Geçimlik üretim yapıldığı için verimi yüksek topraklar ekilmekte, toprağın nadasa bırakılması üretimi düşürmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda üretici nüfusun ve tarımda kullanılan hayvanların ordu emrine alınması, buna asker kaçaklarının eklenmesi sonucu tarımsal iş gücü açığı doğmuş, üretim düşmüş, aşırı vergiler ve kamulaştırma nedeniyle üreticinin çoğu toprağından, tarımsal hayvanlardan, tohumluktan yoksun kalmış, ülke ekonomisinin temeli olan tarım yıkım noktasına gelmiştir. Öyle ki 1922 yılındaki tarımsal ürün rekoltesi, 1913 yılının yarısından da aza düşmüştür¹²³.

Çiftçinin ekonomik yaşamı, büyük ölçüde eşrafın elindedir. Serbestçe işleyebileceği, ürününü yalnız kendisinin alabileceği yerli yeterli toprağı bulunamamakta, çoğunluğu kiracı veya ortakçı olarak üretime katılmaktadır. Toprak sorunun yanı sıra ulaşım güçlüğü nedeniyle ürününü de değerlendirememektedir. İyi ürün aldığı yıllarda bunun çoğunu ucuza satmakta, kıtlık yılında ise, satacak ürünü olmadığından borçlanmaktadır¹²⁴.

Genel manzarasını çizdiğimiz ekonomik durumun bu hâle gelmesinde sürgün de önemli bir etki yapmıştır. Sürgünler nedeniyle ticaret durma noktasına gelmiş ya da durmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zoraki göç nedeniyle ekili toprakların miktarı oldukça düşmüştür. Millî Mücadele yıllarında boş toprakların oranı %50 civarındadır.

¹²² Ahmet Emin Yaman, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", *Atatürk Yolu*, C. 3, S. 12, Kasım 1993, s. 417.

¹²³ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s. 72-74; Yaman, a. g. m., s. 420.

¹²⁴ Yaman, a. g. m., s. 421.

Tarımsal üretim de yarı yarıya düşmüştür¹²⁵. Zaten savaşın getirisi olumsuzluklara Yunanlıların kasti davranışları eklenince tarım yapılamaz olmuş, hayvancılık ise büyük bir gerileme göstermiştir. Yunanlılarca gasp edilen hayvanlar oldukça büyük rakamlara ulaşmıştır. Hayvanlar sayesinde sürülebilen topraklar bu gasp olayları nedeniyle artık işlenemez hâle gelmiştir.

Bazı vilayetlerde kuraklık ve bazılarında ise ortaya çıkan çekirge afeti ile sivil halkın da ölümlerine neden olacak bir açlık tehlikesi baş göstermiştir. Çekirgeler, Aydın, Bursa ve Eşme yöresi örneklerinde olduğu gibi, hububât tarlalarını talan etmiş ve bu yüzden insanlar kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle o zaman kabul edilen bir kanuna göre cephe gerisinde olan kadın-erkek bütün vatandaşlar sıra usulü ile çekirge mücadelesine mecbur edilmiştir¹²⁶.

Gıda maddelerinin azalmasında diğer bir neden de Yunan mezalimi nedeniyle ürünün hasat edilmeyişidir. Örneğin Salihli yöresinde Yunan mezalimi nedeniyle halk canını kurtarabilmek için ekili mahsulatını kaldırmadan göç etmek zorunda kalmış ve bu nedenle kıtlık tehlikesi olasılığı ortaya çıkmıştır.

İzmir hadisesi zaten durgun olan ticareti daha da olumsuz etkilemiş ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları giderek yükselmeye başlamıştır¹²⁷. Gittikçe artan fiyatlar nedeniyle geçinmek gittikçe zorlaşmaya başlamıştır¹²⁸. Zoraki göç beraberinde hayat pahalılığını da beraberinde getirmiştir.

Örneğin Yunan mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve bu nedenle Denizli'ye sığınan insanların çokluğu Denizli'de giyecek ve yiyecek fiyatları birden bire yükselmesine neden olmuştur. Denizli'de 24 Temmuz 1919 tarihinde birkaç kalem eşyanın fiyatları aşağıdaki gibiydi:

Bir kilo yoğurt 25, ekme 10, şehriye 50, sadeyağ 120, okka süt 20, koyun eti 40, tuz 7, bamya 15, pirinç 80, bulgur, 25, patates 12.5, odunun yükü 40, gaz yağı 50, sabun, 90, soğan 5, bir karpuz 10 kuruştur.

¹²⁵ Yaman, gös. yer.

¹²⁶ Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadele'de Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, (yayın tarih yok) İzmir, s. 5; Yüceer, a. g. e, s. 93; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara 1989, s. 452, 456, 528, 536.

¹²⁷ Coşar, a. g. g., 5 Haziran 1919, Nu. 2, s. 2.

¹²⁸ A. g. g., 25 Temmuz 1919, Nu. 65, s.1.

Denizli'de 14 Ekim 1919'da tarihinde birkaç kalem eşyanın fiyatları ise, aşağıdaki gibiydi:

Bir kilo ekmek 10, koyun eti 40, bamya 8, domates 2, şehriye 50, pirinç 43, yoğurt 40, soğan 3.5, 30 adet patlıcan 10, 12 kabak 25, bir kilo süt 15, böğrülce 8, bir yük odun 40, şeker 55, çay 300, sabun 100, üzüm 15, tuz 4 kuruş 20 para, zeytin yağı 70 kuruştur.

25 Mart 1920' ye gelindiğinde aşağıda gösterilen birkaç kalem eşyanın fiyatlarından da anlaşılacağı üzere temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışları çok ciddi boyutlara ulaşmıştı:

Bir kilo zeytin yağı 70, fasulye 81.5, pirinç 82, koyun eti 90, pırasa 6, ıspanak 33, çekirdeksiz üzüm 10 ila 30, helva 90, bir yumurta 2.5, zeytinin tanesi 40, leblebi 22, bir mum 7.5, ince tuz 2.5, keçi eti 60, sade yağı 170, soğan 10, domates suyu 150, tarhana 50, bir top alaca 100, bir top kaput 1300, bir kilo çivi 60, bir toprak tencere 14, bir deste ağaç kaşık 12.5, bir su testisi 25 kuruş idi¹²⁹.

Her yerde olduğu gibi Denizli'de de büyük bir şaşkınlık ortaya çıkmıştır. Yunan mezalimi nedeniyle Denizli'ye göç etmek zorunda kalan sivillerin şehirde giderek artması da temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını giderek artırıyor hatta zeytin yağı gibi bazı gıda maddeleri de bulunamıyordu¹³⁰.

Bunun yanı sıra Yunanlıların yaptığı gasp çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalan Gelibolu, Edirne, Lüleburgaz, Lalapaşa Keşan, Tekfurdağı gibi Trakya'nın hemen tamamında, diğer yerlerde olduğu gibi, 26-12.1921-11.01.1922 tarihli beyanlarından anlaşılacağı üzere gerek menkul gerek gayrimenkul, hayvan ve mahsul vb. büyük zararlara uğramışlardır¹³¹. Yine 12.06.1922 tarihli beyanlarından anlaşıldığı kadarıyla İzmit bölgesinde Yunan işgali ve mezalimi nedeniyle göç etmek zorunda kalmış ve zarara uğramış çok sayıda insan vardı¹³².

¹²⁹ Tütenk, a. g. e., s. 36.

¹³⁰ Tütenk, a. g. e., s. 42; 1921 yılında Edremit'te zeytin yağının okkası 65 kuruştur. Bkz. Gıyas Yetkin, Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler, Balıkesir 1957, s. 40.

¹³¹ B.C. Arşivi, 272.12/ 39.36.1., s. 1-20.

¹³² ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 58, Belge Nu:58 (1:75).

Yunan işgali nedeniyle, göç etmek zorunda kalan Bursa ve civarı, Karamürsel ve Edirne yöresi ahalisinin 26-12.1920-29. 06. 1921-11.01.1922 tarihli zarar beyanlarından anlaşıldığı üzere, bu insanlar menkul, gayrimenkul, nakit, bağ bahçe, tarla, mahsul, hayvanat olarak büyük zarara uğramışlardır¹³³. Arşivlerimizde bu tür zarar beyanları oldukça çoktur. Yukarıda örnekleme çalıştığımız gibi, Yunanlıları işgal ettikleri yerlerde genel hukukî kabullerin aksine şahsî mallara karşı tutumları neticesinde, ekonomik hayat durmuş, halk büyük bir yokluk tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

5.3. Yunanlılar Tarafından Sivillerin Hedef Alınmasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

Savaşın olduğu yerde insan hakları ihlallerinin olmaması düşünülemez gibi görünse de, savaşın getirisi engellenemez olağan ihlallerin bir nebze tolere edilebilirliğinin ötesinde, belirgin bir amaca yönelik ihlallerin varlığı ne uluslararası müeyyideler karşısında ne de insan haklarına saygı duyanların vicdanlarında hiçbir zaman kabul görmesi mümkün gözükmemektedir. Tüm kutsal kitaplarda önemle üzerinde durulan yaşam hakkı ve dinlere karşı takınılan tavırla başlayan bir sürecin konusu olan bu hakları hiçbir mazeret ve gerekçe çığnenebilir kılamaz.

Gerçekçi düşünüldüğünde ise, herhangi bir savaşta bu ihlallerin yaşanmadığını söylemek te mümkün görünmemektedir. Ancak buradaki kastımız bu ihlalleri bir savaş stratejisi olarak kabullenmede ve olağan bir durum gibi görme ve göstermedeki sakıncaya dikkatleri çekmekten ibarettir.

İlk çağlardan XX. yüzyıla gelene kadar insanoğlu özellikle büyük devletlerde görülen ekonomik, sosyolojik vb. gelişmelerin insanlık erdemlerinin de tekamülünü birlikte getirmiş olmadığı söylenilemez.

İnsan hakları ile ilgili temel metinlerin 632 yılında Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde, İngiltere'de, Magna Charta (15 Haziran 1215), Amerika'da, Virginia İnsan Hakları Beyannamesi (12 Haziran 1776), Fransa'da, İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi (26 Ağustos 1789) Osmanlı Devleti'nde ise, Tanzimat Fermanı (3

---

¹³³ B.C. Arşivi, 272.12/ 39.37.1., s. 1-30; ATASE Arşivi, Kutu Nu: 669, Gömlek Nu: 57, Belge Nu: 57 (1-4).

Kasım 1839), Islahat Fermanı (18 Şubat 1856) bu nevi gelişmelerin belgeleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Ancak bu tür gelişmeler savaşlarda pek de insan haklarına riyeti beraberinde getirmemiştir¹³⁴.

XX. yüzyılda savaşıyan bir Avrupa ülkesinin işgal ettiği bir ülkenin sivillerine karşı İlkçağ barbar kavimlerinin savaş meydanlarında sergilediği manzaralara benzer bir tavrı takınması beklenemeyeceği gibi, böyle benzer bir tavrı takınan bir ülkenin de XX. yüzyıldaki insanlık erdemlerini taşıdığını söylemek güç gözükmele birlikte ne yazık ki, tarih bu tür olaylarla doludur. Bu anlamda Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirdiği eylemlere, zamanının hangi döneminden bakılırsa bakılsın insan hakları ihlalleri olarak tarihe geçmiştir.

Türklere uygulanan şiddet; tecavüzler, işkenceler, cinayetler, din değiştirmeye yönelik baskılar vb. bu anlamdaki ihlallerdir. Ancak burada önemli olan bu ihlallerin alelâde varlığından ziyade, Yunanlıların bu ihlalleri bir savaş stratejisi olarak uygulamalarıdır. Devletlerin, hukukun ve insanların nezdinde değilse bile, kan ve göz yaşına neden olanlar gerçeğin önünde her zaman sorumlu tutulmuşlardır.

---

¹³⁴ M. Aydoğan Özman, **İnsan Hakları İle İlgili Temel Metinler, Fermanlar-Beyannameler-Sözleşmeler-İç Tüzükler**, Ankara 1967, s. 3-23.

SONUÇ

Rumlar, Osmanlı Devleti'nin adil ve hoşgörülü yönetim anlayışı altında yaşamaktayken emperyalist batılı devletlerin özellikle başlangıçta Rusya'nın emelleri ve çıkarları doğrultusunda şekillen ayrılıkçı duygularla tanışmışlardır. Rumlar arasında yayılmaya başlayan ayrılıkçı duyguları harekete geçirmeye yönelik ilk çabalar ise, Rusya tarafından başlatılmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, Fransız İhtilâli ile yayılmaya başlayan fikirler de Yunanlıların ayrılıkçı hareketlerinde etkili olmuştur. Rusya ve Avrupa devletlerinin Yunan isyanlarını destekleyen tutumları sonucu, isyancılar bağımsızlık yolunda önemli bir yol kat etmiş ve böylece sıradan bir isyan Yunan bağımsızlık hareketine dönüştürülmüştür. Rusya'nın Mora Yarımadası'nda kurulmasını istediği ve büyük destek verdiği Yunanistan adlı siyasal oluşum üzerinde nüfuz sahibi olması ve böylece Akdeniz'de güçlenme olasılığı, İngiltere'nin politikalarında değişikliğe neden olmuş ve İngilizler de isyancıları daha net bir şekilde desteklemeye başlamışlardır. Gelişmelerden uzak kalmak istemeyen Fransa da Yunanlı isyancıların yanında yer almıştır.

Kurulduğu günden itibaren batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda yayılmacı bir politika izleyen Yunanistan, 1864 yılında Yedi Ada'yı ilhak edince Girit'teki isyanlar da hız kazanmış ve Osmanlı Devleti batılı devletlerin zoruyla Girit Rumları için bir muhtariyet plânını kabul etmek durumunda kalmıştır. Rumların çabaları ve Avrupa devletlerinin yardımları sonucunda Girit'te tekrar başlayan isyanlar, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Ordusu karşısında kısa sürede yenilgiye uğrayan Yunanistan'ın yardımına yine Avrupalı destekçileri ile Rusya yetişmiştir. Balkan Savaşları'nın çıkmasında da büyük rol oynayan Yunanistan, savaş esnasında Semadirek, Limni, Bozcaada, Gökçeada, Midilli, Sakız, Sisam gibi adaları da işgal etmiştir. Kuruluşundan itibaren yayılma ve Türklerin aleyhine genişleme sürecini devam ettiren Yunanistan, 1864'de Yedi Ada'yı, 1881'de Teselya'yı ve 1912'de de Girit'i ilhak ederek topraklarını hemen hemen iki kat genişletmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Yunanlıların tükenmek bilmeyen hırsları, özellikle Venizelos'un Yunan siyasal hayatında etkin olması ile başlayan yeni bir yayılmacı tavırla batılı devletlerle mevcut işbirliğini daha da geliştirerek, yeni bir boyut kazanmıştır.

Yunanlılar üzerinden emellerine ulaşmak isteyen batılı devletlerin bu tutumunu kendi çıkarlarına ulaşmak için bir araç olarak gören Venizelos, megali idea'yı batılı devletlerinin yardımıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'na girerek ihtiraslarına ulaşmak için önemli bir adım atmış ve Paris Barış Konferansı'nda İtalyanların itirazına rağmen, Yunan isteklerini, batılı devletlere kabul ettirmiştir. Aslında Müttefikleri, özellikle de İngiltere'yi böyle bir karara sevk eden gerçek neden ise, çıkar dengelerinin İtalyanları değil Yunanlıları göstermesi olmuştur.

Yukarıda kısa bir değerlendirmesini yaptığımız Yunanlıların yayılmacı politikalarında; sürgün, bir yeri ilhak etmek ve homojen topraklar oluşturmak için etkili bir yöntem olarak her zaman kullanılmıştır. Kuruluşundan İzmir'in işgaline kadar geçen sürede, birinci bölümde de üzerinde durduğumuz gibi, benzer uygulamalar yapmış olan Yunanistan, sürgünü demografik meşruiyet anahtarı olarak her zaman kullanmıştır. Yunanlılar, Yunanistan üzerinden emellerini gerçekleştirmek isteyen batılı devletlerin özellikle de İngiltere'nin desteğiyle, isteklerini Paris Barış Konferansı'nda kabul ettirerek tezimizin konusunu oluşturan sürgünleri uygulama fırsatını bulacağı işgalleri başlatmışlardır.

İzmir'in işgali ile birlikte Yunanistan, öncelikli olarak nüfus çoğunluğunu sağlayarak işgal topraklarını Yunanlılaştırmak, böylece bir oldu bitti ile ilhaka giden yolun kapılarını aralamak ya da savaş sonu durumun belirlenmesinde plebisit olasılığına karşı demografik yapıyı kendi lehine şekillendirmek, işgallere karşı Anadolu'da başlatılan millî direnişi etkisiz hâle getirmek, Millî Mücadele'nin lojistiğine darbe vurmak gibi ana hedeflerinin yanı sıra kolay işgal alanları sağlamak, mevcut sivil idareyi ortadan kaldırarak amaçlarına hizmet eden yeni bir sivil mekanizma oluşturmak gibi ikincil amaçlarla Anadolu insanını iç bölgelere sürgün etmiştir.

Yunanlılar işgal ettikleri tüm Türk topraklarında sürgün uygulamasını gerçekleştirmişlerdir. Yunanlılar, şiddeti ve şiddetten daha çok sonuçlarını etkin bir araç olarak kullanmaya dönük psikolojik savaş şeklindeki zincirleme bir aksiyonun oluşturduğu sistematik bir eylemi de sürgün yöntemi olarak kullanmışlardır.

Yunanlıların İzmir'in işgaliyle başlattıkları sürgünler, aslında Yunanistan'ın kuruluşu sırasında başlatılan "*Türk'ten arındırma*" sürecinin doruk noktasına çıkışı gibidir. Kullandıkları yöntemler, daha önceki dönemlerde kullandıkları yöntemlerin hemen hemen aynısı, fakat daha etkilisidir.

Şiddet ve şiddetin sonuçlarını etkili bir sürgün yöntemi olarak kullanan Yunanlılar, çok sayıda sivil can güvenliği bulunan bölgelere göç etmek zorunda bırakmışlardır. Yunan işgali ve uygulamaları nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanlar sürekli daha güvenli bölgelere giderek canlarını kurtarmak kaygısıyla hareket etmişlerdir. İlk etapta sığındıkları yerlerden daha güvenli bölgelere geçtiklerinde ise, onların yerini yeni zorunlu göç mağdurları almıştır. Yunan işgaline uğrayan yerlerden göç etmek zorunda kalanların önemli bir kısmı, Denizli, Afyon, Kütahya ve Konya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bunun dışında Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve Yunanlıların sürgün ettikleri sivillerin can havliyle sığındıkları yerlerden biri de İtalyan işgal bölgeleri olmuştur. İtalyanların çıkarları doğrultusunda bu göçmenlere iyi davranmış olmaları, Aydın bölgesinden İtalyan işgal bölgesine çok sayıda insanın göç etmesini beraberinde getirmiştir. Aydın'dan Çine'ye, oradan da Muğla ve Milas yönüne zorunlu göçler gerçekleşmiştir. Denizli, Burdur, Dinar, Konya'da ve İstanbul'da tüm Batı Anadolu topraklarından göçmenler bulunmaktaydı.

Söke'den Mersin'e, Antalya'ya göç etmek zorunda kalanlar olmakla birlikte; İzmir, Alaşehir, Akhisar, Manisa, Ödemiş ve Bandırma'dan bir hayli insan da can güvenliği endişesi ya da endişeden öte bizzat şahidi olduğu ölümlerin ve bilumum şiddet uygulamalarının etkisi ile Rodos'a sığınmak zorunda kalmıştır.

Göçmenlerin bir kısmı ise, merkez olması ve kendilerini daha güvenli olduğunu düşündükleri İzmir'e göç etmişlerdir. Bunların çoğu eski Rumeli göçmenleriydi. Marmara'nın güneyinde ve doğusunda bulunan yerleşim yerlerindeki insanlar ise, İstanbul'a ve bazen de Bolu taraflarına zorunlu göçler gerçekleştirmişlerdir.

Trakyalılar ise, Yunan zulmünden canını kurtarabilmek için güvenli olan en yakın yere sığınmak zorunda kalmıştır. Bu, bazen İstanbul, bazen Bursa, bazen de bir başka ülke, Bulgaristan olmuştur. Çok sayıda Trakya Türkü Yunan baskılarına dayanamayarak Bulgaristan'a iltica etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bulgaristan'a iltica yalnız bu kadarıyla sınırlı kalmamış, sonraki tarihî süreçte devam eden Yunan uygulamaları sonucu, fasılalarla Bulgar sınırına yakın bölgelerde yaşayan Türkler çoğu zaman canını kurtarabilmek için Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır.

Yunanlılar, daha çok komitacı oldukları ve Mustafa Kemal'in yanında yer aldıkları gibi bahaneler ile aydınları, fikir ve sanat adamlarını keyfî sebeplerle tutuklayarak Yunanistan'a sürgüne göndermişlerdir. Yunanlılar, Türk millî direnişini kırmak, mevcut sivil iradeyi ortadan kaldırmak gibi amaçlarla tüm işgal sahasında bu uygulamayı yapmışlardır. Yunanlıların bu davranışı kendileri için sakıncalı olabilecek insanları kontrolleri altında tutarak etkisiz kılma isteğinden kaynaklanıyor olmalıydı. Zira eli silah tutan güçlü-kuvvetli insanlar, işgal sırasında değilse bile bir gün, cephede kendilerine karşı savaşabilirler, tüccar ve zenginler Millî Mücadele'ye lojistik destek sağlayabilirler, aydınlar ve ileri gelenler, halkı direnişin yanında olmaya ikna edebilirlerdi.

Sakarya Zaferi'nden sonra da, daha çok çevreyi bilen güçlü-kuvvetli gençleri beraberlerinde götürmeleri ise amaçlarının farklılaştığının bir göstergesi olsa gerektir. Zira gelişmeler onların başlangıçta, millî direnişini kırmak, sivil idareyi yok etmek gibi amaçlarla sürgün ettikleri insanların yerini savaş sonu esirlerin değişiminde avantajlı olabilmek, gasp ettikleri malları hızla geri çekilişleri esnasında taşıtabilmek ve kılavuz olarak kullanabilmek gibi değişen amaçlarıyla toplayabildikleri kadar sivil beraberlerinde götürmek şekline dönüşmüştür.

Yunanistan'ın işgal bölgelerindeki Türkleri gerek Anadolu içlerine gerekse Yunanistan'a sürgün etmekteki öncelikli amacı, Yunan nüfus çoğunluğunu sağlamaktı. Ancak bu gerçekleşmemiştir. Zira Yunanlılar, işgal ettikleri bölgelerdeki demografik yapı hakkında bilgi sahibi olmalarına¹ rağmen, herhâlde ölüm ve

---

¹ Bu anlamda Yunanlıların Trakya bölgesinde yaptıkları çalışmalar hakkında bkz., ATASE Arşivi, Kutu Nu: 552, Gömlek Nu: 6, Belge Nu: 6-1, 2; Kutu Nu: 661, Gömlek Nu: 78, Belge Nu: 78-1, 2; Kutu Nu: 541, Gömlek Nu: 85, Belge Nu: 85-2; Kutu Nu: 559, Gömlek Nu: 88, Belge Nu: 88-2; Batı Anadolu için ise, bkz. III. Bölüm, İzmir'in İşgalinden Sonra Anadolu'daki Rum Nüfusunu Artırma Çabaları: Sürgün Edilen Türklerin Yerine Rumların İskânı, s. 230-231.

sürgünler ile bölgedeki Türk çoğunluğunu eritememiş olacaklar ki, İzmir ve Trakya'da nüfus istatistikleri denemesi için bir araştırma komisyonu oluşturulması yönündeki teklifleri hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. İtalya ve Fransa, çıkarları gereği, nüfus araştırmaları yapılmasını isterken, İngiltere ise, Anadolu'nun demografik yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmasına karşın, Türklerin söz konusu bölgelerde nüfus sayımı yapılması yönündeki tekliflerini olumlu karşılamamış ya da bu durumu temelden reddeden Yunanlıları destekleyen bir tavır sergilemiştir.

Yunanlıların bölge insanını bir araya getirebilecek aydınları, sürgünlerle bölgeden uzaklaştırarak kendilerine karşı oluşabilecek muhtemel bir direnişi engellemek istemelerinin yanında, mücadelenin insan kaynaklarını da yok etmek istemiş olmaları, Yunan uygulamalarının olası amaçları arasında gözükmektedir.

Belirtmek gerekir ki, kolay işgal alanları sağlamak, sivil idareyi ortadan kaldırmak, para sızdırmak, arzularını tatmin etmek gibi ikincil nedenlerin yanı sıra diğer bir önemli neden de, uygulamalarının, Millî Mücadele'nin lojistiğine darbe vurma fikriyle hareket ettikleri izlenimi bırakmasıdır. Zira direnişin lojistiği büyük ölçüde yerel yardımlara dayanıyordu. Halk olmayınca mahsul yetişmeyecek, hayvan olmayacak, böylelikle direnişin lojistik desteği de bertaraf edilmiş olacaktı. Öyle de olmuştur. Böylelikle, Anadolu'da ne Türk tarımı ne de Türk ticareti kalmıştır.

Yine, her türlü baskı ve şiddetin yardımıyla, toplumsal bir yıkım olan sürgünü sistemli bir şekilde bölgede uygulamaya koyan Yunanistan Devleti, Anadolu insanının hâlini tamir edilemez bir insanlık dramına çevirmiş ve Türk topraklarını terk ettiği ana kadar ardında, varını-yoğunu geride bırakarak, yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivil insanların öldüğü, özellikle de çocukların kaybolduğu, ailelerin parçalandığı ve bireysel anlamda psikolojisi bozulmuş insanlar ile dolu bir Anadolu bırakmıştır.

Aynı zamanda Yunanistan'da sürgün kamplarında bulunan siviller de çok ağır şartlar altında yaşamak zorunda kalmış, birçoğu da, uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayan Yunan uygulamaları sonucu ölmüştür.

Denilebilir ki, Yunanlıların Türk toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla, Anadolu'nun yarısına yakın bir coğrafyasında gerçekleştirdikleri mezalim ve sürgünlerin sonucunda, bir milyonun üzerinde insan evsiz-barksız kalmış, temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan âciz bir sosyal felakete sürüklenmiştir.

Ancak, camilere, medreselere, hanlara, barakalara vb. yerlere, kısacası kabul gördükleri başlarını sokabilecekleri her yere sığınan ve her türlü yardıma muhtaç olan bu insanlar, kendilerinin de mensubu olduğu ve onları en iyi anlayabilen, acılarını paylaşan Türk milleti ve onun kurumları tarafından yapılan yardımlar sayesinde hayatta kalabilmeyi başarmışlardır.

Ayrıca bu insanlara Hint Müslümanları, Amerika'da yaşayan Türkler ve Kıbrıs Türkleri ile Amerika, Fransa ve İngiltere tarafından da zaman zaman aynî ve nakdî yardımlar yapılmıştır. Ancak yabancı yardımlar dikkatle incelendiğinde, aslında her şeye sebep olan bu ülkelerin, savaş sonucu değişen dengeler nedeni ile, yardımda bulunulan insanlar nezdinde ve kamuoyunda az da olsa iyi izlenimler bırakabilmek amacıyla bu yardımları gerçekleştirmiş oldukları görülecektir.

Zaten mezalim ve sürgün ile boşalan yerlere Yunan asıllı nüfus iskânını gerçekleştirerek demografik meşruiyeti temin etmek ve bu demografik yapı üzerinde yükselecek Yunan yanlısı sivil idareyi oluşturmak ve nihayetinde sivil idarenin isteğiyle ilhakın gerçekleşmesini sağlamak, Anadolu'nun işgal edilen bölümlerinin ilhakı için uygulamaya konulan söz konusu plânın bir diğer halkasıdır. Yunanistan, işgal ettiği bölgelerdeki nüfusunu arttırmak amacıyla gerçekleştirdiği iskânları oldukça programlı olarak yapmıştır.

Tüm bu yapılanların sonucunda aşağıdaki hususlar görülmüştür:

1. Doğu Trakya'dan, 10.000-15.000 (bazı kayıtlarda 22.000) sivil, Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır.

2. Bulgaristan'a iltica edenler dâhil toplam 43.000 Trakya Türkü yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalmıştır.

3. Doğu Trakya ile birlikte Batı Anadolu'dan toplam 1.2000.000 kişi işgal bölgelerinden Anadolu içlerine sürgün edilmiştir.

4. Yunanlıların işgal ettikleri topraklardan sürgün edilen Türklerin yerlerine; Doğu Trakya'da 50.000, Batı Anadolu'da en az 126.000, Rum ya da Rum göçmeni olduğu iddia edilen, aralarında Yunan vatandaşlarının da bulunduğunu bildiğimiz insanları, Kafkasya'dan Yunanistan'dan vb. yerlerden getirilerek göçmen adı altında işgal bölgelerindeki topraklara iskân edilmiş ve böylece, Yunanistan Devleti lehine büyük bir nüfus oynaması gerçekleştirilmiştir.

5. Ayrıca bu anlamda mütarekeden sonra İstanbul'a 200.000 kadar Rumun yerleştirilmiş olduğu tahmin edilmektedir.

6. Doğu Trakya'dan, en az 5.000 kişinin Yunanistan'a sürgün edildiği bilinmekle birlikte mevcut veriler sürgün edilenlerin miktarının çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

7. Mağlubiyetten evvel, bizzat İzmir'deki Yunan memurların ifadesine göre, bu şekilde Anadolu'dan Yunanistan'a sürgün edilmiş sivillerin miktarı 44.000 kişidir.

8. Hatta Yunanlıların son yenilgi üzerine bu kadar kişiyi yeterli bulmayarak, yakılan ve yağma edilen yerlerde katliâmdan sonra ellerine geçen kadın-erkek, genç-ihthiyar binlerce sivil rehine aldıkları, bu yolla alınıp götürülenlerin miktarının binlere ulaştığı bilinmektedir.

9. Yunanlılar ayrıca Türk nüfusunu azaltmak için kadın-erkek, genç-ihthiyar demeksizin bir imha politikası uygulamışlardır. Yunanlılar Batı Anadolu'da ve Doğu Trakya'da kısacası tüm işgal ettikleri yerlerde çok sayıda sivil öldürmüşlerdir. Söz konusu bu ölümlerin, bulunan rakamlara eklenmesi gerektiği düşünülürse, Türk nüfusunun biraz daha azalacağı ortadadır.

Diğer yönden Dördüncü Bölüm'de de ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Yunanlıların işgal bölgelerindeki sivil halkı sürgün etmeleri, uluslararası savaş hukuku kurallarına uygun değildir. Lozan'da İsmet Paşa da bu hukuksuzluğu dile getirmiştir. Ancak her şeyin farkında olan batılı devletler, Anadolu'da yaşanan bu hukuksuzluğu engellemek için hiçbir şey yapmamışlardır. Öyle ki, uluslararası kurallar batılı devletlerin kendi amaçlarına hizmet ettikleri oranda işlerlik kazanmış, aksi durumda sanki yokmuş gibi davranılmıştır.

Gerçi Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları hukuk dışı uygulamaları batılı devletlerin engellemelerini beklemek de pek mümkün gözükmemektedir. Zira İngiltere'nin Malta sürgünleri olayı, Fransa'nın ise Ermenilerle birlikte Çukurova'da yaptıkları, uluslararası hukuk kurallarına uygun olmayan ve bu anlamda ilk akla gelen örneklerdir. Aslında Paris Barış Konferansı'ndan çıkan karar gereği, Anadolu topraklarının işgaline izin verilmesiyle başlayan işgal furyası, mevcut hukuksuzluğun başlangıcı ve belki de en temel örneğidir. Zaten tarih de çoğu zaman emperyalizm ile hukukun bir araya gelemeyeceğini göstermiştir.

Yunanlıların yaptıkları sürgünleri Anadolu'daki diğer benzerleri ile karşılaştırdığımızda, işgal altındaki topraklarda yaşayan halkın sosyal psikolojisi üzerindeki tesirleri ya da ekonomik alanda neden olduğu yıkım, mevcut yaşanmış sürgün olgusunun genel çerçevesi itibariyle benzerlikler göstermekle birlikte Yunanlıların yaptıkları sürgünlerin, diğerlerinin dışında bir başka konumda değerlendirmenin kaçınılmazlığını ortaya koyar.

Zira Yunanlıların yaptığı sürgünler, büyük bir coğrafyada ve çok sayıda insanı etkilemiştir. Oysa ne İngilizlerin Malta sürgünleri ve ne de Yunanlıları örnek alan Ermenilerin uluslararası hukuku hiçe sayarak Çukurova'da yaptıkları bu boyutlara ulaşmış değildir. Ayrıca Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerdeki Türkleri sürgün etmelerinin, benzer amaçlar taşıyan ve uluslararası hukuka aldırış etmeyen diğer ülkelere örnek teşkil ettiği muhakkaktır. Zira sonraki süreçte kronoloji benzer uygulamalarla doludur.

Ne yazık ki, bu tür olaylara geçmişte olduğu kadar yakın dönemde, tarihten yeterince ders alınmadığından, günümüzde de rastlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Yahudiler ve, Polonyalılara yaptıkları, yine İkinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların Kırım Tatarlarını, Karaçay-Malkar Türklerini, Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çamerya Arnavutlarını sürgün etmesi, Fransızların Cezayir'deki uygulamaları, Norveç ve İsveç'in Samileri; Danimarkalıların Eskimoları sürgün etmesi, Bulgaristan'ın ülkede yaşayan Türkleri,² Ermenilerin ise Karabağ'dan ve diğer bölgelerden Azerileri göç etmeye zorlamaları

---

² William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Rasih Güran, C. II, İstanbul 1968, s. 1018 vd., C. III, İstanbul 1969, s. 1455 vd.; M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, Ankara 1999, s. 104-117; Temizkan, *a. g. m.*, s. 163-181; Yürükel, *a. g. e.*, s. 55-62; 70-79; 89-93.

ve son olarak da Kerkük'te yapılamak istenenler, yakın dönem tarihinde bir çırpıda akla gelen benzer uygulamalardır. Bu da emperyalist anlayışın bu uygulamadan vazgeçmediğinin en büyük kanıtıdır. Öyle görünüyor ki, toprağın aidiyetinde büyük rol oynayan demografik yapının önemi hiçbir zaman azalmayacaktır.

Bir başka ifadeyle, yukarıda verdiğimiz rakamların az ya da çok olduğu iddia edilebilir, önemli olan rakamların miktarından ziyade, böyle bir gerçeğin sabit varlığıdır. Çünkü bu gerçek; Yunanlıların istatistik çatışmasına dönüştürdüğü, birbirinden farklı ve farklılaştıkça artan değerlerde rakamlar veren çalışmaların inandırıcılığını, bu verileri savunan bilim adamlarının altından kalkılması zor bir sorun olarak karşılıklarına çıkaracaktır. Ayrıca cevaplanması gereken diğer bir soru da, eğer Batı Anadolu topraklarında Yunanlılar Türklere oranla çoğunlukta idiyeler, neden Türk nüfusunu azaltacak sistemli bir projeyi uygulamaya koyma gereği duydular? Ve neden çok sayıda insanı öldürmelerine ve sürgün etmelerine rağmen Türklerin nüfus sayımı yapılması yönündeki tekliflerine hiçbir zaman yanaşmamışlardır?

İddia ettikleri gibi, talep ettikleri bölgelerde Yunanlılar çoğunluğu teşkil etmiş olsalardı, işgal ettikleri bölgelerde sistemli bir şekilde Türkleri, gerek Anadolu içlerine gerekse Yunanistan'a sürgüne göndererek bölgeyi Türklerden boşaltıp yerlerine Rum göçmenleri yerleştirerek, kendi nüfus çoğunluklarını yapay bir şekilde oluşturma stratejisine başvurmayacaklardı. Diğer bir deyişle, bu stratejilerinin Rum nüfus çoğunluğunu sağlayarak ilhaka giden yolun kapılarını açmak için geliştirilmiş olması, bölgede çoğunluk teşkil ettikleri savlarını kendiliğinden çürüten bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. İster bölgede Rumların çoğunlukta olduğu iddiaları, isterse var olan Rum nüfusu artırma girişimleri, onların bu uygulamaları ile tezlerinin ciddiyetindeki ve inandırıcılığındaki şüpheyi kendiliğinden ortaya koymaktadır.

Yunanistan'ın son dönemine şöyle bir göz atıldığında, Türk karşıtlığı üzerine bina edilen, Türkiye'ye karşı propaganda yapmak söz konusu olunca hiçbir zorlukla karşılaşmayan, tarihî Ermeni-Yunan dostluğunun da verdiği hayal gücü ile olsa gerek, sözde Ermeni iddialarından esinlenerek, 19 Mayıs'ın "*Pontuslu Helenlerin Soykırımı Anma Günü*" olarak tanınmasını öngören yasa tasarısı, 23 Şubat 1994

tarihinde Yunanistan Meclisi'nde oybirliği ile kabul edilmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Temsilciler Meclisi de 19 Mayıs 1994 tarihinde 19 Mayıs'ı "*Pontus Soykırımı Günü*" ilân etmiştir. Yine aynı Yunan siyasetçileri 28 Eylül 1998'de, 14 Eylül'ü "*Küçük Asya'da Katliâm Günü*" olarak kabul eden bir karar almışlardır³. "*Küçük Asya Felaketi*"nin yıl dönümlerini kutlayan, Ermenilere uygulanan politikaların Anadolu Rumlarına da uygulandığı yönünde kararlar alan, Yunan resmî makamlarının Rum soykırımının uluslararası platformda tanınması için kamuoyu oluşturma çalışmaları kültürel etkinlikler ve bilimsel toplantılar şekliyle her geçen gün artarak ve güçlenerek devam etmektedir.

Yunan parlamentosunda da 14 Eylül'ü "*Küçük Asya'da Katliâm Günü*" olarak kabul eden karar, 21 Eylül 2001'de Yunanistan Cumhurbaşkanı tarafından sessiz sedasız onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bunun üzerine Türkiye Millî Güvenlik Kurulu'nun 30 Ekim 2001 tarihinde yapmış olduğu toplantıda konu ele alınmış ve Yunanistan'ın, bu tutumuna misilleme olarak, Yunan işgal güçlerinin İzmir'e çıktıkları tarih olan 15 Mayıs gününün "*Batı Anadolu Türklerini Katliâm Günü*" ilân edilmesi tavsiye kararı alınmıştır⁴. Ancak bunun çözüm olmadığı ortadadır. Çözüm ise, benzer örneklerden edindiğimiz tecrübelerden de yararlanarak, gerçeklerin ulusal olduğu kadar uluslararası kamuoyunda da kabul görmesini sağlayacak tedbirleri almak olacaktır.

Öyle ki, son dönemde ülkemizde bu konularla bağlantılı olan bazı yayınlarda, Türk-Yunan ilişkilerini gerçekliğe ve tarafsızlığa bağlılıkları ölçüsünde daha iyi bir zemine taşıma gayreti içinde gibi görünen bazı araştırmacılar, çalışmalarında iki ülke arasında sorun teşkil eden konuları değerlendirirken olayları yumuşatma çabalarının egemen olduğu metinler yazmaktadırlar. Söz konusu yazarlar tarafından, kimin lehine yumuşatıldığı üzerinde fazlaca durulmaksızın yazılan ya da çevrilen bu metinlerin bazı kısımlarına ustaca serpiştirilen bazı kabul edilemez yaklaşımlar (*Batı Anadolu Katliâmı* gibi...) ve iki ülke ilişkilerini yumuşatacak bakış açılarını yeşertmeye çalışmak adına kabul edilmesi mümkün olmayan ithamlar dramatize edilerek Türk insanının kabulüne sunulmaktadır.

³ Sarıay-Sümbül, a. g. e., s. 158-172; Çok yakın bir dönemde, 17 Ekim 2002 tarihinde, Yunan-Ermeni yakınlaşması hakkında bir örnek için bkz., <http://www.ntvmsnbc.com/news/182668>.

⁴ *Ayın Tarihi*, Ekim-Kasım-Aralık 2001, Ümit Yayıncılık, Ankara 2001, s. 170; *Cumhuriyet*, 5 Aralık 2001, s. 1, 17; *Türkiye*, 5 Aralık 2001, s. 11.

Bir öngörü olmaktan ziyade takip edenlerin sonucunu şimdiden gördüğü; Türkiye'nin yeni bir soykırım iddiası ile (*Küçük Asya Rumlarının Katliâmı*) karşı karşıya kalabileceğidir. Ve iddia sessizce ve güçlenerek yol almaktadır. Bu yeni soykırım iddiasının henüz ortaya çıkmamış olmasının en büyük nedeni; bizce, Yahudilerin soykırım mağduru tek halk olma ayrıcalığını koruma gayretlerinden başka bir şey değildir. Ancak, Yahudilerin gölgesinde kaldığı herkesçe malum olan sözde Ermeni iddialarının dünya kamuoyunda her şeye rağmen gündeme getirilmesi Yunan iddialarının da bu gün değilse bile mutlaka bir gün gündeme getirileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Biz tezimizde, bu politik oyuna karşı sadece bir antitez olarak ortaya çıkmaktan çok, temelsiz bir şekilde baskın gelmeye çalışan ve bunda politik faydalar gören Yunan bakış açısına karşı, tarihî ve objektif veriler ışığında, bilimsel sonuçlara dayalı gerçekleri ortaya koymaya çalıştık ve varolan gerçeklerin bu iddiaların aksine olduğunu; bilakis Yunanlıların bir toplumsal yıkım olan sürgünü nasıl sistemli bir şekilde uygulamaya koyduklarını, Anadolu insanının hâlini nasıl tamir edilemez bir insanlık dramı hâline getirdiklerini, sivil insanların özellikle de çocukların öldüğü, sakat kaldığı, kaybolduğu, ailelerin parçalandığı ve bireysel anlamda psikolojisi bozulmuş insanlar ile dolu Anadolu'nun durumunu Yunan iddialarının asılsızlığını belgeleyecek deliller ve gerçekler olarak ortaya koymaya çalıştık.

Son olarak eklemek gerekirse, mevcut arşiv belgelerini ve kütüphane malzemelerini inceleyerek ulaştığımız bu sonuca farklı yaklaşımlar getirilerek katkıda bulunulması her zaman mümkündür. Bu katkı, her iki tarafın da arşivlerinde, belki de, az da olsa İtilâf Devletleri, özellikle de İngiltere, Fransa ve İtalya arşivlerinde, yeni belgelerin ortaya çıkarılması ile olabilecektir.

ÖZET

Yunanlılar, nüfus çoğunluğunu sağlayarak ilhaka giden yolun kapılarını aralamak amacıyla işgal ettikleri topraklardan 1. 200.000 kişiyi Anadolu içlerine ve 44.000 kişiyi de Yunanistan'a sürgün etmişlerdir. Bu insanlardan boşalan Anadolu topraklarına da Yunanistan'dan veya adalardan getirdikleri çok sayıdaki Rum ya da Yunanlıyı yerleştirmişlerdir.

Yunanlıların bu uygulamayla, işgallere karşı Anadolu'da başlatılan millî direnişi etkisiz kılmak, direnişin lojistiğine darbe vurmak, kolay işgal alanları sağlamak ve mevcut sivil idareyi ortadan kaldırarak amaçlarına hizmet eden yeni bir sivil mekanizma oluşturmak gibi ikincil hedeflere de ulaşmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Yunanlılar, sürgünü tüm işgal bölgelerinde uygulamışlardır. Yöntem olarak da şiddet ve şiddetin sonuçlarını etkin bir araç olarak kullanmışlardır. Yunanlıların, her türlü baskı ve şiddetin yardımıyla gerçekleştirdiği sürgünler, Anadolu insanı için bir yıkım olmuştur.

Yunanlılar, Türk topraklarını terk ettiklerinde, varını-yoğunu geride bırakarak yurtlarını terk etmek zorunda kalan sivillerin; öldüğü, çocukların kaybolduğu, ailelerin parçalandığı ve bireysel anlamda psikolojisi bozulmuş insanlarla dolu bir Anadolu bırakmıştır.

Yunanistan'da sürgün kamplarında bulunan siviller de çok ağır şartlar altında yaşamak zorunda kalmış, birçoğu da, uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayan Yunan uygulamaları sonucu ölmüştür.

ABSTRACT

Greeks exiled 1.200.000 people to the internal part of Anatolia, 44.000 to Greece from the territory that they occupied in Western Anatolia in order to find a way to annex them by obtaining the majority of population over there. A great number of Greek population which had brought from Greece and islands were settled the territory where Turkish people had been exiled from.

Thus, it is understood that in order to reach their main objectives, Greeks had a secondary objectives such, as making the National resistance which had been started against the occupation be ineffective, damaging the logistic support of the resistance, creating a way to make new fields to be occupied and forming a mechanism which would serve their cause by removing the existing civilian authority.

Greeks applied the exile policy in all occupied territory. Violence and its consequences which were used as effective instrument were their methods. Exiles that was carried out by Greeks had been a devastated effects on the Anatolian people.

When the Greeks pull out from Turkish territory, consequences of occupation became clear that the civilian which had been forced to leave their home and possessions, had been murdered, children had been lost, families had been separated and people had become physiologically disorder.

The civilians in the camps in the Greece forced to leave under grave conditions, most of them died as the result of Greek treatment against the international law.

KAYNAKLAR

1.ARŞİVLER¹

1.1.GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT DAİRESİ BAŞKANLIĞI ARŞİVİ

1.1.1.İstiklâl Harbi Kataloğu

1.2.BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

1.2.1.Toprak İskân Genel Müdürlüğü Kataloğu

1.2.2.Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

1.2.3.Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu

2. RESMİ YAYINLAR

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Birinci Kısım, Matbuât ve İstihbarât Matbaası, Ankara 1338.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

Aydın Vilayet-i Salname-i Resmisi, İzmir 1317.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, WOODWARD, E. L, M. A. vd., Volume IV, London 1952; BUTLER, Rohan-BURY J.P.T., Volume VII, London 1958; WOODWARD, E. L, M. A. vd., Volume XV, London 1967.

Düstur, Üçüncü Tertip, C. II, 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, Başbakanlık Müdevvenât Müdüriyeti, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929.

---

¹ Gerek Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, gerekse Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi'nden yararlandığımız belgelerin künyeleri metin içerisinde gösterildiğinden burada ayrıca verilmemiştir.

Düstur, Birinci Tertip C. VII, 29 Mart 1311-19 Şubat 1319, Başvekâlet Müdevvenât Müdüriyeti, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1941.

Greek Atrocities in Asia Minor, First Part, Pirinting -House, Hüsn-i Tabiat, Constantinople-1922.

Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna (May to July 1919), Published by the Permanent Bureau of the Turkish Congress at Lausanne, Lausanne 1919.

İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezâlimi Hakkında Makâmât-ı Askeriyyeden Mevrûd Raporları Havi II. Kitap, Dersaadet 1335.

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığı'nın ve Osmanlı Komisyonu Reisi'nin Raporları, Dersaadet 1335.

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Makâmât-ı Askeriyyeden Mevrûd Raporlar, Dersaâdet 1335.

Matbuât, Dersaâdet 1335.

Mémoire sur la Thrace, adressé la Société des Nations, Constantinople-1922.

Milli Nevsâl, Kanaât Matbaası, İstanbul 1922.

Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi, Birinci, İkinci, Üçüncü Kısım, Orhaniye Matbaası 1337.

Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir 1320.

Salname-i Vilayet-i Aydın, Vilayet Matbaası, 1323.

Salname-i Vilayet-i Aydın, Vilayet Matbaası, 1326.

Smyrne Turque, Imprimerie Ahmed Ihsan, Smyrne 1919.

Şarkî Trakya'da Yunan Zulümleri, Trakya Cemiyeti Neşriyatından, Numara: 4, 1338.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I-IV, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985.

Türkiye'de Yunan Fecâyii, Birinci Kitap, İstanbul 1337.

Türkiye’de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, İstanbul 1337.

Üserâ-ı Harbiyyeye Edilecek Muameleye Dair Mukavelenâme 27 Temmuz 1929,
Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti Protokol Umum Müdürlüğü.

Yunan Fecâyisine Müteallik Aydın Vilâyeti’nin Beynelmîlel Tahkik Heyeti’ne Verilmek Üzere Topladığı Vesâik-i Remiyyeye Müstenid Hülâsa, Dersaadet, 1335

Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Matbuât ve İstihbarât Müdiriyeti Neşriyâtı, Ankara 1339.

Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti, I, II. Kısım.

3.BAŞVURU ESERLERİ

ÂBİDİN, Hayrettin; **Tarihte Ankara İstiklâl Harbi ve Bursa Hatıratı,** (yayınevi ve yayın yeri yok) 1934.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet; **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunahımı,** Ankara 2000, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ADIYEKE, Nükhet-ADIYEKE, Nuri; **Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit’in Yunanistan’a Katılması,** Ankara 2002, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.

ADIVAR, Halide Edip; **Türkün Ateşle İmtihani,** İstanbul 1992, Atlas Kitabevi.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım; **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi; Göç,** İstanbul 2001, Kum Saati Yayınları.

AKA, İsmail-GÜNAY, Vehbi-TELCİ, Cahit (Yay. Haz.); **Süvari Yüzbaşı Ahmed Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele,** İzmir 1993, Akademi Kitabevi.

AKER, M. Şefik; **İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, C. I,** 104 Sayılı Askeri Mecmua’nın Tarih Kısım, İstanbul Mart 1937; **C. II,** 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısım, İstanbul Haziran 1937.

AKGÜN, Seçil Karal-ULUĞTEKİN Murat; **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, C. I-II, Ankara 2002, Türk Hava Kurumu Basımevi.

AKINCI, İbrahim Ethem; **Demirci Akıncıları**, Ankara 1978, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul 1983, Cem Yayınları.

AKTAŞ, Erhan; **Atatürk ve Uşak**, İstanbul 1981, Yelken Matbaası.

AKYÜZ, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara 1975, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ALASYA, Halil Fikret; **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara 1964, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ALİ Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara 1993, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

ALKAN, Hakan; **Fener Rum Patrikhanesi**, Ankara 1999, Günce Yayınları.

ALP, İlker; **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)**, Ankara 1990, Trakya Üniversitesi Yayınları.

ANDERSON, Matthew Smith; **The Eastern Question 1774-1923**, London 1966; **Doğu Sorunu 1774-1923**, (Çev. İdil Eser), İstanbul 2001, Yapı Kredi Bankası Yayınları.

APAK, Rahmi; **İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara 1990, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARIKOĞLU, Damar; **Hatıralarım**, İstanbul 1961, Tan Matbaası.

ARİF, Mehmet; **Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları 1919-1923**, II. Baskı, İstanbul 1992, Arba Yayınları.

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1997, (yayınevi yok).

_____; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi** (Cilt 1-2: 1914-1995), İstanbul, Alkım Yayınları.

ATALAY, Bülent; **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Nutuk**, II. Baskı, Ankara 1927, Türk Tayyâre Cemiyeti Neşriyatı.

ATATÜRK'ÜN **Söylev ve Demeçleri C. I-III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

AUGUSTINOS, Gerasimos; **The Greeks Of Asia Minor: Confession, Community and Ethnicity in the Nineteenth Century**, Kent, Ohio 1992, Kent State University Press.; **Küçük Asya Rumları: Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite**, (Çev. Devrim Evcı), Ankara 1997, Ayraç Yayınları.

AVRALIOĞLU, O. Zeki; **Buldan ve Yöresinin Tarihçesi**, Ankara 1997, Önder Matbaası.

AYNÎ, Mehmed Ali; **Milliyetçilik**, İstanbul 1943, Marifet Basımevi.

Balkan Harbi (1912-1913), C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Osmanlı İdaresi Altında Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

BAYAR, Celal; **Ben de Yazdım**, C. V, VII, İstanbul 1997, Sabah Kitapları.

BAYRAKTAR, Bayram; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Ankara 1998, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

BAYTOK, Taner; **İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970, Başnur Matbaası.

BAYUR, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. II, Kısım III, C. III, Kısım II, C. III, Kısım IV, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BELEN, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**, II. Baskı, Ankara 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

BENLİSOY, Yorgo-MACAR, Elçin; **Fener Patrikhanesi**, Ankara 1996, Ayraç Yayınları.

BENNIGSEN, A.-QUELQUEJAY, Lemercier C.; **Step'de Ezan Sesleri**, (Çev. Nezih Uzel), İstanbul 1994, İrfan Yayınevi.

BERBER, Engin; **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ankara 1997, Ayraç Yayınevi.

_____ ; **Teğmen Zeki (Yoldaş)**, İstanbul 1994, Arba Yayınları.

BIYIKLIOĞLU, Tefvik; **Atatürk Anadolu'da (1919-1921) I**, Ankara 1959, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____ ; **Trakya'da Milli Mücadele**, C. I-II, Ankara 1992, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BİCE, Hayati; **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara 1991, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

BİLGE, A. Suat; **Büyük Düş, Türk Yunan Siyasi ilişkileri**, Ankara 2000, 21. Yüzyıl Yayınları.

CEBESOY, Ali Fuat; **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 2000, Temel Yayınları.

CLOGG, Richard; **A Concise History of Greece**, Cambridge University Press 1992; **Modern Yunanistan Tarihi**, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul 1997, İletişim Yayınları.

COŞAR, Ömer Sami; **Günü Gününe İstiklâl Harbi Gazetesi 15 Mayıs 1919**, (yayınevi, yeri ve tarihi yok).

ÇANKAYA, Ali; **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C. IV, (1909-1923), Ankara 1968-1969, Mars Matbaası.

ÇANLI, Mehmet; **Mili Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri Ve Mübadelesi (1920-1923)**, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

ÇAPA, Mesut; **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Ankara 1993, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÇAVDAR, Tevfik; **Talât Paşa Bir Örgüt Ustasının Öyküsü**, Ankara 1984, Dost Kitabevi Yayınları.

ÇAVDARLI, Rıza; **Tarihte Yahudiler, Düşmanlık ve Sebepleri**, İstanbul 1939, Rizzo Basımevi.

ÇAYCI, Sadi; **Harekât Hukuku**, Ankara 1992, Genelkurmay Basımevi.

ÇUKALAS, Konstantin; **Yunanistan Dosyası**, (Çeviren, Şeyla, (soyadı yok), İstanbul 1970, Ant Yayınları.

D. VOLKAN, Vamık- Itzkowitz, Norman; **Turks and Greeks: Neighbours in Conflict**, Eothen Press, İngiltere 1994; **Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular**, (Çev. Banu Büyükkal), İstanbul 2002, Bağlam Yayınları.

DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Ankara 1986, Aydın Kitabevi.

DRİAULT, Edouard; **La Question d'Orient**, Paris 1898, Felix Alcan; **Şark Mes'elesi**, Çev. Nafiz, Yayına Hazırlayan Emine Erdoğan, Ankara 2003, Berikan Yayınları.

EDİP, Halide-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Mehmet Asım; **Yunan Mezalimi 9**, İstanbul 1970, Yeni İstanbul Yayınları.

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü; **Milli Mücadele'de Bursa**, (Hazırlayan: İhsan Ilgar), İstanbul 1980, Tercüman Yayınları.

EKİNCİKLİ, Mustafa; **Türk Ortodoksları**, Ankara 1998, Siyasal Kitabevi.

EKSERTZOGLU, Haris; **Ethniki Taftotita stin Konstantinoupoli ton 190 Aiona, o Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinoupoleos 1861-1912**, Atina 1996; **Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912**, (Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy), İstanbul 1999, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ELLISON, Grace; **Ankara'da Bir İngiliz Kadını**, (Çev. Osman Olcay), Ankara 1999, Bilgi Yayınları.

ERDEHA, Kâmil; **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul 1975, Remzi Kitabevi.

ERHAN, Çağrı; **Greek Occupation Of Izmir And Adjoining Territories**, Ankara 1999, Ministry Of Foreign Affairs For Strategic Research Press.

_____ ; **Yunan Toplumunda Yahudi Düşmanlığı**, Ankara 2001, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.

ERİM, Nihat; **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara 1953, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ERKAN, Süleyman; **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Trabzon 1996, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

ERTEN, Süleyman Fikri; **Milli Mücadele'de Antalya**, Antalya 1996, Antalya Müzesi Yayını.

FEHMÎ, Hasan; **Telhis-i Hukûk-ı Düvel**, Dersaâdet 1326, Mahmud Beğ Matbaası.

Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, Ankara 1976, Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖKBEL, Asaf; **Milli Mücadele'de Aydın**, Aydın 1964, Coşkun Matbaası.

GÖKBİLGİN, Tayyip; **Milli Mücadele Başlarken**, Ankara, C. I, 1959; C. II, 1965, Türkiye İş Bankası Yayınları.

GÖRGÜLÜ, Fahri; **Yunan İşgalinde Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa)**, Mustafa Kemal Paşa (yayın tarihi yok), Yeni Müteferrika Basımevi.

GÖZAYDIN, Ethem Feyzi; **Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri**, İstanbul 1948, Vakıf Matbaası.

GROEPLER, Eva; **Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi**, (Çev. Süheyla Kaya), İstanbul 1999, Belge Yayınları.

GÜLER, Ali; **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Ankara 1988, Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ ; **Osmanlı Devletinde Azınlıklar**, İstanbul 1997, Turan Yayıncılık.

_____ ; **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ankara 1999, Ocak Yayınları.

GÜLMEZ, Nurettin; **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Ankara 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

GÜNDÜZ, Turgay-KARATAŞ, Ali İhsan-APAK, Adem; **Bursa'da İşgal Günlüğü**, İstanbul 2004, Düşünce Kitabevi.

GÜREL, Ş. Sina; **Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ankara 1993, Ümit Yayınları.

HALAÇOĞLU, Ahmet; **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara 1995, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HATİPOĞLU, M. Murat; **Türk Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara 1988, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____; **Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Ankara 1999, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.

HERACLIDES, Alexis; **İ Elleda ke o Eks Anatolon Kindunos**, Atina 2001; **Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye, Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, (Çev. Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas), İstanbul 2002, İletişim Yayınları.

HİÇYILMAZ, Ergun; **Esir Kampları Bana Biraz Hürriyet Yollarmısın?...**, İstanbul 2001, Beyaz Balina Yayınları.

HOCAOĞLU, Mehmet; **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, İstanbul 1985, Berakât Yayınları.

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk; **İzmir Fikir ve Sanat Adamları**, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları.

JAESCHKE, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

JOHNSON, Paul; **Yahudi Tarihi**, (Çev. Filiz Orman), İstanbul 2000, Pozitif Yayınları.

KALKAVANOĞLU, İ. Sami; **Milli Mücadele Hatıralarım**, İstanbul 1957, Ekicigil Yayınevi.

- KARABEKİR, Kâzım; **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1960, Türkiye Yayınevi.
- KARPAT, Kemal H.; **Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics**, Madison 1985 University of Wisconsin Press; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Ankara 2003, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KASAPOĞLU, Ahmet (Derleyen); **Milli Mücadele Anıları**, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret; **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, İhsan Gümüşayak Matbaası.
- KESİMLİ, Hulûsi; **Psikolojik Harb**, 197, 198 Sayılı Ordu Dergisi Eki, İstanbul 1961, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi.
- KESKİN, Mustafa; **Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Kayseri 1991, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- KITSIKIS, Dimitri; **Propagande et Pression en Politique Internationale: La Grèce et ses Revendications à la Conférence de la Paix. 1919-1920**, Paris 1963; **Yunan Propagandası**, (Çev. Hakkı Devrim), İstanbul 1974, Kaynak Kitapları.
- _____; **L'Empire Ottoman**, Presses Universitaires de France 1985; **Türk-Yunan İmparatorluğu**, (Çev. Volkan Aytar), 2. Baskı İstanbul 2003, İletişim Yayınları.
- KOCABAŞ, Süleyman; **Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi**, İstanbul 1988, Vatan Yayınları.
- KOÇTÜRK, Osman N; **İnsan Gücü-Savaş Gücü ve Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler**, Ankara 1963, Genelkurmay Basımevi.
- KÖKLÜ, H. Nusret; **Manisa İşgalden Kurtuluşa**, İzmir 1998, Akademi Kitabevi.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri; **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara 1990, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KURAT, Yuluğ Tekin; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara 1976, Kalite Matbaası.

- KURT, Yılmaz (Yay. Haz.); **Pontus Meselesi**, Ankara 1995, TBMM Basımevi.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, (Çev. Seha L. Meray), III. Baskı, İstanbul 2001, Yapı Kredi Yayınları.
- LADAS, Stephen P.; **The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey**, New York 1932, The Macmillan Company.
- LA GORCE; **Les Grecs A Toutes Les Époques**, Paris 1870; **Çağlar Boyu Yunanlılar**, (Çev. Doğu Araştırma Merkezi), İstanbul 1986, Belge Yayınları.
- MACAR, Elçin; **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İstanbul 2003, İletişim Yayınları.
- McCARTHY, Justin; **Muslims and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire**, New York 1983, New York University Press.; **Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadolusunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu**, (Çev. Bilge Umar), İstanbul 1998, İnkılâp Yayınları.
- _____ ; **Death and Exile; The ethnic cleansing of Ottoman muslims, 1821-1922**, Princeton/New Jersey 1995, Darwin Press. Inc.; **Ölüm ve Sürgün**, (Çev. Bilge Umar), 3. Baskı, İstanbul 1998, İnkılâp Yayınları.
- MACCAS, Leon; **L'Hellenisme de l'Asie Mineure**, Paris 1919, Berper-Levrault.
- MİLLAS, Herkül; **Geçmişten Bugüne Yunanlılar**, İstanbul 2003, İletişim Yayınları.
- MORALI, Nail; **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ ; **Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları**, İstanbul 1976, Tekin Yayınevi.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara 1990, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- NAKRACAS, Georgios; **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, (Çev. İbrahim Onsunoglu), İstanbul 2003, Belge Yayınları.

ÖZALP, Kazım; **Milli Mücadele**, C. I, Ankara 1985; C. II, Ankara 1989, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZCAN, Murat; **Tarihin Işığında Yunan Mezalimi**, İstanbul 2003, IQ Kültür Sanat Yayınları.

ÖZDEMİR, Ahmet; **Milli Mücadele’de Harp Esirleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

ÖZDEMİR, Hikmet-ÇİÇEK, Kemal-TURAN, Ömer-ÇALIK, Ramazan-HALAÇOĞLU, Yusuf; **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, Ankara 2004, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZEL, Ahmet; **İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri**, Ankara 1996, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZEL, Sabahattin; **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul 1987, Türkiyat Matbaacılık.

ÖZER, Kemal; **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Balıkesir 1964, Türkdili Matbaası.

ÖZKAYA, Yücel; **Milli Mücadele’de Ege Çevresi**, Ankara 1994, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZKUL, Ali Rıza; **İstiklal Savaşında 7. Tümen**, İstanbul 1952, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını.

ÖZMAN M. Aydoğan; **İnsan Hakları İle İlgili Temel Metinler, Fermanlar-Beyannameler-Sözleşmeler-İç Tüzükler**, Ankara 1967, Başnur Matbaası.

ÖZNAL, Erdoğan; **Makedonya Yunan Değildir**, Ankara 1993, Genelkurmay Basımevi.

ÖZTOPRAK, İzzet; **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZTÜRK Hüsamettin, **Milli Mücadele’de Çanakkale**, Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1971, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PALLİS, Alexander Anastasius; **Greece's Anatolian Venture-and After (1915-1922)**, London 1937, Methuen and Co. Ltd.; **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, (Çev. Orhan Azizoğlu), II. Baskı, İstanbul 1997, Yapı Kredi Yayınları.

PARLAK, Türkmen; **Yunan Ege'den Nasıl Gitti, Son Günler**, İzmir 1983, Duyal Matbaacılık.

PEHLİVANLI, Hamit; **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Ankara 1992, Genelkurmay Basımevi.

PENTZOPOULOS, Dimitri; **The Balkan Exchange of Minorities and its on Greece**, London 2002, Hurst Company.

PINAR, İhan; **Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl I**, İzmir 1994, Akademi Kitabevi.

Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük, İstanbul 1996, Redhouse Yayınevi.

SARIKOYUNCU, Ali; **Milli Mücadele'de Söğüt ve Çevresi**, Eskişehir 1999, Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

SARINAY Yusuf-SÜN BÜL Tahir; **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Ankara 1999, Günce Yayıncılık.

SAYDAM, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara 1997, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SCOTT, George Ryley; **A History of Torture**, Christchurch Publishers Ltd., 1995; **İşkencenin Tarihi**, (Çev. Hamide Koyukan), Ankara 2003, Dost Kitabevi Yayınları.

SEFERCİOĞLU, Nejat; **Esaret Hatıraları**, İstanbul 1978, Tercüman Yayınları.

SELÇUK, İlhan; **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı 2. Kitap**, İstanbul 1995, Çağdaş Yayınları.

SELIŞIK, Selahattin; **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, İstanbul 1968, Hüsnütabiat Matbaası.

SEREZ, Mehmet; **Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ**, İstanbul 1998, Tekirdağ Valiliği Yayınları.

SEVİG, Muammer Raşit; **Özel Devletler Umumî Hukuku**, İstanbul 1958, Sulhi Garan Matbaası.

SEVÜK, İsmail Habib; **Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)**, Yayına Hazırlayan Mustafa Eski, Ankara 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

SHIRER, William L.; **Nazi İmparatorluğu Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, (Çev. Rasih Güran), C. II, İstanbul 1968, C. III, İstanbul 1969, Ağaoğlu Yayınevi.

SMITH, Michael Llewellyn; **Ionian Vision: Greece in Asia Minor 1919-1922**, London 1973; **Yunan Düşü**, (Çev. Halim İnal), Ankara 2002, Ayraç Yayınları.

SOFUOĞLU, Adnan; **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul 1996, Turan Yayınları.

SONYEL, Salahi Ramadan; **Türk Yunan Anlaşmazlığı**, Ankara 1985, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları.

_____; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I, 3. Baskı, Ankara 1995; C.II, 2. Baskı, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____; **The Turco-Greek Imbroglia Pan-Hellenism And The Destruction Of Anatolia**, Ankara 1999, Ministry Of Foreign Affairs For Strategic Research Press.

SOTERİADIS, George; **An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor**, London 1918, Edward Stanford Ltd.

SOTİRİYU, Dido; **Farewell Anatolia**, Atina 1991; **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, (Çev. Atilla Tokatlı), İstanbul (yayın tarihi yok), Alan Yayıncılık.

SÖKMENSÜER, Cevat; **Milli Mücadele'de Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım**, (yayınevi ve tarihi yok) İzmir.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali; **Başımıza Gelenler 1918-1922**, İstanbul 1939, Kanaat Kitabevi.

_____; **Canlı Tarihler**, İstanbul 1946, Türkiye Yayınevi.

_____; **Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922**, IV. Cildin Son Kısmı, İstanbul 1955, Maarif Basımevi.

_____; **Yok Edilmek İstenen Millet**, İstanbul 1957, Selek Neşriyat.

STATHIS, Pinelopi (Edit.); **İ Parusia Ton Ethnikon Mionotition Stin Konstantinupoli Ton 19. Eona**, Atina 1997; **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, (Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy), II. Baskı, İstanbul 2003, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

SU, Kamil; **Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları**, 2. Baskı, Ankara 1986, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

SÜSLÜ, Azmi; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van 1990, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

ŞAHİN, Muhammet; **Milli Mücadele'de Doğu Trakya**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

ŞAHİN, Süreyya; **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul 1999, Ötüken Yayınları.

ŞENTÜRK, Hüdei; **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, Ankara 1992, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ŞİMŞİR, N. Bilâl; **Rumeli'den Türk Göçleri**, C. II, Ankara 1970, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____; **İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)**, İstanbul 1972, Milliyet Yayınları.

_____; **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976, Milliyet Yayınları.

_____; **Lozan Telgrafları**, C. I, (1922-1923), Ankara 1990, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TACALAN, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, II. Baskı, (yayın yeri yok) 1971, Milliyet Yayınları.

TANSEL, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I-IV, İstanbul 1991, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

TANSU, Semih Nafiz; **Hüsamettin Ertürk Anlatıyor, İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1957, Hilmi Kitabevi.

TARHAN Nevzat; **Psikolojik Savaş**, İstanbul 2003, Timaş Yayınları.

TAYLA, Mustafa; **Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi**, Ankara 2001, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim; **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, Ankara 1989, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TEMEL, Mehmet; **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yayınları.

TEVETOĞLU, Fethi; **Milli Mücadele Yıllarında Kuruluşlar**, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TOSUN, Ramazan; **Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar**, Niğde 1998, Tolunay Yayıncılık.

TOYNBEE, Arnold; **The Western Question in Greece and Turkey**, London 1923, Constable and Company Ltd.

TURAN, Mustafa; **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara 1999, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

TURAN, Mustafa-ÖZBEK, Süleyman-YILDIRIM, Zahit; (Yay. Haz.) **Türkiye'de Yunan Fecâyii**, C. I-II, Ankara 2003, Berikan Yayınları.

TÜMER, Haşim; **Uşak Tarihi**, İstanbul 1971, Gün Matbaası.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 2nci Kısım, III. Baskı, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 1999.

Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Ankara 1985, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara 1983.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad; **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948, Güney Matbaacılık.

- _____; **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TÜRKMEN, Zekeriya; **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara 2000, Ocak Yayınları.
- TÜRSAN, Nurettin; **Yunan Sorunu**, III. Baskı, Ankara 1987, (yayınevi yok).
- TÜTENK, A. Akif; **Milli Mücadele'de Denizli**, İzmir 1949, (yayınevi yok).
- UMAR, Bilge; **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Ankara 1974, Bilgi Yayınları.
- _____; **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı**, İstanbul 2002, İnkılâp Yayınevi.
- URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Ankara 1959, Ayyıldız Matbaası.
- US, Asım; **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964, Vakit Matbaası.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Yahudi Meselesi**, İstanbul 1944, Üniversite Kitabevi.
- ÜLKER, Necmi; **XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehir Tarihi I**, İzmir 1994, Akademi Kitabevi.
- YALAZAN, Talat; **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)**, C. I, (15 Mayıs 1919-13 Eylül 1921), C. II, (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922), Ankara 1994, Genelkurmay Basımevi.
- YETKİN, Gıyas; **Edremit**, Balıkesir 1939, Türk Pazarı Basımevi.
- _____; **Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler**, Balıkesir 1957, Türkdili Matbaası.
- YILDIRIM, Uğur; **Dünden Bugüne Patrikhane**, İstanbul 2004, Kaynak Yayınları.
- YÜCEER, Saime; **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)**, Bursa 2001, Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- YÜRÜKEL, Sefa M.; **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, İstanbul 2004, Marmara Grubu Yayınları.

4.SÜRELİ YAYINLAR²

4.1.Gazeteler

Alemdar, 21, 27, 28/11.1919.

Cumhuriyet, 5.12.2001.

Dersaadet, 07.09.1920, 22.11.1920.

İfham, 27.07.1919, 04.08.1919, 13. 10. 1919, 09, 24/11.1919, 01.12.1919.

İkdam, 23, 24, 26, 27/11.1919-03, 16/12.1919, 14.08.1921, 14.02.1922, 01, 04, 11/03.1922, 24.03.1923.

İleri, 31.10.1920, 25, 27/11.1919, 02, 04, 31/12.1919, 07.07.1920.

Milliyet, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21/06. 1965.

Tanîn, 23, 24/03.1923.

Tevhid-i Efkâr, 24.03.1923.

Türkiye, 5.12.2001.

Vakit, 12.09.1919, 13.10.1919, 27, 29/11.1919, 04.06.1921, 07.10.1921, 15.02.1922, 06.07.1922, 13.08.1922, 24.03.1923.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/182668>.

4.2.Makaleler-Bildiriler

AKDAĞ, Ömer, “İstiklâl Savaşı’nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, (ss. 745-755), Yeni Türkiye Yayınları.

AKGÜN, Seçil; “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk Yunan Mübadelesi Sorunu”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 241-277), Genelkurmay Basımevi.

ARI, Kemal; “Bergama’nın İşgali”, **Bergama Yakın Tarihi (Bildiriler-Tartışmalar)**, İzmir 1995, (ss. 17-27), Duyal Matbaacılık.

---

² Dergi isimleri, makaleler kısmında verildiği için süreli yayınlar başlığı altında ayrıca verilmemiştir.

ARSLAN, Esat; “Kurtuluş Savaşı’nda Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım Türk Ortodoks Kilisesi”, **Atatürk Yolu**, C. 4, S. 15, Mayıs 1995, (ss. 407-442).

_____; “Belgelerle Edremit ve Civarında Kurulan Yunan Çete Teşkilatı”, **Askerî Tarih Bülteni**, S. 41, Ağustos 1996, (ss. 117-142).

ASIM, Mehmet; “Yunan Mezaliminden Mes’ul Olan Kimdir?”, **Yunan Mezalimi 9**, İstanbul 1970, (ss. 7-28), Yeni İstanbul Yayınları.

AVCI, Orhan; “Bir Subayın Hatıralarında, Milli Mücadele’de Adapazarı (Askeri Faaliyetler- Sapanca ve İzmit’in İşgalden Kurtuluşu)”, **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı 1999, (ss. 175-187).

AYIŞIĞI, Metin; “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, (ss. 776-789), Yeni Türkiye Yayınları.

BAYKARA, Tuncer; “Batı Anadolu’daki Rum Nüfusunun XIX Yüzyıldaki Durumu”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 428-439), Genelkurmay Basımevi.

BERBER, Engin; “Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, (ss. 109-135).

BEŞİRLİ, Hayati; “Kavramsal Bir Çalışma; Şiddet ve Terörizm”, **Kırım**, S. 35, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, (ss. 25-33).

BOZKURT, O. N.; “Yunan Politika Oyunu”, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 39, Ocak 1966, (ss. 213-219).

ÇANLI, Mehmet; “Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şark-ı Karip Muavenet Cemiyeti’nin Anadolu’daki Bazı Faaliyetleri”, **Askerî Tarih Bülteni**, S. 38, Şubat 1995, (ss. 42-49).

COŞAR, Ömer Sami; “Milos Fâciası 1, On beşini İtelemiş Erkekler Karakola!...”, **Milliyet Gazetesi**, 13 Haziran 1965, (s. 5).

_____,”Milos Fâciası 2, Ahret Yolculuğuydu Bu!...”, **Milliyet Gazetesi**, 14 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 3, İsmail Su Be!...”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 4, Dikkat Edin Hepsi Ölü Değil”, **Milliyet Gazetesi**, 16 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 5, Ölülerini Gömmek İçin Çukurlar Kumsalda Tırnakla Açılmıştı”, **Milliyet Gazetesi**, 17 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 6 Bitlerin Hücûmu”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 7, Ve Tifüs Başladı”, **Milliyet Gazetesi**, 19 Haziran 1965, s. 5.

_____, “Milos Fâciası 8, Tam 21 tane Tabut Saydım!...”, **Milliyet Gazetesi**, 20 Haziran 1965, (s. 5).

_____, “Milos Fâciası 9, Bir Korku Vardı. Hâlâ”, **Milliyet Gazetesi**, 21 Haziran 1965, (s. 5).

ÇAPA, Mesut; “Sakarya Savaşı’ndan Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Antlaşmasının Uygulaması ve Belgeler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 3, Mayıs 1989’dan Ayrı Basım, (ss. 399-418).

_____, “Milli Mücadele Yıllarında Anadolu’daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızılhaç Heyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Kasım 1990’dan Ayrı Basım, (ss. 281-294).

_____, “Anadolu’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, 1994 (ss. 379-389).

ÇUFALI, Mustafa; “İstiklal Harbi Döneminde Batı Anadolu’da Yunan Zulmü 1921”, **Atatürk Yolu**, C. VI, S. 21, Mayıs 1998, (ss. 33-48).

DİNÇ, Mehmet Emin; “Milli Mücadele Döneminde Turgutlu”, **Türk Kültürü**, S. 391, Kasım 1995, (ss. 664-669).

DURAN, Tülay; “Milli Mücadele Yıllarında Yunan ve Türk Katliamları Karşısında Anadolu’dan İstanbul’daki Türklere Bir Çağrı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. XIV, S.79-80-81, 1974, (ss. 9-16).

ERCAN, Yavuz; “Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi’nin Rolü”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 195-209), Genelkurmay Basımevi.

GÖKBİLGİN, TAYYİP; “ Meclisi Vükelâ Mazbatalarına Göre 1919 Senesinde Ecnebi İşgalleri ve Talepleri Karşısında İstanbul Hükümeti”, **V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956**, C. II, Ankara (tarih yok), (ss. 707-722), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____ ; “1919’da Anadolu’da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler”, **VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970**, C. II, Ankara 1973, (ss. 836-842), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜNER Zekai, “Milli Mücadele Döneminde Batı Trakya’da Bulgar Zulümleri”, **Erdem**, C. XII, S. 34, Mayıs 1999, (ss. 119-128).

GÜNEŞ, İhsan; “Bursa’nın Yunan Ordusu Tarafından İşgali ve Bunun Doğurduğu Tepkiler”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Ankara 1985, (ss. 140-166), Genelkurmay Basımevi.

HATİPOĞLU, Murat; “Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 456-468), Genelkurmay Basımevi.

İŞIKSAL, Turgut; “Makedonya Üzerinde Oynan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 43, Nisan 1971, (ss. 13-19).

İNALCIK, Halil; “Kıbrıs’ta Türk İdaresi Altında Nüfus”, **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara 1964, (ss. 27-58), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İNAN, Kâmran; “Türk Yunan İlişkilerinde Dinamikler”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 93-101), Genelkurmay Basımevi.

İSMAİL, Sabahattin; “Atatürk ve Kıbrıs Türkleri”, **Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, C. I, Ankara 1998, (ss. 349-368), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

JAESCHKE, G; “İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması”, **Belleten**, C. XXXII, S. 128, 1968, (ss. 567-576).

KARPAT, Kemal H.; "Population Movements in the ottoman state in the nineteenth century: An Outline", **Collection Turcica III Contributions, à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman**, Paris 1983, (ss. 385-428).

_____ ; "The Balkan National States and Nationalism: Image and Reality", **Islamic Studies**, C. 36, No. 2, 3 (1997), (ss. 329-359); "Balkan Ulusal Devletleri ve Ulusçuluk: İmge ve Gerçek", **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev. Recep Boztemur, Ankara 2004, (ss. 7-60), İmge Kitabevi.

KAZGAN, Gülten; "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XXX, No: Ekim 1970-Eylül 1971, (ss. 311-327).

KESKİN Mustafa; "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 3, 1989, (ss. 469-482).

KODAZ, Yusuf; "İşgal Kuvvetlerinin Uşak Halkına Karşı Tutumu", **21.Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu**, 25-27 Ekim 2001, C. 1, İstanbul 2001, (ss. 347-354), İstanbul Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

KÖNİ Hasan; "Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", **Türk Kültürü**, S. 277, Mayıs 1986, (ss. 273-285).

KÖSTÜKLÜ, Nuri; "Milli Mücadelede Isparta", **Isparta'nın Dünü Bugünü ve Yarını Sempozyumu**, Ankara 1992, (ss. 459-469), Bizim Büro Basımevi.

KURAT, Yuluğ Tekin; "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 407-427), Genelkurmay Basımevi.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 133-161), Genelkurmay Basımevi.

LOULES, Dimitris; "The Frenc Revolution And Its Influence Upon Greece", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XV, S. 26, Ankara 1991; "Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi", (Çev. Selda Kılıç), **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XV, S. 26, Ankara 1991, (ss. 291-296).

OKANDAN, Recai G.;“Kadim Yunanda Hususi Hukuk, Ceza Hukuku, Adli Teşkilat ve Muhakeme Usulü”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 17, S. 3-4, İstanbul 1951, (ss. 786-815).

ORHANLU, Cengiz; “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten C.XXXVII**, S. 148’den Ayrı Basım, Ankara 1973, (ss. 485-495).

ORTAYLI, İlber; “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara1986, (ss. 162-171), Genelkurmay Basımevi.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai; “Yunanistan’ın İstanbul’da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti Kordus”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 40,Ocak 1971, (ss. 20-23).

ÖZKAYA, Yücel; “1821 Yunan (Eflâk-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara1986, (ss. 114-132), Genelkurmay Basımevi.

ÖZORAN, Beria Remzi; “Cumhuriyetin Temel Taşlarından Ayvalık”, **Türk Kültürü**, S. 72, Ekim 1968, (ss. 102-110).

_____ ; “İstiklâl Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası” , **Türk Kültürü**, S. 106, Ağustos 1971, (ss. 47-56).

_____ ; “Megali İdea’nın Kökenleri I”, **Türk Kültürü**, S. 188, Haziran 1978, (ss. 471-482).

_____ ; “Megali İdea’nın Kökenleri II”, **Türk Kültürü**, S. 189, Temmuz 1978, (ss. 547-562).

_____ ; “Fenerli Rumlar ve Megali İdea”, **Türk Kültürü**, S. 205-206, Kasım-Aralık 1979, (ss. 49-57).

ÖZTOPRAK, İzzet; “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VIII, S. 22 (Kasım 1991), (ss. 117-139).

_____ ; “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986**, Samsun 1988, (ss. 335-350), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

_____ ; “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 33 Kasım 1995, (ss. 565-612).

SAĞLAMER, Kayhan (Yay. Haz.); “Anadolu’nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Mütefiklerarası Komisyonun Raporu”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 49, Ekim 1971, (ss. 5-10).

SARISIR, Serdar; “Milli Mücadelede Eşme”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001**, İstanbul 2001, (ss. 355-366), İstanbul Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

_____ ; “Yunanlıların İşgali İlhaka Dönüştürme Projesi: Doğu Trakya’da Türk Tehciri ve Rumların İskânı” **Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri (22-24 Ekim 2003)** İstanbul (Baskıda).

SERTOĞLU, Mithat; “Anadolu’muz Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 19, Nisan 1969, (ss. 14-21).

_____ ; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlık Meselesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 25, Ekim 1969, (ss. 44-52).

SEZGİN, İbrahim; “Balkan Savaşları Sonrası Yunanistan’ın Soydaşlarımıza Karşı Sürdüğü Politika”, **Askerî Tarih Bülteni**, S. 38, Şubat 1995, (ss. 101-124).

SHAW, J. Stanford; “The Ottoman Census System and population, 1831-1914”, **International Journal of Middle East Studies**, C. 9, 1978, (ss. 325-338).

SOFUOĞLU, Adnan; “Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi’nin Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 28, Mart 1994, (ss. 211-256).

SONYEL, Salahi Ramadan; “Yunanistan’ın Anadolu Felaketini Sekiz Yıl Önceden Sezen Yunan Generali İoannis Metaksas’ın Hatıralarından”, **Türk Kültürü**, S. 102, Nisan 1971, (ss. 538-551).

SU, Kamil; “İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi”, **Türk Kültürü**, S. 181, Kasım 1977, (ss. 48-60).

_____ ; “Manisa ve Yunan İşgali I”, **Türk Kültürü**, S. 227, Mart 1982, (ss. 303-310).

_____ ; “Manisa ve Yunan İşgali II”, **Türk Kültürü**, S. 228, Nisan 1982, (ss. 367-373).

SÜMER, Tülin; “Türkleri Makedonya’dan Göçe Mecbur Eden Yunan Zulümleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 15, Ankara 1968, (ss. 49-53).

SÜRGEVİL, Sabri; “1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve İzmir”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, (ss. 296-316), Genelkurmay Basımevi.

_____ ; “Tanzimat’tan Cumhuriyete Batı Anadolu Bölgesinin Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri (İzmir 6-7 Kasım 1989)**, İzmir 1992, (ss. 63-85), Ege Üniversitesi Yayınları.

SÜSLÜ, Azmi; “Türkiye’de Rum Patrikhâne ve Kiliselerinin Menfi Faaliyetleri”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986**, Samsun 1988, (ss. 259-264), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

_____ ; Adminastiration Ottomane à la veille des Guerres Balkaniques”, **Pavlos 92 ve Moudros 92, Selanik, Limni 22 Ekim 1992 ACTA**, Atina 1996, (ss. 209-214).

ŞAHİNGÖZ, Mehmet; “Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, (ss. 726-744), Yeni Türkiye Yayınları.

ŞİMŞİR, Bilal; “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” **Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara 1985, (ss. 47-66), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TEİNDAG, M. C. Şehabeddin; “Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler”, **Türk Kültürü**, S. 32, Haziran 1965, (ss. 509-513).

TEMİZKAN, Abdullah; “Karaçay-Malkar Türklerinin Sürgünü”, **Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür**, Ankara 2003, (ss. 163-181), Karam Yayınları.

TEREK, Ahmet Bekir; “Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 29, Şubat 1970, (ss. 16-31).

TOSUN, Ramazan; “Atatürk Dönemi Türk-Yunan İlişkileri”, **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2002**, Ankara 2002, (ss. 101-129), ATASE Yayını.

TURAN, Mustafa; “İstiklâl Harbinde *Müttefiklerarası Tahkik Heyeti Çalışmaları*, Raporu ve Tahkikat Neticesi”, **Atatürk Yolu**, C. 2, S. 8, Kasım 1991, (ss. 695-722).

TURAN, Şerafettin; “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar Taraflar” **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara1986, (ss. 35-53), Genelkurmay Basımevi.

TÜMER, Haşım; “Uşak’ın İşgali ve Sürgünler”, **Uşak Halk Eğitimi Dergisi**, C. 1, S. 1, Mart 1978, (ss. 19-21).

_____, “İşgal Altındaki Uşak’ta Kişisel Direnmelerden Haşım Tekin ve Salim Alyanak”, C. 1, S. 5, Kasım 1978, (ss. 19-21).

TÜRKMEN, Zekeriya; “İşgal Yıllarında Adapazarı Kazasında Yunan Mezalimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XV, S. 45, Kasım 1999, (ss. 1011-1038).

URAL, Selçuk; “Yunan Mezaliminin Uluslararası Alanda Tescili”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, ss. (790-800), Yeni Türkiye Yayınları.

YAMAN, Ahmet Emin; “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, **Atatürk Yolu**, C. 3, S. 12, Kasım 1993, (ss. 417-429).

_____; “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, **Atatürk Yolu**, C. 5, Kasım 1996, S. 18, (ss.189-203).

YEĞEN, Erdoğan; “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı-Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri”, **Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara1986, (ss. 278-293), Genelkurmay Basımevi.

YILDIRIM, Azmi; “Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri (1912-1922)”, **Türkler**, C. 15, Ankara 2002, (ss. 801-810), Yeni Türkiye Yayınları.

5.ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

AKBAYAR, Nuri; “Osmanlı Salnameleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1985, (ss. 1247-1248), İletişim Yayınları.

BALA, Mirza; “Kırım”, **İslam Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul 1986, (ss. 756-762), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

_____, “Çerkezler”, **İslam Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul 1988, (ss. 375-386), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

BARTHOLD, W.; “Abazalar”, **İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul 1986, (ss. 6-8), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

H., T.; “Yahudiler”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul 1988, (ss. 339-342), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İNALCIK, Halil; “Kırım”, **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1986, (ss. 746-756), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

RUGGIERO Guido de, “Exile”, **Encyclopaedia of the Social Sciences**, Volume Five, New York 1931, (ss. 686-690), The Macmillan Company.

“SÜRGÜN”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul 1972, (ss. 3016), Arkın Kitabevi.

“SÜRGÜN”, **Meydan-Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, C. XI, İstanbul 1973, (ss. 666), Meydan Yayınevi.

“SÜRGÜN”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXX, Ankara 1981, (ss. 146), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

“SÜRGÜN”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul 1985, (ss. 3786), Ötüken Yayınları.

EKLER*

1-Yunanlıların nüfus çoğunluğu sağlamak amacıyla yaptıkları hakkında Cafer Tayyar Paşa'nın Edirne'den Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazı: **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 31, Gömlek Nu: 13, Belge Nu:13-3, 4/ 04.07.1335.

2-Bölgedeki Türkleri göçe zorlamak ve İzmir'in Yunanistan'a ilhakını hızlandırmak amacıyla Rumların hazırlık içerisinde oldukları hakkında M. Kemal'in, Kâzım Paşa'ya gönderdiği yazı: **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 3347, Gömlek Nu: 147, Belge Nu:147-1/ 07.01.1336.

3-Yunanlıların dahilden getirdikleri çok sayıda sivil vapurlara bindirerek bilinmeyen bir yere götürdükleri, bunun devam etmesi halinde misilleme yapılacağı Yunan yetkililere bildirilmesi hakkında M. Kemal'in, Balıkesir'de Şimal Cephesi Kumandanı Kâzım Bey'e ve Nazilli Mevki Kumandanı Servet Bey'e (Refet Bey'e) gönderdiği şifre: **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 120, Gömlek Nu: 124, Belge Nu:124-1/ 12.02.1336.

4-Yunanlıların Müslüman nüfusunu azaltma politikası doğrultusunda İzmir'de sivillere yaptıkları mezalim hakkında Murtaza imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazı: **ATASE Arşivi**, Kutu Nu: 120, Gömlek Nu: 115, Belge Nu:115-1/ 09.02.1336.

5-Edirne'nin Yunan işgaline uğraması nedeniyle Bulgaristan'a iltica eden Türkler hakkında, Dahiliye Nezâreti'nden Sadâret'e gönderilen yazı: **B.C. Arşivi**, 272.14./75.24.7- 11.11.1336, s. 1.

6-Yunanlılar tarafından Salihli'den 18 kişinin sürgün edilmesi hakkında, Salihli Kaymakamlığı'ndan Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı: **B.C. Arşivi**, 272.11./15.61.2- 30.06.1337, s.6.

7-Yunan işgali nedeniyle Aydın'dan göç etmek zorunda kalan sivillerin, Ekim 1919 yılı itibariyle kuzey bölgesinde buldukları yerler ve miktarları: **B.C. Arşivi**, 272.65/6.2.18- 01.12.1338, s. 6.

---

* Tezde kullandığımız orijinal belgelerden bazı örnekler

8- Yunan işgali nedeniyle Aydın'dan göç etmek zorunda kalan sivillerin, Aralık 1919 yılı itibariyle güney bölgesinde buldukları yerler ve miktarları: **B.C. Arşivi**, 272.65/6.2.18- 01.12.1338, s. 2.

9- Yunanistan'da sürgünde olup da bugüne kadar dönmeyen sivillerin Saruhan Mebusu Reşad Bey tarafından Hariciye Nezâreti'ne sunulan listesi: **B.C. Arşivi**, 30.10/55.363.8, Sayı; 5125- 30.04.1339, s.3.

10-“İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde” başlığı altında, Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalanların miktarı ve buldukları yerler hakkında verilen bilgiler: **Vakit**, 13.10.1335, s. 1.

11-“Yunanistan'ın Mühim Bir Tedbiri” başlığı altında, Yunanistan'ın nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla gemilerle getirdiği Rumları karaya çıkarıp yerleştireceği yerler hakkında verilen bilgiler: **Vakit**, 15.11.1335, s. 2.

12- Yunan işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalan sivillerin miktarı hakkında “Pek Mühim ve Şayân-ı Dikkat Bir İstatistik”: **Vakit**, 07.10.1337, s. 1.

13-“Userâmız Geliyor” başlığı altında, Yunanistan'da sürgünde bulunan sivillerin geriye dönüşleri hakkında verilen bilgiler: **Tanin**, 23.03.1339, s. 1.

EK:1/1

A	1
D	65
F	83-2

در وقتی که سزای آنرا بر سید وقت سینه بالای ایه دیار
را نداده باشد.

ماده ۴ - از جمله اسلحه نفوس سینه ای که در وقت سینه سینه
اول اینها و جودیه حجت آید مسلمانان و اینها غیر طریقه سزای میکنند
سوره اولفده در دو نوعی که طریقه سزای در وقت سینه سینه سینه

ماده ۵ - سزای سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
کوک و خافه و کک چون اینها سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
در وقت سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه

ماده ۶ - سزای سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
اخفیه بر سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
خار سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
اسلحه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه

GENELKURMAY
- ATASE ARŞIVI
KOL - 15H
KURU: 31
GOM: 13
BEL: 13-3

Genelkurmay ATASE Arşivi, Cafer Tayyar Paşa'nın Edirne'den Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazı.

EK: 1/2

A	11
D	35
F	82-3

تلف و اسلحه مقومین نقلیه جاسقده در اردو ننگ بالغانه
عین متعاقب کور بر خور کور جو آورده ایوانی رسته بر سر آورده
و با هم به اسب و در یون سکه نظیر اوله رخصه که کور به کور
قرمانی یونیک و لا یونیک طرفه محله زید در سکه کور کور
بره یقده ایله برانه سکه کور در کور زید کور سوره ایوانی
قرمانی منطقه سده ده عیدیه که استوارانده جاسقده کور کور
ایوانی منطقه کور کور کور کور کور کور کور کور

دری قور اردو قرمانی
جید طیار

VP

GNKUR.
ATASE ARŞIVI
KOL - 154
KUTUP 31
GÖMÜ 13
BEL : 15-4

Genelkurmay ATASE Arşivi, Cafer Tayyar Paşa'nın Edirne'den Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazı.

EK: 2

27/1/7
27/1/8
524

20
9
تاریخ: 27/1/7
شماره: 524

دفعه نهمین بار اول

1- اخبار نه طرا...
 2- ...
 3- ...
 4- ...
 5- ...
 6- ...
 7- ...
 8- ...
 9- ...
 10- ...

GNKUR ATASE ARŞIVI
KOL: 134
KUTU: 347
GOM: 147
BEL: 147-1

Handwritten signatures and stamps, including a grid stamp with letters A, B, C and numbers 5/27/7, (11), and 11.

Genelkurmay ATASE Arşivi, Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 07.01.1336 tarihli yazı.

EK: 4

ایر
۰۰۹

انقده مکتوباتی حاکمیت

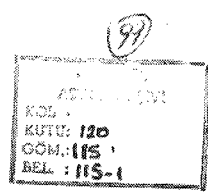
A	1/2
D	159
F	80

۱ - شایسته چه کوی اوده صیده ده حرکت ایله شمدتق حاکم ایلماسه
اشنا بویه بافندیلین صوده لایم انقده بولدیلمه بویما باطلایم ده
لر قودوتیفله آرنه ده که بولم ده - تیایب ادرنه ده بولم بولم افونوز
بویه سز قدری بار حالانسه برنایم کیت ده بار لایمده

۲ - برلانه فطله بونامه عاکری مانتولوی کندره اولدین و زنده بولم
اسدم بولمدهک حال بولمدهک حاکمه کنده لوفوزده بایدیلیمه شیه اربانه
برایش اسدره عطف ایله دهک ادره ایله اسدم فرشته شریک
ایتمه دیبا قدری طهرک [انه] کیم ادره - قیایم کورمده ده ادره
طهرک کیمینه صیه بولمدهک بولمدهک

۳ - آرمدهک بونامه ادره دهک و بولم اضمنا - حاکم
آدره حاکمک یونانستانه درکنده اولدین کورمده بولمدهک ادره
بجایمانده ایلمه صیلانم کیم لرا ادرهک و کورمده ادرهک ده بولمدهک ادره
ایمانک قویا ماکول اولدین و اسدمک لوقی انقده بولمدهک ادرهک

تقیه نامه ایله بولمدهک عهده دهک

آرمه
م
م

Genelkurmay ATASE Arşivi, Murtaza imzası ile Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 09.02.1336 tarihli yazı.

يونانستانك مهم بر تدبيرى

برنامه حكومتى و روم مهاجرلىرىنى قانلى بىلەن كۆشەيدور ؟

- 1 — اورۇلە ، كوايچە ، مەقسا ، پوتارى دىمىر چىلى ، پاتولە ، كول باقىچە ، اخراج اسكەسى اورۇلەدور .
- 2 — مەشىن ، سىرە كوي ، چىلە ، اولوچاقى ، مىل آغا ، غەرب دورە ، اخراج اسكەسى ازەيدورە .
- 3 — بۇغچە ، سونغا ئىچىلەر ، آبايوس ، چاغاتولى ، ايزماتىلار ، كىيىشكى ، روم كويى ، مازدوشيا ، قاپا قوم ، قىلشە كويى ، سونرازىلر ، دىكىلى وحوالىسى ، اخراج اسكەسى دىكبايدور .
- 4 — مىل ، اكرى لىبان ، كوچوك باقىچە ، دىكىز كىرىن ، سالامل ، ساقاق ، خالچىق ، خىشكى ، يىككى كىيىل ، تىرە ، بوز ، آخوول ، شىبە ، ماسىرە ، آتاراسكى ، مەخالودولورواي ، تىكە ، پىرورمولى وواي وحوالىسى ، اخراج اسكەلىرى بو كويىلر جواراودەك كورۇلورۇدور .
- 5 — آتاشى پامپيا ، آيا باراشكوي ، رىس دورە ، كرمانل ، ئىقىرى ، اوراچى ، آغرىيا ، اخراج اسكەلىرى چىشە ولىبانزى .
- 6 — اسكى فوجە ، قىلش بىكلى ، جومئالى ، پارى ، باغراس ، وحوالىسى ، اخراج اسكەسى اسكى فوجەدور .
- 7 — سىرور بىھارە اودەش ، تىرا ، نىف ، نەبسا و نەبە .

يونان حكومتىكە ، حوالى قىشولەدەك روم غوسنى تىكلىف اىلك ايجون حردن اولە و حرب ئاستىدە جزاىر بىر سىزىدە مەرت باشى اولان روم مهاجرلىرىكە يونان اشغالى آتتىدە يونان حوالى بىر عودتلىق مەسادە ايلدىكى خىندە يونان داخلىه نظارق يونان ولىبىرە خىل با بر نەمىم كويىدە مەشور . مە كور تەبىه نظرا يونان حكومتى كىندىنىك مەلۇمە غەيرە مەشر يونان اصحاب ئىرون ايلەدەر مەشوقى كە بىنى ايلەتارە مەنىكەدە اولان روم مهاجرلىرىكە آيدىن ولايتە و اولان حوالىستە عودتلىق مەسادە ايلەكەدور . يانگىز شىبەنىك چىشە ، آلا چاقى ، اسكى فوجە و بوگا مەشرىد اول كوي حوالىسى بوندىدور مەشور .

شىبەنىك روم مهاجرلىرىكە عودتلىق مەسادە ايدىن حوالىك اسامىسى بىرچەزىر مەشرىد اولور :

- 1 — لوزىر ، دورە كوي ، مەنەسى ، كىندىپا ، آتورك ، بوجە ، بورنور ، اوردوليد ، ساجىلر ، جىم اودەسى ، قبا ، مازدوشيا ، فونبىچە ، بىكازمانى وحوالىسى ، اخراج اسكەسى ازەيدور .
- 2 — آجوانى ، كومچ ، آيا كوي ، كرن كوي ، آيزدە ، بىكى ، ساروخوزى وحوالىسى ، اخراج اسكەسى آجواندور .
- 3 — بىكى كوي ، قارل دورە ، آيا بوزى چىشكى ، كابزىمان ، اخراج اسكەسى ازەيدور .

Yunanistan'ın nüfus çoğunluğunu sağlamak amacıyla gemilerle getirdiği Rumları karaya çıkarıp yerleştireceği yerler hakkında verilen bilgiler; Vakit, 15.10.1335, s. 2.

